

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია

კ. კეკელიძის სახელობის ბალნაოთერაპიის ინსტიტუტი

ნიმუ ქაჯანია

ბასილი
კესარიელის

თხოვრებთან
ქვენი ქართული
თარგმანები

თბილისი
„მეცნიერება“
1992

მონოგრაფია ეძღვნება დიდი ბიზანტიელი მწერლის ბასალი კესარიელის შე-
მოქმედებას. მასში შესწავლილია ამ ავტორის ეგზეგეტიკური და ჰომილეტიკუ-
რი შემოქმედება, ასკეტური ხასიათის თხზულებები, წერილები და ქამისწირვა.
საგანგებო ადგილი ეთმობა ფსევდობასილურ და მისი სახელით ცნობილ სხვა
ავტორთა თხზულებებს.

გამოკვლევას დამატების სახით ერთვის ორი ტექსტი: ბასალი კესარიელის
პირადი მიმოწერა და მისივე ქამისწირვის სამი ადრეული ვერსია, აგრეთვე
ერცელი კრიტიკული აპარატი.

ნაშრომი მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ბიზანტინოლოგიის კვლევის საქ-
მეში.

რედაქტორი ფილოლ. მეცნ. დოქტორი
ც. ქ უ რ ც ი კ ი ძ ე

რეცენზენტები ფილოლ. მეცნ. დოქტორი.
რ. გ ვ ა რ ა მ ი ა.

ფილოლ. მეცნ. კანდიდატი
ლ. ხ ე ვ ს უ რ ი ა ნ ი

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ასობით ხელნაწერშია დაცული დიდი ბიზანტიელი მწერლისა და მოაზროვნის ბასილი დიდის თხზულებათა ქართული თარგმანები. ისინი შესრულებულია ძირითადად VIII—XII საუკუნეებში ბერძნული და იშვიათად არაბული ენებიდან. ხელნაწერების შესწავლამ ცხადყო, რომ ქართულ ენაზე არსებობს ბასილი კესარიელის თითქმის მთელი შემოქმედება, კერძოდ, მისი ეგზეგეტიკური და ჰომილეტიკური მემკვიდრეობა, ასკეტური ხასიათის თხზულებები, ეპისტოლეები, ჟამისწირვა და სხვა ცალკეულ თხზულებათა ფრაგმენტები.

ბასილი კესარიელის შრომების გამოცემას ქართულ ენაზე ხანგრძლივი ისტორია აქვს. მისი სახელით ცნობილი ჟამისწირვა დაიბეჭდა ჯერ კიდევ 1716 წელს, ვახტანგ VI-ის მიერ დაარსებულ სტამბაში.

ამჟამად ქართულ ენაზე გამოცემულია ან გამოსაცემად მზადდება თითქმის ყველა მისი ძირითადი ნაშრომი. ბასილი კესარიელის ლიტერატურული მემკვიდრეობის ცალკეულ საკითხებს მნიშვნელოვანი გამოკვლევები მიუძღვნეს კ. კეკელიძემ, ილ. აბულაძემ, მ. კახაძემ, ე. ხინთიბიძემ, ი. ლოლაშვილმა, თ. ჭყონიამ, ც. ქურციკიძემ.

არცერთი ბერძნული ხელნაწერი არ შეიცავს ბასილი დიდის ყველა შრომას ერთად აღებულს. არსებობს ბერძნულ ხელნაწერთა რამდენიმე სახეობა, რომელთაგან თითოეული წარმოადგენს მისი ამა თუ იმ თხზულების კორპუსს. ამ კლასიფიკაციის მიხედვით ბიზანტინოლოგიაში გამოყოფენ ბასილი კესარიელის შრომათა ოთხ ძირითად კორპუსს. ესენია: 1. „ექუსთა დღეთაჲ“, 2. მორალური ჰომილიები და ფსალმუნთა კომენტარები („ითიკა“), 3. „ასკეტიკონი“, 4. ეპისტოლეები¹.

ხელნაწერთა საკუთარი ტრადიცია შეინარჩუნა აგრეთვე ევნომიოსის წინააღმდეგ მიმართულმა პოლემიკური ხასიათის თხზულების პირველმა სამმა წიგნმა და ვრცელმა შრომამ „სულიწმიდისათვის“. თხზულებათა ერთი ნაწილი ატარებს ბასილი დიდის სახელს და არ განეკუთვნება ზემოჩამოთვლილ კორპუსებს. აქ იგულისხმება მისი სახელით ცნობილი ჟამისწირვა, რომელსაც ჩვეულებრივ ექვოლოგიონებში ვხვდებით.

ეს კლასიფიკაცია დაედო საფუძვლად ჩვენ გამოკვლევასაც. მასში ბასილი დიდის თხზულებათა ქართული თარგმანები დაჯგუფებულია სწორედ ამ კორპუსების მიხედვით. ცხადია, საკუთარი ადგილი მივეჩინეთ იმ შრომებსაც, რომლებიც ამ კორპუსების გარეთ დარჩა.

ამრიგად, ბასილი კესარიელის თხზულებათა ძველი ქართული თარგმანები წინამდებარე ნაშრომში გაერთიანდა ხუთ ძირითად თავში: „ექუსთა დღეთაჲ“, ასკეტიკა, ჰომილეტიკა, ეპისტოლეები და ჟამისწირვა. საგანგებო თავები

¹ R u d b e r g, Manuscripts and editions, გვ. 50.

დატომო ბასილი ღიდის ნაშრომებს გვიანდელ ქართულ კრებულებში და მისი სახელით ცნობილ სხვა ავტორთა, „საეპეო“ და ფსევდობასილურ თხზულებებს.

ბასილი კესარიელის შემოქმედება მეტად მრავალფეროვანია. ამდენად, ვრცელია შრომაში განხილულ საკითხთა წრეც. გაიკვეთა „ექესთა ღლეთას“ აღრეული ქართული თარგმანის წარმომავლობის საკითხი. ამომწურავად არის შესწავლილი ბასილი ღიდის ჰომილეტიკური მემკვიდრეობა. ამ თხზულებათა აღრეული, ათონური პერიოდის და მეტაფრასული თარგმანები, მათი მთარგმნელებისა და მომდინარეობის, ასევე ხელნაწერთა ურთიერთმიმართებისა და პლასტების საკითხი. დადგინდა ჰომილეტიკური კრებულების ბერძნული მოდელი.

ბასილი ღიდის „სამოღვაწეო წიგნის“ („ასკეტიკონის“) ქართულ რედაქციებს ვრცელი გამოკვლევა მიუძღვნა ე. ხინთიბიძემ. წინამდებარე ნაშრომში ასკეტიკური ხასიათის თხზულებათა მიმოხილვისას ვეყრდნობით აღნიშნულ გამოკვლევას. დამატებით ბასილი კესარიელის თხზულებებიდან გამოვყავით ამავე ხასიათის უსათაურო თხზულებათა ერთი ჯგუფი, რომელიც ჩვენ მიერ პირობითად მიჩნეულია „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთ რედაქციად.

სხვადასხვა ხელნაწერებიდან ამოვკრიბეთ ბასილი ღიდის პირადი წერილები და თავი მოუყარეთ მის ეპისტოლურ მემკვიდრეობას. დადგინდა ერთადერთ გვიანდელ ხელნაწერში დაცული ამ ეპისტოლეთა მცირე ანთოლოგიის ბერძნული მოდელი, გაიკვეთა ცალკეულ ეპისტოლეთა მომდინარეობა, მათი მთარგმნელები და რედაქციები.

შესწავლილია ბასილი ღიდის ჟამისწირვის აღრეული ვერსიები, მათი ურთიერთმიმართება, ბერძნულ დედანთან დამოკიდებულების საკითხი, აგრეთვე, მისი სახელით ცნობილი კურთხევები და ლოცვები.

შეძლებისდაგვარად დადგინდა ქართველ მოღვაწეთა მიერ შედგენილ გვიანდელ კრებულებში შესული ბასილი კესარიელის ტექსტები.

ქართულ ხელნაწერებში ბევრი თხზულება შეცდომით ატარებს ბასილი კესარიელის სახელს. გაიკვეთა ამ თხზულებათა ჭეშმარიტი ავტორები, გამოიყო „საეპეო“, ფსევდობასილური თხზულებები და ე. წ. ქართული ვერსიები ანუ ბასილის სახელით ცნობილი ის ნაწარმოებები, რომელთაც ბერძნული ორიგინალები არ ექებნებათ.

აღინიშნა, რომ ბასილი ღიდის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ნაწარმოები გამოცემულია ან მზადდება გამოსაცემად. ამით არ ამოიწურება გამოსაცემ შრომათა რიცხვი. ჩვენ შევეცადეთ, შეგვევსო ეს ხარვეზი და წინამდებარე მონოგრაფიას დამატების სახით დაეურთოთ ორი ტექსტი: ამ ავტორის ეპისტოლეები და ჟამისწირვის აღრეული ვერსიები. აღნიშნულ ტექსტებს ერთგის ეპისტოლეთა კომენტარები, ლექსიკონი და საძიებელი. მთლიანად ნაშრომს კი ბასილი ღიდის თხზულებათა ქართული თარგმანების საძიებელი, ამ თარგმანების შემცველ ხელნაწერთა ინდექსი და ბიბლიოგრაფია.

ბასილი კესარიელი

(მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები)

ბასილი, კესარიის ეპისკოპოსი და პონტოს ეგზარქოსი, ბიზანტიის ისტორიაში ბასილი ღიდის სახელითაც არის ცნობილი. გამოჩენილმა საეკლესიო მოღვაწემ და ძალაუფლების მოყვარე ჰქვიანმა პოლიტიკოსმა სიცოცხლეშივე

მოიპოვა იმდროინდელი ქრისტიანული სამყაროს საყოველთაო აღიარება. ეს ყოველმხრივ სრულქმნილი მოღვაწე ანტიკური და წმინდა წერილის გმირების მსგავსად დაბადებული იყო წინამძღოლად. მას დიდი შეერქვა არა მარტო ლიტერატურული შრომებისათვის, არამედ იმ ღრმა შთაბეჭდილების გამო, რო-
მელსაც ახდენდა თანამედროვეებზე აღზრდა-განათლების უზადო, მაღალი პასუხისმგებლობის გრძნობით დაჯილდოებული არისტოკრატი.

ბასილი დაიბადა 330 წელს ქალაქ კესარიასში, დიდგვაროვანთა ოჯახში. მამა, უფროსი ბასილი, პონტოში სიწმინდითა და ქველმოქმედებით ცნობილადიდებული, პონტოს ნეოკესარიასში რიტორის მოვალეობას ასრულებდა. პირველდაწყებითი განათლება ბასილიმ თავისი მამის ხელმძღვანელობით მიიღო, შემდეგ კი სწავლა გააგრძელა კესარიასში, აქ ბასილიმ აღტაცებაში მოიყვანა ყველა, გაუსწრო რა ცოდნით ამხანაგებს და გაუტოლდა მასწავლებლებს. როგორც გრიგოლ ნაზიანზელი აღნიშნავდა, „რიტორი იყო რიტორთა შორის უწინარეს საყდართა მათ მოძღურებისათა დაჯდომისა და ფილოსოფოსი ფილოსოფოსთა შორის უწინარეს საფილაფოსოსა სწავლისა და, უბეშთა-ესიცა ვთქუა, მღდელ იყო ქრისტიანეთაჲ“. კესარიიდან ბასილი ეწევა კონსტანტინეპოლს და რიტორიკას სწავლობდა ცნობილ ლიბანიოსთან. თავისი განათლება მომავალმა ეპისკოპოსმა დაასრულა მეცნიერებათა სავანეში ათენში, ტრადიციული ფილოსოფიური სკოლებით მდიდარ ქალაქში, რომელსაც ბასილის დროს უყურებდნენ როგორც რიტორიკისა და სოფისტიკის აღთქმულ მხარეს. ათენში დაუმეგობრდა ბასილი გრიგოლ ნაზიანზელს.

355—356 წლებში ბასილი ათენიდან კესარიასში დაბრუნდა. მამა გარდაცვლილი დახვდა. დაბადებულიყო მისი უმცროსი ძმა პეტრე. ოჯახი ცხოვრობდა პონტოში, მდინარე ირისის ნაპირზე. ბასილი პონტოში ცოტა ხანს დარჩა და კვლავ კესარიას დაუბრუნდა. ქალაქის მცხოვრებთა დაჟინებული თხოვნით იგი რამდენჯერმე გამოვიდა საჯაროდ და მსმენელები თავისი ორატორული ხელოვნებით განაცვიფრა და აღაფრთოვანა. ოცდახუთი წლის ასაკში გახდა ადვოკატი და რიტორიკის მასწავლებელი. იმდროინდელ რომში კი რატორის განსაკუთრებული უფლებები ენიჭებოდა. ეს ბასილის ამზადდებდა არა მარტო არქიეპისკოპოსის საეპარქოსათვის, არამედ საზოგადოებასთან პრაქტიკული ურთიერთობის საშუალებასაც აძლევდა. მაგრამ არც თანამდებობითა და არც პოლიტიკური უფლებებით ბასილი არ გაამაყებულა. რელიგიურმა აღზრდამ მაინც იმოქმედა მის სულზე. ქრისტიანი მაკრინა შიშობდა, ბასილი ამქვეყნიურ დიდებას არ გაეტაცა და ძმას სასულიერო ცხოვრებისაკენ მოუწოდებდა. ბასილიმაც იგრძნო საერო მისწრაფებათა აზარაობა და გადაწყვიტა თავი საეკლესიო მოღვაწეობისათვის მიეძღვნა. ევსტათი სებასტეელმა მას ურჩია, ასკეტური ცხოვრება დაეწყო. ბასილი გაემგზავრა სამონასტრო ცხოვრების

1 ამ კეთილშობილ და მორწმუნე ოჯახში დაიბადა ათი ბავშვი, რომელთაგან სამი (ბასილი დიდი, გრიგოლ ნოსელი და პეტრე სებასტელი) ეპისკოპოსი გახდა და ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა. ისევე როგორც მათი დედა ემილია და დები — მაკრინა და თეოხეცია.

პირველწყაროები ბასილი დიდის ბიოგრაფიის შესახებ: BHG, I, 1957, გვ. 86—93. ხამენიერო ლიტერატურა: Bonis, Basilios von Caesarea; Gribo mont, Notes biographiques; Gribo mont, Un aristocrate; Fedwick, The church and the charism; Fedwick, A chronology; Fedwick, Basil of Caesarea on Education; Ward, Saint Basil and the cappadocians; ხინთიბიძე, ბასილი დიდის საღვთოებისათვის; გოზალიშვილი, ორი ეტიუდი.

შესასწავლად ალექსანდრიაში, პალესტინასა და მესოპოტამიაში. ეგვიპტეში შეხვდა და ესაუბრა პირველ ბერებს — ორივე მაკარისა და სერაპიონს². 360 წელს მან შეარჩია განმარტებული ადგილი პონტოში, მდინარე ირისის ნაპირას და ბერად აღკვეცილი იქ დასახლდა სამოღვაწეოდ. ბასილი იმედოვნებდა, რომ მიაგნო უკანასკნელ ნავსაყუდელს და გაწყვიტა ყოველგვარი ურთიერთობა საერო ცხოვრებასთან. განმარტობა არ იყო ხანგრძლივი. 363—64 წლებში ეს ბრწყინვალე მკვერმეტყველი და ღვთისმეტყველი უარს ამბობს მისთვის ასეთ ძვირფას სიმშვიდეზე, ბრუნდება კესარიაში, რათა მშობლიური ეკლესია მოძალებული არიოზული ერესისაგან დაიცვას. აქ მან ყველა მოხიბლა განათლებით, მახვილგონიერებით, მკვერმეტყველებით, ნებისყოფით, მაღალი ეთიკით, სულიერი და გონებრივი სიმაღლით. ბუნებრივია, კესარიის ეპისკოპოსი ევსევი ჩრდილში მოექცა. განხეთქილება გარდაუვალი იყო. მხოლოდ გრიგოლ ნაზიანზელის ჩარევამ იხსნა კესარიის ეკლესია ამ საშიშროებისაგან.

ბასილის მოღვაწეობა მოუხდა ეკლესიის ჩამოყალიბების მძიმე ხანაში. იგი არიოზობასთან ბრძოლის ასპარეზზე მაშინ გამოვიდა, როდესაც მრავალჯერ განდევნილმა, მოხუცმა და ძლეულმა ათანასემ დატოვა იგი. ამ სექტამ არამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში საფრთხის ქვეშ დააყენა მართლმადიდებლური ეკლესია. კამათი ქრისტეს ღვთაებრიობაზე ვასცდა მონასტრებს. ეკლესიებს, ეპისკოპოსთა სასახლეებს და მდაბიოთა მსჯელობის საგნად იქცა. თუ 350 წლამდე არიოზობა მთელი აღმოსავლეთის სახელმწიფო რელიგიას წარმოადგენდა, 350 წლიდან დასავლეთის ეპარქიებსაც მოედო. ამ სექტის წევრები ფიზიკურადაც კი უსწორდებოდნენ მართლმადიდებლებს. მათ გაძლიერებას ხელს უწყობდა ბიზანტიის იმპერატორთა მხარდაჭერა. იმპერატორ ვალენტის ბრძანებით ბასილი ურჩობისათვის სასამართლოს წინაშე წარადგინეს. იგი არ შეუშინდა ვალენტის ავტორიტეტს, განდევნას, სიკვდილს და საჯაროდ გაილაშქრა იმპერატორის წინააღმდეგ. ბასილის გასამართლებამ დიდი არეულობა გამოიწვია კესარიაში, ყველა მართლმადიდებელი იმპერატორის წინააღმდეგ აღდგა. ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ იმპერატორმა სამოქალაქო წლებში შეწყვიტა მოგზაურობა კაპადოკიაში და დედაქალაქში დაბრუნდა. ბასილის პირადი დამსახურებით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ მართლმადიდებელთა დევნა ასცდა მის ეპარქიას — კაპადოკიას.

370 წელს გარდაიცვალა ევსევი კესარიელი და მართლმადიდებლებმა მთელი თავიანთი იმედები ბასილიზე დაამყარეს. არც არიოზის მომხრენი იყვნენ უქმად. კესარია იყო არა მარტო საეკლესიო, არამედ პოლიტიკური ცენტრი და. ბუნებრივია, მისკენ იყო მიმართული იმპერატორის მხერა. მისმა მომხრეებმა კი ყველაფერი გააკეთეს, რომ ბასილისთვის სახელი გაეტეხათ. მხოლოდ გრიგოლი უფროსის (გრიგოლ ნაზიანზელის მამის) ჩარევამ იხსნა იგი დამარცხებისაგან. ბოლოს და ბოლოს ბასილი გახდა კესარიის ეპისკოპოსი. მისი ძალაუფლება ვრცელდებოდა პონტოზე, სომხეთზე, გალათიაზე, პატლაგონიასა და ბითინიაზე. ემორჩილებოდა ორი მოცდათი ქორეპისკოპოსი, რუმელთა დიდი ნაწილი თავიდან წინააღმდეგი იყო მისი ეპისკოპოსობისა და

² იგულისხმებიან მაკარი მეგვიპტელი (†390 წელს) და მაკარი ალექსანდრიელი (†394 წელს). იყვნენ უახლოესი მეგობრები. მოღვაწეობდნენ ეგვიპტეში, სკიტის უღბანოში. სერაპიონი, თუზისის ეპისკოპოსი, ანტონის მოწაფე (გარდაიცვალა 362 წლის შემდეგ).

რომელთაც თავიანთი მტრული გამობდომები დიდხანს არ შეუწყვეტიათ. ბასილი მაშინ მხოლოდ ორმოცი წლის იყო და იმყოფებოდა თავისი ზეობის ხანაში, მაგრამ ასკეტურმა ცხოვრებამ ადრე დაატყო ასაკი. ხორციელი ტკივილები არ უშლიდა ხელს ყოფილიყო წინამძღოლი, მწყემსი, ღვთისმეტყველი და სოციალური რეფორმატორი, რომელსაც პირველი კვალი გააქვს. მძიმე, ასკეტურმა, მღელვარებით აღსავსე ცხოვრებამ, აგრეთვე გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვით რომ ვთქვათ, „ტოტო უძლურებამან პირველ ჰასაკითვე ვიდრე სიბერემდე მის თანა აღზრდილმან და ღძლის ბოროტმდებარეობამან“ ადრე მოუსწრაფეს სიცოცხლე. გარდაიცვალა იგი 379 წელს, გულწრფელად დატოვებული თანამედროვეთაგან და განსაკუთრებით კაპადოკიელების მიერ.

დღეს, ისევე როგორც საუკუნეების წინათ, ბასილის ფენომენი შეუწელებელი კვლევის ობიექტია. ამ კვლევის შედეგად თავისებურად, ღრმად, ყოველმხრივ და ახლებურად წარმოგვიდგება მისი მოღვაწეობის ცალკეული ასპექტები. ბასილი დიდის პიროვნებით, მისი მოღვაწეობით დაინტერესება კიდევ ერთხელ დადასტურა მისი გარდაცვალების 1600 წლისთავისადმი მიძღვნილმა სიმპოზიუმმა, რომელმაც ერთგვარად შეაჯამა მრავალსაუკუნოვანი კვლევის შედეგები და ნათლად წარმოაჩინა ბასილი კესარიელის გავლენა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქრისტიანულ ცივილიზაციაზე³.

ცალკე კვლევის საგანს წარმოადგენს მისი სოციალური შეხედულებები. ცნობილია, რომ ბასილი, თვითონ გაბატონებული კლასის წარმომადგენელი, უდიდესი პატივისცემით იყო გამსჭვალული ღარიბების მიმართ. ცდილობდა მათი მოქმედება სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ წარემართა, რადგან უთანასწორობას ადამიანთა შორის იგი არაბუნებრივ მოვლენად მიიჩნევდა და არ სწამდა ამ ქვეყნის ძლიერთა სამართალი. ქალაქის დიდგვაროვნებთან ის იყო თავისუფალი და გულახდილი, ხოლო დაჩაგრულთათვის თანამდგომი და შეფარველი. ქრისტიანულმა იდეალებმა შთააგონეს მას უარი ეთქვა კერძო საკუთრებაზე ღარიბთა სასარგებლოდ. ემორჩილებოდა ერთვის, ციური მეუფის, აბსოლუტურ ავტორიტეტს, მის ძალაუფლებასა და ნება-სურვილს.

საეკლესიო პოლიტიკაში ბასილი ისეთივე გაბედული იყო, რაგორც ათანასე. იგი არა მარტო შორსმჭვრეტელი იყო, არამედ უფრო გულახდილი და მართალი, ვიდრე იმდროინდელი სხვა იერარქები. ზრუნავდა იმაზე, რომ ეკლესიის ჩარჩოებში შენარჩუნებულიყო გონების თავისუფლება, მაშინ, როდესაც ბევრი მაღალი სასულიერო პირი პარტიებს, დაჯგუფებებსა და მატერიალურ ინტერესებს ვერ გამსცდა. ბასილი IV საუკუნის ეკლესიის წამყვანი ღოგმატიკოსი იყო, თუმცა ამ მიმართულებით მნიშვნელოვნად ახალი არაფერი გაუქვეთებია. ღოგმატიკის საკითხებში ის განსაკუთრებულ სიფრთხილეს იჩენდა, რადგან ერიდებოდა განხეთქილებას, ეკლესიის ერთიანობისაკენ მიისწრაფოდა და მის შენარჩუნებას ცდილობდა. ეს სიფრთხილე ზასიათის სისუსტით კი არ უნდა აიხსნას, არამედ, პირიქით, კესარიის ეპისკოპოსი იყო დიდი შემრავლებელი და სასტიკად ილაშქრებდა ყოველგვარი საეკლესიო დაჯგუფებების წინააღმდეგ. ამგვარ კურსს კი საეკლესიო კონფლიქტების დროს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. მთელი თავისი შეგნებული სიცოცხლე შესწირა ბასილი დიდმა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიების ერთიანობისთვის ბრძოლას. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ბასილის მოღვაწეობა სხვა მიმართუ-

³ Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. კ ა ქ ა ი ა, მასალები.

ლებით. იგი იყო და რჩება ეკლესიისა და სამონასტრო ცხოვრების კანონმდებლად.

ბასილი დიდის ეროვნულ წარმომავლობას ე. ხინთიბიძემ საგანგებო გამოკვლევა მიუძღვნა და ჩვენ მკითხველს ახალს ვერაფერს შევთავაზებთ. მისი, ერთი შეხედვით, თამამი მოსაზრების თანახმად, „ბასილი არ იყო არც ბერძენი, არც სომეხი. ამასთან ერთად, როგორც ვიცით, იგი წარმოშობით იყო პონტოელი, პონტოს ძველისძველი ოჯახიდან. აქედან გამომდინარე, სრულიად ბუნებრივია, დავუშვათ, რომ ბასილი ეროვნებით ქართველი იყო, იმ ქართველური ტომების რომელიმე შტოს წარმომადგენელი (შთამომავალი), რომლებიც ძველთაგანვე და ბასილის დროსაც ცხოვრობდნენ იმ მიწა-წყალზე, რომელსაც ამ დროს პონტო ეწოდებოდა. აქვე შეგვიძლია მივუთითოთ, რომ ის შტო, რომელსაც ბასილი ეკუთვნოდა, იმ დროისათვის არ იყო არც გაბერძნებული, არც გასომეხებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში არ იქნებოდა ასეთი აშკარა უარყოფა მისი ბერძნობის და სომხობის. ამავე დროს, ბუნებრივია, რომ წყაროებში არ არის პირდაპირი ცნობა ბასილი დიდის ქართველობის შესახებ, რადგანაც მისი ცხოვრების აღმწერელი ეკლესიის მამები, თანახმად ქრისტიანული ჩვეულებისა, პონტოს დასახელებით ზოგადად მიუთითებენ მის წარმომავლობაზე; თუმცა ამით სრულიადაც არ ღალატობენ სინამდვილეს, რადგანაც, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ეს ქართველური ტომები იყვნენ პონტოს ძველისძველი მკვიდრნი; და ალბათ მათთვისაც პონტოს ცნება სამშობლოს უდრიდა“⁴. ამ შემთხვევაში მკვლევარი ეყრდნობა ბასილი დიდის ცხოვრების პირველწყაროებს, ძველი მსოფლიოს ისტორიულ-გეოგრაფიულ მონაცემებს, ბასილის ახლობლებისა და თანამედროვეების ცნობებს, ძველ ქართულ წყაროებს და ქართულ ეთნოგრაფიულ მასალას.

ცდილობს რა, ბოლომდე მოჰფინოს ნათელი ისეთ რთულ და დელიკატურ საკითხს, როგორიც ბასილი დიდის ქართული წარმოშობის მტკიცებაა, მკვლევარი დასძენს: „რასაკვირველია, არ შეიძლება ცალმხრივად შევაფასოთ ამ მოღვაწეების ქართული წარმოშობის მნიშვნელობა. ისინი აღიზარდნენ ბერძნული კულტურის წიაღში, განათლება მიიღეს და წერდნენ ბერძნულ ენაზე და სწორედ ამიტომაც სამართლიანად არიან მიჩნეული ბიზანტიელ მწერლებად. მათი კავშირი ქართველ ერთან მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი წარმოშობით იყვნენ ქართველნი, კარგად იცოდნენ ეს ფაქტი თვითონ და მათმა უახლოესმა მეგობრებმა და თანამოაზრეებმა, კერძოდ გრიგოლ ნაზიანზელმა“⁵.

⁴ ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ბასილი დიდის საღატურა: ბისათვის, გვ. 140.

⁵ ი ქ ე ე, გვ. 151.

თავი პირველი

„ექუსთა ღლეთაჲ“

ეგზეგეტიკური ძეგლი „ექუსთა ღლეთაჲ“ სამართლიანად ითვლება ბასილი კესარიელის ლიტერატურული მემკვიდრეობის მშვენიერად. მიაჩნიათ, რომ ეს ნაწარმოები მან დაწერა ეპისკოპოსად არჩევამდე, მაგრამ ორატორის გაწაფულობა, თავდაჭერებულობა და ავტორიტეტული ტონი საწინააღმდეგოს მეტყველებს¹.

„ექუსთა ღლეთას“ ცხრა ჰომილია ბერძნულ ხელნაწერებში სამ განსხვავებულ კორპუსში გვხვდება. პირველი, მცირე კორპუსი, „ექუსთა ღლეთას“ ჰომილიებთან ერთად შეიცავს ფსევდოგრიგოლ ნოსელის ორ თხზულებას „კაცისა აგებულების“ შესახებ (I-CPG 3215, II-CPG 3216) და ერთ აპოკრიფს სამოთხეზე. საშუალო კორპუსში, რომელიც დატულია ხელნაწერთა უმრავლესობაში, ბასილი დიდის „ექუსთა ღლეთას“ მოსდევს გრიგოლ ნოსელის ტრაქტატი „კაცისა აგებულებისათვის“ (CPG 3154) და მისივე, ბასილი დიდის „ექუსთა ღლეთას“ აპოლოგია (CPG 3153). რაც შეეხება ვრცელ კორპუსს, იგი ძირითადი ცხრა ჰომილიის გვერდით შეიცავს მცირე და საშუალო კორპუსებში შემაჯალ დანარჩენ თხზულებებს ერთად აღებულთ.

ბასილი კესარიელის ამ ნაწარმოების შემცველ ბერძნულ ხელნაწერებს სპეციალური გამოკვლევა მიეძღვნა. ხელნაწერთა ურთიერთშედარების შედეგად მიღებული დასკვნები 1600 წლამდე გადაწერილ 120 ბერძნული კრებულიდან მონაცემებს ეყრდნობა. თავისებურებათა მიხედვით ეს ხელნაწერები ორ დიდ განშტოებად იყოფა. ამათგან პირველი უფრო სანდოა, როგორც არქეტიპთან ახლოს მდგომი².

ქართულ ენაზე არსებობს ამ ძეგლის ორი თარგმანი. ადრეული კრებულებში (იერ. 44, იერ. 74) გვხვდება მხოლოდ გრიგოლ ნოსელის თხზულებასთან („კაცისა აგებულებისათვის“) ერთად, რომელიც თემატურად ბასილი დიდის შრომის გაგრძელებას წარმოადგენს. ბასილი დიდმა აღწერა სამყაროს შექმნის ექვსი ღლე, ხოლო „დაბადებისათვის კაცისა დაუშთა“. ეს ხარვეზი მისმა ძმამ გრიგოლ ნოსელმა შეავსო და „სრულყო“ ბასილის ნაღვაწი.

რაც შეეხება მეორე, გვიანდელ, გიორგი მთაწმიდისეულ თარგმანს, იგი ქართულ ხელნაწერებში (ათ. 14, ათ. 49, A 55 და ა. შ.) თითქმის ყოველთვის

¹ ამ თხზულების ბერძნულ კრიტიკულ გამოცემას წინ უძღვის ვრცელი გამოკვლევა, რომელშიც ძეგლთან დაკავშირებულ სხვა საინტერესო საკითხებთან ერთად გამოამკვეთო საგანგებოდ ეხება მის ანტიკურ წყაროებს. იხ.: Basile de Césarée, Homélie sur l'Hexaéméron.

² R u d b e r g, Manuscripts and editions, გვ. 52.

მოთავსებულია გრიგოლ ნოსელის ზემოაღნიშნული თხზულებისა და მისივე „ექუსთა ღღეთას“ აპოლოგიის („წმიდისა გრიგოლ ნოსელ ეპისკოპოსისა პეტრეს მიმართ, ძმისა თვისისა, პასუხი ექუსთა მათ ღღეთათეს...“) წინ. ხელნაწერებში ამ სამი თხზულების ერთიანობაში წარმოდგენა კი ნიშნავს, რომ ქართული თარგმანის სახით საქმე გვაქვს „ექუსთა ღღეთას“ ე. წ. საშუალო კორპუსთან.

„ექუსთა ღღეთას“ ადრეული თარგმანის მიკვლევამდე ცნობილი იყო ამ ძეგლის მხოლოდ გვიანდელი, გიორგი მთაწმიდისეული თარგმანი. იგი 1947 წელს გამოსცა მ. კახაძემ. ტექსტს ახლავს გამოკვლევა და ვრცელი ლექსიკონი. გამოკვლევაში გამომცემელი ეხება ქართული თარგმანის შინაარსობრივ და ენობრივ თავისებურებებს, იკვლევს ამ ძეგლის ბერძნულ-ქართულ ფონეტიკურ შესატყვისობებს, გიორგი მთაწმიდლის მთარგმნელობით მეთოდს და გაცივრით ეხება მისი ავტორის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას.

თავისი გამოკვლევის ერთ-ერთ ქვეთავში „არსებობდა თუ არა გიორგი მთაწმიდლამდე „ექუსთა ღღეთას“ ქართული თარგმანი?“ (072—074) გამომცემელი საგანგებოდ განიხილავს მთარგმნელის მიერ ტექსტზე დართულ ანდერძს: „და თარგმანი თუ არა, ჩუენგან ამისი კურობაჲცა შეუძლებელი იყო, არა თუ თარგმნაჲ. და თუ რაჲმონი ღუაწლნი გუნახან ამისა თარგმნასა, იგი ღმერთმან იცის! რამეთუ აღურაცხელად ღრმაჲ არს და შეუკადრებელი! და ღმერთმან იგი პირველნიცა თარგმანნი აკუთხენ, დიდად კელი აღმკურნეს“.

გამომცემელი არ იზიარებს კ. კეკელიძის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ აღნიშნული ანდერძის მოწმობით უნდა ყოფილიყო კიდევ სხვა ადრეული თარგმანი, რომელზე დაყრდნობითაც გიორგი მთაწმიდელმა თავისი თარგმანი შეასრულა. ამგვარი ინტერპრეტაცია ანდერძისა გამომცემელმა არასწორად მიიჩნია და განსხვავებული ახსნა მოუძებნა. ამასთან დაკავშირებით იგი წერს: „მაშ რაჲა საქმე, როგორ ავხსნათ გამოთქმები „თარგმანი თუ არა“ და „პირველნიცა თარგმანნი“? ჩვენის აზრით, აქ იგულისხმება ამავე თემაზე დაწერილი „თარგმანები“ ბერძნულ ენაზე, როგორიცაა მაგ. იოანე ოქროპირის „ექუსთა ღღეთა“ და სხვაც მრავალი“³.

ეს ვარაუდი სარწმუნო არ აღმოჩნდა. 1960 წელს ილ. აბულაძემ იერუსალიმურ ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმებს შორის მიაკვლია ამ ძეგლის კიდევ ერთ, ადრეულ თარგმანს. სწორედ ამას, „პირველ თარგმანს“, გულახსობრულად გიორგი მთაწმიდელი თავის ანდერძში, როდესაც წერდა: „და ღმერთმან იგი პირველნიცა თარგმანნი აკუთხენ, დიდად კელი აღმკურნეს“.

თუ „ექუსთა ღღეთას“ გიორგი მთაწმიდლისეულ თარგმანს შეიცავს ხელნაწერთა დიდი რაოდენობა, მისი ადრეული ქართული თარგმანი დატულია იერუსალიმური წარმოშობის ორად ორ კრებულში (იერ. 44 და იერ. 74). იგი გრიგოლ ნოსელის თხზულებასთან ერთად 1964 წელს გამოაქვეყნა ილ. აბულაძემ. ტექსტს ახლავს გამოკვლევა, დართული აქვს ვრცელი ლექსიკონი და საძიებელი.

ცხადია, ამ ძეგლის ადრეული თარგმანის მიკვლევის შემდეგ მ. კახაძის მტკიცებამ მისი ერთადერთი ქართული თარგმანის არსებობის შესახებ გადა-

³ ბ ა ს ი ლ ი დ ი დ ი, ექუსთა ღღეთაჲ.

⁴ დასახ. ნაშრ., გვ. 073—074.

⁵ უძველესი რედაქციები.

სინჯვა მოითხოვა. ამის თაობაზე ილ. აბულაძე ვრცლად მსჯელობს თავისი გამოკვლევის დასაწყისშივე. საგანგებოდ ეხება მკვლევარი აღრეული და გიორგი მთაწმიდელის თარგმანების ურთიერთმიმართების საკითხს. მისი დაკვირვებით „იერუსალიმურ ნუსხათა და გიორგისეული თარგმანის ტექსტების გულდასმითი შედარება ურთიერთთან ადასტურებს მათ ყოველმხრივ სიახლოვეს ერთმანეთთან, ერთის მიდევნებით მეორის დამუშავებას, ანუ როგორც გიორგი მთაწმიდელს აქვს ნათქვამი, „ქელის აპყრობას“ ახლად მთარგმნელო-სათვის აღრინდელი თარგმანით. ძველი თარგმანის მიდევნებით ახლის შესრულება, ისე რომ მეტი სიახლოვე ყოფილიყო ბერძნულ დედანთან, გიორგი მთაწმიდელის ცნობილი მეთოდია. ამ გზით იმუშავა მან სახარების, სამოციქულოსა და დავითნის ახალ თარგმანებზე. ამავე მეთოდით მუშაობს ის „ექუს-თა დღეთას“ ახალ თარგმანზეც“⁶.

ამ თარგმანთა ურთიერთშეჯერების შედეგებს მკვლევარი ასე აყალიბებს: „ერთიმეორის შინაარსობლოვ თანმხედომი ეს ორი ტექსტი ერთმანეთისაგან სხვაობენ რედაქციულად. თითქმის ერთი და იგივე მასალა ერთგან ერთნაირად არის გაწყობილი, ხოლო მეორეგან მეორენაირად. ერთი, თვალში მხედომი უმთავრესი მოვლენათაგანი წინადადების წყობისას ისაა, რომ უძველეს რედაქციას შემასმენლად თითქმის ყველგან ზმნის პირიანე ფორმები მოევლინება, ხოლო გიორგი მთაწმიდელისას უპიროდ (კითარებითში მდგომი მასღარა ან მიმღებობა) არა მცირედი აქვს...“⁷ ამგვარად, „გიორგი მთაწმიდელი... ყველაფერში არ მიჰყვება ძველ თარგმანს. აშკარაა, ბევრ ტერმინსა თუ სიტყვას ის მისგან იღებს, მაგრამ არა მცირედია ისეთთა რიცხვი, რომელთაც ის სცვლის“⁸.

ამ ძეგლის ქართულ ენაზე გადმოთარგმნის პერიოდს მკვლევარი მისსავე ლექსიკაზე დაყრდნობით განსაზღვრავს. კერძოდ, მასში არსებული ლექსიკური არაბიზმები და სპარსიზმები მოწმობს, რომ მისი წარმოშობის აღრინდელ ზღვარს წარმოადგენს VIII საუკუნე, ხოლო უკვიანეს ზღვარს X საუკუნე. რადგან XI საუკუნეში მას უკვე ახალი თარგმანისათვის იყენებენ⁹. როგორც ვხედავთ, საქმე გვაქვს საკმაოდ დიდ ქრონოლოგიურ ამპლიტუდასთან.

„ექუსთა დღეთას“ აღრეული თარგმანის მიკვლევის შემდეგ, ბუნებრივია, დაისვა საკითხი მისი წარმომავლობის შესახებ. ამ საკითხზეც ი. აბულაძე ვრცლად მსჯელობს თავის გამოკვლევაში. მის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ მან შეისწავლა და ერთმანეთს შეუდარა ამ ძეგლის ქართულ-სომხური თარგმანები და ქართულ მეცნიერებაში აღრე გამოთქმული ვარაუდის¹⁰ საპირისპიროდ საბოლოოდ გამოიტყნა სომხური დედნიდან ქართული თარგმანის მომდინარეობა¹¹.

აღრეული თარგმანის ენის ანალიზის გზით მკვლევარი შეეცადა დაედგინა მისი დედანი. იგი აღნიშნავს, რომ ორივე ქართულ თარგმანში დიდი რაოდენობითაა დაცული ბერძნულობები. ბერძნული სიტყვების ერთი ნაწილი ერთნაირი ფორმითაა გადმოცემული ორივე ტექსტში, ხოლო დანარჩენი ერთმა-

6 დასახ. ნაშრ., გვ. 12.

7 იქვე, გვ. 13—14.

8 დასახ. ნაშრ., გვ. 16.

9 იქვე, გვ. 16—17.

10 ქ. კეკელიძე, ისტორია, I, გვ. 462.

11 უძველესი რედაქციები... გვ. 23—24.

ნეთს არ იმეორებს. ადრეულ თარგმანში შესული ბერძნული ლექსიკიდან მკვლევარი საგანგებო ყურადღებას აქცევს ოთხ ფორმას. ესენია: ასქინო, კერიონი, ჯიპოსი და ამბოროსი.

ჩვენ დაწვრილებით აღარ შევხებით მის მტკიცებებს, მხოლოდ გაცვიკით მივუთითებთ, რითი მიიპყრეს ამ ფორმებმა გამომცემლის ყურადღება. „ასქინო“ იმით არის საგულისხმო, რომ ის ბერძნულ შესატყვისთან (σχινο) შედარებით თავში ატარებს ზედმეტს ა-ს. „კერიონი“ იმით იქცევს ყურადღებას, რომ მას ბერძნულ შესაბამისთან (κεριον-თან) შედარებით, თავში აკლია ძლ. მარცვლი, ხოლო „ჯიპოსი“ მეტად საინტერესოა თავისი „ჯ“-თი, ბერძნული შესატყვისის (γυπός-ის) თავცილური γ-ს შესაბამისით¹².

„არტიკლოცილებული ჩანს აგრეთვე ჩვენი ტექსტის „ამბოროსი“, რომელსაც ბერძნულით შეესატყვისება ἐλκῆριος. აქ ἐλκ გაგებულია არტიკლად (ან არაბი გადამწერისაგან, ანდა ქართველი მთარგმნელისაგან არაზუსტიდან), ხოლო დანარჩენიდან, ἐριος-იდან მომდინარეობს „ამბოროსი“¹³.

მკვლევარი მსჯელობას წარმართავს იმგვარად, რომ ამ ფორმებზე დაყრდნობით ქართულ-ბერძნულ ტექსტებს შორის არაბული შუამავალის არსებობა დაასაბუთოს: „აღნიშნული, მგონია, საკმარისია იმის საგარაუდებლად, რომ ბასილი კესარიელის „ექუსთა ღღეთას“ უძველესი ქართული თარგმანი არაბულიდან მომდინარედ დაისახოს, გარკვეულ ხანაში, სახელდობრ, არაუადრეს VIII—IX სს-ისა და არა უგვიანეს X საუკუნისა. წარმომავლობის საკითხი საბოლოოდ მაშინ გაირკვევა, როცა შესწავლილი იქნება ერთმანეთთან შეჯერებით არაბულ-ქართული ტექსტები“¹⁴. ამ საკითხის საბოლოო გადაჭრა მეცნიერმა იმ დროისათვის გადასდო, როდესაც მიკვლეული იქნებოდა ადრეული არაბული თარგმანი¹⁵, რომელთან შედარების საფუძველზე შესაძლებელი გახდებოდა ქართულ ტექსტთან დაკავშირებული შესაბამისი დასკვნების გაკეთება.

ბასილი კესარიელის გარდაცვალების 1600 წლისთავისადმი მიძღვნილ სიმპოზიუმის მასალებში ჩვენ წავაწყდით ცნობას იმის შესახებ, რომ ვენაში (Vienna ÖNB ar. 2137 (mixt 1381) დატულია „ექუსთა ღღეთას“ არაბული ტექსტი, დათარიღებული 964 წლით. მისი მთარგმნელი ჯარიპ-იზნ იუჰანნა არ-რარავი მოღვაწეობდა ნიტრიაში, წმ. მკაარის მონასტერში. გვაწვდის რა ამ ცნობას, სტატიის ავტორი აქვე იმოწმებს ი. აბულაძის ვარაუდს ადრეული ქართული თარგმანის არაბული წარმომავლობის შესახებ და ქრონოლოგიური თვალსაზრისით დასაშვებად მიიჩნევს აღნიშნული არაბული ტექსტიდან ადრეული ქართული თარგმანის მომდინარეობას¹⁶.

12 დასახ. ნ.შრ., გვ. 18.

13 იქვე, გვ. 20.

14 იქვე.

15 სამეცნიერო ლიტერატურაში იმ დროისათვის ცნობილი „ექუსთა ღღეთას“ არაბული ტექსტი 1052 წლით არის დათარიღებული.

16 F e d w i c k, The translations, გვ. 493.

„ექუსთა დღეთას“ X საუკუნის არაბული თარგმანის აღმოჩენის შემდეგ კვლავ დაისვა ქართული ტექსტების ურთიერთშეჯერებისა და ადრეული ქართული თარგმანის ორიგინალის საკითხი¹⁷.

ქართული თარგმანების ერთმანეთთან შედარებამ ცხადყო, რომ სხვაობა მათ შორის მხოლოდ სტილით, პირიანი ფორმების ნაცვლად მიმღეობის გამოყენებით ან ჰენდლიანებისა და ჰენდლიატრიონების სიმრავლით არ გამოიწურება. აქ საქმე გვაქვს განსხვავებათა მთელ კომპლექსთან. ეს სხვაობანი, რომელთაც ბერძნულ დედანზე დაყრდნობით ეძებნებათ ახსნა, კიდევ ერთხელ ცხადყოფენ გიორგი მთაწმიდელის, როგორც მთარგმნელის, ღილ შესაძლებლობებსა და ერუდიციას. ბერძნული ორიგინალის მოხმობა მოწმობს, რომ გიორგი მთაწმიდელს ჰქონდა საფუძველი ხელახლა ეთარგმნა ეს ტექსტი. ამისი ერთ-ერთი და ხელშესახები მიზეზი ის არის, რომ ადრეული ქართული თარგმანი ნაკლულია. ხარვეზებით არის თარგმნილი საბუნებისმეტყველო ტერმინოლოგიით მდიდარი ადგილები:

1. „Βλαττησάω ή γή βοτάνην χόρτου. Καί εὐθὺς σὺνεξέσθῃ τοῖς τροφίμοις· τὰ δὴλητήρια, μετὰ τοῦ σῖτου τὸ κάνησιον, μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων ἑλῆξβορι, καὶ δαχόνιτον, καὶ μαγνῖραγώρας, καὶ ὁ τῆς μῆκιστος δρός“ გვ. 292.

„გამოიღენ ქუეყანამან მწუანვილი თივისაჲ“. და გამოვიდა საზრდელთა მათ თანა მაკუდინებელიცა; იფქლსა თანა კონიონი, რომელ არს ბოროტ, და სხუათა თანა საზრდელთა — ლემი და მარდაგონი და მსგავსნი ამათნი“. (გვ. 67, 6—9).

„აღმოაცენენ ქუეყანამან მწუანვილი თივისაჲ“. და აღმოსცენდეს საზრდელთა თანა მაკუდინებელნიცა: იფქლსა თანა კონიონი და სხუათა მათ თანა სავამდთა ელევენი, და ლემი, და მანდრაგორი, და მშხამი, და მიკონისა მცენარე“. (გვ. 53, 21—24).

2. „Ἐπὶ τοῖσι τῷ ῥήματι πᾶσαι μὲν λόχμαι κατεπυκνούντο, πάντα δὲ ἀνέτρεχε δένδρα, τὰ τε πρὸς μῆκιστον ὄψις διανίστασθαι πεφυκότα, ἐλάται καὶ κέδροι, καὶ κυπάρισσοι καὶ πεῖλαι, πάντες δὲ θίμνοι· ἐκὼς ἦσαν ἀμυρκομοὶ καὶ δασεῖς καὶ τὰ στεφανωματαὶς λεγόμενα τῶν φυτῶν αἱ τε ῥαβδωναὶ καὶ μυσταὶ καὶ δάφναι, πάντα ἔν μιν αἰροῦν θίονη, οὐκ ὄντα πρότερον ὑπὲρ τῆς γῆς, εἰς τὸ εἶναι παρηλθε, μετὰ τῆς οἰκείας ἑκαστοῦ ἰδιότητος, ἐναργεατάταις μὲν διαφωταῖς ἀπὸ τῶν ἐτερογενῶν χορηζόμενον. οἰκείῃ δὲ ἑκαστοῦ γωνιζόμενον χარαχτήρι“. გვ. 300.

„...ამით სიტყვთა ყოველნი მალნარნი განმრავლდეს და ამაღლდეს ყოველნი ხენი სიგრძითა: ნაძვ და კვაროზი და ფიჭვ, და ყოველნი მცენარენი იქმნენეს მრავალ, ვარდი და მურტი და დაფნი. ესე ყოველნი მყის იქმნენეს ქუეყანასა ზედა. თითოეული მათი თჳს-

„...და ამის სიტყვსა მიერ ყოველნივე მალნარნი ავშირდეს და ყოველნი ხენი ამაღლდეს, რავოდენნი-იგი არიან აღმავალ სიმაღლედ და სიგრძედ: ვერხვ, და წიფელი, და ფიჭვ, და საროა, და ნაძვ და ყოველნი ჰოლენი და ბულქუნა-იქმნენეს ბორობან და მალნარ. და მცენა-

¹⁷ აღნიშნული არაბული ხელნაწერის მიკროფილმი გამოვეგზავნა ტრონტის შუა საუკუნეების კვლევის ინსტიტუტის პროფესორმა პ. ჟ. ფედუკმა, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებ.

¹⁸ ტექსტის ვიზოწმებთ S. Giet-ს გამოცემის მიხედვით.

თვსებითა თვსითა განყოფილი ერთი-მეორისაგან ნათესავობითა, და თითო-ეულსა მათგანსა აქუს სამკაული, რომ-ლითა იცნობების.." (გვ. 69, 24—30).

რენი იგი საგვრგუნოხენნი, რომელ არს ვარდი, და დაფნი, და მურტი, ყოველ-ნივე ერთსა შინა წამსა თულისასა, რომელნი-იგი პირველ არა იყვნეს ქუ-ეყანასა ზედა, მყისსა შინა არსებად მოვიდეს თვთოეული თვსებითა თვსი-თა, განყოფილნი ურთიერთარს გან-თვსებულთა და საჩინოთა განყოფი-თა, და თვსითა ხატოვნებითა ცნობილი თვთოეული მათი". (გვ. 56, 11—19).

3. „Αἰψυροι γάρ, καὶ ἰτέαι, καὶ πελέαι, καὶ λευκαὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, χαρπὸν μὲν οὐδένα δοκεῖ φέρειν ἐκ τοῦ παροδῆλου..." გვ. 302.

„...ვითარცა სახელ: ძეწნი და სხუ-ანი ზენი მსგავსნი ამათნი, რომელთა არა აქუს ნაყოფი, ვითარ-იგი საგონე-ბელ არს..." (გვ. 70, 8—10).

„...ვითარცა სახელ ტირიფი, და ძეწ-ნი, და ძელქვაჲ, და ლეკი და რავოდენ-ნიცა არიან ესევეითარნი, რამეთუ გან-ცხადებულსა ნაყოფსა არას ჩანან მომ-ღებულად..." (გვ. 56, 30—32).

4. „Ὅτι γὰρ μῆνις ἔφαι, καὶ πρίονες, καὶ χύνες, καὶ φάλαινα καὶ ζῦγαι-ναι, φιδεραὶ, ἀλλὰ καὶ τρυγόνις· κύντρον τῆς θαλασσίας, καὶ τασῦτης νεκράς..." გვ. 424.

„...და არათუ ძალნი იგი ზღვსანი და დელფინნი და მსგავსნი ამათნი ოდენ არიან შემადრწუნებელ, არამედ ეკალი-ცა იგი ეგვპტისა ზღვსაჲ, რაჟამს მო-კულის იგი". (გვ. 105, 31—34).

„...რამეთუ არა ხოლო თუ ქსიფიანი, და ზერხნი, და ძალნი ზღვსანი, და ფა-ლენი, და ჴევენი არიან საშინელ, არა-მედ ტრილონისაცა ზღვსა საწერტელო, და იგიცა, რაჟამს მოკულის..." (გვ. 89, 12—14).

იქ, სადაც ანონიმი თავს უფლებას აძლევს სახელწოდებათა ჩამოთვლის ნაცვლად იხმაროს „მსგავსნი ამათნი“, გიორგი მთაწმიდელი ზუსტად მიყვება დედანს.

ადრეულ თარგმანში არის ტექსტის შემოკლების სხვა შემთხვევებიც:

5. „...καὶ γάρβηχός τινες ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης ἑταροῖσι πῶν γένος ἀπαθα-κρύουσι. Ἀβγός δὲ τίς ἐστὶ, καὶ τὸ ἡλεχτρον ὅπου εἶναι φετῶν..." გვ. 314—316.

„...და სხუანი მცენარენი არიან ეგ-ვპტეს და ლუბიას, რომელთაგან გამო-ვალს მრავალფერი გომიზი. და იტყვან, ვითარმედ ელექტრონი არს გომიზი ხი-საჲ..." (გვ. 74, 8—10).

„...და სხუანი მცენარენი [არიან] ეგ-ვპტეს, და ლუბიას, რომელთა-იგი ნა-[რტიკ] ეწოდების და სხუასა და სხუასა ფერსა [გო]მიზსა ცრემლოვიან. და იტყ-ვან, ვითარმედ ი[ლიქ]ტრიონი გომიზი არს ხისაჲ..." (გვ. 60, 28—31).

6. „Καὶ ἐν μὲν ταῖς βαλάνοις, ἣ τῶ καρπῷ τῆς κρανεῖας, πρὸς τῇν στυφὴν καὶ ἀστυερὰν ποιότητα μεταβῆλκει, ἐν δὲ ταῖς τερεβίνθοις, καὶ ταῖς καρύας, πρὸς ἀπαλὴν καὶ ἐλαϊώδη φύσιν μεθίσταται“. გვ. 316.

„...და რაჟამს იქმნის იგი რკოსა შინა და წაბლსა, გარდაიქცის იგი მომხუელ, და რაჟამს იქმნის იგი ბელეკონსა შინა და ნიგოზსა, გარდაიქცის იგი ბუნებად ზეთისა...“ (გვ. 74, 28—30).

მსგავსი შემთხვევების ჩამოთვლა კიდევ მრავლად შეიძლება.

გიორგი მთაწმიდელი, ანონიმისაგან განსხვავებით, დედნის ამა თუ იმ აღვილს გადმოგვცემს უფრო ზუსტად და ნათლად, რასაც სათარგმნი მასალის უფრო სწორი აღქმა და გააზრება განაპირობებს:

7. „Αἰ δὲ κατὰ τὰς χροῖας διαφοραί, πόσαι; Ἰδοὺ; ἂν ἐν λειμῶνι τὸ αὐτὸ ὄσπρι ἐρυσθαιόμενον μὲν ἐν τῷδ᾽ ἐν ἄνθει, καὶ ἐν ἄλλῳ πορφυροῦν, καὶ παυρὸν ἐν τῷδ᾽, καὶ ἐν ἐτέρῳ λευκόν, καὶ πλεῖονα πάλιν τῆς ἐν ταῖς χροῖαις ποικιλίας, τῇν κατὰ τὰς βῆμας διαφορὰν παρεχόμενον“. გვ. 318.

„...და განყოფასა შინა ფერთასა! კითარ სახედ გამოჩნდის იგი მტილსა შინა, რომელ თუთ წყალი იგი არნ. ამას რომელსამე შინა წითელ და ამას შინა — იისფერ, და ამას შინა — სპეტაკ. და უფროეს-ლა ამათ ფერთასა სიმრავლე იგი ფერად-ფერადთა სულნელთა მისთაჲ...“ (გვ. 75, 3—7).

„...და რაჟამს შევიდის რკოსა შინა და წაბლსა, იქმნის იგი მომხუეზავ, და შინდსა შინა ფიცხელ და მუავე, და ბელეკონსა, და ნიგოზსა შინა მსუყელ ბუნებად და სიპოხედ ზეთისად შეიცვალის“ (გვ. 61, 15—18).

„...ხოლო ფერთა განყოფილებანი რავოდენ და რაბამ არიან! და იხილო ერთი იგი წყალი სამოთხეთა და ევლთა შინა, რამეთუ არნ იგი მას რომელსამე ყუავილსა შინა მეწამულ, და სხუასა შინა იისფერ, და რომელსამე შინა ლურჯ და სხუასა შინა სპეტაკ. და კუალად უმრავლეს ფერთა განყოფილებისა არნ განყოფილებად იგი სურნელებათა მათთაჲ, რომელსა მოგუფენენ ჩუენ“. (გვ. 61, 22—27).

არის შემთხვევები, როდესაც გიორგი მთაწმიდელი წინადადებითა გადანაცვლებით აღწევს სასურველ ეფექტს. ეს მოვლენაც ისევ და ისევ აზრის უფრო ნათლად გადმოცემას ემსახურება.

8. „...ὁὖν οἱς Χάλδαῖος, ταῖς ἐπιτολαῖς τῶν ἄστρων τὰς τῶν ἀέρων ταρχαῖς τεκμαίρμενος, ταῦτα τὸν ἐχθρον ἐβόησεν, ἀλλ' ὁ βαλᾶσθη...“ გვ. 416.

„...არცა ქალდეველთამან ასწავა ესე გრძობსა, რომელნი-იგი სცნობენ სიორძილსა ჰაერისასა აღმოსლვითა ვარსკულავთაჲთა...“ (გვ. 103, 27—29).

„...არცა ქალდეველმან, რომელნი-იგი ოზმნიან აღძრვასა ჰაერთასა აღმოსლვითა, გინა შემთხუევითა ვარსკულავთაჲთა, ასწავა ესე გრძობსა ზღვასა...“ (გვ. 87, 17—19).

დამოკიდებული წინადადების გადაადგილებამ ცხადყო, რომ არა „გრძობები“ სცნობენ „სიორძილსა ჰაერისასა“, არამედ ქალდეველნი „იზმნიან აღძრვასა ჰაერთასა“.

ზოგ შემთხვევაში ანონიმს დედანი არასწორად აქვს გააზრებული. გიორგი მთაწმიდელი ასწორებს ამ სახის შეცდომებსაც:

9. „Ἄλλα τὰς ἐκ τῆς λατρικῆς ἀφελείας ἤμιν προεξένοι, τοὺς χυλοὺς, τοὺς ὀποὺς, τὰ κάρφη, τοὺς φλοιοὺς, τὸν κριπὸν, καὶ ἀπαφελῶς ὅσα ἤμιν ἡ χρονία πεῖρα ἐξέμεν...“ (გვ. 320).

„...რომელნიმე მათგანი არიან ჩუენდა მიზეზ სარგებელისა კურნებათაჲსა. წყალი იგი მდელთათჲა, გომიზნი, რტონი, ქერქნი, თესლნი და ყოველი, რომელი იპოვა სიგარძოსა გამოცდილებისასა...“ (გვ. 75, 17—20).

„...და სხუანი სამკურნალოთა სარგებელთა მომატყუებელად ჩუენდჷ: სიპოზისა მიერ და გომიზთა, და რტოთა, და ქერქთა, და ნაყოფთა, და რაჲთა მოკლედ ვთქუა, რავოდენნი-იგი მიმყოვრებამან ჟამისამან გამოცდილებისაგან გჰპოვნა ჩუენ...“ (გვ. 62, 1—4).

დედანში და გიორგის თარგმანშიც საუბარია სამკურნალო მცენარის სინოყიერებზე, ამდენად ადრეული თარგმანის „წყალი იგი მდელთათჲა“ სრულიად უადგილოდ არის ნახმარი.

თუ დავუშვებთ ადრეული თარგმანის არაბულ წარმომავლობას, პარადოქსულად მოგვეჩვენება ის ფაქტი, რომ გიორგი მთაწმიდელი ასწორებს ანონიმის ბერძნობებს:

ა) „...ვითარცა-იგი ს ტ რ ო პ ი ლ ო - ზ ს ა (ὁ σερβίλοι) მიეცა პირველად ცემაჲ იგი...“ (გვ. 76, 11—12).

„ვითარცა იგი სიმრგულენი თუალთა და ურზის თუალთა პირველითგან კერსა მას ზედა ღერძისასა იქცევიან...“ (გვ. 62, 28—29).

ბ) „...და ღირსი თ ე ა ტ რ ო ნ ს ა (τὸν θεάτρον) მას საწადელსა და სანატრელსა?“ (გვ. 77, 20—21).

„...და ღირსი საესებისა პატრონისა ამის და ნეტარისა ს ა ხ ი ლ ვ ე ლ ი - ს ა ჲ“. (გვ. 63, 31—32).

გ) „...და მარტონი და კ ი ს ტ ო ს - თ ა ნ ი (τὰ κήτη)...“ (გვ. 96, 37).

„...და განთესულთანი, და ვ ე შ ა ჰ - თ ა...“ (გვ. 81, 26).

ამრიგად, ჩვენ აღარ გავაგრძელებთ ცალკეულ შემთხვევათა ჩამოთვლას, რადგან იგი შორს წაგვიყვანს. სხვაობა ამ ორ ტექსტს შორის სხვადასხვა ხასიათისაა და შეიძლება ძალიან ზოგადად ასე ჩამოყალიბდეს: გიორგი მთაწმიდელი ბერძნულ დედანზე დაყრდნობით ავსებს და აზუსტებს ადრეული ქართული თარგმანის ტექსტობრივ ხარვეზებს, ასწორებს ამ თარგმანში დაშვებულ შეცდომებს, რაც დედნის არასწორი გააზრების შედეგია, ნათელს ჰფენს ბუნდოვან და გაუგებარ ადგილებს, აზუსტებს ტოპონიმებსა და საბუნებისმეტყველო ტერმინოლოგიას, უყურადღებოდ არ ტოვებს გრამატიკულ ფორმებს, ეს განსაკუთრებით ეხება არსებითი სახელის რიცხვს. გიორგი მთაწმიდელს თარგმანი უზადოა, გამოირჩევა დახვეწილი სტილით, მოქნილი და სადა ენით, მთავარმნელი დედნის ერთგულია, მაგრამ ამით ქართული ენის ბუნებას როდი უღალატობს. თარგმანი დღესაც ლაღად და დიდი ინტერესით იკითხება.

ახლა როდესაც ხელთა გვაქვს „ეჭუსთა დღეთას“ ბერძნულ-არაბული ტექსტები, თამამად შეიძლება დაისვას კითხვა, რომელი დედნიდან მომდინარეობს ადრეული ქართული თარგმანი?

იმედია, ჩვენ მიერ მიკვლეული არაბული ტექსტი საკიროების შემთხვევაში დაწერილობითი შესწავლის საგანი გახდება, მაგრამ ამ ეტაპზე სპეციალისტის მიერ შეჯერების პირველმა შედეგებმა დაგვარწმუნა, რომ ქართულ-არაბულ ტექსტებს არაფერი აქვთ ერთმანეთთან საერთო და რომ ვენური არაბული ტექსტი არ წარმოადგენს ქართული თარგმანის დედანს¹⁹. ისმის კითხვა, ვეძებოთ ამ ძეგლის კიდევ ერთი არაბული თარგმანი, თუ ვიხელმძღვანელოთ „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ ტექსტის მაგალითით, რომელიც მასში შემავალი არაბული ფორმების სიმრავლის გამო დიდხანს ითვლებოდა არაბულიდან მომდინარედ და მხოლოდ მისმა საფუძვლიანმა შესწავლამ დაასაბუთა ამ ჰაპოტეზის მცდარობა. რ. გვარამიამ გაარკვია, რომ ეს უკანასკნელი ბერძნული დედნიდან მომდინარეობს, თუმცა აღნიშნული თხზულება არაბული ფორმებით ბევრად უფრო მდიდარია, ვიდრე „ექუსთა დღეთა“ ტექსტი²⁰.

ბასილი კესარიელის ამ თხზულების აღრეული ქართული თარგმანი არაბულთან შედარებით უფრო ახლოს დგას ორიგინალთან, მაშინ როდესაც არაბული ტექსტი განსხვავდება ბერძნული დედნისაგან. ეს სხვაობა აუცილებლად აისახებოდა ქართულ თარგმანშიც, იგი არაბული წარმომავლობის რომ იყოს.

არაბული ტექსტი საკმაოდ დაზიანებული და ნაკლულია. ილ. აბულაძის მიერ აღნიშნული იმ ოთხი სიტყვიდან, რომლებიც მან აღრეული თარგმანის არაბული წარმომავლობის დამადასტურებლად მიიჩნია, სამი არ დაიძებნა იმის გამო, რომ ტექსტში არ აღმოჩნდა (შესაძლოა დაკარგულია) მათი შემცველი ადგილები, ხოლო მეოთხე სიტყვას — ამზოროსს, საერთოდ არ იცნობს არაბული ტექსტის შესაბამისი ადგილი. რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ ი. აბულაძის მიერ დასახელებული სიტყვა „ასქინო“ ბერძნულ შესატყვისთან შედარებით თავში ატარებს ზედმეტ ა-ს და რაც თითქმის მის არაბულ წარმომავლობას მოწმობს, ამასთან დაკავშირებით ჩვენ შევნიშნავთ, რომ ასეთ შემთხვევას ადგილი აქვს ბერძნულ ტექსტშიც. სიტყვა საკამუნიას ბერძნული ფორმა ἡ ὁξαμύνει (316, 18) მსგავსად „ასქინოსი“, ორ გვიანდელ ბერძნულ ხელნაწერში იმატებს ზედმეტ α-ს (ὁξάμυνει:α). (იხ. Basile de Césaire, Homélies sur l'Hexaéméron... გვ. 316, სქ.). ცხადია, არაბული შუამავალი აქ არ იგულისხმება, თუმცა არაბული სამყაროს გავლენას არ გამოვრიცხავთ.

ამგვარად, არაბულ-ქართული ტექსტების ნათესაობის, მათ შორის რაიმე სიახლოვისა და ურთიერთგავლენის შესახებ ვარაუდიც კი საფუძველმოკლებულია. არაბულად მიჩნეულმა ფორმებმა ორიენტაცია შეუცვალა გამომცემელს, რის შედეგად ბერძნულ ტექსტს ნაკლები ყურადღება მიექცა. არაბული ტექსტის მიკვლევა და ქართულ-არაბული თარგმანების შესწავლამ გამოორიცხა ვარაუდი მათი ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ და წინ წა ოსწია ქართული თარგმანის ბერძნულ ტექსტთან ნათესაობის საკითხი. ქართულ-ბერძნული ტექსტების შედარება აშკარად ბერძნული დედნის სასარგებლოდ მეტყველებს. გარდა იმისა, რომ ქართული ტექსტი თანამიმდევრობით თითქმის ზუსტად მოსდევს ორიგინალს, მასში მრავლად გვხვდება ლექსიკური ბერძნოზმები ამ ძეგლის გიორგი მთაწმიდლის თარგმანში გვაქვს მათი გაქართულების რამდენიმე ცდა.

¹⁹ ქართულ-არაბული ტექსტები ერთმანეთს შეუდარა და შესაბამისი დავალები რ. გვარამიამ, რისთვისაც დიდი მადლობას მოვახსენებთ.

²⁰ „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ თარგმანი.

უკვე აღინიშნა, რომ ძეგლი მდიდარია პირთა და გეოგრაფიული სახე-
ლებით. განსაკუთრებით კარგად მიანიშნებს თავის ბერძნულ წარმომავლობას
საკუთარ სახელთა ქართული ფორმები: მაგ.: დანიელ (51, 21) — Δανιήλ (238,
4); ღარიოზ (56, 31) — Δαρειος (254, 19); ებეკია (87, 24) — Εβεικιά (360, 18);
იოათამ (87, 23) — Ιωαμამ (360, 17); იონა (106, 10) — Ιωνι (424, 14); იოსებ
49, 17) — Ιωσήφ (230, 11); ოზია (87, 23) — Ὀζιά (360, 17); აქაზ (87, 23) — Ἀχάζ
(360, 17); ტომონიგებში ღადირა (57, 17) — Γάδερ (256, 20) და აღონ (46, 36) —
Αἰών (220, 6) საქმე გვაქვს ბერძნული „გამას“ ქართულში „ლანით“ გადმო-
ცემის შემთხვევადაც, კერძოდ, ბერძნულ ყ-ს უკანანისმიერი ხმოვნების წინ,
ყოველთვის შეესატყვისება ქართული ღ შდრ. არაბული قاسم — კადირუს).

„ექუსთა დღეთას“ ადრეული ქართული თარგმანისათვის განსაკუთრებით
დამახასიათებელია საკუთარი სახელების ბერძნული ნომინატივის ფორმით გად-
მოცემა: Βιζυρο; (218, 6) — „...რომელსა ჰრქვან ბაქტროს...“ (46, 15). Ἀρμένης
(218, 7) — „...რომელსა [ჰრქვან] არაგის...“ (46, 16) შდრ.: გ. მთაწმიდლის
არაქსი (34, 19). Τάναϊς (218, 7) — „...რომელსა ჰრქვან ტანაის...“ (46, 17).
შდრ. გ. მთაწმიდლის ტანაისი (34, 19). ὁ χαλσιμέσιος Ἰερεμίας (220, 7) —
„...რომელსა ეწოდების ხრემეტის...“ (46, 36). შდრ.: გ. მთაწმიდლის „რო-
მელთა იგი ხრემეტი ეწოდების...“ (35, 1), Τερψιόδ (218, 12) — ტარტისოს.
(46, 24); Ἰάριος (218, 12) — ისტროს (46, 24); Φάσις (218, 9) — ფასის (46,
19). ἀνθηλίσις (344, 17) — ანთილიუს (82, 25); ὁ χάρχλις (420, 15) — კოხ-
ლიოს (105, 11); ἡ σελευχίς (468, 5) — სალევკის (119, 20); ἡ ἐχρυή; (422,
12) — ებენის (105, 27), შდრ. გ. მთაწმიდლის ეპინე (89, 9).

ამ ძეგლის ბერძნულიდან მომდინარეობას უეჭველს ხდის ის ფაქტიც, რომ
ერთ შემთხვევაში არტიკლი მთარგმნელის მიერ არსებითი სახელის ნაწილად
არის მიჩნეული: „და არს მათგანი მდინარე, რომელსა ჰრქვან ო რ ო დ ა-
ნ ო ს...“ (46, 29). (ბ. *Φοιβανός). გიორგი მთაწმიდელი ასწორებს ამ შეცდომას:
„...რომელთაგან არს ო რ ო დ ა ნ ო ს...“ (34, 27).

ქართულ თარგმანში გვხვდება სიტყვები, რომლებიც შესაბამისი ბერძნული
ფორმების კალკირებულ თარგმანებს წარმოადგენენ: φιλιαφορστανε; (196,
9) — სიბრძნისმეტყუელებდეს (41, 12); ξυχαρπον (306, 13) — ნაყოფისგამომ-
ლებელ (71, 20); παρωφειრ (334, 6) — პირველშობილი (79, 26) და ა. შ.

დასასრულ, აღვნიშნავთ ერთ საინტერესო ფაქტს: დედნისეული „... ესის
ἐσπερίσις ἡ ἰκτιρὰς περὶ πυσσάβρευσιν...“ (256, 22) ორივე მთარგმნელს ასე
გადმოაქვს: „...ქართველთა მათ დასავალისათა...“ (57, 20; 44, 19). ამასთან და-
კავშირებით გიორგი მთაწმიდლის ტექსტის გამომცემელი მ კახაძე აღნიშნავს:
„იოანესა და ეფთვმეს „ცხოვრებაში“ (33, 1) ვკითხულობთ: „შემდგომად თორ-
ნიკეს მიცვალებისა განიზრახა ნეტარმან მამამან ჩუენმან იოვანე, რაჟთა აღი-
ლოს ძე თჳსი და რაჟდენნიმე მოწაფენი და ივლტოდეს ს პ ა ნ ი ა დ, — რამეთუ
პირველითგანე უძნდა შუღლიანობაჲ და შფოთი, გარნა თავს ედვა მუნ ჟამამ-
დე თორნიკის აშენებისათჳს და რაჟთა შეიძინოს სული მისი, რამეთუ ასმიოდა,
ვითარმედ ქ ა რ თ ვ ე ლ ნ ი არა მცირედნი ნათესავნი და ერნი მკვდრ არიან.

მუნ“. აქედან გამომდინარე, რომ იოანესაჲც ესპანეთის იბერები „ქართულთა ნათესაჲდ და ერად“ მიაჩნდა. ამ ორი ცნობის დამთხვევა ხომ არ გვაკარგულებინებს ძველი ტრადიციის არსებობას“²¹?

სამწუხაროდ, ამ ორი ცნობის დამთხვევა მხოლოდ ქართულ ნიადაგზე ხდება. ბასილი დიდის თხზულების „ექუსთა ღღეთას“ ორიგინალში საუბარია ბრიტანეთის კუნძულზე, ხოლო დასავლეთის იბერებად ავტორი მიიჩნევს ირლანდიელებს. ცხადია, დიდ ინტერესს იწვევს, რა უღვეს საფუძვლად ბასილის ცნობას, რომელიც, ტრადიციისაგან განსხვავებით, იბერებად მოიხსენიებს არა ესპანელებს, არამედ ირლანდიელებს.

ამგვარად, ბერძნულ-ქართული ტექსტების შედარებამ ცხადყო ადრეული ქართული თარგმანის ბერძნული დედნიდან მომდინარეობა. ისმის კითხვა, ის მაგალითები რომლებზედაც დაყრდნობით ილ. აბულაძემ ამ ძეგლის არაბული წარმომავლობა ივარაუდა, ხომ არ მოწმობს მის სინურ-პალესტინურ წარმოშობას და მათი სახით ხომ არა გვაქვს საქმე ზეპირი გზით შემოსულ არაბულ ფორმებთან?

ცნობილია, რომ ქართულ ნათარგმნ ძეგლებში ბიზანტიური წარმოთქმის შესწავლის შედეგად გამოიყო ორი ძირითადი ნაკადი — საკუთრივ ბერძნული, ანუ ათონურ-კონსტანტინეპოლური და სამხრეთ-აღმოსავლური, ანუ სინურ-პალესტინური²². ქართულად თარგმნილი ძეგლები ატარებენ თავიანთი წარმომავლობის უტყუარ ფონეტიკურ ნიშნებს, რაც სპეციალისტებს საშუალებას აძლევს ზუსტად განსაზღვრონ მათი წარმოშობის გეოგრაფიული არეალი. თუ გავითვალისწინებთ ილ. აბულაძის ვარაუდს, უნდა დავუშვათ, რომ „ექუსთა ღღეთას“ ადრეული თარგმანი შეიქმნა სინურ-პალესტინურ წრეში, ხოლო შესაბამისად, გვიანდელი ათონური გიორგი მთაწმიდლის თარგმანი უნდა ატარებდეს ათონურ-კონსტანტინეპოლური წარმოთქმის ნიშნებს. ამ თარგმანთა ურთიერთდამოკიდებულების გათვალისწინების შემდეგ გავგიჟივრდება მათი კატეგორიული გამოიყვნა. გიორგი მთაწმიდლის ანდერძი ადრეული ქართული თარგმანის ღირსებებისა და მისით სარგებლობის შესახებ უბრალო რიტორიკული განაცხადი როდია. ორი ქართული ტექსტის დაწვრილებითი შედარება ნათლად მოწმობს იმ ღრმა გავლენას, რომელიც მოახდინა ადრეულმა ქართულმა თარგმანმა გიორგის ნაღვანზე. გარდა ამისა, გიორგი მთაწმიდელი დიდხანს მოღვაწეობდა შავ მთაზე, რასაც წარმოთქმის თვალსაზრისით გარკვეული დალი უნდა დაემჩნია მის შემოქმედებაზე.

ბერძნულ-ქართული ფონეტიკური შესატყვისობებით ჯერ კიდევ გიორგი მთაწმიდლის თარგმანის გამომცემელი მ. კახაძე დაინტერესდა. ძეგლის წარმომავლობის საკითხი იმთავითვე ნათელი იყო და გამომცემელი ამ მასალის გარკვეული ნაწილის წარმოდგენითა და მცირე შენიშვნებით დაკმაყოფილდა. ჩვენ ინტერესს ამჟამად ამავე ძეგლის ადრეულ თარგმანში დადასტურებული ფორმები იწვევს. შეიძლება თუ არა მისი საშუალებით დადგინდეს ამ თარგმანის შექმნის არეალი? გავანალიზებთ ბერძნული β-ს ქართულ თარგმანებში გადმოტანის ორ შემთხვევას. საზოგადოდ „ათონური წარმომავლობის ტექსტები, პეტრიწონული სკოლიდან მომდინარე თარგმანები β-სათვის შესატყვისად ძირითადად ქართულ ვინ-ს იძლევა, გარდა ტრადიციით დამკვიდრებული სიტყ-

²¹ ბასილი დიდი, *ექუსთა ღღეთაჲ*, გვ. 071.

²² მ ა ხ ა რ ა ძ ე, *წარმოთქმის საკითხები*, გვ. 7—8.

ვებსა და საკუთარი სახელებისა, რომლებიც გვიან საუქუნეებშიც ინარჩუნებენ ოდითგან განმტკიცებულ ფორმებს...“²³, მაშინ როდესაც „პალესტინის ბერძნულში მიმდინარე პროცესები ფონემატურ ცვლილებათა თვალსაზრისით არ თავსდება საერთო ბიზანტიური ბერძნული ტენდენციის ფარგლებში“²⁴. ამ რეგიონში შექმნილი ძეგლებისათვის β -ს განმსაზღვრელი შესატყვისი არის ქართული ბან-ი. ამგვარად, „ბერძნული სიტყვებისათვის β -ბ შესატყვისი ქართულში სესხების უძველესობის მაჩვენებელიც შეიძლება იყოს და გაცილებით გვიანდელიც, ს ი ნ ა-პ ა ლ ე ს ტ ი ნ უ რ ი წარმოშობისა“²⁵. ზემოთქმულს მხარს უჭერს ჩვენ მიერ გამოვლენილი მასალაც:

β αχτρo; (218,6), ბაქტროს (46,15), ვაქტროს (34,18), β ρετανιχ (256,22), ბრიტანიაჲ ქალაქი (57,19), ვრეტანია (44,19).

აღრეულ ქართულ თარგმანში საქმე გვაქვს β -ს ბანით, ხოლო გიორგი მთაწმიდლის თარგმანში ვინ-ით გადმოტანის შემთხვევასთან.

ასეთი მზამზარეული სტერეოტიპების გამოყენება ყოველთვის არ იძლევა სასურველ შედეგს. განსხვავებულ მოვლენასთან გვეჯონდა საქმე, როდესაც შევისწავლეთ გრაფემა ν -ს წარმოთქმის შემთხვევები. ამდენად, მხოლოდ გეოგრაფიული არეალი არ წარმოადგენს განმსაზღვრელ ფაქტორს, ბევრი რამ არის დამოკიდებული თვით მთარგმნელზეც.

ილ. აბულაძის მიერ გამოვლენილი რამდენიმე არაბიზმი ძეგლში ზეპირა გზით შესულ ფორმებს წარმოადგენს. ამ ძეგლის ბოლოს დართული ხელნაწერის ანდერძი გვაძენობს: „წმიდანო და ღმერთშემოსილნო მამანო, ვინცა იკითხვიდეთ წმიდასა ამას წიგნსა, გინა დასწერდეთ, კ ა ლ ი ბ ო ს ს იძოვა ამისი დ ე დ ა ჲ წიგნი და შეუცვალეზელად და უტუუველად, ღმრთისა შეწეენითა, რომელიც ეთარგმნა ვისცალა, ეგრეთვე ჩემგან დაიწერა უტუუველად“. (იერ. 74, 97r). თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ გიორგი მთაწმიდელი ცხოვრობდა „ოდესმე სუმონწმიდას და ოდესმე კალობოსს“ და თარგმნიდა ყველგან, სადაც კი უხდებოდა ყოფნა, „რამეთუ არა თუ მთაწმიდას და შავსა მთასა ოდენ თარგმნა, არამედ სამეფუფოსა გზასა, სულუმბრას, ანტიოქიას, სუმონწმიდას და კალობოსს“, ადვილად შეიძლება დავუშვათ, რომ გიორგი აღრეულ თარგმანს კალობოსზე გაეცნო.

საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ „ექუსთა დღეთას“ ეს ტექსტი მხოლოდ და მხოლოდ იერუსალიმურმა ნუსხებმა (იერ. 44, იერ. 74) შემოგვინახეს.

დ ა ს კ ე ნ ა

ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავუშვათ, რომ აღრეული თარგმანი შესრულდა ბერძნული ენიდან აღმოსავლეთში, შესაძლოა სინა-პალესტინის ერთ-ერთ სამწერლობო ცენტრში.

²³ მ ა ხ ა რ ა ძ ე, წარმოთქმის საკითხები, გვ. 26.

²⁴ იქვე.

²⁵ იქვე, გვ. 37.

ჰომილეტიკა („ითიკა“)

ბასილი კესარიელის ჰომილეტიკური მეგვიდრეობა მისი შემოქმედების ძირითად და შესანიშნავ ნაწილს წარმოადგენს. ქადაგებებში, რომელთაც კესარიის ეპისკოპოსი და პონტოს ეგზარხოსი ეკლესიის კათედრიდან წარმოთქვამდა, ნათლად გამოიკვეთა ბასილის, როგორც პიროვნების, მორალურა სახე, სიმართლე და კაცთმოყვარეობა. რიტორიკის ბერძენი კლასიკოსების მსგავსად მისი თხზულებები წარმოადგენდა დარწმუნებისა და პროპაგანდის საშუალებას. მათი დახმარებით ებრძოდა ეპისკოპოსი, მწერალი, ფსიქოლოგი ადამიანურ სისუსტეებს. ეს განაპირობა ბასილის შეხედულებამ ლიტერატურის დანიშნულების შესახებ, რომლის მიხედვით იგი მთლიანად უპირისპირდებოდა თავის მეგობარს, გრიგოლ ნაზიანზელს: „Для Василия писательство — средство повлиять на других. для Григория — выразить себя“¹.

ჰომილეტიკის ისტორია მოწმობს, რომ ქრისტიანული რიტორიკის ნიმუშები ლიტერატურულ-ესთეტიკური თვალსაზრისით არასოდეს ყოფილა ისეთი დახვეწილი და სრულყოფილი, როგორც მეოთხე საუკუნეში. ამაში კი უდიდესი დამსახურება მიუძღვის სწორედ ბასილი კესარიელს. მისი ქადაგებები თავისი მხატვრული ღირსებებით არ ჩამოუვარდება წარმართული რიტორიკის საუკეთესო ნიმუშებს, მაგრამ ძირითადი არსით ისინი მთლიანად განსხვავდება იმ წარმართ სოფისტთა თხზულებებისაგან, რომელთა შესახებ ბასილი თავის ერთ-ერთ შრომაში ახალგაზრდებს აფრთხილებდა: ნუ მიბაძავთ ორატორებს სიცრუის ხელოვნებაში².

ბასილი დიდის საუბრები წარმატებით სარგებლობდა უკვე მის თანამედროვეებში. მათით ერთნაირად ტკებდნენ დიდგვაროვანნი და მღაბიონი. იგი იძულებული იყო, შეემოკლებინა თავისი ქადაგებები, რათა მსმენელები სამუშაოდან არ მოეცდინა.

ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილი ჰომილიათა ძველი ქართული თარგმანები ქრონოლოგიური თვალსაზრისით სამად დაჭვდუნდება:

1. პირველი პერიოდის, ე. წ. წინათონური თარგმანები, რომლებიც ძირითადად უძველეს მრავალთავებშია დაცული და რომელთა დიდი ნაწილი შეცდომით ატარებს ამ აღიარებული მწერლის სახელს.

2. ე. წ. ათონური პერიოდის, როდესაც ქართველი მკითხველის წინაშე მთელი სისრულთა და ბრწყინვალეობით იქნა წარმოჩენილი ბასილი დიდის მდიდარი ჰომილეტიკური მეგვიდრეობა, კერძოდ, მისი მორალური ჰომილიები

¹ История Византии, I, гл. 417.

² Василий Великий, Творения, гл. 257.

და ფსალმუნთა კომენტარები. ეს ფაქტი წარმოადგენს ყველაზე მნიშვნელოვან შოვლენას ბასილი კესარიელის თხზულებათა ქართულ ენაზე თარგმნის ისტორიაში.

3. ბასილი დიდის რამდენიმე ჰომილია, დაწესებული განსაზღვრულ ლიტურგიულ დღესასწაულებზე, შესულია ბერძნულ მეტაფრასულ კრებულებში, რომლებიც XI საუკუნეში ითარგმნა. ქართულ ხელნაწერებში დაცული ამ ჰომილიათა ერთი ნაწილი ეფთვიმე ათონელის თარგმანებს წარმოადგენს, ხოლო რამდენიმე განმეორებით თარგმნა ეფრემ მცირემ.

I

ამრიგად, ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილი ის ჰომილიები, რომლებიც წინათონურ პერიოდში ითარგმნა, ძირითადად უძველეს მრავალთავეებშია დაცული:

1. CPG 2845. „მარხვისათჳს. — ნესტუსა დაეცით თავსა თუეთასა ახალ-სა...“ (PG 31, 164—184; A 1109, 51v—56v; A 95, 240v—247r; ათ. 11, 290v—292v).

CPG 2863. „წმიდათა ორმოცთათჳს, რომელნი სებასტიას ქალაქსა იწამნეს. — მარტულთა ცსენებითა ვინემცა განძა მოწამეთმოყუარე...“ (BHG a 1205; PG 31, 508—525; Sin. 32—57—33, 109v—119v; A 95, 217v—223r; ათ. 8, 187v—194v; S 1246, 381v—383v). ეს თხზულება აწ გადაშლილ ქვედა ფენაში შემოგვინახა აგრეთვე იმ 125-მა პალიმფსესტურმა ფურცელმა, რომლითაც შეუვსიათ იოანე ოქროპირის თხზულების იოანე მახარებლის სახარების თარგმანების ლენინგრადული ნუსხა № 158—1038 წ. 3.

3. CPG 3425(5). „სინანულისათჳს. — სასოებაჲ ცხოვრებისაჲ უწყეს მონა-ნულთა“. (A 1109, 57r—64r; A 95, 233v—240v). A 95-ში იგი მელეტი ანტიოქელს მიეკუთვნება.

4. CPG 4654. „დიდსა ხუთშაბათსა ცისკრად საკითხავი, თქუმილი წმი-დისა ბასილი მოვარებისკოპოსისაჲ კესარია კაბადუკიელისაჲ, ამისთჳს, მამო უკუეთუ ჯერ-არს, თანა — წარმკედინ სასუმელი ესე. — არაჲთ დაცლებულ არიან მოძლჳრნი ეკლესიათანი...“ (A 144, 21v—26v). ამ თხზულების ბერძნული მოდელი (BHG^a, 427v; PG 61, 751—756) ატარებს ფსევდოიოანე ოქროპირის სახელს. სინამდვილეში თხზულების ავტორია იოანე იერუსალიმელი.

5. „საკითხავი. — ერთი ღონისძიებაჲ ესეცა დიდ არს...“ (A 19, 154v). ამ თხზულების ბერძნული ორიგინალი არ არსებობს⁴. ჩვენ იგი შევიტანეთ ფსევდობასილურ თხზულებებში.

6. CPG 5180(13). „ქალწულებისათჳს. — არაჲთ ცუდად რაჲმე იყო მოს-ლვაჲ მაცხოვრისა ჩუენისა სოფლად...“ (ათ. 11, 288r—289r; A 19, 233r—234r; A 95. 194v—195v). ფსევდოოქროპირის ამ თხზულების ქართული ვერ-სია (ბერძნული არ არსებობს) ათ. 11-ში ატარებს ბასილი დიდის, ხოლო A 19-სა და A 95-ში იოანე ოქროპირის სახელს.

უძველეს მრავალთავეებში დაცული ტექსტების გარდა ბასილი კესარიელს მიეწერება აგრეთვე ორი თხზულება: ა) „სინანულისათჳს და სიკუდილისა. —

³ ა ბ ჯ ლ ა ძ ე, I, გვ. 93.

⁴ Van Esbroeck, Les homéliaires, გვ. 200—201.

არა არს საშინელი კაცთა მბრძოლთათჳს არცა მახვლი..." (CPG 2991) და ბ) „შურისაჲს და სახმ სინანულისაჲ მორწმუნეთათჳს. — ვითარცა იგი რაა ორბი სპეტაკი იპოების..." (CPG 2992). მათი ბერძნული დედანი არ არსებობს. ამ ფსევდობასილურ ტექსტთა არაბულ წარმომავლობას უდავოდ მიიჩნევენ.

ამრიგად, ზემოდასახელებული რვა თხზულებიდან ბასილი კესარიელის კალამს განეუთვნება მხოლოდ პირველი ორი. დანარჩენი ექვსის შესახებ იხილეთ გამოკვლევის უკანასკნელი თავი, რომელშიც განხილულია მისი სახელით ცნობილი სხვა ავტორთა, „საეპეო“ (Dubia) და ნაყალბევი (Spuria) თხზულებები.

II

ბასილი კესარიელის პომილიათა კრებული, რომელიც ქართულ მეცნიერებაში „ითიკის“ სახელით არის ცნობილი, თარგმნა ათონის ლიტერატურული სკოლის ფუძემდებელმა ეფთვიმე ათონელმა თავისი მოღვაწეობის დასაწყისშივე, X საუკუნის 80-იან წლებში. ეს კრებული დიდი წარმატებით სარგებლობდა თარგმნის დღიდან. მის გადასაწერად და ჩამოსატანად მეფე დავით კურაპალატმა საქართველოდან საბერძნეთში საგანგებოდ გაგზავნა ბერი იორდანე, რომლის მიერ ჩამოტანილი ხელნაწერი საფუძვლად დაედო საქართველოში დაცულ „ითიკის“ კრებულებს. ამ კრებულისადმი ქართველთა ინტერესი განაპირობა მისმა აქტუალობამ და მხატვრულმა ღირსებებმა.

ბასილი კესარიელის „ითიკის“ შესავალის ისტორიისათვის

პირველი მეცნიერი, რომელიც დაინტერესდა „ითიკასთან“ დაკავშირებული საკითხებით, იყო თ. ჟორდანი. მან, აღწერა რა „ითიკის“ კრებულები (A 100⁵, A 181⁶, A 394⁷), უკრიტიკოდ გაიზიარა ეფთვიმე ათონელის დაბადების თარიღი, 963 წელი, დადგენილი დ. ბაქრაძის მიერ⁸. ამან გამოიწვია სხვა გაუგებრობაც; არასწორად განისაზღვრა „ითიკის“ ქართულ ენაზე თარგმნის დროც: „991—999 წლებში უნდა იყოს თარგმნილი წმიდა ევთიმე მთაწმიდლის მიერ წმიდა ბასილის ითიკა“⁹. 999 წელს მკვლევარმა ველარ გადააცლია, რადგან 1001 წელს გარდაიცვალა დავით კურაპალატი, რომლის სიცოცხლეშიც გადაიწერა საქართველოში ჩამოტანილი „ითიკის“ ერთ-ერთი უძველესი ხელნაწერი. თ. ჟორდანიამ არა მარტო „ითიკის“ თარგმნის თარიღი გადმოსწია ორი ათეული წლით გვიან, არამედ 978 წელს საბას ხელით გადაწერილ იოანეს სახარების თარგმანების ანდერძში მოხსენიებული „ევთემე თარგმანი“ „ევთემე გრძელად“ მიიჩნია¹⁰ და გამორიცხა ეფთვიმე ათონელის მიერ ამ თხზულების თარგმნის შესაძლებლობა. მან არ გაუწია ანგარიში არც ხელნაწერთა ანდერძებს, არც გიორგი მთაწმიდლის ბიოგრაფიულ თხზულებას „ცხოვრება იოვანესი და ეფთემესი“.

⁵ Ж о р д а н и я, Описание, гл. 117.

⁶ იქვე, გვ. 188—189.

⁷ იქვე, გვ. 387—389.

⁸ ქრონიკები, I, გვ. 124.

⁹ იქვე, გვ. 137.

¹⁰ იქვე, გვ. 125.

თავის მოსაზრებებს მკვლევარი შემდეგნაირად ასაბუთებს: „ეფთვიმე მთა-წმიდელი, როგორც ვიცით, გარდაიცვალა 1028 წელს, 13 მაისს, ღლესა ორ-შაბათსა, 65 წლისა. მაშასადამე, ამ უკანასკნელი ხელნაწერის თარგმნის პე-რიოდში ეფთვიმე ათონელი თხუთმეტი წლისა უნდა ყოფილიყო და ძნელად დასაწერებელია, რომ ამ ხნის ყმაწვილი იმდენად განვითარებული ყოფილიყო ღვთისმეტყველებაში და ბერძნულ-ქართულ ენათა ცოდნაში, რომ შესძლებო-დეს ესრეთის ძნელ სათარგმნავის თხზულების გადმოთარგმნა“¹¹.

ყველა გაუგებრობა მოიხსნება, თუ გავითვალისწინებთ კ. კეკელიძის მო-საზრებას იმის შესახებ, რომ ეფთვიმე ათონელი „დაბადებული უნდა იყოს 955 წლის ახლო სანებში“¹². მისი მთარგმნელობითი მოღვაწეობის თარიღებს ყვე-ლზე უკეთ ხელნაწერთა ანდერძები განსაზღვრავენ. სანდო ცნობებია დაცუ-ლი „იოანესა და ეფთვიმეს ცხოვრებაში“. ღლეს საეპეო აღარ არას, რომ „თარგმანება იოანეს თავისა სასარგბისაჲ“ წარმოადგენს ეფთვიმეს მიერ პირ-ველად თარგმნილ ძეგლს. ხელნაწერის ანდერძი მოწმობს, რომ იგი 978 წელს გადაუწერია ვინმე საბას. ამრიგად, ეფთვიმე ათონელს მთარგმნელობითი მო-ღვაწეობა უნდა დაეწყო 976—977 წლებში. ამ თხზულების შემდეგ ეფთვიმემ თარგმნა „სწავლაჲნი წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილასნი“, მართლაც, არსებობს იმავე საბას ხელით ათონის მთაზე 977 წელს გადაწერილი ბასილი დიდის ჰომილიათა კრებული — ათ. 32. ამგვარად, ვარაუდი იმის შესახებ, რომ 991—999 წლებში ითარგმნა ბასილი დიდის „ითიკა“ საფუძველს მოკლებუ-ლია.

კ. კეკელიძე პირველი მეცნიერია, რომელმაც არა მარტო ნათელი მოჰფინა „ითიკასთან“ დაკავშირებულ სადავო საკითხებს, არამედ განუზომელი წვლი-ლი შეიტანა ეფთვიმე ათონელის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში. მის ბიოგრაფიაზე დაყრდნობით მკვლევარმა დაადგინა ეფთვიმეს დაბადებისა და მთარგმნელობითი მოღვაწეობის ძირითადი თარიღები¹³. მას-ვე ეკუთვნის მნიშვნელოვანი გამოკვლევა ეფთვიმეს ორიგინალური ქართუ-ლი და ბერძნული შრომების შესახებ¹⁴. კ. კეკელიძემ ერთმანეთისაგან გამოიჭნა ეფთვიმე ათონელი და ეფთვიმე იერუსალიმელი¹⁵. ამ უკანასკნელს თ. ჟორდა-ნია მცდარ ქრონოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით მიაწერდა ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ თხზულებას: „აპოკალიპსი იოანე ღვთისმეტყვე-ლისა და თარგმანებაჲ მისი ანდრია კესარიელისა“¹⁶. მკვლევარმა ძირეულად შეაფასა ეფთვიმე ათონელი როგორც მთარგმნელი და საზოგადო მოღვაწე. ერთ-ერთი საბატიო და ღირსეული ადგილი მიუძღვნა ქართული კულტურის შოამბეგთა შორის. მანვე განსაზღვრა ეფთვიმეს როგორც მთარგმნელობითი ჰუმანობის პრინციპები და თავისებურებანი, ისე ამ თავისებურებათა გამომ-წვევი მიზეზები.

კ. კეკელიძის განმარტებით „ითიკა“ წარმოადგენს კრებულს, რომელიც ქართულ თარგმანში შედგება ჰომილეტიკური, მორალური, ასკეტურ-მისტი-

11 ივ. 124.

12 კ. კ. ე. ლ. ძე, ისტორია, I, გვ. 185.

13 კ. კ. ე. ლ. ძე, ისტორია, I, გვ. 184—213; მისივე, ზოგიერთი საკითხი, გვ. 155—167, მისივე, ათონის ლიტერატურული სკოლის ისტორიიდან, გვ. 218—236.

14 კ. კ. ე. ლ. ძე, ზოგიერთი საკითხი, გვ. 155—167.

15 კ. კ. ე. ლ. ძე, ორი ეპქთიმე, გვ. 90—104.

16 ქრონიკები, I, გვ. 125.

კური და ეგზეგეტიკური ხასიათის 53 სტატიისაგან; ამ კრებულის ცალკეული სტატია ჩვენ გვხვდება სხვადასხვა ხელნაწერშიც. S ფონდის ხელნ. S 376 ბოლოში აქვს მინაწერი, რომლიდანაც ვგებულობთ, რომ, როდესაც ეს თხზულება უთარგმნია ექვთიმეს დავით კურაპალატის ბრძანებით, მისი პირის ჩამოსატანად საქართველოდან ათონზე წასულა ვინმე იორდანე და მართლაც მოუტანია იგი¹⁷. იმავე გვერდზე, სქოლიოში მკვლევარი ჩამოთვლის „ითიკის“ ხელნაწერებს: „A 100, 181, 394; S 376; ჟუარ. მონასტ. 105; ათონის 44“.

ზემოჩამოთვლილ ხელნაწერებში შედგენილობის თვალსაზრისით არაერთ-გვაროვანი სურათი გვაქვს. მათი თავების რაოდენობა სინამდვილეში 24-დან 53-ს შორის მერყეობს. „ითიკის“ შედგენილობის განსაზღვრისას კი კ. კეკელიძე ერთადერთი გვიანდელი ხელნაწერით S 376-ით შემოიფარგლა, მასზე დაყრდნობით შემოგვთავაზა კრებულ „ითიკის“ მისეული მოდელი, და მიუთითა მის ბერძნულ გამოცემაზე (PG 31, 653—870)¹⁸. სინამდვილეში ეს გვერდება შეიცავს ბასილი დიდის ასკეტურ თხზულებათა ერთ ნაწილს — 'III:xx-ს, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ „ითიკასთან“. გაუგებრობა გამოიწვია ქართულ-ბერძნულ სახელწოდებათა დამთხვევამ. ბერძნული გამოცემა ბასილი დიდის ჰომილიათა მიმართ არ იცნობს სახელწოდება „ითიკას“. ეს თხზულებები გამოცემაში შესულია განსხვავებული სათაურებით: I. ფსალმუნთა კომენტარები (PG 29, 209—494) და საუბრები სხვადასხვა თემაზე (PG 31, 164—617, 1429—1509).

ამავე სათაურების დამთხვევამ გამოიწვია ისეთივე გაუგებრობა სხვა შემთხვევაშიც. ეფრემ მცირის თარგმანთა განხილვისას კ. კეკელიძე წერდა: „ასკეტიკურ-მისტიკურ დარგში ეფრემს გადმოუთარგმნია... ასკეტიკონი ბასილი დიდისა ი თ ი კ ის გამოკლებით, რომელიც ექვთიმე ათონელს უთარგმნიაო“¹⁹. მაშინ როდესაც ასკეტური ხასიათის თხზულების ი თ ი კ ის (PG 31, 653—870) თარგმანი ეკუთვნის არა ეფთვიმე ათონელს, არამედ ეფრემ მცირეს და შესულია „ასკეტიკონის“ ეფრემისეულ რედაქციაში.

რაც შეეხება ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ ბასილი კესარიელის „ითიკას“, ეს არის მისი ბრწყინვალე ჰომილეტიკური მეგვიდრეობა, რომელიც თავისი მნიშვნელობითა და მოცულობით არ ჩამოუვარდება მისსავე ასკეტურ ნაწერებს.

კ. კეკელიძე საგანგებოდ ეხება XVIII ს. მოღვაწის გაბრიელ მცირის მიერ შედგენილ კრებულ „სუფევას“, რომელიც თორმეტი თავისაგან შედგება. მკვლევარი წყაროზე მითითებით აღნიშნავს, რომ „სუფევის“ რვა თავი ამოღებულია „ითიკიდან“. არაფერს ამბობს იგი დანარჩენი ოთხი თავის მომდინარეობის შესახებ. ეს თავებია: 1. სიყვარულისათვის („სუფევის“ II თავი), 2. სამარადისოფსა ლოცვისათვის და მადლობისათვის ღმრთისა (სუფევის V თავი), 3. ანგარათა მიმართ (სუფევის VII თავი), 4. მოვახშეთა მიმართ (სუფევის VIII თავი).

¹⁷ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ისტორია, I, გვ. 205.

¹⁸ მისივე, უცხო ავტორები, გვ. 17—19. უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ თუ თვითონ „ითიკის“ ბერძნული გამოცემა მითითებულია არაზუსტად, სამაგიეროდ მკვლევარი ზუსტად უთითებს მის ცალკეულ შემადგენელ თხზულებებს.

¹⁹ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ისტორია, I, გვ. 259.

1965 წელს თ. ჭყონიამ გამოსცა „ითიკის“ ერთი თავი: „თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილის დაწვებისათჳს სოლომონის იგავთაჲსა“²⁰ და პირველმა მიუთითა, რომ ბასილის ეს თხზულება არის იოანე პეტრიწის ორიგინალური შრომის „განმარტებაჲ პროკლესთჳს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათჳს“ ბოლოსიტყვაობის კიდევ ერთი წყარო. „განმარტების“ ბოლოსიტყვაობის დასკვნითი ნაწილი, სადაც განხილულია სოლომონ ბრძენის სამი თხზულება, ეკუთვნის არა იოანე პეტრიწს, არამედ წარმოდგენს ბასილი დიდის ჰომილიიდან ამოღებული ვრცელი ციტატის თარგმანს, რომელსაც წინ უძღვის ბასილი დიდის ქება. მეცნიერებს დღემდე გამოვლენილი ჰქონდათ ბოლოსიტყვაობის სხვა წყაროები²¹. ესენია: პლატონის, არისტოტელეს, გრიგოლ ნაზიანზელის და მისი კომენტატორის შრომები. მათ რიცხვს მიემატა შემოდასახელებული ჰომილიაც. მკვლევარი აქვე მიუთითებს, რომ იოანე პეტრიწმა არ ისარგებლა ეფთვიმე ათონელის თარგმანით და შესაბამისი ნაწყვეტ-ტი განმეორებით თარგმნა.

ბერძნული ტექსტის, ეფთვიმესა და იოანე პეტრიწის თარგმანების შედარების საფუძველზე თ. ჭყონიამ დაასკვნა: ეფთვიმე ათონელის თარგმანში ტექსტი დედანთან შედარებით ზოგან შემოკლებულია და ზოგან გაერცობილი მისი სურვილის მიხედვით. იოანე პეტრიწი არ იყენებს ეფთვიმეს თარგმანს და უშუალოდ მისდევს დედანს.

მკვლევარი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საკითხს იმის შესახებ, თუ „როგორაა გასამარტავი მასალა წარმოდგენილი ბასილი დიდის თხზულების ქართულ თარგმანში“²². თუ ამ ჰომილიის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანში შესული ციტატები ფსალმუნებიდან ძალიან ახლოს დგას „დავითნის“ ძველ ქართულ რედაქციებთან, „სოლომონის იგავენს უფრო ზშირად ეძებნებათ შესატყვისები ბიბლიის ქართულ რედაქციებში“²³. „ზოგიერთი იგავის თარგმანი ზუსტად არ მისდევს სოლომონის იგავთა იმ ტექსტებს, რომელთაც შეიცავენ ოშკისა (978 წ.) და მცხეთის (A 51, გადაწ. XVIII საუკ. პირველ ნახევარში) ბიბლიის ნუსხები, აგრეთვე, ბაქარის ბიბლია (დაბეჭდილი 1743 წ.). ეს სხვაობა უმთავრესად სტილისტური ხასიათისაა და ქართულ ნადავზე უნდა იყოს წარმოშობილი“²⁴. ბასილი დიდის მიერ შემოკლებულად გამოყენებული სამი იგავი (IV, 6, 8; XX, 10 და XXIV, 13) იმავე სახით არის შესული ეფთვიმეს თარგმანში. „რვა იგავის (II, 21; IX, 12; IX, 18; XII, 23; XIII, 13; XIV, 6; XIX, 23 და XX, 10) სხვაობა, რომელიც ჩანს ბასილი დიდის თხზულების ქართულ თარგმანსა და ოშკის ბიბლიაში, მომდინარეობს აღნიშნულ იგავთა ბერძნული ტექსტის ვარიანტებიდან“²⁵.

1968 წელს გამოვიდა ე. ხინთიბიძის ნაშრომი, რომელშიც განხილულია „ასკეტიკონის“ ანუ ძველი ქართული თარგმანით „სამოღვაწეთა წიგნის“ კარდინალური საკითხები: ქართულ რედაქციათა შედგენილობა, მათი ურთიერთმიმართება, მათი ადგილი ბერძნულ ხელნაწერთა რიგში და ა. შ.²⁶ „სამოღვა-

20 ჭყონია, ახალი წყაროს შესწავლისათვის, გვ. 69—125;

21 ყაუხჩიშვილი, მასალები, გვ. 755—760; კეკელიძე, ისტორია, I, გვ. 301—303.

22 ჭყონია, ახალი წყაროს შესწავლისათვის, გვ. 78.

23 იქვე, გვ. 78.

24 იქვე, გვ. 79.

25 იქვე, გვ. 82.

26 ხინთიბიძე, ქართული რედაქციები.

წეო წიგნის“ რედაქციითა განხილვისას მკვლევარმა გვერდი არ აუარა „ითიკასთან“ დაკავშირებულ საკითხებსაც.

ე. ხინთიბიძემ პირველმა მიაქცია ყურადღება კ. კეკელიძის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი „ითიკა“ მოთავსებულია PG XXXI ტომის 653—870 გვერდებზე და წარმოადგენს ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ შემადგენელ ნაწილს, ხოლო თვით „ასკეტიკონის“ თარგმანი, „ითიკის“ გამოკლებით, ეფრემ მცირეს უნდა ეკუთვნოდესო. მანვე გაარკვია, რომ: 1. ის ბერძნული ტექსტი (PG 31, 653—869), რომელიც კ. კეკელიძის შეხედულების თანახმად არის ექვთიმე ათონელის თარგმნილი ბასილის „ითიკა“ და რომელიც ეფრემს ბასილის „ასკეტიკონში“ არ უთარგმნია, სინამდვილეში შესულია „ასკეტიკონის“ ეფრემისეულ ქართულ რედაქციაში. ეფრემის თარგმნილ „ასკეტიკონში“. ისევე, როგორც „ასკეტიკონის“ ბერძნულ ხელნაწერებში, ეს არის სამი თხზულება: „ვრცლად დაწყებაჲ სიტყვისაჲ“ — პროლ. 7 (PG 31, 653—676), „სიტყუაჲ სარწმუნოებისათჳს“ — პროლ. 8 (PG 31, 676—692) და „თავად თავადი განსაზღვრებაჲ წამებთა წმიდათა წერილთაჲთა“ — „მორალური წესები“ (PG 31, 700—869); 2. ეს ჩანაწერი არის ბასილი დიდის ერთ-ერთი ძირითადი ასკეტური ნაწარმოები „მორალური წესები“ (Moralia). 3. „ექვთიმეს თარგმნილი ბასილი დიდის „ითიკა“ ჰომილიების კრებულს წარმოადგენს, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ბასილი დიდის „მორალურ წესებთან“²⁷.

მკვლევარი საგანგებოდ ეხება ბასილი დიდის ცხოვრებაზე ეფრემ მცირის მიერ დართულ ერთ-ერთ კომენტარს, რომელშიც მთარგმნელი ერთმანეთისაგან მიჯნავს „ასკეტიკონის“ შემადგენელ „ეთიკურ სიტყვებსა“ და ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ „ითიკას“²⁸.

ე. ხინთიბიძემ დაასაბუთა აგრეთვე ე. გრიბომონის ვარაუდი იმის შესახებ, რომ „კრებულის VI თხზულება, რომელსაც თავზე აწერია „სწავლანი“ და რომლის დასაწყისია: „აკეთმოყუარე ღმერთი ჩუენი, რომელი-იგი ასწავებს კაცთა“, არის ბასილის ასკეტური პროლოგების 3- და 4-ის შეერთება, ე. ი. პროლოგი 34“²⁹.

ბასილი დიდის ასკეტური ხასიათის თხზულებებთან დაკავშირებით მკვლევარმა პირველმა მოიხსენია ხელნაწერი A 1101 (1047 წ.), რომელიც ცნობილია „ასკეტიკონის“ სახელწოდებით და რომელშიც, მისი აზრით, „შეიქმნა ბასილის არა წმინდა ასკეტური ნაწარმოებები, არამედ მისი მორალური ხასიათის ჰომილიები, ამოკრებილი ექვთიმეს მიერ თარგმნილი ბასილის „ითიკიდან“³⁰. ეს თავებია: 6, 13, 7, 8, 9—11 (როგორც თვითონ ე. ხინთიბიძე მიუთითებს, ამ შემთხვევაში ის ემყარება „ითიკის“ თავების კ. კეკელიძისეულ ნუმერაციას)³¹.

ამ თხზულებებს წინამდებარე გამოკვლევაში ეძღვნება სპეციალური თავი „ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთი რედაქცია“, ამდენად მათი შეტანა „ითიკის“ შედგენილობაში ჩვენ მიზანშეუწონლად მიაგაჩნია.

²⁷ ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 63—64.

²⁸ ი ქ ე ე, გვ. 161—163.

²⁹ ი ქ ე ე, გვ. 67—68.

³⁰ ი ქ ე ე, გვ. 68—69.

³¹ ი ქ ე ე, გვ. 68, სქ.

ზოგვინებით ე. ხინთიბიძე კვლავ დაუბრუნდა „ითიკასთან“ დაკავშირებულ საკითხებს, მაგრამ შემოიფარგლა ადრე გამოთქმული მოსაზრებებით³².

ბასილის ჰომილეტური მემკვიდრეობას, კერძოდ, „ითიკას“ მიეძღვნა ჩვენი ვრცელი გამოკვლევა. ქართულ-ბერძნულ ხელნაწერებზე დაყრდნობით განესაზღვრეთ „ითიკის“ შედგენილობა, დავადგინეთ ქართული თარგმანის ბერძნული მოდელი, გავარკვიეთ „ითიკის“ ხელნაწერთა ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი. ჩვენი ნაშრომი, რომელშიც გათვალისწინებულია „ითიკის“ ბერძნულ ხელნაწერთა შესწავლის ისტორია და მასთან დაკავშირებული ევროპელ მეცნიერთა კვლევის შედეგები, აგრეთვე ქართული თარგმანის თავისებურებანი, წარმოადგენს ამ მიმართებით „ითიკის“ შესწავლის პირველ ცდას³³.

ბასილი დიდის „ფსალმუნთა თარგმანებაში“ დაცული ფსალმუნთა ტექსტი შეესწავლა მწ. შანიძემ. თხზულების შესწავლამ ცხადყო, რომ ეფთვიმეს „თარგმანებაში“ გამოყენებული აქვს ფსალმუნთა ძველი ვერსიები. ზოგ შემთხვევაში მეცნიერი აზუსტებს კიდევ, რომელი ტიპის ნუსხა ან ნუსხები ჰქონდა ხელთ მთარგმნელს. თხზულებაზე დაკვირვება მოწმობს, რომ მასში შეტანილი ფსალმუნთა ტექსტი გასწორებულია ეფთვიმეს მიერ. ამას მიუხედავად წარმოადგენდეს სხვაობა ძველ იკითხვისებებსა და ბერძნულ ლედანს შორის³⁴.

1983 წელს ც. ჭურციკიძემ გამოსცა ბასილი კესარიელის „სწავლანი“. მათ ჩვეულებრივ უწოდებენ მორალურ ჰომილიებს ან საუბრებს სხვადასხვა თემაზე და იმავე ავტორის „ფსალმუნთა თარგმანებასთან“ ერთად შეადგენენ ბასილი დიდის „ითიკას“. ამდენად, აღნიშნული ტექსტის გამოცემა გამოკვლევითა და კრიტიკული აპარატით წარმოადგენს სრულიად ახალ საფეხურს „ითიკის“ კვლევის ისტორიაში³⁵.

თავისი შრომის სპეციალური თავები მიუძღვნა მეცნიერმა „სწავლათა“ უძველესი კრებულების (ათ. 32, H 2251 და იერ. 14) შედგენილობასა და მათზე დართულ ანდერძ-მინაწერთა შესწავლას, ამ ხელნაწერთა ურთიერთმიმართების საკითხებს, მათ ქრონოლოგიას, ძეგლის ენასა და ქართული თარგმანის თავისებურებებს³⁶.

ბასილი კესარიელის „ითიკის“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანის შესახებ პ. ჯ. ფედვიკი³⁷ წერდა: „ბასილის თარგმანთა რიცხვში საუკეთესოდ არის მიჩნეული მორალური ჰომილიების კრებული „ითიკა“, თარგმნილი ეფთვიმე ათონელის მიერ. ეფთვიმეს, როგორც მთარგმნელის, რეპუტაცია იმდენად დიდია, რომ განცვიფრებულნი არიან³⁸, რამ შეუქმნა მას ეს რეპუტაცია, რადგან თუ დაეკვირდებით მისი შრომები წარმოადგენენ არა სიტყვისიტყვით, არამედ შემოკლებულ ან ღედანთან შედარებით გავრცობილ თარგმანებს. სხვაგვარად

32 ხ ი ნ თ ბ ი ძ ე, ლიტერატურული ურთიერთობანი.

33 ც ო ფ უ რ ა შ ე ი ლ ი, ნარკვევი. მისივე, „ითიკის“ შედგენილობისათვის, I, გვ. 64—78, მისივე, „ითიკის“ შედგენილობისათვის, II, გვ. 71—89.

34 შ ა ნ ი ძ ე, თარგმანები, გვ. 203—208; მისივე, რელაქციული თავისებურებანი.

35 ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი.

36 იხ. რეცენზია აღნიშნულ ნაშრომზე: ქ ა ჯ ა ი ა, „ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი“, გვ. 157—160.

37 F e d w i c k, The translations, გვ. 496.

38 ავტორი ეყრდნობა გამოკვლევას: R. P. B l a k e. „Georgian Theological Literature“, The Journal of Theological Studies, 26, London, 1925, გვ. 55—56.

რომ ვთქვათ, ეფთვიმე ადაპტირებულ ტექსტს უფრო იძლევა, ვიდრე თარგმანს. რ. ბლეიკის დაკვირვებით მისი ენა მშვენიერია და წმინდა, მაგრამ ოდნავ გაფილტრული. მას აკლია ის გამომსახველობა, რაც ახასიათებთ ადრეული პერიოდის თარგმანებს³⁹.

ამის შემდეგ ავტორი ოთხ ქართულ ხელნაწერზე (A 100, იერ. 14, A 181 და A 394) დაყრდნობით გვთავაზობს ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი „ითიკის“ მისეულ მოდელს, რომელიც 55 თავისაგან შედგება⁴⁰.

„Тѣ ꙗѹхѣ“ და მისი კვლევის შედეგები უცხოურ ფილოლოგიაში

ბასილი დიდის ეპისტოლეთა, ასკეტურ თხზულებათა და ჰომილიათა შემცველ ბერძნულ ხელნაწერთა შესწავლას ეძღვნება სტიგ ი. რუდბერგის ნაშრომი⁴¹. ავტორმა ახლადმიკვლეული მასალით შეავსო, დააზუსტა და გააანალიზა ბასილი დიდის ეპისტოლეთა და ასკეტური ნაწერების კვლევის შედეგები. ამავე დროს იგი პირველი მეცნიერია, რომელმაც შეისწავლა, შედგენილობის თვალსაზრისით დააჯგუფა და სისტემაში მოიყვანა ბასილი დიდის ჰომილიათა კრებულები. 169 ხელნაწერი მან გააერთიანა 14 ჯგუფსა და 4 ქვეჯგუფში, გარდა იმ რამდენიმე კრებულისა, რომელთა ამა თუ იმ ჯგუფთან მიკუთვნება შეუძლებელი აღმოჩნდა მეკეთრად განსხვავებული შედგენილობის გამო.

თხზულებები, რომლებიც ჩვეულებრივ განეკუთვნებიან ქადაგებათა რიცხვს, წარმოადგენენ სხვადასხვა ხასიათის ტექსტებს. ესენია ფსალმუნებზე აგებული თვრამეტი ჰომილია (PG 29, 209—492; PG 30, 72—117), 31 სხვადასხვა ქადაგება ანუ მორალური ჰომილიები (PG 31, 164—617, 1429—1509) და რამდენიმე ცალკე მდგომი ნაწყვეტი, უფრო ხშირად ოთხი ეპისტოლე: 45, 46, 243, 260 (PG 32, 365—381, 901—912, 953—968).

ამრიგად, ბასილი კესარიელის ჰომილიათა ბერძნული კრებულები შეიცავს: 1. ფსალმუნებზე დაწერილ ქადაგებებს. 2. მორალურ ჰომილიებს, ანუ საუბრებს სხვადასხვა თემაზე. 3. ე. წ. „დამატებებს“, ბასილის ეპისტოლეების,

³⁹ რ. ბლეიკის ციტატა მოგვყავს კ. ჯ. ფედვიკის ზემოდასახელებული ნაშრომიდან, გვ. 496.

⁴⁰ იქვე, გვ. 497—498. ჩვენი გამოკვლევა „ითიკის“ შედგენილობის შესახებ პ. ფედვიკის შრომაში გათვალისწინებული არ არის, იმ მიზეზით, რომ იგი ავტორისათვის ხელმისაწვდომი არ აღმოჩნდა.

⁴¹ Rudberg, Etudes. ამ შრომაში ავტორი განიხილავს ბასილი დიდის თხზულებათა ბერძნულ გამოცემებს (გვ. 13—15). წინამდებარე გამოკვლევაში მათ დაწერილობით არ ვეხებით. აღნიშნავთ რამდენიმე მათგანს, დანარჩენების მხოლოდ ჩამოთვლით შემოვიფარგლებით. ბასილი კესარიელის თხზულებათა პირველი გამოცემა განახორციელა ჭერომ ფრობენიუსი 1532 წელს ბაზელში, ერაზმ როტერდამელის ინიციატივით. ეს უკანასკნელი აღნიშნული გამოცემის წინასიტყვაობაში ღიდ კაპადოციელს სამართლიანად უწოდებს „ქრისტიან დემოსთენეს“. ამას მოჰყვა გამოცემები 1535, 1551, 1618, 1638, 1679 წლებში. ბასილის შრომების მრავალრიცხოვანი პუბლიკაციებიდან საუკეთესო ეკუთვნის სენ-მორის რელიგიური ორდენის ბენედიქტელ მღვდელს ძულიენ გარნიეს, რომელმაც ბრწყინვალედ გაართვა თავი იმ ეპოქისათვის ურთულეს ამოცანას. ნაშრომი, რომელიც დაიბეჭდა პარიზში, სამ ტომად (1721, 1722, 1730 წლებში), დღესაც საუკეთესოდ ითვლება. ე. გარნიე გარდაიცვალა 1725 წელს და მისი საქმე დაასრულა პ. მარანმა. მომდევნო გამოცემათაგან ყველაზე მნიშვნელოვნად არის მაჩინეული ე. გარნიე — პ. მარანის ე. წ. მეორე გამოცემა ე. წ. მინის უზარმაზარი კოლექციის 29-32 ტომების სახით. ბასილი დიდის თხზულებათა გამოცემების შესახებ იხ.: Amand de Mendieta, Essai.—Rudberg, Manuscripts and editions.

მისივე ასკეტური ნაწერების და ფსევდობასილური თხზულებების სახით. 4. სხვა ავტორთა — გრიგოლ ნაზიანზელის, გრიგოლ ნოსელის, იოანე ოქროპირისა და სხვათა წრომებს. 5. გარნიეს გამოცემაში თავების თანამიმდევრობა ემყარება არა ხელნაწერებს, არამედ ტექსტების უტყუარობას. პირველი ოცდაათი თავი ბასილისეულად მიჩნეული ქადაგებებია. მათ მოსდევს ხუთი ჰომილია: 1. სულიწმინდისათვის (PG 31, 1429—1437). 2. ლაიკი PG 31, 1437—1457). 3. ქრისტეს შობისათვის (PG 31, 1457—1476). 4. სინანულისათვის (PG 31, 1476—1488). 5. ცილისმწამებელთა მიმართ (PG 31, 1488—1496) და ბოლოს ორი ტექსტი: ა) არა მისცე თვალთა შენთა ძილი (PG 31, 1497—1508). ბ) მარხვისათვის III (PG 31, 1508—1509).

უკვე მივუთითეთ, რომ სტიგ ი. რუდბერგმა შედგენილობას, თავების თანამიმდევრობისა და დამატებების მიხედვით მონათესავე კრებულები გააერთიანა თოთხმეტ ჯგუფსა და ოთხ ქვეჯგუფში. ამ ჯგუფებს მკვლევარი ასე აღნიშნავს: A, B (Ba, BC); C, D, E, F, G, H, K, L, (KL), M (Ma); N, O, P. „სწავლათა“ უძველესი ქართული ხელნაწერი ათ. 32 შედგენილობისა და თავების თანამიმდევრობის მიხედვით ძალიან ახლოს დგას ე. წ. A ჯგუფის ბერძნულ კრებულებთან. რადგან ქართული ხელნაწერი არ შეიცავს „ითიკის“ მეორე ნაწილს — ფსალმუნთა კომენტარებს, ამდენად, ეს შედარება ვრცელდება ბასილის მხოლოდ იმ ქადაგებებზე, რომლებიც ცნობილია მორალური ჰომილიების სახელწოდებით. პირველი ქართული ხელნაწერი A 927, რომელიც შეიცავს „ითიკას“ — ფსალმუნთა კომენტარებს და მორალურ ჰომილიებს, XII საუკუნით თარიღდება.

A ჯგუფის ბერძნულ ხელნაწერებს ჩვენ დაწვრილებით შევეხებოთ, რადგან ისინი განსაკუთრებით მტკიცე კავშირს ამჟღავნებენ ათონთან და იქ გადაწერილ ქართულ ხელნაწერ ათ. 32-თან. აღსანიშნავია, რომ 32 კრებულიდან 14 ათონიდან მომდინარეობს. ბერძნულ ხელნაწერთა A ჯგუფი ყველაზე მრავალრიცხოვანია. ხელნაწერთა უმრავლესობა IX—XI საუკუნეებით თარიღდება. მათი შემადგენელი თავების თანამიმდევრობა 1—55-ს შორის მერყეობს. მხოლოდ ექვსი ხელნაწერი შედგება ზუსტად 42 თავისაგან. მკვლევარი დარწმუნებულია, რომ 42 თავისაგან შემდგარი ხელნაწერები უნდა წარმოადგენდნენ „კორპუსს“ A-ს საწყის მდგომარეობაში. ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ხელნაწერს Vaticanus 418, X—XI ს., რომელიც შეიცავს 44 ტექსტს. აქედან დანომრილია მხოლოდ 42, ამის შემდეგ გადამწერს მიუწერია რქაჲ რძჳ ჳჳჳჳჳ (ხელნაწერებში ბასილის ჰომილიებს ჩვეულებრივ ეწოდებათ „რქჳ ჳჳჳჳჳ“). ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ზემოაღნიშნულ ხელნაწერში „რქჳ ჳჳჳჳჳ“-ს სათაურის ქვეშ შედიოდა მხოლოდ 42 თავი. მასში შემავალი თავების წყობა ზუსტად არის დაცული ამ ჯგუფის 15 ხელნაწერში, აქედან 6 ათონური წარმოშობისაა. წყობის დარღვევა, რასაც ადგილი აქვს სხვა ხელნაწერებში, უმნიშვნელოა და არსებით განსხვავებებს არ ქმნის⁴². სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ A ჯგუფის ხელნაწერთა ძირითადი „კორპუსის“ დადგენისას სტიგ ი. რუდბერგი მხოლოდ ზემოდასახელებული ექვსი კრებულით შემოიფარგლა, ჩათვალა რა ისინი სანიმუშოდ ამავე ჯგუფის დანარჩენ ხელნაწერთათვის. ამ კორპუსის შედგენილობა ასეთია: 1—17 თავის

⁴² Rudberg, Etudes, გვ. 59.

ჩათვლით ისინი შეიცავენ ფსალმუნებზე აგებულ ქადაგებებს. ეს ფსალმუნებია: 1, 7, 14, 14 : 2, 28, 28 : 2, 29, 32, 33, 37, 44, 45, 48, 59, 61, 114, 115. შემდეგ მოდის 25 მორალური ჰომილია, ანუ საუბარი სხვადასხვა თემაზე. რადგან A ჯგუფის ბერძნული ხელნაწერებით ჩვენი დაინტერესება მათთან ქართული კრებულის ნათესაობამ განაპირობა, არ იქნება ზედმეტი, თუ აქვე, ერთმანეთის გვერდით ეუჩვენებთ A კორპუსისა და ათ. 32-ის შედგენილობას (ეს ეხება მხოლოდ მორალურ ჰომილიებს, რადგან ფსალმუნთა კომენტარებს ათ. 32 არ შეიცავს), რაც ერთხელ კიდევ დაასაბუთებს მათ ნათესაობას:

A კორპუსი

ათ. 32

18. Ieiun I. CPG 2845
PG 31, 164—184. თქმული... ბასილისი მარხვისათვის (58r—68r).
19. Ieiun II. CPG 2846
PG 31, 185—197. მარხვისათვისე თავი მეორე (68r—74v).
20. Attende. CPG 2847
PG 31, 197—217. სიტყვა მისთვის მოსე წინააღმართ-ტყუელისა... „ეკრძალე თავსა შენსა“ (75r—84v).
21. Grat. act. CPG 2848
PG 31, 217—237. მაღლობისათვის (85r—94v).
22. Iulitta. CPG 2849
BHG^a 972, PG 31, 237—261. ივლიტა მოწამისათვის და ნაკულევე-ნებისათვის პირველ თქმულისა მის თა-ვი... (94v—107r).
23. Deus non auct. CPG 2853
PG 31, 329—353. ვითარმედ: „არა არს ღმერთა მიზეზი ბოროტთაჲ“ (107r—119r).
24. Ira. CPG 2854
PG 31, 353—372. მრისხანეთათვის (119r—128r).
25. Invidia CPG 2855
PG 31, 372—385. შურისათვის (128r—135r).
26. Destruam. CPG 2850
PG 31, 261—277. სიტყვა მისთვის ლუკას სახარებისა, რომელი იტყვს მდიდრისა მისთვის... და ანგაპრებისათვის (135r—143r).
27. Divites. CPG 2851
PG 31, 277—304. მდიდართა მიმართ (143r—155r).
28. Fam. et sicc. CPG 2852
PG 31, 304—328. რომელი თქუა ჟამსა სიყმილისა და უწყმროებისასა (155r—165v).
29. Princ. Prov. CPG 2856
PG 31, 385—424. დაწყებისათვის სოლომონის იგავთაჲსა (165v—182r).
30. Bapt. CPG 2857
PG 31, 424—444. წმიდისა ნათლისღებისათვის მათდა მი-მართ, რომელნი-იგი გვიანად ნათელ-იღებ-დეს... (182r—192v).
31. Ebrios. GPG 2858
PG 31, 444—464. სარწმუნოებისათვის წმიდისა სამებისა (192v—198r).
32. Fide. CPG 2859
PG 31, 464—472. თქმული დაწყებისათვის იოვანეს სახა-რებისა, ვითარმედ: „პირველად იყო სი-ტყუაჲ“ (198r—203r).

33. Princ. Joh. CPG 2860 სულისა წმიდისათჳს (203r—208v).
PG 31, 472—481.
34. Sp. S. CPG 2926 შესხმაჲ წმიდათა ორმოცთაჲ (208v—
BHG 1934^{ა-ბ}, PG 31 217v).
1429—1437.
35. Barlaam. CPG 2861 მომთრავალეთათჳს, რომელი თქუა ჴემ-
დგომად აღვსებისა დღითა ერთითა
(217v—226v).
BHG 223, PG 31, 484—
489.
36. Gordius. CPG 2862 რომელი თქუა ლაქიზეს შინა ქალაქსა
BHG^ა 703, FG 31, 489— (227r—234r).
508.
37. XL mart. CPG 2863 სიმდაბლისათჳს (234r—241v).
BHG^ა 1205, PG 31, 508—
525.
38. Lacizis. CPG 2912 არაშექცევისათჳს საქმეთა სოფლისათა
PG 31, 1437—1457. და ცეცხლისა მისთჳს, რომელი შეედვა მა-
შინ კესარიელთა ქალაქსა (241v—253r).
39. Humilit. CPG 2865
PG 31, 525—540
40. Mund. adh. CPG 2866
PG 31, 540—564.
41. Adolesc. CPG 2867
PG 31, 564—589.
42. Chr. gen. CPG 2913
BHG 1922. PG 31, 1457—
1476.

A კორპუსსა და ათ. 32-ს შორის განსხვავებას ჩვენ სხვაგან საგანგებოდ შევეჩებით. ამ შემთხვევაში კი აღვნიშნავთ, რომ ქართულ ხელნაწერში ერთადერთი თავის („მომთრავალეთათჳს“) გადაადგილებამ გამოიწვია მათ შორის არსებული სხვაობა. ეს კი იმას მოწმობს, რომ ათონზე გადაწერილი უძველესი ხელნაწერი ათ. 32 შედგენილობითა და თავების თანამიმდევრობით ძალიან ახლოს დგას A ჯგუფის ბერძნულ ხელნაწერებთან ანუ ე. წ. ვ უ ლ გ ა ტ ა ს თ ა ნ. ერთხელ კიდევ შევნიშნავთ, რომ ეს შედარება ეხება მხოლოდ მოჩაღლურ ჰომილიებს. ფსალმუნთა კომენტარების ქართული თარგმანი კი, რომელიც ადრეულ კრებულებში ამ ჰომილიათაგან მოწვევით გვხვდება, ასევე ვულგატის ტიპისაა და შედგენილობის მიხედვით ზედმიწევნით ემთხვევა A ჯგუფის ბერძნულ ხელნაწერთა შესაბამის ნაწილს.

სტიგ ი. რუდბერგი აღნიშნავს, რომ „ფსალმუნთა თარგმანების“ რიცხვი და განლაგება ბერძნულ ხელნაწერებში არაერთგვაროვანია: ფსალმუნებზე დაწერილ ჰომილიათა რიცხვი ხელნაწერებში 13-დან 18-ს შორის მერყეობს. კრებულებს აკლიათ ან ადგილს იცვლიან 28 : 2 და 37-ე ფსალმუნებზე დაწერილი კომენტარები იმის გამო, რომ უცნობია მათი ავტორი. გარდა ამ ტექსტებისა ხელნაწერებს აკლიათ მე-14, მე-15 და 115-ე ფსალმუნებზე დაწერილი ქადაგებები. ზოგ შემთხვევაში 17 კომენტარის შემცველ კრებულებს ემატება მეფთვამეტე, 132-ე ფსალმუნზე დაწერილი ქადაგება. სტიგ ი. რუდბერგი მათ რვა ბერძნულ ხელნაწერში შეხვდა, რომელთაგან ექვსი M ჯგუფს განე-

კუთვნიება. საზოგადოდ ეს ხელნაწერები გამოირჩევიან თავების სიმრავლით, აქვთ ვრცელი დამატება და, შესაბამისად, ფსალმუნთა კომენტარების რიცხვიც 18-ს სწორედ აქ აღწევს. განსხვავებულია ფსალმუნთა კომენტარების განლაგებაც. მათ თითქმის ყოველთვის დასაწყისში ვხვდებით. E, F და G ჯგუფის ხელნაწერები იწყება პირველ ფსალმუნზე დაწერილი ქადაგებით, რასაც მოჰყვება მორალური ჰომილიები. ეს კი იმას მოწმობს, რომ ადრე „ფსალმუნთა თარგმანება“ კრებულების დასაწყისში იყო მოთავსებული.

ასეთია ფსალმუნებზე დაწერილ ჰომილიათა თანამიმდევრობა, რიცხვი და განლაგება ბერძნულ ხელნაწერებში. საგანგებოდ უნდა გაეისყოს ხაზი ერთ გარემოებას: „ფსალმუნთა თარგმანება“ და მორალური ჰომილიები ყველა ბერძნულ ხელნაწერში (გამონაკლისების გარდა) განუყოფელია⁴³.

ბასილი დიდის სხვადასხვა (მორალურ) ჰომილიათა გამოცემის საკითხს ეხება ე. რულიარი თავის ერთ-ერთ ადრეულ შრომაში⁴⁴. რამდენად სანდოა ბენედიქტელთა გამოცემა? აი, ეს იყო პირველი კითხვა წამოჭრილი მეცნიერის წინაშე 1946 წელს, როდესაც მან ბასილი დიდის აღნიშნული ჰომილიების გამოცემა გადაწყვიტა. ამისათვის შეარჩია თხუთმეტი ჰომილია: პირველი თერთმეტი, 13, 20 და 21. მისი შეჭერების შედეგები, რომელიც გამოიკვეთა 1948 წელს, ეფუძნება პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის 19 ხელნაწერს. ამ ხელნაწერების მიხედვით შეჭერდა ექვსი ჰომილიის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც მოიცავს ყ. პ. მინის გამოცემის ოთხ სვეტს. შეჭერების პროცესში ცხადი გახდა, რომ ცხრამეტი ხელნაწერიდან ორი უძველესი სხვადასხვა ტრადიციას განეკუთვნება. ავტორმა განიზრახა მთლიანად შეედარებინა პირველი შვიდი თავი, რომელიც მისი გამოცემის პირველ ტომს მოიცავს. ზემოხსენებულ პარიზულ ხელნაწერებს დაემატა ვატიკანის ორი უძველესი ხელნაწერი. საბოლოოდ მეცნიერის კვლევის არეში თავი მოიყარა სხვადასხვა ხვით მოპოვებულმა 54 ნუსხამ.

ხელნაწერთა კლასიფიკაციის ყველაზე მართებულ საშუალებად ე. რულიარს მიაჩნია მათი ვარიანტული წაკითხვების შესწავლა და ამ გზით მონათესავე ხელნაწერთა დაჯგუფება, თუმცა როგორც აღნიშნავს, მან არ უარყო სტიგი ი. რუდბერგის ის მითითებები, რომლებიც თან ახლავს ცალკეულ კორპუსთა შედარებებს და რომლებიც ამტკიცებენ ან აზუსტებენ ე. რულიარის ვარიანტული კვლევის შედეგებს.

მეცნიერი ამ შრომაში შემოიფარგლა და წარმოადგინა მხოლოდ ის 87 ვარიანტი, რომელიც ამოღებულია ბასილი დიდის ერთ-ერთი ჰომილიიდან „სიტყვსა მისთვის ლუკასს სახარებისა...“ ეს შედეგები მნიშვნელოვანია ამ ერთი ნაწარმოებისთვის, რაც არ შეიძლება ითქვას დანარჩენ ჰომილიათა შესახებ. 87 ვარიანტის ტახტულა ამგვარი სახისაა: თითოეული ვარიანტისათვის მოცემულია რიგის ნომერი, მითითება პატროლოგიაზე და ბენედიქტელთა იკითხვისი. აღნიშნული ვარიანტების გათვალისწინებით საკვლევი ხელნაწერები ხუთ ჯგუფად იყოფა (გარდა იმ ექვსისა, რომელიც დაზიანებულია და არ შეიცავს აღნიშნულ ჰომილიას).

ე. რულიარის აზრით, ბასილი დიდის ჰომილიათა შემცველი ყველა ხელნაწერის კლასიფიკაცია შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ გათვა-

⁴³ Rudberg, *Études*, გვ. 53--120.

⁴⁴ Rouillard, *Recherches*.

ლისწინებულ იქნება თითოეული თხზულების ვარიანტული კითხვა-სხვაობები.

თავის ერთ-ერთ ნაშრომში⁴⁵ სტიგ ი. რუდბერგმა შეისწავლა ბასილი დიდის თხზულების: „სიტყუსა მისთვის მოსე წინამსწარმეტყუელისა...“ შემცველ ხელნაწერთა ტრადიცია. ბასილის ამ ჰომილიისადმი მისი ინტერესი განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ იგი ავთენტურია და ცენტრალური ადგილი უჭირავს ყველა ჯგუფის კორპუსში. ნაშრომი მოწმობს, რომ სტიგ ი. რუდბერგს განზრახული აქვს, გამოსცეს ამ თხზულების კრიტიკული ტექსტი და გამოკვლევაში შეეხოს ხელნაწერთა ურთიერთმიმართების საკითხებს. ამ ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ხელნაწერთა გარკვეული რაოდენობა, რომელიც თავის მხრივ საფუძველად დაედება ბასილის მორალური ჰომილიების ახალ გამოცემას ბერლინის კორპუსის სახით. „ითიასთან“ დაკავშირებით ავტორმა კვლავ გაამეორა აღრე გამოთქმული მოსაზრება მისი შედგენილობის შესახებ „ამ ჰომილიების სახელწოდება „მორალური“ მომდინარეობს თვით „ითიკის“ ხელნაწერებიდან. ეს სათაური გულისხმობს ფსალმუნებზე აგებული 16 ან 17 ჰომილიას და სხვა 25 ჰომილიას. ამ უკანასკნელ კატეგორიას მიეკუთვნება აგრეთვე წერილები 45, 46, 243, 260“⁴⁶.

ე. ამანდ დე მენდიეტა თავის ნაშრომში⁴⁷ ვერცლად შეეხო ბასილი დიდის ჰომილეთიკური მეტყველების კვლევისა და მისი კრიტიკული გამოცემის გზებს. შრომის მეორე ნაწილი მთლიანად მიეძღვნა ე. რუილარის მიერ ბასილის მორალური ჰომილიების ანუ საუბრების გამოსაცემად მომზადების საკითხს. ამ შემთხვევაში მკვლევარი ეყრდნობა თვითონ ე. რუილარის მიერ მოწოდებულ ცნობას იმის შესახებ, თუ როგორ წარმოუდგენია გამოცემელს პირველი შვიდი ჰომილიის ხელნაწერთა ტრადიცია. ე. ამანდ დე მენდიეტა მიუთითებს, რომ ე. რუილარმა ამოსავალ წერტილად მიიჩნია სტიგ ი. რუდბერგის კლასიფიკაცია, რომელიც ემყარება შემადგენელი თავების თანამიმდევრობაზე დაყრდნობით ბერძნულ ხელნაწერთა ჯგუფებად დაყოფის პრინციპს. ამის შედეგად გამოიყო 18 ჯგუფი, 14 ძირითადი და 4 მეორეული. ეს კლასიფიკაცია პირობითია და აშკარად მოითხოვდა საპირისპირო შემოწმებას. ე. რუილარის დეტალური შედარებები მოწმობენ, რომ კლასიფიკაცია, დაფუძნებული მხოლოდ ხელნაწერთა თავების თანამიმდევრობაზე სხვადასხვა კორპუსებში, არ შეესაბამება ყველა პუნქტში საკუთრივ ხელნაწერთა ტექსტის კლასიფიკაციას, რომელიც გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია და გულისხმობს კლასიფიკაციას, დაფუძნებულს ვარიანტების ურთიერთშეჭერებაზე⁴⁸.

ამის შემდეგ სტიგ ი. რუდბერგმა ე. რუილარის მიერ შემუშავებული ხელნაწერთა ტექსტების შესწავლის მეთოდის გათვალისწინებით გამოსცა ბასილი დიდის მესამე ჰომილია — „სიტყუსა მისთვის მოსე წინამსწარმეტყუელისა. რომელსა იტყუს, ვითარმედ: „ეგრძაღე თავსა შენსა“. ეს გამოცემა წარმოადგენს მოსამზადებელ სამუშაოს, რომელიც საფუძველად დაედება მორალური ჰომილიების კორპუსის ახალ გამოცემას. იგი, ერთის მხრივ, არის სტიგ ი. რუდბერგის მიერ შემუშავებული ხელნაწერთა ჯგუფობრივი კლასიფიკაციის

⁴⁵ Rudberg, The manuscript tradition, გვ. 124—128.

⁴⁶ დასახ. ნაშრ., გვ. 125.

⁴⁷ Amand de Mendieta, L'édition critique.

⁴⁸ დასახ. ნაშრ., გვ. 40.

გადამოწმება, ხოლო მეორე მხრივ ტექსტების შეჩერებამ დაამტკიცა ის კლასიფიკაცია, რომელიც ვარიანტულ კითხვა-სხვაობებს ითვალისწინებს და ეყრდნობა სხვადასხვა ჯგუფებს. ხელნაწერთა შესწავლის საფუძველზე ავტორმა დაასკვნა, რომ მის მიერ ჩამოყალიბებული ჯგუფობრივი კლასიფიკაცია დამტკიცდა მნიშვნელოვანი გამოჩენისებით. ერთი ჯგუფის ხელნაწერებს ყოველთვის არა აქვთ ერთი და იგივე ტექსტი⁴⁹. ამ ჰომილიის რუდბერგისეული პუბლიკაცია ეყრდნობა 137 ხელნაწერს, რომლებიც გამოცემულმა ვარიანტების შედარებითი შესწავლის საფუძველზე 15 ჯგუფად დაყო. ეს კლასიფიკაცია აბსოლუტურად არ შეესაბამება იმას, რომელიც წარმოადგენს ე. რუილარმა ბასილი დიდის VI ჰომილიასთან („სიტყუა მისთვის ლუკას სახარებისა“) დაკავშირებით. ე. რუილარის აზრით, ეს 60 ხელნაწერი, რომელიც მან შესწავლა და რომელიც შეიცავს პირველ შვიდ ჰომილიას, იყოფა სამ უმთავრეს ჯგუფად — A, D, E⁵⁰.

ამჯერად გავკრით შევეხებით ე. რუილარის ორ შრომას. პირველში ავტორი ითვალისწინებს რა სტიგ ი. რუდბერგის მიერ ხელნაწერთა ჯგუფებად დაყოფის პრინციპს, თავის შედარებებსა და კვლევის შედეგებს უთანხმებს მას. სტატიაში იგი ეხება ბასილი დიდის მხოლოდ პირველ შვიდ ჰომილიას. 60 ხელნაწერის შედარება-შემოწმებამ ცხადყო, რომ ერთი ჰომილიის კლასიფიკაცია არ გამოდგება სხვებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ უმრავლეს შემთხვევაში „მორალიის“ არქეტიპი შესაძლოა აღმოჩნდეს სხვადასხვა ჯგუფებში. მიუხედავად ამისა, ავტორის აზრით, ჯგუფების არქეტიპები მომდინარეობენ ერთი ხელნაწერიდან ანუ ნამდვილი არქეტიპიდან⁵¹.

ე. რუილარმა დააჯგუფა ის 72 ხელნაწერი, რომლებზე დაყრდნობითაც შესაძლებელია ბასილი დიდის მორალური ჰომილიების კრიტიკული ტექსტის დადგენა. თავის მხრივ, როგორც უკვე აღინიშნა, ე. რუილარის მიერ ამ ხელნაწერთა სამ ჯგუფად დაყოფას საფუძვლად უდევს ვარიანტული კითხვა-სხვაობანი. ჯგუფების ურთიერთმიმართება არაერთგვაროვანია, მათი დანვრისებითი შესწავლა მეცნიერს საშუალებას აძლევს, შეაფასოს თვითოეული მათგანის მნიშვნელობა⁵².

ბასილი დიდის ჰომილეტიკურ მემკვიდრეობას ვრცლად შეეხო ე. ბერნარდი⁵³. მან გამოთქვა თავისი მოსაზრება ფსალმუნთა რამდენიმე კომენტარის ავთენტურობის შესახებ. ცნობილია, რომ ბასილი დიდის თხზულებათა საუკეთესო გამოცემლებმა ე. გარნიემ და პ. მარანმა ამ ჰომილიებიდან 13 ბასილი-სეულად მიიჩნიეს (1, 7, 14, 28, 29, 32, 33, 44, 45, 48, 59, 61, 114), ხოლო დანარჩენი ხუთი (14, 28, 37, 115, 132), როგორც ფსევდობასილური, დამატებებში შეიტანეს. ე. პ. მინის გამოცემაში პირველი ორი, განსხვავებით სამი ჰომილიისაგან, ტექსტის ძირითად ნაწილს დაუბრუნდა. მეკვლევარი მსჯელობს რა ამ ორი ჰომილიის შესახებ, მიიჩნევს მათ ავთენტურად, განსხვავებით სამი დანარჩენისაგან, რომლებიც, მისი აზრით, უეჭველად ფსევდობასილურია. ბასილის ბიოგრაფიული დეტალებისა, თუ მისივე სხვა თხზულებათა თემატური პარალელების მოხმობით მეცნიერი ათარიღებს ფსალმუნთა კომენტარებს და ეხება

⁴⁹ Rudberg, L'homélie, გვ. 14.

⁵⁰ A mand de Mendieta, L'édition critique, გვ. 39—42.

⁵¹ Rouillard, La tradition, გვ. 116—123.

⁵² Rouillard, Pout-ou retrouver, გვ. 90—101.

⁵³ Bernardi, La prédication, გვ. 22—41, 55—91.

მათთან დაკავშირებულ სხვა საინტერესო საკითხებს. თავისი ვრცელი ნაშრომის მესამე თავი (გვ. 55—91) ავტორმა მიუძღვნა ბასილი დიდის მორალურ ჰომილიებს. იგი ავითარებს საინტერესო მოსაზრებებს ამ თხზულებათა ქრონოლოგიის შესახებ, ითვალისწინებს რა ბასილი დიდის ბიოგრაფიულ მონაცემებს, უფრო სწორად, იმ პირობებს, რომლებიც წინ უძღოდა ამ ჰომილიათა წარმოთქმას და აუდიტორიას, რომელიც ისმენდა ბასილის ორატორულ შრომებს.

ცნობილია, რომ გარნიე-მარანის გამოცემა ბასილის მიაკუთვნებს 24 მორალურ ჰომილიას, დანარჩენი შვიდი დამატებებშია გატანილი. მკვლევარი თვითონვე აცხადებს, რომ თავს არიდებს მსჯელობას ბასილი დიდის ჰომილიათა ავთენტურობის შესახებ და გაკვრით ეხება ზემოდასახელებული 24 თავიდან მხოლოდ ორს, („კაბუტა მიმართ“ — CPG 2867 და „ვარლამის მარტვილობა“ — CPG 2861) კიდევ ერთხელ მიუთითებს რა მათ ფსევდობასილურ წარმოშობაზე.

ბასილი დიდის ჰომილიათა ქრონოლოგიის საკითხებს ე. ბერნარდის შრომის გათვალისწინებით მოკლედ ეხება თავის გამოკვლევაში ე. პ. გრიბომონი⁵⁴.

პ. ჯ. ფედვიკის აზრით, ბასილი დიდის ამ თხზულებათა უმრავლესობის დათარიღება ძნელია. ზოგიერთი ჰომილიის შექმნის დრო თვითონ შემოგვთავაზებს მათში განხილულმა თემებმა. ცხადია, რომ ეს შრომები, რომლებიც მკითხველთათვის ხელმისაწვდომი გახდა საჭაროდ წარმოთქმისთანავე, იქმნებოდა ბასილის მთელი მოღვაწეობის მანძილზე. თხზულებები, რომლებიც ეძლევა მარხვას, ან რომლებშიც გაკიცხულია შური, სიმდაბლე, მრისხანება და ა. შ., წარმოადგენს ნაყოფს მისი მრავალწლიანი აზროვნებისა⁵⁵. პ. ჯ. ფედვიკი ცალკეულ ჰომილიასთან დაკავშირებით გვთავაზობს საინტერესო ცნობებს. ეს ეხება ამ ჰომილიათა როგორც წარმოთქმის, ისე უძველეს მენოლოგიონებში მათი განლაგების დღეებს⁵⁶.

ბასილი დიდის ჰომილეთიკური მემკვიდრეობის გამოცემასთან დაკავშირებით სტივ ი. რუდბერგი აღნიშნავს, რომ ჯერ არ არის დაწყებული ფართო მასშტაბის საგამომცემლო საქმიანობა. მისი ერთ-ერთი თხზულების („სიტყვა მისთვის მოსე წინაფარმეტყუელისა“, 1962) გამოცემა შეიცავს სასარგებლო მინიშნებებს იმ ხელნაწერებზე, რომლებსაც დაეყრდნობა ბასილი კესარიელის ჰომილიების კრიტიკული ტექსტი. მაგრამ სხვა ჰომილიათა დაწვრილებითმა ტექსტობრივმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ხელნაწერთა ურთიერთდამოკიდებულება ცალკეულ ჰომილიებთან დაკავშირებით განსხვავებულია. ე. რუილარი დიდი ხანია ამზადებს ბასილის ავთენტურ თხზულებებს, რომლებიც უნდა დაიბეჭდოს „სურს კრეტიენის“ სერიაში ოთხ ტომად. პირველი მათგანი შეიძლება გამოქვეყნდეს 1980—1981 წლებში⁵⁷, ეს ცნობა 1981 წლით თარიღდება. ამ წლებში და არც მოგვიანებით ბასილი დიდის „სწავლანი“ არ გამოქვეყნებულა. უახლესი ცნობები მათი გამოცემის შესახებ ჩვენ არა გვაქვს.

თავის შრომაში სტივ ი. რუდბერგი კვლავ დაუბრუნდა „ითიკას“ მორალური ჰომილიები და ჰომილიები ფსალმუნებზე ხელნაწერებში ჩვეულებრივ ერთად გვხვდება და ქმნიან ერთ ვრცელ კორპუსს. 14 ძირითადი ჯგუფიდან

⁵⁴ Gribomont, Notes biographiques.

⁵⁵ Fedwick, A chronology, გვ. 9 სქ.

⁵⁶ იქვე, გვ. 8—9 სქ.

⁵⁷ Rudberg, Manuscripts and editions, გვ. 65.

10-ში ფსალმუნთა კომენტარები, რომელთა რიცხვიც მერყეობს 15-დან 19-მდე, ჩვეულებრივ იკავებენ პირველ ადგილს მორალური ჰომილიების წინ. დანარჩენ ხელნაწერებში ისინი იყოფა ჯგუფებად. პირველ ფსალმუნზე აგებული ქადაგება ჩვეულებრივ განმარტოებით დგას პირველ ადგილზე. A ჯგუფის ხელნაწერები წარმოადგენს ვულგატას და მათი რიცხვი ორმოცს აღწევს. ვულგატის კორპუსი აერთიანებს 42 ჰომილიას. აქედან 17 ფსალმუნთა კომენტარია და 25 მორალური ჰომილია. ორი, F და M ტიპის ხელნაწერები იტალიიდან მომდინარეობს⁵⁸ და შეიცავს ელემენტებს, რომლებსაც იშვიათად ვხვდებით სხვაგან⁵⁹.

„ითიკის“ ქართულ ხელნაწერთა შედგენილობის საკითხი

I. „სწავლანი“ და „ფსალმუნთა კომენტარები“

ხელნაწერთა შესწავლა მოწმობს, რომ ბერძნული „τὰ ῥήματα“-ს ვრცელი კორპუსი აერთიანებს ბასილი დიდის მორალურ ჰომილიებს და „ფსალმუნთა თარგმანებას“. როგორც იოანე ათონელის ანდერძი გვამცნობს მის შვილს, ეფთვიმეს ქართულ ენაზე ჯერ „სწავლანი... ბასილისნი“ აუმეტყველებია, ხოლო შემდეგ „თარგმანება ფსალმუნთაჲ“⁶⁰. ეს ლიტონი განცხადება რომ არ არის, ქართული ხელნაწერებიც მოწმობენ. მათი ერთი ნაწილი (ათ. 32, H 2251 და იერ 14) შეიცავს ბასილის მხოლოდ მორალურ ჰომილიებს, მეორე კი (A 135, ათ. 33 და ა. შ.) — მხოლოდ „ფსალმუნთა თარგმანებას“. ეს ხელნაწერები ქრონოლოგიურად წინ უსწრებენ „ითიკის“ ვრცელ კორპუსებს.

A 927 (XII ს.) პირველი ხელნაწერია, რომელიც ორივე სახის ქადაგებებს აერთიანებს, რაც ბერძნული კრებულების გავლენით უნდა აიხსნას. ეს ტრადიცია მტკიცედ იკიდებს ფეხს და გვიანდელ ქართულ კრებულებში არა გვაქვს ამ თხზულებათა გაყოფისა და ხელნაწერებში მათი ცალ-ცალკე შემოტანის არცერთი შემთხვევა.

„ითიკის“ შედგენილობას სპეციალური გამოკვლევები მიუძღვნენ⁶¹. ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შეძლებისდაგვარად ავირიდეთ თავი გამეორებას და შემოვიფარგლეთ იმ მასალით, რომელზედაც ნაკლებად არის გამახვილებული ყურადღება; ანდა შევეცადეთ ახალი კუთხით გაგვეხალა, შეგვესწორებინა და შეგვეცოცო ერთხელ უკვე დასმული საკითხები.

⁵⁸ ბასილი დიდის ჰომილიათა შემცველი იტალიური წარმოშობის ერთი ბერძნული ხელნაწერი Gr. 48 (X ს.) დატულია საქ. მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ამ ხელნაწერის მიკროფილმი სტივ ი. რუდბერგს გადასცა ბერლინის აკადემიის თანამშრომელმა კ. ტრიომ, რომელიც სამეცნიერო მივლინებით იმყოფებოდა საბჭოთა კავშირში. სტივ ი. რუდბერგმა აღწერა ეს ხელნაწერი, პალეოგრაფული ნიშნების მიხედვით დაათარიღა და დასაბუთა მისი იტალიური წარმოშელობა (Rudberg, L'Homélie, გვ. 20—125). იგივე ხელნაწერი 1971 წელს აღწერა ვ. გრანსტრემმა. ორივე მეცნიერის კვლევის შედეგები ძირითად ხაზებში ემთხვევა ერთმანეთს, მაგრამ აღმწერლისათვის ჩანს უცნობია სტივ ი. რუდბერგის გამოკვლევა, რასაც მისი სტატიის სათაურიც მოწმობს (Granström, Нензвестный сборник, გვ. 173—178).

⁵⁹ Rudberg, Manuscripts and editors, გვ. 52.

⁶⁰ ქრონიკები, I, გვ. 241.

⁶¹ ცოფურიშვილი, „ითიკის“ შედგენილობისათვის, I, გვ. 64—78; და „ითიკის“ შედგენილობისათვის, II, გვ. 71—89.

· A კორპუსისა და ათ. 32-ის შედგენილობის (უფრო სწორად, ბასილის ჰომილიების) შედარებამ ცხადყო, რომ თავების თანამიმდევრობით ათ. 32 ახლოს დგას ბერძნულ ვულგატასთან. მათ შორის არსებული სხვაობა შემდეგი სახითაა:

ა) ბერძნულ-ქართულ ხელნაწერთა პირველი ცამეტი თავი უცვლელად მიჰყვება ერთმანეთს. ბერძნული ხელნაწერების მეთოთხმეტე თავმა „მომთრეა-ლთათესა...“ ქართულ კრებულში ადგილი შეიცვალა⁶². თავების თანამიმდევრობის დარღვევა ერთი თხზულების გადაადგილებამ გამოიწვია.

ბ) ქართულ ხელნაწერს A კორპუსთან შედარებით აკლია: ვარლამის მარტელობა (CPG 2861), გორდიას მარტვილობა (CPG 2862), ჰაბუკთა მიმართ (CPG 2867), ქრისტეს შობისათვის (CPG 2913). პირველი სამი ჰომილიის თარგმანი ქართულ ენაზე არ არსებობს, მეოთხე თხზულებას კი პირველად „თიკის“ ვრცელ კორპუსში ვხვდებით.

გ) ქართული ხელნაწერი A კორპუსისაგან განსხვავებით შეიცავს სხვა ავტორთა თხზულებებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში მათ ჩვეულებრივ „დამატებებს“ უწოდებენ. ათ. 32-ში ექვსი დამატებითი თხზულებაა. ორი მათგანი (გრიგოლ ნაზიანზელისა „ბასილი დიდის ცხოვრება და შესხმა“ — BHG 245 და გრიგოლ ნოსელის „შესხმა ბასილის, ძმისა თუისისა“ — CPG 3185) წინ უძღვის ბასილი დიდის „სწავლანს“ ანუ მორალურ ჰომილიებს. ხოლო ოთხი დანარჩენი ხელნაწერს ერთვის ბოლოში. ესენია: გრიგოლ ნაზიანზელის „შესხმამა წმიდათა მკაბელოთაჲ“ (BHG, 1007), ანდრია კრიტელის „წმიდა გიორგის შესხმა“ (BHG 681), მისივე, „ჯუარის ამაღლებისათჳს“ (BHG 443) და მისივე, „მიცვალებისათჳს ღმრთისშობელისა“ (BHG 1115). ალბათ გაძნელებდა იმავე დამატებების მქონე ბერძნულ ხელნაწერთა მოძიება და ეს არც შეადგენს ჩვენს ამოცანას. რაც შეეხება გრიგოლ ნაზიანზელის „ბასილის შესხმას“, იგი წარმოადგენს ბასილის ჰომილიათა შემცველი ბერძნული ხელნაწერის Paris, Parisinus 497 (X ს.) 41-ე თავს. ეს ხელნაწერი ორ სხვა დანარჩენ კრებულთან ერთად განეკუთვნება ე. წ. F ჯგუფს⁶³. ბიოგრაფიული ხასიათის თხზულებები ქართულ კრებულებში არ ტოვებენ შემთხვევით ან დამატების სახით შეტანილის შთაბეჭდილებას. პირიქით, ეს თხზულებები გარკვეულ მიზანს ემსახურება და ამ მხრივ ათ. 32-ს აქვს მოწესრიგებული კრებულის სახე. ბასილი დიდის ჰომილეტიკური შემკვდრეობის გაცნობამდე მკითხველისათვის ნათელი ხდება ავტორის პიროვნული ღირსებები, მისი დამსახურება და მოღვაწეობის მასშტაბები.

უკვე არაერთგზის აღინიშნა, რომ ამ კრებულის თარგმნა იქცა იმდროინდელი საქართველოს ლიტერატურული ცხოვრების მოვლენად. მეფე დავით კურაპალატმა საქართველოდან ათონზე საგანგებოდ გაგზავნა ბერი იორდანო, რომელმაც იგი გადაწერა და ჩამოიტანა. ეს უძველესი ნუსხა, რომელიც შეჩაძლოა მთარგმნელის ავტოგრაფიდან მომდინარეობს, საფუძვლად დაედო საქართველოში გადაწერილ ხელნაწერებს. თვითოეულ მათგანს დართული აქვს ტრადიციული ანდერძი, სადაც მთარგმნელის, ეფთვიმეს გვერდით მოიხსენიება ამ კრებულის გადამწერი „კურთხეული მამა იორდანე“. აღნიშნული

⁶² ამ მოვლენის ახსნა ჩვენ ვერ შევძელით. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული თხზულება სხვა-ხელნაწერებში კლავ დაუბრუნდა თავის ადგილს.

⁶³ Rudberg, Etudes, გვ. 83.

ხელნაწერი H 2251 (X ს.) ნომრით დღეს დაცულია საქ. მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში. იგი აღწერილია რამდენჯერმე⁶⁴. მისი 'შედგენილობა ასეთია:

1. [ცხოვრება და შესხმა წმიდისა ბასილისი] (1r—46v).
2. შესხმა წმიდისა დიდისა ბასილისის, ძმისა თესისა (46v—55v).
3. [წმიდისა ნათლისღებისათვის მათდა მიმართ, რომელნი-იგი გვანად ნათელ-იღებდეს] (56r—61v).
4. ნათლისღებისათვის, რომელი იკითხვის ხვალისა ღლე განცხადებისა (61v—104r).
5. მარხვისათვის, თავი ა (104v—119r).
6. მარხვისათვის, თავი ბ (119v—129v).
7. სიტყუსა მისთვის მოსე წინაჲსწარმეტყუელისა, რომელსა იტყუს, ვითარ-მედ: „ეგრძელე თავსა შენსა“ (129v—144r).
8. მადლობისათვის (144r—157v).
9. იელიტა მოწამისათვის და ნაკულუევანებისათვის პირველთქუმულისა მის თავისა და მადლობისათვის (157v—174r).
10. ვითარმედ: „არა არს ღმერთი მიზეზ ბოროტთაჲ“ (174r—191v).
11. მრისხანეთათვის (191v—204r).
12. შურისათვის (204v—214r).
13. სიტყუსა მისთვის ლუკას სახარებისა, რომელი იტყუს მდიდრისა მისთვის, ვითარმედ: „დაეარუნე საუნჯენი ჩემნი და უდიდესნი აღაშენნე“ და ანგაპრებისათვის (214r—226r).
14. მდიდართა მიმართ (226r—239r).
15. რომელი თქუა ჟამსა სიყმილისა და უწყმროგებისა (239r—254r).
16. დაწყებისათვის სოლომონის იგავთაჲსა (254r—278r).
17. მომთრვალეთათვის, რომელი თქუა შემდგომად აღუსებისა დღითა ერთითა (278r—291r).
18. რომელი თქუა ლაკიზეს შინა ქალაქსა (291r—301v).
19. სიმდაბლისათვის (301v—311v).
20. არაშეკეცვისათვის საქმეთა სოფლისათა და ცეცხლისა მისთვის, რომელი შეედგა მაშინ კესარიელთა ქალაქსა (311v—328r).
21. შესხმა წმიდა მაკაბელთაჲ (328r—342v).
22. შესხმა წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა გიორგისი, რომელი თქუა დღესა მას ღუაწლისა მისისასა (342v—364r).
23. მიცვალებისათვის ყოვლად წმიდისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისა (364r—404r).
24. პატროსნისა და ცხოველსმოყვლისა ჭლარისა ამალლებისათვის, რომელი-ესე მან ნუსხად დაწერილი დაუტევა (404r—413r).
25. სარწმუნოებისათვის წმიდისა სამებისა (413v—419v).
26. თქუმული დაწყებისათვის იოვანეს სახარებისა, ვითარმედ: „პირველითგან იყო სიტყუაჲ“ (419v — . . .).

ხელნაწერის შედგენილობაზე უფრო სრული წარმოდგენა რომ შეგვექმნას, უნდა აღინიშნოს შემდეგი: „საკითხავი „დაწყებისათვის იოვანეს სახარებისა...“

⁶⁴ H V, გვ. 179—181; ცოფრაშვილი, „ითიქის“ შედგენილობისათვის, ი1, გვ. 75—78; ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი, 0:3—021.

ჩვენამდე შემორჩენილია ხელნაწერის ბოლო ფურცელზე დატული ნახევარ-გვერდიანი ფრაგმენტით, ამავე დროს H 2251-ში ათ. 32 და იერ. 14 ხელნაწერებისაგან განსხვავებით საერთოდ არ ჩანს „სულისა წმიდისათჳს“ და „შესხმაჲ წმიდათა ორმოცთაჲ“, რომლებიც ათ. 32-ში უშუალოდ მოსდევენ „დაწყებისათჳს იოვანეს სახარებისას“ ტექსტს. ამ ფაქტმა კანონზომიერად აღძრა ეპქი, აღნიშნულ სამ ჰომილიას იმავე თანამიმდევრობით, ოღონდ ხელნაწერის ბოლოს, ხომ არ შეიცავდა H 2251 ხელნაწერიც და ხომ არ გაჰყვა სამივე ტექსტი ხელნაწერის დაკარგულ ფურცლებს, დატოვეს რა კვალი „დაწყებისათჳს იოვანეს სახარებისას“ პატარა ფრაგმენტის სახით?⁶⁵ ეს ფაქტი, ჩვენი აზრით, ექვს არ იწვევს, რადგან სხვა ხელნაწერებშიც არა გვაქვს ამ თავების ამოღების არცერთი შემთხვევა.

ხელნაწერი H 2251 მსგავსად ათ. 32-ისა შეიცავს მხოლოდ „სწავლანს“ ანუ მორალურ ჰომილიებს. ორივე კრებულში შესულია სხვა ავტორთა ერთი და იგივე თხზულებები. თავების თანამიმდევრობის მიხედვით ორ უძველეს ქართულ ხელნაწერს შორის უფრო დიდი სხვაობაა, ვიდრე ბერძნულ ვულგატასა და ათონურ ქართულ ხელნაწერს შორის. ჩვენი აზრით, ამ სხვაობას იწვევს ის გარემოება, რომ H 2251-ში ჩვენ გვაქვს საკითხავების ლიტურგიული დღესასწაულების მიხედვით დალაგებისა ცდა. განსხვავება ათ. 32-ისა და H 2251-ს შორის ასე წარმოგვიდგება: ერთი შეხედვით თითქოს სრულიად მოულოდნელად მარხვის ჰომილიების წინ ადგილი დაიკავა ნათლისღების ორბა საკითხავმა. პირველი ბასილის კალამს ეკუთვნის და ათ. 32-ში მეცამეტეა, მეორეს კი, რომელიც გრიგოლ ნაზიანზელის სახელს ატარებს (PG 36, 359—428) ათ. 32 იცნობს, რედაქტორმა არა მარტო წინ გადაიტანა ბასილის ნათლისღების საკითხავი, რომელიც ჩვეულებრივ 6 იანვარს წარმოითქმოდა და ქრონოლოგიურად წინ უსწრებდა მარხვის ჰომილიებს, არამედ კრებულში კიდევ უფრო გააძლიერა ნათლისღების ელემენტი გრიგოლ ნაზიანზელის ნაწარმოების ჩართვით⁶⁶, რაც უთუოდ პრაქტიკული საჭიროებით იყო გაპირობებული. ამის შემდეგ მარხვის საკითხავებმა ლიტურგიული პრაქტიკის მიხედვით კანონიერად დაიკავეს მესამე და მეოთხე ადგილი. ბერძნული ვულგატის ანალოგიით მარხვის ჰომილიებთან ახლოს დგას თხზულება „მომთრვალეთათჳს“. იგი ბასილმა წარმოთქვა აღდგომის დღესასწაულის დროს. ბერძნულ ხელნაწერებში მარხვის საკითხავები და „მომთრვალეთათჳს“ მოთავსებული იყო ერთმანეთის გვერდით და კითხულობდნენ დიდმარხვაში. (Fedwick, A Chronology, გვ. 9, სქ.).

ამგვარად, ორი ქართული ხელნაწერის შედარება მოწმობს, რომ H 2251-ში ადგილი აქვს არა მარტო ცალკეული თავების გადაადგილებას, არამედ ერთმანეთს ადგილი გაუცვალა თხზულებათა ორმა ჯგუფმა. პირველი ჯგუფი,

⁶⁵ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი, გვ. 015.

⁶⁶ აქ ჩვენ საქმე არა გვაქვს იმ ე. წ. დამატებით თხზულებასთან, რომელიც ჩვეულებრივ ორიგინალიდან მომდინარეობს. დამატებითი თავების მიხედვით ამ ორ უძველეს ხელნაწერს შორის არ არსებობს სხვა განსხვავება. ბასილის თხზულებათა კრებულში „ნათლიანების“ მეორე საკითხავის შეტანა ქართველი რედაქტორის დამსახურებად უნდა მივიჩნიოთ. ამას სათაურთან მიწერილი მინიშნებაჲ მოწმობს: „ნათლიანებისათჳს, რომელა იკითხვის ხელისა დღე განცხადებისა“. რაც იმას ნიშნავს, რომ აღნიშნული ჰომილია ნათლისღების მეორე დღეს იკითხებოდა, ხოლო ბასილი დიდის თხზულება, რომელიც მასზე წინ დგას კრებულში შესაბამისად იკითხებოდა განცხადების, ანუ ნათლისღების დღესასწაულზე — 6 იანვარს.

რომელიც იდენტურია ათ. 32-ის პირველი თორმეტი თავისა, იწყება ჰომილიით „მარხვისათჳს I“ და მთავრდება თხზულებით „დაწყებისათჳს სოლომონის იგავ-თაჲსა“. ათ. 32-ის მომდევნო თავები (ნათლისღების საკითხავის გარდა, რომე-ლიც H 2251-ში პირველ ადგილზეა). „სარწმუნოებისათჳს წმიდისა სამებისა“, „თქუმული დაწყებისათჳს იოვანეს სახარებისა“, „სულისა წმიდისათჳს“ და „შესხმაჲ ორმოცთაჲ“ H 2251-ში გადატანილია კრებულის ბოლოს (აქ იგუ-ლისხმება H 2251-ის ის დაკარგული თავები, რომელთაც პირველად მიაქცია უურადლება ც. ქურციკიძემ.). ათ. 32-ის შემდეგი თავები, ანუ მესამე ჯგუფი (გარდა თხზულებისა „მომთრეალეთათჳს“, რომელმაც H 2251-ში ასევე გადა-ინაცვლა ზევით), „ლაიჯი“, „სიმდაბლისათჳს“, „არაშექცევისათჳს საქმეთა სოფლისათა“ და ე. წ. დამატებითი თხზულებები წარმოადგენენ H 2251-ის შუა ნაწილს.

ქართული ხელნაწერების შედარება მოწმობს, რომ H 2251-ში სრულიად დაირღვა ათ. 32-ისა და ამდენად ბერძნული ვულგატისათვის დამახასიათებელი თანამიმდევრობა თავებისა. ეს შემთხვევითი მოვლენა არ გახლავთ. და-კვირვებული მკითხველი შეამჩნევს, რომ ამ ცვლილებებში გარკვეული კანონ-ზომიერება არსებობს. დღეს ჩვენ ბევრი რამის ახსნა არ ძალგვიძს. 1000 წლის წინათ კი ეს იყო სრულიად ჩვეულებრივი მოვლენა და პრაქტიკული საჭირო-ებით გამოწვეული ღონისძიება, გატარებული, შესაძლოა, ერთი რედაქტორის მიერ.

ზემოგანხილულ კრებულებთან ქრონოლოგიურად და შედგენილობით ყვე-ლაზე ახლოს დგას იერუსალიმური ხელნაწერი № 14 (1055 წ.). იგი რამდენ-ჯერმეა აღწერილი⁶⁷. მისი მიკროფილმის ფოტოანაბეჭდი დაცულია საქ. მეცნ. აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში. იერ. 14, მსგავსად წინა კრებულებისა, არ შეიცავს ფსალმუნებზე დაწერილ ქადაგებებს. ხელნა-წერში შემავალი თავები შემდგენიარად დაჯგუფდება: ა) ბასილის მორალური ჰომილიები; ბ) ე. წ. „დამატებები“, ანუ სხვა ავტორთა თხზულებები, რომ-ლებიც ჩვეულებრივ დედნიდან მომდინარეობს; გ) ბასილი დიდის და ფსევ-დობასილური ნაწარმოებები, რომლებიც არ განეკუთვნება ქადაგებათა ტრა-დიციას (მათ შორის ბასილის მეორე ეპისტოლე მიმართული გრიგოლ ნაზიან-ზელისადმი). ათონურ ბერძნულ ხელნაწერთა 25 მორალური ჰომილიიდან იერ. 14, ორი უძველესი ქართული ხელნაწერის მსგავსად, არ იცნობს მრავალჯნის დასახელებულ ოთხ თხზულებას: 1. ვარლამის მარტივილობა, 2. გორდიას მარ-ტივილობა, 3. ქრისტეს შობა, და 4. კაბუტთა მიმართ. ამ ხელნაწერში ნათლის-ღების საკითხავებს აღარ აქვთ პრივილეგიერებული მდგომარეობა. ხელნაწერი არ შეიცავს გრიგოლ ნაზიანზელის ნათლისღების საკითხავს, ხოლო ბასილი დიდის იმავე სახელწოდების ჰომილია 31-ე ადგილზეა.

ბერძნულ ჰომილეტიკურ კრებულებს თავების თანამიმდევრობის მიხედ-ვით ახასიათებს შემდეგი თავისებურება: ბასილის ზოგიერთი ჰომილია ერთმა-ნეთთან ძალიან ახლოს დგას სიუჟეტურად და ხელნაწერებშიც ერთმანეთის გვერდით გვხვდება. მაგ. 1, 2-მარხვისათჳს I და II; 4, 5-მადლობისათჳს, იელი-ტა; 7, 8-მრისხანეთათჳს, შურისათჳს; 9, 10-ლუკას სახარების, მდიდართათჳს და ა. შ. ეს წყობა დაცულია გამოცემებშიც. იგივე მდგომარეობა გვაქვს ათ.

⁶⁷ Ц а г а р е л и, Памятники, გვ. 172—174; B l a k e, Jerusalem, I, გვ. 380—385. მ ა რ ი, აღწერილობა, გვ. 15—19; ც ო ფ რ ა შ ვ ი ლ ი, „იოთის“ შედგენილობისათვის, გვ. 78—80; ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი, გვ. 021—024. ამ ხელნაწერს ანდერკ-მინაწერთა შესახებ იხ.: მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი, ანდერკის გავებისათვის, გვ. 79—91.

32-სა და H 2251-ში. ამ მხრივ იერ. 14 წარმოადგენს გამონაკლისს. მაგ. თავებს „მადლობისათჳს ღმრთისა“ (125v—139r) და „შესხმა იელიტა მოწამისაჲ“ (451r—466v), რომლებიც ბერძნულ და ქართულ ხელნაწერებში, განუყოფელია, იერ. 14-ში უპირაქთ მეშვიდე და ოცდამეთოთხმეტე ადგილები. „ლუკას სახარებისა“ (113v—125r) წარმოადგენს მეექვსე, ხოლო თხზულება „მდიდართათჳს“ (162v—179v) — მეათე თავს. მიუხედავად თავების თანამიმდევრობის დარღვევისა იერ. 14-ში „ათონური“ წყობის ნაშთი მაინც შენარჩუნებულია. იგი იწყება მარხვის ორი საკითხავით. ეს ხელნაწერი ძველ ქართულ კრებულებთან უშუალო კავშირს ამჟღავნებს აგრეთვე გრიგოლ ნაზიანზელისა და გრიგოლ ნოსელის ორი ბიოგრაფიული ჰომილით, რომელიც წინ უძღვის ბასილი დიდის ქადაგებებს. ხელნაწერი შეიცავს სხვა ავტორთა სამ თხზულებას, ზუსტად იმავე თავებს, რომლებსაც ათ. 32 და H 2251 და მათგან განსხვავებით კარავს ერთს — გრიგოლ ნაზიანზელის „შესხმა წმიდათა მკაბელობაჲ“.

ხელნაწერი იერ. 14 შესანიშნავი ნიმუშია იმისა, თუ როგორ გადაიქცა თითქმის „სუფთა“ ვულგატა (ათ. 32) რთულ, პლასტიკიან კრებულად. ეს ხელნაწერი ბასილის მორალური ჰომილიებისა და ე. წ. „დამატებების“ გარდა შეიცავს კიდევ ათ თხზულებას, რომლებიც ამ კრებულისათვის მეორეული შენაქენია და არ განეკუთვნება ბასილის ჰომილეტიკურ შემკვიდრებას. ამავე მიზეზის გამო სინი ვერ დაიმკვიდრებენ ადგილს „დამატებათა“ რიცხვში. რადგან დამატებები ჩვეულებრივ მომდინარეობენ ორიგინალიდან, ხოლო ამ თავების ერთობლიობას არ იცნობენ ადრეული ქართული ხელნაწერები ათ. 32 და H 2251. ამ ათი თხზულებიდან რვა (მათ შორის ერთი ეპისტოლე) გამოკვეთილად ასკეტური ხასიათისაა. უსათაურო „სწავლანი“ დასაწყისებით: „კაცთმოყუარე ღმერთი ჩუენი...“ (299v—307v), „ძმანო, ნუტყუე რომელი დაეცეს...“ (307v—310r), „რომელსა ჰეშმარიტად სუროდის...“ (310r—322r), „სახარებასა შინა წერილ არს...“ (322r—336v), „საყუარელნო, უკუეთუ მცირესა...“ (336v—340v), „რაჲამს შჯდე სენაკსა შენსა...“ (340v—342v), აგრეთვე „სწავლანი წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა ბასილისნი ლოცვისათჳს და სხუათა თითოსახეთა სათნოებათათჳს საცხოვრებელად სულისა. — თქუა წმიდამან ბასილი...“ (349r—379v) ჩვენ მივაკუთვნეთ ბასილი დიდის სახელით ცნობილ ასკეტურ თხზულებათა რიცხვს და მივეუძღვნეთ სპეციალური თავი — „ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთი რედაქცია“, ამდენად ამ თხზულებებს ჩვენ აჩუქე შევჩვენებთ. ბასილი დიდის სახელით ცნობილი მეცხრე სწავლაც დასაწყისით „რომელსა ჰეშმარიტი იგი სიმართლმ...“ (289r—291r), ჩვენი აზრით, ფსევდობასილურია ნაწარმოებთ.

მორალური ჰომილიების ანუ „სწავლანის“ ადრეული ნუსხების პარალელურად არსებობს მხოლოდ „ფსალმუნთა თარგმანების“ შემცველი ხელნაწერი ათ. 33⁶⁸ (1014 წ.) (სხვათაშორის, მისგან მომდინარეობს კრებული A 1054⁶⁹, გადაწერილი 1906 წელს ათონზე ი. ფანცულაიას მიერ). მორალურ ჰომილიათაგან მოწყვეტით, განსხვავებულ მასალასთან მეზობლობაში გვხვდე-

⁶⁸ B l a k e, Catalogue I, გვ. 155—159.

⁶⁹ A 1V, გვ. 25—26.

ბა ეს ტექსტი როგორც მის ერთ-ერთ ადრეულ ნუსხაში A 135-ში⁷⁰ (1025 წ.). ისე გვიანდელ ხელნაწერ S 139-ში⁷¹, რომლის პირველი ნაწილი (1—177 გვ.) წარმოადგენს „ფსალმუნთა თარგმანებას“, ხოლო მეორე ნაწილი — სხვადასხვა ავტორთა აგიოგრაფიულ და ჰომილეტიკურ ტექსტთა ერთობლიობას.

ეს თითქმის უჩვეულო მოვლენა კიდევ ერთხელ მოწმობს იმ გარემოებას, რომ თავიდან აღნიშნული ტექსტი ითარგმნა მორალურ ჰომილიათაგან მოწყვეტით და იმავე სახით დამკვიდრდა იგი ადრეულ ნუსხებში.

„ფსალმუნთა თარგმანების“ შედგენილობის განხილვისას პირველ რიგში ვითვალისწინებთ ადრეულ კრებულებს A 135-სა და ათ. 33-ს. განსაკუთრებით A 135-ს, რომელიც ათ. 33-თან შედარებით სრულია. „ფსალმუნთა თარგმანება“, ისევე როგორც „სწავლანის“ ქართული თარგმანი, ვულგატის ტიპისაა და შეიცავს შემდეგ ფსალმუნთა კომენტარებს: 1, 7, 14, 14 : 2, 28, 28 : 2, 29, 32, 33, 37, 44, 45, 48, 59, 61, 114, 115. მართალია, ადრეულ ქართულ კრებულებს, ვულგატის ტიპის ბერძნულ ხელნაწერთაგან განსხვავებით, აქლიათ 45-ე ფსალმუნზე დაწერილი ქადაგება, მაგრამ ამ ხარვეზს ქართული თარგმანი ივსებს სხვა ხელნაწერებში.

2. „ითიკა“

„ითიკის“ ხელნაწერებია: A 927—XII ს., A 394 — XVIII ს., A 100, 1713 წ., S 376, 1798 წ., A 181, 1816 წ., H 2350 — XVIII ს., S 3661 — XVII ს.

A 927⁷² ქრონოლოგიურად პირველი კრებულია, რომელიც მორალურ ჰომილიათა გვერდით შეიცავს ფსალმუნთა კომენტარებს. ხელნაწერი არ არის შლიდარი ანდერძ-მინაწერებით. უცნობია მისი გადამწერი, გადამწერის თარიღი და ადგილი. პალეოგრაფიული ნიშნებით იგი XII საუკუნით თარიღდება. ხელნაწერი დაზიანებულია. ასეთ თავბოლონაკულ კრებულზე დაყრდნობით ძნელია იმისი გარკვევა, შეიცავდა თუ არა იგი სხვა ავტორთა თხზულებებს. იმის საფუძველზე, რაც დღეს გვაქვს ხელთ, შეიძლება ითქვას, რომ ხელნაწერი A 927 ჩაფიქრებულია როგორც ბასილი კესარიელის თხზულებათა კრებული, რადგან მასში შემავალი ყველა თხზულება ბასილის სახელს ატარებს. ჩვენი ძირითადი ამოცანაა, განვსაზღვროთ ამ კრებულის ადგილი „ითიკის“ ხელნაწერთა რიცხვში.

შესწავლა მოწმობს, რომ შედგენილობით იგი ბერძნული ვულგატის ქართული თარგმანის იდეალური ვარიანტია და ბერძნულ კრებულებთან სიახლოვის თვალსაზრისით უპირისპირდება როგორც „სწავლანის“ და „ფსალმუნთა თარგმანების“ შემცველ ხელნაწერებს, ისე „ითიკის“ სრულ კრებულებს.

ხელნაწერის პირველ ნაწილს წარმოადგენს (1r—90r) „სწავლანის“ ანუ მორალური ჰომილიები. ისინი იწყება მარხვის საკითხავებით. ევარადობით, რომ ეს თავბოლონაკული ხელნაწერი დასაწყისში შეიცავდა გრიგოლ ნაზიანზელისა და გრიგოლ ნოსელის ორ ბიოგრაფიულ ჰომილიას, მაგრამ დროთა

⁷⁰ A 1₂, გვ. 154—158; მეტრეველი, ისტორიკოსის, გვ. 104; Djobadze, Materials, გვ. 1—5.

⁷¹ S 1, გვ. 146—150.

⁷² Д ж а н а ш и л и, Описание, გვ. 201—202.

განმავლობაში ეს თავები დაიკარგა. მორალურ ჰომილიათაგან მას აკლია თხზულება „მადლობისათჳს“, შემორჩენილი აქვს „ლუკას სახარების“ დასაწყისი ფრაგმენტი და ბოლო ნაწილი თხზულებისა „რომელი თქუა ჟამსა სიყმილისასა“. H 2251-ის განხილვისას ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ იგი საფუძვლად დაედო საქართველოში გადაწერილ ხელნაწერებს. ეს მოსაზრება არ ვრცელდება ხელნაწერ A 927-ზე. კრებული H 2251 თავების თანამიმდევრობის მიხედვით მკვეთრად განსხვავდება ვულგატის ტიპის ხელნაწერ ათ. 32-ისაგან. ხელნაწერი A 927 კი, პირიქით, სცილდება იორდანეს მიერ გადაწერილ და მისგან მომდინარე კრებულებს და დგება ხელნაწერ ათ. 32-თან (ვგულისხმობთ მორალური ჰომილიების შედგენილობასა და თანამიმდევრობას). ჩვენი აზრით, ეს იმას ნიშნავს, რომ ან ხელნაწერია გადაწერილი საქართველოს ფარგლებს გარეთ (რაც ჩვენ უფრო სარწმუნოდ მიგვაჩნია), ან გადაწერს ხელთ ჰქონდა განსხვავებული დედანი.

თხზულებათა მომდევნო ჯგუფი (90r—127r) წარმოადგენს ჩვენ მეორე არაერთხელ დასახელებულ ასკეტური ხასიათის „სწავლანს“. მათ შორის ჩართულია ბასილი კესარიელის მეორე ეპისტოლე, მიმართული გრიგოლ ნაზიანზელისადმი, რომელიც ასევე ასკეტური ხასიათისაა და ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ რედაქციაშიც კი დაიმკვიდრა ადგილი.

კრებულის მესამე ნაწილს წარმოადგენს „ფსალმუნთა თარგმანება“ (127r—219v). A 927-მა შეივსო 45-ე ფსალმუნზე დაწერილი ქადაგება. ეს კრებული ამ ნაწილში სრულია და ბერძნულ ხელნაწერთა მსგავსად შეიცავს თხუთმეტ ფსალმუნზე დაწერილ კომენტარებს. „ფსალმუნთა თარგმანებას“ მოსდევს კიდევ ორი თავი: ასკეტური შინაარსის თხზულება „თქმული რამეთუ სრული იგი საქმე მოღუაწებისა...“⁷³ და „ქალწულებსა შინა ჭეშმარიტისა უხრწნელებისათჳს...“, რომელიც ბასილ ანკვირელს ეკუთვნის⁷⁴. (219v—261v-ზე წყდება).

„ითიკის“ დანარჩენი კრებულები XVIII—XIX სს. თარიღდება. ცხადია, გვიან გადაწერილი ხელნაწერები შევსებულია თხზულებებით, რომელთაც არაფერი აქვთ საერთო ბასილის ჰომილეტიკურ მემკვიდრეობასთან. მიუხედავად ამისა, აღრეული ხელნაწერებიდან მომდინარე გარკვეული კანონზომიერებანი ამ კრებულებში მაინც შენარჩუნებულია. ტრადიციული და შემდეგ შეძენილი თავისებურებანი საშუალებას გვაძლევს „ითიკის“ ექვსი ხელნაწერი ორად დავაჯგუფოთ. I. A 394, H 2350, S 3661. II. A 100, S 376, A 181. ხელნაწერთა ორივე ჯგუფს ორი სხვადასხვა წყარო აქვს, რამდენადაც ეს შესაძლებელია ერთი ლიტერატურული ძეგლის ფარგლებში, მაგრამ საერთოდ კი ექვსივე აღბეჭდილია H 2251-ის ბეჭდით. მიუხედავად იმისა, რომ ხელნაწერთა ეს ორი ჯგუფი ერთმანეთისაგან განსხვავდება, მათზე H 2251-ის გავლენა ექვმიუტანელია. პირველ სამ ხელნაწერს შორის ყველაზე სრულია A 294⁷⁵. ძირითადად მასზე დაყრდნობით და ორი დანარჩენი ხელნაწერის მონაცემების მო-

⁷³ ეს თავი შესულია „ითიკის“ გვიანდელ ნუსხებში. ჩვენი აზრით იგი წარმოადგენს ბასილი დიდის ასკეტური ხასიათის თხზულებებზე დაყრდნობით, რედაქტორის მიერ შედგენილ მოკლე საკითხავს ბერთათვის სახელმძღვანელოდ.

⁷⁴ PG 30, 669—809; CPG 2827. Cavaillera, Le „de virginitate“, გვ. 5—14; Leroy, La tradition manuscrite, გვ. 195—208; ქაჭაია, ბასილ ანკვირელი და მისი თხზულება, გვ. 155—156.

⁷⁵ A 14, გვ. 168—173.

შველიებით შესაძლებელი ხდება შესაბამისი დასკვნების გაკეთება. ე. წ. „ათონური წყობა“ კრებულის დასაწყისშივე აღდგენილია. ხელნაწერი იწყება არა ბიოგრაფიული ჰომილიებით, არამედ მარხვის საკითხავებით, მეექვსე თხზულების, გრიგოლ ნაზიანზელის „ნათლისღებისათეს...“ წყაროს H 2251 წარმოადგენს. ანავე ხელნაწერთან ნათესაობას ცხადყოფს ჰომილიების: „სარწმუნოებისათეს...“, „დაწვებისათეს იოანეს სახარებისა...“ და „სულისა წმიდისათეს...“ „სწავლანის“ ბოლო ნაწილში ვადმოტანა. აქვე უნდა იყოს, მაგრამ არ ჩანს ბასილი დიდის „ორმოცთა მარტილობა“, რომელიც მხოლოდ მეორე განშტოების ხელნაწერებში შეუერთდა ზემოაღნიშნულ თავებს.

მორალურ ჰომილიებს მოსდევს ბასილის სახელით ცნობილი, არაერთგზის დასახელებული, შვიდი უსათაურო სწავლა და მისივე მეორე ეპისტოლე გრიგოლ ნაზიანზელისადმი (164r—199r). ხელნაწერის მეორე ძირითად ნაწილს წარმოადგენს „ფსალმუნთა თარგმანება“ (199r—290v), რომელიც აქ სრული სახით არის წარმოდგენილი: 1, 7, 14, 14 : 2, 28, 28 : 2, 29, 32, 33, 37, 44, 45, 48, 59, 61, 114, 115.

„ითიკის“ სრულ ნუსხებში ვხვდებით პირველად ბასილი დიდის სახელით ცნობილ ჰომილიას „შობისათეს იესუ ქრისტესა...“, რომელიც აბოლოვებს ბერძნულ ხელნაწერთა 25 თავიან „A კორპუსს“. A 394-ში კი ეს თხზულება შესულია არა მორალურ ჰომილიათა რიცხვში, არამედ მოსდევს „ფსალმუნთა თარგმანებას“ (290v—295v). ხელნაწერის დანარჩენ ხუთ თხზულებას: გრიგოლ ნოსელის „ცხოვრებაჲ გრიგოლ საკრველთმოქმედისა...“ (38r—57r), გრიგოლ ღვთისმეტყველის „ნათლისღებისათეს...“ (57r—73r), სოფრონ იერუსალიმელის „ნათლისღებისათეს მაცხოვრისა...“ (295r—302v), გრაგოლ ნოსელის „ქალწულებისათეს და საღვთოჲსა მოქალაქობისა...“ (302v—303v) და გამოჩინებისათეს მელქიზედელისა“ (303v—304v), არაფერი აქვს საერთო ბასილი დიდის „ითიკასთან“.

ამ განშტოების მეორე ხელნაწერი H 2350⁷⁶ ასევე XVIII საუკუნით თარიღდება. მინაწერები მოწმობენ, რომ „საქართველოს მეფის ძის იოანესია ითიკა“ (Ir.) ან „ესე წმიდა ითიკა საქართველოს მეფის ძის იოანესია“ (154v). ეს ხელნაწერი A 394-თან შედარებით ნაკლებია. არ შეიცავს რამდენიმე ძირითად მორალურ ჰომილიას: „მარხვისათეს II“, „მრისხანეთათეს“, „შერიისათეს“ და ერთ-ერთ ე. წ. უსათაურო სწავლას დასაწყისით: „რაჲამს სჯდე სენაკსა შენსა...“ ამრიგად, გადამწერს ნაკლები დედანი აქვს ხელთ. კრებული A 394-იც (როგორც მისი აღწერილობა მოწმობს) არასრულ დედანს ეყრდნობა. ახალს, მნიშვნელოვანსა და განსაკუთრებულს ეს კრებული არაფერს გვთავაზობს. რომ არა ნაკლები თავები, A 394-ისა და H 2350 სახით ჩვენ საქმე გვაქვს ორ იდენტურ ხელნაწერთან. მომდევნო კრებული S 3661 XVIII—XIX სს. თარიღდება⁷⁷. შედგენილობის მიხედვით იგი უფრო სრულია, ვიდრე წინა კრებული. ხელნაწერ A 394-თან შედარებით მას აკლია სოფრონ იერუსალიმელის ჰომილია „ნათლისღებისათეს მაცხოვრისა...“ არც ეს ნუსხა შეიცავს რაიმე მნიშვნელოვანს, ამიტომ პირდაპირ გადავალო მეორე განშტოების ხელნაწერთა განხილვაზე.

⁷⁶ H V, გვ. 242—247.

⁷⁷ S V, გვ. 139—145.

ხელნაწერები A 100, S 376 და A 181 განსაკუთრებით მტკიცე კავშირს ამჟღავნებენ იორდანეს მიერ გადაწერილ კრებულ H 2251-თან, რასაც ანდერძ-მინაწერებიც მოწმობენ. ამ ხელნაწერთა შორის უძველესია A 100, რომლისაგანაც უშუალოდ მომდინარეობს ხელნაწერი S 376. ამდენად, პირველის შედგენილობის განხილვა ნათელს მოჰყვას ორ დანარჩენ კრებულსაც.

ხელნაწერი A 100 აღწერილია ორჯერ⁷⁸. მისი ანდერძ-მინაწერები ამ ხელნაწერის დედანზე მიგვანიშნებენ: „ღმერთო, შეიწყალე იორდანე ამ წიგნის მწერალი და ეფთჳმე ამ წიგნის მთარგმნელი...“ (179r). ას: „წმიდანო მამანო, რომელნი ამას იკითხვიდეთ, ლოცვაჲ ყავთ გლახაკისა ეფთჳმისთჳს, რომელმან ესე ვთარგმნე... და ლოცვა ყავთ, ღმრთისათჳს, კურთხეულისა ამის მამისა იორდანესთჳს, რომელმან ფრიალი შრომაჲ თავს იდვა და მოვიდა ქართლისა ქუშყნით საბერძნეთს...“ (275v). ამ ანდერძების წყაროს ხელნაწერი H 2251 წარმოადგენს. მეორე ეპისტოლის ტექსტის ბოლოს დართული ანდერძი კი ასკეტური ხასიათის კრებულიდან მომდინარეობს: „ესე განწესებაჲ მოლუაწეთა და უდაბნოს ყოფისა სარგებელისა გამოჩინებაჲ წმიდისა და ღიდისა ბასილის მიერ მე, გლახაკმან ეფთჳმე ვთარგმნე...“ (44v). ზუსტად იგივე ანდერძი დაერთვის მეორე ეპისტოლის ტექსტს A 1101 ხელნაწერშიც. (შდრ. 248r). ამდენად, აქ ანდერძების სხვა ფენასთან გვაქვს საქმე, რაც A 100-ის სხვა შემადგენელ პლასტებზე მიუთითებს. ხელნაწერს ერთვის აგრეთვე გადამწერის ვრცელი ანდერძი, რომლის მოწმობით ეს კრებული გადაიწერა გარეჯის უდაბნოს მრავალმთის ნათლისმცემლის მონასტერში „ქქსათა“ (1713 წ.). დამკვეთია ბესარიონ ორბელის ძე, გადამწერი კი იოსებ არაგვის ერისთავის შვილი. ანდერძში მოთხრობილია საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობის შემზარავი სურათი. გადამწერი გულისტკივილით გადმოგვცემს, როგორ დაიწყო „ქართლმა და კახეთმა აოხრება, უდაბნო სუსტდებოდა, ხან ოსმალის ეპირა, ხან ყიზილბაშს“ მონასტერში თავშეფარებულებს სიმშვიდე დაუქარავთ და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გადახვეწილან. იოსები არ მოშორებია თავის მოძღვარ ბესარიონს, რომელსაც ამასობაში ქართლის კათალიკოსობა მიუღია. ჩვენი გადამწერი მისი არქიდიაკონი გამხდარა. ბესარიონი მხოლოდ ექვსი წელი იდგა ეკლესიის სათავეში. ანდერძის დასასრულს გადმოცემულია საქართველოში ირანელთა დამკვიდრების ამბავი. ოსმალთა ხანგრძლივი გამაჩანაგებელი ბატონობა ყიზილბაშთა უღელმა შეცვალა. გადამწერს ეკუთვნის აგრეთვე სხვა მინაწერიც (149v): „მამანო და მამანო, ერთი კარგი სწავლა იყო ქალწულებმაზე ნათქვამი, მაგრამ ნახევარი არ იყო, რაც იყო, სულ წაშლილი იყო, რაც იყო. ნუ მწყევთ, არცა დედანი იშოებოდა ამ ქუეყანას“. ქვემოთ დავინახავთ, რომ ანდერძი უყუარდლებოდ არ დაუტოვებიათ და ნაკლები ტექსტი შეუვსიათ.

ხელნაწერი A 100-ის შედგენილობა მეტად საინტერესო სურათს გვიჩვენებს. იორდანეს გადაწერილ ხელნაწერში (H 2251) ჩვენთვის გაუგებარი მიზეზების გამო ბოლოში გადატანილმა თავებმა („ნათლისმცემლისათჳს...“, „სარწმუნოებისათჳს წმიდისა სამებისა...“, „დაწყებისათჳს იოანეს სახარებისა...“, „სულისა წმიდისათჳს...“, „შესხმად ორმოცთა მოწამეთა...“) ხელნაწერ A 100-ში კვლავ გადაინაცვლეს დასაწყისში (1r—23r). მათ მოსდევს თხზულებათა მეორე ჯგუფი, ბასილის სახელით ცნობილი ასკეტური ხასიათის „სწავლანი“ და მათ შორის მისივე მეორე ეპისტოლე გრიგოლ ნაზიანზელის მიმართ (23v—57v).

⁷⁸ Ж о р д а н и я, Описание, I, гл. 117—119. A I₁, гл. 450—454

ხელნაწერის მესამე ნაწილს წარმოადგენს „ფსალმუნთა თარგმანება“ (57v—148r), რომელსაც უშუალოდ მოსდევს „თქმული წმიდისა და ღმერთ-შემოსილისა დიდისა ბასილისი, რამეთუ სრული იგი საქმე მოლუაწებისა ესე არს...“ (148r—149v). მხოლოდ ამის შემდეგ მარხვის საკითხავებით იწყება ბასილის მორალური ჰომილიების ძირითადი ნაწილი (153r—242r), რომელიც თანამედვერობის მიხედვით თანხდება H 2251-ის ამავე მონაცვეთს. მორალურ ჰომილიებს მოსდევს უცხო ავტორთა ის თხზულებები, რომელთაც შეიცავს ხელნაწერი H 2251. ესენია: „შესხმა მაკაბელთაჲ“, „შესხმა წმიდისა გიორგისი“, „მიცვალებისათჳს ღვთისმშობელისა“, „ჯუარისა ამაღლებისათჳს...“ (242r—271r). ამ ხელნაწერში ოთხივე თხზულება ბასილი დიდის სახელს ატარებს. ხელნაწერის ბოლო თავს წარმოადგენს „თქმული... შობისათჳს უფლისაჲ ჩუჴნისათჳს ქრისტესსა...“ (271r—275v).

ხელნაწერი A 100 ამავე განშტოების მეორე კრებულის, S 376-ის⁷⁹, დედანს წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი 1798 წლით თარიღდება. მისი გადამწერი მიხაილი იმოვნებს რა ხელნაწერ A 100-ის მინაწერს, გვამცნობს: „უფალნო ჩემნო, ამის დედანსა ესრეთ ეწერა: ერთი კარგი სწავლა იყო ქალწულებაზედ, მაგრა ნახევარი არ იყოო და რაც იყო, ის წაშლილიო; სხუანი დედანი კი არ იშოებოდაო ამ ქყნას. ვინ იპოოთ, აქ დასწერეთ. მეც ეს მომიწერია“. (გვ. 277). ეს მინაწერი ეხება ბასილის თხზულებათაგან ერთ-ერთს. კერძოდ, „თქმული... დიდისა ბასილისი, რამეთუ სრული იგი საქმე მოლუაწებისა ესე არს...“ S 376-ის გადამწერმა გაითვალისწინა აღნიშნული გარემოება და თხზულება სხვა წყაროს მოშველიებით შეავსო. მეორე განშტოების სამივე ხელნაწერი A 100, S 376 და A 181 (1816 წ.)⁸⁰ ერთნაირი შედგენილობისაა. ამიტომ ჩვენ მხოლოდ ხელნაწერ A 100-ის განხილვით შემოვიფარგლეთ. მიღებული დასკვნები ვრცელდება ორ დანარჩენ კრებულზეც.

შესწავლამ ცხადყო, რომ როგორც „სწავლანის“, ისე „ითიკის“ სრული კრებულები შედგენილობის მიხედვით ერთმანეთისაგან განსხვავდება, რაც სხვადასხვა მიზეზებმა განაპირობა. როგორიც არ უნდა იყოს მათი შედგენილობა, ზედმეტი პლასტების განსაზღვრისა და მათი ჩამოცილების შემდეგ ყველა კრებულში რჩება ძირითადი ბირთვი — მორალური ჰომილიები და „ფსალმუნთა თარგმანება“. ამ ბირთვზე დაყრდნობით და მონათესავე ბერძნულ ხელნაწერთა მონაცემების გათვალისწინებით განისაზღვრება ქართული „ითიკის“ შედგენილობა. ამისათვის კვლავ უნდა მივმართოთ ე. წ. A ჯგუფის ბერძნულ ხელნაწერებს, რომელთა დიდი ნაწილი ათონზეა გადაწერილი და რომლებთანაც ქართული კრებულის (ათ 32-ის) ნათესაობა ეჭვმიუტანელია. ამ ხელნაწერთა ძირითადი კორპუსი, როგორც უკვე აღინიშნა, 42 თავისაგან შედგება. აქედან 25 მორალური ჰომილიაა და 17 „ფსალმუნთა თარგმანება“. თუ ფსალმუნთა კომენტარები ეფთვიმე ათონელმა სრულად თარგმნა, ამას ვერ ვიტყვით მორალური ჰომილიების მისეულ თარგმანზე. ქართულ ხელნაწერებს A კორპუსთან შედარებით აკლიათ სამი ჰომილია: ვარლამის მარტილობა, გორდიას მარტილობა, და ჭაბუკთა მიმართ. აქვე დავძენთ, რომ სამივე ფსევდობასილურ თხზულებათა რიცხვს განეკუთვნება.

⁷⁹ S I, გვ. 434.

⁸⁰ Жордания, Описание, I, гл. 188—189; A I, гл. 291—292.

ამით არ ამოიწურება „ითიკასთან“ დაკავშირებული საკითხები. ბევრი რამ დაზუსტებას თხოულობს. დღეს არ შეგვიძლია ავხსნათ, რატომ არ შეიცავს „სწავლანის“ კრებულები ბასილი დიდის ჰომილიას „ქრისტეს შობისათვის“ (რომელსაც მყარი ადგილი უჭირავს ბერძნულ ხელნაწერთა A კორპუსის მორალურ ჰომილიათა რიცხვში) და როგორ მოხდა მისი დამკვიდრება „ითიკის“ ვრცელ ნუსხებში, უცხო ავტორთა თხზულებების შემდეგ.

III

ბასილი დიდის მორალურ ჰომილიებს შეიცავენ აგრეთვე მეტაფრასული ხელნაწერებიც. მათი ერთი ნაწილი ეფთვიმე ათონელის თარგმანს წარმოადგენს, ხოლო რამდენიმე მათგანი მეტაფრასულ კრებულებთან ერთად განმეორებით ითარგმნა. ბასილი დიდის რამდენიმე მორალური ჰომილია პირველად მეტაფრასულ კრებულებში როდი გვხვდება. ისინი შესაბამის დღეებზე დაწესებული იყო უფრო ადრე წლის პანეგირიკონებსა და მენოლოგიონებში. „ნათლისღებისათვის“ (BHG 1935) წარმოითქმოდა 6 იანვარს განცხადების დღესასწაულზე, „ქრისტეს შობისათვის“ (BHG 1922) 25 დეკემბერს. ბასილი მას იქადაგებდა 6 იანვარს, რადგან IV საუკუნის ბოლომდე აღმოსავლეთში შობა და ნათლისღება აღინიშნებოდა ერთად (Fedwick, A Chronology, გვ. 9, სქ.). „მარხვისათვის I და II“ წარმოითქმოდა ყველიერის კვირაში. თხზულება „ლუკას სახარებისა“ კი ლუკას მეცხრე კვირას, 11-დან 17 ნოემბრამდე. „ორმოცთა მარტვილობა“ (BHG 1205) დაწესებული იყო ამ წმინდანთა დღესასწაულზე 9 მარტს. ეს სია შეიძლება კიდევ გაგრძელდეს⁸¹.

ბუნებრივია, ბასილი დიდის მორალური ჰომილიები დამკვიდრდა მეტაფრასულ კრებულებშიც, და ამჯერად უკვე მეტაფრასული კრებულების გავლით შემოვიდა ძველ ქართულ ლიტერატურაში.

25 დეკემბერი, „ქრისტეს შობისათვის“. ეს ჰომილია, რომელიც „საეკვო“ (Dubia) თხზულებათა რიცხვს განეკუთვნება (BHG 1922, CPG 2913) ხშირად გვხვდება ბერძნულ⁸² და შესაბამისად ქართულ მეტაფრასულ ხელნაწერებში. მისი თარგმანი ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს.

6 იანვარი, „ნათლისღებისათვის“ — ე. ბერნარდის აზრით, ეს ჰომილია ბასილი დიდმა წარმოთქვა 371 წლის 6 იანვარს. (Fedwick, A Chronology, გვ. 9, სქ.). იგი მიმართული იყო იმ მოქცეულთა წინააღმდეგ, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზების გამო აყოვნებდნენ ნათლისღების მიღებას⁸³.

⁸¹ Überlieferung und Bestand, 1937, გვ. 42.

⁸² Überlieferung und Bestand, 1938, გვ. 489, 497, 503.

⁸³ პირველ საუკუნეებში ქრისტიანობის მიღება წინ უსწრებდა ნათლისღებას. დღეს ცნობილი არიან ის პირები, რომლებიც მოწამებრივად აღესრულნენ ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის, მაგრამ ნათლისღება ვერ მოასწრეს, ანდა მოინათლნენ წამებამდე ცოტა ხნით ადრე. ქრისტიანული რელიგიის მიხედვით ნათლისღება ცხოვრების გრძელ გზაზე დაგროვილი ცოდვისაგან ათავიანთვლებდა ადამიანს (იხ.: სიმბოლო მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა). ამიტომ მორწმუნეები ცდილობდნენ ეს რიტუალი გადაეწიათ რაც შეიძლება გვიან. სასურველი იყო ნათლისღება სიკვდილის წინ და ამ გზით უცოდველი წასვლა ცხოვრებიდან. ეს იყო ერთგარი მიზეზი, რომელიც აიძულებდა მორწმუნეებს აერიდებინათ თავი ნათლისღე-

„სწავლანისა“ და „ითიკის“ კრებულებში დაცულ ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ ამ ჰომილიას წინ უძღვის მცირე შესავალი, რომელიც განმარტავს მისი დაწერის მიზეზს: „რამეთუ წესი იყო მაშინ, რაჟთა ოცდაათისა წლისანი ნათელს-იღებდენ, ხოლო რომელნიმე ორმოც და სამეცო წლად-მდე არა ნათელს-იღებდეს. ხოლო ჩუენ, რომელთა მოვიღეთ წმიდაჲ ნათლის-ღებაჲ სიჩჩოსა და კუალად ცოდენთა ჩუენითა შევავინეთ, აწ გულისკმა-ვყოთ ესე სინანულისათჳს“. ამ განმარტებას ბერძნული გამოცემა არ იცნობს (PG 31, 424). შესაძლოა, იგი ეფთვიმე ათონელს ეკუთვნის. არ ახლავს ეს შესავალი ამ თხზულებას არც მეტაფრასულ კრებულებში. აქ იგი პარადაპირ იწყება: „ბრძენი სოლომონ...“ (ზღრ.: „*ბრძენი სოლომონ...⁸⁴*“). ამ ჰომილიის დანიშნულებაზე მიუთითებს მისი სათაური ხელნაწერ A 182-ში: „...მამისა ჩუენისა ბასილისი სიტყუაჲ ნათლისღებისათჳს, რომელი ესე იკითხვების განხადებასა“. თხზულების თარგმანი ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს.

ყველიერის კვირა⁸⁵, დიდმარხვის პირველი კვირის ორშაბათ-სამშაბათი, „მარხვისათჳს I“ (CPG 2845) და „მარხვისათჳს II“ (CPG 2846) — ქართულ მეტაფრასულ კრებულებში მარხვის პირველი კვირის ორშაბათის საკითხავე-ზად დაწესებულია ბასილი დიდის სახელით ცნობილი მარხვის რამდენიმე საკითხავი, მათ შორის ორი ზემოდასახელებული ჰომილია. უკვე აღინიშნა, რომ ეს თხზულებები ქართულ ენაზე რამდენჯერმე ითარგმნა. პირველი ჰომილიის პირველი თარგმანი, შესრულებული ანონიმის მიერ, დაცულია უდაბნოს (A 1101), პარხლისა (A 95) და ათონის (ათ. 11) მრავალთავეებში. მარხვის ორივე საკითხავი, როგორც ბასილი დიდის „სწავლათა“ შემადგენელი ნაწილი, ითარგმნა ეფთვიმე ათონელმა ამავე ავტორის სხვა ეთიკურ სიტყვებთან ერთად. იგივე ჰომილიები, ახლა უკვე როგორც მეტაფრასული კრებულების საკუთრება, XI საუკუნეში კიდევ ერთხელ ითარგმნა ეფრემ მცირემ.

სანამ დაწერილებით განვიხილავდეთ ქართულ მეტაფრასულ კრებულებში შეტანილ ბასილი დიდის მარხვის საკითხავეებს, შევხებით ამავე ავტორის ამ საკითხავთა ბერძნულ მეტაფრასულ რედაქციებს (მათ შორის თხზულებას მარხვისათვის), რომლებიც უშუალოდ სვიმეონ მეტაფრასტის მიერ არიან შედგენილნი.

სვიმეონ მეტაფრასტი X საუკუნის ყველაზე გამოჩენილი ფიგურაა. მისი ავთოგრაფიულ თხზულებათა კორპუსი წარმოადგენს ბერძნულ „მენოლოგიონს“ და დღემდე შეიდასი ხელნაწერით არის მოღწეული. გარდა ამ მონუმენტური ნაშრომისა, სვიმეონ მეტაფრასტი ცნობილია როგორც დიდ საეკლესიო მამათა ცალკეული თხზულებებიდან შერჩეული ადგილების ამოკრები და მათი კომპილატორი. ბასილი დიდისა და მაკარის შრომათა ფრაგმენტებზე სვიმეონმა მორწმუნეთა დასამოძღვრავად შეადგინა ე. წ. „ეთიკური სიტყვები“⁸⁶. როგორც

ბისათვის ახალგაზრდობაში. სხვა მიზეზზე ჩვენ აღარ შევჩერდებით. ქრისტიანობის საბელ-ჰიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ ამ ფაქტთან დაკავშირებით შეიქმნა სხვადასხვა სართულები. რად ღირს თუნდაც ის გარემოება, რომ ერთი და იმავე დანაშაულისათვის ნათელს-ღებულ ბევრად უფრო მკაცრად ისჯებოდა, ვიდრე მოქცეული. ეკლესიამ გადაწყვიტა ბოლო მოეღო ყოველგვარი გაუგებრობისათვის და IV საუკუნის 70-იან წლებში თავისი ყველაზე სახელოვანი მწვემის, ბასილი დიდის, პირით მორწმუნეებს მოუწოდა არ გადაედოთ ნათლისღება.

⁸⁴ Überlieferung und Bestand, 1938, გვ. 543.

⁸⁵ დასახ. ნაშრ., გვ. 553.

⁸⁶ „Sermones „De moribus“ a Symeone Metaphrasta collecti“ (CPG 2908).

ბერძნული ხელნაწერები მოწმობენ, სვიმეონს ამავე ტიპის კომპილაციური კრებული უნდა შეედგინა აგრეთვე იოანე ოქროპირის თხზულებებზე დაყრდნობით. გ. ბეკი და კ. კრუმბახერი ეპეის ქვეშ აყენებენ სვიმეონ მეტაფრასტის მიერ შედგენილი იოანე ოქროპირის კომპილაციური კრებულის არსებობას, მაგრამ ბერძნულ ხელნაწერთა მხოლოდ აღწერილობების ზედაპირული შემოწმებაც კი სრულად საპირისპირო სურათს გვიჩვენებს.

ამ თვალსაზრისით სტივ ი. რუდბერგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ათონის მთის მონასტრის ხელნაწერს № 351 (Γ III)-XII ს. მისი აღწერილობა მოწმობს, რომ ხელნაწერი შეიცავს სვიმეონის მიერ შედგენილ იოანე ოქროპირის თხზულებათა ფრაგმენტების კომპილაციას 30 თავად. ამრიგად, მხოლოდ ხელნაწერთა კატალოგებზე დაყრდნობით სტივ ი. რუდბერგი დამტკიცებულად მიიჩნევს ამ ფაქტს. აღსანიშნავია, რომ ამავე პერიოდში იოანე ოქროპირის შრომათა კომპილაციაზე უმუშავია სვიმეონ მეტაფრასტის თანამედროვეს თეოდორე დაფნოპატესსაც. მის ნაღვაწს 33 თავად (CPG 4684), სვიმეონის მიერ ბასილი დიდის თხზულებებიდან ამოკრფილ „ეთიკურ სიტყვებთან“ ერთად შეიცავს ბერძნული ხელნაწერი: Paris, Gr. 5095⁷⁷.

ბასილი დიდის „ეთიკური სიტყვები“ მის შემდგენელს, სვიმეონ მეტაფრასტს, დაუღაგებია 24 თავად. წარმოდგენა რომ შეგვექმნას ამ კრებულის შედგენილობაზე, მოვიტანთ სათაურებს: 1. სიტყვა სათნოებისა და ბიწიერებისათვის; 2. სწავლებისა და დამოძღვრისათვის; 3. სიყვარულისათვის ღვთისა და მოყვასისა; 4. მოწყალებისათვის; 5. სიმდიდრისა და სიღატაკისათვის; 6. ვერცხლისმოყვარეობისათვის; 7. ცოდვისათვის; 8. სინანულისათვის; 9. ღოცვისათვის; 10. მარხვისათვის; 11. სიკედელისათვის; 12. ურვისა და დახსნილობისათვის; 13. მოთმინებისა და სულგრძელებისათვის; 14. მომავალი სამსჯავროს შესახებ; 15. მთავრობისა და უფლებისათვის (და მიუწვდომლობისათვის უფლისა); 16. ნაყოფიერებისა და მომთვრალეობისათვის; 17. მრისხანებისა და მტრობისათვის; 18. შურისა და ბოროტებისათვის; 19. კრძალულებისა და უკრძალულებისათვის; 20. სიმდაბლისა და ზუაობისათვის; 21. ბედნიერებისა და უბედურებისა და აგრეთვე კეთილგონიერებისათვის; 22. განგებულებისათვის უფლისა; 23. სულისათვის; 24. პატივისცემისათვის მშობელთა და აგრეთვე მსცოვანებისა და სიკბაბუკისათვის. ეს სათაურები თითქმის თანხედება თეოდორე დაფნოპატესის მიერ იოანე ოქროპირის ნაწერებიდან შედგენილი კომპილაციის თავების სათაურებს. სვიმეონიცა და თეოდორეც ერთ ეპოქაში გოლგაწეობდნენ, ამიტომ დღეს ძნელია გაიკვეს, რომელს უნდა მოეხდინა გავლენა თავის თანამედროვეზე. „ყველაზე საგარაუდო ისაა, რომ ორივე მიჰყვება ზოგად საერთო ტრადიციას. ორივე შეთავსევაში სათაურები ამ თხზულებებისა ეკვივალენტურია არისტოტელეს და განსაკუთრებით პლუტარქეს შრომებისა, რომელთაც უეჭველად კარგად იცნობდნენ კომპილატორები“⁸⁸.

ხელნაწერებს, რომლებიც შეიცავენ „ეთიკურ სიტყვებს“, არაზე აქვთ მინიშნებები წყაროზე მითითებით. ამ მინიშნებების შემოწმება ცხადყოფს, რომ ისინი ხანდახან მდგომარეობას ასახავენ მცდარად და არასრულად. ხელნაწერისეული მითითებები შევიდა, ამ თხზულებების. ადრეულ-გამოცემაში, შემ-

⁷⁷ R u d b e r g, „Morceaux choisis“, გვ. 101—102.

⁸⁸ იქვე, გვ. 102.

დღეში, 1730 წლის გამომცემლებმა რიგ შემთხვევაში დააზუსტეს ისინი. საკითხის ბოლომდე გადაკრა გამომცემლებმა ვერ შეძლეს. დღეს ფრაგმენტების გარკვეული რაოდენობა დარჩენილია იდენტიფიკაციის გარეშე და ორ კატეგორიად იყოფა: 1. წყარომიუკვლეველნი, როგორც მათ გამომცემლები უწოდებენ, და 2. ფრაგმენტები, რომელთა შესახებ გამომცემლები დემილს ამჟობინებენ. „ეთიკური სიტყვების“ შესწავლა ამ ასპექტით დასრულებული არ არის. მიკვლეული ფრაგმენტების გამოვლენა და შესწავლა დღესაც გრძელდება⁸⁹.

ტექსტისა და სქოლორების შემოწმებამ დავარწმუნა, რომ მარხვის სა-
კითხავის ერთ-ერთი, თანამიმდევრობის მიხედვით III ფრაგმენტი (დასაწყ
Kαὶ τοῦ μὲν τοῦ ἀσπασ. ... τοῦ δὲ ἰσχυροῦ) დარჩენილი იყო იდენტიფიკა-
ციის გარეშე. იგი აღმოჩნდა ბასილი დიდის კომილიის „მარხვისათვის“ II-ის
მეთორმეტე მუხლის ნაწყვეტი. დაზუსტება მოითხოვა XII ფრაგმენტამც, რო-
მელიც გამოცემის მიხედვით ბასილის კომილიის „მარხვისათვის“ I-ის მეხუთე
მუხლის ნაწყვეტს წარმოადგენს. მაგრამ როგორც აღმოჩნდა იგი უფრო ვრცე-
ლია და მეექვსე მუხლის ნაწილსაც მოიცავს. ფრაგმენტების შევსებისა და და-
ზუსტების შემდეგ მარხვის საკითხავის სქემა ასეთი სახე მიიღო:

XIV ფრაგ. — I მარხ. 5
 XV — I მარხ. 8
 XVI — ებ. 2, 75
 XVII — I მარხ. 8
 XVIII — III მარხ. 622
 XIX — I მარხ. 6
 XX — ებ. 236, 363
 XXI — I მარხ. 6
 XXII — ?
 XXIII — ეპ. 41, 124
 XXIV — ებ. 2, 74
 XXV — ექვთიმე დღემა,
 ჰომილია VIII, 79

სვიმეონ მეტაფრასტის მიერ შედგენილი ზემოგანხილული მარხვის სა-
კითხავი წარმოადგენს 25 ფრაგმენტის კომპილაციას და აგებულია ძირითადად

90 სქემაში ეუთოთებთ იმ თბზულებასა და მუზლს, საიდანაც არის ამოღებული ესა თუ ის ფრაგმენტი. ასევე უთითებენ თვითონ გამომცემლებიც.

ბასილის ორ ჰომილიაზე — მარხვისათვის I და მარხვისათვის II (PG 32, 164—197). შეიცავს, აგრეთვე, ორ ფრაგმენტს ბასილის მეორე ეპისტოლიდან, თითო ფრაგმენტს ბასილის ორმოცდამეერთე და ორას ოცდამეთექვსმეტე ეპისტოლეებიდან (PG 32, 220—1112), „ექუსთა დღეთას“ ტექსტიდან (PG 29, 4—208) და ფსევდობასილური თხზულებიდან „მარხვისათვის“ !II (PG 31, 150B—1509).

ისმის კითხვა, რა მეთოდით ხელმძღვანელობდა სვიმეონ მეტაფრასტი ამ 24 ეტიკური სიტყვის შედგენის პროცესში? თუ სვიმეონი მისდევს ზოგად ტრადიციას, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი არ არის არც პირველი და არც უკანასკნელი, რომელმაც ხელი მოჰკიდა დიდი მამების შრომების კომპილაციას. როგორც უკვე აღინიშნა, ამავე პერიოდში, იმავე მეთოდით მუშაობდა თეოდორე დაფნოპატესი იოანე ოქროპირის თხზულებათა კომპილაციაზე. სვიმეონის მიერ „ეტიკური სიტყვების“ შედგენის პრინციპი თანხედება თეოდორე დაფნოპატესის მიერ შემუშავებულ იოანე ოქროპირის თხზულებათა კომპილაციის მეთოდს, რომელიც მეცნიერებაში დაწვრილებით არის შესწავლილი. ს. ჰაიდახერის დაკვირვებით, მეთოდი, რომლითაც კომპილატორები მუშაობენ, არ არის სრულყოფილი. მათ მიერ შედგენილ სიტყვებს აქვთ ყველა ის ნაკლი, რაც საზოგადოდ კომპილირებულ სამუშაოებს ახასიათებთ, თუმცა თემის შერჩევა ბედნიერ გამონაკლისს წარმოადგენს. ამგვარად შედგენილი სიტყვები თავიანთი გარეგანი ფორმით, მსმენელისადმი მიმართული დამრიგებლური ტონის მიხედვით ქადაგებებს წარმოადგენენ, შინაგანი აგებულებით კი ჰომილიებისათვის დამახასიათებელ თვისებებს ამჟღავნებენ. საკითხავის თემაში პირველსავე წინადადებას შევყავართ. შემდეგ კი აზრს მოსდევს აზრი, ადგილს ადგილო განსხვავებული თანამიმდევრობით. ასე რომ მკითხველისათვის ძალიან მალე ნათელი ხდება ამ სიტყვების კომპილირებული ხასიათი. ხშირად რედაქტორს შეუძლია რომელიმე წყაროს უფრო მეტად გამოყენება, მაგრამ თხრობას მოულოდნელად წყვეტს, რათა ახალ აზრზე გადავიდეს. ხანდახან იგი თავის თავს ძირითადი აზრიდან გადახვევის უფლებასაც აძლევს. თემის ამომწურავი მიმოხილვა გვხვდება იმდენად, რამდენადაც წყაროების სიმრავლე ამის საშუალებას იძლევა. მონაკვეთების დალაგება გეგმისა და წესის გარეშე ხდება. ამ შემთხვევაში მთავარ როლს მხოლოდ კომპილატორის სურვილი თამაშობს. წყარო უმეტეს შემთხვევაში სიტყვასიტყვით არის გადმოტანილი. ხშირია ამა თუ იმ ფრაგმენტის შემოკლება ან გადაადგილება. წყაროს სტილისტური გადამუშავება იშვიათია. საკუთარ შემოქმედებას კომპილატორები ჩვეულებრივ თავს არიდებენ, თუ არ ჩავთვლით რიტორიკულ კითხვას, შესავალ წინადადებას ან დასკვნას. ისინი ყველა შემთხვევაში ეყრდნობიან წყაროს და დასკვნითი ფორმულებიც კი ამავე მამათა შრომების მრავალრიცხოვან ნიმუშებზეა აგებული⁹¹.

დაუბრუნდეთ კვლავ ქართულ მეტაფრასულ კრებულებში შეტანილ მარხვის საკითხავებს. ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ სვიმონის მიერ შედგენილ ზემოაღნიშნული მარხვის საკითხავის ქართულ თარგმანს. მისდამი განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია იმ გარემოებამ, რომ ერთ-ერთ ქართულ კრებულში აღმოჩნდა ზუსტად ამავე მეთოდით შედგენილი ბასილი დიდის სხვა მარხვის საკითხავი.

⁹¹ Haidacher, Studien, გვ. 16—17.

შესწავლამ ცხადყო, რომ ქართულ მეტაფრასულ კრებულებში A 5 (1756 წ.), A 272, (1817 წ.), A 276 (1788 წ.), A 680 (XVII ს.), Q 114 (1800 წ.), Q 485 (1766 წ.), S 74 (XVIII ს.), ქუთ. 8 (XVI ს.), ქუთ. 89 (1771 წ.). ქუთ. 90 (1795 წ.) და ა. შ. დატულია ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი ბასილი დიდის ორი ჰომილია: „მარხვისათჳს სიტყვაჲ ა“ და „მარხვისათჳს სიტყვაჲ ბ“. ეფრემმა მეტაფრასულ კრებულებთან ერთად ხელახლა თარგმნა ბასილი დიდის ზემოაღნიშნული ორი ჰომილია. წარმოუდგენელია, რომ ეფრემს არ სცოდნოდა მათი აღრეული თარგმანების არსებობის ფაქტი, მაგრამ მის მიერ გადადგმული ნაბიჯი (რისთვისაც მას ხშირად საყვედურობდნენ ეთევიმეს ნიქის თაყვანისმცემლები), ჩანს, ობიექტური მიზეზებით იყო გამოწვეული. ქართული ტექსტების შედარება მოწმობს, რომ ეფრემის თარგმანი აღრეულისაგან განსხვავებით სიტყვასიტყვით მიჰყვება დედანს. ეს თარგმანი არ თავსდება იმ თხზულებათა ჩარჩოებში, რომლებსაც ჩვეულებრივ მეტაფრასულს უწოდებენ. ბასილის ამ ჰომილიათა მიმართ სახელწოდება მეტაფრასული პირობითია და კრებულის სახელწოდებით არის გაპირობებული.

ამ ჰომილიათა გარდა ქართულ კრებულებში ბასილის სახელით შეტანილია კიდევ ორი თხზულება: 1. ხელნაწერები Q 39 (1560—78 წწ.), Q 652 (XVII ს.) და S 1513 (XVII ს.) შეიცავენ თხზულებას „პირველსა ორშაბათსა მარხვათასა წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილი მთავარეპისკოპოსისაჲ მარხვისათჳს“. ეს თხზულება თემატურად ორ ნაწილად იყოფა. მისი მხოლოდ პირველი ნაწილი ეხება მარხვას და წარმოადგენს ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი ბასილის მარხვის II საკითხავის დასაწყის ნაწილს. მეორე მონაკვეთი კი ღვთაებრივი სამსჯავროს მოახლოებას და სინანულს ქადაგებს. შემდგომმა კვლევამ ცხადყო, რომ ეს მეორე მონაკვეთი წარმოადგენს ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ ეფრემ ასურის თხზულების „შაბათსა ყველიერისასა ცსენება წმიდათა მამათასა — სიტყუაჲ წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფრემ ასურისა მამათა შესუენებულთა“-ს (დასაწყის: „გული ჩემი ზელმის...“⁹² CPG 3921) ბოლო ნაწილს. (იწყ. „ὁὗτο πάλιν ἐξ ἀνδρῶν ὁμοῦ...“ — Ass. G. 1. 174).

ყველიერის შაბათისა და მარხვის პირველი კვირის ორშაბათის საკითხავების ფრაგმენტების ამგვარ შეერთებას შეიძლება ორგვარი ახსნა მოეძებნოს: რადგან ორივე თხზულება იკითხებოდა ღვთის თითქმის ერთ მონაკვეთში და, შესაბამისად, კრებულებში ახლოს იდგა ერთმანეთთან, ტექსტის აღრევის ნიადაგზე, გადაწერის ღვთის მოხდა ამ ფრაგმენტების მექანიკური შერწყმა. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ იმავე კრებულებში ეფრემ ასურის ზემოაღნიშნული თხზულება სრული სახითაც გვხვდება შესაბამის დღეზე დაწესებული, სხვა ვარუდი უფრო სარწმუნოდ მოგვეჩვენება: როგორც უკვე აღიწინა, ეფრემის თხზულების ეს მონაკვეთი მსმენელს სინანულისაკენ მოუწოდებს, და რადგან კვირის დღეებში ორშაბათი ლიტურგიკული პრაქტიკის მიხედვით სინანულის დღეა, ეფრემის თხზულების ამ მონაკვეთის ორშაბათის საკითხავში შეტანა, შესაძლოა, თვითონ ამ დღის ლიტურგიკულმა შინაარსმა განაპირობა. საზოგადოდ, ეს საკითხავი უფრო მოკლეა, ვიდრე ბასილის ჰომილიები და, ცხადია, მას უფრო ხშირად იყენებდნენ ღვთისმსახურებაში.

ხელნაწერი H 1737 (XVIII ს.) შეიცავს ბასილი დიდის სახელით ცნობილ მარხვის საკითხავს სათაურით „წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილის მიერ

თქმულნი მარხვისათჳს“. იგი თავისი შედგენილობით ყველაზე ახლოს დგას სვიმეონ მეტაფრასტის მიერ დამუშავებულ ბერძნულ ტექსტთან და აგებულია ბასილი დიდის ორი ჰომილიის (მარხვისათჳს I და II) ფრაგმენტებით. კომპილაცია გაკეთებულია ქართველი რედაქტორის მიერ ეფთვიმე ათონელის თარგმანების საფუძველზე. სქემა თხზულებისა, რომელიც რვა ფრაგმენტისაგან შედგება, ასეთია:

- I ფრაგ. — I მარხ. 1, გვ. 1, 14—16.⁹³
- II — I მარხ. 3, გვ. 2, 35—37.
- III — I მარხ. 2, გვ. 2. 15—19.
- IV — I მარხ. 6, გვ. 5, 6—14.
- V — ?.⁹⁴
- VI — I მარხ. 10, გვ. 10, 15—16, 19—20, 22—27.
- VII — II მარხ. 3, გვ. 13, 35—37; გვ. 14, 1—13.

ამრიგად, ბასილი დიდის ორი ჰომილია „მარხვისათჳს ა“ და „მარხვისათჳს ბ“ ქართულ ენაზე რამდენჯერმე ითარგმნა. I საკითხავის უძველესი თარგმანა დაცულია მრავალთავეში. ბასილის ორივე ჰომილიის მეორე თარგმანი ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს. XI საუკუნეში კი როგორც მეტაფრასული კრებულების შემადგენელი ნაწილი და მარხვის პირველი კვირის ორშაბათის საკითხავები, კიდევ ერთხელ თარგმნა ეფრემ მცირემ.

გვიანდელ ქართულ კრებულებში ბასილის სახელით დაცულია კიდევ ორი კომპილირებული საკითხავი. ერთი აგებულია ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ ამავე თხზულებათა ფრაგმენტებით, მეორე კი ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი ბასილი დიდისა და ეფრემ ასურის თხზულებათა კომპილაციას წარმოადგენს⁹⁵.

9 მარტი, „შესხმაჲ წმიდათა ორმეოცთაჲ“ — ბერძნულ⁹⁶ და ქართულ ნეტაფრასულ კრებულებში ორმოცი მარტვილის ზენეების დღეს „მარტსა ცხრასა“ ერთ-ერთ საკითხავად დაწესებულია ბასილი კესარიელის „შესხმაჲ წმიდათა ორმეოცთაჲ“. ამ თხზულების შემცველ ზელნაწერთა შესწავლა მოწმობს, რომ არსებობს მისი სამი თარგმანი: პირველი, დასაწყისით „მარტულთა კსენებთა ვინმე განდღეს მარტულთამოყუარმ?...“ — შემოგვიწინებს უძველესმა მრავალთავემ⁹⁷. მეორე, დასაწყისით „მარტულთა კსენებთა ოდესმცა

⁹³ თხზულებას, ზესლს, გვერდს და სტრიქონს ეუთითებთ გამოცემის მიხედვით: ბასილა კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი.

⁹⁴ ზესლზე ფრაგმენტს ვერ მივაკელიეთ. შესაძლოა იგი რედაქტორის მიერ იყოს ჩამოტებული.

⁹⁵ გაოქცევის ეს ნაწილი, რომელიც ეხება ბასილს, დიდის მარხვის საკითხავებს გაოქცევებულთა ცალკე: ქ ა ჯ ა ი ა, მარხვის საკითხავები; K a d j a i a, Les lectures.

⁹⁶ Überlieferung und Bestand, 1938, გვ. 603.

⁹⁷ ქ. კეკელიძემ ტექსტობრივი პარალელების საფუძველზე გამოთქვა აზრი, ამის შესახებ, რომ ბასილი კესარიელის ჰომილია „შესხმაჲ წმიდათა ორმეოცთაჲ“ წარმოადგენს იოანე საბანისძის ორიგინალური თხზულების „აბოს წამების“ ლიტერატურულ წყაროს (ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ფეოდალური ლიტერატურა, I). ილ. აბულაძისათვის ტექსტობრივი პარალელი არ აღმოჩნდა საკმარისი ამ ორი თხზულების ნათესაობის დასამტკიცებლად. მისი ვარაუდით „აბოს წამების“ მასაჩინოებელი მასალა აღებულია არა იმდენად ბასილი კესარიელის დასაბუთებული ნაწარმოებიდან, რამდენადაც „სებასტიელ მოწაშეთა“ წამების წიგნიდან, რომელიც ბასილის ჰომილიასთან ერთად არის ხოლმე მოთავსებული ხშირად ძველ

იქმნა განძლომაჲ მოყუასისა მათისაჲ?...“ ეფთვიმე ათონელის თარგმანაჲ. იგი დაცულია როგორც „ითიკის“ და „სწავლანის“ კრებულებში, ისე მეტაფრასულ და ავთოგრაფიული ხასიათის ხელნაწერებში. მომდევნო თარგმანი, რა-ვით მესამე, დასაწყისით „მარტულთა ქსენებიტა...“, წარმოადგენს ე. წ. მეტაფრასულ რედაქციას და თარგმნილია ამავე ხასიათის კრებულებში შემავალ სხვა თხზულებებთან ერთად. ამ უკანასკნელმა ფეხი ვერ მოიკიდა „დიდმარხვის მეტაფრასებშიც“ კი. იგი შემოგვინახა ერთადერთმა გელათურმა ნუსხამ (ქუთ. 2, XVI ს.). ქართულ ხელნაწერთა უმრავლესობა ეფთვიმე ათონელის თარგმანს შეიცავს.

დასკვნები

1. ბასილი დიდის ჰომილიები ქართულ ენაზე VIII—XI სს. ითარგმნა.
2. მისი სახელით ცნობილი ჰომილიათა ადრეული თარგმანები დაცულია უძველეს მრავალთავეებში.
3. ბასილი დიდის ვრცელი ჰომილეტიკური მემკვიდრეობა „სწავლანი-სა“ და „ფსალმუნთა თარგმანების“ სახით თარგმნა ეფთვიმე ათონელმა X საუკუნის 70-იან წლებში.
4. თხზულებათა ეს ორი ჯგუფი, „სწავლანი“ და „ფსალმუნთა თარგმანე-ბა“, ითარგმნა ცალ-ცალკე და ამავე სახით შეიცავენ მათ ადრეული ქართუ-ლი კრებულები.
5. დროთა განმავლობაში „სწავლანი“ და „ფსალმუნთა თარგმანება“ გა-ერთიანდა და ვრცელმა ქართულმა კორპუსმა ბერძნულ ხელნაწერთა ანალო-გიით მიიღო სახელწოდება „ითიკა“.
6. „ითიკა“ თავისი შედგენილობით უახლოვდება ბერძნულ „ეულეატას“ ანუ ე. წ. A ჯგუფის ბერძნულ ხელნაწერებს, რომელთა უმრავლესობა ათო-ნური წარმოშობისაა.
7. „ითიკისა“ და „სწავლანის“ კრებულები ბასილი დიდის ჰომილიათა გარდა შეიცავენ ე. წ. „დამატებებს“ — სხვა ავტორთა შრომებს, რომელთა ერთი ნაწილი ბასილი დიდს მიეწერება და ფსევდობასილურ თხზულებებს.
8. ბასილი დიდის რამდენიმე ჰომილია, დაცული ქართულ მეტაფრასულ ხელნაწერებში, ხელახლა თარგმნილი კრებულის სხვა დანარჩენ თხზულე-ბებთან ერთად.

ბ ა ს ი ლ ი დ ი დ ის ჰ ო მ ი ლ ი ე ბ ის შ ე მ ც ე ვ ე ლ ხ ე ლ ნ ა წ ე რ თ ა
ი ნ დ ე ქ ს ი „ ი თ ი კ ი ს ა “ და „ ს წ ა ვ ლ ა ნ ი ს “ კ რ ე ბ უ ლ ე ბ ის
გ ა რ დ ა

„...შობისათჳს იესუ ქრისტესა“

A 162, 23v—28r. ქუთ. 5, 432v—438v.

A 182, 138 v—149r. ქუთ. 16, 1143r—1146v.

A 186, 1904—1909. ქუთ. 34, 165v—171v.

A 1170, 94r—102v.

S 139, 178—187.

„...ნათლისღებისათჳს“

S 1246, 332r—345r.

H 307, 66r—77r.

A 162, 51v—58r.

A 182, 232r—243v.

იერ. 23, 115v—122v.

„მრავალთავეებში“ და ამ ჟანრის ერთ-ერთ უძველეს თარგმანს წარმოადგენს (ა ბ უ ლ ა ძ ე, ერთ-ერთი უცნობი წყარო, გვ. 222). იგივე აზრი გაიშვირა ილ. აბულაძემ თავის სხვა, გვიანდელ შრომაში (ა ბ უ ლ ა ძ ე, ფილოლოგიური შტუდიები, IV).

იერ. 23, 79v—82v.
 იერ. 38, 110v—119v.
 Q 103, 745r—747r.
 Q 112, 138r—152r.
 Q 127, 53v—55v.
 Q 485, 218r—223v.

H 1699a, 62r—72v.

მარხვის საკითხავები

ძველი თარგმანი

მარხვისათჳს ა

A 1109, 51v—64r.
 ათ. 11, 290v—292v.
 A 95, 240v—247r.

ეფთჳიშე ათონელის თარგმანი

მარხვისათჳს ა

A 129, 161r—167v
 A 182, 348v—357r.
 A 177, 80—101.
 A 733, 1r—6v.
 H 1778 ბ., 1r — ხელნაწერი დეფექტურია.

მარხვისათჳს ბ.

167v—171v.
 357r—362r.
 101 — წყდება 104 გვ-ზე.
 7r—8v.

ეფრემ მცირის თარგმანი

მარხვისათჳს ა

A 5, 77—89.
 A 272, 45v—51v.
 A 276, 17r—20v.
 H 285, 58—68.
 H 2258, 38v—45r.
 H 3143, 35v—40v.
 S 74, 67—77.
 Q 114, 94v—107r.
 Q 485, 35v—41v.
 ქუთ. 8, 48r—55v.
 ქუთ. 18, 228r—236v.
 ქუთ. 30, 35r—41r.
 ქუთ. 38,
 ქუთ. 43, 22r—26r.
 ქუთ. 90, 36v—40v.
 ქუთ. 89, 251v—253v.
 ქუთ. 160, 40r—47v.

მარხვისათჳს ბ

89—98.
 38v—45r.
 20v—26v.
 68—76.
 45r—50r.
 40v—44v.
 77—84.
 107r—115v.
 41v—45r.
 43r—48r.
 237r—242v.
 41r—45v.
 799v—800v
 27r—30r.
 40v—43r.
 ”
 47v—52v.

ბასილი დიდისა და ეფრემ ასურის თხზულებათა
ფრაგმენტების კომპილაცია

H 871, 12v—15v.
S 1513, 202v—204v.
Q 39, 293v—295v.
Q 652, 120r—121r.
ქუთ. 89, 251v—253v.

ბასილი დიდის მარხვის საკითხავეების
ფრაგმენტთა კომპილაცია

H 1737, 209v—211r.

„შესხმაჲ წმიდათა ორმოცთაჲ“

ძველი თარგმანი

A 95, 217v—223r.
ათ. 8, 187v—194v.
S 1246, 381v—383v — წყდება.

ეფთვიმე ათონელის თარგმანი

A 5, 177—188.	S 74, 107—116.
A 50, 82—111.	Q 103, 825r—827v.
A 186, 1949—1953.	Q 114, 212r—224r.
A 276, 49v—52r.	Q 336, 70v—74r.
A 771, 7r—15v.	იერ. 23, 158r—163v.
A 1447, 43—57.	იერ. 4, 1v—7r.
H 285, 205—214.	იერ. 39, 67r—73v.
H 871, 53r—57r.	ქუთ. 16, 1090r—1093v
H 1760, 124v—130r.	ქუთ. 30, 94r—100r.
H 1064, 95v—101v.	ქუთ. 34, 35r—39v.
H 2258, 115v—121r.	ქუთ. 90, 95v—99r.
H 3143, 92r—97v.	ქუთ. 160, 103r—115v.

მეტაფრასული რედაქცია

ქუთ. 2, 137v—145r.

ასამბლეა

„მონასტრული სახელმწიფო მოწყობილია ბასილი დიდის წესების მიხედვით“ წერდა XI საუკუნის მოღვაწე ნიკონ შავმთელი. ეს სიტყვები კარგად მოწმობს ბასილი დიდის ასკეტური წესების ღრმა გავლენას სამონაზვნო ცხოვრებაზე აღმოსავლეთ და დასავლეთ სამყაროში. განდევნილურ-სამონაზვნო ცხოვრების დამაარსებლად მიჩნეულია ეგვიპტეში მოღვაწე ანტონი დიდი (251—356), თუმცა როგორც მისი ცხოვრება მოწმობს, იქ ბერები გაიზარდნენ ბერად უფრო ადრე. ანტონის და მის მიმდევრებს არ შეუქმნიათ რაიმე წესდება განდევნილთათვის. მათი მოღვაწეობა არ ითვალისწინებდა საერთო მონასტრების შექმნას და ბერთა თანაცხოვრების დამკვიდრებას. პახომი (290—346) იყო პირველი, რომელმაც ეგვიპტის ბერებს ერთად ცხოვრების წესი დაუქანონა და საერთო სამყოფელის საგანგებო წესდება შეუქმნა. რაც შეეხება მცირე აზიას, ბერები ხელმძღვანელობდნენ კანონებით ევსტათი სებასტიელისა, რომელიც თავგამოღებით იღვწოდა იქ ბერ-მონაზონთა ცხოვრების ორგანიზაციისათვის. ბასილი დიდის ასკეტური თხოვრებების შესწავლისას საჭიროა მეტი ყურადღება დაეთმოს ცხოვრებიდან მისი განდგომის პერიოდს და ახალგაზრდობისდროინდელ კავშირებს ევსტათი სებასტიელთან. პირველ ხანებში მათ მტკიცე მეგობრობა აკავშირებდათ (შემდგომში ევსტათი არიოზის მიმდევარი გახდა და ისინი ერთმანეთს დაშორდნენ), ბასილი სწორედ ევსტათის რჩევით აღიკვეცა ბერად და გარკვეული დროის მანძილზე მისი ასკეტური წესების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. უფრო მეტიც, ის ქმები, რომელთა შორის ბასილი დიდი ღია სახით ქმნის თავის „ასკეტიკონს“, არ არიან მისი მოწაფეები, რომლებიც მან მიიზიდა. ისინი არიან მასზე ადრე მისული ბერთა ჯგუფები, რომელთაც შეიძლება ევსტათიანელები ეწოდოთ¹. არავინ იცის, რამდენი ხანი დარჩა ბასილი მათ შორის, მაგრამ ბოლოს იგი წავიდა მათგან გულგატეხილი (ევსტათიანელები ცინიკოსები იყვნენ), დაურიგა თავისი ქონება ღარიბებს და სამოღვაწეოდ დასახლდა მდინარე ირისის ნაპირზე.

ბასილი კესარიელი არის პირველი, რომელმაც მცირე აზიაში დაამკვიდრა ბერთა ორგანიზებული თანაცხოვრების წესი. მანამდე იქ ასკეტები მოღვაწეობდნენ მარტო ან ჯგუფებად, მაგრამ არაორგანიზებულად. ბასილი არ შემოიფარგლა ამგვარი საზოგადოების თეორიული საფუძვლის — სამონასტრო წესდების შექმნით. თვითონ მან, გენიალურმა ორგანიზატორმა, პირადად და-

¹ Gribomont, Commandements, გვ. 101.

აქანონა და პრაქტიკულად განამტკიცა ეს წესდება სამონასტრო ცხოვრებაში, შექმნა რა ბერთა პირველი საერთო სამყოფელი.

თუ ჰაზომი თავის წესებს უყურებდა როგორც მინიმუმს და დასაშვებად. მიაჩნდა მათი შეცვლა, ბასილი დიდის წესდება, რომლის მიხედვით ასკეტური ცხოვრება 24 საათის განმავლობაში წვრილმანებამდეა გათვალისწინებული, ხელუხლებელი დარჩა. მისმა ავტორმა იცოდა, რომ დისციპლინის დარღვევა ცხოვრების რიტმის დარღვევას გამოიწვევდა.

ეკსტათიანური მკაცრი ასკეტური შეხედულებების თელსაზრისით ბასილის უპირავე გაწონასწორებული მდგომარეობა ფილოსოფიურ და ეკლესიურ ცოდნას შორის. მისი ასკეტური მოძღვრების გამოძახილს ჩვენ ვხვდებით მაქარის შრომებში და თვითმარქვია მესალიანოზში. მისივე მოძღვრების ელემენტები გადაეცა გრიგოლ ნოსეს, დიადოხოსს და მარკოზ. განშორებულს. ისინი ავრძელებენ იმავე ხაზს, რაც გულისხმობს მარადიულ კონტროლს საკუთარ თავზე და რაც თავის მხრივ არის ხელახალი განმეორება ბასილური თემისა. ბასილი კესარიელის ასკეტური იდეალი მიდის ეიწრო მკაცრ მორალიზმამდე, რაც გულისხმობს სრულ შესატყვისობას ახალი აღთქმის ყველა მცნებასთან. „მორალური წესების“ პირველ პროლოგში, რომელიც ცნობილია სათაურით „ღვთის მსაჯულებისათვის“ იგრძნობა, თუ რა მძიმე ტვირთია მისი ავტორისათვის სახარებისეული მოთხოვნებას განუხრელი შესრულება².

ბასილი დიდის ძირითადი ასკეტური შრომა „ასკეტური წესები“ ორი დამოუკიდებელი თხზულებისაგან შედგება. პირველს ეწოდება კითხვა-მიკვების ფორმით დაწერილი ვრცელი წესები. (PG 31, 901—1052), ხოლო მეორეს კითხვა-მიკვების ფორმით დაწერილი მოკლე წესები (PG 31, 1080—1305). „წესების, ანუ კითხვა-მიკვებათა რაოდენობა თითოეულ თხზულებაში სხვადასხვა რედაქციის მიხედვით სხვადასხვაა. უფრო გავრცელებული რედაქციით „ერცელ წესებში“ არის 55, ხოლო „მოკლე წესებში“ 313 კითხვა-მიკვება. ამგვარი შედგენილობით იცნობდა ამ წესებს IX საუკუნეში ფოტო პატრიარქიც... როგორც ვრცელ, ისე მოკლე „წესებს“ წინ უძღვით შესავალი. როგორც ერთი, ისე მეორე შესავალი ხელნაწერებში ხშირად „წესებისაგან“ მოწყვეტითაა წარმოდგენილი, ამიტომაც ისინი დამოუკიდებელი ნაწარმოების სახეს იღებენ. „მოკლე წესების“ შესავალს, სპეციალურ ლიტერატურაში მიღებული ნუმერაციის თანახმად, ეწოდება პროლოგი 3 (PG 31, 1080), ხოლო „ერცელი წესების“ შესავალს პროლოგი 4 (PG 31, 889—901)³. (CPG 2880, 2881). ბერძნულ ხელნაწერებსა და გამოცემებში ბასილი დიდის სახელს ატარებს აგრეთვე ასკეტური ხასიათის შემდეგი ნაწარმოებები:

1. მორალური წესები (CPG 2877);
 2. სამონასტრო კონსტიტუციები (CPG 2895);
 3. ნათლისღების შესახებ (CPG 2896);
 4. პროლოგები: 1 — ბასილის „წესების“ ლათინური და სირიული თარგმანების შესავალი (CPG 2878);
- პროლოგი 34 — პროლოგების 3-ისა და 4-ის შეერთება (CPG 2882);

² იქვე.

³ ს ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 36—37.

პროლოგი 5 — ანუ ასკეტური სიტყვა, რომელიც ხელნაწერების მიხედვით წარმოადგენს „ასკეტიკონის“ შესავალს (CPG 2883);

პროლოგი 6 — „ასკეტიკონის“ პირველადი ნაწილის ე. წ. პიპოტიპოსის შესავალი (CPG 2884);

პროლოგი 7 — „მორალური წესების“ პირველი პროლოგი სათაურით „ღვთის მსაჯულებისათვის“ (CPG 2885);

პროლოგი 8 — „მორალური წესების“ II პროლოგი სათაურით „სარწმუნოებისათვის“ (CPG 2886);

პროლოგი 9 — ეს პროლოგი ზოგიერთი ბერძნული რედაქციის მიხედვით „მოკლე წესების“ შესავლის მოვალეობას ასრულებს (CPG 2887). იგი შესულია ფსევდომაკარის თხზულებათა რიცხვში როგორც მისი 25-ე ჰომილია.

5. ასკეტური სიტყვები: სიტყვა 10 (CPG 2888); სიტყვა 11 (CPG 2889); სიტყვა 12 (CPG 2890); სიტყვა 13 (CPG 2891); სიტყვა 14 (CPG 2892); სიტყვა 15 (CPG 2893); სიტყვა 16 (CPG 2894). სამი უკანასკნელი ასკეტური სიტყვა მინეულია ნაყალბევად და პატროლოგიაში გამოქვეყნებული არ არის. მათი ფრაგმენტები გამოსცა ე. გრიბომონტა⁴.

6. წერილები: 2, 22, 23, 42, 43—45, 150, 173, წერილი 17322. ბასილი დიდის 173-ე და 22-ე წერილების შეერთება (CPG 2900).

7. ეპიტომები: (დამნაშავე ბერთა დასჯის წესები) — ეპიტომები 24 (CPG 2897/1/); ეპიტომები 25 (CPG 2897/2/ და ეპიტომები 26 (CPG 2897/3/).

„ბასილი კესარიელის ასკეტური თხზულებები ბერძნულ ხელნაწერებში ზოგჯერ ცალ-ცალკეა წარმოდგენილი; მაგრამ, როდესაც ბასილის ასკეტური თხზულება ლაპარაკობენ, მხედველობაში აქვთ არა ის ხელნაწერები, რომლებშიც ბასილის რამელიმე ასკეტური თხზულებაა განცალკევებით წარმოდგენილი, არამედ ბასილის ძირითადი ასკეტური ნაწარმოების შემცველი ხელნაწერები. ბასილის ძირითად ასკეტურ ნაწარმოებს კი ხელნაწერებში თითქმის ყოველთვის ახლავს რომელიმე ასკეტური პროლოგი თუ ასკეტური სიტყვა; შინაარსი კი — ბასილის ასკეტური ნაწარმოებების მთელი კომპლექსი. სპეციალურ ლიტერატურაში ბასილის მთავარ ასკეტურ ნაწარმოებს პირობითად „ასკეტიკონს“ უწოდებენ“⁵.

„ასკეტური წესების“ უძველესი სირიული ვერსია ადასტურებს, რომ მოკლე რედაქცია ამ თხზულებისა, რომელიც აქამდე ცნობილი იყო რუფინუსის ლათინური თარგმანით, არ წარმოადგენს თვითნებურ შემოკლებას. აქ საქმე გვაქვს თავდაპირველი ბერძნული პრიმიტიული რედაქციის თარგმანთან. იგი წინ უსწრებდა იმ 55 ვრცელ და 313 მოკლე წესს, რომელთაც დღეს ბიზანტიური ხელნაწერები შეიცავენ. ამ ნუსხებში დაცული „ასკეტიკონის“ კრებულები კი ყოველთვის ვრცელი რედაქციისაა⁶.

ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ რედაქციითა კრონოლოგიური თანამიმდევრობა ასეთია: მორალური წესები; რუფინუსის ლათინური ვერსია და სირიული თარგმანი; დიდი „ასკეტიკონის“ შემდეგი რედაქციები: ვულგატა, სტუდიტე, ნილი, ორიენტალისტური, მისოგენური (ქალთმძიმე), ბარბერინი,

⁴ G r i d o m o n t, Histoire, გვ. 314—320.

⁵ ს ი მ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 42—43.

⁶ G r i b o m o n t, Notes biographiques, გვ. 138.

სომხური, ქართული, არაბული, შუა საუკუნეების ლათინური. გარდა ამისა არსებობს „ასკეტიკონის“ სლავური თარგმანები და კოპტური ვერსიები.

შეუძლებელია ამ რედაქციათა ზუსტი დათარიღება. „მორალური წესების“ პირველ პროლოგში ავტორი მოგვითხრობს ბავშვობის, მოწაფეობის შთაბეჭდილებების შესახებ და არაფერს ამბობს ასკეტურ ცხოვრებაზე, საეკლესიო მსახურებასა თუ ეპისკოპოსობაზე. ეს კი მოწმობს იმას, რომ მისი ავტორი ახალგაზრდაა. უძველესი ბერძნული პრიმიტიული რედაქცია, რომელიც საფუძვლად დაედო ზემოხსენებულ ლათინურ და სირიულ ვერსიებს (CPG 2876), შეიძლება დათარიღდეს მისი მღვდლობის პერიოდით.

დიდ „ასკეტიკონთან“ დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ ეპისკოპოსად კურთხევის შემდეგ ბასილის არ შეუწყვეტია პასუხების გაცემა ბერების დასმულ კითხვებზე. ამიტომ ეპისკოპოსობის ბოლო პერიოდით შეიძლება დათარიღდეს „ასკეტიკონის“ ყველაზე უფრო სრული რედაქცია⁷.

თავისი ცხოვრების მიწურულს ბასილი კესარიელმა პონტოს მონასტრების ძმობას გაუეზავნა თავისი სრული „ასკეტიკონი“. ასკეტური კორპუსის ამ არქაულ ფორმას ე. გრიბომონმა ტრადიციის მიხედვით ჰიპოტიპოსი უწოდა. ამ რედაქციის ძირითადი შემადგენელი ნაწილებია: „ასკეტური წესები“, „მორალური წესები“, პროლოგები 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, წერილი 17322, ეპიტომები 24, 25. XI საუკუნიდან ჰიპოტიპოსი შედის უფრო გაფართოებულ კორპუსებში, რომლებშიც, გარდა ჰიპოტიპოსის თხზულებებისა, გვხვდება სხვა ნაწარმოებები. გრიბომონი მათ უწოდებს სეკენასს ანუ მომღვწვოს. ესენია: „სამონასტრო კონსტიტუციები“, „ნათლისღებისათვის“, სატყვეები 12. 11, 12, 13, 14, ეპიტომები 26, აგრეთვე ასკეტური შინაარსის წერილები⁸.

ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ ანუ „სამოღვაწეო წიგნის“ ქართულ თარგმანებს პირველად თ. ყორღანია შეეხო. მის მიერ დაწყებული კვლევა გააგრძელა კ. კეკელიძემ, რომელმაც ამ თარგმანებთან დაკავშირებული არაერთი საკითხი სრულად და ახლებურად გააშუქა.

„ასკეტიკონის“ ქართული თარგმანების კვლევის საქმეში დიდი ღამსახურება მიუძღვის ფრანგ მეცნიერს ე. გრიბომონს. მან შეისწავლა „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთი უძველესი ქართული რედაქცია, დაცული სინა 35-ში, გაითვალისწინა მისი მონაცემები ბასილი დიდის ასკეტური ნაწერების აღრეული მოდელის ძიებისას. ამ ქართულ, ე. წ. G, რედაქციას ე. გრიბომონის აღნიშვნით, მნიშვნელოვან თავისებურებათა გამო, განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ბერძნულ რედაქციათა რიგში. ე. გრიბომონმა მიუთითა, აგრეთვე, ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ „ითიკაში“ ბასილი დიდის ასკეტური პროლოგის — 34-ის არსებობაზე.

„სამოღვაწეო წიგნთან“ დაკავშირებულ ყველა საკვანძო საკითხს სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ე. ხინთიბიძემ. როგორც მეცნიერი აღნიშნავს: „...ბასილი დიდის „სამოღვაწეო წიგნის“ ქართული რედაქციები დღემდე სპეციალური გამოკვლევის საგანი არ გამხდარა, ქართველი მეცნიერებას მიერ ბასილის ასკეტური ნაწერების შესასწავლად ჩატარებული მუშაობა საჭიროებს შემდგომ შევსებასა და გაღრმავებას“⁹. „ასკეტიკონზე“ მუშაობის შემდგომი

⁷ ი ქ ე ე. გვ. 137—138.

⁸ ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 49—50.

⁹ ი ქ ე, გვ. 65.

შეესებინა და გაღრმავების შედეგად ავტორმა პასუხი გასცა ამ კრებულის გარშემო დასმულ საკითხებს.

ზემოაღნიშნულ ნაშრომში აღწერილი და გამოკვლეულია ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ ქართული თარგმანების შემცველი ხელნაწერები. შესწავლილია ამ ხელნაწერთა შედგენილობა. დაწვრილებით არის შედარებული ერთმანეთთან ქართული რედაქციები. გამოვლენილია ყველა ქართული ხელნაწერი, რომელშიც ბასილის ასკეტური ნაწერების ქართული თარგმანები გვხვდება. გათვალისწინებულია ბიზანტინოლოგიაში ბასილის ასკეტური ნაწერების კვლევა-ძიების მდგომარეობა. ქართული ვერსიები შედარებულია ბერძნულ დედანთან. გარკვეულია ქართული თარგმანების ადგილი ბერძნული ხელნაწერების რიგში და ამდენად დადგენილია ქართული თარგმანების რაობა: თუ რომელი ტიპის „ასკეტიკონებიდან“ მომდინარეობენ ისინი და რომელ რეცენზიებს განეკუთვნებიან¹⁰.

ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ოთხ ქართულ რედაქციაზე მსჯელობისას ჩვენ მთლიანად ვეყრდნობით ე. ხინთიბიძის ზემოაღნიშნულ ნაშრომს.

ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ შემცველი ხუთი ქართული ხელნაწერი წარმოგვიდგენს „სამოღვაწეო წიგნის“ ოთხ განსხვავებულ რედაქციას: ბასილი დიდის „სამოღვაწეო წიგნის“ ადრეული ქართული რედაქცია, დაცული ხელნაწერ სინა 35-ში, თარგმნა პროკოპი მღვდელმა X საუკუნის პირველ ნახევარში საბაწმინდაში. „უ. გარიტის მითითებით, „ასკეტიკონის“ ამ ქართულ რედაქციას მიაგნო ე. გრიბომონმა. მან შეისწავლა იგი და გაითვალისწინა მისი მონაცემები ბასილის ასკეტური ნაწერების უძველესი სახის ძიებისას¹¹. ე. გრიბომონის აღნიშვნის თანახმად იგი G რედაქციად იწოდება. მისა შედგენილობა მოკლეა. შეიცავს ბასილის სახელით ცნობილ ორ თხზულებას: 1. „თქმული მონაზონთა მიმართ“ (215v—217r), რომელიც წარმოადგენს ფსევდობასილურ თხზულებას (ასკეტური სიტყვა 15) და 2. „კანონი განწესებული მონაზონთათვის, რომელნი ქრისტესთვის ერთად შეკრებულ არიან“ („მოკლე წესები“ PG 31, 1080—1305). „მართალია, ამ რედაქციაში მხოლოდ ორი თხზულებაა შესული, მაგრამ მასში არის წარმოდგენილი კრებულ „ასკეტიკონის“ ძირითადი შემადგენელი ნაწილი — „კითხვები“. ამიტომაც G ვერსიას, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე, შეგვიძლია ვუწოდოთ „ასკეტიკონის“ დამოუკიდებელი რედაქცია¹². იგი მკვეთრად განსხვავდება დღეისათვის ცნობილი ბასილი კესარიელის ყველა ასკეტური კრებულისაგან როგორც თავისი. შედგენილობით, ისე მასში წარმოდგენილი ცალკეული თხზულებების რედაქციული თავისებურებებითაც. მასში დაცული ტექსტი უაღრესად სანდო და ძველი ტრადიციების მატარებელია. ის განსხვავებანია, რომელთაც G ამჟღავნებს ყველა სხვა რედაქციასთან შედარებით, კერძოდ, თითოეული კითხვის რამდენიმედ გაყოფა, ბასილი დიდის კითხვა-მიგებების უძველესი სახის აღდგენისას მხედველობაშია მისაღები¹³. თავისი შედგენილობით იგი ახლოს დგას ორ ბერძნულ ხელნაწერთან: Istanbul BOP HT 105, X—XI სს. და Vatican BAV Barb. gr. 476, XII ს. (Fedwick, The translations, გვ. 494-495).

¹⁰ იქვე.

¹¹ დასახ. ნაშრ., გვ. 66—67.

¹² ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები გვ. 87—88.

¹³ იქვე, გვ. 158.

პროკოპის რედაქციასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს შემდეგი: ე. ხინ-თიბიძემ პირველმა დააყენა ეპქევშე ქართულ მეცნიერებაში ადრე გამოთქმული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ხელნაწერ A 63-ში დაცული ტექსტი წარმოადგენს პროკოპი მღვდლის თარგმანს (აღინიშნებოდა მისი სახელს პირველი ასოთი — P). თავისი მოსაზრების დასადასტურებლად მკვლევარი აღნიშნავს, რომ პროკოპი ბევრად ადრე მოღვაწეობდა, ვიდრე ეფრემი. თვით ეფრემის აზრით, პროკოპის თარგმანი შესაძლოა ჟამთა სიავის გამო დაკარგული ყოფილიყო (ეფრემი ხომ 12 წელი ელოდა ამ თარგმანს, და მას შემდეგ, რაც დაკარგა მისი მიღების ყოველგვარი იმედი, შეუდგა ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ მეორედ თარგმნას). ეფრემ მცირისა და შავი მთის ქართველ მოღვაწეთა მიერ ჩატარებული ძიების საფუძველზე უნდა ითქვას, რომ XI საუკუნის მეორე ნახევრისათვის ქართულად მხოლოდ პროკოპის მიერ თარგმნილი „ასკეტიკონი“ არსებობდა. მკვლევარი გადაჭრით აცხადებს, რომ „პროკოპი მღვდელი არის მთარგმნელი სინურ ხელნაწერში მოთავსებული ბასილის „ასკეტიკონისა“ (G რედაქცია), რადგანაც ეს თარგმანი XI საუკუნის მეორე ნახევარზე აშკარად ადრინდელია. რაც შეეხება ხელნაწერ A 63-ში დაცულ და ადრე P რედაქციად წოდებულ ტექსტს, რომლის მთარგმნელად მიჩნეული იყო პროკოპი, იგი ეფრემ მცირის კრებულზე გვიან არის თარგმნილი. მასში წარმოდგენილია ე. წ. ს ე კ ა ნ ს ი ს (შემდგენლობითი დანართი) ტიპის თხზულებები, რომლებიც ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ბერძნულ ხელნაწერებში მხოლოდ XI საუკუნიდან გვხვდება. ამ რედაქციაში მოყვანილი ციტატები სახარებიდან და დავითნიდან მოწმობს, რომ ეს რედაქცია უფრო დაშორებული უნდა იყოს გიორგი მთაწმიდლის დროს, ვიდრე მომდევნო E რედაქცია¹⁴.

2. მეორე, ე. წ. E რედაქცია, რომელიც ორმა ქართულმა ხელნაწერმა (A 689, XI—XII სს. და A 132-მა XIV ს.) შემოგვინახა, თარგმნილია ეფრემ მცირის მიერ შავ მთაზე XI საუკუნის მეორე ნახევარში. მისი შედგენილობა ასეთია: I. პროლოგი 6 (CPG 2884); II. პროლოგი 7 (CPG 2885); III. პროლოგი 8 (CPG 2886); IV. პროლოგი 5 (CPG 2883); V. ვრცელი წესების ინდექსი; VI. პროლოგი 4 (CPG 2881); VII. ვრცელი წესები 1—55 (CPG 2875); VIII. მოკლე წესების ინდექსი; IX. მოკლე წესები 1—313 (CPG 2875); X. ეპიტომები 24 (CPG 2897 /1/); XI—XII. მეკანონისა მიმართ — ორი ეპისტოლის [173+22] შეერთება (CPG 2900); XIII. მორალური წესები 1—90 (CPG 2877); XIV. ასკეტური სიტყვა 11 (CPG 2889); XV. სამონასტრო კონსტიტუციები — 30 თავი. (CPG 2895). ამ რედაქციის ბერძნულ მოდელს წარმოადგენს ორი ხელნაწერი: Venice BNM gr. 63, XI ს. და Vacitan Bav Vat. gr. 1088, XIII—XIV სს. ეფრემის თარგმანი ვულგატის რედაქციაა, უფრო სწორად, მისი სახით „შერეულ ვულგატასთან“ გვაქვს საქმე. ტექსტი შემკულია მნიშვნელოვანი ფილოლოგიურ-ისტორიული შენიშვნებით. რაც შეეხება ამ ხელნაწერის უკანასკნელ თხზულებას, „სამონასტრო კონსტიტუციების“ 30 თავს, იგი თავისი შედგენილობით ნილოს რედაქციის ტიპისაა. შდრ.: 1: 2¹⁵; 2: 17; 3: 3; 4: 4; 5: 5; 6: 7; 7: 13; 8: 14; 9: 18; 10: 22; 11: 23; 12: 27; 13: 28; 14: 29; 15: 11; 16: 19; 17: 6; 18: 8; 19: 9; 20: 10; 21: 18; 22: 21; 23: 24;

¹⁴ ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 176—186.

¹⁵ მეორე ნომერი: მიუთითებს „სამონასტრო კონსტიტუციების“ თანამომდევრობას ეულგატის რედაქციაში. (PG 31, 1321—1428).

24 : 25; 25 : 26; 26 : 30; 27 : 31; 28 : 32; 29 : 33; 30 : 34. (Fedwik, The translations, გვ. 499-500).

3. მესამე, აღრე P რედაქცია დ წოდებული, „წიგნი ასკიტკონი“ დაცულია ერთადერთ გვიანდელ ხელნაწერში — A 63. მისი მთარგმნელი უცნობია. ხელნაწერი გადაწერილია 1710 წელს დომენტი კათალიკოსის დავალებით ისევ ეგნატეს ძის მიერ. როგორც დამაწერი მიუთითებს, „დედანი დიად აშლილია დ ძველი იყო, ძველებური ნაწერი იყო დ ძნელი საკითხავი“ (224r). ამ რედაქციის შედგენილობა ასეთია: I. პროლოგი 6 (CPG 2884); II. პროლოგი 7 (CPG 2885); III. პროლოგი 8 (CPG 2886); IV. პროლოგი 4 (CPG 2881); V. პროლოგი 5 (CPG 2883); VI. ვრცელი წესების ინდექსი; VII. ვრცელი წესები — 1—55 (CPG 2875); VIII. მოკლე წესები — 1—313 (CPG 2875); IX. კონსტ. 1; X. კონსტიტუციების შესავალი; XI-XLI. კონსტ. 2, 17, 3, 4, 5—16; 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 30. ეს რედაქცია ეულგატის ტიპისაა, უფრო ზუსტად, მას „შერეული ეულგატის“ თავისებურებანი ახასიათებ. მაგრამ მასში ჰიპოტიპოს ეულგატასთან შეერთებულია მისოგენის დ არა ნილის რედაქციის „სამონასტრო კონსტიტუციები“, რითაც მკვეთრად განსხვავდება ამ ტიპის ბერძნული ხელნაწერებისა დ ქართული E რედაქციისაგან. „ასეთი შეერთება კი დღემდე შემონახულ არცერთ ბერძნულ ხელნაწერში არ გვხვდება. საეარაუდებელია, ეს შერწყმა ქართველი მთარგმნელის შემოქმედება იყოს...“ ამ რედაქციის ბერძნული მოდელი დაცულია XI საუკუნის ხელნაწერში Paris, BN gr. 502 A.¹⁶

4. მეოთხე, ე. წ. C რედაქცია შეიცავს ხელნაწერი ქთ. 61 (1788 წ.) გადაწერილი იოანე გაბაშვილის მიერ. სათაური „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა ვასილ კესარიელისა ასკიტკონისაგან დამოკრებილი კითხვა მოღუაწეთა“, მიუთითებს მის კომპილატორულ ხასიათზე. ეს კრებული „ნათელი დამადასტურებელია იმ ფაქტისა, რომ ქართველები უაღრესად დინტერესებული იყვნენ ბასილის ასკეტური მემკვიდრეობით. ქართულ მწერლობაში ჩამოყალიბებულა ორიგინალური რედაქცია ბასილის „ასკეტიკონისა“, რომელიც, პირველ ყოვლისა, პრაქტიკული დანიშნულების მატარებელი იყო“¹⁷. ე. წ. C რედაქცია ეფრემ მცირის თარგმნილი „ასკეტიკონისაგან“ ამოკრებილ სტატიებს შეიცავს. იგი შედგენილია ფველი ქართული მწერლობის უკანასკნელ პერიოდში ერთ-ერთ ქართულ მონასტერში. ეს ხელნაწერი ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ამ საფანეში სამონასტრო ცხოვრება ბასილიანური განარგების მიხედვით იყო მოწყობილი¹⁸. ამ კრებულის შედგენილობა ასეთია: 1. „ვრცელი წესების“ კითხვები: 1(2); 2(3); 3(4); 4(5); 5(6); 16(7); 18(8); 37(9); 55(10); „მოკლე წესების“ კითხვები: 1(11); 5(12); 8(13); 10(14); 11(15); 12(16); 13(17); 15(18); 16(19); 23(20); 22(21); 26(22); 27(23); 30(24); 56(25); 64(26); 157(27); 172(28); 191(29); 192(30); 193(31); 195(32); 196(33); 198(34); 204(35); 205(36). 2. კონსტიტუციები: 1¹⁹(37); 2(38); 4(39); 5(40); 6(41); 7(42); 8(43); 10(44); 11(45); 20(46); 23. (Fed wick, The translations, გვ. 500).

¹⁶ ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 150.

¹⁷ დასახ. ნაშრ., გვ. 151.

¹⁸ იქვე, გვ. 88.

¹⁹ პირველი ნომერი მიანიშნებს თავების („სამონასტრო კონსტიტუციების“) თანამიმდევრობას ეფრემ მცირის თარგმანში.

მართალია, ბასილი დიდის „ასკეტიკონიდან“ ცალკეული კითხვებისა და ქვეთაელების გამოკრებას ბერძნებიც მისდევდნენ, მაგრამ ამ შემთხვევაში აღნიშნული ქართული რედაქცია მთლიანად ეფერებოდა მცირის თარგმანს ეყრდნობა და ქართული რედაქტორის შემოქმედებას წარმოადგენს.

ამრიგად, როგორც ე. ხინთიბიძის ნაშრომი მოწმობს, ქართულმა მწერლობამ შემოგვიწვინა ბასილი კესარიელის „სამოღვაწეო წიგნის“ ოთხი ქართული რედაქცია. მათ გარდა ძველ ქართულ ხელნაწერებში დაცულია მისივე სახელით ცნობილი რამდენიმე ასკეტური ხასიათის თხზულება, რომელთა ერთობლიობაც ჩვენ „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთ რედაქციად მივიჩნიეთ.

ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთი რედაქცია

ამ რედაქციას ჩვენ შევივსეთ „ითიკისა“ და ბასილის მეორე წერილის ქართულ თარგმანებთან დაკავშირებით. ამჟერად კი ვრცლად და ამომწურავად წარმოვადგენთ მის შემადგენელ თხზულებათა იდენტიფიკაციის შედეგებს, მიუხედავად შესაბამის ადგილს ბასილი დიდის ასკეტურ ნაწარმოებთა რიცხვში. მართალია, ამ თავებს ძირითადად ჰომილეტიკურ კრებულებში ვხვდებით, მაგრამ უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ მათი შემცველი ყველაზე ადრეული ნუსხა A 1101²⁰ — „ასკეტიკონის“ სახელწოდებით არის ცნობილი. ეს ფაქტი კი იმას მოწმობს, რომ აღნიშნული თხზულებები ასკეტური კრებულებიდან მომდინარეობს და ჰომილეტიკურ ხელნაწერებში მოგვიანებით დამკვიდრდნენ.

ხელნაწერი A 1101 (1047 წ.) მრავალმხრივ არის საინტერესო. ფაქტიურად იგი ისაკ ასურის თხზულებათა კრებულს წარმოადგენს, მაგრამ მასში სხვა ავტორთა ნაწარმოებებსაც ვხვდებით. ქრონოლოგიური თვალსაზრისით იგი პირველი ნუსხაა, რომელიც ბასილი დიდის მეორე ეპისტოლის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანს შეიცავს (243r—248r). ეს არ არის მეორე ეპისტოლის ასკეტურ ხელნაწერში შეტანის ერთადერთი ან იშვიათი შემთხვევა. მას ჩვენ ვხვდებით თვით ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთ რედაქციაშიც, მიუხედავად იმისა, რომ ეს წერილი არ არის წმინდა ასკეტური ხასიათის თხზულება. ასკეტურ კრებულებში მას ჩვეულებრივ მისი ხასიათიდან და შინაარსიდან გამომდინარე ფუნქცია ეკისრება. ანდრეძის (248r) მოწმობით იგი არის „განწესებაჲ მოღუაწეთაჲ“ და „უდაბნოს ყოფისა სარგებელისა გამოჩინებაჲ“. ზემოთქმული შეგვიძლია თავისუფლად განვაზოგადოთ ამავე ხელნაწერში შეტანილ ბასილი დიდის რამდენიმე უსათაურო თხზულებასაც.

ამგვარად, ხელნაწერი A 1101-სა (83r—134r), (137v—140r) და ბასილი დიდის ჰომილიათა კრებულებში დაცულია ამ ავტორის ასკეტური ხასიათის რამდენიმე უსათაურო თხზულება, მისივე მეორე ეპისტოლის ჩათვლით. ესენია: მზ. „სწავლანი წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა ბასილისნი. — კაცთმოყუარე ღმერთი ჩუენი, რომელი-იგი ასწავებს კაცთა მეცნიერებასა მას გულისკმისყოფისასა, რომელთა-იგი მიუღებთეს მადლი სწავლისაჲ...“ (83r—88r)²¹.

მკ. „მისივე, წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა ბასილისი სწავლანი ლოცვისათჳს და სხუათა თითოსახეთა სათნოებათათჳს საცხორებე-

²⁰ A:V გვ. 66—76. იხილეთ აგრეთვე ხელნაწერი S 1595, კრებული, XI ს.

²¹ გვარდებს ეუთოთებთ ხელნაწერი A 1101-ის მიხედვით.

ლად სულისა. — თქუა წმიდამან ბასილი, ლოცვაჲ უბნობაჲ არს გონებისაჲ ღმრთისა მიმართ. აწ უკუე გულისკმა-ვეოთ..." (88r—108v).

მგ! „თქუმული წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა ბასილისი სინანულისათჳს. — ძმანო, ნუუკუე რომელი დაეცის, არა აღდგისა? ანუ რომელი-იგი მიიქცის, არღარა მოიქცისა?...“ (108v—110v).

მდ. „წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილისეჲ სწავლაჲ მდ. — რომელსა ჰეშმა-რიტად სუროდის ღმრთისა მიმართ და ზრუნვიდეს, თუ ვითარ სათნო-ეყოს სა-სურველსა მას თესსა..." (110v—119v).

„სწავლაჲ წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა ბასილისი. — სახარებასა შინა წერილ არს, ილოცეთ, რადთა არა იყოს სივლტოლაჲ თქუენი ზამთარსა გინა შაბათსა..." (119v—130r).

მვ. „სწავლაჲ წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილისი. — საყუარელო, უკუეთუ მცირესა ამას ჟამსა ცხოვრებისა ჩუენისა უდებ ვიქმნეთ და არა ვისწრაფოთ სათნოყოფად ღმრთისა..." (130v—132v).

მზ. „სწავლაჲ მისიეჲ წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილისი. — რაჟამს შჯდე სენაკსა შენსა, შემოიკრიბე გონებაჲ შენი..." (132v—134r). აღნიშნულ თხზუ-ლებას მოსდევს გრიგოლ ღვთისმეტყველის სწავლა მშ და შემდეგ უსათაურო თავი მთ — „თქუა წმიდამან ბასილი: რაჟამს ებრძოდის გულისსიტყუაჲ რომ-ლისაჲ ცოდვისა მიმართ..." 137v—140r.

აღნიშნულ თავებს ძირითადად ჰომილეტიკურ ხელნაწერებში ვხვდებით. ისინი შესულია ბასილის „სწავლანის“ ერთ-ერთ უძველეს კრებულში იერ 14 (1055 წ.), და „ითიკის“ ხელნაწერებში: A 927, A 100, S 376, A 181, A 394, H 2350, S 3661. მათი შემცველი სხვა ნუსხებიდან A 1101, ქთუ. 431, H 2853 ასკეტური ხასიათისაა, ხოლო შედგენილობით ერთმანეთის მსგავსი A 548 და A 404 კანონიკური კრებულებია.

ეს თხზულებები, როგორც „ითიკის“ შემადგენელი ნაწილი, კ. კეკელიძემ ბასილის სხვა „სწავლანთან“ ერთად მის ჰომილეტიკურ მემკვიდრეობას მია-კუთვნა²². ეს აზრი დამკვიდრდა ქართულ მეცნიერებაში და ასახვა პოვა ხელ-ნაწერთა აღწერილობებში.

აღნიშნული „სწავლანი“ ბასილის ასკეტური ტექსტების სპეციალისტის ჟ. გრიბომონის კვლევის სფეროშიც მოხვდა. ამ „სწავლათა“ ერთობლიობა მან მიიჩნია ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთ, მესამე, ეფთვიმე ათონელი-სეულ (C) რედაქციად იმ დროისათვის მისთვის ცნობილი ეფრემ მცირისა (A) და პროკოპი მღვდლის (B) რედაქციების შემდეგ. ჟ. გრიბომონმა პირველმა გა-მოთქვა ვარაუდი, რომ „სწავლა“ დასაწყისით „კატომოყუარე ღმერთი ჩუენი..." წარმოადგენს ბასილის მე-3 და მე-4 ასკეტური პროლოგების შეერთებას, ანუ პროლოგ 34-ს²³. მეცნიერის ვარაუდი მით უფრო ფასეულია, რომ აღნიშნულ თავებს (უფრო სწორად მათ სათაურებს და დასაწყისებს), როგორც „ითიკის“ შემადგენელ თხზულებებს, იგი გაეცნო კ. კეკელიძის ნაშრომში და არაფერი იცოდა მათი ასკეტური ხასიათის კრებულებიდან მომდინარეობის შესახებ.

„ითიკის“ კუთვნილებად მიიჩნია ეს თავები ე. ზინთიბიძემ. მანვე დაადა-სტურა ჟ. გრიბომონის ვარაუდი იმის შესახებ, რომ „სწავლა“ დასაწყისით —

²² კეკელიძე, უცხო ენობრივი, გვ. 17—18.

²³ G r i b o m o n t, Histoire, გვ. 80—81.

„კატმოყუარე ღმერთი ჩუენი...“ ბასილი დიდის ასკეტური პროლოგების 3 და 4-ის შეერთებას (პროლოგ 34) წარმოადგენს²⁴.

„ითიკის“ შედგენილობის კვლევისას ჩვენ გამოვთქვით მოსაზრება, რომ ეფთვიმე ათონელმა ბასილის, ან შესაძლოა სხვა ავტორთა თხზულებებიდან მონასტრის მოღვაწეთათვის შეარჩია რამდენიმე ასკეტური შინაარსის თხზულება და თარგმნა. ეს „სწავლანი“ იერ. 14-სა და „ითიკის“ ხელნაწერებში დამკვიდრდა არა როგორც ამ ავტორის პოპილერტიკური მემკვიდრეობის განუყოფელი და კანონიერი ნაწილი, არამედ როგორც ეფთვიმეს მიერ თარგმნილი ბასილი დიდის თხზულებები. ამის საუკეთესო დადასტურებას წარმოადგენს ასკეტური ხასიათის კრებული A 1101. რომელიც უძველესია ამ თავების შემცველ ხელნაწერთა შორის. ჩვენი ცდა, დავეძებნა ამ უსათაურო თხზულებების ნამდვილი ადგილი ბასილის შემოქმედებაში, თითქმის უშედეგოდ დამთავრდა, ეს განაპირობა იმანაც, რომ კვლევის სფეროდან საერთოდ ამოვიღეთ ბასილი დიდის „ასკეტიკონი“. ჩვენ ახლა სინანულით აღვნიშნავთ, რომ არ ვიცნობდით ე. გრიბომონის მიერ გამოთქმულ ზემოაღნიშნულ მოსაზრებას, რომელიც ვარაუდების სფეროდან გამოგვიყვანდა. აღნიშნული საკითხების კვლევას ჩვენ ვაგრძელებდით შემდეგშიც. წინამდებარე ნაშრომში წარმოვადგენთ ამ თხზულებების იდენტიფიკაციის შედეგებს.

1. „სწავლანი... — ბასილისნი... — კატმოყუარე ღმერთი ჩუენი, რომელი-იგი ასწავებს კაცთა...“ — როგორც უკვე აღინიშნა, წარმოადგენს ასკეტური პროლოგების შერწყმას, ანუ პროლოგ 34-ს.

2. „მისივე... სწავლანი ლოცვისათჳს და სხუათა თითოსახეთა სათნოებათათჳს საცხოვრებლად ხულისა... — თქუა წმიდამან ბასილი, ლოცვაჲ უბნობაჲ არს გონებისაჲ...“ — ეს სწავლა მოცულობით ყველა თავს აღემატება. განსხვავებული სტრუქტურა კიდევ ერთხელ მოწმობს მის კომპილაციურ ხასიათს. თხზულება აგებულია 129 სხვადასხვა ზომის ფრაგმენტით. ყოველ მათგანს აქვს ერთნაირი, სტერეოტიპული დასაწყისი: „თქუა კუალად წმიდამან ბასილი...“ თავისთავად უკვე დასაწყისი მიუთითებს, რომ აქ საქმე გვაქვს რექტორის ნამოღვაწართან. ხელნაწერ A 1101-ში ამ თხზულების ბოლო ნაწილი, კერძოდ, სამი მოზრდილი ფრაგმენტი, ჩვენივე გაურკვეველი მიზეზების გამო მოუცილებიათ ძირითადი ტექსტისათვის, დაუნომრავთ და გადაუტანიათ მომდევნო, გრიგოლ ღვთისმეტყველის თხზულების შემდეგ, ცალკე თავად. ეს ნაწყვეტი წარმოადგენს ე. წ. უსათაურო მთ თავს (137v—140r) და აღმწერელსაც შესაბამისად ცალკე თავად შეუტანია იგი აღწერილობაში. ეს თავი სამი ვრცელი ფრაგმენტისაგან შედგება. ჩვენ მხოლოდ ორის იდენტიფიცირება შევძელით: 1. „თქუა წმიდამან ბასილი: რაჲამს ებრძოდის გულისსიტყუაჲ...“ დასასრ. „...ეგრეთ აყენებდი სულსა შენსა გულისთქუმისაგან ბოროტთა...“ 2. „თქუა კუალად წმიდამან ბასილი: ნეტარ არს, რომელი დღესა მას მართლმსაჯულებისა ღმრთისასა...“ დასასრ. „...და შემდგომად გამოცხადებისა და ფარულთა მათთაჲსა წარსელაჲ ურცხუნელითა პირითა...“ ეს ტექსტები წარმოადგენს ნაწყვეტებს ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი ბასილი კესარიელის „ფსალმუნთა თარგმანებიდან“ პირველი — 33-ე ფსალმუნის მე-12 მუხლის კომენტარის ფრაგმენტი, მეორე კი 33-ე ფსალმუნის მე-6 მუხლისა. თხზულების დანარჩენი ნაწილების იდენტიფიკაცია ჩვენ ვერ შევძელით. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მისი ზოგიერთი ფრაგმენტი ძალიან გვაგონებს მეორე ეპის-

ტოლის გარკვეულ ადგილებს, მაგრამ აბსოლუტურად მსგავსი პარალელური ტექსტების დაძებნა ამ ორი ნაწარმოებიდან არ მოხერხდა. გადაჭარბებული არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ეს თხზულება წარმოადგენს ვარიაციებს არამართო ბასილურ თემებზე. მათ დასადგენად ვრცელი პატრისტიკული ლიტერატურის გათვალისწინება იქნება სკიპრო. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს კომპილაციური ნაშრომი სხვა დანარჩენ თავებთან ერთად განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს გვიანდელ კრებულებში. ერთ-ერთ მათგანში, რომელსაც ეწოდება „სამასეული“ და შეიცავს ეკლესიის მამათა სამას სენტენციას, ბასილის სახელით სწორედ ეს თხზულებაა შეტანილი.

3. „თქუმული . . . სინანულისათვის. — ძმანო, ნუუყუე რომელი დაციხს, არა აღდგისა, ანუ რომელი-იგი მოიქცის, არღარა მოიქცისა?“. კვლევამ ცხადყო, რომ იგი წარმოადგენს ბასილის 46-ე ეპისტოლის (Πρὸς παρθενοῦν ἐκπερινοῦν-დაცემულ ქალწულს, PG 32, 369—381) იმ ფრაგმენტის ქართულ თარგმანს, რომელსაც რედაქტორის დამუშავების შემდეგ დამოუკიდებელი ასკეტური ნაწარმოების სახე მიუღია. 46-ე ეპისტოლის პირველი ნაწილი კერძო ხასიათისაა (აღწერილია დაცემული ქალის სახე). ჩვენთვის საინტერესო ფრაგმენტი კი ამ ეპისტოლის ბოლო ნაწილს მოიცავს და შედარებით ზოგადი ხასიათისაა. ამის გამო მიიჩეყო მან ინტერპოლატორ-რედაქტორთა ყურადღება და ცალკე საკითხავად იქნა გამოყოფილი. ტექსტის გადაკეთება-შემოკლება ქართულ ნიადაგზე რომ არ მომხდარა, ამას შემდეგი გარემოება მოწმობს: ამ ეპისტოლის თოქმის იგივე ნაწილი დასაწყისით: *Λαβὲ εἰς ἔννοιαν τῆς ἐσχάτης* ... (PG 32, 1304) სვიმეონ მეტაფრასტმა შეიტანა ბასილის თხზულებებიდან ამოკრებილ თავის ერთ-ერთ, XIV სიტყვაში *De futuro iudicio* (PG 32, 1297—1303), რომელიც ჩვენთვის საინტერესო ტექსტის გარდა შეიცავს ფრაგმენტებს ბასილის სხვა თხზულებებიდან. მის ბოლო ნაწილს წარმოადგენს სწორედ ამ ეპისტოლის ნაწყვეტი.

ამ „სწავლისა“ და სვიმეონის მიერ დამუშავებული ფრაგმენტის შედარება მათ შორის არსებულ სხვაობას მოწმობს და მთლიანად გამორიცხავს ერთისაგან მეორის წარმომადგენლობას. ქართული თარგმანი შეიცავს აღნიშნული ეპისტოლის უფრო ვრცელ ნაწილს, ვიდრე სვიმეონ მეტაფრასტის XIV სიტყვა. ორივე რედაქტორი ამოკლებს ერთსა და იმავე ვრცელ ბიბლიურ ციტატას (დან. 7, 9—10), მაგრამ სხვადასხვა ნაწილში. მართალია, სვიმეონის მიერ დამუშავებული ნაწყვეტი არ წარმოადგენს ჩვენთვის საინტერესო ეპისტოლის ფრაგმენტის ბერძნულ დედანს, მაგრამ მისი არსებობა უკვე თავისთავად გულისხმობს ქართული თარგმანის ბერძნული დედნის არსებობასაც. ეპისტოლის ტექსტის ჩვენთვის საინტერესო ნაწილში იშვიათად, მაგრამ მაინც მოჩანს აღრესატის სახე. ამაზე უზრუნიათ რედაქტორებს და „საეკვო“ ადგილები გადაუმუშავებიათ. მაგ., დედნისეულ წინადადებას „*Δὲ τὶ ἀπεσχεφῆς ἡ παρθενοῦς ἀποσχεφῆς ἀναδῶ*“²⁵ — „რატომ მოიქცა ქალწული ასე უსიარცხვილოდ?“ — ეფთვიმეს თარგმანში ცვლის: „ამისთვის რად უსასო იქმნების შეცოდებული იგი და დაცემული და არღარა ჰნებაეს აღდგომაჲ“ (A 1101, 108v). რადგან ეს ადგილი სვიმეონის რედაქციაში არ არის, მისთვის ამ ადგილის გადაკეთე-

²⁵ ეპისტოლის ტექსტს ყველგან ვიმოწმებთ მისი კრიტიკული გამოცემის მიხედვით: Saint Basile, I, გვ. 115—125.

ზის საპირობება არ არსებობს. სამაგიეროდ, ეპისტოლის ბოლო წინადადებაში მოხსენიებული ასული — „...ὅτι ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου καὶ νεκροῦ καὶ ἀνέστη, καὶ ἀποκλίσθη καὶ ἐνέστη...“, გვ. 125. (რამეთუ ასული ჩემი მკვლარი იყო და აღდგა, წარწყმედილი იყო და იპოვა) — ეფთვიმეს თარგმანში შეცვლილია ძით: „...რამეთუ ძმ ჩემი წარწყმედილი იყო და იპოვა, მოკვლარ იყო და აღდგა...“ (A 1101, 110v). იმავეს ვხვდებით სვიმეონის მიერ დამუშავებულ ფრაგმენტშიც. შდრ. „...ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ νεκροῦ καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀποκλίσθη, καὶ ἐνέστη“ (PG 32.1305).

აღსანიშნავია, აგრეთვე, როგორც ქართული ტექსტის დასაწყისი მიმართება ძმანო, ისე ორივე ტექსტში ჩართული მიმართვის ფორმები: „მოიკნენ უკუე, მკაცო, უკანასკნელი იგი ღმრ...“ (A 1101, 109); „მზა არს, მკაცო, შეცოდებულო, ღიღი იგი სულთა მკურნალი...“ (A 1101, 110); „Αὐτὸς τοῦτον ἐξ ἡνιοχὺν τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὃς ἀνίσταται...“ (PG 32,1304).

აქვე უნდა მივუთითოთ ორივე ტექსტში შეტანილ ტრადიციულ დაბოლოებაზე, რომელსაც, ბუნებრივია, არ შეიცავს ეპისტოლე: „...რამეთუ მისი არს ღიღება სახიერისაჲ მის და კაცთმოყუარისა მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აჲ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე; ამენ“. (A 1101, 110v). შდრ. სვიმეონის მიერ დამუშავებულ ფრაგმენტს: „Αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ νεκροῦ καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀποκλίσθη, καὶ ἐνέστη“ (PG 32,1305).

ამგვარად, ორივე შემთხვევაში ბასილი დიდის ეპისტოლის ამ ფრაგმენტის დამუშავება ძირითადად მის შემოკლება-გადაკეთებაში მდგომარეობს. რედაქტორების ამგვარმა ჩარევამ (რასაც სვიმეონ მეტაფრასტამდეც მიმართავდნენ მწიგნობარი მამები), პირვანდელი სახე დაუკარგა ამ ფრაგმენტს და შესაძლებელი გახადა მისი სრულიად სხვა, ასკეტური დანიშნულებით გამოყენება²⁸.

4. „...ბასილინივე; სწავლაჲ მღ. — რომელსა კეშმარიტად სუროდის ღმრთისა მიმართ და ზრუნვიდეს, თუ ვითარ სათნო-ეყოს ხასურველსა მას თესსა...“ ეს ნაწარმოები აზრობრივად ერთმანეთთან დაუკავშირებელი ფრაგმენტებისაგან შედგება და ძნელი წარმოსადგენია ამ სახით გამოსულიყო ის ბასილის ხელიდან. ფრაგმენტსა შეერთება აშკარად მექანიკურ ხასიათს ატარებს. ჩვენ შევძელით ამ თავის ერთადერთი, ბოლო ფრაგმენტის დასათაურება. ამრიგად, აღნიშნული თხზულების ერთი ნაწილი, დასაწყისით — „მოყავ უკუე ყური შენი, ძმანო, რომელსა-ეგე გსურს მოქალაქობაჲ...“ (117r—119v) წარმოადგენს ბასილი დიდის XI ასკეტური სიტყვის (CPG 2889) ფრაგმენტს. დღემდე ცნობილი იყო ამ სიტყვის მხოლოდ ეფრემ მცირისეული თარგმანი. საყურადღებოა ერთი დეტალი: თხზულებაში XI ასკეტური სიტყვის ფრაგმენტს წინ უძღვის მსჯელობა სულის სიწმინდის შესახებ. თემატურად ეს ნაწყვეტი ძალიან უახლოვდება XI ასკეტური სიტყვის იმ ნაწილს, რომელიც უშუალოდ წინ უძღვის ჩვენს ფრაგმენტს. იქნებაცა შთაბეჭდილება, რომ რედაქტორმა უპირატესობა მიანიჭა ამ თემაზე დაწერილ სხვა ავტორის ნაწარმოებს ან სხვა ადგილს ბასილის შემოქმედებიდან.

5. „სწავლაჲ . . . ბასილისი. — სახარებასა შინა წერილ არს, ილოცეთ, რათა არა იყოს სივტლოლაჲ თქუენი ზამთარსა, გინა ზაბათსა...“ ეს თავიც კომ-

²⁸ ხელნაწერ H 2853-ის აღწერილობაში „ითიკის“ ფრაგმენტად მიჩნეულ 46-ე ეპისტოლის ფრაგმენტი ასკეტურ თხზულებათა საძიებელშია გატანილი: H VI, გვ. 523.

პილაციური ხასიათისაა. იგი წარმოადგენს ფსევდობასილურ თხზულებას — „ესაია წინასწარმეტყველის თავის განმარტების“ (CPG 2911) გამოკრებილ ტექსტს. უფრო სწორად, ამ თხზულებიდან ამოგლეჯილ ცალკეულ ფრაგმენტთა თუ წინადადებათა ერთობლიობას. მისი ღელანთან შედარება მოწმობს, რომ ტექსტი დამუშავებულია არაპროფესიულად. ძირითადი მნიშვნელოვანი ადგილები ღელნიდან გამოტოვებულია და ყურადღება ეთმობა მეორეხარისხოვანს. ფრაგმენტებს შორის არ არსებობს თემატური და ჯგერბრივი ერთიანობა. თხზულებას, მართალია, დიდი ლიტერატურული ღირებულება არ გააჩნია, მაგრამ ჩანს, ამართლებდა თავის პრაქტიკულ დანიშნულებას, რასაც მოწმობს მასი შემცველი არაერთი ქართული ხელნაწერი.

ფრაგმენტების შთაბეჭდილებას ტოვებს, აგრეთვე, ორი მომღევნო, სწავლა, დასაწყისით: 6. „...საუუარელო, უუუეთუ მცირესა ამას უამსა...“ და 7. „...რამს შდღ ხენაცსა შენსა...“. პირველი მათგანი ლეთაებრივი სამსჯავროს მოახლობას ქადაგებს და შინაარსით ძალიან ახლოს ღვას ეფრემ ასურის ამავე ხასიათის თხზულებებთან. მეორე ბერებს მოუწოდებს: „შემოიკრიბე გონებაჲ შენი“ და „ისწავლე მოქალაქობაჲ“. კ. კეკელიძემ ყურადღება მიაქცია ერთ ტექსტობრივ პარალელს. თითქმის ასევე იწყება ეფთვიმე ათონელის ორიგინალური ასკეტური თხზულება — „წესი ცხოვრებისაჲ“, რომელიც მან საგანგებოდ დაუწერა თავის ბერძენ მოწაფეს ასკეტურ ცხოვრებაში სახელმძღვანელოდ. ეფთვიმე ასწავლის თავის მოწაფეს: „შემოიკრიბე გონებაჲ შენი“ ე. ი. არ მიმოფანტო აზრები, არ გააბნეო ისინი ამოდ²⁷.

ზემოთქმულის შემდეგ შეიძლება თუ არა ამ თავების ერთობლიობა ჩიოფვალის ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთ რედაქციად? ამ კითხვას დადებითად უნდა ვუპასუხოთ, მიუხედავად იმისა, რომ ე. გრიბომონისა და ჩემ მერ ამ თავებში მიკვლეული იქნა მხოლოდ ორად ორი წმიდა ასკეტური ხასიათის ნაწარმოები

მართალია, აღნიშნული თავების ჩვენეული იდენტიფიკაცია არასრულია, მაგრამ ექვმიუტანელია ის ფაქტიც, რომ ისინი არ წარმოადგენენ ბასილი დიდის ჰომილეტიკური მემკვიდრეობის ნაწილს. ამ თავებს არ იცნობს არც „სწავლათა“ უძველესი ხელნაწერები — ათ. 32 და H 2251. იერ. 14-ში ამ თხზულებათა ერთობლიობა გვიანდელ ჩანაჩრს წარმოადგენს. აქედან დამკვიდრდნენ ისინი „ითიკის“ კრებულებშიც. ამდენად, ქართულ მეცნიერებაში დღეისათვის არსებული მოსაზრების საპირისპიროდ თხზულებათა ეს ჯგუფი არ წარმოადგენს „ითიკის“ ნაწილს.

პროლოგი სამი-ოთხი (34) და XI ასკეტური სიტყვა წმინდა ასკეტური ხასიათის ტექსტებია. 46-ე წერილის ფრაგმენტიც თავისთავად ბასილი დიდის ეპისტოლურ მემკვიდრეობას განეკუთვნება. „ფსალმუნთა თარგმანება“ ჰომილეტიკური ხასიათის ნაწარმოებია. რაც შეეხება ფსევდობასილურ თხზულებას — „ესაია წინასწარმეტყველის თავის განმარტებას“ (CPG 2911), იგი ეგზეგეტიკური ძეგლია. სხვადასხვა ხასიათის ეს თხზულებები სხვა ბასილურ თუ ფსევდობასილურ ნაწარმოებებთან ერთად გაერთიანებული არიან საერთო ჯგუფში და ერთ მიზანს ემსახურებიან. რედაქტორთა ჩარევისა და დამუშავების შემდეგ შესაძლებელი გახდა აღნიშნული თავების ასკეტური დანიშნულებით გამოყენება.

²⁷ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ექვთიმე ათონელის ბერძნული შრომა, გვ. 21.

ამ თავების ერთობლიობა წარმოადგენს ეთიკურ კოდექსს და განკუთვნილია ბერთათვის. ამას მოწმობს არა მარტო მათი შინაარსი, არამედ შიგ ჩართული მიმართვის ფორმებიც: მაგ.: „განკრძალენ ყოვლით-კერძო მონაზონმან თავი თუნი ცხორებასა ამას შინა...“ (A 1101, 113r), „რაჲმს შჯღ სენაკაა შენსა, შემოიკრიბე გონებაჲ შენი...“ (A 1101, 132v), „ნუ ოდეს დაივიწყებ მას, გინა თუ სენაკაა შინა იყო, გინა თუ გარე...“ (A 1101, 134r), „...ხოლო ესეცითარისა მის გულისთქუმისა თანა-აც მონაზონსა ქონებად“ (A 1101, 111r) და ა. შ. მართალია, ამ თავების ერთობლიობა თავისი მნიშვნელობითა და მასშტაბით ვერ გაუტოლდება ბასილი დიდის „ასკეტიკონს“, მაგრამ ისიც იმავე დანიშნულებას ასრულებდა გარკვეულ წრეში.

ამგვარად, ჩვენ კვლავ გავიმეორებთ ადრე გამოთქმულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ეს „სწავლანი“ მეორე წერილთან ერთად ითარგმნა ასკეტური ხასიათის კრებულიდან. უკვე XI საუკუნეშივე ისინი დამკვიდრდნენ ჭერ ჰომილეთიკურ და მოგვიანებით სხვა ხასიათის ხელნაწერებში. ზემოთქმულს დამატებით მოხმობილი მასალაც მოწმობს:

ა) მეორე წერილს არ შეიცავს ეფთვიმეს სიცოცხლეში ჯადაწერილი ორი ჰომილეთიკური კრებული ათ. 32 და H 2251.

ბ) ამ თავების ასკეტური კრებულებიდან წარმომავლობას მოწმობს „ითიკის“ ხელნაწერებში მათზე დართული ანდერძი: „ესე განწესება მოლუაწეთა და უდაბნოს ყოფისა სარგებელისა გამოჩინება წმიდისა და დიდისა ვასილის მიერ მე გლახკამან ეფთიმი ვთარგმნე“ S 376, გვ. 84. (შდრ. A 1101-ის ანდერძი).

გ) მეორე ეპისტოლის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანს უფრო ვრცელი დაბოლოება აქვს, ვიდრე ეფრემის რედაქციას. ეს ნაწილი სამეცნიერო ლიტერატურაში დამატებად არის მიჩნეული (მომდევნო თავში ბასილი დიდის მეორე ეპისტოლის განხილვისას ამ დამატებას ჩვენ საგანგებოდ ვეხებით). წერილის ტექსტი ვრცელი დაბოლოებით ანუ დამატებით ასკეტური კრებულების საკუთრებაა.

ქართულ მასალაში აისახა მეორეული პროცესი: მეორე ეპისტოლის ასკეტური კრებულიდან (A 1101) ჰომილეთიკურ ხელნაწერებში დამკვიდრება. მიუხედავად ასკეტური ხასიათისა, ეს ტექსტი ბასილის ეპისტოლურ მემკვიდრეობას განეკუთვნება და მისი პირველადი ადგილსამყოფელი ასკეტური კრებულებში არ უნდა ვეძებოთ. ამ საკითხის გარკვევა კი შეუძლებელია გვიანდელ ქართულ მასალაზე დაყრდნობით, ბერძნული კრებულების მოშველიების გარეშე.

მეორე წერილის კრიტიკული აპარატი ფსევდობასილური ნაწარმოების „სამონასტრო კონსტიტუციების“ (CPG 2895) უფრო ფართოდ შესწავლის შესაძლებლობას იძლევა. ძველი ასკეტური ხელნაწერები მოწმობენ, რომ მეორე წერილი კორპუსში შედის ამ საიდუმლოებით მოცული ფსევდობასილური კრებულის სხვადასხვა ტექსტებსა და მეთერთმეტე ასკეტურ სიტყვასთან ერთად. IX საუკუნიდან მეორე წერილი გვხვდება მეთერთმეტე სიტყვასა და „ასკეტიკონის“ სტუდიტეს რედაქციის ზოგიერთი ხელნაწერის „სამონასტრო კონსტიტუციებს“ შორის. მისი ტექსტი აქ ნასესხებია ან უშუალოდ წერილების B განშტოებიდან (ამ განშტოების შესახებ იხ.: Griboimont, *Études*, გვ. 165), ან ჰომილიათა იმ ხელნაწერებიდან, რომლებიც უკვე X საუკუნეში შეიცავენ ეპისტოლეთა კრებულებიდან ნასესხებ მეორე წერილს.

დაასლოებით იმავე პერიოდში ეს ტექსტი ძალიან განსხვავებულ თხზულებთან ერთად ერთის „ასკეტიკონის“ აღმოსავლურ (O) და მისოგენურ (M) რედაქციებს. თუმცა აღმოსავლურ რედაქციაში მეორე წერილი ტექსტუალურ დამთხვევებს აწვდის წერილების A განშტოებასთან (დასახ. ნაშრ., გვ. 187) და ძირფესვიანად არის გადაკეთებული ამ კრებულების მიხედვით, მისი სტუდენტური წარმომადგომლობა მაინც აშკარაა. „ასკეტიკონის“ შემოაღნიშნულ ორ რედაქციაშიც მეორე წერილი და „სამონასტრო კონსტიტუციები“ ერთვის მეტერმეტე სიტყვას.

დასასრულ, ასკეტურ ხელნაწერებში მესამედ შემოსული მეორე ეპისტოლის წყაროს წარმოადგენს წერილების Aa ჯგუფი. (ამ ჯგუფის შესახებ იხ. Rudberg, *Études*, გვ. 22—29), როგორც ეხედავთ, მეტერმეტე ასკეტური სიტყვა, მეორე ეპისტოლე და „სამონასტრო კონსტიტუციები“ ერთიან ანსამბლში იმკვიდრებენ ადგილს ასკეტურ ხელნაწერებში²⁸.

ამ თვალსაზრისით ქართული მასალა საინტერესო, მაგრამ განსხვავებულ სურათს გვთავაზობს (ვგულისხმობთ A 1101-ში შესულ ბასილის უსათაურო თხზულებებს და მეორე ეპისტოლეს)²⁹. თუ მეტერმეტე ასკეტური სიტყვას (ამ შემთხვევაში ფრაგმენტს), ბერძნულ ხელნაწერთა მსგავსად, ზღორე წერილის ნეოპლონაზმი ეხედავთ, იგივე არ ითქმის „სამონასტრო კონსტიტუციებზე“, რომელთა დაძვინჯაც ამ თავებში ჩვენ ვერ შევძელით³⁰. ხოლო ე. გრიბომონის კარდინალურ ნაშრომში ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ შესახებ არ არის დასახელებული XLVI ეპისტოლის ან მისი ფრაგმენტის ასკეტური დანიშნულებით გამოყენების არცერთი შემთხვევა.

ფსევდობასილური ნაწარმოების „სამონასტრო კონსტიტუციების“ ერთი, XVII თავი (PG 31, 1377—1381) შემოგვიანა ასკეტური ხასიათის კრებულმა „ფლტარმა“ ანუ ე. წ. „სწავლის წიგნმა“. ხელნაწერი A 60 XIII საუკუნით თარიღდება³¹ და შეიცავს მარკოზ განშორებულის, ნილო სინელის, ეგნატი ღმერთშემოსილისა და სხვათა თხზულებებს. 138—139 გვერდებზე დატულია ზემოხსენებული ტექსტი: „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისი, თუ რადღენითა სახითა შემოვლენ სულსა შინა ბოროტნი გულისსიტყუანი. — ვინაჲთვან, აჰა ეგერა, წინა გამოვიძიეთ გულსსიტყუათათს, ხოლო არაა განყავით...“

„სამონასტრო კონსტიტუციები“ დატულია ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ორ ხელნაწერში A 689-სა [რედაქცია E] და A 63-ში [რედაქცია P]. ჩვენი ტექსტი არ მომდინარეობს ამ კრებულებიდან. მართალია, A 689-სა და A 60-ში დატულ ტექსტებში ადგილი აქვს ფრაზეოლოგიურ დამთხვევას (შდრ. დასაწყისები), რაც მათ შორის გარკვეული ნათესაობაზე მიანიშნებს, მაგრამ ასეთი მსგავსება არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ ისინი ერთი და იმავე რედაქციად მივიჩნიოთ.

²⁸ Gribomont, *Études*, გვ. 65—67.

²⁹ ე. გრიბომონის დასკვნები ეყრდნობა „ასკეტიკონის“ რედაქციებს და არა ისეთი შეჩვეული ხასიათის ხელნაწერს, როგორიცაა A 1101. მაგრამ რადგან „ასკეტიკონის“ ოთხი ქართული რედაქცია არ იცნობს მეორე ეპისტოლეს, ბერძნულ კრებულებთან პარალელის გაკლების მიზნით, A 1101-ით შემოვიფარგლეთ.

³⁰ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტექსტი, რომელიც ერთ-ერთ „სწავლაში“ წინ უძღვის XI ასკეტური სიტყვის ფრაგმენტს, შინაარსით ძალიან ჰგავს ფსევდობასილის XVII „სამონასტრო კონსტიტუციას“ (PG 31, 1366—1381).

³¹ A 11, გვ. 208—210.

161r. „თავი ბ. თუ რაოდენითა სახითა შეიქმნებოან სულსა შინა ბოროტნი გულისსიტყუანი. ვინათგან აჰა ეგერა, ზემო გამოვიძიეთ გულისსიტ (161v) ყუათათს, ხოლო არა განვყავთ, თუ რაოდენითა სახითა აღმოცენებოან ჩუენ შორის მოგონებანი ბოროტთა გულისსიტყუათანი. ამისთჳს აჲ ამოსიკა შეძინებაჲ სამართალ ესაგეთ, რაჲთა სრულ-იქმნეს ამათ პირთათჳს ქმნილი გამოძიებაჲ. ორნი უკუჲს სახენი არიან, რომლითა უშუჲსრნი მოგონებანი შეაშფოთებენ მართალთა გულისსიტყუათა, რამეთუ ანუ სული თჳსითა სულმოკლებითა შესცთების უჯეროთა მიმართ და შეიკრებს ოცნებათა პირუტყულისა ოცნებისაგან, ანუ სივერაგეთა მიერ ეშმაკისათა განვიცადებით უჯეროთა საქმეთა მოგონებითა გონებათა შინა ჩუენთა და ამათ მიედრკებით საქებელთაგან ხელკათა და განხილვათა...“

180r. „კითხვა: რაოდენთა მიერ სახითა ჰბ(რ)ძაენ სულსა უკეთურნი გულისსიტყუანი. მიგებაჲ: ვინათგან უკუჲს რამე გულისსიტყუათათჳს გამოვიძიეთ, ხოლო არა განვყვენით იგი, თუ რაოდენთა მიერ სახეთა უკეთურნი გულისსიტყუანი აღმოცენებოან გულსა შინა. აჲ მისიკა შეძინებაჲ ჯეროვნად ეპგონეთ და სიმაართლედ, რაჲთა იყოს სრულცა და კეთილ თუთოველად გამოძიებაჲ მათი. (180v) ორნი უკუჲს სახენი არიან, რომელთაგან შეაუტრევენ უკეთურნი გულისსიტყუანი სიმატვისა გულისსიტყუათა, ანუ სულსა თჳსისა მოკლებაჲ და უჯეროთა რათმე მიმართ განზნეაჲ და უცებათაგან უცებათა მიმართ პირუტყუთა ცთომილებაჲ, რომელი შემდგომად არა თჳს ეწყალოდის, ანუ კულა ზრახება ეშმაკისაჲ და მანქანებაჲ, რომელი ღონე-პყოფს ხენშობასა საქმეთასა ჩუენებად გონებისაჲ და ჰნებაჲ წარტაცებაჲ მისი საქებელთაგან ხელდათა და განხილვათა კეთილთაჲ...“

138. „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა დიდისა ბახილისი, თუ რაოდენითა სახითა შემოვლენ სულსა შინა ბოროტნი გულისსიტყუანი. ვინათგან, აჰა ეგერა, წინა გამოვიძიეთ გულისსიტყუათათჳს, ხოლო არა განვყავთ, თუ რაოდენითა სახითა აღმოცენებოან ბოროტნი მოგონებანი მართალთა გულისსიტყუათა ჩუენთა ზედა. აჲ მისიკა დართვაჲ სამართალ ვიჩინეთ, რაჲთა უსრლოჲს იყოს გამოძიებაჲ კერძოჲსაჲ. ორნი სახენი არიან, რომელთა მიერ უშუჲსრნი მოგონებანი აშფოთებენ მართალთა გულისსიტყუათა, რამეთუ ანუ სული თჳსითა სულმოკლებითა უჯეროთა მოგონებათა მიერ შესცთების და ოცნებით პირუტყულთა ოცნებათა მიმართ მიიწვეის, ანუ მომზირალობითა ეშმაკისაჲთა განიცადების უჯეროებისა საქმეთა აღჩენითა გონებასა შინა და ამათ განიყვანების ხელდათაგან და განხილვისა საქებელთა პირთაჲსა...“

ამ ფსევდობასილური თხზულების მთარგმნელი უცნობია. უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ხელნაწერ A 60-ის ერთ-ერთი თავის, ეგნატი მთავარეპისკოპოსის „ეპისტოლეების“ ქართული თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს (297—357).

ხელნაწერი A 1350 (XVII ს.), რომელიც ჟამნ-გულანს წარმოადგენს, შეიცავს მცირე მოცულობის ტექსტს „წმიდისა ბასილისა თარგმანი ასკეტიკონისაგან, აღწერილი სარწმუნოებაჲ მართლმადიდებელთა [. . .]“ (80r). ეს ნაწარმოები ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთი შემადგენელი თხზულების („სიტყუაჲ სარწმუნოებისათჳს“— პროლოგი 8. CPG 2886, PG 31, 676—672, A 132, 5v—11v) ფრაგმენტია და როგორც სათაურიც მოწმობს, მართლმადიდებლური სარწმუნოების სიმბოლოს წარმოადგენს. აღნიშნული სიმბოლო კესარიის ეპისკოპოსმა თითქმის უცვლელად შეიტანა თავის მერვე პროლოგში. ბუნებრივია ის დაინტერესება, რასაც იჩენს რედაქტორი „ასკეტიკონის“ ამ მონაკვეთის მიმართ. წყაროზე მითითებით ჟამნ-გულანში იგი შეტანილია როგორც ცალკე, დამოუკიდებელი ნაწარმოები. „ასკეტიკონის“ ეს ფრაგმენტი იწყება ასე: „გურწამს უკვე და აღვიარებთ ერთსა მხოლოსა ჰეშმარიტსა ღმერთსა, სახიერსა მამასა, ყოვლისმპყრობელსა, რომლისა მიერ არს ყოველი...“ დასასრული: „...რომელი იტყჳს: წარვედით და მოიმოწაფეთ ყოველნი წარმართნი და ნათელსცემდით მათ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა“. (შდრ. PG 31, 685—688₁).

ხელნაწერში S 139 (680—681) დაცულია „სწავლა წმიდისა ბასილისი, რომელნი განვლენ ამის სოფლისაგან წესსა მონაზონებისასა“. ეს სწავლა წარმოადგენს ბასილი დიდის XI ასკეტური სიტყვის ერთ, მოკლე ფრაგმენტს (შდრ. PG 31, 629—632). მკითხველს შეეახსენებთ, რომ ერთხელ უკვე იყო ამავე ფრაგმენტის თარგმნის შემთხვევა.

XI ასკეტური სიტყვა დაცულია ეფრემ მცირისეული „ასკეტიკონის“ ე. წ. E რედაქციაში სახელწოდებით „სიტყუაჲ მოღუაწებთი განშორებისათჳს სოფლით და სრულყოფისათჳს“ A 689, 150r—151v) სათაურიც მოწმობს, რომ აქ საქმე გვაქვს ორ განსხვავებულ თარგმანთან.

დასკვნები

1. ქართულმა მწერლობამ შემოგვინახა ბასილი კესარიელის „სამოღვაწეო წიგნის“ ოთხი ქართული რედაქცია.

2. ამ რედაქციათა გარდა ძველი ქართული ხელნაწერები შეიცავენ ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილ ასკეტური ხასიათის უსათაურო თხზულებებს, რომელთა ერთი ნაწილი ფსევდობასილურია.

3. ცალკეულ რედაქტორთა მიერ სხვადასხვა ხასიათის ტექსტების სასურველი მიმართულებით დამუშავებამ განაპირობა არა მარტო მათი ხასიათისა და დაწინაურების შეცვლა, არამედ მათი ფრაგმენტულ-კომპილაციური ხასიათი.

4. ეს თხზულებები, ექვემდებარება, დამუშავებული და განკუთვნილია ბერთათვის, ამიტომ მათ ერთობლიობას პირობითად ვუწოდებთ ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთი რედაქცია.

5. „ასკეტიკონისაგან“ მოწყვეტით გვხვდება ფსევდობასილური XVII „სამონასტრო კონსტიტუცია“ და სხვა ასკეტურ თხზულებათა ფრაგმენტები.

თავი მეოთხე

წერილები

ბასილი კესარიელის ეპისტოლური მემკვიდრეობა მისი შემოქმედების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. მასში დაუფარავად და შეუღამაზებლად გამოიკვეთა ავტორის სულიერი სამყარო. წერილები, რომლებიც მიმართულია სხვადასხვა პირებისადმი, დაიწერა 357—378 წლებში და წარმოადგენს უნიკალური დოკუმენტების კრებულს ქრისტიანული აღმოსავლეთის ამ ოცწლიანი პერიოდისათვის. ეპისტოლეთა მნიშვნელობა არ ამოიწურება მათი ისტორიული ღირებულებით. წერილები, რომლებიც იკითხება გატაცებულ, მის ავტორს აუცნებენ ყველა დროის დიდი მწერლების გვერდით¹. ბასილას სახელით ცნობილ ეპისტოლეთა რაოდენობა 365-ს აღემატება. ამათგან ერთი ნაწილი ნაყალბევი².

ქართველ მწიგნობრებს უყურადღებოდ არ დაუტოვებიათ ბასილი დიდის შესანიშნავი ეპისტოლური მემკვიდრეობა. ჩვენ შემოვიფარგლეთ იმ წერილებით, რომლებიც ითარგმნა VIII—XI საუკუნეებში არაბულ-ბერძნული ენებიდან ანონიმის, ეფთვიმე ათონელის, გიორგი მთაწმიდლის, ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის მიერ³.

¹ Saint Basile, I, გვ. V.

² ბასილი კესარიელის თხზულებათა ცნობილი, ე. წ. ბენედიქტელთა გამოცემის შესაბამისად, ბასილი კესარიელის 365 წერილს იმ თანამედვერობით, რომელიც დღემდე საყოველთაოდ არის მიღებული. ე. წ. მინმა თავისი კოლექციის 32-ე ტომში დამატებით შეიტანა 366-ე წერილი, ადრე გამოცემული კარდინალ ე. მის მიერ. ორი პატარა წერილი, ასევე ადრე გამოცემული კარდინალ ე. მერკატის მიერ, 367/68 ნომრებზე ჩაბრუნებული იქნა R. J. Deferrari-ის გამოცემის IV ტომში (Saint Basil, The Letters, with an English translation by R. J. Deferrari, vol. I—IV, 1926—1934. იგივე გამოცემა განმეორდა 1950—1953 წწ. R. J. Deferrari-სა და M. R. P. Mc. Guire-ს მიერ.) ამ სამი უანასწელო წერილის შესახებ დაწერილები იხ.: Rudberg, Etudes, გვ. 19. გამოცემაში ჩვენ ვუყრდნობით ბასილის ეპისტოლეთა უახლეს გამოცემას: Saint Basile I—III. 1957—1966. ბასილის ეპისტოლეთა გამოცემების შესახებ იხ.: Rudberg, Manuscripts and editions, გვ. 61—62; Saint Basile, I, გვ. XX—XXIII.

³ ბასილი დიდის წერილები რუსული ენითა თარგმნა გაიოზ რეპტორმა მოზდოკში, 1759 წელს (კეკელიძე, ისტორია, I, გვ. 390). მათი შემოკლება ნუსხა S 381 თაინაქლეულია, იწყება 151-ე წერილით. ნუმერაცია ემთხვევა ბენედიქტელთა მიერ შემუშავებულ წერილთა რიცხს, რაც მოწმობს იმას, რომ ტექსტი თარგმნილია გამოცემიდან. ინტერესი ბასილის წერილებისადმი XIX საუკუნეშიც არ შენელებულა. ხელნაწერი A 820 შეიცავს ანონიმის მიერ რუსული ენიდან შესრულებულ ბასილი დიდის პირველი ეპისტოლისა და მეორის ფრაგმენტების თარგმანებს. ამ გვიანდელ ტექსტებს ჩვენ გამოცემაში არ ვებუძობთ.

ქართულ ენაზე არ არსებობს ბასილი კესარიელის წერილების შემცველი სავანეებო კრებული. ერთადერთი ხელნაწერი — A 292, რომელშიც დაცულია ამ ეპისტოლეთა მცირე ანთოლოგია, შერეული ხასიათისაა⁴. ბასილის დანარჩენი წერილები გაბნეულია როგორც მის თხზულებათა კრებულებში, ასევე სხვა ხელნაწერებში.

ახონიში. ბასილი დიდის მეორე წერილის ერთ-ერთი უძველესი თარგმანი შესრულებულია ანონიმის მიერ. იგი დაცულია X საუკუნით დათარიღებულ, ასკეტური ხასიათის კრებულში — H 622⁵. თვით ეპისტოლე თარგმნილი უნდა იყოს არა უადრეს VIII და არა უგვიანეს X საუკუნისა. ამ ძალზე დაზიანებული ხელნაწერის გადაწერის ადგილისა და ზუსტი თარიღის დადგენა ვერ შევძელით.

ეფთვიმე ათონელი. ეფთვიმემ თარგმნა ბასილი დიდის მეორე ეპისტოლე, მიმართული გრიგოლ ნაზიანზელისადმი, და 46-ე ეპისტოლის ფრაგმენტი. ამ თარგმანების შემცველი უძველესი ხელნაწერი A 1101 ასკეტური ხასიათის კრებულს წარმოადგენს. იგი გადაწერილია არსენ გოგოფას მიერ ათონის მთაზე, ღმრთისმშობლის მონასტერში⁶.

აღნიშნული ხელნაწერი ძირითადად ისაკ ასურის ნაწარმოებებს შეიცავს. მასში ვხვდებით აგრეთვე ბასილი დიდის, მაქსიმეს, ანდრია კრიტელის, გრიგოლ ღვთისმეტყველის და სხვათა თხზულებებს. ეს კრებული საშუალებას გვაძლევს მიახლოებით განვსაზღვროთ მასში შემავალი ბასილის თხზულებების თარგმნის დრო.

იოანე ათონელი გვამცნობს, რომ მისმა შვილმა ეფთვიმემ თარგმნა „წიგნნი წმიდისა ისაკისი, რომელსა შინა არიან სხუათაცა მამათა გამორჩეულნი სწავლანი“⁷. ეს კრებული ეფთვიმეს თარგმანების თანამიმდევრობაში რიგით მეშვიდეა და მისდევს მაკარისა და მაქსიმეს თხზულებათა მისეულ თარგმანებს. ისაკ ასურის თხზულებათა („წიგნნი წმიდისა ისაკისი“) ქვეშ იგულისხმება ჩვენთვის საინტერესო ხელნაწერი A 1101, რომელიც შეიცავს ამ მწერლის ორმოცზე მეტ ნაწარმოებს და რომლის უკანასკნელ თავს წარმოადგენს ბასილის მეორე ეპისტოლე. მას ეხება ხელნაწერის ბოლოს დართული ანდერძის ნაწილი: „ესე განწესებაჲ მოლუაწეთაჲ და უდაბნოს ყოფისა სარგებელისა გამოჩინებაჲ წმიდისა და დიდისა ბასილის მიერ მე, გლახაკმან ეფთვმე, ვთარგმნე. აჲ, ვინცა იკითხვდეთ, ლოცვა ყავთ ჩემთვის. და თქუენცა ღმერთმან მიგმადღენ აღსრულებად მოქალაქობისა ამის, ამინ.“ (248r).

ანდერძის მომდევნო ნაწილი კი გვაუწყებს: „მე, უღირსმან ეფთამი ვთარგმნენ წმიდანი ესე სწავლანი წმიდათა და ღმერთშემოსილთა მამათანი, სულითა განმანათლებელნი“ (248r).

ამავე ხელნაწერში ბასილის სახელით, შესულია, აგრეთვე, სწავლა „სინანულისათჳს“ დასაწყისით „ძმანო, ნუუყუე რომელი დაეცის, არა აღდგისა, ანუ რომელი-იგი მიიქცის, არღარა მოიქცისა...?“ (108v—110v). ეს სწავლა წარმოადგენს ბასილის 46-ე ეპისტოლის (დაცემულ ქალწულს, PG 32, 369—381) ერთი, ბოლო ფრაგმენტის თარგმანს.

⁴ A 13, გვ. 183—191.

⁵ H 11, გვ. 96—97.

⁶ A 1V, გვ. 66—76.

⁷ ძეგლები, II, გვ. 62.

გიორგი მთაწმიდელი. ბასილი კესარიელის 115-ე ეპისტოლის თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს. ამ თარგმანს შეიცავს 1083 წელს ეტრატზე გადაწერილი სამოციქულო — A 584⁸, რომელიც წარმოადგენს გიორგი მთაწმიდლის მოწათის და მისი ცხოვრების აღმწერის, გიორგი მცირის, ავტოგრაფს და გადაწერილია მისი მოძღვრის ხელით დაწერილი ნუსხიდან. მთარგმნელის ანდერძის (228v—229r) მიხედვით ხელნაწერში შემავალი თხზულებები გიორგი შეყენებულის ბრძანებით თარგმნა გიორგი მთაწმიდელმა. მართალია, ხელნაწერი სამოციქულოს წარმოადგენს, მაგრამ გარდა აღნიშნული ტექსტისა იგი სხვა მამათა თხზულებებსაც შეიცავს. 247r—v-ზე მოთავსებულია ბასილის 115-ე წერილის ტექსტი: „ეპისტოლე წმიდისა ბასილი კესარიელ მთაეარების-კოპოსისაჲ სიმპლიკიას მიმართ სეფექალისა მწვალებისა [სიტყუა]თათჳს მონათა მისთა, რომელთა ეგინა წმიდისა ბასილისადა“⁹.

ეფრემ მცირე. ბასილი კესარიელის ეპისტოლეთა თარგმნის საქმეში ყველაზე დიდი ღვაწლი მიუძღვის ეფრემ მცირეს. მისი თარგმანების შემცველი ხელნაწერი A 292¹⁰ გადაწერილია 1800 წელს იოანე ოსეს ძის მიერ და წარმოადგენს გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა კრებულს. იგი შეიცავს როგორც გრიგოლის ცალკეულ წერილებს, მაგ. კლიდონის მიმართ (315r—317v), ნექტარიონის მიმართ (317v—319r), ევაგრეს მიმართ მონაზონისა (320r—322r), ასევე წერილთა ერთ ჯგუფს (331v—358v), რომელსაც წინამდებარე ნაშრომში სავანებოდ განვიხილავთ.

წერილთა ეს ერთობლიობა სამი ნაწილით არის წარმოდგენილი: I ეპისტოლენი ურთიერთარსნი ვასილის მიერ დიდისა და გრიგორი ღმრთისმეტყუელისა (331v—341v). II. ეპისტოლენი გრიგორისნი (341v—346r). III. ეპისტოლენი ვასილისნი (346r—358v), და დალაგებულია შემდეგი თანამიმდევრობით:

I

ლმ ეპისტოლენი ურთიერთარსნი ვასილის მიერ დიდისა და გრიგორი ღმრთისმეტყუელისა

ა. ვასილი გრიგორის	(331v—332v) — ებ.	14	PG 32, 276—277
ბ. გრიგორი ვასილის	(332v—333r) — ებ.	4	PG 37, 24—28
გ. ვასილი გრიგორის*	(333r—333v) — ებ.	6	PG 37, 29—32
დ. გრიგორი ვასილის	(333v—334r) — ებ.	5	PG 37, 28—29
ე. მისივე	(334r) — ებ.	2	PG 37, 21—24
ვ. ვასილი გრიგორის	(334r—337r) — ებ.	2	PG 32, 224—233
ზ. გრიგორი ვასილის	(337r) — ებ.	1	PG 37, 21
თ. ვასილი გრიგორის**	(337r—337v) — ებ.	114	PG 37, 209—212
თ. გრიგორი ვასილის	(337v) — ებ.	47	PG 37, 96—97
ი. გრიგორი ნიკოლასის	(337v) — ებ.	53	PG 37, 109

⁸ ხელნაწერი აღწერა ი. ლ. აბულაძემ. საქმე მოციქულთა, გვ. 021—025.

⁹ ეს წერილი გამოცემულია ცალკე: ქაჭაია, ეპისტოლური მემკვიდრეობიდან, გვ. 21—27.

¹⁰ A 1, გვ. 183—191.

* გრიგოლი ბასილის.

** გრიგოლის ეპისტოლე მიმართული კელესიონისადმი.

ია. გრიგორი ვასილის	(337v—338v) — ებ.	48	PG 37, 97—100
იბ. გრიგორი ვასილის	(338v) — ებ.	49	PG 37, 101
იგ. გრიგორი ვასილის	(338v—339r) — ებ.	40	PG 37, 81— 84
იღ. ბასილის გრიგორი	(339r) — ებ.	19	PG 37, 53
იე. ვასილის გრიგორი	(339r—340v) — ებ.	58	PG 37, 113—117
ივ. ვასილის გრიგორი***	(340v—341r) — ებ.	44	PG 37, 92— 93
იზ. გრიგორის ვასილი	(341r—341v) — ებ.	71	PG 32, 436—440

II

ლმ გრიგორისნი****

იმ. ეკკლესიასა კესარიელთასა გრიგორი, ვითარცა პირითა თუსისა მამისათა (341v—342v)	— ებ.	41	PG 37, 84— 85
[ეპისკოპოსებს გრიგო- ლი]***** (342v)	— ებ.	43	PG 37, 89— 92
ით. გილინტიოსს გრიგორი (342v)	— ებ.	100	PG 37, 173
იკ. პეტრეს გრიგორი (342v—343)	— ებ.	242	PG 37, 384
იკა. თეოდორეს გრიგორი (342v—343r)	— ებ.	242	PG 37, 216—217
იკბ. ევსევის, კესარიისა ეპის- კოპოსსა, გრიგორი (343r—343v)	— ებ.	16	PG 37, 49— 52
იკგ. ევგენის გრიგორი (343v)	— ებ.	111	PG 37, 209
იკდ. კლიდონის გრიგორი (343v)	— ებ.	107	PG 37, 208
იკე. მასვე, კლიდონის გრიგორი (343v)	— ებ.	109	PG 37, 208
იკვ. ევლოდიოსს გრიგორი (343v)	— ებ.	116	PG 37, 212—213
იკზ. ანესიოს გრიგორი (343v)	— ებ.	226	PG 37, 369
იკმ. კელევსიოს გრიგორი (343v)	— ებ.	112	PG 37, 209
იკთ. მასვე, კელევსიოს გრიგორი (344r)	— ებ.	113	PG 37, 209
ილ. კლიდონის გრიგორი (344r)	— ებ.	108	PG 37, 208
ილა. პალადის გრიგორი (344r)	— ებ.	119	PG 37, 213
ილბ. ევგენის გრიგორი (344r)	— ებ.	118	PG 37, 213
ილგ. გრიგორი ნოსელსა გრიგორი (344r—344v)	— ებ.	76	PG 37, 140—141
ილდ. გრიგორისე გრიგორი (344v)	— ებ.	73	PG 37, 137
ილე. მასვე, გრიგორის გრიგორი (344v)	— ებ.	81	PG 37, 156
ილე. მასვე, გრიგორის გრიგორი (344v)	— ებ.	72	PG 37, 137
ილზ. ფილალრიოსს გრიგორი (344v)	— ებ.	80	PG 37, 153

*** გრიგოლის ეპისტოლე შიშართული ევსევი სამოსატელისადმი.

**** ეს მითითება მოთავსებულია შესაბამისი გვერდების ზემო აწაზე.

***** აღნიშნული ეპისტოლე უშუალოდ, გამოყოფის გარეშე მისდევს წინას. მოდწე-
ულია მისი მხოლოდ დასაწყისი ნაწილი. გრიგოლი თავისი მამის სახელით მიმართავს ეპის-
კოპოსებს. სათაური აღუდგინეთ ორიგინალის მიხედვით.

ლმ. საკერდოსს გრიგორი	(344v—345r) — ებ. 215	PG 37, 352
ლთ. მასვე, საკერდოსს გრიგორი	(345r) — ებ. 214	PG 37, 349
მ. საკერდოსსე გრიგორი	(345r) — ებ. 99	PG 37, 172
მა. პანსოფიოსს გრიგორი	(345r—354v) — ებ. 228	PG 37, 372
მბ. აფრიკიანოსს გრიგორი	(345v) — ებ. 224	PG 37, 368
მგ. ომოფრონიოსს გრიგორი	(345v—346r) — ებ. 221	PG 37, 361
მდ. თეკლას გრიგორი	(346r) — ებ. 56	PG 37, 109—112

III

მ ეპისტოლენი წმიდისა ვასილისნი

ა. დიაკონთა, ასულთა ტერენტი კომიტიანთა, ვასილი	(346r—346v) — ებ. 105	PG 32, 512—513
ბ. სომოპოელთა ვასილი	(346v—348r) — ებ. 261	PG 32, 968—972
გ. ეპისკოპოსთა პონტოგასა განსაგებელისათა ვასილი	(348r) — ებ. 252	PG 32, 940
დ. მოდისტოსს ეპარხოსსა ვასილი	(348r—348v) — ებ. 279	PG 32, 1016
ე. მაგისტროსსა ვასილი	(348v) — ებ. 192	PG 32, 704—705
ვ. კონსტორის ვასილი	(348v—349r) — ებ. 299	PG 32, 1041—1044
ზ. პარილორიას ხუცესსა ვასილი	(349r—349v) — ებ. 55	PG 32, 401—404
ძ. პერიონოსს ხუცესსა ვასილი	(349v) — ებ. 134	PG 32, 569—572
თ. ვასილის იელიანე	(349v—350r) — ებ. 40	PG 32, 341—344
ი. იელიანეს ვასილი	(350r—350v) — ებ. 41	PG 32, 343—348
ია. ნუგეშინისსაცემელად მაქსიმეს ვასილი	(350v—351v) — ებ. 301	PG 32, 1048—1049
იბ. ხუცესსა ვასილი	(351v—352r) — ებ. 154	PG 32, 609—612
იგ. მაქსიმეს სხოლასტიკოსსა ვასილი	(352r—352v) — ებ. 277	PG 32, 1012—1013
იდ. ამფილონის ირაკლიდოსს მიერ ვასილი	(352v—354r) — ებ. 150	PG 32, 601—605
იე. ეპისკოპოსთა დასავალისათა ვასილი	(354r—354v) — ებ. 90	PG 32, 472—476
ივ. ულუმპიასს ვასილი	(354v) — ებ. 12	PG 32, 273—276
იზ. მასვე, ულუმპიასს ვასილი	(354v) — ებ. 13	PG 32, 276
იძ. ლიბანის ვასილი	(355r) — ებ. 351	PG 32, 1093—1096
იოთ. ვასილის ლიბანი	(355r) — ებ. 352	PG 32, 1096
კ. ლიბანის ვასილი	(355r) — ებ. 353	PG 32, 1096
კა. ვასილის ლიბანი	(355r) — ებ. 354	PG 32, 1096—1097
კბ. ვასილის ლიბანი	(355v) — ებ. 341	PG 32, 1085—1088

კგ. ლიბანის მესიბრძნესა ვასილი	(355v)	— ებ. 342	PG 32, 1088
კდ. ქალწულისა მიმართ დაცემულისა ვასილი	(355v—358r)	— ებ. 46	PG 32, 369—381
კე. სოფრონიოსს მაგის- ტროსსა ევმათაის ძლით ვასილი ეპისკოპოსი	(358r—358v)	— ებ. 180	PG 32, 657

ამგვარად, A 292-ის აღნიშნულ გვერდებზე (331v—358v) წარმოდგენილია გრიგოლ ღვთისმეტყველისა და ბასილი დიდის ეპისტოლური მემკვიდრეობა. დანომრილია როგორც ყოველი ეპისტოლე, ასევე ხელნაწერის თვითოეული თავი. წერილები „ურთიერთარსნი“ და „გრიგორისნი“ გაერთიანებულია ერთი საერთო ლმ (38) ნომრის ქვეშ, ხოლო ეპისტოლენი „ვასილისნი“ მ(40) ნომრის ქვეშ. მათ შორის უნდა იყოს და არ ჩანს მესამე, თავი ლთ (39), რომელიც, შესაძლოა, ასევე ეპისტოლეთა ერთობლიობას წარმოადგენდა, ანდა გადამწერის მშენიარებელს შეცდომასთან გვაქვს საქმე.

ჯგუფი „ურთიერთარსნი“ მხოლოდ ნაწილობრივ ამართლებს თავის სახელწოდებას (გრიგოლის მეოთხე წერილის (332v) აშიაზე მიწერილი „შეისწავე“ გვაძნობს: „რამეთუ ზემოჲსა მის ეპისტოლისა სიტყუათა შემდგომობასა მიუდგვს პასუხი სიტყუათა ამის ეპისტოლისათა“. ამ ცნობის მიხედვით ბასილის მეთოთხმეტე წერილის პასუხს წარმოადგენს გრიგოლ ღვთისმეტყველის მეოთხე წერილი). ამ ჯგუფის ჩვიდმეტი წერილიდან ბასილი დიდს მიეკუთვნება მხოლოდ სამი: ებ. 14, 2, 71.

ჯგუფი „გრიგორისნი“ წარმოგვიდგენს გრიგოლ ნაზიანზელის 27 წერალს, ხოლო „ვასილისნი“ წარმოდგენილია ბასილის წერილებით სხვადასხვა პირები-სადმი — ცნობილი ფილოსოფოსის ლიბანიოსის სამი (ებ. 341, 352, 354) და იულიანზე იმპერატორის ერთი (ებ. 40) საპასუხო წერილით. მათი არსებობა A 292-ში შემთხვევითი არ არის, ვინაიდან ამ ფაქტს მხარს უჭერს ბერძნულ ხელნაწერთა ტრადიცია. ეს წერილები გამოცემებში დანომრილია საერთო რიგის მიხედვით. ამავე ნომრებით არის შესული ჩვენ გამოცემაში ლიბანიოსისა და იულიანეს კორესპონდენციები. ამ ჯგუფის 25 წერილიდან ბასილის ეკუთვნის 21. მის ორ წერილს (22 და 173) შეიცავს, აგრეთვე, ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი ბასილი დიდის „ასკეტიკონი“ (A 132, 133v—136v). აღნიშნულ გვერდებზე მოთავსებული თხზულება „მეკანონის მიმართ“ წარმოადგენს ამ ორი წერილის შეერთებას და სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში ეწოდება წერილი 17322. „ამ თხზულების პირველი ნაწილი არის Migne-თან გამოქვეყნებული ბასილის ეპისტოლეებში 173-ე ნომრით შესული წერილი. ხოლო მეორე ნაწილი არის იმავე გამოცემაში 22-ე ნომრით მოთავსებული წერილი“¹¹.

სანამ ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ ბასილი კესარიელის ეპისტოლეთა პატარა ანთოლოგიის ბერძნულ მოდელზე ვისაუბრებდეთ, მოკლედ მიმოვიხილავთ ამ წერილების ბერძნულ ხელნაწერთა შესწავლის ისტორიას.

¹¹ ს ი ნ თ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 117.

მ. ბესიერმა ორ (A და B) განშტოებად დააჯგუფა შვიდ ოჯახად დაყოფილი (Aa, Ab, Ac, Ba, Bb, Bx, Bz) ბასილის ეპისტოლეთა 27 ხელნაწერი. ხელნაწერთა კლასიფიკაცია წერილების თანამიმდევრობას ემყარება. კრებულები, რომლებშიც წერილების ერთნაირი რიგია დაცული, ერთ ოჯახს მიეკუთვნება. ოჯახები კი, რომელთაც ბევრი აქვთ საერთო წერილების განლაგების მხრივ, ეკუთვნის ერთსა და იმავე განშტოებას¹².

ბასილი კესარიელის წერილების მეორე მკვლევარმა ა. კავალინიმ გაიზიარა მ. ბესიერის კვლევით მიღწეული შედეგები და დასკვნები, თუმცა მეცნიერმა ისინი მრავალმხრივ შეავსო და გაამდიდრა¹³.

სტივ ი. რუდბერგმა დამატებით აღმოაჩინა ბასილის წერილების ცხრა ხელნაწერი და ფრაგმენტები. ხელნაწერთაგან ორი მეთვე საუკუნეზე აღრიხდელია. მკვლევარმა უცვლელად დატოვა მ. ბესიერის კლასიფიკაცია, ვინაიდან მის მიერ მიკვლეული კრებულებიც ამ კლასიფიკაციას ექვემდებარება¹⁴.

აღნიშნული ოჯახებიდან აღსანიშნავია A განშტოების Aa ოჯახი, რომელშიც გაერთიანებულია 273 ეპისტოლე. მ. ბესიერის, ა. კავალინისა და სტივ ი. რუდბერგის აზრით, ეს ოჯახი ყველაზე ახლოს უნდა იდგეს ეპისტოლეთა კრებულის თავდაპირველ მოდელთან¹⁵.

ზუნებრივია, ისმის კითხვა, რომელ განშტოებას და ოჯახს მიეკუთვნება უფრო მცირის მიერ თარგმნილი მცირე ანთოლოგია, რომელიც შემოგვინარა გვიანდელმა ნუსხამ A 292-მა (1800 წ.).

ქართული თარგმანის შედგენილობამ, უფრო სწორედ ცალკე გამოყოფილმა წერილების პირველმა ჯგუფმა („ურთიერთარსნი“) ჩვენი ყურადღება მაშინვე წარმართა ე. წ. B განშტოების Bx ოჯახისაკენ. ეს ოჯახი ყველაზე პატარაა, რადგან წარმოდგენილია ერთადერთი ხელნაწერით — Parisinus Suppl. 1020, X ს. (292 წერილი)¹⁶. სტივ ი. რუდბერგმა მიაკვლია ამ ოჯახის კიდევ ოთხ ხელნაწერს, რომელთა შედგენილობის გათვალისწინება ახალს არაფერს ბატებს ქართული თარგმანის შესწავლის საქმეს. ეს ოჯახი ერთადერთია, რომელშიც შესულია ბასილისა და გრიგოლის მიმოწერა. ეს სათაურშიც აისახა: Τὸν μαχαρίου Βασιλίου ἐπιστολὰς Κωνσταντίνου Κωνσταντίνου πρὸς Γρηγόριον ἐπιστολὰς Νεζάρου... სანიმუშო ხელნაწერის პირველი ოცი წერალი ასეა განლაგებული: ბ. 14; გ. 4, 5, 114, 2(?)¹⁷, ბ. 19; გ. 6; ბ. 2; გ. 1, 8, 47, 58; ბ. 71, 7; გ. 40, 45, 59, 48, 49, 50. წერილთა ჯგუფი „ურთიერთარსნი“ ჩამოყალიბდა გრიგოლ ნაზიანზელის სურვილით. მან მიზნად დაისახა თავი მოეყარა მისი და ბასილის კორესპონდენციებისათვის. ნიკობულოსადმი გაგზავნილი 53-ე წერილი, რომელშიც ეს აზრია გამოთქმული, ამ სურვილის ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს.

სტივ ი. რუდბერგი არ იზიარებს მ. ბესიერის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ A განშტოების Aa ოჯახის პირველი 100 წერილი წარმოადგენს გრიგო-

¹² Bessières, La tradition manuscrite.

¹³ Cavallin, Studien.

¹⁴ Rudberg, Études, გვ. 19—52.

¹⁵ Rudberg, Études, გვ. 22—29; Gribomont, Études, გვ. 65—67; Saint Basile, I, 33. XXXIII—XXXIV.

¹⁶ Rudberg, Études, გვ. 39—48.

¹⁷ ამ წერილებს სტივ ი. რუდბერგი ავსებს Bx ოჯახის სხვა ხელნაწერს, Mosquensis 385-ის მიხედვით.

ლის მიერ შეკრებილ წერილთა ერთობლიობას. სარწმუნო არგუმენტებზე დაყრდნობით იგი დაასკვნის, რომ ამ წერილთა რიცხვში შევიდა მისი 17 (1, 2, 4—6, 8, 19, 40, 45—50, 58—60) და ბასილის 8 (2, 7, 14, 19, 47, 71, 169, 171) საპასუხო ეპისტოლე. ეს ჯგუფი ალბათ ერთხანს დამოუკიდებლად არსებობდა და შეიცავდა წერილთა უფრო დიდ რაოდენობას, ვიდრე შემოგვინახა ჩიხა შეშველმა ერთადერთმა Bx ოჯახმა (20 წერილი). სწორედ მასზე მიანიშნებდა გრიგოლ ნაზიანზელი თავის 53-ე წერილში და არა A განშტოების A a ჯგუფის პირველ 100 წერილზე როგორც ამას ფიქრობდა მ. ბესიერი¹⁸.

ბასილისა და გრიგოლის მიმოწერა რომ პატარა, დამოუკიდებელ კოლექციას შეადგენს, მოწმობს სტიგ ი. რუდბერგის მიერ განხილული არაერთი ბერძნული ხელნაწერი, რომელთაგან არცერთი არ წარმოადგენს ქართული თარგმანის ზუსტ მოდელს, მაგრამ შედგენილობის თვალსაზრისით ქართულ ბერძნული მასალის ნათესაობა აშკარაა.

სამ ბერძნულ ხელნაწერში (Oxon. Barocciani 228, XII ს., 76, XV ს., და Vindob. theol. 113, 1412 წ.) ჩვენთვის საინტერესო წერილთა ჯგუფს აქვს ერთნაირი შედგენილობა და სათაური 'Ἐπιστολαὶ τῶν ἁγίων πατέρων Γρηγορίου καὶ Βασίλειου, ἡς πρὸς ἀλλήλους; ἔγραψαν, τὰς μὲν χριστιανῶν, τὰς δὲ οὐκ οὐκ ὁμοῦν. ამ თავებიდან მხოლოდ პირველი ექვსი ეხმაურება საერთო სათაურს: გ. 53; ბ. 14; გ. 4, 6; ბ. 2, 19. შემდეგ მოდის ბასილის წერილები. ხელნაწერი Patmius 119, XIII ს. დაზიანებულია თავსა და ბოლოში. შეიცავს სხვა ავტორთა კორესპონდენციებსაც. ბასილის უსათაურო წერილები, რომლებიც წინ უძღვის გრიგოლის ეპისტოლეებს, იწყება შემდეგნაირად: გ. 4, 5, 6, 2, 50, (VI ნომერი აქლია) გ. 49, 8, 45, 58; ბ. 71 და ა. შ. ეს დასაწყისი ძალიან გვეავიწყებს წერილთა Bx ოჯახს. ხელნაწერი Florent. Conv. soppr. 627, XIII ს. 118—139 გვერდები მოიცავს გრიგოლ ნაზიანზელის 235 წერილს. პირველი 17 ბასილისადმი მიმართული, ხოლო ორი ბასილის საპასუხო ეპისტოლეს წარმოადგენს. ხელნაწერ Matritensis 4637-შიც ბასილის ეპისტოლეებს წინ უძღვის ორი მეგობრის მიმოწერა.

ჩვენი განსაკუთრებული ინტერესი ორმა ბერძნულმა კრებულმა გამოიწვია. ესენია: Parisinus. 1335, XIV ს. და Marcianus. 575 [849], XV ს. ¹⁹; ორივე შეიცავს ბასილის 31 ეპისტოლეს სათაურით: Τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου ἐπιστολαί. მომდევნო ეპისტოლეები შესულია უკვე გრიგოლის სახელით: Ἐπιστολαὶ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου. სტიგ ი. რუდბერგის ურადლება სწორედ ამ თორმეტმა წერილმა მიიქცია. ესენია ბ. 71; გ. 5ბ, 77, 80; ბ. 38, 14; გ. 4, 6, 5, 2; ბ. 2; გ. 1. ამ ჯგუფის ბოლო შეიდი ეპისტოლე თანამიმდევრობით აბსოლუტურად იდენტურია ქართული თარგმანის პირველი ჯგუფის „ურთიერთარსნის“, პირველი შეიდი თავის.

ჩვენი აზრით, ზემოდასახელებულ ბერძნულ ხელნაწერთა გვერდით განეკუთვნება ადგილი ქართულ კრებულსაც, თუმცა ქართული თარგმანი ცოტა უფრო განსხვავებულ ვარიანტს გვთავაზობს. A 292 გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა კრებულს წარმოადგენს, ამდენად, ბუნებრივად გვეჩვენება, რომ ამ ორი პირის მიმოწერა წინ უძღვის არა ბასილის, არამედ გრიგოლ ნაზიანზელის ეპისტოლეებს.

¹⁸ იქვე, გვ. 44, 47.

¹⁹ ბერძნულ ხელნაწერთა შესახებ იხ.: დასახ. ნაშრ., გვ. 44—46.

ქართული კრებული, ზოგიერთ ბერძნულ ხელნაწერთაგან განსხვავებით, ჯგუფებად დაყოფის თვალსაზრისით უფრო „მოწესრიგებულია“, თუმცა „ურთიერთარსნი“ და „გრიგორისნი“ ერთი — ლმ თავის ქვეშ არის გაერთიანებული და სათაური ავტორზე მინიშნებით გვაქვს არა ტექსტში, არამედ ზემო აშიაზე.

ქართული თარგმანი სანიმუშო Bx ოჯახთან შედარებით ნაკლებია. გრიგოლის 114-ე წერილი აქაც, ისევე როგორც Bx ოჯახში, შეცდომით მიეკუთვნება ბასილი დიდს, ხოლო 44-ე წერილის ადრესატია არა ბასილი, არამედ ევსევი სამოსატელი. სამაგიეროდ, ქართულმა კრებულმა შეიძინა ე. წ. „ეპისტოლე-გასაღები“, გრიგოლის 53-ე წერილი ნიკობულოსადმი.

ამ ორი დიდი მოღვაწის ეპისტოლური მემკვიდრეობის კვლევისას ჩვენ მხოლოდ „ურთიერთარსნი“ შემოვიფარგლეთ და ვერაფერი ვთქვი ბასილისა და გრიგოლის სხვა წერილებზე. ბერძნული ხელნაწერების კვლევა მთლიანად ამ მიმართებით წარიმართა. ამდენად, ჩვენი კვლევის არც დასაწყისშივე შემოფარგლა როგორც ქართული კრებულის შედგენილობამ, ისე ბერძნულ ხელნაწერთა კვლევის შედეგებმა. Bx ოჯახი ერთადერთია, რომელიც შეიცავს ბასილისა და გრიგოლის მიმოწერას, ამიტომ ქართული თარგმანის მოდელი ჩვენ მხოლოდ ამ ოჯახის ხელნაწერებში უნდა გვეძებნა. მათ კი ქართულ მასალასთან დაკავშირებით უფრო ამომწურავი და კონკრეტული ვერაფერი შემოგვთავაზეს.

„ურთიერთარსნი“ რომ გრიგოლის ეპისტოლეთა კრებულის დასაწყისშიც გვხვდება, სტიგ. ი. რუდბერგი საგანგებოდ აღნიშნავს და ასახელებს ხელნაწერ Parisinus 1405, XVI ს., რომლის ამჟამად დაკარგული პირველი ოცი თავი უნდა წარმოადგენდეს ეპისტოლეთა Bx ოჯახს. მაშასადამე, ეს ოცი წერილი წინ უძღვის არა მარტო ბასილის ეპისტოლეთა Bx ოჯახს, არამედ გრიგოლ ნაზიანზელის ეპისტოლეთა კორპუსსაც²⁰. აქვე უნდა დავასახელოთ, აგრეთვე, გრიგოლის წერილების შემცველი სამი ბერძნული ხელნაწერი (ე. წ. G ჯგუფი), რომელთაგან თითოეული გრიგოლის 234 ეპისტოლეს შეიცავს²¹. თუ არ ჩავთვლით ქართულ კრებულში დამატებით შესულ მეორე ეპისტოლეს, მისი პირველი ექვსი თავი იდენტურია ამ ხელნაწერების პირველი ექვსი წერილის. აქაც საქმე უნდა გვქონდეს ჩვენთვის საინტერესო წერილთა ჯგუფთან, ბასილისა და გრიგოლის მიმოწერასთან, რომლის კვალიც შეინიშნა სტიგ. ი. რუდბერგმა ზოგიერთ ბერძნულ ხელნაწერში.

არსენ იყალთოელი. ბასილი დიდის კანონიკურ ეპისტოლეებს შეიცავხ არსენ იყალთოელის მიერ თარგმნილი მართლმადიდებლური ქრისტიანული ეკლესიის ძირითადი კანონიკური კოდექსი „დიდი სჯულისკანონი“²², რომლის კონკრეტული წყაროები ოთხ ძირითად ჯგუფად იყოფა: 1. „მოციქულთა“ სახელით ცნობილი 85 საეკლესიო კანონი. 2. მსოფლიო საეკლესიო კრებათა კანონები. 3. ადგილობრივ საეკლესიო კრებათა კანონები. 4. ავტორიტეტულ საეკლესიო მოღვაწეთა ეპისტოლური კანონმდებლობა²³. მართალია, „მართლმადიდებლური ეკლესია ერთადერთ კომპეტენტურ საკანონმდებლო ორგანოდ საეკლესიო კრებას აღიარებდა, ხოლო ე. წ. „წმიდა მამათა“ კანონიანი ეპისტო-

²⁰ იქვე, გვ. 47.

²¹ Gallay, Les manuscrits, გვ. 62—64.

²² დიდი სჯულისკანონი.

²³ იქვე, გვ. 5—7.

ლევები ერთპიროვნული კანონმდებლობის ნიმუშია“. მაგრამ წმიდა მამათა ეპისტოლეებში ჩამოყალიბებულმა საეკლესიო კანონებმა VI (ტრულის 691 წ.) მსოფლიო კრების სანქციის შემდეგ ზოგადქრისტიანულა საეკლესიო ნორმის მნიშვნელობა შეიძინა²⁴. მათ რიცხვში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ბასილი დიდის კანონიან ეპისტოლეებს, საიდანაც კანონიკურ კოდექსში შეტანილია 91 კანონი.

ამრიგად, ბასილი დიდის წერილების ძველი ქართული თარგმანები შესრულებულია რამდენიმე პირის მიერ და მათი ნაწილი დანიშნულების მიხედვით განლაგებულია სხვადასხვა ხასიათის კრებულებში. ამ წერილების ქრონოლოგიური რიგი ასეთია:

ა ნ ო ნ ი მ ი: ეპ. 2. VIII—X საუკუნეები.

ეფთვიმე ათონელი: ეპ. 2, 46 (ფრაგმენტი) — X საუკუნის ბოლო.

გიორგი მთაწმიდელი: ეპ. 115—XI საუკუნე.

ეფრემ მცირე: ეპ. 2, 12, 13, 14, 22, 40, 41, 46, 55, 71, 90, 105, 134, 150, 154, 173, 180, 192, 252, 261, 277, 279, 299, 301, 341, 342, 351, 352, 353, 354 — XI საუკუნე.

არსენ იყალთოელი: ეპ. 53, 54, 55, 160, 188, 199, 217, 236 (ფრაგმენტი) — XI საუკუნის ბოლო.

ქართულ ენაზე თარგმნილი ბასილის 35 წერილი, რომელიც მისი დიდი ეპისტოლური მემკვიდრეობის უმნიშვნელო ნაწილს წარმოადგენს თანამიმდევრობის მიხედვით ასე დალაგდება: ეპ. 2 (ანონიმი, ეფთვიმე ათონელი, ეფრემ მცირე), 12, 13, 14, 22, 40, 41, 46 (ეფრემ მცირე), 46 /ფრაგმენტი/ (ეფთვიმე ათონელი), 71, 90, 105 (ეფრემ მცირე), 115 (გიორგი მთაწმიდელი), 134, 150, 154 (ეფრემ მცირე), 160 (არსენ იყალთოელი), 173, 180 (ეფრემ მცირე), 188 (არსენ იყალთოელი), 192 (ეფრემ მცირე), 197, 199, 214, 217, 236 /ფრაგმენტები/ (არსენ იყალთოელი), 252, 261, 277, 279, 299, 301, 341, 342, 351, 352, 353, 354 (ეფრემ მცირე).

ბასილის ეპისტოლეები თავისი დანიშნულებით, ხასიათით და, რა თქმა უნდა, მნიშვნელობით განსხვავდება ერთმანეთისაგან. თუმცა მათი ერთი ნაწილი ზოგადი ხასიათისაა მაგრამ ბევრი მათგანი, როგორც ისტორიული წყარო, შუქს ჰფენს არა მარტო ბასილის მოღვაწეობას და განსაკუთრებით მისი ეპიკოპოსობის ხანას, არამედ მთელს მის ეპოქას. ეს წერილები წარმოადგენს საკანონმდებლო ტექსტებს, მოკითხვისა და მიწვევის ბარათებს, ეხება ეკლესიის ორგანიზაციის საკითხებს. ამ წერილებში ეპიკოპოსი მაგისტროსებთან და პრეფექტებთან შუამდგომლობს შეკირავებულთ, ზნეობრივ გაკვეთილებს აძლევს დაცემულთ. მათში აისახა ბასილის მშფოთვარე და ხანმოკლე სიცოცხლე. არიოზული ერესით გამომწვეული ნიჟათი და უსიამოვნება წითელ ზოლად გასდევს ამ ეპოქის პატრიარქთა და მათ შორის ბასილის ცხოვრებასაც. ამიტომ წერილთა ერთი ნაწილი დოგმატურ-პოლემიკური ხასიათისაა და ეპიკოპოსი არ უშვებს შემთხვევას კიდევ ერთხელ ჩამოაყალიბოს თავისი რელიგიურ-ფილოსოფიური შეხედულებანი.

ჩვენ არ შემოვიფარგლებით ზემოაღნიშნულით. გამოკვლევაში საგანგებოდ შევხებით ბასილი დიდის რამდენიმე ცალკეულ წერილს (ეპ. 2, 46, 115, 173) და წერილთა ჯგუფს (სარეკომენდაციო ეპისტოლეები, ბასილისა და ლიბანიოსის მიმოწერა, კანონიკური წერილები).

ბასილი დიდის მეორე წერილი, მიმართული გრიგოლ ნაზიანზელისადმი, საუკეთესოა მის ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში²⁵. იგი არ ეკუთვნის ეპისკოპოსის კალამს, არამედ დაწერილია ბევრად ადრე, ათენიდან მისი ჩამოსვლის შემდეგ, როდესაც უკვე მონათლული პონტოში განმარტოვდა და იქ ასკეტურა ცხოვრება დაიწყო²⁶. ამ განმარტობას წინ უძღოდა მოგზაურობა სირიაში, პალესტინაში, ეგვიპტესა და მესოპოტამიაში, რომელიც სწორედ სამონასტრო ცხოვრების გასაცნობად იყო გამოიწველი. ეს წერილი წარმოადგენს მანიფესტს, სადაც ასკეტად მოქცეული ბასილი თავის გადაწყვეტილებას ამცნობს იმ ცბიერ სამყაროს, რომელსაც ის სტოვებს. ეს აპოლოგეტური სურვილები და ახალგაზრდა მქვერმეტყველის ახლად მიღებული ცოდნა მისატყვევებს ხდის იმ გადაპარბეზულ მაღალფარდოვნებასა და ფილოსოფიურ აზრებს, რომლებიც აღარ გვხვდება სიმწიფის დროს დაწერილ მის ასკეტურ ნაწარმოებებში²⁷.

ამ წერილში მოკლედ არის ჩამოყალიბებული ბასილის ძირითადი ასკეტური შეხედულებანი და ასკეტური ცხოვრების წესი. აქ ავტორს ყველაფერი აქვს გათვალისწინებული სამონასტრო ცხოვრების უმცირეს დეტალამდე, საკვები იქნება ეს თუ ტანსაცმელი, ძილი თუ ვარცხნილობა. ცხადია, თვით ბასილი დიდიც სწორედ ამ ეთიკური ნორმების მატარებელი ასკეტი იყო და მისი მსგავსი მრავალი მოღვაწეობდა იმ პერიოდში ეგვიპტის, სირიის და პალესტინის უდაბნოებში.

სამონასტრო სამყაროში ამ წერილის პოპულარობას მოწმობს მისი სირიული თარგმანი, შესრულებული VII—VIII სს-ში²⁸. X საუკუნის მეორე ნახევარში კი სვიმეონ მეტაფრასტმა მისი მოზრდილი ფრაგმენტი თხუთმეტ ნაწილად დაყო და შეიტანა ბასილის თხზულებებიდან ამოკრეფილ 14 სიტყვაში შერჩევით. (*Sermones de moribus*, PG 32, 1116—1381)²⁹.

1927 წელს კ. კეკელიძემ თავის ცნობილ ნაშრომში „უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში“ ბასილის ჰომილიათა ქართული თარგმანების რიცხვში მეთორმეტე ნომრად შეიტანა მისივე მეორე ეპისტოლე გრიგოლ ნაზიანზელისადმი, ქართულად თარგმნილი ეფთვიმე ათონელის მიერ (ჰომილიათა თანამიმდევრობა მკვლევარს მოცემული აქვს „ათიკის“ გვიანდელი და სრული ნუსხების A 100, A 181 და S 376-ის მიხედვით)³⁰. ამგვარად გაიცნო ეს საკითხი ევროპულმა მეცნიერებამ გ. ფერაძის მიერ შესრულებულ ამავე შრომას გერმანულ თარგმანში³¹.

ე. ხინთიბიძე თავის ნაშრომში დეტალურად გადმოგვცემს მეორე ეპისტოლის შინაარსს და განიხილავს მას, როგორც ბასილი დიდის ასკეტური თხზულებების „ეკრელი წესების“ და „მოკლე წესების“ საფუძველს³², მიუთითებს,

25 მეორე ეპისტოლის ფრაგმენტის უძველესი ნუსხა, ზეარონის პაპირუსი 6795 მეხუთე საუკუნით თარიღდება. (Rudberg, Manuscripts and editions, გვ. 54).

26 ამ ეპისტოლეს პ. ფედვიკი 358 წლით ათარიღებს (Fedwick, A chronology, გვ. 6).

27 Gribomont, Etudes, გვ. 65.

28 Gribomont, Histoire, გვ. 308, სქ.

29 Rudberg, Etudes, გვ. 182.

30 კეკელიძე, უცხო ავტორები, 1927, გვ. 110.

31 Peradze 2, გვ. 282.

32 ხინთიბიძე, ქართული რელიქიები, გვ. 28—30.

რომ „მრავალ ქართულ ხელნაწერშია შესული ბასილის ეპისტოლე გრიგოლის მიმართ (წერილი 2) ... ბასილის ეს ეპისტოლე ექვთიმე მთაწმიდელს თავის თარგმნით „ითიკაშიც“ შეუტანია (თავი 12). აღდენად, იგი მოიპოვება „ითიკის“ შემცველ ხელნაწერებშიც: A 100, 181, 394; S 376, იერ. 14, ათონი 49(!)“³³.

1978 წელს ივ. ლოლაშვილმა გამოსცა ამ ეპისტოლის ფრაგმენტები³⁴, როგორც თვითონ მიუთითებს, ორი ხელნაწერის, A 181-ისა და A 292-ის მიხედვით³⁵. მეორე ეპისტოლის ქართული თარგმანის კვლევის შედეგები საბოლოოდ ასე წარმოგვიდგება:

ა) მეორე ეპისტოლის ქართული თარგმანი ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს.

ბ) იგი ჰომილეთიკური კრებულების კუთვნილებას წარმოადგენს. ეს ტექსტი თვითონ ეფთვიმე ათონელს შეუტანია მის მიერ თარგმნით „ითიკაში“, თუმცა იგი გვხვდება სხვა ხასიათის ქართულ ხელნაწერებშიც.

შემდგომმა შესწავლამ ცხადყო, რომ ეს ეპისტოლე არ წარმოადგენს ჩვეულებრივ პირად წერილს. მას მტკიცედ გაშიზნული პრაქტიკული დანიშნულება აქვს და ხშირად გვხვდება არა მარტო წერილების შემცველ, არამედ ასკეტურ და ჰომილეთიკურ კრებულებში — როგორც ბიზანტიურ, ისე ქართულ ლიტერატურაში. მოცულობით მცირეს, მაგრამ ასკეტათათვის განუზომელი მნიშვნელობის მქონე ამ ნაწარმოებს ოდითგანვე უნდა მიეპყრო ქართველი მწიგნობარი ბერადღება. ჩვენ მიერ დამატებით გამოვლენილი მასალა ამის დადასტურებას წარმოადგენს. ამ წერილის შემცველ ხელნაწერთა სია ჩვენ კიდევ რვა კრებულით გავზარდეთ. მეორე ეპისტოლის ქართული თარგმანის სხვადასხვა რედაქციათა გამოვლენისა და შესწავლის შედეგად მისი შემცველი 22 ხელნაწერი სამად დაჯგუფდა.

I რედაქცია — H 622.

II რედაქცია — იერ. 14; ათ. 77; A 22, 100, 181, 232, 394, 404, 548, 927, 1101; S 54, 120, 376, 3661, 4806; H 906, 2350, 2853; ქუთ. 431.

III რედაქცია — A 292.

მეორე ეპისტოლის პირველი თარგმანი შესრულებულია არაბული დედნიდან არაბულ სამყაროში, რომლის ძლიერ გავლენასაც ექვმიუტანელს ხდის ერთი შეხედვით თვალში საცემი ქართულისათვის უჩვეულო სინტაქსური ფორმები და არაბული ენისათვის დამახასიათებელი ტიპიური კონსტრუქციები. თარგმანი იმდენად ახლოს დგას დედანთან, რომ მისი არაბული წარმომავლობა აშკარაა ლექსიკური და გრამატიკული არაბიზმების გამოვლენის გარეშეც³⁶.

არაბულიდან მომდინარე მეორე წერილის უძველეს ქართულ თარგმანს შეიცავს ასკეტური კრებული H 622³⁷ (X ს.). იგი აღწერილია არასრული სახით. მოგვიანებით მას შეუერთდა დანარჩენი ფრაგმენტები სხვა ხელნაწერებიდან. დღეს იგი, აღწერილობასთან შედარებით, ორჯერ უფრო სრულია. თუმცა, ამ ხელნაწერის არც აღწერილი ნაწილი არ იძლევა მისი შედგენილობის

³³ იქვე, გვ. 69—70.

³⁴ ლოლაშვილი, მწერლობის საწყისებთან, გვ. 40, 42.

³⁵ იქვე, გვ. 108.

³⁶ გვარამია, მეორე ეპისტოლის არაბული ვერსია, გვ. 146—153.

³⁷ H II, გვ. 96—97.

წათელ სურათს. ამაში დაერწმუნდით ჩვენთვის საინტერესო ტექსტთან დაკავშირებით: 70v-ზე (გეყარდნობით აღწერილობისაგან განსხვავებულ, ახალ პაგინაციას), რომელზეც მთავრდება მეორე ეპისტოლის ტექსტი, ყოველგვარი გამოყოფის გარეშე, აღარაფერს ვამბობთ სინგურზე, იწყება ჩვენთვის უცნობი რომელიღაც თხზულება (თუ ფრაგმენტი) — „აღძრუაჲ სიკაბუკისაჲ, ყრმანი იგი ბაბილონელთაჲ არიან, ესე იგი არს მონებაჲ კორცთაჲ...“ ეს ვითარება არ აისახა ხელნაწერის აღწერილობაში.

კრებული ძალზე დაზიანებულია, ამდენად, მისი გადაწერის ადგილისა და ზუსტი თარიღის დადგენა დიდ სიძნელეს წარმოადგენს. ფრანგი აღმოსავლეთმცოდნის, ბ. უტიეს აზრით, აღნიშნული კრებული პალესტინური წარმოშობისაა. გამოირიცხული არ არის, რომ არა მარტო ბასილის მეორე წერილი, არამედ მისი შემცველი მთელი ხელნაწერი არაბული დედნიდან იყოს თარგმნილი³⁸.

დღეს თითქმის შეუძლებელია დავადგინოთ პალესტინის რომელ მონასტერში გადაიწერა ეს ნაკლები კრებული. მართალია, VIII—X სს-ში საბას ლავრაში „შეიძლება ითქვას, დღედა ქართველების ნამდვილი ინტენსიური ლიტერატურული შემოქმედება“³⁹, მაგრამ იმავე პერიოდში არაერთი მწიგნულოვანი ძეგლი დაიწერა მეორე მონასტერში — პალევრაშიც.

მეორე წერილის უძველეს არაბულ ტექსტს შეიცავს სამეცნიერო წრეებში ფართოდ ცნობილი ხელნაწერი Strassbourg ar. 151⁴⁰, გადაწერილი საბაწმიდაში 885 წელს, მაგრამ აღნიშნული წერილის ბოლონაკლები ტექსტი არ წარმოადგენს სრული ქართული თარგმანის დედანს⁴¹. ამ იშვიათი ქართული კრებულის, H 622-ის საფუძვლიანი აღწერა, შესწავლა და გამოცემა პალესტინაში მოღვაწე ქართველ მთარგმნელთა და მწიგნობართა ლიტერატურული მოღვაწეობის კიდევ ერთ მწიგნულოვან ფურცელს გადაშლის.

მეორე წერილის პრაქტიკულმა დანიშნულებამ და ქართული თარგმანის არაბულმა წარმომავლობამ განაპირობა მისი მეორე, ოსტატურად შესრულებული თარგმანი. ოსტატის ხელი არ აკლია არც პირველს, მაგრამ ეპოქა მოითხოვდა და ბუნებრივია, „ხელმწიფისა შვილის შვილსა, ნუფუყე და არა უეჭუელსა, თუთ უეჭვი და საკუთარი შვილი“ არჩიეს. ეს თარგმანი შესრულებულია ბერძნული ენიდან X საუკუნის ბოლოს ეფთვიმე ათონელის მიერ. ხელნაწერთა უდიდესი ნაწილი (II ქგუფი) სწორედ ეფთვიმე ათონელის თარგმანს შეიცავს. მათ შორის უძველესი ქართული ხელნაწერი A 1101-იც ასკეტური ზსიათის კრებულია. ხელნაწერების რაოდენობა მოწმობს, რომ ეფთვიმე ათონელის ნაღვაწმა ჯანდევნა ამ ეპისტოლის უძველესი ქართული თარგმანი. ეფთვიმეს მიერ ამ წერილის თარგმნის ფაქტი არასოდეს ყოფილა საეჭვო, ამიტომ უჩვეულოდ გვეჩვენა, როდესაც მეორე ეპისტოლის ქართულ თარგმანს, ეფთვიმესეული დასაწყისით, წაეაწყდით ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ თხზულებათა კრებულში — A 292.

38 ჩ ა ჩ ი ბ ა ი ა, ფრაგმენტების შესწავლისათვის, გვ. 157—166.

39 კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ისტორია, გვ. 91.

40 ხელნაწერი აღწერილობა: Oestrop, Über zwei arabische Codices, გვ. 453—473. ამ კრებულთან დაკავშირებით იხ.: Garitte, Homelie, წგ. 123—163; Oultier, Les Enseignements des Pères, გვ. 36—47.

41 არაბულ ტექსტს მთლიანად აკლია ე. წ. ბოლოსიტყვაობა და რამდენიმე სტრიქონი ტექსტიდან. ამ ნაწილის შემდეგში დაჟარგვა გამოირიცხულია, რადგან ნაქსუს ტექსტს უშუალოდ მისდევს მომდევნო თხზულება.

ერთი თვალის გადავლებითაც კი აშკარაა, რომ ტექსტი წარმოადგენს ეფთვიმე ათონელის თარგმანს, შეესებულსა და შესწორებულს ეფრემ მცირის მიერ. ამ რედაქციის ეფრემისადმი მიკუთვნება შემდეგმა ფაქტორებმა განსაზღვრა: ა) აღნიშნულ ტექსტს შეიცავს მის მიერ თარგმნილი კრებული; ბ) ეფრემი არაერთხელ იქნა „შემწინელი“ ამგვარ საქმიანობაში ეფთვიმეს თხზულებათა მიმართ; გ) ეფრემს, რომელმაც თარგმნა ბასილი დიდის „ასკეტიკონი“ (A 689, 132), საფუძველი ჰქონდა დაინტერესებულიყო ამ ასკეტური სახელის წერილითაც.

მეორე ეპისტოლის ორი უკანასკნელი რედაქციის შედარება ამ ორი დიდი მოღვაწის არაერთხელ დახასიათებული მთარგმნელობითი მეთოდის ნათელ სურათს წარმოგვიდგენს. ჩვენ აქ საქმე გვაქვს იშვიათ და ამავე დროს ისეთ ბედნიერ შემთხვევასთან, როდესაც ერთსა და იმავე ტექსტში ნათლად გამოიკვეთა მათი სხვადასხვა პოზიცია და მიდგომა სათარგმნი მასალისადმი. დღეს არავისთვის არ არის საიდუმლო, თუ როგორ რეაქციას იწვევდა ეფრემის ამგვარი საქმიანობა მის თანამედროვეებში. იგი „შიშით და ძრწოლით“ იმართლებდა თავს და „მეორედ თარგმნის კადნიერებისათვის“ შენდობას სთხოვდა მკითხველს და უფალს⁴².

ცდილობდა რა სხვადასხვა გზებით თანამედროვეთა რისხვის აცილებას, ეფრემი მეთოდურად განაგრძობდა საქმეს, რასაც მეცნიერის კეთილსინდისიერება და დიდი ფილოლოგიური ცოდნა კარნახობდა. ამიტომ თავის მიერ თარგმნილ თხზულებათა ანდერძ-მინაწერებში იგი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ კადნიერებისაგან შორს არის და თავის გამოჩენა კი არ სურს (ჩანს ეს იყო ერთ-ერთი ბრალდება), არამედ სიმარტოვს ემსახურება⁴³. ეფრემს შემწეობისა და საკუთარი ნააზრევის გასამართლებლად ანტიოქიის პატრიარქისთვისაც კი მიუმართავს, რომ არაფერი ვთქვათ სხვა განსწავლულ ბერძენ და ქართველ მამებზე, და ისე აღდგომია წინ ეფთვიმეს უდრეკ ავტორიტეტს.

ეფრემი მეცნიერია. მას შესანიშნავად აქვს გააზრებული როგორც თარგმნილი ლიტერატურის ნაკლოვანი მხარეები, ისე მათი გამომწვევი მიზეზები, ამდენად, წინამორბედთა ნაღვაწის მისეული შეფასება უტყუარი და ექვემოთბუნელია. ეფრემი იმასაც კი აღნიშნავს, რომ „წმიდა მამა ეფთვიმე“ ქართველებს სძიმთა ზრდიდა და მსლითა“ და „სიტყუა სიმოკლე . . . განაერცის ლიტონისა ერისათვის“⁴⁴.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა, რამ აიძულა ეფრემი, ეფთვიმე ათონელის თარგმანის საფუძველზე მეორე რედაქცია შეექმნა და რაში მდგომარეობს ამ რედაქციითა შორის არსებული სხვაობა? მიზეზი ერთია — ეფთვიმე ათონელის თარგმანი დედანთან შედარებით მოკლეა.

„... ჭყბ ზე ზ მჰვ πωιδ αβ-αβ; ჰპ! რჳ; ჰრ/α-α; რα-რ; γ υ α ρ β ε αλ ἡ μ ε ρ α ρ, γραφεισ αλχαρισμου...“ გვ. 156.⁴⁵

⁴² ბ ლ ე ი კ ი, ლიტერატურული მოღვაწეობიდან, გვ. 168.

⁴³ იქვე, გვ. 169.

⁴⁴ იქვე.

⁴⁵ ჩვენ ხელთ გვაქვს მეორე ეპისტოლის სამი ბერძნული გამოცემა: I. პ. მარაწის (PG 32, 224—233), სტიგ ი. რულბერგის (Eludes, გვ. 156—168) და ი. კურტონეს (Saint Basile, I, 1957, გვ. 5—13). ჩვენ უპირატესობას ვანიჭებთ სტიგ ი. რულბერგის იშვიათ გამოცემას, რომელიც 123 ბერძნულ ხელნაწერს ეყრდნობა.

„ხოლო მე თუ ვითარ ვიყოფი
უდაბნოსა ამას შინა, და რასა ვიქმ,
მოწერად მრცხუნის...“ A 1101,
243r.

„ხოლო მე ვითარ ვიყოფი
უდაბნოსა ამას შინა დღე და ღა-
მე, და რასა ვიქმ, მოწერად მრცხუ-
ნის...“ A 292, 334r.

ეს ფრაგმენტი სხვა მხრივაც იპყრობს ყურადღებას ბერძნულ და არა-
ბულ ტექსტებში დაცული თანამიმდევრობა ღამე და დღე, ორივე ქარ-
თველ მთარგმნელს, ანონიმსა და ეფრემს დაეინებოთ გადმოაქვთ როგორც
დღე და ღამე. ამ თანამიმდევრობის შეცვლა ქართული ენის თავისებურე-
ბამ განაპირობა. იგი იდიომატური გამოთქმაა¹⁶ და ქართველის სმენაც მის
ამგვარ წარმოთქმას არის მიჩვეული. სხვა მდგომარეობა გვაქვს კანონიკურ
ტექსტებში: „...და აღდგის ღამე და დღე...“ (მრ. 4, 27); „და მარადის
ღამე და დღე საფლავებსა და მათა გარე იქცევიან...“ (მრ. 5, 5).

სიტყვასიტყვით თარგმნის ეფრემი დედანს სხვა შემთხვევებშიც: „...ὦντας
ἐκ τῆς αἰῶνος καὶ τοῦ ἔτι καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἄγγελος...“ გვ. 159.

„...ეგრეთვე გულისთქუმა და
რისხება...“ A 1101, 244v.

„...ეგრეთვე გულისთქმა და რის-
ხება და შიში და მწუხარე-
ბა...“ A 292, 335r.

„...Σπουδαὶ ὁ πνεύματι καὶ τῷ
καρδίᾳ...“ გვ. 165.

„თულნი ქუედამხედველ...“ A
1101, 246v.

„...თულნი მკმუნეარე და
ქუედამხედველ...“ A 292, 336r.

თარგმანებს შორის არსებული ამგვარი სხვაობანი სქოლიოებში აისახა,
მაგრამ ორ შემთხვევაში დაცულია ტექსტებს შორის უფრო შორის მადის და-
რედაქცეული ხასიათისა. ეფრემი ხელახლა, დედანთან მიდევნებით თარგმნის
წერტილის ორ ნაწყვეტს. სწორედ ეს ქმნის ძირითად განსხვავებას ამ ორ თარ-
გმანს შორის. შესაბამის ადგილებს გამოცემაში წარმოვადგენთ პარალელური
ტექსტების სახით.

ბასილი დიდის მეორე წერილის ეფთვიმესეული თარგმანისა და ეფრემის
რედაქციის შედარება ბერძნულ ორიგინალთან მოწმობს, რომ თარგმნის პრინ-
ციპების თვალსაზრისით, ეფრემის მიერ გამოჩენილი ინიციატივა მეცნიერუ-
ლად ყოველმხრივ გამართლებულია. ამ შემთხვევაში ეფრემ მცირე წარმო-
გვიდგება მატარებლად ისეთი მოწინავე მეცნიერული შეხედულებებისა, რომ-
ლებმაც თავის დროზე ქართველი მწიგნობრები აიძულეს ავტორიტეტებზე
მაღლა მშობლიური მწერლობის ინტერესები დაეყენებინათ და უშუალოდ მი-
სულეყვენ ბერძნულ ორიგინალთან, სწორად შეეფასებინათ დიდა წინაპ-
რებისაგან მიღებული ლიტერატურული მემკვიდრეობა.

საინტერესოა ის გარემოებაც, რომ ბასილის მეორე ეპისტოლის ეფთვი-
მესეული თარგმანის ზოგიერთი ფრაგმენტი ძალიან გვაგონებს არაბულიდან
მომდინარე ქართული თარგმანის შესაბამის ადგილებს, ხოლო ერთ შემ-
თხვევაში ეფთვიმე პირდაპირ სცილდება ბერძნულ ორიგინალს და მიჰყვება
ძველ თარგმანს:

„...და კუალად საკმელიცა ევ-
რევე, რაჲმ კმა-გეყოფოდის, პუ-
რი და წყალი რაჲმ ეყოფოდის
გუამსა მრთელსა და ყოველივე,
რაჲცა იყოს მხალთაგანი, გი-
ნა ცერცუთაგანი, საზომით-
მცა არს საკმარი ოდენ კორცთაჲ...“
H 622, 69r.

ეგრეთვე საზრდელად პური ოდ-
ენმცა აღასრულებს საკმარსა ჩუენსა
და წყალიმცა არს სასუმლად ჩუენ-
და და უფროასად მრთელთა გუამი-
თა, ანუ თუ მხალთაგან ოდენ
და ცერცუთაგან ნუგეში-
ნის-ვიცემდეთ ოდესევე...“ A 1101,
247r.

ბერთათვის საკვებად ცერცუთან ერთად მწვანის, ანუ მხალეულის გამო-
ყენებაზე მიუთითებს არაბული ტექსტი და მისგან მომდინარე ქართული
თარგმანი. მაშინ როდესაც ამის შესახებ სრულიად არაფერია ნათქვამი ბერ-
ძნულ დედანში. აქვე დავძენთ, რომ მეორე წერილის ეფრემისეული რედა-
ქციის ერთი ადგილიც ძალიან გვაგონებს შესაბამის ნაწილს არაბულიდან
მომდინარე ქართული თარგმანიდან:

„...ნუ პრცხუენის სწავლად და
ასწავებდეს უშუერვე-
ლად...“ H 622, 67v.

„...ურცხვენელად ისწავებდეს და
უშუერველად ასწავებ-
დეს...“ A 292, 336r.

საფუძველმოკლებული არ უნდა იყოს ჩვენი ვარაუდი იმის შესახებ, რომ
წინათონურ პერიოდში პალესტინაში არაბული ენიდან შესრულებულ მე-
ორე წერილის ქართულ თარგმანს იცნობდნენ როგორც სირიაში, ისე ათონ-
ზე და მთარგმნელობითი მუშაობის პროცესში მას იყენებდნენ ისეთი დიდი
მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ ეფთვიმე ათონელი და ეფრემ მცირე.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ დავასკვნით: ქართულ ენაზე არსებობს
მეორე წერილის არა მხოლოდ ერთი თარგმანი, შესრულებული ეფთვიმე
ათონელის მიერ, არამედ მისი ორი დამოუკიდებელი თარგმანი და ერთიც რე-
დაქცია⁴⁷.

1. პირველი თარგმანი შესრულებულია პალესტინაში, არაბული ენიდან,
VIII—X სს.—ში ანონიმის მიერ.

2. მეორე თარგმნილია ბერძნული ენიდან ეფთვიმე ათონელის მიერ X
საუკუნის დასასრულს.

3. მესამე რედაქცია წარმოადგენს ეფრემ მცირის მიერ ეფთვიმე ათონ-
ელის თარგმანის შევსებულ-შესწორებულ ტექსტს. იგი უფრო სრულია და
აზლოს დგას დედანთან. ეს რედაქცია ჩამოყალიბდა XI საუკუნეში, შავ მთა-
ზე, სადაც უხდებოდა მოღვაწეობა დიდ მთარგმნელსა და ფილოლოგს.

ბერძნულ ხელნაწერთა შესწავლა მოწმობს, რომ ბასილი დიდის ეს მნიშვ-
ნელოვანი კორექსიონდენცია არ განეკუთვნება მხოლოდ წერილთა ტრადიციას
და ხშირად გვხვდება ასკეტურ და ჰომილეტიკურ კრებულებში. ბუნებრივია,
ისმის კითხვა, რა ტიპის ბერძნული ხელნაწერებიდან ითარგმნა აგი და რა

⁴⁷ როგორც უკვე აღინიშნა ინტერესი ბასილ დიდის წერილისადმი XIX საუკუნეშიც არ
შენელებულა. ხელნაწერი A 820 შეიცავს მის ფრაგმენტს თარგმნის რუსულიდან.

სახის ხელნაწერებში დამკვიდრდა? მეორე წერილის ბერძნული კრებულებიდან მომდინარეობის საკითხის განხილვამდე მოკლედ შევეხებით პიზანტინოლოგიაში ამ მიმართულებით ჩატარებული კვლევის შედეგებს.

მეორე წერილის შემცველი 123 ბერძნული ხელნაწერიდან 40 წერილების ტრადიციას განეკუთვნება. ამათგან ოცი აღწერილია ჭერ კიდევ მ. ბესიერის მიერ⁴⁸. ამ ხელნაწერთაგან თორმეტს აქვს არა წერილების სრული კორპუსი, არამედ მოკლე ანთოლოგია. მთელი ეს მასალა დაყოფილია რამდენიმე ოჯახად (Aa, Ab, Ac, Ba, Bx, Bz)⁴⁹. დანარჩენი 83 კრებულიდან 69 ასკეტური და ჰომილეტიკური ტიპის ხელნაწერი თავსდება 16 ჭგუფთან სისტემაში⁵⁰, გარდა დანარჩენი თოთხმეტისა, რომლებიც არ ექვემდებარებიან აღნიშნულ კლასიფიკაციას⁵¹. ამგვარად, მეორე წერილის შემცველი ბერძნული ხელნაწერები შეიძლება სამად დაჯგუფდეს: I. ეპისტოლეთა ხელნაწერები, II. ასკეტური და ჰომილეტიკური კრებულები და III. სხვა ხელნაწერები, რომლებიც უდავო კავშირში არიან წერილების ტრადიციასთან.

II ჭგუფის 69 ხელნაწერიდან 29 ასკეტური კრებულია. მათში მეორე წერილის არსებობა უჩვეულო მოვლენას არ წარმოადგენს, რადგან მეორე და ოდამეორე წერილები მთლიანად ასკეტური შინაარსისაა და დ. ამანდი სამართლიანად უწოდებს მათ სრულყოფილი ასკეტური დოქტრინის ესკიზებს⁵². „ასკეტიკონის“ სხვადასხვა ბერძნული რედაქციებიდან მეორე წერილს მყარი პოზიცია უკავია მისოგენურ და აღმოსავლურ რედაქციებში და არ განეკუთვნება ნილისა და ვულგატის რედაქციებს. სტუდიტე ამ წერილს შეიცავს იმ ხელნაწერებში, რომელთაც აქვთ Mosq. 117-ის კორპუსი. მაგრამ აქაც, ისევე როგორც ვულგატასა და ნილის ზოგიერთ ხელნაწერში, მეორე წერილის არსებობის ფაქტი სხვა რედაქციებიდან ნასესხობის კვალს ატარებს⁵³.

რაც შეეხება ქართულ კრებულებს, ისინი ტრადიციათა მიხედვით ასე დაჯგუფდება: I. H 622, A 1101 და ქუთ 431 ასკეტური კრებულებია. II. ყველაზე მრავალრიცხოვან ჰომილეტიკურ კრებულებში გამოიყოფა: ა) ბასილიიდის „სწავლანი“ ფსალმუნებზე დაწერილ ქადაგებათა გარეშე — იერ. 14 და „ითიკის“ ხელნაწერები A 927 (XII ს.), A 100 (1713 წ.), S 376 (1978 წ.), A 181 (1816 წ.), A 394 (XVIII ს.), H 2350 (XVIII ს.) და H 3661 (XVIII ს.).

ბ) კრებული „სუფევა“, რომელიც შეიცავს გაბრიელ მცირის (XVIII ს.) მიერ „ითიკიდან“ ამოკრეფილ 12 თხზულებას და მათთან ერთად ბასილის მეორე წერილს⁵⁴. „სუფევის“ ხელნაწერებში ეს წერილი „ითიკიდან“ არის შესული, ამდენად, ამ კრებულს მნიშვნელობა არ ენიჭება ჰომილეტიკურ კრებულებში მეორე წერილის დამკვიდრების პროცესის გასათვალისწინებლად (ამიტომ „სუფევა“ ამ თვალსაზრისით არც ფიგურირებს ჩვენ გამოკვლევაში).

III. A 584 და A 404 კანონიკური კრებულებია.

⁴⁸ Rudberg, *Études*, გვ. 154.

⁴⁹ იქვე, გვ. 19—52.

⁵⁰ იგულისხმება შედგენილობის, თავების თანამიმდევრობის, ვარიანტების თუ სხვა ნიშნების მიხედვით მონათესავე ხელნაწერთა დაჯგუფება (იქვე, გვ. 168—187).

⁵¹ იქვე, გვ. 154.

⁵² იქვე, გვ. 146.

⁵³ იქვე.

⁵⁴ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ისტორია, I, გვ. 401.

IV. ამ ჯგუფში გავერთიანეთ ყველა ის ხელნაწერი, რომელიც ჩვენ კლასიფიკაციას არ ექვემდებარება: ესენია: H 2853, ათ. 77 (1049 წ. ეს უკანასკნელი შეიცავს ბასილი დიდის მხოლოდ ამ ნაწარმოებს) და გრაგოლ ლეთის-მეტყველის თხზულებათა კრებული — A 292.

ქართულ ხელნაწერთა კლასიფიკაცია მოწმობს, რომ მეორე წერილს ძირითადად ასკეტური და ჰომილტიკური კრებულები შეიცავენ. ქრონოლოგიური თვალსაზრისით მათ შორის პირველადი სწორედ ასკეტური კრებულებია. H 622-ზე ჩვენ აღარ შევჩერდებით და პირდაპირ გადავალთ ხელნაწერ A 1101-ზე, რომელიც საინტერესოა თავისი შედგენალობით.

ბასილის მეორე წერალი განხილული უნდა იქნეს ამავე ხელნაწერში შემავალ ბასილის თუ ფსევდობასილის რამდენიმე თხზულებასთან ერთიანობაში, რადგან A 1101-ში იგი სწორედ ზემოაღნიშნულ თხზულებებთან ერთად იმკვიდრებს ადგილს. მათგან მოწყვეტით მეორე წერილის რომელიმე ტრადიციასთან მიკუთვნება დაუშვებლად მიგვაჩნია.

ამ უსაბურო თხზულებათა კვლევის ისტორიას და მათ იდენტიფიკაციას მიუძღვნენ ჩვენი გამოკვლევის სპეციალური თავი „ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთი რედაქცია“, ამიტომ აქ მათზე მსჯელობას თავს ვარიდებთ. მეორე ეპისტოლე ძალიან მკიდროდ უკავშირდება ორ ტრადიციას. ჩვენ იმუშავებული ვართ ირთსა და იმავე საკითხებს შევხებით როგორც ბასილის ეპისტოლურ მემკვიდრეობასთან, ისე მის ასკეტურ ნაწარმოებებთან დაკავშირებით. აშკარად ვრცლად შევეხებით მხოლოდ მეორე ეპისტოლის ე. წ. დამატების საკითხს.

მეორე წერილის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანს უფრო ვრცელი დაზოგოება აქვს, ვიდრე ეფრემის რედაქციას: „...ესე არს მოქალაქობაჲ მოღუაწეთაჲ, ილოცე უკუე, რაჲთა ჩუენცა სახიერმან ღმერთმან ღირს გუყვენეს ესევეთართა ცხორებითა აღსრულებად მცირეთა ამათ ღღეთა ჩუენთა, რაჲთა მიევმთხენეთ მისმიერსა წყალობასა და ღირს ვიქმნეთ კეთილთა მათ საუკუნეთა, რომელნი აღუთქუნა ღმერთმან მოშიშთა მისთა, რამეთუ კურთხეულ არს და ღიდებულ სახელი მისი აჲ და მარადის და უკუენითი უკუნისამდე; ამენ“. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ბოლო ნაწილი დამატებად არის მიჩნეული. PG-ში გამოქვეყნებული მეორე წერილის ტექსტი მას იესებს W³ ანუ Vindobonensis theol. 231, XIV—XV საუკუნეების ხელნაწერის მიხედვით (PG 32, 223, შენიშვნა 6)⁵⁵. სტივ ი. რუდბერგის გამოცემაში ტექსტის აღნიშნული მონაკვეთი ჩასმულია ფრჩხილებში⁵⁶. აღნიშნულ დამატებას მეორე წერილი შეიცავს ე. წ. Aa ჯგუფის რვა ხელნაწერში, რომლებიც „ასკეტიკონის“ მისოგენურ რედაქციას წარმოადგენენ. აღნიშნული დამატება, რომელიც მისოგენიის საკუთრებაა, გვხვდება „ასკეტიკონის“ იმ რედაქციებში, რომლებიც განიცდიან მისოგენის გავლენას⁵⁷. ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი მეორე წერილის ტექსტის ბოლოს დართული დამატება, ჩვენი აზრით, მისი ასკეტური ხასიათის კრებულებიდან მომდინარეობაზე მიანიშნებს. ეფრემის რედაქცია კი პირიქით, წერილთა ტრადიციას განეკუთვნება და ამიტომ აღნიშნული დამატება არც შეიძლება იყოს ყოფილიყო მის დედანში.

⁵⁵ Rudberd, *Études*, გვ. 168.

⁵⁶ იქვე.

⁵⁷ დასახ. ნაშრ., გვ. 146.

ჩვენ მიზანს არ წარმოადგენს ამ წერილის ტექსტის არქეტაიპის ძიება, მაგრამ ვარიანტული თვალსაზრისით მასზე დაკვირვება საინტერესო სურათს გვიჩვენებს. A 1101 უპირისპირდება მეორე წერილის ტექსტის შემცველ ხელნაწერთა უმრავლესობას — იერ. 14, A 22, 100, 181, 234, 394, 404, 548, 927: S 54, 120, 376, 3661, 4806; H 906, 2350. რაც შეეხება ორ გვიანდელ ხელნაწერს ქუთ. 431-სა და H 2853-ს, ისინი ვარიანტული წაკითხვებით უახლოვდებიან ხან 1:101-ს, ხან აღნიშნულ ჯგუფს.

A 1101

იერ 14

„...სიყუარულისაგან სოფლისა და ყოველთაგან საქმეთა მისთა...“ 224v

„...და ესე არს დამკვდრებაჲ ღმრთისა ჩუენ შორის, რაჲთა დაუვიწყებელად გუაქუნდეს ქსენებაჲ მისი ჩუენ შორის, რამეთუ ესრეთ ვიქმნებით ტაძარ ღმრთისა...“ 246r—v.

„...სიყუარულისაგან ყოველთა საქმეთაგან სოფლისათა...“ 344v.

„...და ესე არს დამკვდრებაჲ ღმრთისა ჩუენ შორის, რამეთუ ესრეთ ვიქმნებით ტაძარ ღმრთისა...“ 347r.

ამგვარად, ჩვენ საქმე გვაქვს განსხვავებული წაკითხვების მიხედვით მკვეთრად გამოჩნულ ხელნაწერთა ორ ტიპთან. რომელი გამოვიდა უშუალოდ ეფთვი-მის ხელიდან, ამისი გადაწყვეტა ჩვენ არ ძალგვიძს.

ეპ. 40

ბასილი დიდს მრავალი თხზულება მიეწერება, მათ შორის რამდენიმე ათეული კორესპონდენცია და შესაძლოა, აგრეთვე, 46-ე წერილიც⁵⁸. მისი დაწერის თარიღი უცნობია, მიმართულია ქალისადმი, რომელმაც არაფრად ჩააგდო ავტორის შეგონება და უზნეო ცხოვრებას მიჰყო ხელი. წერილი თავისი მხატვრული ღირსებებით არ ჩამორჩება რიტორიკის საუკეთესო ნიმუშებს. ეს განსაკუთრებით ეხება იმ ბოლო ნაწილს, რომელიც შეიცავს წარსულის მოგონებას, და რომლის საშუალებითაც ეპისკოპოსი ცდილობს დაცემული ქალწული აღრიდელ, სპეტაკ ცხოვრებას დაუბრუნოს. შთაბეჭდილებას კიდევ უფრო აძლიერებს საყვარელი ადამიანებისა და დაკარგული ბედნიერების განსენებით გამოწვეული სევდიანი განწყობილება⁵⁹.

ცხოვრების მკაცრი უარყოფა, რომელიც გადმოცემულია ამ წერილის პირველ ნაწილში, ეყრდნობა ძველი აღთქმის ყველაზე უფრო ცხად სახეებს. ამქვეყნიურის უარყოფის შემდეგ ავტორი გვიჩვენებს სინანულისა და ხსნის სასიკეთებას. ამ დროს იგი უკვე ახალი აღთქმის ციტირებას ახდენს. მკაცრი განკითხვა არ არის დავიწყებული ჩვენდამი ღვთის სიყვარულის გამოვლენების დროსაც. წერილი წარმოადგენს ერთ მთლიანობას და მორალური კანონების მკაცრად ერთგულია⁶⁰. ეს მეტად პოპულარული წერილი დამკვიდრდა ბასილის პოპილიათა შემცველ კრებულებშიც, სადაც სხვადასხვა ტექსტების, ფსალმუნთა თვრამეტი კომენტარისა და ოცდათერთმეტი მორალური საუბრის გვერდით

⁵⁸ Fedwick, A commentary, გვ. 32.

⁵⁹ Saint Basile, I, გვ. 118.

⁶⁰ Kustas, Saint Basil, გვ. 233—234.

ხშირად ვხვდებით მას რამდენიმე ცალკე მდგომ ნაწყვეტთან და უფრო ხშირად სამ კორესპონდენციასთან (45, 243, 260) მეზობლობაში⁶¹.

ამ ეპისტოლის ეფრემ მცირისეული თარგმანის ბოლონაკლული ტექსტი შემოგვინახა ერთადერთმა გვიანდელმა ნუსხამ A 292-მა. ამავე წერილის ნაწყვეტის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანს ჩვენ სრულიად შემთხვევით მივაკვლიეთ ბასილი დიდის სახელით ცნობილ უსათაურო „სწავლათა“ შორის⁶². მისი იდენტიფიკაციის შემდეგ ჩვენ არა მარტო მიუუჩინეთ აღნიშნულ ტექსტს თავისი ადგილი ბასილის წერილების რიცხვში, არამედ შევეცადეთ გაგვერკვია, არსებობდა თუ არა ამ სახით დამუშავებული ნაწყვეტის ბერძნული დედანი.

ებ. 115

115-ე წერილის ქართული თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს. უკვე აღვნიშნეთ, რომ მას შეიცავს 1083 წელს ეტრატზე გადაწერილი სამოციქულო — A 584. ხელნაწერი წარმოადგენს გიორგი მთაწმიდელის მოწაფისა და მისი ცხოვრების აღმწერის, გიორგი მცირის ავტოგრაფს. მთარგმნელის ანდერძის მიხედვით მასში შემავალი თხზულებები გიორგი მთაწმიდელმა თარგმნა მისი მოძღვრის გიორგი შეყენებულის ბრძანებით (228v—229r). გადამწერის ანდერძი შემდეგს გვაუწყებს: „ეგრეთვე პირველ თარგმნილისა თუთ წმიდასა და ჩუენისა მამისა გიორგი მთაწმიდელისა ნუსხისა მეორედ გარდმოწერილისაგან დაწერე ესე მესამე, რომლისა ამის ღელასა შინა ეწერა ხარკებით შეწამება და ფრიადი სიმაართლე, ვითარცა უთარგმნია პირსა მისსა წმიდასა წმიდისა სულისა მიერ მიცემულითა მადლითა და შეწეენითა. რომელი-ესე მისითავე მადლითა აღწერე სამოძღურებელად და საღვინებელად, საწურთელად და განსანათლებელად დაბნელებულისა სულისა ჩემისა მე, უღირსმან გიორგი ხუცეს-მონაზონმან, ღირსისა და წმიდისა მამათა-მამისა გიორგი მთაწმიდელისა თუალით მხილველმან და კელით მსახურმან...“ (229r).

ეს კრებული შეიცავს, აგრეთვე, ფოტი პატრიარქისა და გრიგოლ ნეოკესარიელის თხზულებებს. ხელნაწერის ანდერძი მოწმობს, რომ მხოლოდ „ესე ზემოთ მიქაელ სენკელისა თქმული ს ა რ წ მ უ ე ბ ა ე ნეტარასა მამისა ჩუენისა ეფთუმის თარგმნილი არს და სხუად ყოველი-წმიდისა მამისა გიორგისგან...“ (247v). ამგვარად, აღნიშნული ხელნაწერი ფაქტიურად გიორგი მთაწმიდელის სხვადასხვა ხასიათის თარგმანთა კრებულს წარმოადგენს. 247r—v-ზე მოთავსებულია ჩვენთვის საინტერესო ტექსტი.

115-ე წერილი ბასილი დიდის ეპისკოპოსობაში არის დაწერილი, კერძო ხასიათისაა და მიმართულია ვინმე ს ი მ პ ლ ი კ ი ა ს ა დ მ ი — Πρὸς Σιμ-πλίκιον ἀρεταίου (PG 32, 529—532), რომელსაც, როგორც სეფქალსი, მაღალი ადგილი ეკავა საზოგადოებაში. Migne-ის გამოცემაში აღნიშნულ ტექსტს განმარტებები აქვს დართული. წერილს წინ უძღვის ლათინურ ენაზე შესრულებული მისივე მოკლე შინაარსი, რომელიც გვაძლევს: ეპისკოპოსი შთაავონებს

⁶¹ Rudberg, *Études*, გვ. 53.

⁶² ამ თხზულებებს და კერძოდ, 46-ე წერილის ფრაგმენტის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანი ჩვენ დაწერილებით განვიხილეთ წინამდებარე ნაშრომის იმ თავში, რომელიც ბასილი დიდის ასკეტურ ნაწერებს ეძღვნება.

განრისხებულ ქალს, რომ ნაკლებად სასარგებლოა სამართლიანობის გარეშე ხელგაშლილობა დატაკებთან. სთხოვს, რომ შეწყვიტოს მისი დარაგება და იფიქროს ღვთაებრივ სამსჯავროზე, სადაც არც მონები იქნებიან მოწმეებად და არც საკუთრისები, რომელთა საქმეებიც აღიწერება შეულამაზებლად. სქოლიო-ში მითითებულია, რომ ეს მნიშვნელოვანი წერილი შეტანილი არ არის წმინდა ბასილის შრომათა ადრეულ გამოცემებში. აღნიშნულია ისიც, რომ წერილის ტექსტს ხელნაწერ *Caesareonum 67*-ში სათაურთან ერთად წინ უძღვის განმარტება, რომელიც ამ წერილის დაწერის მიზეზზე მიუთითებს: „მისი [ბასილის] ეპისტოლე სიმპლიკიას მიმართ მისი [ქალის] საკუთრისების შესახებ. თავად იგი [სიმპლიკია] ერეტიკოსი იყო და მაშინ, როდესაც დაუძლურებული ნეტარი ბასილი შევიდა აბაზანაში საბანაოდ, სიმპლიკიამ უბრძანა საკუთრისებს და გოგონებს მისთვის საბანაო ტილო შემოეცალათ. ღვთის სამართლიანმა სასჯელმა რამდენიმე მათგანი მაშინვე მოაშთო. თვით სიმპლიკიამ შეცდომის მოსანანიებლად ნეტარ ბასილის გაუგზავნა საფასე. მან კი არ მიიღო [ეს საფასე] და მოსწერა მას შემდეგი“. ზოგიერთ ბერძნულ ხელნაწერში ამ წერილს ასეთი სათაური აქვს. „Πρὸς τὴν αἰρετικὴν εὐνοσίχωσιν ἀντὶ τοῦ πρὸς Νίκαν καὶ Παναρεῖαν ἐπιστολῆς ἐν ᾗ καὶ ὑποὺν εὐνοσίχωσιν κατὰ τὴν ἀρετὴν“. ⁶² სათაური მოწმობს, რომ ერეტიკოსმა ქალმა, სიმპლიკიამ, ბასილის წინააღმდეგ თავხედობისათვის წააქეზა [მის წინააღმდეგ განაწყობა] საკუთრისნი სანდონი. მის [ქალის] ლანძღვასა და საკუთრისთა საყვედურებს [ამ წერილში ეპისკოპოსი] მრავლად გამოთქვამს.

ასევე ვრცლად არის დასათაურებული ამ წერილის ქართული თარგმანი: „ეპისტოლე წმიდისა ბასილი კესარიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ სიმპლიკიას მიმართ სეფექალისა, მწვალებელისა, [სიტყუა]თათჳს მონათა მისთა, რომელთა ეგინა წმიდისა ბასილისაჲ“. წერილის სათაური და მისი განმარტებები მოწმობენ უაღრესად დამაბულ ურთიერთობას ამ ორ პიროვნებას შორის. დიდგვაროვანი ქალი და მის მიერ წაქეზებული მონები თავხედურად და უდიერად მოქცევიან ეპისკოპოსს მისი სიცოცხლის მიწურულში. ამიტომაც, რომ ბასილის წერილი მუქარის ხასიათს ატარებს. იგი ბრალს სდებს ქალს მისდამი უპატივცემულობაში და განკითხვის დღით ემუქრება. სიმპლიკიას უხამსი შურისძიების გამომწვევი მიზეზის დადგენა ბასილის წერილის საშუალებით არ ხერხდება. ჩვენ დავინტერესდით ამ წერილის ადრესატით. ბასილის გარდაცვალების შემდეგ სიმპლიკიასათვის წერილით მიუმართავს გრიგოლ ღვთისმეტყველს. გრიგოლი სთხოვს ქალს პატივისცემით მოექცეს ეპისკოპოსის ხსოვნას და ნუ მართობოვს იმ მონის დაბრუნებას, რომელსაც ბასილიმ საეპისკოპოსო კათედრა ჩააბარა. თუმცა არც წერილის ავტორი უარყოფს, რომ მისმა მეგობარმა ეს მონა სიმპლიკიას მის უკითხვად, მისგან ნებართვის აუღებლად წაჰგვარა (ეპ. 79, PG 37, 149—153).

PG-ში გამოქვეყნებული ტექსტი საგრძნობლად სხვაობს მისი კრიტიკული გამოცემისაგან. ამ უკანასკნელს საფუძვლად უდევს უფრო სანდო ბერძნული ხელნაწერები. ქართული თარგმანი სიტყვასიტყვით მიყვება ახალ, კრიტიკულ გამოცემას. ტექსტების შედარება მოწმობს, რომ 900 წლის ქართული თარგმანი 115-ე წერილის მაგალითზე მხარს უჭერს ი. კურტონეს მიერ შერ-

⁶² Saint Basile, II, გვ. 19, სქ.

ჩეულ იმ უძველეს ბერძნულ ხელნაწერებს, რომლებიც საფუძვლად დაედო ბასილი დიდის წერილების მისეულ გამოცემას.

გპ. 173

„ასკეტიკონის“ ვულგატის რედაქციის საუკეთესო ხელნაწერებს ახლავთ დანართი, რომელიც თავისი ფორმით ახლოს დგას ბასილი დიდის „მორალურ წესებთან“, თუმცა იგი შეიცავს რელიგიური მსახურების სპეციფიკურ მომენტებს⁶⁴. ეს ტექსტი, ე. წ. კანონიკური ეპისტოლე, წარმოადგენს ბასილის ორი დამოუკიდებელი წერილის 173-ისა და 22-ის ერთიანობას და განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ადრესატის თვალსაზრისით. 173-ე წერილი (დაწერილია 374 წელს⁶⁵) მიმართულია კეთილშობილი და გონიერი ქალის „მეკანონე“ თეოდორასადმი⁶⁶, რაზედაც მეტყველებს მასში გამოხატული ღრმა პატივისცემა.

173-ე წერილი ეკუთვნის როგორც ეპისტოლეთა, ისე ასკეტურ ტრადიციას. ჰომილეტიკურ ხელნაწერებში იგი შეადგენს ასკეტური და არა ჰომილეტიკური კორპუსის ნაწილს. ამდენად 70 ხელნაწერიდან 34 ასკეტური კრებულია, ხოლო 30 — წერილები⁶⁷. ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ვულგატას რედაქცია უდავოდ თავისი წინაპრის, პონტოს მონასტრების ხელნაწერების⁶⁸, მეშვეობით შეიცავს ამ თხზულებას, რომელსაც უშუალოდ მოსდევს 22-ე წერილი. აღნიშნულ რედაქციაში ამგვარი შერწყმა არ არის ორიგინალური მოვლენა. 22-ე წერილი, რომელიც იწყება მოკლე პროლოგით და პასუხობს შეკითხვებს, წარმოადგენს ქრისტიანული მოძღვრების მიხედვით ცხოვრების წესებს. მას აქვს დასკვნა, მაშინ როდესაც 173-ე წერილს აქვს თავისი შესავალი. ამდენად, 22-ე და 173-ე წერილების ამგვარი განლაგება 173 + 22 სწორია. ამ წერილების შეგონებათა განსხვავებული ფორმა არ უქმნის საფრთხეს მათ ერთიანობას, პირიქით, ერთმანეთის გარეშე ამ ტექსტებს არ ექნებოდათ ასეთი გამოკვეთილი ხასიათი⁶⁹. შეიძლება დავუშვათ, რომ თეოდორამ, ანდა პონტოს ერთობამ, რომელსაც იგი ხელმძღვანელობდა, ძალიან ადრე გააერთიანა ეს ორი წერილი. იგი ხომ პრაქტიკულად ერთსა და იმავე ადრესატს ეკუთვნოდა. ამ წერილების შერწყმა სამეცნიერო ლიტერატურაში ამგვარად გამოსახება — 17322⁷⁰.

173-ე წერილი ბერძნულ ხელნაწერებში ოთხი სახით ვგვხვდება⁷¹:

1. დამოუკიდებელი ტექსტის სახით ის შესულია ორმოც ხელნაწერში, რომელთაგან ოცდაათი წერილების კრებულებს წარმოადგენს. ასკეტური ხელ-

⁶⁴ Gribomont, Les Regles, გვ. 157.

⁶⁵ Saint Basile, II, გვ. 108 სქ. ამ წერილს პ. ფედვიკი დაუთარილებელ შრომათა რიცხვს მიაკუთვნებს (Fedwick, A chronology, გვ. 19).

⁶⁶ „ასკეტიკონის“ ვულგატის რედაქციის მთარგმნელი ეფრემ მცირე თხზულებას „მეკანონისა მიმართ“ ასეთ განმარტებას ურთავს: „შეისწავე, ვითარმედ მეკანონე ეწოდებას ბერძენთა მიერ მოწესესა — მამაკაცსა, გინა დიდკაცსა. ხოლო აწინდელი დედაკაცისა მიმართ არს“ — A 132, 133v (ბ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები, გვ. 164).

⁶⁷ ამ ბერძნული ხელნაწერების შესახებ იხ.: Rudberg, Études, გვ. 203—209.

⁶⁸ ხელნაწერები დაწერილებით არის შესწავლილი: Gribomont, Histoire, გვ. 160—161.

⁶⁹ Gribomont, Les Regles, გვ. 186.

⁷⁰ Gribomont, Études, გვ. 63—64.

⁷¹ Rudberg, Études, გვ. 208.

ნაწერები, რომლებიც შეიცავენ აღნიშნულ წერილს ამ სახით, მას სესხულობენ ეპისტოლური კრებულებიდან. ასევე შევიდა იგი გამოცემებში 1616 წლიდან.

2. 173-ე წერილი 22-ესთან ერთად შესულია „ასკეტიკონის“ ხელნაწერებში, განსაკუთრებით კი ეულგატის ტიპის რედაქციაში, მისოგენისა და სტუდიტეს რედაქციებისაგან განსხვავებით, რომელთა კორპუსი საერთოდ იწყება 22-ე წერილით. ამგვარად შევიდა აღნიშნული ტექსტი ბასილის თხზულებათა ე. წ. ბაზელის 1551 წლის გამოცემაში. მის შემცველ ხელნაწერთა რიცხვი 22-ს აღწევს.

3. ეპ. 173 გვხვდება 22-ე წერილის ათიოდე სტრიქონთან გაერთიანებულად. ამ სახით იგი ასკეტურ ტრადიციას განეკუთვნება. რვა ხელნაწერიდან ექვსში ეს ტექსტი უშუალოდ მისდევს სამონასტრო კონსტიტუციებს და თითქმის მათ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს.

მეოთხე შემთხვევაში საქმე გვაქვს აღნიშნული წერილების ნაწევრების გაერთიანებასთან. ამ სახით მას შეიცავს მხოლოდ ორი ბერძნული ხელნაწერი. ეს ტექსტი არ განეკუთვნება ასკეტურ ტრადიციას.

173-ე წერილს როგორც დამოუკიდებელი სახით, ისე 22-ე წერილთან გაერთიანებულს, შეიცავს ბერძნულ ხელნაწერთა უდიდესი ნაწილი. წერილების ტრადიცია ეპ. 173-ს იწინაობს მხოლოდ პირველი, დამოუკიდებელი სახით. ცხადია, 173-ე და 22-ე წერილების შერწყმა მოხდა ასკეტურ ტრადიციაში. ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი ბასილი დიდის წერილების მოკლე ანთოლოგია (A 292) არ შეიცავს ზემოდასახელებულ ორ წერილს. სამაგიეროდ მათი გაერთიანებული ტექსტი შემოგვინახა ეულგატის ტიპის „ასკეტიკონის“ ეფრემ მცირის თარგმანმა, ე. წ. E რედაქციამ. ორივე წერილი, გაერთიანებული 173-ის სათაურის ქვეშ, უშუალოდ მისდევს ეპიტომებს. ამგვარად, ქართული მასალის მიხედვით ჩვენ საქმე გვაქვს 173-ე წერილის კრებულებში შეტანის მეორე შემთხვევასთან. აღნიშნული ტექსტის ამ სახით გამოქვეყნება ბასილის წერილების კრებულში ჩვენ მიზანშეუწონლად მივიჩნიეთ, მით უფრო, რომ ბერძნულ გამოცემებში 1618 წლიდან მათ ვხვდებით ცალ-ცალკე. ამიტომ ჩვენც ეს წერილები გავაცალკევეთ და სხვა წერილთა შორის მივუჩინეთ კუთვნილი ადგილი.

სარეკომენდაციო წერილები

ბასილი დიდის სარეკომენდაციო წერილებში მოჩანს სამხედრო და სამოქალაქო ოფიციალურ პირთა მთელი თანაჯარსკვლავი. ეკსარქის ეპისკოპოსი მათ თავის ნაცნობ-მეგობართა დასახმარებლად მოუხმობს. ამ წერილებს თემატიკა მრავალფეროვანია. საქმე ეხება მემკვიდრეობას, კერძო საკუთრებას, დასჯილთა გასამართლებას. სარეკომენდაციო ბარათებიდან ქართულად თარგმნილია სამი (ეპ. 180, 279, 192). პირველ ორ წერილში ეპისკოპოსი თავისი გადაჭარბებული თავაზიანობით პირდაპირ აიძულებს მაღალი რანგის მოხელეებს სამსახური გაუწიონ მის ნაცნობებს. მესამეში კი წერილის ავტორი მადლობას უხდის მაგისტროსს უკვე გაწეული სამსახურისათვის.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ბასილის ოჯახი ეკუთვნოდა იმ პროვინციულ მიწათმფლობელთა ფენას, რომელთა წრიდან გამოდიოდა იმ ანაბრატო ქალაქის კურიალები, არამედ სენატის წევრებიც. ისინი იყვნენ ვაჟლენიანი,

კულტურული და განათლებული პირები. ამ თვალსაზრისით ბასილი დიდს შე-
ეწოლ დაეკმაყოფილებინა მის მიმართ წამოყენებული ყველა მოთხოვნა და
არ უნდა დაევიწყებინა, რომ გარკვეული იყო ყველა ბიუროკრატიულ ინტრი-
გაში. ეპისკოპოსის პრესტიჟის ზრდა იყო მიზნის იმისა, რომ თუ ადრე ეპისკო-
პოსად არჩევის დროს ამ ადგილზე ძირითად კანდიდატებს კურიალები წარმო-
ადგენდნენ. კონკრეტულად ბასილის მოღვაწეობის პერიოდში სენატორებიც კი
აცხადებდნენ თანხმობას, დაეკავებინათ ეს თანამდებობა. ბასილის წარმოშობა
იყო საწინდარი იმისა, რომ მან პირნათლად მოიხადა ვალი თავისი ამომრჩე-
ვების წინაშე. და თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა იგი ამ საქმიანობას,
მოწმობს მისი სარეკომენდაციო წერილების განსაცვიფრებელი რაოდენობა⁷².

ბასილი დიდისა და ლიბანიოსის მიმოწერა

ბასილი დიდისა და ლიბანიოსის ურთიერთმიწერილ ეპისტოლეებს (ეპ.
335—359) მ. ბესიერი ოთხ ჯგუფად ყოფს: 1. 335—343 ეპისტოლეები ძველ
კოლექციას ანუ ადრეულ ფენას განეკუთვნებიან და სამართლიანად ატარებენ
ბასილისა და ლიბანიოსის სახელებს. 2. გადაჭრით უკერს მხარს მ. ბესიერი,
აგრეთვე, 344—346 წერილებს, რომლებიც ასევე ძველი კოლექციის კუთვნი-
ლებას წარმოადგენენ. 3. წერილები 347—356, მართალია, ძველ კოლექციას
განეკუთვნება, მაგრამ მ. ბესიერმა ისინი მაინც ფსევდობასილურად მიიჩნია.
4. რაც შეეხება 357—359 წერილებს, ისინი არ შედიან ძველ კოლექციაში და
სრულიად ბუნებრივად ითვლებიან ნაყალბე კორესპონდენციებად⁷³. ეს აზრი
გაიზიარა სტიგ. ი. რუდბერგმა⁷⁴.

ბასილი დიდისა და ლიბანიოსის 25 წერილიდან⁷⁵ ქართულმა თარგმანმა
შემოგვინახა ექვსი: ეპ. 341, 342, 351, 352, 353, 354. ზემომოყვანილი კლასი-
ფიკაციის თანახმად, ქართულ ენაზე არსებული ექვსი წერილიდან ოთხი უკა-
ნასენელი ნაყალბეა.

კანონიერი წერილები

ბასილი დიდის კანონიკური წერილები, ისევე როგორც მათი შემცველი
„დიდი სჯულისკანონი“, XII საუკუნეში თარგმნა არსენ იყალთოელმა. დღეს
ეს ძველი გამოცემაა, ამიტომ ჩვენ საჭიროდ აღარ ჩავთვალეთ არსენ იყალ-
თოელის მიერ თარგმნილი ბასილის კანონიკური წერილების ხელახალი გამო-
ცემა. ისინი ხომ უკვე ხელმისაწვდომია დაინტერესებულ პირთათვის. ჩვენ
გამოცემაში შევიტანეთ ერთადერთი კანონიკური წერილი (53) — „პარიღორიას
ხუცესის ვასილი“, თარგმნილი ეფრემ მცირის მიერ.

⁷² Treucker, A note on Basil's letters, გვ. 409—410. ტრეუკერის სამართლიანი აღ-
ნიშვნით, ბასილი დიდის მოღვაწეობა რიტორიკის მასწავლებლიდან ეპისკოპოსობამდე არ იყო
უჩვეულო სენატორთა შვილებისათვის, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ამ გზას მხოლოდ
სენატორთა შვილები გადიოდნენ. ისტორია იცნობს დაბალი სოციალური წრიდან გამოსულ
სახელმწიფოებში ორატორებად (Karayannopoulos, St. Basil's social activity,
გვ. 381).

⁷³ CPG, II, გვ. 162.

⁷⁴ Rudberg, Etudes, გვ. 19—20.

⁷⁵ გარდა აღნიშნული 25 წერილისა რ. ფორსტერმა ლიბანიოსის წერილების გამოცემაში
ჩართა 26-ე, ლიბანიოსის წერილი მიმართული ბასილისადმი, რომელსაც არ შეუძლებს ბასი-
ლის კოლექცია (Rudberg, Manuscripts and editions, გვ. 61).

კანონიკური ეპისტოლეები „დიდ სჯულისკანონში“ განლაგებულია შემდეგი თანამიმდევრობით: 1. ეპ. 188, წმიდისა ბასილი ეპისკოპოსისა კესარია-კაპადოკიელისაჲ ამფილოქეს მიმართ იკონიელ ეპისკოპოსისა კანონთათჳს ეპისტოლე პირველი (გვ. 472—482); 2. ეპ. 199, მისივე, მისდავე მიმართ კანონთათჳს ეპისტოლე მეორე (გვ. 482—491); 3. ეპ. 217, მისივე, მისდავე მიმართ კანონთათჳს ეპისტოლე მესამე (გვ. 491—497); 4. ეპ. 236 (ფრაგმენტი), მისივე, მისვე წმიდისა ამფილოქეს მიმართ მიწერილისა ეპისტოლისაჲან არა უმეტერებისათჳს უფლისა ღლესა და ჟამსა აღსასრულისასა (გვ. 497—498); 5. ეპ. 160, მისივე, დიოდორეს მიმართ ტარსელისა, მათჳს, რომელთა ორნი დანი შეირთნენ, ანუ რომელნი ორთა ძმათა ცოლ ეყვნენ (გვ. 498—502); ეპ. 55, მისივე, გრიგორის მიმართ ხუტისა, რაჲთა განეშოროს იგი თანასახლელისაჲან დედაკაცისა (გვ. 502—503); 7. ეპ. 54, მისივე, ზორეპისკოპოსთა მიმართ, რაჲთა არა განიჩინებოდინ თენიერ მისსა მსახურნი სამღვდლოთანი გარეშე წაგებისა კანონთაჲსა (გვ. 503—504); 8. ეპ. 53, მისივე, მისქუეშეთა ეპისკოპოსთა მიმართ, რაჲთა არა კელთა დაასხმიდენ საქმრითა (გვ. 504—506)⁷⁶.

იკონიის ეპისკოპოს ამფილოქესადმი მიწერილი სამი წერილი (I—III) ეპისტოლეთა ტრადიციას განეუთვნება. წერილებს უწოდებს მათ თავად ავტორი. მიუხედავად იმისა, რომ ამ წერილებში მრავალი კანონია განხილული, მათ მიმართ ზედწოდება კანონიკური დასაბამს იღებს IX საუკუნის ზღნაწერებიდან. იკონიის მიტროპოლიტმა ამფილოქემ ზედმიწევნით აღწერა ის შემთხვევები, რომლის მოწმეც გახდა იგი თავისი საეკლესიო მოღვაწეობის პერიოდში და წერილით, ან წერილებით მიმართა ბასილი დიდს, რათა გაეგო მისი აზრი ამ შემთხვევათა შესახებ. ბასილი დიდი გამოეხმაურა მოწაფისა და მეგობრის სურვილს და გაუგზავნა სამი ზემოდასახელებული წერილი. ამ წერილებში ბასილი დიდი გადმოგვცემს თავისი მოღვაწეობის პერიოდში ეკლესიის ტრადიციით გამყარებულ საკუთარ კანონებს. გადმოგვცემს იგი მათ შეგნებულად, არა იმისათვის, რომ უბრალოდ რჩევა მისცეს ამფილოქეს, არამედ განსაზღვროს ეკლესიის პოზიცია ამ პრობლემათა მიმართ. ავტორის მიზანია, სამივე წერილს საყოველთაო-საეკლესიო მნიშვნელობა მიანიჭოს. IV საუკუნის ეკლესია ჯერ კიდევ ტრულის საეკლესიო კრებამდე (692 წ.) ცნობდა კანონიკურ წერილებს ღრევენდელი გაგებით. ამას ადასტურებს თვით ბასილი დიდის პირველი წერილი, მიმართული ამფილოქესადმი, რომელშიც ეპისკოპოსი, როგორც კანონს, იმოწმებს ათანასე ალექსანდრიელის ერთ-ერთ წერილში გადმოცემულ მოძღვრებას. ამგვარად, ტრულის საეკლესიო კრებაზე მათ შინაარსს კანონიკური ძალა მიენიჭა. თავის საქმიანობაში მოქმედი და ტრადიციად ქცეული წერილები ეკლესიამ მხედველობაში მიიღო, კრებაზე დაამტკიცა და კანონებს მიაკუთვნა⁷⁷.

სამ ზემოხსენებულ წერილს საგანგებოდ შეეხო ე. პონიგმანიც. 565 წელს ბოზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ განდევნა კონსტანტინეპოლის პატრიარქი ევტიხიოსი. მისი ადგილი დაიკავა იოანე III სქოლასტიკოსმა. 534 წლისთვის უკვე არსებობდა 60 ტიტლოვანი კანონიკური კრებული, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია, მაგრამ ცნობებს ამ კრებულის შესახებ ვხვდებით იოანე III-ის მიერ ჩამოყალიბებულ 50 ტიტლოვანი კანონიკური კრებულის წინასი-

⁷⁶ დიდი სჯულისკანონი, გვ. 472—509.

⁷⁷ K. Boyl, „Κανονικά πρὸς τολα“, გვ. 62—78.

ტყუაობაში, სადაც იოანე თავს იქებს და უდიერად მოიხსენიებს თავის წინამორბედს, რომელიც თურმე ცუდად იცნობდა ბასილი დიდის ნაწერებს. იოანე ავსებს ამ ხარვეზს და მის მიერ შედგენილ კანონიკურ კრებულში შეაქვს ბასილის 68 კანონი, ამოღებული ამფილოქესადმი მიწერილი II (199) და II¹ (217) წერილებიდან. იოანეს სიკვდილისთანავე კონსტანტინეპოლში დაბრუნებული ევტიხიოსი თავის კანონიკურ უფლებებში აღადგინეს. პატრიარქმა აკრძალა იოანეს ხსენება, განდევნა მისი ნათესავები და გადაწყვიტა ხმარებიდან ამოეღო მის მიერ ჩამოყალიბებული კანონიკური კრებულის. იმოწმებს რა ფაქტობრივ მასალას, ე. ჰონიგმანი ვარაუდობს, რომ შურისმამიებელი პატრიარქი უკვე გადასახლებაში ამზადებდა მასალებს ახალი 14 ტიტლოვანი კანონიკური კრებულის შესადგენად. ევტიხიოსის ეპისკოპოსობის წლები (577--582) ემთხვევა ამ კანონიკური კრებულას ჩამოყალიბების პერიოდს. ევტიხიოსი მართო არ იყო. ამ საქმის დიდი ნაწილი ითავა მისმა საყვარელმა მოწაფემ იოანე მმარხველმა. მასვე უნდა შეეტანა ამ კრებულში კიდევ ბასილის 16 კანონი ამფილოქისადმი მიწერილი პირველი წერილიდან და ბასილის სხვა ტექსტები. შესაძლოა, სწორედ ამიტომ უწოდებენ მას წმიდა ბასილის მოწაფეს⁷⁸.

ეპ. 53 დაწერილია ბასილი დიდის ეპისკოპოსობის დასაწყისში. იგი შეაფუთა. ცნობამ იმის შესახებ, რომ ეპისკოპოსები ქრთამს იღებდნენ თავიანთი ზელთდასხმულებისაგან. 54-ე წერილში კი ბასილი ეკლესიიდან უღირსების განდევნის გზებს სახავს. ეპ. 160 დაწერილია 375—376 წლებში და მიმართულია ვინმე დიოდორესადმი. როგორც წერილი მოწმობს, უცნობმა პირმა დიოდორეს სახელით გაავრცელა წერილი, რომელშიც დასაშვებად მიიჩნევა და ცოლის სიკვდილის შემდეგ ცოლისდაზე დაქორწინებას, მიუხედავად იმისა, რომ ეს წესი ეპისკოპოსმა აკრძალა თავისი მოღვაწეობის დასაწყისშივე. მას საეპკოდ მიაჩნია დიოდორეს მონაწილეობა ამ კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებაში, ხოლო ორი დის ორ ძმაზე დაქორწინებას იგი სისხლის აღრევად მიიჩნევს. მოგვიანებით კი მან ამისათვის საგანგებო სასჯელი დააწესა (იხ.: ეპ.: 199, კანონი 23; ეპ. 217, კანონი 78).

არ არსებობს ბასილი დიდის 236-ე წერილის (376 წ.) სრული ქართული თარგმანი. ეს ვრცელი კორკისპონდენცია მიმართულია ამფილოქე იკონიელი-სადმი და ადრესატს დოგმატიკის საკითხებს განუმარტავს. ამავე წერილში ჩართულია პასუხი ერთ-ერთ ენკრატიტეს კითხვაზე, „რად არა ჩუენცა ყოველსავე ეკამთო?“, რომელშიც ეპისკოპოსი დაინტერესებულ პირს კვებასთან დაკავშირებულ რჩევებს აძლევს. ამ მცირე ნაწყვეტმა ადრევე მოაპოვა კანონის უფლება და როგორც ბასილი დიდის 85-ე კანონი, დამკვიდრდა „დიდ სჯულისკანონში“ სათაურით: მისივე, მისვე წმიდისა ამფილოქეს მიმართ მიწერილისა ეპისტოლისაგან არა უმეცრებისათჳს უფლისა დღესა და ეამსა აღსასრულისასა (გვ. 497—498). ამგვარიდ, 236-ე წერილის ფრაგმენტის თარგმანი ეკუთვნის არსენ იყალთოელს და კანონიკური დანიშნულება აქვს.

ბასილი ექსარიელის 53-ე კანონიკური წერილის პატარა ფრაგმენტი (სათაურით „ეპისტოლისაგან მიწერილისა მისქუეშეთა ეპისკოპოსთა სამართ, რათა არა კელთა დაასხმიდენ საკმრითა“) შემოგვინახა ტარასი კონსტანტინეპოლის († 809) ასევე კანონიკურმა წერილმა⁷⁹, რომელიც მიმართულია

⁷⁸ Honigmann, *Trois mémoires*, გვ. 52—64.

⁷⁹ დიდი სჯულისკანონი, გვ. 431—437.

ადრიაზე პაპის მიმართ. „დიდი სჯულისკანონის“ ძველ ბერძნულ ხელნაწერებში იგი „შეტანილია არა მამათა ეპისტოლეების ნაწილში, არამედ ნიკიის მეორე, მსოფლიო მრეშვიდე საეკლესიო კრების კანონების შემდეგ და გაგებულია ამ კრების ნაწილად“⁸⁰.

53-ე წერილის ერთსა და იმავე ნაწილს სხვადასხვა შემთხვევაში არსენ იყალთოელი თარგმნის განსხვავებულად. მკითხველისათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება წარმოვადგინოთ ერთსა და იმავე ძეგლში დაცული, ერთი ნთარგმნელის მიერ შესრულებული 53-ე წერილის ფრაგმენტის ორი სხვადასხვა თარგმანი:

ფ რ ა გ მ ე ნ ტ ი ბ ა ს ი ლ ი ს
წ ე რ ი ლ ი დ ა ნ

ი გ ი ვ ე ფ რ ა გ მ ე ნ ტ ი,
შ ე ტ ა ნ ი ლ ი ტ ა რ ა ს ი ს
წ ე რ ი ლ შ ი

„...ჰგონებენ, ვითარმედ არა ცოდვა არს არა კელისკელ მიღებაჲ, არამედ შემდგომად კელთდასხმისა მიღებაჲ, გარნა უეპუველად მიღებაჲ არს, ოდეს გინდა მიღებაჲ. გლოცავ უკუე ამის შემოსავლისა უფროჲსა საძაგელისშესაძინელისა გეჰენიად წარცემასა და ნუ ესევეთართა მისაღებელთა მიერ შემგაინებელნი კელთანი უღირს ჰყოფთ თავთა თჳსთა სრულყოფად წმიდათა საიდუმლოთა“ გვ. 505.

„...ჰგონებენ ვიეთნიმე, ვითარმედ არა ცოდვენ, ვინაჲთგან არა მაშინვე კელთდასხმასა შინა, არამედ შემდგომად კელთდასხმისა მიღებენ, გარნა ეგრეთცა მიღებაჲვე არს, რომელსაცა ჟამსა მიღებაჲ. გლოცავ უკუე შესაძინელისა ამის უფროჲსა შემოსავლისა გეჰენიად წარმგზავნელისაგან ჰმნასა, რაჲთა არა ესევეთართა მისაღებელთა მიერ შემწყულებითა კელთაჲთა უღირს ჰყენეთ თავნი თჳსნი წმიდათა საიდუმლოთა შემწირელობასა“ გვ. 435.

„დოგმატიკონი“

ბასილი კესარიელის თხზულებათა ფრაგმენტები შემოგვინახა არსენ იყალთოელის ყველაზე მნიშვნელოვანმა თარგმანმა, ფილოსოფიური და პოლემიკურ-დოგმატური ტრაქტატების კრებულმა „დოგმატიკონმა“, რომელიც ყველაზე სრული სახით დაცულია ხელნაწერ S 1463-ში⁸¹.

ამ კრებულში თავმოყრილია ისეთი მნიშვნელოვანი დოგმატური ხასიათის თხზულებები, როგორებიცაა: იოანე სინელის წინამძღვარი, მიმართული მონოფიზიტების მწვალებლების წინააღმდეგ; იოანე დამასკელის „წყარო ცოდნისა“ და მისი სხვა პოლემიკური თხზულებები; თეოდორე აბუკურას ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტრაქტატები და ანტიმარკიანური და ანტინესტორიანული დიალოგები; კირილე ალექსანდრიელის პოლემიკური ეპისტოლეები და დოგმატურ-პოლემიკური სიტყვები; პეტრე მმურკნეელის წინააღმდეგ მიმართული ეპისტოლეები; ნიკიტა სტითატის და ევსტრათი ნიკიელის თხზულებები და აგრეთვე ათამდე ავტორწაუწყრელი პოლემიკური ნაწარმოები⁸². ეს

⁸⁰ დიდი სჯულისკანონი, გვ. 68.

⁸¹ S II, გვ. 213—222.

⁸² ამ ხელნაწერის შედგენილობის შესახებ დაწერილებით იხ.: ლოლაშვილი, არსენ იყალთოელი, გვ. 104—156.

კრებული არ შეიცავს ბასილი კესარიელის არცერთ თხზულებას, სამაგიეროდ უხვად არის მისი ციტატები ზოგიერთ ზემოხსენებულ ძეგლში. დაწვრილებით შევეცნობით ერთ მათგანს: ეს არის ავტორწაუწყრელი ტრაქტატი ვრცელი სათაურით: „ოთოთსახეთა თავთა, ესე იგი არს გამოძიებით კითხულთა აღქსნაჲ ქრისტეს მიმართისა კეთილდამსახურებისათჳს; და თანად მჩიულბაჲცა და უუერლუეჲცა ღმრთეებისა მიმართ და კაცებისა ქრისტესისა, უთავოთა ურთიერთას წინაღღგომისა წვალებისაჲ ნესტორისგან და სევეროზისა ბოროტდამსახურთაჲსა და სიტყუსგებაჲ უარისყოფელთა მიმართ წმიდისა კრებისა ხალკიდონისათა მოძღურებისაგან ღმრთივმოცემულთა წმიდათა მამათა ჩუენთაჲსა“. (CPG 6920)⁸³. სათაური მოწმობს, რომ ტრაქტატი მიმართულია ერთდროულად ნესტორისა და სევეროზის ანუ უკიდურესი ორბუნებიანობისა და მონოფიზიტობის ერთ-ერთი მიმართულების წინააღმდეგ და შეიცავს აგრეთვე ქალკედონის კრების უარყოფელთა პასუხებს⁸⁴.

ამ ტრაქტატის ავტორი პამფილე თეოლოგი თავისი თეოლოგიური არგუმენტების მტიციებისას არაერთხელ ეყრდნობა ბასილის შემოქმედებას, განსაკუთრებით მისი პოლემიკური ხასიათის ეპისტოლეებს.

ბასილი კესარიელი წამყვანი დოგმატიკოსი იყო IV საუკუნის ეკლესიაში, თუმცა ქრისტიანულ დოგმატიკაში მას მნიშვნელოვნად ახალი არაფერი გაუკეთებია. თავისი სიდიადე საეკლესიო სამსახურში მან დაამტკიცა როგორც ღვთისმეტყველმა. თუ ბასილიმ ნიკიის სიმბოლოში თავისი წვლილი შეიტანა, მაგრამ არ განუვითარებია ახალი ხაზი, სამაგიეროდ იგი არის დარჩევა ეკლესიისა და სამონასტრო ცხოვრების კანონმდებლად⁸⁵. ცხადია, განსხვავებულია ბასილი დიდის დამსახურება ეკლესიის ცხოვრების სხვადასხვა ასფეროში, მაგრამ არანალებ ინტერესს იწვევს ბასილის დოგმატური შემოქმედება. ამ ხასიათის თხზულებათა შექმნა განაპირობა თვითონ ეპოქამ. კესარიის ეპისკოპოსს მოღვაწეობა მოუხდა არიოზული ერესის მძლავრობის ხანაში. მიუხედავად მისი დახვეწილი დიპლომატიისა, რომლის საშუალებითაც იგი ცდილობდა ეკლესიის მთლიანობისა და ნახევრად არიოზული მრევლის შენარჩუნებას, მის შემოქმედებაში გარკვეული ადგილი უჭირავთ დოგმატურ-პოლემიკური ხასიათის ეპისტოლეებსა და თხზულებას „ევნომიოსის წინააღმდეგ“ (CPG 2837). ეს უკანასკნელი ეძღვნება სამების სამსახოვანი არსის ახსნას და მიმართულია არიოზის ყველაზე ნიჭიერი მიმდევრის, სიზიკუსის ეპისკოპოსის ევნომიოსისა და მისი ნაშრომის „აპოლოგიის“ წინააღმდეგ.

პამფილე თეოლოგის ტრაქტატი 17 კითხვა-პასუხს შეიცავს, რომლებშიც განმარტებულია ეკლესიის ძირითადი დოგმები, ისეთი საკითხები, როგორიცაა ჰიპოსტასის, ზუნების, არსების, ქალკედონის კრების აპოლოგია; ღვთისმშობლის პრობლემა; ქრისტეს ორი ბუნების შეერთება; ქრისტეს სახელის შესახებ⁸⁶.

თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ერთ-ერთ პასუხში შეტანილია ნიკიის კრების მიერ დამტკიცებული მრწამსი, როგორც სავალდებულო ყველა მართლმადიდებლისათვის, ჩვენთვის გასაგები გახდება, რატომ მიმართავს ასე ხშირად პამფილე თეოლოგი თავისი მოსაზრებების დასამტკიცებ-

⁸³ Richard, Léonce, გვ. 27—52.

⁸⁴ ჩ ა ნ ტ ლ ა ძ ე, ანტინესტორიანული ტრაქტატები, გვ. 85.

⁸⁵ Bonis, Basilios von Caesarea, გვ. 331—335.

⁸⁶ ჩ ა ნ ტ ლ ა ძ ე, ანტინესტორიანული ტრაქტატები, გვ. 89.

ლად შემოქმედებას იმ ავტორისა, რომლის ფილოსოფიური შეხედულებების კვლევისას სამეცნიერო ლიტერატურაში საგანგებოდ აღნიშნავენ, რომ „ბასილი კესარიელი იყო ნიკიის მრწამსის მტკიცე მიმდევარი და არ იგარანობა არავითარი კვალი ნეოპლატონიზმის გავლენისა სამების ღვთისმეტყველებაში, საიდანაც ნიკიის კრებამ პლატონიზმი სამუდამოდ გააძევა“⁸⁷.

ტრაქტატის ავტორი ძირითადად ბასილი ღვთისმეტყველებს ეყრდნობა. ამ მხრივ საინტერესოა მისი პირველი ორი კითხვა. ა) რაა არს გუამი და უკუეთუ იგი არს ბუნებაა, რომელ არს არსებაა, ანუ არა? ბ) რაა არს არსებაა და უკუეთუ მასვე და ერთსა ეწოდების არსებაა და ბუნებაა და რასა დაპნიშნავს სახელი ბუნებისა? „ორივე ამ კითხვაზე პასუხისას, ტრაქტატის ავტორი საკმაოდ ვრცელ ფილოსოფიურ მსჯელობას მიმართავს და შემდეგ გადადის თეოლოგიურზე. მის მიზანს შეადგენს გააჩიოს და გამოკვეთოს ტერმინები „ბუნება“, „არსება“, „გუამი“. იგი გადმოგვცემს ამ ცნებათა როგორც ფილოსოფიურ, ისე თეოლოგიურ არსს“⁸⁸.

თვით ტერმინის „გუამის“ განმარტებისას იგი უშუალოდ ბასილი ღვთისმეტყველებს იშველიებს „გუამი არს წმიდისა ბასილისებრ შემოკრებაა თითოეულისა და ხუდრებულთა თუთებათა“ და პირველ ორ მიგებაში ვრცელად იმოწმებს ნაწყვეტებს მისი 214-ე და 236-ე ეპისტოლეებიდან, ასევე ევნომიოსის წინააღმდეგ მიმართული თხზულების ფრაგმენტს.

ჩვენ თავს ვიკავებთ ფილოსოფიურ-დოგმატური ხასიათის მსჯელობისაგან, რადგან ეს საკითხები განხილულია ამ ტრაქტატისადმი მიძღვნილ სპეციალურ გამოკვლევაში⁸⁹. შევეხებით მხოლოდ ბასილთან დაკავშირებულ მასალას, მოვიყვანთ ტრაქტატის ტექსტში დატულ ნაწყვეტებს ბასილი ღვთისმეტყველებისადმი.

ებ. 214. „მოწამე არს ღმრთივმწარაველი ბასილი ტერენტოზის მიმართსა შინა ეპისტოლესა მეტყუელი ესრეთ: ვითარმედ მივს ჩუენ მცირელთა მიერ თქუმადა სათნოყოფილსა ჩუენსა, ვიტყუთ, ვითარმედ სიტყუადა, რომელი აქუს ზოგადსა თესაგანისა მიმართ, იგივე აქუს არსებასა გუამისა მიმართ. რამეთუ თითოეული ჩუენგანი საზოგადოებასა არსებისა სიტყუასა ყოფითა ზიარ არს და გარემოებათა თესთა თუთებათა მიერ იგი ვინმე არს, ანუ ვითარმედ იგი ვინმე.

„ეგრეთვე მუნ არსებისა ვიდრემე სიტყუადა საზოგადო არს, ვითარ-იგი სახიერებაა, ღმრთეებაა, ანუ რადაც სხუადა გულისკმაყოფიების, ხოლო გუამოვნებაა თუთებათა შინა მამობისა ანუ ძეობისა ანუ წმიდაწყოფელობითისა ძალისა შინა იხილვების.

„აწ უკუთუ, უკუეთუ უგუამოდ იტყუან პირთა, თვთ თავით თესით აქუს სიტყუასა უსახურებაა, ხოლო უკუეთუ კეშმარტისა გუამსა შინა ყოფასა მათსა შეუენდობენ, რომელსა აღიარებენ, აღირიცხუენცა, რაათა თანაარსობისა სიტყუადა დატეულ იქმნეს ერთობასა შინა ბუნებისასა და კეთილადმსახურებისა

⁸⁷ Rist, Basil's „Neoplatonism“, გვ. 220.

⁸⁸ ჩ ა ნ ტ ლ ა ძ ე, ანტინესტორიანული ტრაქტატები, გვ. 91.

⁸⁹ ეს გამოკვლევა წარმოადგენს ა. ჩანტლაძის საკავშირეო ნაშრომს (ჩ ა ნ ტ ლ ა ძ ე, ანტინესტორიანული ტრაქტატები), ავტორმა მას დამატების სახით დაურთო „ტრაქტატის“ კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი. მთლიანი შრომა ავტორმა თავიანთად დაგვიტოვა სარგებლობისათვის, რისთვისაც ღიად მადლობას მოვახსენებთ. გამოკვლევა და ტექსტი მზად არის გამოსაცემად და მას მალე იხილავს მკითხველი.

მეცნიერებაჲ მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა უნაკლულოსა შინა და ყო-
ლითურთ განსრულებულსა სახელდებულთა მათ გუამოვნებასა იქადაგებო-
დის“. ტექსტ. გვ. 104—105. (Sainte Basile, II, § 4, გვ. 205—206).

214-ე წერილის სრული ქართული თარგმანი არ არსებობს, ამდენად ეს
ფრაგმენტი, რომელიც სიტყვასიტყვით მიჰყვება ორიგინალს, ავსებს ამ ზარ-
ვეზს.

გვ. 236. „და კუალად იგივე ამფილოქეს მიმართსა შინა ეპისტოლესა თა-
ნაერთჲჲ არს ამათსა და იტყუხ: ხოლო არსებასა და გუამსა იგივე აქუს გან-
ყოფილებაჲ, რაჲ-იგი აქუს ზოგადსა სათითოეულოჲსა მიმართ, ვითარ-იგი ვი-
თარცა აქუს ცხოველსა მის ვისმე კაცისა მიმართ. ამისთვის ღმრთეებისა ზედა
არსებასა ვიდრემე ერთსა აღვიარებთ, რაჲთა არა თითოსახედ განეჩინებოდის
სიტყუაჲ. ხოლო გუამთა განთესებულთა, რაჲთა შეურევენლად ეგოს და განწე-
შმარიტებულ იყოს მამისათეს და ძისა და სულისა წმიდისა ქწილი მოგონებაჲ,
რამეთუ არათუ გულისცმა-ვეყვნეთ ჩუენ განთესებულებანი, ანუ თითოეულისა
ხატოვნებანი, ვითარ-იგი არიან მამობაჲ და ძეობაჲ და წმიდამყოფელობაჲ და
საზოგადოებაჲ მოგონებისა ყოფსა აღვიარებდეთ ღმრთისასა. უღონო არს
წრთელსა სრცუესა საარწმუნოებისასა განჩენაჲ. არამედ საკმარ არს, რაჲთა
საზოგადოსა განთესებული შეეძინოს და ეგრეთ საარწმუნოებაჲ აღსაარებულ
იქმნეს; და საზოგადო უკუე არს ღმრთეებაჲ, ხოლო განთესებული მამობაჲ,
რაჲთა შეეცაერთებდეთ მათ და ვიტყოდით: მრწამს ღმრთისა მიმართ მამისა. და
კუალად აღსაარებასა შინა ძისასა, ეგრეთვე მსგავსად საზოგადოსა განთესე-
ბული დაერთოდის და ითქუმოდის: და ღმრთისა მიმართ ძისა. ეგრეთვე კუ-
ალად სულისაცა წმიდისა ზედა კმოანისა სიტყუსა მიერ და მსახველობითა
განთესებულისა თუთებისაჲთა და ღმრთისა მიმართ სულისა წმიდისა ვიდ-
რემდის სრულებითი ერთობაჲ დაცულ იქმნეს აღსაარებასა შინა ღმრთეებისა
და განთესებულობაჲ პირთაჲ აღიარებოდის განჩინებულებასა შინა თითოეულად
გულისკმისსაყოფელისა თუთებისასა“. ტექსტ. გვ. 105. (Saint Basile, III,
§ 6, გვ. 53—54).

არ არსებობს არც ამფილოქე იკონიელისადმი მიმართული 236-ე ეპის-
ტოლის სრული ქართული თარგმანი. მისი მოკლე ფრაგმენტი, როგორც ერთ-
ერთი კანონი, ჩართულია „დიდი სჯულისკანონის“ ტექსტში. აქედან გამომ-
დინარე, ცხადია, საინტერესოა ზემომოყვანილი ნაწყვეტები.

236-ე კანონიკურ წერილს ჩვენი ავტორი კვლავ მიმართავს ზ (7) კი-
თხვის (უკუეთუ ორთა ბუნებათა მეუფისა ქრისტეს ზედა შემდგომად შერ-
თებისა აღვიარებთ, ხოლო ბუნებაჲ უგუამოჲ არა არს, ვითარ ორთა გუამ-
თაჲ თანა-გუაჲც თქუმაჲ?) დასამართავად. ეს კითხვა-მიგება ემსახურება ქრის-
ტოლოგიის უმნიშვნელოვანესი საკითხის, ქრისტეში ორი ბუნების — ღვთა-
ებრივისა და ადამიანურის — შეერთების ახსნას.

გვ. 236. „და კუალად ამფილოქეს მიმართსა შინა ეპისტოლესა მოცხენე-
ბულნა, რომელ არიან ესე: ხოლო იგივედ მეტყუელნი არსებისა და გუამი-
სანი იძულებიან მხოლოდ თითოსახეთა ოდენ პირთა აღსაარებად“. ტექსტ.
გვ. 128. (Saint Basile, III, § 6, გვ. 54).

დასასრულ, ბასილი დიდის ორ ეპისტოლეს იმოწმებს ტრაქტატის ავტო-
რი თავის მეთხუთმეტე კითხვა-მიგებაში:

გვ. 54. „მისივე, მის ქუეშეთა ხორეპისკოპოსთა მიმართ: ვინაჲთგან უკუე
ვჰხედვედ მერმეცა, უფროჲსა აწ უძერკისისა მიმართ წარმატებასა საქმისასა

მათსა, რომელნი-იგი სიმრავლესა მკედრობისასა მსახურად თჳსსა შეშინებისა ვიეთისათჳსმე იტუმევენ, საჭირო მიუტდ განახლებასა მამობრძეთა კანონთასა“⁹⁰. ტექსტ. გვ. 178 (Saint Basile, I, გვ. 140).

უკ. 197. „წმიდისა ბასილის ნეტარისა ამბროზის მიმართისა ეპისტოლისაგან: იღუწით კეთილსა ღუაწლსა, განამართე სეულუბაჲ ერისაჲ, რომელსაჲც ენებაჲ არიანოზებრისა ბორგნეულობისაჲ შეეხო, განახლენ პირველნი წესნი მამათანი“. ტექსტ. გვ. 178 (Saint Basile, II, გვ. 150).

აქ, ცხადია, მხოლოდ ბასილის ეპისტოლეებს შევეხეთ და თავი ავარიდეთ ევნომიოსის წინააღმდეგ მიმართული თხზულების ფრაგმენტთა კლასიფიკაციას. ეს შემთხვევითი არ არის. ჯერ ერთი, წინამდებარე თავი ბასილი დიდის წერილებს ეძღვნება და, მეორეც, „დოგმატიკონის“ უზარმაზარი ტექსტის კვლევა ბასილი დიდის თხზულებათა ცალკეული, მცირე მოცულობის ფრაგმენტების ამოკრეფის თვალსაზრისით არ შეადგენს ჩვენ მიზანს. მხოლოდ აღვნიშნავთ:

ა) ევნომიოსის წინააღმდეგ მიმართული თხზულების ფრაგმენტებს შეიცავს იოანე დამასკელის სახელით ცნობილი „სიტყუანი წმიდათა მამათანი, ესე იგი არს გამოკრებიანი წამებათანი, რომელთა მიერ ყოველივე კათოლიკე ეკლესიისა სარწმუნოებაჲ განცხადებულად გუესწავებინა ღმრთისმეტყულებისასა, ვიტყუ, ჭადაგებასა და საღმრთოჲსა განგებულებისა სიტყუანა და სხუათა მართალთა ეკლესიის შჯულითა უცთომელობასა...“ S 1463, 138v—183r. ამ თხზულების ბერძნული დედანი მიკვლეული არ არის (კელიძე, თხზულების გამოცხადილი, გვ. 53).

ბ) „დიდი სჯულისკანონის“ ტექსტში ჩართულია ბასილი დიდის ვრცელი თხზულების „სულიწმიდისათვის“, XXVII თავის მოზრდილი ფრაგმენტი: წმიდისა ბასილისივე ოცდამეშვიდისა თავისაგან სულისა წმიდისათჳს ნეტარისა ამფილოქეს მიმართ მიწერილთა მათ თავთაგან. (გვ. 506—509). ამ ნაწარმოების სრულ ქართულ თარგმანს ბასილი დიდის ნაწერებშა ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ. ქართული თარგმანი არ წარმოადგენს მთლიან, უწყვეტ ტექსტს: იგი აღნიშნული თავის ორი ფრაგმენტისაგან არის შედგენილი. (შდრ: Basile de Césarée, Sur le Saint—Esprit, I ფრაგმენტი: გვ. 478 — გვ. 482; II ფრაგმენტი: გვ. 484 — გვ. 488).

ცხადია, ზემოთქმულმა ასახვა პოვა ბასილი დიდის თხზულებათა ბიბლიოგრაფიაში.

დასკვნები:

1. ქართულ ენაზე არ არსებობს ბასილი დიდის ყველა წერილის შემცველი სპეციალური კრებული. A 292, რომელმაც შემოგვინახა ამ წერილთა მცირე ანთოლოგია, გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა კრებულს წარმოადგენს.

⁹⁰ ქართულ ენაზე არსებობს 54-ე კანონიკური წერილის სრული თარგმანი. იგი შესულია „დიდ სჯულისკანონში“. მკითხველისათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება, შედარების მიზნით მოვიყვანოთ წერილის იგივე ადგილი „დიდი სჯულისკანონიდან“: „ვინაჲთაჲ სიკმე ესე უძრესისა მიმართ წარენატების უფროჲსა აწ, რაჲჲსა შიშთა მკედრობისათა მრავალნი გაჰირჩევენ მსახურად დაწესებასა თავთა თჳსთასა, საჭიროდ მოუკედ განახლებასა ნამათა კანონისასა“. (დიდი სჯულისკანონი, გვ. 504). რაგორც ვხედავთ საქმე გვაქვს ეროი ავტორის მიერ ერთი და იმავე ფრაგმენტის ორ განსხვავებულ თარგმანთან. მკავს შემთხვევაზე ჩვენ უკვე მივუთითეთ 53-ე კანონიკურ ეპისტოლესთან დაკავშირებით.

2. დანარჩენი წერილები გაფანტულია როგორც ბასილი დიდის თხზულებათა ხელნაწერებში, ისე სხვა ავტორთა ჰომილეტიკური, ასკეტური და კანონიკური ხასიათის კრებულებში.

3. მათი რიცხვი სამ ათეულს აღემატება. ითარგმნა VIII—XII საუკუნეებში ანონიმის, ეფთვიმე ათონელის, გიორგი მთაწმიდლისა და არსენ იყალთოელის მიერ.

ა) ძველი ქართული მწერლობის პირველ პერიოდში თარგმნეს მეორე წერილი, მიმართული გრიგოლ ნაზიანზელისადმი. თარგმანი შესრულებულია პალესტინაში არაბული ტექსტიდან ანონიმის მიერ.

ბ) ეფთვიმე ათონელმა მეორედ თარგმნა იგივე წერილი და 46-ე წერილის ფრაგმენტი.

გ) ბასილი დიდის 115-ე წერილი თარგმნა გიორგი მთაწმიდელმა.

დ) წერილთა ძველი ქართული თარგმანების დიდი ნაწილი ეკუთვნის ეფრემ მცირეს (2, 12—14, 22, 40, 41, 46, 55, 71, 90, 105, 134, 150, 154, 173, 180, 192, 252, 261, 277. 279, 299, 301, 341, 342, 351—354). A 292-ის შესაბამისი ნაწილი თანამიმდევრობისა და შედგენილობის მიხედვით ახლოს დგას „მიმოწერის“ შემცველ იმ ბერძნულ ხელნაწერებთან, რომლებიც მეცნიერთა მიერ გაერთიანებულია ე. წ. Bx ჯგუფში. ზემოდასახელებული წერილებიდან ორი კი (173 და 22) ჩართულია ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ვულგატის რედაქციაში.

ე) ბასილი დიდის კანონიკური წერილები, როგორც „დიდი სჯულისკანონის“ შემადგენელი ნაწილი, თარგმნა არსენ იყალთოელმა XII საუკუნეში.

ვ) ცალკეულ ეპისტოლეთა ფრაგმენტები შემოგვინახა არსენ იყალთოელისავე „დოგმატიკონმა“.

4. 1799 წელს გაიოზ რექტორმა რუსულ დედანზე დაყრდნობით თარგმნა ბასილი დიდის ყველა წერილი (S 381). XIX საუკუნით თარიღდება ანონიმის მიერ ასევე რუსულიდან თარგმნილი მისი პირველი წერილი და მეორის ფრაგმენტი⁹¹.

წერილთა ქართული თარგმანების შემცველი ხელნაწერები:

ეპ. 1 — A 280, 1r—2v.

ეპ. 2 —

I რედაქცია — H 622, 62r—70r.

II რედაქცია — ათ. 77, 95v—100v.

იერ. 14, 342v—349r.

A 22, 255—269.

A 100, 42r—44v.

A 181, 65—69.

A 232, 251—263.

⁹¹ ნაშრომის ეს ნაწილი, რომელიც ეხება ბასილი დიდის ეპისტოლეთა ძველ ქართულ თარგმანებს, შემოკლებული სახით გამოიცა ცალკე: ქაჯაია, ძველი ქართული თარგმანები, გვ. 62—77; K a d j a i a, Les anciennes traductions. გვ. 150—161.

A 394, 183r—185v.
 A 404, 131r—135v.
 A 548, 113r—118r.
 A 927, 110r—112v.
 A 1101, 243r—248r.
 S 54, 253r—265r.
 S 120, 390—401.
 S 376, 80—84.
 S 3661, 132r—134r.
 S 4806, 123v—129v.
 H 906, 258—272.
 H 2350, 141v—143v.
 ქუთ. 431, 123r—126v.
 H 2853, 61r—63r.

III რელაქცია — A 292, 334—337.

IV რელაქცია — A 820, 3r—5r.

- ებ. 12 — A 292, 354v.
 ებ. 13 — A 292, 354v.
 ებ. 14 — A 292, 331v—332v.
 ებ. 22. — A 132, 133v—136v.
 ებ. 41 — A 292, 350r—351v.
 ებ. 40 (ფრაგმენტი)

I რელაქცია (ფეოფიმეს თარგმანი)

იერ. 14, 309v—312r.
 A 181, 40—42.
 A 394, 168r—169r.
 A 927, 94r—95r.
 A 1101, 108v—110v.
 S 376, 49r—51r.
 S 3661, 120v—121v.
 H 2350, 129v—130v.
 H 2853, 58r—61v.
 ქუთ. 234, 61r—179r.
 ქუთ. 431, 81r—108v.

II რელაქცია (ფერემის თარგმანი)

A 292, 355v—358r.

- ებ. 71 — A 292, 341r—341v.
 ებ. 90 — A 292, 354r—354v.
 ებ. 105 — A 292, 346r—346v.
 ებ. 115 — A 584, 247r—247v.

- ებ. 134 — A 292, 349v.
 ებ. 150 — A 292, 352v—354r.
 ებ. 154 — A 292, 351v—352r.
 ებ. 173 — A 132, 133v—134r.
 ებ. 180 — A 292, 358r—358v.
 ებ. 192 — A 292, 348v.
 ებ. 252 — A 292, 348r.
 ებ. 261 — A 292, 346v—348r.
 ებ. 277 — A 292, 352r—352v.
 ებ. 279 — A 292, 348r.
 ებ. 290 — A 292, 348v—349r.
 ებ. 301 — A 292, 350v—351v.
 ებ. 342 — A 292, 355v.
 ებ. 351 — A 292, 355r.
 ებ. 353 — A 292, 355r.

კანონიკური წერილები

ებ. 58

A 76, 217v—218v.
 ქუთ. 25, 271r—272r.
 A 124, 249v—250v.
 A 171, 264r—v.
 ქუთ. 17, 338r—339r.
 A 1102, 197r—198r.
 A 1670, 197r—v.

ებ. 64

A 9, 230r—234v.
 A 76, 217r—217v.
 ქუთ. 25, 270r—271r.
 A 124, 248v—249v.
 A 171, 263r—264r.
 ქუთ. 17, 337r—338r.
 A 1102, 196r—197r.
 H 1670, 196v—197r.

ებ. 66

I რელაქცია (ფერემის თარგმანი)

A 292, 349 r.

II რელაქცია (არსენ იყალთოელის თარგმანი)

A 76, 216r—217r.
 ქუთ. 25, 269r—270r.
 A 124, 247v—249v.
 A 171, 262r—263r.

ქუთ. 17, 336v—337r.
A 1102, 195v—196r.
H 1670, 196r—v.
A 9, 229v—230r.

გვ. 160

A 76, 213v—216r.
ქუთ. 25, 266r—269r.
A 124, 244v—247v.
A 171, 259v—262r.
ქუთ. 17, 333v—336v.
A 1102, 193r—195v.
H 1670, 194r—196r.
A 9, 226v—229v.

გვ. 168

A 76, 198r—204r.
ქუთ. 25, 245v—235r.
A 124, 227r—234r.
A 171, 242v—249v.
ქუთ. 17, 313v—321v.
A 1102, 177v—183v.
H 1670, 183r—187v.
A 9, 209v—216v.

გვ. 109

A 76, 204r—209v.
ქუთ. 25, 253r—260r.
A 124, 234r—240r.
A 171, 249v—255r.
ქუთ. 17, 321v—328r.

A 1102, 183v—188v.
H 1670, 187v—191r.
A 9, 216v—222r.

გვ. 217

A 76, 209v—213v.
ქუთ. 25, 260r—265v.
A 124, 240r—244v.
A 171, 255r—259v.
ქუთ. 17, 328r—333v.
A 1102, 188v—192v.
H 1670, 191r—194r.
A 9, 222r—226v.

გვ. 236 (ფრაგმენტი)

A 76, 213v.
ქუთ. 25, 256v—266r.
A 124, 244v.
A 171, 259v.
ქუთ. 17, 333v.
A 1102, 192v—193r.
H 1670, 194.
A 8, 226 v.

„დოგმატიკონის“ ფრაგმენტები
(არსენ იყალთოელის თარგმ.)

S 1463

გვ. 54 — 215v.
გვ. 197 — 215v.
გვ. 214 — 202v.
გვ. 236 — 203r; 207v.

თავი მახუთე

ლიტურგიკა

ა. ჟამისწირვა

ამ თავში განხილულია ბასილი კესარიელის ბიზანტიური ჟამისწირვის სამი ადრეული ვერსია და მისი სახელით ცნობილი სიწმიდის განახლება. ცნობილია, რომ ბიზანტიური ჟამისწირვები ატარებენ ბასილი დიდისა და იოანე ოქროპირის სახელებს. მათ გარდა, მსხვერპლშეწირვის გვერდით აღმოსავლეთში ჩამოყალიბდა რიტუალი, რომელიც შეერთებულია მწუხრის ლოცვების მსახურებასთან და მიიღო სახელწოდება — ჟამისწირვა პირველშეწირულისა. ამ მსახურებას აკლია ანაფორა, სხვა ნაწილები თავსდება ჟამისწირვის ჩარჩოებში. უძველეს ნუსხებში სიწმიდის განახლების ერთ-ერთი რედაქცია ბასილი დიდს მიეწერება.

ამგვარად, წინამდებარე ნაშრომში ბასილი კესარიელის ვრცელი შემკვიდრების კვლევისას ჩვენ თავს ნება მიეცით, შეგვესწავლა და გამოგვეცა მისი სახელით ცნობილი ჟამისწირვის ვერსიები. ამ ფაქტს ხაზგასმით იმითმოდ ალენიშნავთ, რომ ჟამისწირვის ტექსტის სპეციფიკა და თავისებურება განსაკუთრებული სირთულეების წინაშე აყენებს მის მკვლევარს.

ბასილი დიდის ჟამისწირვის ტექსტის გამომცემელი მ. ორლოვი სამართლიანად შენიშნავს, რომ ჟამისწირვა „ცოცხალი“ ტექსტია, იცვლება დროისა და ვითარების შესაბამისად. ამ მხრივ იგი განსხვავდება მხატვრული, ფილოსოფიური და სხვა დანარჩენი რელიგიური ტექსტებისაგან.

ადრეულ საუკუნეებში არ ხდებოდა ლიტურგიული ტექსტების ჩაწერა. თუმცა მათ მაშინაც ჰქონდათ ჩამოყალიბებული გარეგნული ფორმა. მაშინ იგი ჩაბეჭდილი იყო ღვთისმსახურთა გონებაში და ცოცხლობდა ბაგეებზე მლოცველებისა, რომელთათვის არაფერი იყო საიდუმლო იმაში, რასაც ღვთისმსახური კითხულობდა.

შემდეგში, როდესაც ჟამისწირვებში საიდუმლო ლოცვები შეიტანეს და დაიწყეს მათი ჩაწერა (პორფირი ეპისკოპოსის ევქოლოგიონი, რომელიც შეიცავს თავისი დროისათვის სრულ, თანამიმდევრულ ლიტურგიის ტექსტს, VII საუკუნით თარიღდება), არც მაშინ იყო ეს ტექსტი ტყავში გახვეული ქართია. იგი შემდეგშიც განაგრძობდა სიცოცხლეს და ამდენად ზრდას, თუმცა პირველყოფილი უბრალოება შეიმოსა რთული საღვთისმსახურო მოქმედებებით. ზოგიერთი უძველესი ნაწილი გამოუყენებლობის გამო გახვედა და ტექსტს ჩამოხტილდა, სამაგიეროდ ამავე ტექსტმა შეიძინა ახალი ნაწილები და ლოცვები კი.

ამგვარად, ლიტურგიკული ტექსტების გამომცემელმა უნდა დაძლიოს დიდი სიძნელე, არ უნდა დაეყრდნოს მხოლოდ საფუძველს, თუნდაც ტექსტი VIII საუკუნეს განეკუთვნებოდეს. სიძველის ვიწრო ჩარჩოებში არ მოთავსდება ტექსტის 1000-წლიანი სიცოცხლის ნორჩი ყლორტები, არ შეიძლება შემოიფარგლოთ არც მისი გვიანდელი, XVIII საუკუნის, ფორმით, რადგან ამ შემთხვევაში, პირიქით, ყურადღების გარეშე რჩება მისი უძველესი ფორმა, ამგვარ კვლევას კი ჟამისწირვის უძველესი ფესვები ეწირება¹.

ტექსტში ცვლილებები შეჰქონდა, პირველ რიგში, თვითონ დროს. ბასილის ღვთისმეტყველებას სრულყოფდნენ მომდევნო საუკუნეთა რევიზორები. გართულდა საღვთისმსახურო რიტუალები. ცვლილებები განსაკუთრებით რუბრიკებს შეეხო. მდიდარი მონასტრებისთვის იწერებოდა მდიდრულად შეკმული ჟამისწირვები, მაშინ როდესაც ღარიბი მონასტრები მოკლებული იყვნენ ამ პატივს. ვარდა ამისა, ჟამისწირვის ტექსტების გადაწერის საქმეს ემსახურებოდნენ, ერთის მხრივ, გონიერი და მცოდნე, ხოლო, მეორეს მხრივ, საქმეში ნაკლებად ჩახედული გადაწყვეტილებები და რედაქტორები. ტექსტში სხვადასხვა ხასიათის ცვლილებების შეტანა ხშირად ერთი მონასტრის ფარგლებში ხდებოდა. ამიტომ მოითხოვს განსხვავებულ მიდგომას ბასილი დიდის ჟამისწირვის სხვადასხვა რედაქცია.

უკვე აღინიშნა, რომ არსებობს მერვე საუკუნეში ჩაწერილი ჟამისწირვის ტექსტი. ერთი საკითხია, რა ცვლილებები განიცადა ამ ტექსტმა VIII საუკუნის შემდეგ, მეორე — რა სახის იყო იგი მერვე საუკუნემდე? როგორი იყო ბოლოსდაბოლოს ბასილი დიდის ჟამისწირვის ემბრიონული ბირთვი. მისი სახის ძიება ხომ დიდ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული. აი, საკითხები, რომლებსაც მეცნიერებმა პასუხი უნდა გასცენ ბასილის ღვთისმეტყველებასა და სხვა უძველეს წყაროებზე დაყრდნობით.

რაც შეეხება ბასილი დიდის ჟამისწირვის ქართულ რედაქციებს, ჩვენ მათგან შევარჩიეთ სამი ადრეული ნუსხა. ესენია H 531—A; სინა 89—B და S 4980—C.*

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ვერსიები სხვადასხვა პერიოდს განეკუთვნება. მათი ქრონოლოგიური ამპლიტუდა 200 წლის ფარგლებში (XI—XII სს.) მერყეობს. ლიტურგიკისათვის ეს საკმაოდ დიდი პერიოდია და მათი ბუნებიდან გამომდინარე სამივე ხელნაწერში თავი იჩინა განსხვავებებმა. ქართული რედაქციების როგორც ცალ-ცალკე შესწავლის, ისე მათი ერთმანეთთან შეჯერების გაადვილების მიზნით ვისარგებლეთ ფ. ბრაიტმანის (Brightman, Liturgies Eastern and Western) მაგალითით და მუხლობრივი დაყოფის გარდა ტექსტები დავყავით ცალკეულ შემადგენელ ნაწილებად. ეს გადაწყვე-

¹ Орлов, Литургия, стр. III—VII.

* ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი კვლევის მიღმა დარჩა ბასილი დიდის ჟამისწირვის არა მარტო გვიანდელი ვერსიები, არამედ ის უძველესი ნუსხაც, რომელიც ახლახან აღმოჩნდა სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა ახალ კოლექციაში და რომელიც X საუკუნით თარიღდება. (ცნობა ამ ნუსხის შესახებ მოგვაწოდა ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელმა, ბატონმა მ. ჭავჭავაძემ). წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ მხოლოდ სამი ხელნაწერთა შემოვიფარგლეთ, რადგან ჟამისწირვის მრავალრიცხოვანი ხელნაწერების შესწავლა და გაანალიზება მხოლოდ მისაღმი მიძღვნილ სპეციალურ გამოკვლევაში შეიძლება. გვიანდელი ნუსხების გაცნობამ კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნა, რომ ჩვენ მიერ შესწავლილი ვერსიები წარმოადგენს უნიკალურ ტექსტებს და მათი მონაცემების განზოგადების საფუძველზე შესაძლებელია ბასილი დიდის ჟამისწირვების შესახებ ზოგადი დასკვნების გაკეთება.

ტილებს გამოწვეულია იმით, რომ, მართალია, ჟამისწირვა ერთიანი ტექსტის შთაბეჭდილებას ტოვებს, მაგრამ თუ კარგად დავაკვირდებით, საქმე გვაქვს ერთმანეთთან დაკავშირებულ სხვადასხვა მონაკვეთებთან, რომელთაგან თითოეული თავის სახელს ატარებს და თავისი ფუნქცია აკისრია.

ტექსტში გამოიკვეთა ისიც, რომ ჟამისწირვა ფაქტიურად კათაქმეველთა (ანუ მოქცეულთა) და ნათელღებულთა (ანუ მართალთა) წირვებად იყოფა. გამოიყო ისეთი მნიშვნელოვანი მონაკვეთები, როგორებიცაა მცირე შესვლა, დიდი შესვლა, ანაფორა და მისი შემადგენელი ელემენტები. ამგვარად დაყოფილ ტექსტს ერთიან გაბმულ ტექსტთან შედარებით თავისი ღირსებები აქვს. უფრო ნათლად გამოიკვეთა ჟამისწირვის სტრუქტურა და სამივე ხელნაწერის ცალკეულ მონაკვეთთა შორის არსებული სხვაობანი.

უკვე აღინიშნა, რომ ჟამისწირვები ღროის ცვალებადობას ემორჩილება. მათ სისტემატურად ამუშავებდნენ (ამგვარ დამუშავენას წარმოადგენს კვეთის რიტუალის გართულება, რასაც ჩვენ საგანგებოდ განვიხილავთ) და ძველის აღვილს ახალი რედაქციები იკავებდნენ. ამ მოვლენას უნდა აღნიშნავდეს ტარასი არქიმანდრიტის (ალექსი-მესხიშვილის) სიტყვები: „თქუწრო კეთილშობილებავ, ეს კონდაკი ძველი დღეთასია, აწინდელს ღროში არ გამოდგება, დავიწყების არხიეში შეინახე“ (A 159, XVIII ს. მხედრულით, პირველი ყდის v). ასეთი იყო ჟამისწირვების ადრეულ ვერსიათა განაჩენი.

• • •

ამრიგად, ბასილი კესარიელის ჟამისწირვის სამი უძველესი რედაქცია ქვეყნდება შემდეგი ნუსხების მიხედვით:

I. H 531 (A) [XI ს.]

[ჟამისწირვამ ზმიღისა ბასილი მთავარპატრიარქისაჲსაჲ]

50 ფ. 12 X 9. ეტრათი, უყდო, დაშლილი, დაზიანებული (ყიდებშემოცვეთილი). ხელნაწერი თავბოლონაყლულია. ტექსტს შიგადაშიგ აკლია რამდენიმე ფურცელი. წყდება იგი საუფლო ლოცვაზე, ამდენად არ შეიცავს ისეთ მნიშვნელოვან რიტუალებს, როგორიცაა წმიდა წმიდათა, ზიარება და შესაბამისად ერის განტეგება. სათაურები სინგურით. შემორჩენილი აქვს ჩვეულებრივი აღრიცხვის აღმნიშვნელი ანბანური პაგინაცია: ზ რვეული მთავრდება 11 v-ზე, გ რვეული იწყება 12 r-ზე, დ რვეული მთავრდება 27 v-ზე, ე რვეული მთავრდება 35 v-ზე, ზ რვეული მთავრდება 49 v-ზე.

აღნიშნული ტექსტი, ისე როგორც ყველა ჟამისწირვა, შეიცავს „შესუენებულთა“ და ცოცხალთა მოსახსენებლებს ანუ დიპტიქებს. მოგვყავს ისინი უცვლელად.

„შესუენებულთა“: მოიქსენე, უფალო, სული გიორგისი თარგმანისა და სული ათანასე მღდელისა და დემეტრე მღდელისაჲ.

ცოცხალთა: „მოიქსენე, უფალო, საბა, არსენი...“ ეს სახელები ხელნაწერში ჩაწერილია განსხვავებული, აშკარად გვიანდელი ხელით. წინდახედულ გადამწერს მოზრდილი ადგილი დაუტოვებია ამ მიზნით. საპირობის შემთხვევაში ეს ადგილი კიდევ დაიტეგდა რამდენიმე პირის მოსახსენებელს.

ამგვარად „შესუენებულნი“ არიან გიორგი თარგმანი, ათანასე მღვდელი და დემეტრე მღვდელი. ეოცხალნი — საბა და არსენი. ჩვენ ვიზიარებთ კ. კე-
ელისძის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ დიპტიქში მოხსენიებული გიორგი
თარგმანი ჩვენი სასიქადლო მთარგმნელი გიორგი მთაწმიდელია². ადვილი შე-
საძლებელია, დანარჩენი პირებიც ათონის ივერთა მონასტერში მოღვაწეობდნენ.
ათონის ალაპებში მოხსენიებული არიან საბა, დემეტრე ბერი და ათანასე ბე-
რი, მაგრამ მათი გაიგივება დიპტიქში დასაბუღლებულ პირებთან ვერ გავხედეთ.
ხელნაწერს აქვს XIV—XV საუკუნეების ხელით შესრულებული მინაწე-
რები.

II. სინა 89 (B) [XII ს.]

ჟამისწირვა ბასილი დიდისა, იოანე ოქროპირისა და
იაკობ მოციქულისა

ეს ხელნაწერი ორჯერ აღწერეს დაწვრილებით³. ვითვალისწინებთ ორივე
აღწერილობას. 93 ფ.; ქაღალდი; 14,5 × 9,5. სათაური, დასაწყისი და რუბრი-
კები სინგურით. რეგულები დანომრილია ასომთავრულით. შეიცავს 13 რეგულს.
მთლიანად აკლია მე-10 რეგული. დაუწერელი გვერდებია 87r-v და 70r-v. პირ-
ველი ორი ფურცელი და ბოლო გვერდი ბერძნული და არაბული ხელნაწერ-
ების ფრაგმენტებია. გადამწერია სტეფანე დვალი (69v); გადამწერის ადგილი:
გეთსამანია (69v).

ხელნაწერი შეიცავს: 1. „ჟამისწირვაჲ წმიდისა ბასილი მთავარეპისკოპო-
სისაჲ“. 1r—45r.

2. „ჟამისწირვაჲ წმიდისა იოანე ოქროპირისაჲ“. 46r—69v.

3. „ჟამისწირვაჲ მარხვათა განახლებაჲ, თქმული წმიდისა ბასილისი“. 71r—
86v.

4. „წესი სიწმიდისა განახლებისაჲ წმიდისა მოციქულისა იაკობისი“. 88r—
93v.

ხელნაწერი შეიცავს გადამწერის ანდერძებს: 1. „დიდებაჲ შენდა, ქრის-
ტე, დაესრულა ჟამისწირვაჲ წმიდისა ბ ა ს ი ლ ი ს ი. ლოცვა ყავთ ცოდვილისა
ს ტ ე ფ ა ნ ე ს თ ს, წმიდანო მამანო. ქრისტე, შეიწყალე მამა მ ო ვ ა ნ ე.
ესე უწყოდეთ, საყუარელნო, რომელ წესი და განგებაჲ წმიდისა ბასილისი და
წმიდისა იოვანე ოქროპირისაჲ ჟამისწირვათაჲ ერთი არს ყოველი წესი და გან-
გებაჲ“ (45v).

II. „დიდებაჲ შენდა, ქრისტე, დაესრულა წმიდაჲ ჟამისწირვაჲ წმიდისა
იოვანე ოქროპირისაჲ კელითა ფრიად ცოდვილისა იო(!) ს ტ ე ფ ა ნ ე დ ვ ა-
ლ ი ს ა მ თ ა. ლოცვა ყავთ, წმიდანო მამანო, და უცხად ჩხრეკისა და დაკლე-
ბისათჳს შენდობა ყავთ. ღმერთმან დაგაჭეროს. ქრისტე, შეიწყალე ს ტ ე ფ ა-
ნ ე, კ ვ რ ი კ ე, მ ო ს ე, ს ვ მ ი ო ნ, გ ა ბ რ ი ე ლ. დავნუსხე გესმანიას,
საფლავსა წმიდისა და ყოვლად დიდებულისა ღმრთისმშობელისასა“ (69v).

² კ ე კ ე ლ ი ძ ე. ისტორიი, გვ. 229. ეს არის ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც დიპტი-
ქის წყალობით ჩვენთვის ცნობილი გახდა ჟამისწირვის ერთ-ერთი რედაქციის მთარგმნელი.

³ J a c o b, Une version georgienne, გვ. 65—72; სინა III, გვ. 201—202.

ამგვარად, აღნიშნული ხელნაწერი გადაწერა სტეფანე დვალმა გეთსიმონიაში. შეიძლება დავუშვათ, რომ პირველ ანდერძში მოხსენიებული ვინმე იოანე ცნობილი გადამწერი იოანე დვალა, რასაც მოწმობს მეორე ანდერძში გადამწერის მიერ სახელის დაწერილობაში დაშვებული და იქვე გასწორებული შეცდომა. ეს შეცდომა ბაღებს ეჭვს იმის შესახებ, რომ შესაძლოა, ჩვენი ნუსხა მომდინარეობს იოანე დვალის მიერ გადაწერილი ხელნაწერიდან.

ხელნაწერში ბასილი ღიდის ქამისწირვა თანამიმდევრობის მიხედვით უსწრებს ოქროპირისას, რაც მოწმობს იმას, რომ ბასილის ფორმულას ამ დროს ჯერ არ დაუთმია თავისი პოზიციები. როგორც ვიცით, მოგვიანებით მდგომარეობა შეიცვალა და ყოველდღიურ ხმარებაში იოანე ოქროპირის ლიტურგია დამკვიდრდა.

ტექსტის ერთ-ერთი აღმწერელი⁴ მინაწერების სახით გამოყოფს ქამისწირვის ორგანულ ნაწილებს — „შესუენებულთა“ და ცოცხალთა ღიბტიქებს.

ჩვენ ამჟამად მოგვყავს მხოლოდ ბასილი ღიდის ქამისწირვაში შესული ღიბტიქები. „შესუენებულთა“: „მოიკსენე, უფალო, სული კ ვ ი რ ი კ ა მ ს ა მ. მოიკსენე, უფალო, სული ა ნ ა მ ს ი და შეუნდვენ შეცოდებანი მათნი. მოიკსენე, უფალო, სული ს ტ ე ფ ა ნ ე მ ჩ ხ რ ე კ ლ ი ს ა მ“. (31r).

ცოცხალთა: „უფალო, შეიწყალე და შეუნდვენ ყოველნი ცოდვანი ს ტ ე ფ ა ნ ე ს. მოიკსენე, უფალო, ს ტ ე ფ ა ნ ე. მოიკსენე, უფალო, გ ი ო რ გ ი. მოიკსენე უფალი მ ი ქ ე ლ ა ი. მოიკსენე, უფალო, კ ჯ რ ი კ ა მ, გ რ გ ე ლ ი (ასეა!), ი ს ა კ, ს ჯ მ ი ო ნ, მ ა რ თ ა მ, ე ლ ი ს ა ბ ე დ მ ა გ დ ა ნ ე ლ ი და ყოველნი ერნი ჩემნი და შეუნდვენ ყოველნი შეცოდებანი მათნი“ (36r).

გადამწერის ხელით შესრულებულ „შესუენებულთა“ ღიბტიქში მოხსენიებულია ჩვენი ხელნაწერის გადამწერი სტეფანე მჩხრეკალი და მისი შშობლები კვირიკე და ანა (იხ. 62r). ცოცხალთა ღიბტიქში ორჯერ მოხსენიებული სტეფანე ჩვენ ისევე სტეფანე მჩხრეკალი, ანუ გადამწერი გვგონია. ხოლო მასთან ერთად დასახელებული პირნი მისი ახლობლები და თანამოაზრეები. ეს ფაქტი გაკვირვებას იწვევს. რამდენად დასაშვებია, რომ გადამწერმა სიცოცხლეშივე გამოიჩინოს „თადარიგინობა“ და თავისი სახელი „შესუენებულთა“ ღიბტიქში შეიტანოს?

1 III. S 4980 (C)⁵

საღმრთოთმე ქამისწირვამ წმიდისა ბასილისი [XII ს.]

ეს ულამაზესი, მოხატული გრაფიკული 12 კეფისაგან შედგება. 334,5×23,5; ეტრათი; დაზიანებული (დასაწყისში თავკაზმულობის ნაწილი წაჭრილია, კედები შემოცვეთილი), ნუსხური (სათაური და რუბრიკები სინგურით). გრაფიკის თავსამკაულს წარმოადგენს ჯვარი კვარცხლბეკზე, რომელსაც ეერთდება ჩარჩოს გვერდითი სვეტების საყრდენი ზოლი. ჯვრის მარჯვნივ და მარცხნივ გამოსახულია მთავარანგელოზები (მარცხნივ მდგომი ფიგურის თავი წაჭრილია), ჯვარი შემკულია წითელი და ცისფერი ხლართული ორნამენტით. ტექსტის თავსამკაულიც ასეთივე ორნამენტითაა მოხატული. ჯვრის ჩარჩოსა

⁴ სინ. III, გვ. 201—202.

⁵ ხელნაწერი აღწერილია, S VI, გვ. 292—293.

და ტექსტის თავკაზმულობას შორის გამოსახული ოთხი ფიგურა ნაწევარი ტანით: იოანე ოქროპირის, გრიგოლ ღვთისმეტყველის, ბასილი დიდისა და წმიდა ნიკოლოზისა (დაზიანების გამო დასახელებული ფიგურებიდან შემორჩენილია თმისა და წვერის, ნიშნისა და შესამოსლის კონტურები). გრაგნილის კიდზე მოთავსებულია ქრისტეს ორი წელსზევითა გამოსახულება (ერთი ყრმობაში), ურთი მთელი ტანით (სამივე შემთხვევაში ქრისტეს ერთნაირი, სხვებისაჲან განსხვავებული ნიშნი აქვს ჯვრის გამოსახულებით), აგრეთვე სამი ეპიზოდის ქრისტეს ცხოვრებიდან (ორი მათგანი ამოჭრილია). ამ ეპიზოდებზე ღვიძიან ხნით შეფერვებით: ამოჭრილი ილუსტრაციების ხასიათზე გადაჭრით რაიმეს თქმა ძნელია, მაგრამ ადვილად წარმოვიდგენთ, რა თემატიკასთან გვაქვს საქმე, თუ გავითვალისწინებთ ეპისწირვის რომელი ადგილები დაუსურათებია მომხატვარს. ეს ილუსტრაციები, როგორც ამოჭრილი, ისე ერთადერთი შემორჩენილი წინ უსწრებს ძღვნის კურთხევას და უნდა გამოხატავდეს იმ მომენტს, რაც მოსდევს თხრობას საილუმო სერობის შესახებ. კერძოდ, მაცხოვრის მიერ თავისი მოწაფეებისათვის პურისა და განზავებული ღვინის ჩამორიგება. ერთადერთი შემორჩენილი ილუსტრაცია ამ მომენტს უნდა ასახავდეს. პიროვნება ნიშნით (იგულისხმება იესუ ქრისტე) რაღაცას აწვდის ასევე ნიშნით თავშემოსილ პირებს (ქვ. 8). ამოჭრილი ილუსტრაციების გვერდით შემორჩენილია წარწერები. პირველთა: იესუ ქრისტე მოწაფეთა; მეორესთან აზიარებას. ყველაფერი, რაც აქ არის ან იყო გამოხატული, შეიძლება გადმოიცეს ეპისწირვის შემდეგი სიტყვებით: „რამეთუ რაოდენგზისცა შჳამდეთ პურსა ამას და სასუფელსა ამას სუმიდეთ, სიკუდილსა ჩემსა მიუთხრობდით და აღდგომასა ჩემსა აღიარებდით“.

მე-4 კეფის კიდზე გამოხატულია მიქაელ მთავარანგელოზი. ხელნაწერი შემკულია დიდი ზომის მთავრული საზედაო, სტილიზებული ასოებით. მხატვარს გამოყენებული აქვს ლაქვარდი, წითელი და ღია ყავისფერი, ეს უკანასკნელი კარგად არის შეხამებული ეტრატის ფონთან. ხელნაწერი შეძენილია 3. კარბელაშვილისაგან.

ხელნაწერს აქვს მინაწერები XIV საუკუნის ნუსხურით.

შენიშვნები: 1. ტექსტი ალაგ-ალაგ გადასულია და შემდეგში გაცხოველებულია მუქი მელნით. სამწუხაროდ, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ტექსტი გაცხოველებულია საკმაოდ დაბალ დონეზე, ლიტურგიული ტექსტის ნაკლებად მცოდნე პირის მიერ, ამიტომ დაზღვეული არა ვართ შეცდომებისაგან.

2. გრაგნილი დახვეულია ხის კონდაკზე.

3. ხელნაწერზე დასმულია წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თარიღიანი ბეჭედი: „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება 1879“.

ბასილი დიდის ლიტურგიკული შრომები ჩვენ გავმიჯნეთ. წინამდებარე თავში განვიხილეთ მხოლოდ ეპისწირვა და წესი განახლებისა. ხოლო ფსევდობასილური კურთხევები და ლოცვები გავიტანეთ ჩვენი გამოკვლევის უკანასკნელ თავში, რომელიც ეძღვნება სხვა ავტორთა, „საეკვო“ და ფსევდობასილურ თხზულებებს.

ბასილი დიდის ქამისწირვის განხილვამდე აღვნიშნავთ, რომ XI საუკუნის საქართველოში ცალკეული პირები იაკობის ქამისწირვისადმი სკეპტიკურად ყოფილან განწყობილი. ამას მოწმობს თეოდორე საბაწმიდელის შეკითხვა, მიმართული ეფთვიმე ათონელისადმი: „რამ არს იაკობის ქამისწირვა; ჰეშმარტი არს, ანუ თუ არა?“ განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ეფთვიმე ათონელის პასუხი ამ კითხვაზე: „წმიდისა იაკობის ქამისწირვამ უეპველად ჰეშმარიტი არს და პირველად იგი იყო ეკკლესიათა შინა საბერძნეთისასა. ხოლო ოდეს წმიდამან ბასილი და ნეტარმან იოანე ოქროპირმან ქამისწირვანი გამოთქვეს, სიმოკლისათვის ერმან იგინი [შეიწყნარა] და წმიდა იაკობის მივიწყდა, და აწ ყოველნი წმიდისა ოქროპირისსა წირვენ, დიდთა მარხვათა შინა — ბასილისსა. და ოდესცა ვის უნდეს, ყოვლადვე კეთილ არს იაკობისადა, პეტრესიდა, ბასილისა და ოქროპირისა“⁶. ეფთვიმე ათონელის მოწმობით უკვე XI საუკუნეში „ყოველნი წმიდისა ოქროპირისსა წირვენ, დიდთა მარხვათა შინა — ბასილისსა“. კეთილად სასურველია სხვა ლიტურგიებიც, კერძოდ, იაკობისი და პეტრესი.

ამრიგად, X საუკუნეში ბასილი კესარიელის ქამისწირვა უკვე თარგმნილია ქართულ ენაზე, ხოლო XI საუკუნეში, ეფთვიმე ათონელის ცნობით, მან უკვე მოასწრო „დიდთა მარხვათა შინა“ გადანაცვლება.

თუ ზემოთქმულს გავაანალიზებთ, ბასილი დიდის ქამისწირვას, როგორც ყოველდღიურ ლიტურგიას, ძალიან ხანმოკლე სიცოცხლე ჰქონდა. მართალია, მან იოანე ოქროპირის ფორმულართან ერთად შეცვალა იაკობის ერცელი ქამისწირვა, მაგრამ ყოველდღიურ ხმარებაში დიდი ხნით დამკვიდრება ვერ მოასწრო, დათმო პოზიციები იოანე ოქროპირის კომპაქტური ფორმულარის სასარგებლოდ. ხმარებიდან თანდათანობით გამოდევნის მიუხედავად, მან მაინც გააგრძელა არსებობა ხელნაწერებსა და გამოცემებში. ბასილი დიდის ლიტურგია დღესაც გამოიყენება ლეთისმსახურებაში შემდეგ დღეებში: მარხვის კვირა დღეები (გარდა ბზობის კვირისა), წმ. ხუთშაბათს, წმ. პარასკევს, შობის ღამეს, ვანცხადების ღამეს და პირველ იანვარს, ბასილის მოსახსენებელ დღეს.

აქვე უნდა აღინიშნოს კონდაკის ორი გამოცემა, რომლებშიც ბასილი დიდის ქამისწირვაა დატული. პირველი დაიბეჭდა 1710 წელს ვახტანგ VI-ის სტამბაში, ხოლო მეორე 1856 წელს ქალაქ მოსკოვში რ. მელიას მიერ და განკუთვნილი იყო იქაური ქართველებისათვის.

ბ. კეკელიძემ, ისევე როგორც ქრისტიანული მწერლობის სხვა დარგებს, ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ლიტურგიის შესწავლის საქმეს. მან არაერთი გვერდი მიუძღვნა ქამისწირვის ქართულ თარგმანებს. მართალია, მისი ინტერესების ძირითად საგანს იერუსალიმური ანუ იაკობის ქამისწირვა წარმოადგენდა, მაგრამ არანაკლებ საინტერესო დაკვირვებები ეკუთვნის მეცნიერს ბიზანტიურ ქამისწირვებთან დაკავშირებით. ეს დაკვირვებები კი იმდენად ფასეულია, რომ ჩვენ თავს ნება მივეცით მოგვეყვანა ვრცელი ციტატი მისი ლიტურატიურის ისტორიიდან:

„კონსტანტინოპოლის რედაქციის ლიტურგიები (ბასილი დიდისა და იოანე ოქროპირისა) ჩვენში შემოვიდნენ, ალბათ, მას შემდეგ, რაც ქართველები ბიზანტიას დაუახლოვდნენ, მაშასადამე, არაუადრეს მერვე საუკუნისა. ყოველ შემთხვევაში, თუმცა მათი ნუსხები, როგორც ზემოთაც ვთქვით, ჩვენამდე პირველი ორი პერიოდიდან არ შენახულა, მაგრამ გვაქვს ისეთი დოკუმენტი, რო-

⁶ Кекелидзе, Литургические памятники, гл. 152.

მელიც გვარწმუნებს, რომ ქართველები ამ რედაქციას იცნობდნენ მეცხრე საუკუნეში. არსენი დიდი, საფარელი, თავის ისტორიულ-პოლემიკურ ტრაქტატში „განყოფისათჳს ქართლისა და სომხითისა“, ამბობს, რომ მანასკერტის კრებაზე სომეხებმა დააყენეს არამცთუ „უცომოჲს“ ხმარება, არამედ ევქარისტულ ღვინოში წყლის შეურევნელობაცო. ასეთი პრაქტიკის უკანონობას არსენი ასაბუთებს ბასილი დიდის სიტყვებით, რომელიც წმიდათა საიდუმლოთა შინა იტყჳს: „აღიღო პური და ამალელებული მივიპყრა შენ, ღმერთსა მამასა, აკურთხა; განტეხა და მისცა მოწაფეთა. აგრეთვე სასუმელი მოსთულებული ვენახისა აღიღო, განჯავა და მისცა კურთხეული მოწაფეთა თჳსთა“. როგორც ვხედავთ, ეს სიტყვები ამოღებულია ბასილი დიდის ქამისწირვიდან, რომელიც, მაშასადამე, ამ დროს უკვე ცნობილი იყო ჩვენში. ყოველ შემთხვევაში, იაკობის ქამისწირვას საგრძნობელ მეტოქეობას კონსტანტინოპოლის რედაქციის ქამისწირვა მეათე საუკუნის ბოლომდე ვერ გაუწევდა და, შეიძლება ითქვას, ამ დრომდე ის ბატონობდა ჩვენში. ზოლო მას შემდეგ, რაც ქართველები ათონის მონასტრის საშუალებით ბიზანტიას დაუახლოვდნენ, იაკობის ქამისწირვა თანდათან დაეწივნებას მიეცა და ბოლოს სულ ერთიანად ხმარებიდანაც გამოვიდა. ამით აიხსნება, რომ მეთერთმეტე საუკუნეში გიორგი მთაწმიდელს მოუცია ახალი თარგმანი კონსტანტინეპოლის რედაქციის (ბასილისა და ოქროპირის) ლიტურგიისა, რომლის ტექსტი თანდათან იცვლებოდა და ამიტომ დროგამოშვებით სწორდებოდა. უფრო მსხვილი და მნიშვნელოვანი ცვლილებები და შესწორება მისი იქ მოახდინა XIV საუკუნეში კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ფილოთეოსმა, რომელმაც ამ მიზნით დაწერა ე. წ. Διάρχειος ἡς ἐκείνου ὁρδο. ჩვენში ფილოთეოსის რედაქციის ლიტურგია შემოვიდა მხოლოდ XVII საუკუნის გასულს, თუმცა ერთბაშად ყველგან ის მიღებული არ იქნა: ახალ ნუსხებს მეთვრამეტე საუკუნეში იღებდნენ როგორც შეუსწორებელი, ისე ფილოთეოსის მიერ შესწორებული რედაქციებიდან (პირველად ის დაიბეჭდა ვახტანგ მეფის მიერ 1710 წ.). უკანასკნელი ცვლილება ამ ლიტურგიისა მოხდა მეთვრამეტე საუკუნის ნახევარში, ანტონ კათოლიკოსის დროს, რომელმაც ის შეასწორა სლავური „კონდაკის“ მიხედვით⁷.

კ. კეკელიძის აზრით, საქართველოში X საუკუნემდე გამოყენებული იყო წმიდა იაკობის ფორმულარი. X საუკუნეში განსაკუთრებით ინტენსიური გახდა ქართულ-ბიზანტიური საეკლესიო ურთიერთობანი და, ცხადია, საქართველოში ფეხი მოვიდა ბიზანტიურმა ქამისწირვებმა. ისინი X საუკუნის ბოლომდე იაკობის ფორმულარს საგრძნობ მეტოქეობას ვერ უწევდნენ (ამით ხსნის მეცნიერი აღრეული ბიზანტიური ქამისწირვების ნუსხების სიმცირეს) და უკეთეს შემთხვევაში მასთან თანაარსებობდნენ. ამას მოწმობს XI საუკუნეში გადაწერილი იაკობის ლიტურგია, რომელიც გამოიცა ძველი ქართული არქიოერეტიკონის სახელით⁸.

დროთა განმავლობაში ბიზანტიური ქამისწირვები აღმოსავლეთში დაუპირისპირდნენ იაკობის ლიტურგიას. ეს პროცესი იქამდე მივიდა, რომ საკითხი იაკობის ფორმულარის ქვეშაირიტების შესახებ კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა, რასაც თეოდორე საბაწმიდელის შეკითხვაც მოწმობს. მიუხედავად ასეთი დაპირისპირებისა, იაკობის ფორმულარი და ბიზანტიური ქამისწირვები თანაარსებ-

⁷ კეკელიძე, ისტორია, გვ. 582—583.

⁸ იქვე, გვ. 583; Кекелидзе, Литургические памятники, гл. XV.

ბობდნენ თვით XII საუკუნემდე, უფრო სწორად, რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამდე (1103 წ.), რომელზეც გიორგი II მთაწმიდელმა, ბიზანტიური ქამისწირვების ენერგიულმა მომხრემ, სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა აღმოსავლურ, ანუ იაკობის ქამისწირვას⁹.

სამამულო წიგნსაცავებში დაცული ლიტურგიკული მასალის შესწავლას ისახავს მიზნად კ. კეკელიძის ფუნდამენტური შრომა *Литургические памятники*. ამ უზარმაზარ ნაშრომში, რომელიც რამდენიმე თავისაგან შედგება, გაანალიზებულია ვრცელი ლიტურგიკული მასალა ევქოლოგიონების, ტიპიკონების და სხვა საღვთისმსახურო ლიტერატურის სახით. წიგნის პირველი ნაწილის პირველ განყოფილებაში მეცნიერი განიხილავს რა ევქოლოგიონებს, გარკვეულ ადგილს უთმობს ბასილი დიდის სახელით ცნობილ სხვადასხვა ნაწარმოებებს, კერძოდ, მის კურთხევებსა და ლოცვებს. უთითებს მათ პარალელურ ბერძნულ ტექსტებს გოარის „ევქოლოგიონში“ (*Goar, Euchologion*).

აღნიშნულ თავში იგი ვრცლად ეხება კონდაკებს. ჩვენ ინტერესს, ცხადია, ბასილი დიდის ლიტურგია იწვევს. კ. კეკელიძის მიერ გამოყენებული ყველა ხელნაწერი XVI—XVIII საუკუნეებს განეკუთვნება. ზოგიერთი მათგანი გამოირჩევა განსაკუთრებული თავისებურებებით.

ამ კონდაკებიდან ყურადღებას იპყრობს საიმპერატორო საჯარო ბიბლიოთეკის ორი ილიტარიონი №№ 331, 335 იოანე ბატონიშვილის წიგნსაცავიდან, რომელთაც მკვლევარი ვრცლად მიმოიხილავს¹⁰.

უნიკალურია აგრეთვე გელათური გრაგნილი № 657, რომელსაც ავტორი დაწვრილებით აღწერს და ხელნაწერთა მონაცემებზე დაყრდნობით ათარილეს¹¹. მართალია, ხელნაწერი შედარებით გვიანდელია, გადაწერილია XVI საუკუნეში, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ თანამიმდევრობის მიხედვით ბასილის ქამისწირვა პირველია, იოანე ოქროპირისა კი — მეორე. ამიტომ ადვილად შეიძლება დავუშვათ, რომ აღნიშნული ილიტარიონი არქაული დედნიდან მომდინარეობს.

ბასილი დიდის ქამისწირვის გელათური ნუსხის თავისებურებებს, მის მნიშვნელობასა და ადგილს ჩვენ არ ვეხებით წინამდებარე გამოკვლევაში, იგივე უნდა ითქვას ბასილის სახელით ცნობილ „სიწმიდის განახლებაზე“, რომელიც მოთავსებულია ამავე გრაგნილის მეორე მხარეს¹².

ცხადია, მეცნიერი არ შემოიფარგლა ევქოლოგიონებისა თუ სხვა კრებულების აღწერით. მას ჰქონდა სრულიად ნათელი და გარკვეული მიზანი, განესაზღვრა, რამდენად მნიშვნელოვანია ქართული მასალის სამეცნიერო ღირებულება ბიზანტიოლოგიის მასშტაბით. მის მიერ თავმოყრილი და აღწერილი მასალის ანალიზს ეძღვნება მონოგრაფიის მეორე ნაწილი, რომელშიც ავტორი საგანგებოდ ეხება ბიზანტიურ ქამისწირვებს. კ. კეკელიძემ კვლევის პროცესში გააერთიანა იოანე ოქროპირისა და ბასილი დიდის ფორმულარები იმ მოტივით, რომ ისინი მსგავსების თვალსაზრისით ძალიან ახლოს დგანან ერთმანეთთან. ხო-

⁹ იქვე, გვ. XV.

¹⁰ Кекелидзе, *Литургические памятники*, გვ. 87, 178.

¹¹ იქვე, გვ. 99—106.

¹² წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ ვეხებით „სიწმიდის განახლების“ მხოლოდ აღრეულ ნუსებს.

ლო ის ერთადერთი გვერდი, რომელშიც საუბარია ბასილი დიდის ჟამისწირვაზე, ფაქტურად მიეძღვნა ამ ორ ჟამისწირვას შორის არსებულ განსხვავებებს.

კვლევის დაწყებისთანავე კ. კეკელიძე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ მის მიერ აღწერილი იოანე ოქროპირის და აგრეთვე ბასილი დიდის ლიტურგიები არ იცნობენ შესვლის ლოცვას, რასაც იგი, ბუნებრივია, უძველესი ბერძნული ხელნაწერების გავლენით ხსნის¹³, თუმცა ავტორი კონკრეტულად არ ასახელებს იმ ბერძნულ ხელნაწერებს, რომლებიც მისი კვლევის არეალში მოხდნენ.

ამ მოსაზრებას ჩვენ ვერ გავიზიარებთ იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ ქართული C რედაქცია, რომელიც დათარიღებულია XII საუკუნით და შესაბამისად მომდინარეობს უფრო ძველი ბერძნული ხელნაწერიდან, სწორედ ამ ლოცვით იწყება: „უფალო ღმერთო ჩემო, გარდამომივლინე მე ძალი მაღლით და განჰაძლიერე მე მსახურებასა ამას შენსა, დაუსჯელად წარდგომად სამიწელსა და შესაძრწუნებელსა საკურთხეველსა შენსა და შეწირვად შენდა უსის-სლო იგი მსხუერპლი, რამეთუ შენი არს სუფევად, ძალი და დიდებდა...“.

ქართული სხვების შედარებას ზიარების მომამზადებელი რიტუალით (§ 1) დავიწყებთ. როგორც აღნიშნავენ, ადრეულ საუკუნეებში იგი შედარებით მარტივი იყო და დროთა განმავლობაში ვრცელ ცერემონიად იქცა.

მღვდელთმსახურები იმოსებიან შესამოსელით და კითხულობენ შესაბამის ლოცვებს. შემდეგ მაშინვე ადგილი აქვს კვეთის მომამზადებელ ვრცელ რიტუალს. პური და ღვინო მომზადებულია ეკლესიაში მრევლის შესვლამდე და დალაგებულია სამკვეთლოზე, რომელიც დგას საკურთხეველის მარცხენა მხარეს. ბიზანტიური რიტუალის ზიარების მომამზადებელი მესა ძალიან ვრცელი და რთულია, რასაც ვერ ვიტყვით ქართულ A და B ნუსხებზე. ამდენად, ამ რიტუალის ზემოხსენებული შეფასება გვიანდელ ფორმულარებს უფრო შეეფერება, რასაც ქართული მასალაც ადასტურებს. ამ რიტუალის ადრეული ფორმა იმდენად განსხვავდება გვიანდელისაგან, რომ გადაეწყვიტეთ, ნათლად ვაჩვენოთ და ავხსნათ კიდევ მათ შორის არსებული სხვაობა. ამ მიზნით თვითოეულ ფორმულარს ცალკ-ცალკე განვიხილავთ.

რედაქცია A. ხელნაწერი თავნაკლულია. იწყება იგი ცნობილი ლოცვის „დაიკლვის ტარიგი ღმრთისაჲ“-ს ბოლო ნაწილით. ამ ლოცვას არ იცნობს B რედაქცია. იგი შემოგვინახა C ფორმულარმა. C-ზე დაყრდნობით ჩვენ თეორიულად აღვადგინეთ A ხელნაწერის დასაწყისი. ამგვარად ნაკლულ ადგილს ავსებს „შესვლის ლოცვა: „უფალო ღმერთო ჩემო, გარდამომივლინე მე ძალი“ და შემოსვის რიტუალი, რასაც მოსდევს ლოცვა: დაიკლვის ტარიგი ღმრთისაჲ“.

13 Кекелидзе. Литургические памятники. გვ. 414—415. ამ ლოცვას საგანგებოდ ეხება ა. ევაიზი თავის მიერ გამოცემულ იოანე ოქროპირის ლიტურგიისადმი მიძღვნილ გამოკვლევაში. ამგვარად, ამ ლიტურგიის წინ უძღვის ლოცვა მომზადებისა „ოდეს შეიმოსებოდეს მღვდელი, ესე ლოცვაჲ წართქუას: უფალო ღმერთო ჩემო, გარდამომივლინე მე ძალი...“ ასევე იწყება იოანე ოქროპირის ჟამისწირვა გრატ. Г. В. II (XI ს.) ხელნაწერში. თუმცა იქ სათაური არის უფრო ზოგადი და არავითარ მინიშნებას არ აკეთებს მღვდლის შემოსვის შესახებ. XI საუკუნის სინა 959 ბერძნულ ხელნაწერში იგივე ლოცვა მოთავსებულია ლიტურგიის ტექსტის გარეთ, გუნდრუკის კმევის ლოცვის შემდეგ. იგი დადასტურებულია აგრეთვე დრაციის ქართულ ვერსიაში, სადაც მღვდლის ნაცვლად მას წარმოსთქვამს დიაკონი ლიტურგიის დასაწყისში, როდესაც მღვდელი ან დიაკონი შედის სალიაკენში (Jacob, Une version géorgienne, გვ. 79) ამავე ლოცვით იწყება ბასილი დიდის C ფორმულარიც. არც მასშია მინიშნება მღვდლის შემოსვის შესახებ.

ცოცხალთა და მიცვალებულთათვის წირვის შემდეგ მღვდელი ბარძიში ასხამს ზედაშეს და წყლით აზავენს, ამას მოჰყვება საკმევლის ლოცვა და შესაწირავი პურისა და ღვინის „დაბურვა“ დაფარნით. იგი სამკერ დასწერს ჭვარს სიწმინდეს და ამბობს წინადაგების ლოცვას (ლოცვებსა და სხვა გამონათქვამებს მკითხველი გაეცნობა ტექსტში), რასაც კვლავ მოჰყვება საკმევლის კმევა, როგორც სიწმინდებზე, ისე საკურთხეველსა და მთელ ეკლესიაში.

აი, ამ სახისაა **A** რედაქციაში ზიარების მომამზადებელი რიტუალი.

რედაქცია **B** კიდევ უფრო კომპაქტურია ამ თვალსაზრისით, ვიდრე **A** ფორმულარი. მღვდელი ჭვარს დასწერს ჭერ ქრისტეს ხორცს, ხოლო შემდეგ სისხლს, ანუ შესაწირავ პურსა და ღვინოს. დაფარავს მათ დაფარნით, კვლავ „ჭვარს დასწერს ორსავეს“ და წარმოთქვამს წინადაგების ლოცვას. დიაკონი აკმევს საკმეველს.

რედაქცია **C** ზიარების მომამზადებელი რიტუალის თვალსაზრისით სხვაობს ორი ადრეული ნუსხისაგან. ეს სხვაობა მეტად პრინციპულია და ეამისწირვის განვითარების უფრო გვიანდელ ეტაპს ასახავს. ამ ფორმულარში ჩნდება პირველად სეფე — სეფისკერი და მასთან დაკავშირებული რთული ცერემონიალი.

ამრიგად, **C** რედაქცია იწყება შესვლის ლოცვით, რასაც მოსდევს შემოსვის რიტუალი. სტიქარითა და ოლარით შემოსილი დიაკონი სამკვეთლოზე ატარებს პირველი სეფიდან (პირველი სეფე აღნიშნავს ღვთისმშობელს) ლავარის საშუალებით „ტარიგის“ ამოკვეთის რიტუალს. რაც თავის მხრივ სეფისკერიდან ოთხკუთხა ნაჭრის ამოჭრას ნიშნავს. ამ პროცესის დროს მღვდელი ამბობს ლოცვას: „დაიკვლის ტარიგი ღმრთისაჲ...“ ზემოთქმული მხოლოდ ტარიგის ამოკვეთას ეხება, რაც შეეხება თვითონ ტარიგს, აქ საქმე გვაქვს გარკვეულ პროცედურასთან: დიაკონი ტარიგს იღებს მარცხენა ხელზე და კვეთს მას ზურგიდან მამის, ძისა და სულიწმიდის სახელით. ამის შემდეგ გადმოაბრუნებს მას პირაღმა, ლახვარით განგმირავს და დააგებ¹⁴. ფეშხეუმზე. ყოველივე ეს მოგვაგონებს რომელი ჭარისკაცის მოქმედებას, რომელმაც გვერდი გაუგმირა მაცხოვარს.

ამის შემდეგ დიაკონი იღებს სხვა სეფეს და ქალწული მარიამის სახელზე ამოკვეთს იქიდან ნაწილს. მომდევნო სეფიდან იკვეთება ნაწილი წმინდანთა სახელზე, ხოლო მეოთხე სეფე მიცვალებულებს ეკუთვნის. აღნიშნულ ფორმულარში ჩვენ ოთხი სეფე გვაქვს, თუმცა კ. კეკელიძის აღნიშვნით მის მიერ შესწავლილ ხელნაწერებში სეფეების რაოდენობა მერყეობს 1-დან 7-მდე.

სეფეებიდან ნაწილების ამოკვეთის შემდეგ (ტარიგი ერთადერთი და განსაკუთრებულია), დიაკონი იღებს ბარძიშს, ადებს ზედ საწურავს და ასხამს შიგ ზედაშეს შემდეგი სიტყვებით: „ერთმან მხედართაგანმან უგუმირა ლახვრითა გუერდსა მისსა და მეყსეულად გარდამოქდა სისხლი“. ზედაშეს წყლით განწმენვის დროს ამბობს: „და წყალი და მხილელმან წამა და ქეშმარიტ არს წაებჯა მისი“. რაც შეეხება საწურავს, კ. კეკელიძის მიერ შესწავლილი ბერძნული ხელნაწერები არ იცნობენ მას, მაგრამ მეცნიერის აზრით, საწურავის ბერძნული წარმომავლობა ეკვთვარეშა¹⁴.

საკმევლის ცერემონიალის შემდეგ მღვდელი ამბობს დაგების ლოცვას და დაფარნით ფარავს ფეშხეუმსა და ბარძიშს. ამის შემდეგ მღვდელი და დია-

¹⁴ К е к е л и ძ ე, Литургические памятники, გვ. 416—417.

კონი შედიან საკურთხეველში და ღვებთან ტრაპეზის წინ. ღიაკონი თავყანს ცემს მღვდელს და სიხოვს კურთხევას, მღვდელი ჭეარს სწერს და პასუხობს: „ეგრეთვე სულაწმიდა თანაწირველ გუეყავნ ჩუენ“ და იწყებენ ჟამისწირვას.

ის, რაც ჩვენ აქამდე აღვწერეთ, მხოლოდ ზიარების მოსამზადებელ რიტუალს წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით ქართულ რედაქციებს შორის სხვაობა აშკარაა. უფრო სწორად C ფორმულარი სრულიად განსხვავებულ სურათს გვთავაზობს. ამ განსხვავებას ჩვენ ვერ ავხსნით, თუ მოკლედ არ შევეხებით ისტორიას ეკლარისტული „ტარიგისა“, რომელიც წარმოადგენს პირველი სეფიდან ამოჭრილ ოთხკუთხედ ნაწილს და რომელიც ანათორის ბოლოს გაიგივებულია მაცხოვრის სხეულთან.

ჩვენი უძველესი ნუსხები A და B არ იცნობენ ეკლარისტული ტარიგის ცერემონიალს, რადგან შესაძლოა ისინი მომდინარეობენ იმ პერიოდის უძველესი ღვებებიდან, როდესაც შესაწირავების მომზადება უფრო მარტივი წესით ხდებოდა.

საქმე ისაა, რომ ეკლარისტული ტარიგის ფუნქციას ადრეული საუკუნეებიდან ასრულებდა მორწმუნეთა მიერ შეწირული ჩვეულებრივი პური, ცხადა, საუკეთესო ხარისხის. მორწმუნეებს მოჰქონდათ აგრეთვე ღვინოც. კოთაქმეულები და ცოდვილები ამ პატივს მოკლებული იყვნენ. ძღვენის მირთმევით, ანუ შეთავაზებით იწყებოდა მორწმუნეთა ლიტურგია. შესაწირავებს ისინი ალაგებდნენ სპეციალურად ამისთვის განკუთვნილ მაგიდაზე. ღიაკონი მიდიოდა მისკენ, რათა მიეღო შეთავაზებული. ამ დროს გუნდი გალობდა ფსალმუნს. შემდეგ სრულდებოდა წირვა. ღვთისმსახური იბანდა ხელებს, ადიოდა საკურთხეველზე და აკურთხებდა შეთავაზებულ პურ-ღვინოს. ამრიგად, შერჩეულ პურს აკურთხებდნენ მთლიანი სახით და მისი დაქუცმაცება ხდებოდა უშუალოდ ზიარების წინ¹⁵.

ის, ვინც იცნობს ლიტურგიის სტრუქტურას, მისი განვითარების გზებს, დარწმუნდება, რომ მოხდა ჩვეულებრივი მოვლენა. ჟამისწირვამ უკვე მერამდენედ დაამტკიცა, რომ იგი „ცოცხალია“ და დროისა და ადამიანთა კანონებს ემორჩილება. პირველყოფილი რიტუალი თვისობრივად კი არ შეცვლილა, ეკლესიის მამებმა ფორმით სრულყვეს იგი და ლიტურგიაში შეიტანეს ეკლარისტული ტარიგის და სხვა სეფების კვეთის ცერემონიალი.

ამრიგად, ცნობას ეკლარისტული ტარიგის შესახებ პირველად ვხვდებით იმ ლიტურგიულ კომენტარებში, რომელსაც მიაწერენ გერმანე კონსტანტინეპოლელს (VIII ს.). ტარიგს იმოწმებენ IX—X საუკუნეებშიც, თუმცა მისი მომზადება არ წარმოადგენს ზოგადად მიღებულ ლიტურგიულ წესს¹⁶. გავისყენოთ ქართული A ფორმულარი, რომელიც B-სგან განსხვავებით შეიცავს ტარიგის ლოცვას, მაგრამ მის კვეთაზე არაფერია ნათქვამი. ეს რიტუალი, ისევე როგორც სხვა ზოგიერთი წესი, არ გამოირჩეოდა მდგრადობით და დროთა განმავლობაში ვითარდებოდა. იცვლებოდა და რთულდებოდა კვეთის დროს წარმოსთქმელი ფორმულები. ცხადია, ამ რიტუალს სხვადასხვა დროის ხელნაწერებში სხვადასხვა სახე აქვს. მერყეობს ასევე სეფთა რაოდენობაც. საბოლოოდ ეკლარისტული ტარიგის რიტუალი ჩამოყალიბდა XI—XII საუკუნეებში¹⁷. C რედაქციაში ეს ცერემონიალი თითქმის კლასიკური ფორმით არის

¹⁵ Настольная книга священнослужителя, გვ. 653.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ იქვე.

დაცული და ასრულებს მას არა მღვდელი, არამედ დიაკონი. ქამისწირვაში ჰლედლის მოქმედება იწყება საკმევლის ლოცვით.

აი, რაც შეიძლება თქვას ზიარების მოსამზადებელ რიტუალზე ქართული ხელნაწერების მიხედვით.

იმის შემდეგ, რაც შესაწირავები განლაგებულია სამკვეთლოზე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მღვდელი და დიაკონი შედიან საკურთხეველში. დგებიან ტრაპეზის წინ და იწყებენ ქამისწირვას, იგი იწყება ღიდი კვერექსით¹⁸ (§ 2), რომელსაც დიაკონი წარმოთქვამს ამბიონზე. ეს კვერექსი ყველაზე სრული სახით წარმოდგენილია C რედაქციაში.

ცნობილია, რომ ღიდი კვერექსის შემდეგ ქამისწირვაში ადგილი აქვს სამ ლოცვას და სამ ანტიფონს ანუ საგალობელს (§ 3). კომპოზიციის მიხედვით ისინი ქმნიან მცირე ანტიფონების ჯგუფს და წარმოადგენენ ფსალმუნებიდან ამოღებულ ტაეებს. თვითოეულ მათგანს აქვს მისამღერი ფორმულა. ტაეებს იწყებს კანონარქი, მისამღერს კი მღერის გუნდი. კვირის დღეებში რეპერტუარი უცვლელია, თვითოეულ ანტიფონს წინ უძღვის თავისი ლოცვა. პირველი ანტიფონის შემდეგ ლიტურგიაში ადგილი აქვს მცირე კვერექსს. მცირე კვერექსი ანუ მეორე ლიტანია მისდევს აგრეთვე მეორე ანტიფონის ლოცვას და საგალობელს, რომელიც ბოლოვდება „მხოლოდშობილით“. ეს საგალობელი მიძღვნილია იესო ქრისტესადმი და აღიდება იმ დროს, როდესაც უფალმა იორდანეზე საწვიმოდ ცნო თავისი მხოლოდშობილი და საყვარელი ძე. „მხოლოდშობილ“ მოჰყვება მესამე ლიტანია და გალობა.

ჩვენ გადმოვეცით ზოგადი სქემა ბასილი დიდის ლიტურგიის ერთი ნაწილისა კერძოდ, ქამისწირვის დასაწყისიდან მცირე შესვლამდე. ამ ზოგად გეგმას არ ემორჩილებიან ქართული ფორმულარები და სხვადასხვა თავისებურებას გვთავაზობენ. შევხებით თვითოეულ მათგანს:

რედაქცია A. ამ ფორმულარში ღიდი კვერექსი საკმაოდ შემოკლებულია. ხელნაწერს აკლია პირველი ანტიფონის ლოცვა, რაც გადამწყობს დაუდევრობას უნდა მივაწეროთ. ასხნა ვერ მოუძებნეთ იმ ფაქტს, რომ A ფორმულარს მეორე ანტიფონის შემდეგ აკლია საგალობელი „მხოლოდშობილ“, რომელიც ეკლესიამ მიიღო იუსტინიანე იმპერატორისაგან და რომელიც მიმართული იყო ნესტორიანელთა ერესის წინააღმდეგ.

„მხოლოდშობილი“, რომელიც 536 წელს შეიქმნა, ჩვეულებრივ ლიტურგიის განუყოფელი საგალობელია. იშვიათ გამოჩაყვას წარმოადგენს XI საუკუნეში გადაწერილი იაკობის ლიტურგია ანუ ე. წ. არქიიერეტოკონი. მისი გამომცემელი კ. კეკელიძე ამ ფაქტს ძეგლის არქაულობით ხსნის¹⁹.

რაც შეეხება ანტიფონებს, A ფორმულარში პირველ ანტიფონად იგალობება 91-ე ფსალმუნი: „კეთილ არს აღსარებამა ღმრთისა და გალობად სახელ-

¹⁸ მუქდობიანი ანუ ღიდი კვერექსი, რომელიც ღიდი სვინაპტის სახელით არის ცნობილი, ნაწილად იაკობის ლიტურგიაში გვხვდება სამჯერ: პირველი ანტიფონის, სამწმიდა ლოცვის და მორწმუნეთა მეორე ლოცვის წინ. პირველ კვერექსში თხოვნა-ვედრება თანამბრძოლობის შესახებ გამოტოვებულია. დასასრულ, ვედრებიან უფალს შთთქის, ვინც ითხოვს შეწყენას. კვერექსის ამ ნაწილს. რომელსაც შეიცავს XI ს.-ის არაბული ნუსხა, არ იცნობს ბერძნული ვერსია (Jacob, Une version georgienne, გვ. 80—81). კვერექსების განლაგების თვალსაზრისით ნაღოლეური მდგომარეობა გვაქვს ბასილი დიდის ქამისწირვაშიც. ღიდი სვინაპტე აღნიშნულ ვერსიებში (C ფორმულარის გამოკლებით) გვხვდება სამჯერ (I. A — §§ 2, 5, 13, II. B — §§ 2, 5, 10 III. C. — §§ 2, 9).

¹⁹ К е к е л и д з е, Архипастырион, гл. VII—VIII.

სა შენსა, მაღალო“. მეორე ანტიფონად — 92-ე ფსალმუნი: „უფალი სუფევს, შეუენიერება შეიმოსა...“ მესამე ანტიფონად — 94-ე ფსალმუნი: „მოველით, უგალობდეთ უფალსა, ვლადებდეთ ღმრთისა მიმართ, მაცხოვრისა ჩუენისა“.

B რედაქცია ამ მონაცემთა A ფორმულარიდან სრულიად განსხვავებულ სურათს გვთავაზობს, სამაგიეროდ, იგი თითქმის თანხედება ამავე ხელნაწერში დაცული იოანე ოქროპირის ლიტურგიის შესაბამის მონაცემს. ამის მიზეზს ის წარმოადგენს, რომ როგორც იოანე ოქროპირის, ისე ბასილი დიდის ლიტურგია-ებში, სინა 89-ის მიხედვით, საქმე გვაქვს ლიტურგიაში ტიპიკის (ანუ შერჩე-ული ფსალმუნების) ჩართვასთან.

ეს საკითხი გაანალიზა და შეისწავლა ა. ჟაკობმა იოანე ოქროპირის ლი-ტურგიის ქართული თარგმანისადმი მიძღვნილ შრომაში. აქ გამოთქმული მო-საზრებები გავრცელდება ბასილი დიდის ლიტურგიის B ფორმულარის შესა-ბამის მონაცემებზე (§ 3). ა. ჟაკობის აზრით, „სინა 89 ყველაზე უფრო ძველი მოწმობაა ევქარისტულ ლიტურგიაში ტიპიკის ჩართვის. ეს ფსალმუნები 102 („აქურთხების“) და 145 („აქების“), წინ უძღვის ნეტართა საგალობელს, რომ-ლის მუხლებსაც მოსდევს რეფრენი „მოგვიხსენე ჩუენ“. თუ მართალია, რომ ანტიფონების ტიპიკით შენაწესდება სამონასტრო წარმოშობისაა, მაშინ ძნელი იქნება ვთქვათ, სად დაიწყო ეს პრაქტიკა. პ. მათეოსის პიპოტუზის თანახმად ევერგეტის მონასტერმა შეიტანა ტიპიკა თავის ლიტურგიაში, რითაც ჯაემი-ჯნა სტუდიელთა ჩვეულებას. ქართული მოწმობა უფრო ძველია და გვთავაზო-უდებინებს, რომ ტიპიკა პალესტინური წარმოშობისაა“²⁰.

ამრიგად, დღესასწაულის დღეებში სამ ჩვეულებრივ ანტიფონს ცვლის ე. წ. სადღესასწაულო ანტიფონები 102-ე და 145-ე ფსალმუნებიდან, რომელ-თაც ახლავთ „ნეტარების“ საგალობელი. ამ საგალობელში სხვა ჰიმნებთან ერ-თად პირველ რიგში იგულისხმება სახარებისეული ლექსები (მთ. 5, 3—12).

C რედაქციაში დიდ კვერქეს უშუალოდ მოსდევს პირველი გალობის ლოცვა, ხოლო შემდეგ თვითონ გალობა. აქ, შეიძლება ითქვას, ყველა კომპო-ნენტი ადგილზეა: სამი ანტიფონი, სამი ანტიფონის ლოცვა, სამი მცირე კვე-რქესი, ხოლო მეორე ანტიფონის შემდეგ „მხოლოდშობილის“ საგალობელი.

კათაქმეველთა წირვა²¹ (მცირე შესვლა). — სანამ ქართულ რედაქციათა გან-ხილვაზე გადავიდოდეთ, მოკლედ შევეხებით კათაქმეველთა წირვის ანუ წინა-ჟამისწირვის ანუ მღვიძარების ისტორიას. იგი სხვადასხვა ნაწილებისაგან შედ-გება, წარმოადგენს მსხვერპლმწირვის შესავალს და არაფერი აქვს საერთო პასექის ცერემონიალთან. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ წინაჟამისწირვა გაკვირი-თაც არ არის მითითებული ახალი აღთქმის იმ ტექსტებში, რომლებიც ეხება ევქარისტულ სერობას.

კათაქმეველთა წირვა იწყება მაშინ, როდესაც პროცესია მიიმართება იმ ადგილისაკენ, სადაც კითხულობენ სახარებას. ამავე დროს გალობენ ტროპა-რებს, რომლებიც მთავრდება სამწმინდა არსით. კათაქმეველთა წირვაში ახალი აღთქმის მხოლოდ ორი საკითხავია, თუმცა ზოგჯერ მათ ემატებათ ერთი საკი-თხავი ძველი აღთქმიდან. წამკითხავი კითხულობს ეპისტოლეს, ხოლო დიაკო-ნი — სახარებას, რის შემდეგ ისინი კითხულობენ კათაქმეველთა ლოცვებს, რი-თაც მთავრდება აღნიშნული რიტუალი.

²⁰ J a c o b, Une version géorgienne, გვ. 80.

²¹ კათაქმეველთა წირვის შესახებ დაწერილებით იხ.: DACL, ტ. 11, გვ. 533—539.

ამგვარად, ზემოთქმულს თუ გაეანალიზებთ, აღმოჩნდება, რომ კათაქმეველთა ლიტურგიაში თავმოყრილია ძველი და ახალი აღთქმის საკითხავები, საგალობლები, სავედრებელი ლოცვები, ქადაგება, ფსალმუნთა გალობა. დიაკონნი და ქვემდგომი მსახურნი სწორედ აქ ასრულებენ თავიანთ როლს — წარმოთქვამენ საგალობლებს და თვით მრევლიც ხშირად ჩაერთვის ლიტურგიაში ფსალმოდისი გზით.

ამგვარად, საქმე გვაქვს სრულიად განსხვავებულ ლიტურგიულ ქმედებათა ნაკრებთან და ეს თავისებურება განსაკუთრებით იჩენს თავს მართალთა ანუ მორწმუნეთა ლიტურგიის ფონზე.

მართალთა ლიტურგიაში მდგომარეობა იცვლება. აქ საქმე გვაქვს ფორმულარებისა და ლიტურგიული ქმედებების უწყვეტ თანამიმდევრობასთან. ისინი მკიდრად არიან ერთმანეთთან გადამხდი და მწყობრად მიემართებიან ერთი დასასრულისაკენ, რასაც ქრისტიანული მსხვერპლშეწირვა წარმოადგენს. აქ აღარ არის საკითხავი, საგალობელი; მორწმუნენი მისდევნენ რიტუალს მღვდლარედ და გონებაშემოკრებით, თუ არ ჩავთვლით პასუხებს, ვაცემულს მღვდლისათვის, რომელიც თავიდან ბოლომდე წარმართავს ამ რიტუალს. ძნელია, დამტკიცდეს კაცობრივ ფანრობრივად ასე განსხვავებულ ორ ცერემონიალს შორის. კათაქმეველთა მესა არ არის მომზადება მართალთა ლიტურგიისათვის, ამას არაფერი მიაწინებს. კათაქმეველთა ლიტურგიის ბოლო მოქმედებას არაფერი აქვს საერთო მორწმუნეთა ლიტურგიის პირველ მოქმედებასთან. ამას თუ დავუმატებთ, რომ აღმოსავლეთში ხშირად სხვადასხვა ანაფორას ერთსა და იმავე კათაქმეველთა წირვას მიუყენებდნენ, უფრო ნათელი გახდება მათი ურთიერთდამოკიდებულების შემთხვევითი ხასიათი და განსხვავებული ფუნქციები. კათაქმეველთა წირვის განხილვამდე ერთხელ კიდევ აღვნიშნავთ, რომ მართალთა წირვისაგან განსხვავებით წინააჟამისწირვა მდიდარია საგალობლებით, რაც განაპირობა მისი ჩასახვისა და განვითარების განსაკუთრებულმა პირობებმა. ამიტომ ყველა საგალობელზე ჩვენ საგანგებოდ აღარ შევჩერდებით და აღვნიშნავთ მხოლოდ იმ თავისებურებებს, რაც ქართულ რედაქციებს ახასიათებთ.

რედაქცია A — კათაქმეველთა წირვა (§ 4—§ 8). იგი იწყება ე. წ. მცირე შესვლით, რაც გულისხმობს პროცესიას იმ ადგილისაკენ, სადაც კითხულობენ სახარებას. დიაკონი საცეცხურით, სახარებითა და სანთლით წინ მიუძღვის საკურთხეველიდან გამოსულ მღვდელს და ორივენი დგებიან „წინაშე აღსავალსა საკურთხეველისასა“. შესვლის ლოცვას მღვდელი წარმოთქვამს თავმოდრეკით და სთხოვს უფალს: „ყავ შესლვასა ამას ჩუენსა გზაენაჲ წმიდათა ანგელოზთაჲ ყოფად ჩუენ თანა მსახურებად“. ამას მოსდევს „მგალობელთა დიდებაჲ და ოხითაჲ“ ანუ იმ დღისთვის განკუთვნილი ტროპარი და ღვთასმშობლის საგალობელი.

ამ მონაკვეთში საქმე გვაქვს ჟამისწირვაში დიდი კვერქის შემოტანის მეორე შემთხვევასთან. A ფორმულარში მას ეწოდება „კვერქსი წმიდაო ღმერთოჲსა“ და წინ უძღვის „წმიდაო ღმერთოჲსა“ ლოცვას (§ 5).

სამწმიდა ლოცვის კვერქსზე ყურადღება გაამახვილა ა. ჟაკობმა, როდესაც სინა 89-ში დაცული იოანე ოქროპირის ჟამისწირვას ქართული რედაქცია შეისწავლა. მისი აღნიშვნით, ეს კვერქსი დამოწმებულია არაბულ ევრსიაში,

მაგრამ იშვიათად გვხვდება ბერძნულ ხელნაწერებში. მანვე დაასახელა აღნიშნული კვერექსის შემცველი ორი უძველესი ბერძნული ნუსხა²².

ჩვენ ხელთ გვაქვს ბასილი დიდის ქამისწირვის ტექსტი, გამოცემული გ. პასარელის მიერ (Passarelli, L'Euco'ogio). მეცნიერი ტექსტს გამოსცემს არა გაბმული სახით, არამედ ყოფს მას მუხლებად და შემოკლებული დასაწყისების სახით წარმოგვიდგენს როგორც ლოცვებს, ისე კვერექსებს. უთითებს აგრეთვე თითოეულის გამომცემელს თუ გამომცემლებს.

ზემოაღნიშნულ ექვოლოგიონში შეტანილი ბასილი დიდის ქამისწირვა შეიცავს ამ იშვიათ „წმიდაო ღმერთოჲს“ კვერექსს. იგი გამოცემაში შესულია 276-ე ნომრით, სხვა გამომცემელთა მითითების გარეშე, რაც იმას მოწმობს, რომ პასარელი ამ კვერექსის პირველი გამომცემელია. ეს კი მის იშვიათობასა და სიძველეზე მიუთითებს²³.

აღნიშნული კვერექსის შემდეგ ადგილი აქვს სამწმიდა არსის, ანუ „წმიდაო ღმერთოჲს“ საიდუმლო ლოცვას (§ 6), რომელიც მთავრდება ასამაღლებელით. მის პარალელურად იგალობება ლიტურგიკული კომპოზიციი, ჰიმნი, რომელსაც მორიგეობით გალობს ორი გუნდი და რომელშიც რეგულარულად მეორდება სიტყვა *ἄχιδε*, საიდანაც წარმოდგა მისი სახელი — სამწმიდა ე.წ. ლობა.

მომდევნო ნაწილში ფსალმუნთა გალობას ენაცვლება წიგნი პავლესი, მიმართული კორინთელთა მიმართ, რომელსაც მკითხველი უკითხავს მრევლს. მგალობლები კვლავ აგრძელებენ ფსალმუნთა გალობას, დიაკონი აკმევს საკმევლს და მრევლი ისმენს კიდევ ერთ საკითხავს წმინდა სახარებიდან. სახარების წაკითხვის შემდეგ ქამისწირვაში ადგილი აქვს ვრცელ კვერექსს. ეს კვერექსი არაერთ თხოვნას შეიცავს. დავიწყებული არ არის მთავარეპისკოპოსი და ყველა სახის ღვთისმსახური, მეფე თავისი პალატითა და მხედრიონით. კვერექსში ჩართულია ხელისაპყრობის ლოცვა, რომელსაც წარმოთქვამს მღვდელი: „უფალო ღმერთო ჩუენო, აპყრობაჲ ესე კელთა ვედრებისა ჩუენისაჲ შეიწირე მონათა შენთაგან...“ (სამაგიეროდ წირვა არ იცნობს უზედადის საყდრის ლოცვას, რომელიც ზოგიერთ ბერძნულ ხელნაწერში თანამიმდევრობის მიხედვით წინ უსწრებს ხელის აპყრობის ლოცვას).

ლოცვას აგრძელებს დიაკონი და შესთხოვს უფალს, „შეეწიოს მეფეს და „ლაუმორჩილნეს ქუეშე ფერკთა მისთა ყოველნი მტერნი და მბრძოლნი“. კვერექსში დავიწყებული არ არიან გარდაცვალებულნი და „პირველდაძინებულნი მამანი და ძმანი“.

ამის შემდგომი ლიტურგიკული ქმედება მიმართულია იქითკენ, რომ კათაქმევლებმა ფიზიკურად დატოვონ ეკლესია. კათაქმეველთა კვერექსში (§ 9) ეკლესია სთხოვს და მოუწოდებს მორწმუნეებს, ილოცონ კათაქმეველთათვის, რათა ლოცვის შემწეობით ისინიც შეუერთდნენ „წმიდასა მისსა კათოლიკე და სამოციქულო ეკლესიასა“. კვერექსში ჩართულია კათაქმეველთა ლოცვა, რომელშიც მღვდელი შესთხოვს უფალს, ღირს ყოს კათაქმეველნი „საბანელსა მას

²² ეს ნუსხებია: იოანე ოქროპირის ორი ლიტურგია გროტეფერატა Γ. B. VII და ლენინგრადის 226, რომელიც თავისი იშვიათი შედგენილობის გამო არასრულ ფორმულარათა რიცხვს განეკუთვნება (Jacob, Une version géorgienne, გვ. 81).

²³ როგორც მ. არანკმა პირად წერილში მაცნობა, ამ ექვოლოგიონის სამშობლო სამარეაო იტალიაა და თავისი შედგენილობით იგი ძალიან ახლოს დგას Sin. sl. 37-თან. ამდენად დასაშვებია, რომ ეს უკანასკნელი შეიცავდეს აღნიშნულ კვერექსს. ზემოჩამოთვლილ ხელნაწერებს ემატება ჩვენი A და B ფორმულარებიც.

მეორედ შობისასა“ (იგულისხმება ნათლისღება). ამის შემდეგ დიაკონი რამდენჯერმე მოუწოდებს კათაქმევლებს, დატოვონ ეკლესია, „რათა მორწმუნეთა მშვიდობით უფლისა მიმართ ილოცონ“.

B რედაქციას ჩვენ საგანგებოდ აღარ განვიხილავთ, იმდენად დიდი მსგავსება პირველ ორ ფორმულარს შორის. აღვნიშნავთ მხოლოდ B რედაქციის ერთ თავისებურებას. პირველად აქ გამოჩნდა (§ 6), სამწმიდა გალობას შემდეგ „აღვიდა მღვდელი საყდრად“, რასაც A ფორმულარში ადგილი არა აქვს. ეს ლიტურგიკული ქმედება საბაგიეროდ სრულყოფილად არის გადმოცემული და გაშიფრული გვიანდელ C რედაქციაში.

ჩვენ მიერ ამაჟამად აღნიშნული სხვაობა და სხვა დამახასიათებელი ნიშნები მოწმობს, რომ C რედაქციის კათაქმეველთა მესა სპეციალურ შესწავლას იმსახურებს. დანარჩენ ფორმულარებთან შედარებით იგი გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება. მისი რუბრიკები განსხვავებულია, უფრო ვრცელია და დაწვრილებითი. მაგრამ რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ორ ადრეულ ფორმულართან შედარებით მას აქვს ზედმეტი ლოცვა და აკლია დიდი კვერეკსი. დიახ, სწორედ ის იშვიათი კვერეკსი, რომელსაც A ფორმულარში „წმიდაო ღმერთოჲს“ კვერეკსი ეწოდება.

C ფორმულარშიც, ისევე როგორც A რედაქციაში, მღვდლისა და დიაკვნის მონაწილეობით განხორციელებული „მცირე შესლვა“ იწყება საკურთხეველიდან და მთავრდება „აღსავალსა თანა საკურთხეველისასა“. მღვდლის ლოცვის შემდეგ, რომელშიც იგი ანგელოზებს მოუხმობს, ორივენი შედიან საკურთხეველში. დიაკონი დაასვენებს სახარებას წმინდა ტრაპეზზე, რომელსაც მღვდელი თავყვანს სცემს ერთხელ. ამის შემდეგ „მგალობელთა თქუან ოხთაჲ, „ღიდებაჲ“, „აწდა“ კონდაკი ღდისაჲ“. შემდეგ ლიტურგიკულ ქმედებას წარმოადგენს „წმიდაო ღმერთოჲს“ ლოცვა და სამწმიდა გალობა. ჩვენ დაწვრილებით არ დავიწყებთ მის აღწერას. ტექსტის გაცნობა მკითხველს თავადაც შეუძლია. შევიჩერდებით მხოლოდ ზოგიერთ დეტალზე.

ქ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ „მცირე შესლვა“ და მისი შემდგომი ლიტურგიკული ქმედებანი სახარების წაკითხვამდე სხვადასხვა ხელნაწერებში სხვადასხვანაირად არის აღწერილი: ზოგან ვრცლად. ზოგან მოკლედ. მღვდელი შედის რა საკურთხეველში, ადის საყდარზე („და დაჯდეს მღვდელი“), რომელიც წარმოადგენს ამაღლებულ ადგილს ტრაპეზის უკან და რჩება იქ სახარების წაკითხვამდე. „საქმე მოციქულთას“ წაკითხვის დროს დიაკონი მღვდლის ნებართვითა და ლოცვა-კურთხევით გამოდის საკურთხევიდან, ჯდება სამეუფო კარის მარჯვენა მხარეს და წინასწარ ჩუმად კითხულობს სახარების იმ ნაწილს, რომელიც შემდეგ მრევლის წინაშე უნდა წარმოთქვას²⁴. სანამ დიაკონი ამ აქტს განახორციელებს, ის სამჯერ სცემს თავყვანს ტრაპეზს და ამბობს ლოცვას, მიძღვნილს სულიწმინდისადმი: „მეუფეო ცათაო, ნუგეშინისმცემელო, სულო ქეშმარიტებისაო“ (ზოგიერთ ხელნაწერში ამ ლოცვას წარმოთქვამს მღვდელი). ამგვარად, დიაკონი აღნიშნულ ლოცვას კითხულობს მკითხველის მიერ „საქმე მოციქულთას“ წაკითხვის შემდეგ და სახარების წაკითხვის წინ. აქვე, წმინდა ტრაპეზზე საკმევლის დაკმევის შემდეგ მღვდელი წარმოთქვამს მეორე ლოცვასაც: „გამოაბრწყინვე გულთა შინა ჩუენთა, კაცთმოყუარეო. ღმრთის მეცნიერებისა ნათელი მიუწოდმელი...“ ამ უკანასკნელს არ იცნობს ადრეულ ქართულ ნუსხათა წინაჟამისწირვები.

²⁴ К е х е л и д з е, Литургические памятники, гл. 419.

C რედაქციის კათაქმეველთა მესის ბოლო ნაწილი, კერძოდ, კვერეჟსი და კათაქმეველთა განტრევება თითქმის არ განსხვავდება წინა ორი რედაქციისაგან, ამიტომ მათი დაწვრილებითი ანალიზისაგან თავს ვიკავებთ.

ლიტურგიის მომდევნო ნაწილში, ნათელღებულთა ანუ მართალთა ლიტურგიაში, გამოხატულია მაცხოვრის წამება, მისი სიკვდილი, დაკრძალვა, აღდგომა, ზეცად ამაღლება, მისი სიახლოვე მამასთან და მეორედ მოსვლა. კათაქმეველთა მიერ ეკლესიის დატოვების შემდეგ, ღვთისმსახურები მოუწოდებენ მრევლს, გააგრძელონ ლოცვები და მოემზადონ წმინდა მსხვერპლშეწირვისათვის. მორწმუნეთა წირვა იწყება მორწმუნეთა პირველი ლოცვით (AB § 7, C § 8). იგი სამივე ფორმულარში თითქმის აბსოლუტურად იდენტურია, თუ არ ჩავთვლით ერთ ვარიანტულ განსხვავებას: „და შეწირულ წინაშე შენსა...“ AB „და შეწირვად წინაშე შენსა...“ C.

მორწმუნეთა პირველ ლოცვას მოსდევს დიდი კვერეჟსი. A ფორმულარიდან ირკვევა, რომ კვერეჟსების შერჩევა ხდებოდა თავისუფლად. დიაკვნის მიერ ამ კვერეჟსის ერთი მონაკვეთის დასრულების შემდეგ: „მერმეცა და მარადის მშვიდობით უფლისა მიმართ“ ფორმულარში პირდაპირ არის მითითებული, რომ დიაკონს უფლება აქვს საკუთარი სურვილით შეარჩიოს სხვა კვერეჟებიც: „და თუ გინდენ, სხუანიცა კუერეჟსნი: „ზეცითგარდამო“, როგორც ჩანს, კვერეჟსებთან დაკავშირებით აქ შეზღუდვა, ან რაიმე მკაცრად დაწესებული კანონი არ არსებობს.

უკვე აღვნიშნეთ, რომ მორწმუნეთა მეორე ლოცვის წინ არის კვერეჟსი იოანე ოქროპირის ლიტურგიაშიც. როცა ასეთ პარალელს ვავლებთ, მკითხველი ამან არ უნდა გააკვირვოს. ამ ქამისწირვებს, რომელთაც დობილ ფორმულარებს უწოდებენ, ბევრი რამ აქვთ საერთო. თავისი სტატიის იმ ნაწილში, რომელშიც ა. ჯაკობი მსჯელობს იოანე ოქროპირის მოქმედ ფორმულარებზე, პირდაპირ მიუთითებს, რომ მათში ყველა ლოცვა კათაქმეველთა ქამისწირვამდე ბასილის ლიტურგიიდან არის აღებული²⁵.

კვერეჟსის დროს ადგილი აქვს მორწმუნეთა მეორე ლოცვას, რომელსაც მღვდელი კითხულობს ხმადაბლა. ლოცვა მთავრდება ამაღლებით: „რათა ძლიერებითა შენითა დაცუელნი ყოვლადვე შენდა დიდებასა შევსწირვიდეთ, მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე“. ამ სიტყვების შემდეგ მაშინვე იდება სამეუფო კარი და იწყება გალობა „რომელი ქერაბინთა“, რომელიც თან ახლავს დიდ შესვლას ანუ რაბტულს, როდესაც შესაწირავებს საზეიმო მსვლელობით სამკვეთლოდან საკურთხეველში შეასვენებენ.

დიდი შესვლა. ქართულ თარგმანებში დიდ შესვლას სხვადასხვა თავისებურება ახასიათებს. კ. კეკელიძე ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ ზოგიერთ ნუსხაში ხელთაბანა ხდება სიწმიდის შემოყვანის წინ, ზოგში კი სიწმიდის შემოყვანის შემდეგ²⁶.

ჩვენი ფორმულარები ამ რიტუალის საინტერესო სურათს გვთავაზობენ. განვიხილოთ თითოეულ ნუსხას ცალკე-ცალკე.

რედაქცია A — „რომელნი ქერაბინთა“ გალობის დროს მღვდელი კითხულობს საიდუმლო ლოცვას, რომელშიც სთხოვს უფალს. განწმიდოს მისი სული, რათა ღირს ყოს იგი წარდგომად წმიდა ტრაპეზის წინაშე, უღირსი მონის

²⁵ Jacob, Une version géorgienne, გვ. 77.

²⁶ Кекелідзе, Литургические памятники, გვ. 420—421.

ხელით წმიდა ხორცისა და სისხლის შესაწირად (§ 11). სიწმიდის შემოყვანის შემდეგ მღვდელი იბანს ხელებს და ამბობს ფსალმუნს: „დავიბანე სიწმიდით კელნი ჩემნი...“ (ფს. 25, 6—12) (§ 12). ამის შემდეგ დიაკონი წარმოთქვამს კვერექს (§ 13), რომელიც მოუწოდებს მორწმუნეებს „ადასრულონ ვედრება წინადაგებულია პატრონისა ძლენისა“. A ფორმულარში კვერექსის ეს მონაკვეთი საკმაოდ შემოკლებულია. გადამწერები ენდობოდნენ ღვთისმსახურთა ცოდნასა და მესხიერებას. ყოველ შემთხვევაში, აქ ჩამოთვლილი უნდა იყოს ყველა ის თხოვნა-ვედრება, რომელიც წარმოითქმება დიდი შესვლის წინ. კვერექსის ამ ფრაგმენტს მოსდევს „ლოცვაჲ ჟამისწირვისაჲ“, რომელაც თემატურად წინა ლოცვის (§ 11) გაგრძელებას წარმოადგენს. მღვდელი ევედრება უფალს წმიდა საკურთხევის წინაშე მდგომთა შეწყალებას, რათა მათ ღირსეულად შესწირონ უსისხლო მსხვერპლი „ჩუენთა ცოდვათჳს“ და „ერისა უმეტეებისათჳს“. აქ მღვდელი იხსენებს ბიბლიურ პატრიარქთა მსხვერპლშეწირვას, მოციქულთა ქვეშაობით მსახურებას. მათი ღიღებულების ფონზე ასეთია ღვთისმსახურის ვედრება: „ეგრეთვე კელთაგანცა ჩუენ ცოდვილთაჲსა შეიწირე მსხვერპლი ესე ს ი ტ კ ბ ო ე ბ ი თ ა შენითა, უფალო, რაჲთა ღირს კიჲმნეთ მსახურებად უბრალოდ წმიდასა შენსა საკურთხეველსა...“ ამ ლოცვა-სა და მის ამალღებას შორის ჩართულია კვერექს „მოგუშაღლენთაჲსას“ უკანასკნელი მონაკვეთი, რომელშიც მარიაჲ ღვთისმშობლის გვერდით მოიხსენიება „წმიდა ბასილი“, ჟამისწირვის ავტორი. კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ მისთვის ცნობილი ბერძნულ-სლავური ნუსხები არ იცნობენ ამგვარ ჩანაწერს²⁷.

ჟამისწირვის ლოცვის ამალღების შემდეგ ადგილი აქვს მშვიდობის ამბორს (§ 14), რომელიც დიდი და ღვთაებრივი სიყვარულის გამოხატულებაა. დიაკონის სიტყვები კი „კარნი, კარნი მოხედეთ“ წმინდა სიმბოლური მნიშვნელობისაა და მოუწოდებს მორწმუნეებს, გაუფრთხილდნენ გულისა და გონების კარებს, ჩაუეტრონ ისინი ქვენა გრძნობებს და გახსნან მხოლოდ ღვთაებრივი სიბრძნის შესაცნობად. ამ სიტყვების შემდეგ ერი ამბობს „გურწამს“.

B რედაქცია თითქმის სიტყვასიტყვით მიჰყვება A ფორმულარს. „რომელი ქერაბინთაჲ“ გალობის დროს მღვდელი კითხულობს იმავე საიდუმლო ლოცვას (§ 11), ხოლო ხელებს იბანს სიწმიდის შემოყვანის შემდეგ (§ 12). ამას მოსდევს კვერექსი (§ 13), რომელშიც ჩართულია ჟამისწირვის ლოცვა. ამ რედაქციის „მოგუშაღლენთაჲსას“ კვერექსის ჩანართი კიდევ უფრო დიდ ინტერესს იწვევს, ვიდრე A ფორმულარისა. აქ, ღვთისმშობლისა და წმინდა ბასილის გვერდით, მოხსენიებულია იოანე ოქროპირიცი. რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს აღნიშნულ ფორმულართან. ამ შემთხვევაში შეგვიძლია გამოვთქვათ ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ამგვარი ჩანართები აღრეულ ნუსხებს ახასიათებს. შესაძლოა, ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი, რომ კ. კეკელიძემ მათ ვერ მიაკვლია შედარებით გვიანდელ სლავურ-ბერძნულ კრებულებში. ჩვენ ვარაუდს ადასტურებს ის გარემოება, რომ ამ ჩანართს არ იცნობს არც შედარებით გვიანდელი ქართული C რედაქცია.

C რედაქცია დიდი შესვლის რიტუალის მიხედვით მკვეთრად განსხვავდება დანარჩენი ფორმულარებისაგან. დასაწყისში, ცხადია, აქაც იგალობება „რომელი ქერაბინთა“ (§ 10), რომლის დროსაც მღვდელი კითხულობს საიდუმლო ლოცვას. ტექსტში არაფერია ნათქვამი მღვდლის მიერ ხელების დაბანახე.

ლოცვას მოსდევს კვერეჩის ფრაგმენტი (§ 11), ჟამისწირვის ლოცვა და შემდეგ ისევ კვერეჩის ნაწვევები. ერთი წინადადებით არის გადმოცემული „მშვიდობის ამბორი“, არის ღიაკენის გაფრთხილება: „კარნი, კარნი“, მაგრამ „გურწამსი“ საერთოდ არ ჩანს.

ანაფორა — „გურწამსის“ დასრულების შემდეგ იწყება ჟამისწირვის ძირითადი ნაწილი, რომელსაც ევქარისტულ კანონსაც უწოდებენ და რომლის ცენტრალურ ნაწილს წარმოადგენს ძღვნის ამალება (ანუ მირთმევა, შეთავაზება ზევით). ამჟამად ჩვენ გადმოვცემთ ანაფორის ზოგად სქემას, ხოლო შემდეგ მის ზოგიერთ ნაწილს ქართულ ტექსტთან მიმართებაში განვიხილავთ უფრო ვრცლად²⁸.

ანაფორის შემადგენელი ნაწილებია: სამადლობელო წირვა, რომელსაც წინ უსწრებს მოკლე დიალოგი მღვდელსა და მორწმუნეებს შორის; სანკტუსი (წმინდა არს...); ლოცვა „ჰეშმარიტად წმიდა“; მოთხრობა საიდუმლო სერობის შესახებ; მოხსენიება (ანამენზი); ძღვნის კურთხევა (ეპიკლესი); მოსახსენებელი ცოცხალთა და მიცვალებულთა; მამაო ჩუენო; კურთხევა და თაყვანისცემა; ძღვნის ამალება; ზიარება; ერის განტეევა. აქვე აღენიშნავთ, რომ აღმოსავლური კანონი უცვლელია. ბასილი დიდის ანაფორა, დაწყებული წინასიტყვაობით და მსხვერპლშეწირვის აქტით დამთავრებული, ვითარდება ცვლილებების გარეშე, განსხვავებით დასავლური ლიტურგიისა, რომელიც რადიკალურად საწინააღმდეგო სისტემას ექვემდებარება. ფორმულების უმრავლესობა, გარდა თხრობისა საიდუმლო სერობის შესახებ, შეიძლება შეიცვალოს. წინასიტყვაობა იცვლება დროისა და დღესასწაულის მიხედვით. მართო რომაულმა ლიტურგიამ შემოინახა დღემდე მისი თორმეტამდე ნაირსახეობა.

ბასილი დიდის ლიტურგიის ავთენტურობა, ანაფორის წარმოშობა და სტრუქტურა, მისი თეოლოგიური განვითარების პრინციპები და ეტაპები, მის ცალკეულ ნაწილთა ქრონოლოგიური ჩარჩოების დადგენა, ბასილი დიდის სახელით ცნობილი მოკლე ალექსანდრიული ლიტურგიისა და მისი თეოლოგიურად გადაბუთვების შედეგად ჩამოყალიბებული ვრცელ რედაქციათა ურთიერთმიმართება — აი, იმ საკითხთა ერთობლიობა, რომელიც დღესაც უცხოელ მეცნიერთა შეუწელებელ ინტერესს იწვევს. ანაფორის უფრო ღრმა შესწავლის მიზნით შევეცებით რამდენიმე გამოკვლევას.

ბევრი აღმოსავლური ლიტურგია მიეწერება ბასილი დიდს. მათ შორის გამოირჩევა ლიტერატურული თვალსაზრისით ორი მონათესავე ჯგუფი. პირველს წარმოადგენს მოკლე ეგვიპტური, ე. წ. ალექსანდრიული ფორმულარი (PG, 31, 1629—1656), ხოლო მეორე ჯგუფი მოიცავს ბევრად უფრო ვრცელ ბიზანტიურ, სომხურ და სირიულ რედაქციებს (არ იქნება შეცდომა, თუ მათ ბიზანტიურიდან მომდინარე ქართულ ფორმულარსაც დავუმატებთ).

3. ენგბერდინგმა²⁹, დაისახა რა მიზნად, გაერკვია ამ რედაქციათა შორის არსებული ურთიერთკავშირი, დიდი რუდუნებით დაადგინა ოთხივე ფორმულარის ანაფორის ტექსტი სამადლობელო ლოცვიდან („რომელი ხარ მეუფე, უფალი ღმერთი, მამაჲ ყოვლისამყრობელი...“), საიდუმლო სერობის თხრო-

²⁸ ანაფორის შესახებ დაწერილებით იხ.: DACL, ტ. I, გვ. 1898—1919.

²⁹ ამ ავტორის ნაშრომი *Das eucharistische Hochgebet der Basileiosliturgie*, Coesfeld, 1931. ჩვენთვის ხელმისაწვდომი არ აღმოჩნდა. ვსარგებლობთ გამოკვლევით Capelle, *Les Liturgies „basiliennes“*, რომლის საშუალებით გავეცანით 3. ენგბერდინგის საინტერესო მოსაზრებებს.

ბამდე („...რანეთუ ეგულებოდა რაჲ განსლვაჲ ნეფსითსა მას და ღიდებულსა და ცხოველსჰყოფელსა სიჟუდილსა, ღამესა მას, რომელსა მიეცემოდა იგი სოფლისა ცხოვრებისათჳს...“³⁰) მათმა დაპირისპირებამ ცხადყო, რომ ეგვიპტური რედაქცია ელემენტარული დოქტრინალური შედგენალობისაა. იგი მოცულობით ხუთჯერ უფრო ნაკლებია, ვიდრე განვითარებული ტექსტი, რომელიც საერთოა ზემოაღნიშნულ სამი ფორმულარიისთვის.

ბასილური ტექსტების უბრალო დაპირისპირებაც კი ცხადყოფს, რომ ეგვიპტური რედაქცია (ბერძნული ან კობტური) გვაწვდის თავდაპირველ ანაფორას. გრძელი ტექსტი — ბიზანტიური, სირიული, სომხური — მეორადია. მისწრაფება დოქტრინალური ვადაკეთებისაკენ ცხადია. რაც შეეხება განვითარების ღვთისმეტყველებას, ის ძალიან მდიდარია და განსაკუთრებით ძლიერია³¹.

ღიდი ხნის განმავლობაში ფიქრობდნენ, რომ ბასილი ღიდმა შეამოკლა უფრო ვრცელი ანაფორა და ამ შემოკლებისას იგი ხელმძღვანელობდა რიტუალურებსა და პრიმიტიული ფორმულების დახვეწის ზოგადი კანონებით. მაგრამ თავისი ძირითადი გამოკვლევის დასასრულს პ. ენგბერდინგმა დაასკვნა: „რაც შეეხება ბასილი ღიდის ლიტურგიას, ევოლუცია ხდება არა ვრცელიდან მოკლესაკენ, არამედ მოკლედან და მარტივიდან მოძღვრებითი საღვთისმეტყველო განვითარებისაკენ, რაც საესეა ენერგიით“³².

ბუნებრივია, ისმის კითხვა, რა ადგილი უჭირავს ამ მოვლენებში ქართულ რედაქციას. პირდაპირ უნდა ითქვას, ეს საკითხი განსაკუთრებულ კვლევას არ საჭიროებს, მაგრამ ჩვენ მაინც შევაშორებთ ბ. კაპელს შრომაში დადასტურე-

³⁰ მეთხველის ყურადღებას მივაპყრობ იმ გარემოებას, რომ ზემოაღნიშნული მონაკვეთი მთლიანი ანაფორის მხოლოდ გარკვეულ ნაწილს წარმოადგენს. ჩანს, ამ მონაკვეთში ბასილის ავთენტურობა მეცნიერთა პქვს არ იწვევს.

³¹ Capelle, Les Liturgies “basiliennes”, გვ. 47.

³² Bobrinskoy, Liturgie, გვ. 2. ბ. კაპელს აზრით, ამ დასკვნით პ. ენგბერდინგსა ნათელი მოაქვნიდა ორიად რთულ პრობლემას, რადგან ლიტურგიათა და განსაკუთრებით ანაფორების ჩამოყალიბების შესახებ ევროპელ მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არსებობდა. ჯერ კიდევ პროკლე კონსტანტინეპოლელი ფიქრობდა, რომ თავდაპირველ ძალაშიან ვრცელი ჩრტულების და ფორმულარების პროგრესული შემცირების საერთო კანონი ლიტურგიული ევოლუციების კანონია (PG 65, 849). ლიეპმანი და ბაუმშტაკი ფიქრობდნენ, რომ ვრცელი მოციქულთა კონსტიტუციები უნდა ყოფილიყო ბასილი ღიდისა და იაკობის ზემოქმედებითი ლიტურგიების წყარო. მიუხედავად ამისა, 1906 წლიდან დრიუსმა აღიარა, რომ „თეოლოგუმენები“ უფრო გვიანდელია და გვიან არის შეტანილი. შერმანი ფიქრობდა, რომ ეუქოლოგიური ფორმულები არასოდეს მცირდებოდა, არამედ, პირიქით, იზრდებოდა. რის დადასტურებდალ მას სამოციქულო კონსტიტუციების მასიური ანაფორა მიაჩნდა (Capelle, Les Liturgies “basiliennes”, გვ. 46–47).

მეთხველისათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება, გაეცნოს ამ საკითხებთან დაკავშირებით კიდევ ერთი მეცნიერის პოზიციას: „ბასილი ღიდი ავტორია ორივე, მოკლე და ვრცელი ფორმულარების. პირველი, მოკლე, მისი სახელით გავრცელდა ეგვიპტეში. მეორე, ვრცელი, პირველის ვადანუშვებულის სახე, რომელშიც შეცვალა კესარიის ოფიციოლური ძალიან წირვა, შეიჭრა სირიასა და სომხეთში და ყველგან, სადაც შევიდა ბიზანტიური ჩრტული. ეს ჰიპოთეზა არც ისე ადვილი დასაშვებია, მაგრამ შესაძლებელია თუ წავიკითხავთ ე. გრიზომონის წიგნს ბასილი ღიდის ასკეტური ტექსტების შესახებ, იქ დაფინახავთ, რომ „პატარა“ „ასკეტურიკონი“ ბერძნულში გაქრა. იგი გვიანდელმა რედაქციებმა შთანთქმა. შემოევკრა მისი სირიული და ლათინური თარგმანები“ (Raes, L'Authenticité de la liturgie, გვ. 161). ამ ნოკლეონის ანალოგიით მკვლევარს მიაჩნია, რომ ბასილის მოკლე ფორმულარი ეგვიპტურმა წყაროებმა შემოგვინახა, ხოლო ვრცელი რედაქცია შემდგენლობითი განვითარების შედეგია.

ბული კონკრეტული შემთხვევები. ქართული რედაქცია თავისი ორიგინალის, ბიზანტიური ფორმულის ერთგულია. მისი ანაფორის შესაბამის ნაწილში „რევიზორის“ კვალი უვლელან აშკარაა. ცხადია, ქართული ვერსია ბიზანტიური, სომხური და სირიული რედაქციების მსგავსად შედის მეორე, ვრცელ ლიტურგიკათა ჯგუფში.

ამგვარად, ანაფორა პირობითად თორმეტი ნაწილისაგან შედგება. მათ შორის პირველი (1), როგორც უკვე აღინიშნა, წარმოადგენს საშაღლობელს წირვას. იგი იწყება კურთხევით (II კორ. 13, 13), რომელსაც მოსდევს დიალოგი მღვდელსა და ერს შორის. ამ დიალოგს აგრძელებს საგალობელი „ღირს არს და მართალ“, რომლის დროსაც მღვდელი კითხულობს სამადლობელო ანუ ექვარისტულ ლოცვას. ლოცვა შთაგონებულია ბიბლიით და მიძღვნილია სამეზმისადმი. იწყება იგი მამის დახასიათებით. მამამ „უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესმან“ აღამიანებს მიანიჭა ცნობა ღვთაებრივი ქეშმარიტებისა. ავტორი ხოტბას ასხამს მის მარადიულობასა და საღმრთო სიღიადეს. ამას მოსდევს მღიდარი და ხატოვანი დახასიათება ძისა (Bobrinskoy, Liturgie, გვ. 5). იგი მოიხსენიება მამასთან ურთიერთკავშირში: „რომელი-იგი არს ხატი შენისა სახიერებისაჲ და ბეჭედი სწორი სახითა და მას შინა გვჩუენებს მამასა, სიტყუაჲ ცხოვრებისაჲ, ღმერთი ქეშმარიტი, პირველ საუკუნეთა სიბრძნე, ცხოვრებაჲ, სიწმიდე, ძალი, ნათელი ქეშმარიტი“. ძის დახასიათება აღნიშნულ ლოცვაში ამოღებულია ათანასე ალექსანდრიელის შემოქმედებიდან (PG 25, 217 BC). ბ. კაპელმ ყურადღება მიაპყრო ბასილურ-ბიზანტიურ ნასესხობას, კერძოდ, ათანასეს პასაჟს, რითაც ხსნის იგი ბასილის ერთგულებას ათანასესადმი. „საჭმე ეხება გარკვეულ ტერმინთა ჯგუფს, რომელიც დამახასიათებელია წმინდა ათანასეს ღვთისმეტყველებისათვის ლოგოსის შესახებ. კერძოდ კი, იშვიათ გამოთქმას „ბეჭედი სწორი სახითა“, რომელიც შესულია ბასილის შრომაშიც სულიწმიდის შესახებ“³³.

დასასრულ, ავტორი ხოტბას ასხამს სულიწმიდას, ხმარობს მის მიმართ ბიბლიურ სახელებს და, საზოგადოდ, მთელი ეს მონაკვეთი ბიბლიითაა შთაგონებული³⁴.

A და B რედაქციებში (§ 16) დიალოგი მღვდელსა და ერს შორის, ასევე ზემოაღნიშნული ლოცვა სრული სახით არის დაცული. C რედაქციაში (§ 14) კი დიალოგი პატარა ფრაგმენტის სახით შემოგვინახა, ხოლო ლოცვა სრული სახით.

ანაფორის მომდევნო (2) ნაწილს წარმოადგენს „წმიდა არს“ (სანკტუსი). ეს ლიტურგიული ფორმულა B-ში (§ 17) სრული სახით არის დაცული, A და C-ში (§ 17, § 15) — ფრაგმენტულად.

³³ Capelle, Les Liturgies “basiliennes”, გვ. 52.

³⁴ იქვე, გვ. 53. ანაფორის პირველ ნაწილს, სამებისადმი მიმართულ ლოცვას ეხება ბ. კაპელ თავის სხვა შრომაშიც, სადაც იგი აღნიშნავს: თხზავს რა თვითონ ანაფორის ტექსტს, რომლითაც იგი აპირებდა ეკსკრიის ლიტურგიის აღჭურვას, ისურვა, რომ ეს ანაფორა დაწეულიყო სამების საზეიმო მოწვევით. სამების თვითთელი წვერის აღწერისას იგი ძირითადად სახარებას ეყრდნობა. ბასილის სიმტკიცე, დაიცვას სულიწმიდის ღვთაურობა, გვიჩვენოს, რომ იგი არ არის წმინდება და მომდინარეობს მამისაგან ძის საშუალებით, არ გამომდინარეობს მისი პერსონალური კვლევისაგან. მან იცის, რომ დოქტრინა, რომელსაც ის ქადაგებს, ტრადიციულია. იგი განავითარა ათანასე ალექსანდრიელმა სერაპიონისადმი მიწერილ ერთ-ერთ წერილში, რომელიც 357 წლით თარიღდება და რომელიც ბასილის შთაგონების წყაროს წარმოადგენს (Capelle, La procession du Saint Esprit, გვ. 73—75).

3-4 „ქეშმარიტად წმიდა“ ანუ „წმიდა არს“-ის შემდგომი ლოცვა, რომელსაც უშუალოდ მოსდევს თხრობა საიდუმლო სერობის შესახებ (A, § 18, 34v—36r; B, § 18, 27r—28r; C, § 16, კფ. 8), სამადლობლო ლოცვის მეორე ნაწილია. მეცნიერთა აზრით, ეკლესიისთვის ლოცვა კესარიამ IV საუკუნემდე წარმოადგენდა მოწოდებას ან დასახელებას სამებისა და მთავრებოდა „წმიდა არს“-ით. ეს მონაკვეთი შემორჩენილია ბასილი დიდის ანაფორის 1 ნაწილში. თუ ვირწმუნებთ ამ მოსაზრებას, გამოდის, რომ ლოცვის დანარჩენი ნაწილი, ანუ „ქეშმარიტად წმიდა“, მოგვიანებით არის დამატებული თავდაპირველ დაბოლოებაზე — „წმიდა არს“-ზე. გასარკვევია საკითხი, ეს მომდევნო ნაწილი ორიგინალურია თუ ნასესხებია სხვადასხვა ეკლესიებიდან³⁵. ბასილი დიდის ანაფორის სტრუქტურა და მისი შედარება სხვა ლიტურგიებთან ნათელს ჰყვანს აღნიშნულ საკითხებს.

ამ მონაკვეთთან დაკავშირებით ა. ჟაკობმა იოანე ოქროპირის ლიტურგიაში შენიშნა ორი ტექსტობრივი შეუსაბამობა დედანსა და თარგმანს შორის. საქმე ეხება აღნიშნული ლოცვის დასაწყისს: „შემდგომად ამით სანატრელთა ძალთა...“ ა. ჟაკობის აღნიშვნით უნდა იყოს არა „შემდგომად არამედ თან. შდრ. ბერძნული ტექსტი: „μετὰ τούτων τῶν μαχαρίων διαμαρτυρίας“³⁶. ჩვენ უფრადლება გავამახვილოთ ამ ფაქტზე იმიტომ, რომ იგივე მდგომარეობაა ბასილის სამივე რედაქციაში და სხვა ფორმულარებშიც.

მეორე შემთხვევას ადგილი აქვს თხრობაში საიდუმლო სერობის შეტახებზე, სადაც ლაპარაკია ღვინის კურთხევაზე: „...ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა მჭელისა“... და არა „ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქმისა“³⁷. მეცნიერი ამ სხვაობას ლიტურგიის ქართულ თარგმანებზე აღიშნის ოთხთავის გავლენით ხსენის³⁷.

„ქეშმარიტად წმიდა“ იწყებს ჟამისწირვის ე. წ. „ანტროპოლოგიურ“ განყოფილებას³⁸. ლოცვაში საუბარია ღვთის ამოუწურავ წყალობაზე. შემოქმედოდაცემულ ადამიანს უმზადებს ხელახალ აღდგომას, რადგან მას არ ძალუძს თავისი ქმნილებისათვის ზურგის შექცევა. მარადიული სიტყვის განკაცების, მისი ნებისითი დამდაბლების, სიკვდილის მერე გახრწნილი ადამიანის განახლების ასაწერად შექმნილია „ფართო დოქტრინალური პანორამა, მოქსოვილი პაულებიერი ელემენტებით“³⁹. ყოველივე ამის კულმინაცია თხრობა საიდუმლო სერობის შესახებ, რომელიც იწყება ასე: „რამეთუ ეგულებოდა რაჟ განსვლად ნეთესისა მას და „დიდებულსა“ და ცხოველსყოფელსა „სიკვდილსა...“ (A, § 18, 34v—36r; B, § 18, 27r—28r; C, § 16, კფ. 8). იგი წარმოგვიდგენს მაცხოვრის უკანასკნელ ღამეს თავის მოწაფეთა შორის. სწორედ იმ ღამეს დაურიგა მან ნაკურთხი პური და ღვინო მოციქულებს, რითაც ისინი საკუთარ სისხლსა და სხეულს აზიარა.

5. მოსახსენებელი ანუ ანანეზი. (A, § 19 — ფრაგმენტი; B, § 19; C, § 17). მოსახსენებელში აღწერილია ყველაფერი ის, რაც იესო ქრისტემ ადამიანთა ხსენისთვის გააკეთა და რის საფუძველზე ღვთისმსახურები მას სწირავენ უსისხლო მსხვერპლს თხოვნითა და მადლობით. საიდუმლო ლოცვას მოსდევს

³⁵ Pitt, The origin of the Anaphora, გვ. 1.

³⁶ Jacob, Une version géorgienne, გვ. 82.

³⁷ იქვე.

³⁸ Capelle, Les Liturgies „basiliennes“, გვ. 56.

³⁹ Bobrinskoy, Liturgie, გვ. 8.

ამაღლებს: შენსა (ე. ი. უსისხლო მსხვერპლს) და შენმიერსა (შენ მიერ შექმნილს) შენ შემოგწირავთ ყოვლადე და ყოველთათვის. რწმენა იმისა, რომ პური და ღვინო არის ქრისტეს სისხლი და სხეული, განსაკუთრებით ნათლად არის მითითებული მოსახსენებელში.

საგანებოდ უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ თხრობა (საიდუმლო სერობის შესახებ) და მოსახსენებელი იაკობისა და ბასილი დიდის ლიტურგიებში ერთმანეთის იდენტურია. ბუნებრივია, ისმის კითხვა, რომელია მათ შორის წყარო? თხრობა იაკობის ლიტურგიასა და მოციქულთა კანონებში მიგვანიშნებს ამ ორი ტექსტის უშუალო კონტაქტზე. საეზარუდოა, რომ მოციქულთა კანონების გავლენით მოხდა იერუსალიმურ ლიტურგიაში ჩამატება თხრობის რიტუალისა, რომელიც, ცხადია, სირიულ-პალესტინური წარმოშობისა და არა კაპადოკიური. ამიტომ იაკობი უნდა იყოს წყარო და ბასილი მსესხებელი. მნიშვნელობა არა აქვს ცალკეულ სიტყვიერ განსხვავებებს ამ ორ ვერსიას შორის. ბასილი ამჟღავნებს მიდრეკილებას შემოკლებისაკენ, თუმცა ერთ შემთხვევაში გვაქვს ახალი გადამუშავება ყურძნის ნაყოფის შესახებ. ადვილი შესაძლებელია იაკობის თხრობის ზოგიერთი ნაწილი, რომელიც არ არის ბასილი დიდის ლიტურგიაში, მოგვიანებით იყოს ჩართული. ტექსტების მსგავსება პრეტენდობს ბასილი დიდისა და იაკობის ლიტურგიების მოსახსენებლებზეც. არ შემთხვევაშიც ბასილის იაკობისაგან უნდა აეღო მასალა. გამოდის რომ, თუ ბასილის ლოცვა სიძველის შემცველია, მაშინ ეს სიძველის ნიშნები არ უნდა იყოს ორიგინალური ნაწილი, არამედ მოდის რაღაც სხვა წყაროდან⁴⁰.

6. ძღვნის კურთხევა ანუ ეპიკლესი (ანუ მიმართვა ღვთისადმი). ძღვნის კურთხევა (A, § 20, B, § 20, C, § 18) ლიტურგიებში დამკვიდრდა შედარებით გვიან. IV საუკუნის ლიტერატურულ წყაროებში იგი უკვე ხშირად დასტურდება. ჩვეულებრივ ეს არის მიმართვა ღმრთისადმი, მისი საშუალებით სულიწმიდის მოწვევა ევქარისტული ელემენტების გარდასაქმნელად. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია კირილე იერუსალიმელის ყველაზე ძველი დამოწმება, რომლის მიხედვით მორწმუნეები ევედრებიან ღმერთს, მოუვლინოს მათ სულიწმიდა, რათა მან გარდაქმნას პური ქრისტეს სხეულად და ღვინო — ქრისტეს სისხლად. იმასვე იმეორებს: „კლემენტური ლიტურგია“: „ზეგარდმო მოგვივლინე შენი წმიდა სული, რათა მან აკურთხოს და შექმნას ეს პური“. წმ. მარკოზი: „გამოგვიგზავნე შენი წმიდა სული, რათა მან აკურთხოს და შექმნას ეს პური“. წმ. იაკობი: „გამოგვიგზავნე ქვევით შენი ყოვლადწმიდა სული, რათა მან აკურთხოს და შექმნას ეს პური“. ბასილის ფორმულა იპყრობს ყურადღებას იმით, რომ მხოლოდ იგი, ნაცლად სიტყვებისა „მოგვივლინე ქვევით სულიწმიდა“, ამბობს: „ჩვენ ვლოცულობთ შენი სულიწმიდის მოსვლისათვის“. თუმცა მისი ფრაზის მდინარება ადვილად ეგუება და მიჰყვება სხვა ლიტურგიების უფრო ცხად კონტექსტს, რომელთა გააზრებაც თარიღდება კლემენტური ლიტურგიის დროით (IV ს-ის II ნახ.)⁴¹.

ბასილი დიდის ეპიკლესი სრული სახით არის დაცული A და C ნუსხებში. აქ ლოცვა მიმართულია ღვთისადმი, რასაც მოსდევს სულიწმიდის საზეიმო მოწვევა ევქარისტული ელემენტების გარდასაქმნელად. B რედაქციის ძღვნის კურთხევაში კი არაფერია ნათქვამი სულიწმიდის მოწვევის შესახებ. აღნიშ-

⁴⁰ Pitt, The origin of the Anaphora, გვ. 6.

⁴¹ Gelsinger, The Epiklesis, გვ. 246.

ნული ლოცვა მოგვყავს მთლიანად: „მდღელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: ამისთჳს, უფალო ყოვლადწმიდაო, და ჩუენცა, ცოდვილნი და უღირსნი მო- ნახი შენნი, რომელნი ღირს ვიქმნენით მსახურებად წმიდასა შენსა საკურთხე- ველსა არა თუ სიმაართლისა ჩუენისათჳს, რამეთუ არაჲ ვქმნია კეთილი ქუეყა- ნასა ზედა, არამედ წყალობისა და მოწყალებისათჳს, რომელი-იგი მოჰფინე მდიდრად ჩუენ ზედა, ვიკადრებთ მიახლებად წმიდასა შენსა საკურთხეველსა და წინადაგებულსა ნაცვალსა-სახესა წმიდასა კორცსა და სისხლსა ქრისტე- შენისასა. შენ გვეცდრებით, შენ გლოცავთ, წმიდაო წმიდათაო“. ეს უჩვეულო შემთხვევა ჩვენ გადამწერის დაუდევრობით ავსენით, თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბასილი დიდის ეპიკლესის და, კერძოდ, სულიწმიდის მოწვევის შესა- სებ მეცნიერებაში განსხვავებული აზრი არსებობს. ნ. კარაბინოვს მიაჩნია, რომ „შუა საუკუნეების და ახალ საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში ტერმინი ეპიკ- ლესი მიუთითებდა სულიწმიდის ექპარისტულ მიწვევაზე. ძველ მამათა თხზუ- ლებებში კი მეოთხე საუკუნემდე იგი ნიშნავდა ლოცვას, განსაკუთრებით კი თხოვნითი ხასიათის და საზოგადოდ ყოველგვარ მიმართვას ღვთისადმი. ბასი- ლი ამ ტერმინს სწორედ ძველი, პირვანდელი მნიშვნელობით ხმარობს შრო- მაში „სულიწმიდის შესახებ“, სადაც მას მოჰყავს ორიგენისეული კომენტარი ოთანეს სახარების იმ ნაწილზე, რომელიც გასანათლავ წყალს ეხება და რო- მელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს ექპარისტულ მოხმობასთან. თხზულება- ში „სულიწმიდის შესახებ“ ბასილი დიდი რუღუნებით აგროვებს მისი ღვთა- ებრიობის დამადასტურებელ არგუმენტებს, იხსენებს ათინოგენის ჰიმნს, აღ- რეულ მამათა დამოწმებებს, იგი მრავალგვარ ქმედებას მიაწერს სულიწმიდას ნათლისღების დროს, მაგრამ არსად არ იხსენიებს იმ როლს, რომელიც მას უნდა ეთამაშა ზიარების კურთხევაში. ის უეჭველად მოიხსენებდა მას, გამოყე- ნებული რომ ჰქონოდა ამგვარი ტიპის ლოცვა თავის ჟამისწირვაში“⁴².

ავტორის აზრით, ძღენის კურთხევის საკითხი ბასილის ლიტურგიაში ერთ- გვარად გაურკვეველია. ექვი არ არის, რომ ის კარგად იცნობდა ამ ლიტურ- გიულ ქმედებას. ახალგაზრდობაში მან იმოგზაურა სირიაში, იერუსალიმში, სა- დაც კირილე იერუსალიმელის ცნობით 348 წელს ეს წესი უკვე დანერგოლი იყო, მაგრამ როდის შეიტანა ბასილი დიდმა თავის ლიტურგიაში სულიწმიდის მოწვევა, ამის დადგენა ძნელია⁴³.

ცხადია, ამ საკითხის გარკვევა დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, რადგან „ეკლესიის ლიტურგიის ტექსტი არასოდეს არ არის საბოლოო მისი განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე და ამიტომ ჩვენ არ შეგვიძლია მას კონტრო- ლი გავეწიოთ კრიტიკული ანალიზის მეთოდებით, რომლის საშუალებით აღა- დგენენ ზერძული დრამის კლასიკურ ტექსტს“⁴⁴.

ძღენის კურთხევასთან დაკავშირებით აღვნიშნავთ კიდევ ერთ დეტალს: მასში შემავალ ლოცვას „ხოლო ჩუენ ყოველნი, ერთისაგან პურისა და სასუმ- ისა მომღებელნი, შეგუეართენ ურთიერთას ერთისა სულისა წმიდისა ზიარე- ბად...“ (37v—38v) დედანში სათაურად აქვს „ეუთხე“ (ანუ ლოცვა). სათაური მიაწინებებს იმაზე, რომ იგი ერთ დროს სრულიად დამოუკიდებლად არსებობდა და მოგვიანებით დაემატა ექპარისტულ ლოცვას⁴⁵.

⁴² Карабинов, Евхаристическая молитва, გვ. 107—113.

⁴³ იქვე, გვ. 112.

⁴⁴ Gelsing, The Epiklesis, გვ. 248.

⁴⁵ Pitt, The origin of the Anaphora, გვ. 1.

7. იმის შემდეგ, რაც ღვთის სიტყვითა თუ სულიწმინდის მოწვევით პური და ღვინო გადაიქცა ქრისტეს სხეულად და სისხლად, იწყება მიცვალებულთა და ცოცხალთა მოსახსენებელი ანუ დიპტიქები (AB, § 21—22; C, § 19—20), რომლებიც მთავრდება კურთხევით „...და იყავნ წყალობაჲ დიდისა ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი თქუენ ყოველთა თანა“ (A, 47v.).

8. „მამაო ჩუენო“. (A, § 23 — წყდება, B, § 23, C, § 21). ამ ლიტურგიკული ქმედების გეგმა ასეთია: დიპტიქებს უშუალოდ მოსდევს კვერექსი, რომელიც საუფლო ლოცვით შუაზება გაყოფილი. კვერექსის პირველ ნაწილში გადმოცემულია თხოვნა იმის შესახებ, რომ კაცთმოყუარე ღმერთმა შეიწიროს ძღვენი წმიდა, ზეცის საკურთხეველში „სულად სულნელად“ და გარდახოველინოს მრევლს სულიწმინდის ნიჭი და მადლი. მეორე ნაწილი შეიცავს სხვადასხვა თხოვნას, კერძოდ ისეთებს, რომლებიც ჩვეულებრივ ახასიათებს „მოგუმაღლენთაჲს“ კვერექსს.

საუფლო ლოცვის ამალება უშუალოდ მოსდევს კვერექსის მეორე ნაწილს, რის შემდეგ ერი წარმოთქვამს „მამაო ჩუენოს“.

ქართულ რედაქციათაგან ამ გეგმას მხოლოდ B ეერსია მიჰყვება. სამწუხაროდ, საუფლო ლოცვის უკანასკნელ აბზაცზე წყდება ქართულ რედაქციათა შორის უძველესი A ფორმულარი. მისი დაბოლოება ჩვენთვის სამუდამოდ უცნობი დარჩა. რაც შეეხება C რედაქციას, მოსახსენებელ ლოცვას უშუალოდ მოსდევს არა კვერექსის პირველი ნაწილი, არამედ თვითონ საუფლო ლოცვა. მასში შემორჩენილია კვერექსის მეორე ნაწილი, მაგრამ არა გვაქვს მითითება „მამაო ჩუენოზე“. ამდენად, ჩვენი დასკვნები B რედაქციას ეფუძნება. მხოლოდ მას აქვს ამ მონაკვეთის სისრულის პრეტენზია.

9. თაყვანისცემა და კურთხევა (B, § 24; C, § 22) წარმოადგენს თხოვნას უზენაესის მიმართ, მოამზადოს მორწმუნენი ღირსეული ზიარებისათვის.

10. ძღვნის ამალება ანუ წმიდაჲ წმიდათაჲ (B, § 25; C, § 23) ეს ლიტურგიული ქმედება, რომელიც ანაფორის ცენტრალურ და ძირითად ნაწილს წარმოადგენს, მოიცავს წმიდა ძღვნის ამალებას, პურის დანაწილებას, ზოროცისა და სისხლის შერევას და უკანასკნელ დალოცვას. ძღვნის ანუ ტარიგის ამალებას თან სდევს ხალხის აღფრთოვანება და თაყვანისცემა. საიდუმლო ლოცვაში მღვდელი სთხოვს უფალს: „...ღირს ყავ ძლიერი ჳელი შენი მოცემად ჩუენდა უხრწნელსა კორცსა და პატიოსანსა სისხლსა და ჩუენ მიერ ყოველსა ერსა“. დიაკონი ამბობს: „მოხედეთ“, რის შემდეგაც მღვდელი აღმართავს ტარიგს შემდეგი სიტყვებით „წმიდაჲ წმიდათაჲ“. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქრისტეს სისხლისა და სხეულის სიწმინდეს შეიძლება მხოლოდ წმინდანები ეზიარონ. მღვდელს მრევლი დიდებისმეტყველებით პასუხობს. მისი სიტყვები: „ერთ არს წმიდაჲ, ერთ არს უფალი იესუ ქრისტე საღიდებელად ღმრთისა მამისა...“ მოწმობს, რომ ადამიანი ცოდვილია, მას არ ძალუძს ეზიაროს ქრისტეს სხეულსა და სისხლს კრძალვისა და შიშის გარეშე.

ტარიგის ამალების შემდეგ ადგილი აქვს პურის დანაწილების ცერემონიალს ანუ ზიარების მომზადებას. შეწირული პურის ერთ ნაწილს ღვთისმსახურები ურევნენ შეწირულ ღვინოს, რომელშიც ისინი ასხამენ მცირე რაოდენობის ცივ წყალს.

11. ზიარება (B, § 26; C, § 23). ყოველი ლიტურგია შეიცავს შეწირული ნაწილების ზიარებას, დარიგებას მორწმუნეთათვის გარკვეული წესის მიხედ-

ვით. მსხვერპლშეწირვის დროს მრევლი უერთდება მაქოვარს. შესაბამისად აღამიანებიც უნდა დაუკავშირდნენ ერთმანეთს, რათა მთელი სიცოცხლე ისა-ზრდოონ იმ ერთი სხეულით, რომელიც ქრისტეს ეკუთვნის⁴⁶.

ამ რიტუალის ყველაზე ღირსშესანიშნავი მოვლენაა ზიარებულის ხელში გადაცემა უზენაესის სხეულისა, რომელსაც იგი თვითონ იღებს პირში. რაც შეეხება ღვინოს, მას არიგებს უშუალოდ დიაკონი ბარძიმიდან, რომელსაც ღვთისმსახური ფრთხილად მიუტანს პირთან მორწმუნეს, რათა არ დაიღვაროს არც ერთი წვეთი. ზიარების მომენტი ყველა ლიტურგიაში ერთნაირია.

B რედაქციაში ზიარების რიტუალი შემდეგი სახისაა: „და ოდეს გარდა-მოჰყვანდეს სიწმიდე ზიარებად ერისა, დიაკონმან თქუას: მოვიდოდეთ“, რასაც მოსდევს მოკლე ლიტანია ერსა და დიაკონს შორის. იგი მთავრდება სამადლო-ბელო ლოცვით: „გმადლობთ შენ, უფალო ღმერთო ჩუენო, ზიარებასა ზედა წმიდასა, უხარწნელსა და უკუდავსა ზეცისა შენსა საიდუმლოსა...“

C ფორმულარში (§ 23) „წმიდამ წმიდათაჲ“ და ზიარების რიტუალები ფრაგმენტული სახით არის შემორჩენილი. ჩვენ გავიჭირდა მათი განცალკე-ვება და ერთ პარაგრაფში გავაერთიანეთ⁴⁷.

12. ეპისწირვის დასრულების შემდეგ მრევლი ტოვებს ეკლესიას. ეს რიტუალი „ერის განტევების“ სახელით არის ცნობილი.

რედაქცია B იწყება დიაკონის სიტყვებით: „მშვიდობით წარვიდეთ“, რა-საც მოსდევს კურთხევა: ერმან: „სახელითა უფლისაჲთა. უფალო, გუაჲკურ-თხენ“⁴⁸.

ამის შემდეგ მღვდელი გამოდის საკურთხეველიდან და წარმოთქვამს ერის „განტევების“ ლოცვას: „მსხუერპლი ქებისაჲ და მსახურებაჲ სათნოჲ...“, რა-საც მოსდევს მეორე კურთხევა და „განძარცვის ლოცვა“: „ძალითი-ძალად მოსრულნი და უღირსნი მონანი...“, რომელსაც იოანე ოქროპირის ეპისწირ-ვაში ეწოდება „ლოცვაჲ სიწმიდისა უკუყვანებისაჲ სადიაკონოს შინა“. ასეთია B რედაქციის დასასრული.

განსხვავებული დამოლოება აქვს C რედაქციას. მრევლისა და დიაკონის მცირე დიალოგი აქაც ფრაგმენტულია. „ერის განტევების“ ლოცვა იგივეა, რაც B ფორმულარში. შემდეგ მოდის კურთხევა და ამბიონისუკანა ლოცვა, რომე-ლიც სადიაკონოში წარმოითქმება: „ადესრულა და სრულ იქმნა ყოველი...“ ამ ლოცვით მთავრდება C რედაქცია.

⁴⁶ DACL, ტ. I, გვ. 1918.

⁴⁷ რუბრიკებამ და შემადგენელ ნაწილებამ ტექსტის დაყოფა ჩემთვის გარკვეულ სი-წილებათა იყო დაკავშირებული. რადგან იმ ბერძნულ გამოცემებში, რომელსაც ჩვენ ეყრ-დნობით, ეს დაყოფა რედაქციათა მიხედვით განსხვავებულია. ზღვარი რიტუალებს შორის ყოველთვის არ არის ერთმანეთის იდენტური. ამის გამო არა ვართ დაზღუდული უზუსტი-ბისაგან, რისთვისაც წინასწარ ბოდიშს ვიხდით მკითხველის წინაშე.

⁴⁸ ზუსტად ამავე ადგილზე, განტევების დასაწყისშივე, გვხვდება პირველი კურთხევა იოანე ოქროპირის ეპისწირვაში. ა. ეაკობის აღნიშვნით, იგი შემოგვინახა ქართულმა ეკლესიამ და ღვთისმღვდელთა კავშირის კავშირში. იოანე ოქროპირის ეპისწირვის „ერის განტევების“ ცე-რემონიაში სამი კურთხევაა (J a c o b, Une version géorgienne, გვ. 84--85).

აქვე წარმოვადგენთ ბერძნულ-ქართული ხელნაწერების შედარების შედეგებს. ჩვენი განცხადება დაზუსტებას თხოულობს, რადგან ეს შედარება არ ნიშნავს ბერძნული ორიგინალებისა და მისგან უშუალოდ მომდინარე ქართული რედაქციების ურთიერთობათა კვლევას. ძნელია. დაიძებნოს ორი. აბსოლუტურად ერთნაირი ბერძნული ფორმულარიც კი, მით უფრო ჩვენი ნუსხების ბერძნული დედნები. ქართული ტექსტის ბერძნულ მასალასთან მიყვანის მიზნით მივმართეთ გამოცემებს.

ჩვენ ხელთ არსებული ბერძნული გამოცემებიდან (გოარი, ბრაიტმანი, დმიტრიევსკი, ზონისი, პასარელი) ჩვენ ძირითადად შემოვიფარგლეთ ორი უკანასკნელით. ისინი წარმოადგენს ადრეული და მეტად საინტერესო ბერძნული ხელნაწერების Barberini 336-ისა (ბარბერი.) და Cryptense F. B. VII (კრიბ.) პუბლიკაციებს⁴⁹. ცხადია, ქართული ნუსხები სიტყვასიტყვით არ მიჰყვება აღნიშნულ ხელნაწერებს, მაგრამ მცირე განსხვავებებით თავსდება მათ ჩარჩოებში. ასეთი გამონაკლისების შემთხვევაში მივმართავთ სხვა გამოცემებს.

პირველი ბერძნული ნუსხა ლოცვების თვალსაზრისით ერთ-ერთი სრული ნუსხაა ჩვენთვის ცნობილ ხელნაწერთა შორის, სამაგიეროდ ქართულ ფორმულართაგან განსხვავებით იგი ღარიბია დიაკონური ნაწილებით. ამ ნაკლს ავსებს Cryptense F. B. VII. ამ გამოცემაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რიტუალები გამოკვეთილია, დანომრილია როგორც ლოცვები, ისე კვერეპსები. მართალია, გამოცემელი ცუთაზიზებს მთელი მასალის მხოლოდ დასაწყის ნაწილებს, მაგრამ ჩვენ მიერ კვერეპსის განსაზღვრისას ეს ფაქტი სირთულეს არ გვიქმნის. ჯამისწირვის ქართულ ხელნაწერებშიც კვერეპსები ხშირად არის წარმოდგენილი მხოლოდ დასაწყისებით და ეს მათი ჩვეულებრივი ფორმაა.

ლოცვებისა და კვერეპსების განსაზღვრა და მითითება შესაძლებელია. ლოცვათა რიცხმა საუკუნეებს გაუძლო, რასაც ვერ ვიტყვით ლიტურგიის ე. წ. მოძრავ ნაწილებზე, გვიანდელ შენაძენზე, რომლებიც ძირითადად ღვთისმსახურთა მოქმედებას ასახავს და ლიტურგიის სხვა ნაწილებთან შედარებით ყველაზე მეტად ექვემდებარება ცვლილებებს. ამ თვალსაზრისით თვით ქართული ხელნაწერებიც კი საგრძნობლად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, აღარაფერს ვამბობთ ბერძნულ-ქართულ ნუსხათა განსხვავებაზე.

ვიწყებთ ხელნაწერთა შედარებას ლოცვების თანამიმდევრობის მიხედვით გამოვრების თვიდან აცილების მიზნით ერთად განვიხილავთ სამივე ქართულ რედაქციას.

§ 1. I. შესაწარავთა წინადადება. — „უფალო, ღმერთო ჩემო, გარდამოვივლინე მე ძალი მადლით...“ (C). ამ ლოცვით იწყება იოანე ოქროპირის ჯამისწირვის ქართული ხელნაწერები (სინა 89 და გრაციის ვერსია). ბერძნული ნუსხები ეროტ. F. B. II (XI ს.) და სინა 959 (დაწვრ. იხ. Jacob, Une version géorgienne, გვ. 79).

⁴⁹ Βασίλειος ο Μεγας; Passarelli, L'Euclologio. პირველი ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა დ. მორაიტმა. იგი ეფუძნება ბარბერი. 336-ს, რამდენიმე პარაზულ ხელნაწერს, ა. ბაუზ-ნტარკისა და პ. ტრემელასის გამოცემებს. ჩვენს ხელთ არსებული კ. ზონისის გამოცემა ვად-მოპედილია დ. მორაიტის პუბლიკაციიდან (თესალონიკი, 1957). იხ.:

2. „დაიკლვის ტარიგი ღმრთისაჲ...“ (AC). — A-ში შემორჩენილია ლოცვის ბოლო ნაწილი, დასაწყისის აღვადგენთ C-ს მიხედვით. ამ ლოცვის პირველი ნაწილის წარმოთქმის დროს ხდება სეფედან ტარიგის ამოკვეთა. მას მოსდევს ფორმულის მეორე ნაწილი „ლახურითა თავს იღევ გუერდისა შენისა განღებაჲ...“ რომლის წარმოთქმის დროს ხდება ღვინისა დ: წყლის შერევა. კვეთის ეს ფორმულა შემოგვინახა იოანე ოქროპირის ლიტურგიაჲ. მასზე საჯანგებოდ მსჯელობს ა. ჟაკობი და, გარდა პოპულარული გამოცემებისა (გოარი, გვ. 86, ბრაიტმანი, გვ. 548), მიუთითებს მის შემცველ ბერძნულ ხელნაწერებზე (დაწვრი. იხ.: Jacob, Une version géorgienne, გვ. 79, სქ. 63).

3. საკმევლის ლოცვა (AC). — „საკუმეველსა შევსწირავთ წინაშე შენსა, უფალო...“ A//„საკმეველსა შევსწირავთ შენდა, ქრისტე...“ C. A ფორმულარის საკმევლის ლოცვა თითქმის იდენტურია იოანე ოქროპირის სინური ვერსიის საკმევლის ლოცვისა. განსხვავება განლაგებაშია: ბასილა დიდის ლიტურგიაში საკმევლის ლოცვა წინ უსწრებს დაგების ლოცვას, ოქროპირის ფორმულარში კი — პირიქით (აღნიშნული ლოცვის შესახებ იოანე ოქროპირის ლიტურგიაში დაწვრილებით იხ.: Jacob, Une version géorgienne, გვ. 80).

4. დაგების ლოცვა (ABC). — „ღმერთო, ღმერთო ჩუენო, რომელმან ზეცისა პური..“ ბარბერ. გვ. 27; კრიბ. № 268.

§ 2. დიდი ანუ მშვილობიანი კვერექსი (ABC). — იგი წინ უძღვის პირველი ანტიფონის ლოცვას. იოანე ოქროპირის ეპისწირვაში მისი შემოტანის სამ შემთხვევას საჯანგებოდ განიხილავს ა. ჟაკობი. (იხ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 80—81).

§ 3. სამი ანტიფონის სამი ლოცვა და სამი მცირე კვერექსი (AC). — (A-ს პირველი ანტიფონის ლოცვა აკლია). ა. „უფალო, ღმერთო ჩუენო, რომლისა სიმტკიცე განუზომელ და დიდებაჲ მიუწლომელ...“ ბ. „უფალო, ღმერთო ჩუენო, აცხოვნე ერი შენი და აკურთხე სამკდრებელი შენი...“ გ. „რომელმან ზიარნი ესე და შეთქმულნი ჩუენ თანა მოგუანიჲვენ ლოცვანი...“ (A)//„ზიართა ამათ და ერთგომობითა ლოცვათა ჩუენდა მომნიჭებულო...“ (C) ბარბერ. გვ. 27—28; კრიბტ. 269—273. ეს ნომრები მოიცავს არა მარტო ლოცვებს, არამედ სამ მცირე კვერექსსაც. ამ ნაწილში ეს უკანასკნელი ხელნაწერი ძალიან ახლოს დგას AC რედაქციებთან.

B რედაქციაში სამ ანტიფონსა და სამ ლოცვას ცვლის ტიპიკა — „აქებესი“ და „აკურთხევსი“ (§ 3). (ამის შესახებ დაწვრილებით იხ.: Jacob, Une version géorgienne, გვ. 80).

§ 4. მცირე შესვლა. — „მეუფეო, უფალო ღმერთო ჩუენო, რომელმან განაწესენ ცათა შინა განწყობილებანი...“ (AB)//„მეუფეო, უფალო ღმერთო ჩუენო, რომელმან დაამტკიცენ ცათა შინა განწყობილებანი...“ (C) ბარბერ. გვ. 28, კრიბ. № 275.

§ 5. „წმიდაო ღმერთოჲსას“ ანუ დიდი კვერექსი (AB). კრიბ. № 276. როგორც ტექსტი მოწმობს, გ. პასარელი ამ კვერექსის პირველი გამოცემელია.

ლოცვა „წმიდაო ღმერთოჲსაჲ“ ანუ სამწმიდა გალობის ლოცვა (AB, § 6; C, § 5). ბარბერ. გვ. 28, კრიბ. №№ 276—277. ამ უკანასკნელში ლოცვა და მისი ამღლება ქართულ რედაქციათაგან განსხვავებით გაყოფილია დიაკვნის გამოსვლით. ქართული რედაქციების ეს მონაკვეთი განსაკუთრებით გადატვირთულია გალობითა და სახარების საკითხავებით. ეს ფაქტი არ ჩანს ჩვენ ორ

ბერძნულ გამოცემაში⁵⁰. ზემოაღნიშნულ ლოცვას გ. პასარელის ტექსტში უშუალოდ მოსდევს ხელის აპყრობის ლოცვა: „უფალო, ღმერთო ჩუენო, აპყრობა ესე კელთა ვედრებისა ჩუენისაჲ...“ (AB) // „უფალო, ღმერთო ჩუენო, აპყრობითი ესე ვედრებაჲ...“ C, რაც ნიშნავს იმას, რომ ქართული ხელნაწერების ვრცელი კვერქსი (AB, § 7; C, § 6), რომელიც მოთავსებულია სახარების საკითხავებსა და ხელის აპყრობის ლოცვას შორის, ამ ბერძნული გამოცემისათვის უცნობია.

ხელის აპყრობის ლოცვას ბერძნულ გამოცემაში უშუალოდ მოსდევს მონაკვეთი №№ 279—281, რომელიც შესაბამება ჩვენ გამოცემაში ცალკე გამოყოფილ კათაქმეველთა განტევებას (AB, § 8; C, § 7).

მორწმუნეთა (ანუ მართალთა) წირვის პირველი ნაწილი. — იგი მოიცავს მორწმუნეთა ორ ლოცვას, რომელთაგან მეორე ჩართულია დიდ კვერქსში. (AB, § 9, 10; C, § 8, 9). ბარბერის ნუსხა, ცხადია, შეიცავს მხოლოდ ზემოაღნიშნულ ორ ლოცვას კვერქსის გარეშე, გვ. 29—30, მაშინ როდესაც კრიზ. — ის მონაკვეთი №№ 282—284 ქართული ტექსტის შესაბამისი ნაწილის იდენტურია, რამდენადაც ამის დაკვირვების საშუალებას იძლევა ბერძნული არასრული ტექსტი.

ასევე თითქმის სიტყვა-სიტყვით მისდევს გ. პასარელის გამოცემას (№№ 285—288, (1—5) ქამისწირვის ქართული თარგმანების მომდევნო მონაკვეთი (თუ არ ჩავთვლით C რედაქციის კვერქსების ფრაგმენტებს) — დ ი დ ი შ ე ს ვ ლ ა (სიწმინდის შემოყვანების ანუ ქერუბიკონის და ზიარების ლოცვები, აგრეთვე მათთან არსებული კვერქსები (AB, § 11—14, C, § 10—13) — ანაფორამდე (იხ.: აგრეთვე ბარბერ. გვ. 30—32).

ანაფორის შესავალი. — მოკლე დიალოგი მღვდელსა და ერს შორის (AB, § 16; C, § 14). — (ბარბერ. გვ. 32, კრიზ. № 288 (6—14)).

სამადლობლო ლოცვა (AB, § 16; C, § 14). — „რომელი ხარ, მეუფე, უფალი ღმერთი...“ კრიზ. № 289-ის დასაწყისი თანხვედრა ქართული თარგმანის დასაწყისს, მაგრამ დაბოლოება განსხვავებულია. ამდენად ამ ლოცვების იდენტურობას გამოვრიცხავთ. ამ ლოცვის დედანი სანკტუსის (AB, § 17, C, § 16) ჩათვლით დატულია: ბარბერ. გვ. 32—33 და ფ. ბრაიტმანი, გვ. 321—323.

ლოცვა „ქეშმარიტად წმიდა“, სამადლობლო ლოცვის მეორე ნაწილი და მოსახსენებელი ანუ ანამნეზი (AB, § 18—19; C, § 16—17) — ბარბერ. გვ. 33—35, კრიზ. №№ 290—291.

ძღვნის კურთხევა ანუ ეპიკლესი (AB, § 20, C, § 18). — „ამისთვის, მეუფეო, ყოვლად წმიდაო...“ ბარბერ. გვ. 35—36, კრიზ. №№ 292—293, ფ. ბრაიტმანი, გვ. 329—331.

მეცალეებულთა და ცოცხალთა მოსახსენებლები (AB, § 21—22, C, § 19—20). — თუ არ ჩავთვლით სპეციფიკურ ნაწილებს (პირთა სახელებს), ეს მონაკვეთი მთლიანად ემთხვევა ბარბერის, გვ. 36—38; შდრ. აგრეთვე კრიზ. №№ 294—295.

მომდევნო რიტუალი იწყება კვერქსით, რომელსაც შუაზე ყოფს საუფლო ლოცვა: „ღმერთო ჩუენო, ღმერთო განმაცხოველებელო...“ (AB, § 23; C, § 21). (ამ ლოცვით მთავრდება A რედაქცია). A რედაქციის დარჩენილი მო-

⁵⁰ სმაგვიორდ ეს მომენტი კარგად არის გამოკვეთილი ფ. ბრაიტმანის გამოცემაში, გვ. 314.

ნაკვეთი და B რედაქცია ამ ნაწილში უმნიშვნელო ცვლილებებით მიუყვება გ. პა-სარელის გამოცემას (კრიბ. 296—297), რომელიც ქართული ხელნაწერების მსგავსად მდიდარია კვერეკსებით. ამ მსგავსებაში დისონანსი შეაქვს C რედაქციას, რომელშიც არ ჩანს კვერეკსის პირველი ნაწილი და „მამაო ჩუენოც“ გამოტოვებულია. რაც შეეხება ბარბერის, იგი შეიტაცეს საუფლო ლოცვას კვერეკსის გარეშე. იხ.: გვ. 39.

თაყვანისცემა და კურთხევა (B, § 24, C, § 22). — ბარბერ. გვ. 39₂₅—40₄, კრიბ. № 298.

წმიდაჲ წმიდათაჲ (B, § 25; C, § 23) — ბარბერ. გვ. 40₅—40₁₇, ფ. ბრაიტ-მანი. გვ. 341.

ზიარება (A, § 26, C, § 23). ქართული B რედაქციის კვერეკსს, რომელიც წინ უძღვის ზიარების შემდგომ სამადლობელო ლოცვას, ზუსტად იმ სახით ვერ მივაკვლიეთ ჩვენ ხელთ არსებულ ბერძნულ გამოცემებში. რაც შეეხება თვითონ ლოცვას: „გმადლობთ შენ, უფალო ღმერთო ჩუენო...“ იხ.: ბარბერ. გვ. 40, ფ. ბრაიტმანი 342—343.

ერის განტევება (B, § 27; C, § 24).

ა) განტევების ლოცვა: „მსხუერპლი ქებისაჲ და მსახურებაჲ სათნოჲ...“ (AB) აღნიშნული ლოცვა დატულია ორ პატმოსურ ევქოლოგიონში-№№ 105 და 712. XIII ს. (Дмитриевский, Описание, გვ. 161). ცნობას ამ ლოცვის შესახებ გავეცანით კ. კეკელიძის ნაშრომში. (Литургические памятники, გვ. 98).

ბ) განძარცვის (ანუ შესამოსელის გახდის) ლოცვა — „ძალითი ძალად მოსულნი და უღირსნი მონანი შენნი...“ (B). ლოცვა დატულია იოანე ოქროპირის სინურ და გრაციის ვერსიებში. გამოცემულია მ. ორლოვისა და ნ. კრასნოსელცევის მიერ. (დაწერილ. იხ.: Jacob, Une version géorgienne, გვ. 85, სქ. 117).

გ) განძარცვის ლოცვა. — „აღესრულა და სრულ იქმნა ყოველი, რომელი შამცნენ უსრწნელებისა საიდუმლოჲ“ ბარბერ. 41₇—44₁₆. სხვანაირად ამ ლოცვას საკრისტიის (საეკლესიო სამოსლისა და ჭურჭლის საცავი) ლოცვასაც უწოდებენ.

ამრიგად, ჩვენ მიმოვიხილეთ ჟამისწირვის სამი ქართული ადრეული ხელნაწერი, დავადგინეთ მათ შორის არსებული ურთიერთკავშირი და სხვაობანი. ამ ხელნაწერთა შესწავლამ ცხადყო, თუ რაოდენ საინტერესო და მნიშვნელოვანია მათი შედგენილობა. გამოიკვეთა ის ცვლილებებიც, რომლებიც განიცადა ყველაზე გვიანდელმა ნუსხამ 200-წლიან ინტერვალში.

ბ. სიწმიდის განახლება

უკვე აღინიშნა, რომ ევქარისტულ რიტუალს, შეერთებულს მწუხრის ლოცვების მსახურებასთან, პირველშეწირულის ლიტურგია ეწოდება. მსახურების დროს მას აკლია მხოლოდ ანაფორა, სხვა ნაწილები თავსდება ჟამისწირვის ჩარჩოებში. იგი სრულდება დიდი მარხვის ოთხშაბათს, პარასკევსა და ვნების შვიდეულის ორშაბათს, სამშაბათსა და ოთხშაბათს. დღეს ღვთისმსახურებაში გამოიყენება ამ რიტუალის გრიგოლ დიალოღონის რედაქცია. რამდენიმე ქართულ ხელნაწერში სიწმინდის განახლება ბასილი დიდის სახელსაც ატარებს. ესენია:

1. „ჟამისწირვაჲ მარხვათა განახლებაჲ თქუმული წმიდისა ბასილისი“, სინა 89, 71r—86v (მდრ.: Goar, Euchologion, გვ. 162—168).

2. [წესი განახლებისა], ფრაგმენტი (ტექსტის ბოლო მონაკვეთი), რომელიც გამოსცა მ. თარხნიშვილმა XIII-XIV სს. ხელნაწერის, ბორჯია ქართული 7-ის მიხედვით (Tarchnišvili, Liurgia, გვ. 102—105).

3. „საღმრთო განახლება სიწმიდისა წმიდისა და ღმერთშემოსილისა დიდისა ბასილისი“ (გელათური გრაგნილი 657). იგი შეისწავლა და დაწვრილებით აღწერა კ. კეკელიძემ (Путрышевские памятники, გვ. 102-106). ამ სამი ნუსხის სახით საქმე გვაქვს ორ განსხვავებულ რედაქციასთან. ვატიკანის ხელნაწერის ფრაგმენტი გარკვეული სხვაობებით მიუყვება სინურ ვერსიას. ვვარაუდობთ, რომ ქართული ხელნაწერი ბორჯია 7-ც სინური წარმომავლობისაა.

შედარებამ ცხადყო, რომ სინური ნუსხები, გელათურ ტექსტთან შედარებით, გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება. ამიტომ თავს ნებას ვაძლევთ ანალიზის მიზნით წარმოვადგინოთ სიწმიდის განახლების სრული სინური ნუსხის ტექსტი მართალთა წირვამდე. პირველად გამოვყოფთ შესაწირავთა წინადაგებებს:

71r რაჟამს „უფალო ღაღატყავი“ აიღონ, შეიმოსნენ მღვდელნი და დააგონ სიწმიდე პირველშეწირული ფეშხუემსა ზედა. დაასხას ბარძიმსა შინა ზედაშე და მოსტეხოს სიწმიდესა ნაწილი ერთი და შთაუსუენოს ბარძიმსა და თქუას: შეერთებამ სულისა წმიდისაჲ; ამენ. და ვითარცა დასდებელთა იტყოდიან, შე-
v ვიღეს მღვდელი და დიაკონსა ეპყრას საცეცხური და დადგეს სამეუფოთა/ბჭეთა.

დიაკონმან თქუას: გუაქურთხენ, მეუფეო.

მღვდელმან: კურთხეულ არს შესავალი წმიდათა შენთაჲ, ქრისტე ღმერთო, ყოვლადვე აჲ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

დიაკონმან: უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან: კურიელემსონ.

მღვდელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: მეუფეო, უფალო ღმერთო ჩუენო. რომელმან განაწესენ ცათა შინა. — ჰპოო უამისწირვასა და ვითარცა აღასრულნენ დასდებელნი, დიაკონმან საცეცხურითა ჭუარი დასწეროს და თქუას: სიბრძნით, აეპართენით.

ერმან: ნათელი მხიარული: წმიდი.

და შევიდენ საკურთხეველად და მეყხეულად თქუას დიაკონმან: მოვჰხედნეთ.

მღვდელმან: მშუდობაჲ ყოველთა.

ერმან: სულისა შენისა თანა.

დიაკონმან: სიბრძნით.

საპირისპიროდ ზემომოყვანილი ტექსტისა, გელათური ელიტარიონის იგივე მონაკვეთი გაცილებით ვრცელი და რთულია, რაც კიდევ ერთხელ მოწმობს ამ ორ რედაქციას შორის არსებულ სხვაობას. ეს სხვაობა კი იწყება ტექსტის დასაწყისშივე. მღვდელი იხებებს რა სიწმიდის განახლებას, კვეთს საუფლო პურს და ამბობს ლოცვას „დიაკონის ტარიგი ღმრთისაჲ“. შემდეგ ხდება სხვა ნაწილების ამოღება ანლა უკვე ცოცხალთა, მიცვალებულთა და ყველა ქრის-

ტიანთა მოსახსენებლად. ჩვენ არ შეგვხვებით ამ რიტუალის თვითოეულ დეტალს, რადგან იგი დაწვრილებით აღწერა კ. კეკელიძემ. მხოლოდ ზოგადად აღენიშნავთ, რომ გელათური ნუსხის ამ მონაკვეთში დაცულია ყველა ძირითადი ლიტურგიკული ელემენტი: დიდი კვერეჟი, რომელსაც მოსდევს სამი მცირე კვერეჟი და სამი ანტიფონის სამი ლოცვა.

არანაკლებ საინტერესოა სინური რედაქციის მომდევნო ნაწილი, კათაგეგელთა წირვა:

„და თქუან წარდგომაჲ დღისაჲ და საკითხავნი და ვითარცა პირველი საკითხავი დაასრულოს მკითხველმან, აღიღოს დიაკონმან სანთელი აღთებული და საცეცხურნი და გამოვიდეს საკურთხევლით და დადგეს შორის ეკლესიასა, დასწეროს ჭუარი საცეცხურთა და თქუას: სიბრძნით. ნათელი ქრისტესი/ბრწყინავს ყოველთა ზედა.

და ესრეთ დაიწყონ მეორე საკითხავი და დიაკონმან მოაქუმოს საკურთხეველსა საკუმეველი, ხოლო ვითარცა აღასრულნენ საკითხავნი, დიაკონმან თქუას: სიბრძნით, აემართენით. მოვჰხედნეთ.

მღდელმან: მშუდობაჲ ყოველთა.

მგალობელმან თქუას ფსალმუნი სახარებისა ნაცვალად კმითა: წარემართენ ლოცვაჲ, უფალო, ვითარცა საკუმეველი შენ წინაშე, აღპყრობაჲ კელთა ჩემთაჲ.

დასდებელი: „უფალო დადატყავ“, და ვითარცა ესე აღასრულონ, დიაკონმან/თქუას: ვთქუათ ყოველთა, — უფალო, შეგვწყალენ.

73r

ერმან: კკრიელესონ.

ყოვლითა გულითა და ყოვლითა გო.

კკრიელესონ.

უფალო, ყოვლისამპყრობელო, ღმერთო მ.

კკრიელესონ.

რომელი მდიდარ ხარ წყალობითა და ქ.

კკრიელესონ.

რომელსა არაჲ გნებავს სიკუდილი.

კკრიელესონ.

წმიდისა ამის სახლისათჳს და.

კკრიელესონ.

მთავარებისკობოსისა ჩუენი.

კკრიელესონ.

ღმრთისმსახურისა და ღმრთივდა.

კკრიელესონ.

რამთა თანამბრძოლ ექ.*

კკრიელესონ.

შეზავებისა ჰაერთა, ნაყოფ.

კკრიელესონ.

მენაგეთა, მოგზაურთა.

კკრიელესონ.

ჰსნად ჩუენდა ყოვლისაგან ჰირი.

* ექ+იგი ვიდრე.

კვრიელესონ.
და ყოველთათვის, რომელნი ითხო.
კვრიელესონ.
და ერისა მის აქა მდგომარ.

კვრიელესონ.
შეგვწყალენ ჩუენ ღმერთო.
ერმან კვრიელესონი ზ.

v მერმეცა ღმრთისმსახურისა/და ღმრთივ.

ერმან კვრიელესონი გ.

რამთა მოწყალე.

ერმან კვრიელესონ გ.

მღღელმან: რამეთუ მოწყალე და კაცთმოყუარე.

ერმან: ამენ.

დიაკონმან: ილოცეთ კათაქუმეველთათვის.

კვრიელესონ.

მორწმუნეთა კათაქუ.

კვრიელესონ.

და ასწაოს მათ სიტყუად.

კვრიელესონ.

და შეაერთნეს იგინი წმიდასა.

კვრიელესონ.

კათაქუმეველთა თავნი თქუენნი უფალსა მოუდრიკენით.

ერმან: შენ, უფალო.

მღღელმან ლოცვაჲ: უფალო, ღმერთო ჩუენო, დამბადებელო და შემოქმედო ყოველთაო, რომელსა გნებავს ყოველთა კაცთა ცხორებაჲ და მეცნიერებასა ჰეშმარიტებისასა მოსლვაჲ, დაჰხედენ მონათა შენთა/კათაქუმეველთა ზე-
74r და და იკსნენ იგინი ძუელისა მისგან საცთურისა და ღონეთაგან ეშმაკისათა და მოუწოდე მათ ცხორებად საუკუნოდ და განანათლენ სულნი მათნი და ჯორცნი და შეჰრაცხენ იგინი პირმეტყუელსა მას სამწყსოსა შენსა თანა, რომელსა ზე-
და სახელი წმიდაჲ შენი წოდებულ არს.

დიაკონმან: აცხოვნენ, შეიწყალენ და დაადგინენ და დაიცვენ იგინი, ღმერთო, შენითა მადლითა.

ერმან კვრიელესონი.

v მღღელმან. აღამაღლებს: რამთა ესენიცა ჩუენ თანა/ადიდებდენ ყოვლად.

დიაკონმან: რავდენნი კათაქუმეველნი ხართ, განვედით. კათაქუმეველნი განვედით. რავდენნი კათაქუმეველნი ხართ, განვედით. ნუ ვინ კათაქუმეველთაგანი, არამედ რავდენნი მორწმუნენი ხართ, მერმეცა და მარადის მუკლთმოდრეკით მშედობით უფლისა მი.

ერმან კვრიელესონი“.

უნდა აღინიშნოს სიწმიდის განახლების ერთი თავისებურება. იგი ზოგიერთ მონაკვეთში იცვლება მარხვის სხვადასხვა პერიოდის შესაბამისად. ასეთი ცვლილებები რიტუალში გელათური ნუსხის მაგალითზე საგანგებოდ აქვს აღნიშნული კ. კეკელიძეს. ჩვენ მიერ ქვემოთმოყვანილი ტექსტი, რომელიც წინა მონაკვეთის გაგრძელებას წარმოადგენს, ამ თავისებურების დამადასტურებელია. საქმე ეხება სინური რედაქციის იმ კვერეფქსსა და ლოცვას, რომელიც წარმოითქმის შუა მარხვიდან:

„ხოლო შუვა მარხვითგან ესრეთ თქუმის: რავდენნი კათაქუმეველნი ხართ, განვედით. კათაქუმეველნი განვედით./რავდენნი ნათლისღებად განმზა- 75r დებულ ხართ, განვედით. ილოცეთ, ნათლვად განმზადებულნი.

ერმან კვრიელისონი.

დიაკონმან: მორწმუნეთა წმიდად ნათლვად განმზადებულთა ძმათა ჩუენ-თათს და ცხოვრებისა მათისათს ღმრთისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან კვრიელისონი.

რაჲთა უფალმან ღმერთმან განამტკიცნეს იგინი და განაძლიერნეს. უფლი-სა. იგივე.

კვრიელისონ.

განანათლნეს იგინი ნათლითა მეცნიერებისა და ჭეშმარიტებისაჲთა უფ-ლისა.

კვრიელისონ.

ღირს ყვენს იგი ჟამსა კე/თილსა საბანელსა მას მეორედ შობისასა მოსა- v ტევებლად ცოდვითა და სამოსლად უხარწნელებისა უფლისა.

კვრიელისონ.

ყვენს იგინი წყლისა მიერ და სულისა.

კვრიელისონ.

მოანიჭოს მათ სისრულე სარწმუნოებისაჲ.

კვრიელისონ.

შეაერთნეს იგინი წმიდასა მისსა და.რჩეულსა სამწყსოსა.

კვრიელისონ.

რავდენნი ნათლვად განმზადებულ ხართ თავნი თქუენნი უფალსა მოუდ-რიყენით.

ერმან: შენ, უფალო.

ამას ლოცვასა შუა მარხვითგან. იტყოდის მღღელი: გამოაჩინე, მეუ/ფეო, 76r პირი შენი წმიდისა ნათლისღებისა მიმართ განმზადებულთა ზედა, რომელთა ჰსურის ბილწებისა ცოდვითაჲსა განგდებად. განანათლენ გონებანი მათნი. დაამტკიცენ იგინი სარწმუნოებითა და დაამყარენ სასოებითა, სრულ-ყვენ სი-ყუარულითა, გამოაჩინენ ასოდ პატიოსნად ქ რ ი ს ტ ე ს შენისა, რომელმან-იგი მისცა თავი თვისი საცსრად სულთა ჩუენთათს.

დიაკონმან: აცხოვნენ, შეიწყალენ, აღადგინენ და დაიციენ იგინი, ღმერ-თო, შენითა მადლითა.

ერმან კვრიელისონი.

/მღღელმან ასამაღლებელი: რამეთუ შენ ხარ განმწმედელი ჩუენი და v შენ(და) ღიდებასა შევსწირავთ მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აჲ და მა-რადი და უკუენითი უკუენისამდე.

ერმან: ამენ.

დიაკონმან ხანაწილე. განჰმარტოს და თქუას: რავდენნი კათაქუმეველნი ხართ, განვედით. ნათლვად განმზადებულნი, განვედით. რავდენნი კათაქუმე-ველნი ხართ, განვედით. ნუ ვინ კათაქუმეველთაგანი, არამედ რავდენნი მორ-

77: წმუნენი ხართ, მერმეცა და მარადის/მუქლთმოდრეკით მშუდობით უფლისა მიმართ ვილოცით.

ერმან: კერეღუმსონ.

გელათური ილიტარიონის სიწმიდის განახლების ტექსტი, სინური რედაქციისაგან განსხვავებით, არ იცნობს შენიშვნას კათაქმეველთა იმ კვერექსის შესახებ, რომელიც წარმოითქმოდა შუა მარხვის ოთხშაბათიდან.

სინური სრული რედაქციის მართალთა წირვის ზოგადი სქემა ასეთია: იწყება იგი მორწმუნეთა ორი ლოცვით (1. „ღმერთო, ღიღო და ქებულო...“, 2. „მეუფეო წმიდაო, სახიერო, გევედრებით შენ...“), რასაც მოსდევს სიწმიდის შემოყვანის ლოცვა: „რომელმან მოიხილე ჩუენ ზედა წყალობითა და მოწყალებითა...“ საკურთხეველზე სიწმიდის დაგების შემდეგ დიაკონი ამბობს ვრცელ კვერექსს („აღვასრულოთ მწუხრისა ვედრებაჲ ჩუენი უფლისა მიმართ...“), რომელიც გაყოფილია ლოცვით: „გამოუთქუმელთა მათ და უხილეთა საიდუმლოთა ღმერთო...“ კვერექსის დასრულების შემდეგ მოდის რამდენიმე ლოცვა: 1. „ღმერთო მხოლო, სახიერო და მოწყალო...“ (Goar, Euchologion, გვ. 166), 2. „მოიხილე, იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო...“ და 3. ზიარების შემდგომი ლოცვა: „გმადლობთ, შენ, მაცხოვარსა ყოველთასა...“, რომელთაც კვლავ მიჰყვება კვერექსი. კვერექსის შემდეგ ადგილი აქვს ერის განტევების ლოცვას: „მეუფეო, ყოვლისამპყრობელო...“ ხოლო „საწმიდესა ზედა სადიაკონოსა შინა“ ლოცვა: „უფალო, ღმერთო ჩუენო, რომელმან მოგუყვანენ ჩუენ პატიოსანთა ამათ ღღეთა...“ აბოლოებს ჩვენთვის საინტერესო ტექსტს.

რაც შეეხება ორი სინური ვერსიის ურთიერთდამოკიდებულებას (იგულისხმება ერთის ფრაგმენტი), უნდა აღინიშნოს, რომ ერის განტევებისა და სადიაკონოს ლოცვები მათ განსხვავებული აქვთ. ბორჯია ქართული 7-ის ფრაგმენტის უკანასკნელი, სადიაკონოს ლოცვა „ძალით ძალად მოსრულნი და შენგან შენდა შევედრებულნი...“ თითქმის იდენტურია ჩვენ მიერ უკვე განხილული ბასილი დიდის ქამისწირვის B რედაქციის „განძარცვის“ ლოცვისა.

ამგვარად, ქამისწირვის სინურ რედაქციებს გარკვეული თავისებურებანი ახასიათებთ სტრუქტურის, რუბრიკების, რიტუალის სპეციფიკისა და ცალკეული ლოცვების სახით. ეს თავისებურებანი იმდენად დამახასიათებელია, რომ ხშირად გეოგრაფიულ არეალზე მითითების გარეშეც შესაძლებელია ქამისწირვის რედაქციების სინური წარმომავლობის განსაზღვრა.

რაც შეეხება ბასილი დიდის სახელით ცნობილ კურთხევებსა და ლოცვებს, ისინი ფსევდობასილურ თხზულებათა რიცხვს განეკუთვნება და შესაბამის თავში განვიხილავთ.

დასკვნები:

1. ბასილი დიდის ქამისწირვა საქართველოში დამკვიდრდა X საუკუნეში და უკვე ერთი საუკუნის შემდეგ, ეფთვიმე ათონელის ცნობით, ყოველდღიური პრაქტიკიდან „დიდთა მარხათა შინა“ გადაინაცვლა, დათმო რა პოზიციები იოანე ოქროპირის უფრო კომპაქტური ფორმულარის სასარგებლოდ.

2. ეს ჟამისწირვა დაცულია მრავალრიცხოვან ნუსხებში, რომლებიც თვით ჟამისწირვის ბუნებიდან გამომდინარე, რედაქციულად სხვაობენ ერთმანეთისაგან. ჩვენ მიერ განხილული სამი ვერსია მეტად იშვიათ ტექსტებს წარმოადგენს. მათ ახასიათებთ ლოცვათა საკმაოდ სრული რიგი, ვრცელი დიაკონური ნაწილები იშვიათი კვერეკსების ჩათვლით.

3. სიწმიდის განახლების სამი ნუსხა განსხვავებულ რედაქციებს წარმოგვიდგენს. მათ შორის ორი ადრეული სინური წარმომავლობისაა.

4. ჟამისწირვის ამ უნიკალურ ქართულ ვერსიებს, გადაწერილ ქრისტიანული ცივილიზაციის მნიშვნელოვან ცენტრებში, საფუძვლად უდევს უძველესი ბერძნული ტექსტები. ამდენად, ქართული ნუსხების მონაცემების გათვალისწინებას ღიბი მნიშვნელობა ენიჭება ბასილი კესარიელის ლიტურგიკული მემკვიდრეობის შესწავლაში.

თ ა ვ ი მ ი ა მ ს ა

ბასილი კესარიელის თხზულებები გვიანდელ ქართულ კრებულგში

ბასილი კესარიელის ცალკეული თხზულებები მათი პოპულარიზაციისა თუ პრაქტიკული დანიშნულებით გამოყენების მიზნით გაერთიანებულია რამდენიმე კრებულში, რომელთაგან ზოგიერთი გვიანდელი წარმოშობისაა. ამ უკანასკნელთა ისტორიასა და შედგენილობას ჩვენ შევეხებით ცალ-ცალკე.

გაბრიელ მცირის კრებულში

ნათლისმცემლის მრავალშთის მონასტრის უაღრესად განსწავლულ მოწესეს გაბრიელ მცირეს († 1802)¹ წმინდა მამათა თხზულებებიდან ამოკრებული ფრაგმენტებითა თუ ცალკეული თავებით შეუდგენია რამდენიმე კრებული. ისინი გამოიყენებოდა ეკლესიაში, მორწმუნეთა დასამოძღვრავად. ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ორ მათგანს — „სუფევასა“ და „სამასეულს“.

„ს უ ფ ე ვ ა“

„სუფევა“ შედგება თორმეტი თავისაგან. რექტორის მიერ ამ კრებულზე დართული „ბეჭედი“ მისი შედგენის მიზეზებს განგვიმარტავს: „ღმრთივსულეიერი და პატრიოსანი ესე წიგნი წმიდისა და ღმერთშემოსილისა ბასილი დიდისა მრავალთა და ვრცელთა სწავლათაგან რჩევით აღმოწერილ არს და ეწოდების ამას „სუფევა“ მით, რამეთუ ვინაჲთგან წიგნსა მას საგალობელსა ფსალმუნსა ეწოდების მთქუმელისა მის სახელი „დავითი“ და საღმრთოჲსა დიონოსიოსის წიგნს „დიონესიოს“, და გრიგორის ღმრთისმეტყუელის წიგნსა „ღმრთისმეტყუელი“ და სხუათა მრავალთა ესრეთვე, ვითარ იგი „ეფრემი“ და „დამასკელი“. ამისთვის ამასცა ღირსად და სამართალშეუნიერად ეწოდა „სუფევა“, რამეთუ „ბასილი“ „სუფევად“ გამოითარგმანების...“ რაც შეეხება თავების რაოდენობას გაბრიელ მცირე ამის თაობაზე შემდეგ ცნობებს გვაწვდის: „...და ჰქონან თჳს შორის სწავლანი ათორმეტნი მსგავსად იესო ტკბილისა მოძღუერისა, რაჲმს იყო რაჲ იგი ათორმეტის წლისა ტაძარსა შინა მკდომარე, სიტყვასა უგებდა და განაკვირებდა ყოველთა და შემდგომად გამოირჩივნა ათორმეტნი მოციქულნი და წარავლინა ჭადაგებად და სწავლად, და ესეცა ამცნო ღვთივშეუნიერად მეტყუელმან არა ათორმეტნი ჟამნი არიანა დღისანი?...“

¹ კ. კ ე ლ ი ძ ე, ისტორია, I, გვ. 398—399.

ბასილი კესარიელის თორმეტი თხზულების გარდა კრებული „სუფევა“ შეიცავს ამავე ავტორის მეორე ეპისტოლეს, მიმართულს გრიგოლ ნაზიანზელისადმი, და გრიგოლის ეპიტაფიას, დაწერილს ბასილი დიდის გარდაცვალებამდე. (დასაწყ. „ეპა, ქრისტეს მოყუარეო და მსახურო...“ CPG 3046 (2)).

რაც შეეხება კრებულში ბასილი დიდის სახელით შესულ თხზულებებს (რომელთა ახლებურ დასათაურებას გვთავაზობს კრებულის შემდგენელი), მათ შესახებ შეიძლება ითქვას შემდეგი:

1. „სწავლა ა. სარწმუნოებისათვის წმიდისა სამებისა. — ღვთისა მარადის ქსენება კეთილ არს...“ წარმოადგენს ფფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილ სწავლას „სარწმუნოებისათვის წმიდისა სამებისა“ (იხ.: გამოცემა², გვ. 151—157).

2. „სწავლა ბ. სიყვარულისათვის ღმრთისა. — ღმრთისა მიერ სიყვარული უსწავლელ არს...“ — ოთხი თხზულებიდან ეს არის ერთადერთი, რომლის დასათაურებაც ჩვენ ვერ შეგველით³.

3. „სწავლა გ. სურვილისათვის ღმრთისა. — რომელსა ჰეშმარიტად სუროლის ღმრთისა მიმართ...“ არის ბასილი დიდის. ან უფრო სწორად, ფსევდობასილური კომპილირებული „სწავლა“. აღნიშნული თხზულება განხილული გვაქვს წინამდებარე ნაშრომის ერთ-ერთ თავში. (იხ. გვ. 69).

4. „სწავლა დ. სიმდაბლისათვის. — უცმადა კაცსა, რამეთუ დაღვრომილ იყო...“ (იხ.: გამოცემა, გვ. 197—205).

5. „სწავლა ე. სამარადისო ლოცვისათვის და მადლობისათვის ღვთისა“. — ეს თავი წარმოადგენს ბასილის „სწავლის“ ივლიტა მოწამისათვის და ნაგლევეანებისათვის პირველ თქუშელისა მის თავისა და მადლობისათვის⁴ ფრაგმენტს. (დასაწყ. „რამეთუ იტყოდა მოციქული, ვითარმედ: მარადის გიხაროდენ, დაუცადებელად ილოცევდით...“ დასასრ. „... რომელსა ღირსება ჰქმნილ ვართ ჩუენცა, გან-რამ-ვიწმიდნეთ თავნი ჩუენნი ვნებათა მათგან ჯოცთაჲსა ქრისტე იესუმე მიერ...“ (იხ.: გამოცემა, გვ. 43—50).

6. „სწავლა ვ. მოწყალებისათვის გლახაკთა. — ორკერძო არს სახე განსაცდელთაჲ...“ აღნიშნული თხზულება არის ბასილის ერთ-ერთი „სწავლა“. „ლუკაჲს სახარებისა, რომელი იტყჳს მდიდრისა მისთვის...“ (იხ. გამოცემა, გვ. 86—95).

7. „სწავლა ზ. ანგართა მიმართ. — კაცო, ესე ვინ უწყის...“ თხზულება წარმოადგენს ბოლო ნაწილს ბასილის „სწავლისა“ „მდიდართა მიმართ“. (იხ. გამოცემა, გვ. 99—109).

8. „სწავლა ჟ. მოვანშეთა მიმართ“. — ფრაგმენტია ბასილი დიდის ქადაგებიდან: „...მეათოთხმეტე ფსალმუნისათვის და მოვანშეთათვის“.

9. „სწავლა თ. მრისხანეთათვის. — ვითარცა სწავლანი იგი მკურნალთანი...“ წარმოადგენს ბასილის სწავლას „მრისხანეთათვის“ (იხ. გამოცემა გვ. 68—78).

10. „სწავლა ი. მოშურნეთა მიმართ. — სახიერ არს ღმერთი...“ წარმოადგენს ბასილის „სწავლას შურისათვის“ (იხ. გამოცემა, გვ. 78—86).

11. „სწავლა ია. სინანულისათვის. — ძმანო, ნუუკუე რომელი დაეცის...“ — ეს თავი შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველი, 46-ე ეპისტოლის ის ფრაგმენ-

² აქაც და ქვემოთ ყველგან გამოცემა გულისხმობს წიგნს ბასილი კესარიელის. „სწავლათა“ თარგმანი.

³ თორმეტიდან რვა თხზულების წყაროს მიაკვლია კ. კეკელიძე. დასახ. ნაშრ., გვ. 401.

ტა, რომელიც ბასილის ასკეტური ხასიათის „სწავლანთან“ ერთად განვიხილოთ, (გვ. 68—69), მეორე კი ხელნაწერ S 376-ში, 275—277 გვერდებზე, ბასილი დიდის სახელით შეტანილ „სწავლას“ წარმოადგენს (დასაწყ. „რამეთუ სრული იგი საქმე მოღუაწეებისა ესე არს...“). იგი ფსევდობასილური თხზულებად და შეგნობილია ბასილი დიდის შრომების გავლენით.

12. „თავი იბ. სწავლა ლმობიერებისათვის“. „სუფევის“ მეორამეტე თავი წარმოადგენს ბასილი დიდის უსათაურო „სწავლას“ დასაწყისით: „რაჲამს სჯდე სენაკსა შინა, შემოიკრიბე გონებაჲ შენი...“, რომელიც ასევე მის ასკეტური ხასიათის სხვა უსათაურო „სწავლანთან“ ერთად განვიხილოთ. (გვ. 70).

სამგვარად, გაბრიელ მცირის „სუფევა“ აგებულია ძირითადად ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი მორალური ჰომილიებზე დაყრდნობით და დატულია შემდეგ ხელნაწერებში: A 22, A 232, S 54, S 120, S 4806, H 906 და ა. შ.

ს ა მ ა ს ე უ ლ ი

„სამასეული“ შედგება სამი ნაწილისაგან, თითოეული ნაწილი 100 მოკლე თავისაგან, ან უკეთ რომ ვთქვათ, აფორიზმისაგანაა შედგენილი. პირველი „ასეული“ ან ასი თავი შეიცავს გრიგოლ ღვთისმეტყველის აფორიზმებს, მეორე — ბასილი დიდისას, ხოლო მესამე — მაქსიმე აღმსარებლისას⁴.

რაც შეეხება ბასილი დიდის ე. წ. ას აფორიზმს, მათი ერთობლიობა წარმოადგენს მისი სახელით ცნობილ კომპილირებულ „სწავლას ლოცვისათვის და სხუთა თითოსახეთა სათნოებათათს“. იგი უკვე განვიხილეთ წინამდებარე ნაშრომის ერთ-ერთ თავში (გვ. 67—68). გაბრიელ მცირემ აღნიშნული სწავლის 129 შეგონება 100-მდე დაიყვანა (ზოგი ნაწილი გააერთიანა) და ისე შეიტანა თავის კრებულში. (იხ.: ხელნაწერები A 224, H 1248 და ა. შ.).

• • •

ბასილი დიდის თხზულებათა ფრაგმენტებს შეიცავს აგრეთვე გვიანდელი კრებული „სიტყვანი და სწავლანი სამეცნიერონი ფრიად მარგებელნი, სული სხეულობით ორკერძოვე, ძველისა და ახლისა წმიდათა წერილთაგან რჩევით გამოკრებულნი კლემაქსისაგან და დიდისა ბასილისა და გრიგოლ ღვთისმეტყველისა და იოვანე ოქროპირისა და მამისა ეფრემისა და მაქსიმესი და ცხოვრებისაგან მამათასა და სხვათა წმიდათა მღვდელთმოდღვართა მამათა, მოციქულთა, წინასწარმეტყველთა, სოლომონ და ზირაქისა და გარეშე წიგნთა პლატონ და სოკრატე და მენიანდროს და სხვათა ფილოსოფოსთა მიერ თქმულნი“. სათაური მოწმობს, რომ აქ საქმე გვაქვს სხვადასხვა და ერთმანეთისაგან საკმაოდ განსხვავებულ ავტორთა შემოკმელებასთან. მისი ერთ-ერთი ხელნაწერი A 565 გადაწერილია ბაქარ ბატონიშვილის ბრძანებით. ამდენად, ხელნაწერი, რომელშიც სახარების ფრაგმენტების გვერდით გვხვდება ანტიკურ ფილოსოფოსთა გამონათქვამები, უნდა მიაწიშნებდეს ბაქარის ინტერესების სფეროს. ამ „გამოკრებილ სწავლათაგან“ ჩვენ შევხვებით მხოლოდ ქვეთავს „თქმული დიდისა ბასილისა“, რომელიც თავისი მოცულობით ერთ ნაბეჭდ გვერდს თუ აღე-

⁴ გ ე ე ლ ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 403.

ტება და წარმოადგენს ბასილი კესარიელის ცალკეული წინადადებების ერთობლიობას. ჩვენ მხოლოდ ტექსტის ნაწილობრივი იდენტიფიკაცია მოვახერხეთ, რედაქტორი თავისი გეგმონების მიხედვით ცელის ტექსტს, რაც აძნელებს ბასილი კესარიელის შრომებში შესაბამისი ადგილების მიკვლევას. მას განსაკუთრებით იზიდავს ორი ჰომილია „შურისათვის“ და „მომთრევალთათვის“. პარალელური ადგილების შეჯერება ცხადყოფს რედაქტორის მუშაობის პრინციპს.

I. „შურისათვის“.

ეფთვიმეს თარგმანი: „და ვითარცა უშურველობაჲ თვის არს სახიერისაჲ მის, ეგრეთვე შეუთქს ბოროტსა მას შური...“ (იხ. გამოცემა, გვ. 78, 33—34).

რედაქტორი: „ვითარ შეუდგების კეთილსა უშურველობა, ისე შეუდგების ბოროტსა მეშურნეობა“.

II. „მომთრევალთათვის“.

ეფთვიმეს თარგმანი: „რამეთუ ვითარცა წყალი მბრძოლ არს ცეცხლისა, ეგრეთვე მთრვალობაჲ სიბრძნესა დაშრეტს...“ (იხ. გამოცემა, გვ. 181, 7—8).

რედაქტორი: „...ვითარ წყალი მბრძოლი ცეცხლისა, ესრეთ უზომოება ღვინისა გულისსიტყვასა დაშრეტს ბრძენთა...“

შედარება შეიძლება კიდევ გაგრძელდეს, მაგრამ ჩვენ ორი ნიმუშით შემოვიფარგლეთ. (იხ. ხელნაწერები: H 131, 2r—8v; S 269, 70v—125r. S 362, 209—243.

„მარგალიტი“

კრებული სახელწოდებით „მარგალიტი“ ბასილი დიდის სახელით ცნობილ რამდენიმე თხზულებას შეიცავს. მათ შორის ყველაზე ხშირად გვხვდება „მცნება სამღვდლოთა მიმართ“ — „ჰრიდ თავსა, მ ხუცესო, და ეკრძაღე მსახურებასა, რომელი მიიღე...“ ეს თხზულება ქართულ ენაზე ორჯერ ითარგმნა, ჯერ გიორგი მთაწმიდლის, ხოლო შემდეგ არსენ იყალთოელის მიერ. „მარგალიტში“ დაცული თარგმანი ეკუთვნის არსენ იყალთოელს. (Q 707, 33v—34r; S 1382 64r—65r; S 3620, 43r—44r. H 1246, 34v—35v). (იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 170).

2. ე. წ. „საეპეო“ თხზულების, ფსევდობასილი კესარიელის „ესაია წინასწარმეტყველის კომენტარის“ სრული თარგმანი ქართულ ენაზე არ არსებობს. ჩვენ დავადგინეთ, რომ ბასილი დიდის სახელით ცნობილი უსათაურო „სწავლა“ დასაწყისით „სახარებასა შინა წერილ არს...“ წარმოადგენს ამ თხზულების შემოკლებულ და კომპილირებული რედაქციის ეფთვიმე ათონელისეულ თარგმანს.

აღნიშნული „სწავლა“ განვიხილეთ წინამდებარე ნაშრომის ერთ-ერთ თავში. (გვ. 69—70). „მარგალიტში“ კი დაცულია „ესაიას წინასწარმეტყველების კომენტარის“ მცირე ფრაგმენტი, რომელიც ორი სხვადასხვა, ერთმანეთთან დაუკავშირებელი ნაწილისაგან შედგება. ეს ფრაგმენტი თხზულების წინასიტყვაობიდან არის ამოღებული 1. დასაწყ. „ყოველთვის მზა არს სული წმიდა...“ დასასრ. „...არამედ რომელმან ზრახვა კორცთა დაუმორჩილეს სულსა...“ („...παις μὲν ὑὸς παρθεῖν τὸ δῆλον Πνεῦμα...“ — „...ἀλλ, ὅ τὸ φερόμεν. ἡδὲ εἰς αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἡδὲ Πνεῦμα...“ PG 30,121,3).

2. დასაწყ. „მოსე 8 წელი განისწავლებოდა მეგვებელთა სწავლაჲსა...“ და-
სასრ. „...ხილვათა შინართ აღვიდის მრავალგზის.“ („...8; ἐπὶ μὲν τῇ πρῶτῃ ἑταῖα
ῥαχισταετηρίδῃ ἐπαίδευσθη· Ἀΐ· γυ· π· α· — „...ἐποπτεῖον ἐπαφῆς πολλαχίδ...“
PG 30,129,6).

„მარგალიტის“ სახელით ცნობილ კრებულში A 432, 62v—63r, სახელ-
წოდებით „ბასილისი — რაბთა სარგებელ არს...“ შესულია მცირე მოცულო-
ბის, რამდენიმე სტრიქონისაგან შემდგარი ტექსტი, რომელიც ერთმანეთთან
დაუკავშირებელი წინადადებებისაგან შედგება. მისი დასათუარება ჩვენ არ
გვიძლია, რადგან ასეთი მცირე მოცულობის და ზოგადი მასალის იდენტიფი-
კირების ცდა თითქმის ყოველთვის უშედეგოდ მთავრდება. იგივე „ბასილისი“
დაცულია ხელნაწერ A 450-ში (508r—v), რომელიც „კურთხევეანს“ წარმოად-
გენს და რომელშიც შესულია A 432-ის მასალა.

ამავე სახელწოდების კრებულებში (S 3620, 29v—30r; Q 707, 23r—v;
S 1387, 21v—22r) გვხვდება კიდევ ერთი ნაწყვეტი: „იტყვის ღმერთშემოსი-
ლი ბასილი, ვითარმედ, აღსარება ცოდვათა მსგავს არს კურხებისა...“ ეს ნაწი-
ლიც იდენტიფიკაციის გარეშე დარჩა.

• • •

ამეროში ნაპოვანების კრიზოლოგი (XVIII ს.)

ეს ენციკლოპედიური ხასიათის კრებული (H 1283) მეტად საინტერესო
და მრავალფეროვან მასალას შეიცავს. გადაწერილია იგი რამდენიმე პირის
მიერ სხვადასხვა დროს. უფრო სწორი იქნება, თუ ვიტყვით, რომ კრებულში
რედაქტორმა გააერთიანა სხვადასხვა დროს გადაწერილი ტექსტები: ეკლესიის
შამათა სწავლანი, გეოგრაფიული კალენდარი და განსხვავებული ხასიათის
შრომები. კრებულის გადაწერის დროის თვალსაზრისით მასში შეინიშნება
ორი ერთმანეთისაგან საკმაოდ დაშორებული ფენა. პირველი ნაწილი (1—
155 გვ.), მცირე გამოწაკლისის გარდა, გადაუწერია გერმანე უდაბნოელს 1763
წელს ქალაქ-სოფელ — თელავს. სწორედ მისი ხელით არის გადაწერილი ბა-
სილის სენტენციები „ითიკიდან“ 148r—v-ზე. უფრო ვრცელი ფრაგმენტია
დაცული 75v—76r-ზე სახელწოდებით „თქმული წმიდისა ვასილის ამპარტავენ-
ებისათვის“. ამ სახელწოდების ეთიკური სიტყვა ბასილი დიდს არა აქვს. რო-
გორც შემოწმებამ ცხადყო ამ ფრაგმენტის ძირითად ნაწილს წარმოადგენს ცი-
ტატა ამავე ავტორის თხზულებიდან: „სიტყვსა მისთვის მოსე წინაჲსწარმეტყუ-
ელისა, რომელსა იტყვს, ვითარმედ: „ეკრძალე თავსა შენსა“. (იხ. გამოცემა:
გვ. 25, სტრ. 34 — გვ. 26, სტრ. 11). როგორც ვხედავთ, რედაქტორმა საკუთა-
რი სურვილის მიხედვით შეუცვალა სათაური ბასილი დიდის ჰომილიას. ეს არ
არის პირველი და ერთადერთი შემთხვევა. ერთ-ერთ გვიანდელ (XVIII ს.) კრე-
ბულ H 1737-ში, 213r—214v-ზე დაცულია ბასილი დიდის თხზულება სათა-
ურით: „...მადლობისათვის...“ სინამდვილეში მისი დიდი ნაწილი წარმოადგენს
ბასილის ორი ჰომილიის ფრაგმენტთა კომპილაციას. ეს ჰომილიებიც: „ივლიტა
შოწამისათვის და ნაკლულევანებისათვის პირველ თქმულებისა მის თავისა და
მადლობისათვის“ (იხ. გამოცემა: გვ. 43, სტრ. 37 — გვ. 44, სტრ. 8) და „ვი-
თარმედ: „არა არს ღმერთი მიზეზ ბოროტთაჲ“ (იხ. გამოცემა: გვ. 56, სტრ.
29 — გვ. 57, სტრ. 1). ამავე ჰომილიების ფრაგმენტთა ერთობლიობას წარმო-
ადგენს აგრეთვე თხზულება, განსხვავებული სათაურით: „კუალადვე სიტყუა
ლოცვისათვის დიდისა ვასილისა — ლოცვა არს კეთილისა, რომელსა ჰყოფენ
მორწმუნენი ღმრთისა მიმართ...“ (H 1023, XVIII ს. 146r—148r).

• • •

„გუბე“

კრებულის (S 2432, XVIII—XIX სს.) პრაქტიკულ დანიშნულებას მოწმობს 1r-ზე მოთავსებული განმარტება: „წიგნს ამას წოდებულ გუბე. ვინადგან გუბე იქმნების ცუხართა მრავალთაგან შემდგარ, მსგავს მისსა ესეცა წერილთაგან შეკრებულ. ზოლო აზრი ამისი არს **ს ა ხ მ ა რ - ყ თ ე ს ა თ ე ს მ ღ დ ე ლ - თ ა მ ი ე რ ა ღ ს ა რ ე ბ ა ს ა შ ი ნ ა**“.

„გუბე“ ძირითადად კანონიკურ ტექსტებს შეიცავს. მათ შორის ცენტრალური ადგილი ეთმობა „მცირე სჯულისკანონის“ მასალას და, ცხადია, ბასილი დიდის სახელით ცნობილ კანონიკურ ძეგლს: „კანონნი დღათი-ღღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან ვასილი განაწესა“ ანუ „კანონიკონს“ (193r—196v).

• • •

გერონტი სოლოლაშვილი, „ნაცვალსიტყუაობა“.

კრებული „ნაცვალსიტყუაობა“ (S 1521) შეადგინა ერეკლე მეორის კარის არქიმანდრიტმა გერონტი სოლოლაშვილმა 1801 წელს. ამ კრებულს წმინდა პრაქტიკული დანიშნულება ჰქონდა. იგი სამსახურს უწყევდა საეკლესიო მოღვაწეებს სასულიერო ცოდნის დაუფლებასა და გაღრმავებაში.

საკვირველი და სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ თვით გერონტის ცნობით „ჩვენში ბევრი იყო სოფლის მღვდელი, რომელთაც არ იცოდნენ არც საღმრთო წერილი, არც ფილოსოფია და არც ღვთისმეტყველება. მიზეზი ამისა არისო, ამბობს ის, უკანონობა და წესუდებლობა ჩვენი და მრავალგზის აოხრება ჩვენი სპარსთა და ლეკთაგანო. თხზულება შედგება სამი ნაწილისაგან: გუამი და ბუნება იესო ქრისტესი, შვიდთა საიდუმლოთათჳს და შვიდთა მსოფლიოთა კრებათა“⁵.

ასეთი ხასიათის კრებულში, ბუნებრივია, საგანგებო ადგილი ეთმობა ქრისტიანულ კანონიკას. ამასთან დაკავშირებით ხელნაწერში ბასილი დიდის სახელს ეხვდებით ორჯერ: 1. პატარა ფრაგმენტი, რომელიც მკვლევლობის კანონს წარმოადგენს, ბასილისა და იოანეს (?) სახელებს ატარებს (კანონი ვასილისა და იოანესი). ტექსტი მოგვყავს სრულად: „ნებისთ კაცის კლვისა კანონი ოც წელ უზიარებლობა აქს და მარხუა და ლოცუა, ვითარცა ზემოწერილ არს მონაწილთათჳს და მუკლთ-დრეკა. ზოლო უნებლიეთ კაცის კლვისა ათი წელი და რომელნიცა წამალსა შეასმენ სასიკუდიანსა, გინა სიყუარულისასა და მოკუდეს, ნებისთ კაცის კლვისა აქუს კანონი და ეგრეთვე, რომელნიცა დედათაგანნი მუკლად უღებლობისათჳს ყრმისა წამალსა შეასმენ, ამათცა ნებისთ კაცის კლვისა აქუს კანონი“. გვ. 246.

2. „კანონნი დღითი-ღღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან მამამან ჩუენმან ვასილი განაწესნა. — პირველი მოსლუაჲ გულისსიტყვსა...“. 247—252. ეს თხზულება წარმოადგენს გადამუშავებას ბასილი დიდის „კანონიკონის“ იმ პირველი ნაწილისა (შდრ. გამოცემა, გვ. 118—120), რომელიც უშუალოდ საერო პირთათვის დაწესებულ კანონებს ეხება. კრებული „ნაცვალსიტყუაობა“

თეთრი სამღვდლოებისათვის არის განკუთვნილი, ამიტომ მის შემდგენელს არ აინტერესებს „კანონიკონის“ მეორე ნაწილი „მონასტერსა შინა ყოველნივემცა წესიერად არიან“.

დასკვნები

1. ამგვარად, XVIII საუკუნეში, როცა ჯერ კიდევ გრძელდებოდა „ითიკის“ სრული ნუსხების გადაწერა, მათ გვერდით გაბრიელ მცირემ შეადგინა ბასილი დიდის ჰომილიათა სხვა კრებული, უფრო მოკლე, კომპაქტური და მრევლისათვის ადვილად მოსახმარი. ჩანს, ამ სახის კრებული უფრო ესადაგებოდა მისი რედაქტორის მიზნებს.

2. ამავე პერიოდში იქმნება სხვადასხვა ხასიათის დიდაქტიკური კრებულები, რომლებიც ისევ და ისევ მრევლის სულიერ განწყობნასა და განახლებას ემსახურებიან. ამ კრებულებში რედაქტორები თავს უყრიან მეტად მრავალფეროვან მასალას. ბასილის თხზულებებიდან მათ ჩვეულებრივ შეაქვეთ გამოჩენილი მისივე მორალური ჰომილიებიდან ანუ „ითიკიდან“ და მისი სახელით ცნობილი ასკეტური ხასიათის თხზულებებიდან.

3. რედაქტორები თავისუფლად ექცევიან ტექსტს. არჩევენ მათ საკუთარი სურვილის მიხედვით და თვითნებურად უცვლიან სათაურებს. ისინი ამოკლებენ და ცვლიან ბასილი კესარიელის შრომებს და ქმნიან ახალ კომპილირებულ საკითხავებს. ეს საკითხავები თავისი ლიტერატურული ღირსებებით, ცხადია, ბევრად ჩამორჩებიან წყაროებს.

ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილი სხვა ავტორთა,
„სამეფო“ და ფსევდობასილური* თხზულებები

წინამდებარე ნაშრომის ამ თავმა გააერთიანა 1. ბასილის სახელით ცნობილი სხვა ავტორთა თხზულებები. 2. ბასილი დიდის ის ნაწარმოებები, რომელთა ავტორის ავთენტურობაც ეჭვს იწვევს. 3. ფსევდობასილური თხზულებები.

ბასილი კესარიელის პოპულარობა, დიდი მწერლური ნიჭი მიზეზია იმისა, რომ არაერთი ლიტერატურული ნაწარმოები შეცდომით ატარებს ამ აღიარებული მწერლის სახელს. ეს შეუსაბამობა ზოგ შემთხვევაში თვით ქართული მასალით გამოვლინდა, ზოგჯერ კი ბიზანტიური წყაროების მოშველიებით.

ქ. კეკელიძემ პირველმა შეადგინა ბასილი დიდის თხზულებათა ბიბლიოგრაფია, რომლის გერმანული თარგმანიც გათვალისწინებულია უცხოურ საცნობარო ლიტერატურაში (Peradze 2).

სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ბასილის თარგმანებს (IV—XIV სს.) ყველა ენაზე პ. ფედვიკმა. იგი პირველი უცხოელი მეცნიერია, რომელმაც უკვე არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით თავი მოუყარა ქართულ თარგმანებს, დააჯგუფა ისინი ქრონოლოგიურად და ახალი საინტერესო ცნობებით შეაღწა.

გარდა საკუთრივ ბასილური ნაწარმოებებისა, ქართულ ენაზე არსებობს თხზულებათა ერთი ჯგუფი, რომელსაც ევროპულ საცნობარო ლიტერატურაში ქართულ ვერსიებს უწოდებენ (მათ გვერდით ცნობილია აგრეთვე სირიული, კოპტური და სომხური ვერსიები).

ცხადია, წინამდებარე ნაშრომი თავისი სისრულით ბევრად აღემატება დღემდე არსებულ იმ გამოკვლევებს, რომლებიც ბასილის მთლიან შემოქმედებას, ან მის ცალკეულ თხზულებებს ეხება. არსებული მასალები შეიკისო და დაკონკრეტდა, წყაროები დაზუსტდა. შესაბამისად გაიზარდა ბასილი დიდის თხზულებათა ქართული ვერსიების რიცხვიც. სამეცნიერო თვალსაზრისით ეს ფაქტი ინტერესს იწვევს, მაგრამ გვაყენებს გარკვეული პასუხისმგებლობის წინაშე, რადგან წყაროები ჩვენთვის ხშირად ზღმისაწვდომი არ იყო, მხოლოდ მონდომებითა და შიშველი ენთუზიაზმით ალბათ ვერ შევძელით შრომის ამ ნაწილში გარკვეული უზუსტობების თავიდან აცილებას. იმედია, ნაგვარ-წყობის ის გარემოება, რომ წინამდებარე ნაშრომი ბევრ საინტერესო სიახლეს

* ჩვენი გამოკვლევის უკანასკნელმა თავმა გააერთიანა ყველა ფსევდობასილური თხზულება. მათ შორის ის შრომებიც, რომლებიც უკვე განვიხილეთ მათ შემდეგ კარგულებთან ერთად გამოკვლევის წინა თავებში.

შეიცავს. ბასილის ზოგიერთი თხზულება პირველად შვეიცარიულ სამეცნიერო მიმოქცევაში გამოვეყავით სხვა ავტორთა ის თხზულებები, რომლებიც შეცდომით ატარებენ ბასილი დიდის სახელს. ეს ავტორებია:

ა ნ დ რ ი ა კ რ ი ტ ე ლ ი
(660—740)

1. BHG 681. „შესხმაჲ წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა გიორგისი. — მარადის ბრწყინვალე და ყოვლად ქებულ არიან წმიდათა მოწამეთა საცხენებელნი...“ (PG 97, 1169—1192). ათ. 32, 236r—278v; H 2251, 342v—364r; იერ. 14, 427v—447r; A 100, 246r—254r; S 376, 450—464 და ა. შ.

2. BHG 448. „პატიოსნისა და ცხოველსმყოფელისა ჭუარისა ამალღებისათჳს. — ჭუარისა კრებასა აღვასრულებთ და ეკლესიისა ყოველივე საესებაჲ განათლდების...“¹ (PG 97, 1017—1036). ათ. 32, 278v—285r; H 2251, 404r—413r; იერ. 14, 420r—427v და ა. შ.

3. BHG 1115. „მიცვალებისათჳს ყოვლად წმიდისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა. — საიდუმლო არს დიდებული ღღესისა ესე კრებაჲ, რომელსა აქუს სახელი ღმრთისმშობელისა...“ (PG 97, 1072—1089). ათ. 32, 285r—313r; ათ. 40, 159r—204r; ათ. 79, 28r—58v; იერ. 14, 380r—411r; H 2251, 364r—404r და ა. შ.

ბ ა ს ი ლ ი ა ნ კ ე ი რ ე ლ ი
(IV ს.)

CPG 2827. „ქალწულებასა შინა ჰეშმარიტისა უხრწნელებისათჳს. — მრავალნი, რომელნი-იგი სიძესა ჩუენსა ქრისტესა შეუდგან...“ (PG 30, 669—809), A 55, 344—387; A 66, 196r—270r; A 927, 219v—261v—წყდება.

ბასილი ანკვირელი „უიღბლო“ მწერალთა რიცხვს განეკუთვნება. ერთ ეპოქაში მოღვაწეობდა თუ სახელების დამთხვევა იყო მიზეზი იმისა, რომ ჰომეუსიანელთა² წინამძღოლის, ბასილი ანკვირელის ძირითადი შრომა უხსოვარი დროიდან მიაკუთვნეს ბასილი კესარიელს. თხზულების დაწერის თარიღი IV საუკუნის II მეოთხედით უნდა განისაზღვროს.

არსებობს ბასილი ანკვირელის თანამედროვის წმ. იერონიმეს ცნობა, რომ ბასილი ანკვირელმა შეთხზა შრომა „ქალწულების“ შესახებ. თვით ავტორი მხოლოდ ორ საყურადღებო დეტალს გვაუწყებს: თხზულება ეპისკოპოსის კალამს ეკუთვნის და ლეტოის ეპისკოპოსისადმი არის მიმართული. როგორც შესწავლამ ცხადყო, ამ თხზულების ადრესატი ის ლეტოის ეპისკოპოსაა, რომელიც ბასილი ანკვირელის შემდეგ აწერს ხელს ჰომეუსიანელთა 358 წლის მანიფესტს.

თხზულება განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს ქალწულთა მიერ საკვების ზოლების გარკვეულ რეჟიმზე და ცნობილია იმით, რომ რამდენიმე გვერდი მასში საჭურისებს ეძღვნება. მან გავლენა მოახდინა გრიგოლ ნოსელზე

¹ არსებობს ამ თხზულების სხვა ქართული ტექსტიც, რომელიც ეფთვიმეს თარგმანისაგან განსხვავებით სამართლიანად ატარებს ანდრია კრიტელის სახელს. იხ.: ხელნაწერები იერ. 23, ქუთ. 4.

² ტერმინების ჰომოუსიო-ჰომეუსიოს შესახებ დაწვრილებით იხ.: ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, პრობლემები, გვ. 142—162.

და, როგორც ხელნაწერთა აღწერილობები მოწმობენ, ეს ნაწარმოები უფრო გავრცელებული იყო, ვიდრე გრიგოლ ნოსელისა და იოანე ოქროპირის ამავე სახელწოდების თხზულებები.

აღნიშნული შრომა 1535 წელს გამოქვეყნდა ბასილი დიდის სხვა ნაწარმოებებთან ერთად. ჟ. გარნიე — პ. მარანის ავტორიტეტულ გამოცემაში (1721—1730 წწ.) იგი ფსევდობასილურად არის მიჩნეული. ჟ. პ. შინმა აღნიშნული თხზულება თავისი კოლექციის 30-ე ტომში შეიტანა. 1905 წელს ფ. კავალერამ იგი მის ჰეშმარიტ ავტორს, ბასილი ანკვირელს მიაკუთვნა³.

ეს ნაწარმოები დატულია 52 ბერძნულ ხელნაწერში. აქედან 7 — X საუკუნეს განეკუთვნება, 8 — XI საუკუნეს. არსებობს მისი სლავური ტექსტი. მ. ვან ესბროკის წყალობით ევროპელ მეცნიერთათვის ცნობილია ამ თხზულების ქართული თარგმანიც, დატული ორ ნუსხაში A 55, 344—387 (XI—XII სს.) და A 66, 196r—270r (XVIII ს.)⁴.

ბერძნულ ნუსხებში თხზულება ბასილი კესარიელის სახელითაა ცნობილი და გამონაკლისს არც ქართული ხელნაწერები წარმოადგენენ. ბასილი კესარიელის სახელით არის შეტანილი იგი, აგრეთვე, კ. კეკელიძის ნაშრომშიც⁵. ბასილი ანკვირელს, როგორც ავტორს, არ იცნობს ძველი ქართული მწერლობა.

ამრიგად, თხზულება „ქალწულებასა შინა ჰეშმარიტისა უხრწნელებისათჳს“ ეკუთვნის არა ბასილი კესარიელს, არამედ ბასილი ანკვირელს. გარდა ზემოდასახელებული ორი ხელნაწერისა, ჩვენ მას მივაკელით კიდევ ერთ ადრეულ ნუსხაში A 927-ში, რომელიც XII საუკუნით თარიღდება და ბასილი კესარიელის თხზულებათა კრებულს წარმოადგენს. ამიერიდან ეს უცნობი მწერალი კუთვნილ ადგილს დაიკაევებს ქართულად თარგმნილ უცხო ავტორთა რიგში.

გ ე რ მ ა ნ ე I კ ო ნ ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე ჰ ო ლ ე ლ ი (634—733)

CPG 8028. „განმარტება საიდუმლოთა კათოლიკე ეკლესიისა და სახის-მეტყუელებად წესთა მისთა, განწესებული წმიდისა ბასილისი და წმიდისა მაქსიმესი ან მოთხრობად მღვდელმთავრობითი და საიდუმლოებითი ან მოთხრობად ეკლესიაგებრივი და საიდუმლოებითი. — ეკლესია არს ტაძარი ღმრთისად, საყდარი წმიდად, სახლი ლოცვისა, შესაკრებელი ერისა...“⁶ (Historia mystica ecclesiae catholicae)—(PG 98, 384—453), A 67, 6v—18r; A 72, 314v—321r; A 432, 2r—73v; A 450, 423r—432v და ა. შ.

გ რ ი გ ო ლ ნ ა ზ ი ა ნ ზ ე ლ ი (330—390)

CPG 8010. „შესხმად წმიდათა მაკაბელთად. — რამე ვთქუათ მაკაბელთათჳს. რამეთუ მათი არს ღღესისა ესე კრებად...“ (Pc 35, 912—933). ათ. 32, 253r—263r; H 2251, 328r—242v; A 100, 242r—246v.

³ C a v a l l e r a. Le „De Virginitate“ გვ. 5—14.

⁴ L e r o y, La tradition manuscrite, გვ. 195—209.

⁵ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, უცხო ავტორები, გვ. 21, № 15.

⁶ დ სა ხ. ნ ა შ რ., გვ. 23, № 31 (4).

CPG 4088. ხელნაწერი იერ. 140-ში (XI ს.) დაცულია ქრისტიანული ეგზოგრაფიის ბრწყინვალე ნიმუში „ლოცვაჲ სინანულისაჲ ბერძნული, თარგმნილი წმიდისა მამისა ეფთვიმე მთაწმიდელისაჲ, თქმული წმიდისა ბასილი მთავარ-ეპისკოპოსისაჲ“ დასაწყისით: „უფალო, ღმერთო ჩემო, სახიერო და მრავალ-მოწყალე, საშინელო და ღიბებულო...“ (229v—238r). ბასილის სახელით არის აგრეთვე ეს ლოცვა შესული შემდეგ ხელნაწერებში: A 125, 26r—29r; A 634, 27v—32v; A 645, 44v—52r; A 690, 64—76. მათგან განსხვავებით ერთ-ერთ ქართულ კრებულში (ცენტრარქივის ხელნაწერი № 321, 121v—124r). ლოცვის ავტორად მინიშნულია ეფთვიმე ათონელი: „ლოცვაჲ წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფთვიმე ქართველისაჲ“.

ბიზანტიური წყაროების მოწმობით ბასილი კესარიელი არ არის აღნიშნული ლოცვის ავტორი. ქართულ წყაროზე დაყრდნობით კ. კეკელიძემ იგი ეფთვიმე ათონელის ორიგინალურ შრომად მიიჩნია⁷. მეცნიერის მოსაზრების სასარგებლოდ მეტყველებს სხვა ფაქტებიც. ცნობილია, რომ ეფთვიმე ათონელი, დღეად ერუდიარებელი და ნიკიერი პიროვნება, არ შემოიფარგლა ბიზანტიური ლიტერატურული ძეგლების ქართულ ენაზე თარგმნით და მისი ბიოგრაფის გიორგი მთაწმიდლის ცნობით, მან „ბალაჰვარი, აბჟურა და სხუანიცა რაოდენნიმე წერილნი ქართულისაგან თარგმნა ბერძელად“.

გარდა ამისა, ეფთვიმე ათონელი ბერძნულ ენაზეც წერდა შრომებს. მან თავის ბერძენ დაყუდებულ ანუ მარტოდმყოფ მოწაფეს მშობლიურ ენაზე შეუდგინა „წესი ჰუენიერი და პატიოსანი, განწესებული წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა ეფთვიმე ქართველისაჲ, თუ ვითარ ჯერ-არს ცხობება დაყუდებულისაჲ, გინა მარტოდმყოფისაჲ, რომელი-ესე დაუწერა ნეტარმან ბერსა ვისმე, სულიერსა მოწაფესა თქსსა“⁸. ცნობას ამის შესახებ გვაწვდის აღნიშნული „წესის“ ქართულ ენაზე მთარგმნელი: „ხოლო ჩუენ კელთა მისთა წმიდათა ნუსხისაგან ბერძელისა გარდამოვწერეთ ქართულად, რამეთუ ბერძნისადა და ეწერა წმიდასა მისს“. ის გარემოება, რომ ეფთვიმე ათონელი თარგმანებიც კი ატარებენ „ორიგინალურ ელემენტებს“ მიუთითებენ მის მწერლურ ნიჭზე და ეფთვიმეს, როგორც დამოუკიდებელი შემოქმედის სასარგებლოდ მეტყველებენ. საკითხი თითქმის ამოიწურა და ჩვენც აქ უნდა დაგვესვა წერტილი თუ არა შემდგომი კვლევა, რომელმაც თვალწინ სრულიად სხვა სურათი გადაგვიშალა. აღმოჩნდა ამ თხზულების ბერძნული ტექსტი, ე. წ. მეორე ლოცვა (Oratio secunda), რომელიც მიეწერება ფსევდოიოანე ოქროპირს და გამოცემულია PG-ს 63-ე ტომში. მისი პირველი გამოცემა ჯერ კიდევ 1612—1613 წლებში განახორციელა სავილემ. ბერძნულ-ქართული ტექსტების შედარება მოწმობს, რომ ორიგინალი ქართულ ტექსტთან შედარებით საკმაოდ ვრცელია. გავირ-დება იმის დადგენა, ბერძნული ტექსტია გავრცობილი რედაქტორის მიერ, თუ პირიქით, ქართული რედაქცია ან მისი ბერძნული ორიგინალი მივიღეთ ვრცელი რედაქციის შემოკლების შედეგად.

აღნიშნული ლოცვა დაცულია აგრეთვე XII საუკუნის ბერძნულ ხელნაწერში Mediolan. Ambr. 444, 245—246. ხელნაწერის მიხედვით, მისი ავტო-

⁷ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეჭვითვე ათონელის ქართული შრომა, გვ. 11—17.

⁸ მისივე, ეჭვითვე ათონელის ბერძნული შრომა, გვ. 18—25.

რია ვინმე ექვთიმე. იოანე ოქროპირის თხზულებათა სპეციალისტის, აღდამას აზრით, ეს ექვთიმე შესაძლოა არის ექვთიმე ზილბენი⁹.

იოანე იერუსალიმელი

(356—417)

CPG 4654. „დიდსა ხუთშაბათსა ცისკრად საკითხავი. თქუმული წმიდისა ბასილი მთავარეპისკოპოსისაჲ კესარია კაბადუკიელისაჲ ამისთვის, შამაო, უკუეთუ ჭერ-არს, თანა-წარმკედინ სასუმელი ესე. — არაჲ დაკლებულ. არიან მოძღუარნი ეკლესიათანი...“ (PG 61, 751—756). ქართული ტექსტი დატულია კლარჯულ — A 144 (21v—26r) და უდაბნოს — A 1109 (100r—102v) მრავალთავებში. კლარჯულ მრავალთავეში იგი ბასილი კესარიელს მიეკუთვნება. უდაბნოს მრავალთავეში ეს თხზულება თავნაკლულია და ამდენად ამ ხელნაწერის მიხედვით მისი ავტორის ვინაობა ჩვენთვის უცნობია. აღნიშნული ტექსტის ბერძნული მოდელი პატროლოგიის მიხედვით ფსევდოიოანე ოქროპირას სახელს ატარებს (იხ.: Aldama, Repert. № 355), სხვა შემთხვევებში კი პროკესა და ამფილოქეს სახელებს (van Esbroeck, Les plus anciens, გვ. 160—161). მისი არაბული ვერსია მიეწერება ათანასე ალექსანდრიელს, სომხური — იოანე იერუსალიმელს, ხოლო ქართული, როგორც კლარჯული მრავალთავე მოწმობს, ბასილი კესარიელს. ხელნაწერთა შესწავლამ ცხადყო, რომ თხზულების ავტორია იოანე იერუსალიმელი. ამას მოწმობენ ციტატები, რომლებიც აღნიშნული თხზულების გარდა გვხვდებიან ამავე ავტორის ნაწარმოებში „რწმენის ბეჭედი“¹⁰.

ფოტი პატრიარქი

(†891)

„მცნებაჲ წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილი კესარია-კაბადუკია მთავარეპისკოპოსისა მღვდელთა მიმართ, რაჲთა არა წირვიდენ ღლეა შინა ორგზის, არამედ ერთგზის — მართალი სიტყუაჲ და ჰეშმარითისა საქმეთა გულისკმისყოფა...“ — ამ თხზულების თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს (A 584, 247v—248v, სინ. 73, 152r—153r). ცნობა მისი ავტორის შესახებ მოგვაწოდა პ. ჯ. ფედოვიკა:

ფსევდოეპიფანე კვიპრელი

CPG 3766, „მკეცათჱს სახისა სიტყუაჲ“ ანუ „ფიზიოლოგი“¹¹. A 6, 108v—115v; A 165, 537—560; A 1561, 55r—91v; H 903, 60r—78r; S 1141,

⁹ Aldama, Repertorium Pseudochrysostomicum. № 233. ლოცვის შესწავლისა და მისი ავტორის დადგენის მიზნით თხოვნით მიმართე მილანის ბიბლიოთეკას, გამოეგზავნა ამ ხელნაწერის შესაბამისი გვერდების მიკროფილმი. სამწუხაროდ, ბიბლიოთეკის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებით მიკროფილმის გამოგზავნა გარკვეული ვადით გადაიდო. ჩვენ ვაშელოვნებო, რომ აღნიშნული ტექსტი ნათელს მოჰყენს ამ ლოცვის ავტორის ვინაობას.

¹⁰ van Esbroeck, Les plus anciens, გვ. 161.

¹¹ ტექსტი გამოცემულია: PG 43, 517—534; შატბერდის კრებული, გვ. 175—190.

106—118; S 2570, 17—31 (ამ უკანასკნელ ხელნაწერში დაცული ტექსტი წარმოადგენს „ფიზიოლოგის“ პარაფრაზს).

ფსევდოპიფანეს სახელით ცნობილი „ფიზიოლოგის“ სამი რედაქციიდან მესამე ატარებს ბასილი კესარიელის სახელს.

ფსევდოიოანე მმარხველი

CPG 7600. „კანონიკონი“ ანუ „კანონი დღითი-ღღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან მამამან ჩუენმან ბასილი განაწესა. — პირველი მოსვლა გულისსიტყვასა...“

კანონიკური კრებული „მცირე სჯულისკანონი“¹², რომლის თარგმანიც ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს, რამდენიმე საეკლესიო სამართლის ძეგლს აერთიანებს. ესენია: 1. „წესი და განგებად და რჩულისკანონი მეექუსისა კრებისა“ (ტრულის 692 წლის საეკლესიო კრების კანონები); 2. „კანონი შეცოდებულთანი“ ანუ იოანე მონაზონის „კანონარი“; 3. „კანონი დღითი-ღღეთა ცთომათანი“ („კანონიკონი“) და 4. კონსტანტინეპოლის 843 წლის ადგილობრივი კრების ძეგლისწერა — „ძეგლისწერა საწმუშნოებისა“.

ჩვენ შევეჩებით მხოლოდ ერთ მათგანს. ეს არის ე. წ. „კანონიკონი“ ანუ როგორც მას ქართულ თარგმანში ეწოდება „კ ა ნ ო ნ ი დ ღ ი თ ი-ღ ღ ე თ ა ც თ ო მ ა თ ა ნ ი, ვ ი თ ა რ ც ა წ მ ი დ ა მ ა ნ მ ა მ ა მ ა ნ ჩ უ ე ნ მ ა ნ ბ ა ს ი ლ ი გ ა ნ ა წ ე ს ა“. ფსევდოიოანე მმარხველის „კანონარის“ ეს მესამე ნაწილი შედგენილია უცნობი კომპილატორის მიერ და, როგორც მისი სათაური მოწმობს, ბასილი კესარიელის კანონიკურ მემკვიდრეობას ეყრდნობა.

სანამ დაწვრილებით განვიხილავდეთ „კანონიკონის“ ქართული რედაქციის თავისებურებებს, მოკლედ მიმოვიხილავთ მისი ბერძნული ორიგინალის ისტორიას¹³. ეს ტექსტი, დანარჩენ თხზულებათაგან განსხვავებით, წარმოადგენს არა უწყვეტ თხრობას, აღწერილობათა ან მსჯელობათა ერთობლიობას, არამედ მოკლე კანონთა სერიას, რომლებშიც ჩამოთვლილია ცოდვები და მათთვის დაწესებული შესაბამისი მონაწიება. ეს კანონიკური ძეგლი თავისი ფორმით ახლოს დგას ზოგიერთი საეკლესიო კრებისა და წმინდა მამების, მაგ., ბასილი დიდის კანონებთან. ნ. ზაოზერკის აზრით, გაუმართლებელია ამ სახისა და ასეთი მცირე მოცულობის თხზულების მიმართ სახელწოდება „ნომოკანონი“. მეცნიერებაში არსებობს საპირისპირო მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით, მართალია. ტერმინ „ნომოკანონს“ ფართოდ იყენებდნენ მოგვიანებით, წარსულში კი შესაძლოა ასე ეწოდებოდა მხოლოდ წესდებათა მოკლე კრებულებს. ა. აღმაზრვის აზრით, ტერმინი „კანონიკონი“ უფრო ძველია და გამოიყენებოდა სწორედ მონანულთათვის შექმნილი კანონების აღსანიშნავად.

თხზულება დაცულია „ნომოკანონის“ უძველეს რედაქციებში როგორც „Κανονικὸν Ἰακώβου τοῦ Νηστεύσαν“ ან „Ἐπιτομή“. კარდინალმა პიტრამ 1858 წელს გამოსცა იგი სათაურით: „Διδασχαλίε Μοναχισμὸν καὶ ἐπιτομή ἐκδοτοῦ ἀμαρτημάτων τοῦ Νηστεύσαν“¹⁴ (წესები მონაზონთათვის და ეპიტ-

¹² ტექსტი გამოცემულია: მცირე სჯულისკანონი, გვ. 118—123.

¹³ გამოკვლევაში ძირითადად ეყრდნობით ორ ნაშრომს: Заозерский, Хаканов. Номоканон; და Hegman, Il più antico. ა. აღმაზრვის შრომას (Таинная исповедь в православной восточной царквн, Одесса, 1893) ეიოფმებზე ზემოდასახელებული ნაშრომების მიხედვით.

მიები, განწესებული თითოეულ ცოდვაზე კონსტანტინეპოლის პატრიარქ იოანე მმარხველის მიერ). სათაურით მოწმობს, რომ აქ საქმე გვაქვს ორ განსხვავებულ თხზულებასთან. პირველია — „დიდასკალია“ (გვ. 416—428), ხოლო მეორე — „ეპიტომიები“, ანუ ჩვენთვის საინტერესო „კანონი დღითი-ღღითა ცთომბათანი“ (გვ. 429—435). სწორედ კარდინალ პიტრას ზემოაღნიშნული გამოცემა წარმოადგენს „ეპიტომიების“ ოთხი რედაქციიდან ერთ-ერთს. დანარჩენი სამი უკავშირდება მათეო ბლასტარასა და ნიკოდიმოს მთაწმიდლის სახელებს.

„დიდასკალია“ წარმოადგენს ასკეტური მოღვაწეობის აპოლოგიას და გზის მაჩვენებელს სამონაზვნო ცხოვრების სრულყოფისათვის. ავტორი აღფრთოვანებით ლაპარაკობს ქალწულობის ჰერმარიტ იდეალზე — ქრისტეს სასძლოზე და ხოტბას ასხამს სულიერი ასკეტიზმის სიმშვენიერეს. დარიგებები მონაზვნური ცხოვრების ღირსებების შესახებ მთავრდება წინადადებით, რომელიც თხზულების მომდევნო ნაწილზე, „ეპიტომიებზე“ მიუთითებს: *Πισთანς ἡς καὶ τὰς πατρῴας, ἁπὸρ ὁ χ̄ ἡμῶν, ἀλλ' ὁ μόνος τῶν πατριπαιστῶν καὶ ἡμῶν Βασίλειος*. (იცოდე, რომ ეს ეპიტომიები არა ჩვენ, არამედ წმინდა ბასილემ განუწესა მონანიე მონაზვნებს). ამ სათაურით დამკვიდრდა აღნიშნული თხზულება იოანე მონაზონის „კანონარის“ ბერძნულ ხელნაწერთა უმრავლესობაში. რაც შეეხება მის ქართულ თარგმანს, იგი უშუალოდ მისდევს „კანონარის“ ტექსტს, რომელიც ატარებს იოანე კონსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსის, იოანე მმარხველის სახელს.

პიტრა „კანონიკონის“ ავტორად მიიჩნევს იოანე მმარხველს. მას ეთანხმება ნ. ზაოზერსკიც. ა. აღმზოვის აზრით კი, პირიქით, შეუძლებელია, აღნიშნული 51 კანონი ამ სახით წარმოადგენდეს „დიდასკალიის“ მეორე ნაწილს და კონსტანტინეპოლის პატრიარქის „კანონიკონს“. მისი დასკვნა ემყარება შემდეგ არგუმენტებს ა) „დიდასკალია“ შემოკვინახა ხელნაწერთა მხოლოდ მცირე ნაწილში, მაშინ როდესაც „კანონიკონი“ ფართოდ იყო გავრცელებული. შეუძლებელია ერთი ნაწარმოების ორ სხვადასხვა ნაწილს ჰქონოდა ასეთი განსხვავებული ბედი. ბ) ასევე ძნელი წარმოსადგენია, რომ წესდება მონაზონთა რელიგიურ მოვლეობაზე შეიცავდეს კანონებს ქურდებისა და მკვლელების შესახებ. I და II ნაწილების შესაბამისა ცხადყოფს, რომ ტექსტში მოგვიანებით ჩართეს ძირითადი შემადგენლობისათვის უცხო კანონები.

ორმოცდათერთმეტი მუხლიდან კანონის სახე აქვს პირველ ოცდასამს. დანარჩენ კანონთა ერთობლიობა არც სასჯელთა სიაა და არც დაკითხვის წესები. იგი სხვადასხვა სახის სინანულთა კრებულია, დაწესებული ნაკლებად მძიმე დისციპლინარული დარღვევებისათვის. ამ კანონების ერთობლიობაზე მიუთითებს ქართული თარგმანის ბოლო მუხლი, რომელიც წარმოადგენს ილუმენისადმი მიმართულ რჩევას მონასტერში სამართლიანობისა და წესრიგის განმტკიცების თაობაზე („ნუ ჟამითა განიკითხავ და განაწესებ კანონსა მონანულთასა, არამედ მკურვალეებისაებრ და წესისა და ღმობიერებისა გონებათა მათთაჲსა და ნაზომისაებრ სინანულისა მათისასა...“ მცირე სჯულისკანონი, გვ. 123).

მეცნიერებაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მონაზონთა წესებში, მათი გარკვეული თავისებურებების გამო შეიძლება დაინახოთ იოანე მმარხველის „მონაზნებათა“ ჩანასახოვანი ფორმა. რაც შეეხება პირველ ოცდასამ კანონს, მათი წარმომავლობის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის ძველი ზელნაწე-

რბ Mon. 498. მასში ამ კანონებიდან რამდენიმე 1, 4, 5, 6, 7, 12, 20 და 22 (დამატებით კიდევ ორი სხვა ახალი) ატარებს ბასილი დიდის სახელს Γυνάσιον οὐν χρῆ: ἐν: τῷ ἐκ: τῆς αὐτῆς πατριάρχης: αὐτῆς: οὐν: ἡμῶν, ἀλλ', ὁ μὲν ἐξ ἐκείνου Βασιλῆος¹⁵. ამგვარმა მინიშნებამ აიძულა ა. აღმაშოვი უფრო დაწვრილებით შეესწავლა „ეპიტრიმების“ პირველი ნაწილი.

ამგვარად, პირველი ოთხი კანონი ასკეტურია და არა მოსანანიებელი, არ ეხება აღსარებას ვიწრო გაგებით. მეოთხე კანონი ბერებისადმი უფროა მიმართული, ვიდრე ერისკაცებისადმი. ასევე მეხუთე და მეექვსე კანონები, რომლებიც ეხებიან მალაქიას. ნ. ზაოზერსკი მიუთითებს პირველი ოთხი კანონისა და იოანე სინელის „იპიბის“ ერთი ფრაგმენტის ნათესაობაზე, ამდენად, ამ კანონების ასკეტურ ხასიათზე. 20, 21, 23 კანონები ნაკლებად მნიშვნელოვანია. ისინი ეხებიან კერძო შემთხვევებს და ტოვებენ გვიან ჩამატებულის შთაბეჭდილებას. რჩება თოთხმეტი კანონი, რომელთა შერჩევის პრინციპი ძნელი დასადგენია. სამაგიეროდ ექვმიუტანელია ბასილის კანონიკურ მემკვიდრეობასთან მათი მჭიდრო კავშირი. თუმცა ეს კავშირი ყოველთვის არ არის თვალში საცემი. ეპიტრიმებისა და ბასილი დიდის კანონების ურთიერთმიმართება ტაბულის სახით ასე წარმოგვიღებდა:

კან. 7 — კან. 18, 58—60.

კან. 16 — კან. 72—73.

კან. 8 — კან. 56.

კან. 17 — კან. 65.

კან. 9 — კან. 33.

კან. 18 — კან. 61.

კან. 10/11 — კან. 2.

კან. 19 — კან. 66.

კან. 12 — კან. 34.

კან. 20, 21 დამატებულია გვიან.

კან. 13 — კან. 7.

კან. 22 — კან. 49.

კან. 14 — კან. 22.

კან. 23 დამატებულია გვიან.

კან. 15 — კან. 23, 26.

„კანონიკონთან“ დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია ერთი საინტერესო ფაქტ. საქმე ეხება ტრაქტატს „Περὶ ἐξαρτισμῶν“-ს (PG 99, 1721—1730), რომელიც ატარებს თეოდორე სტუდიელის სახელს. ამ ტრაქტატში ავტორი იმდენ უმეცრებას ამჟღავნებს, რომ ჰქვქვეშ დგება თეოდორე სტუდიელისადმი მისი მიკუთვნების საკითხი.

ფსევდოთეოდორეს 28 კანონში გამოიყოფა ორი ძირითადი ჯგუფი: პირველი (2—16, 28) ეხება ნაკლებად მძიმე, ხოლო მეორე (17—27) — მძიმე დანაშაულებებს, როგორებიცაა მკვლელობა, მრუშობა, საფლავების შეგინება და ა. შ. ა. აღმაშოვმა ფსევდოთეოდორეს კანონები პიტრას მიერ გამოცემულ ტექსტს შეადარა და სამართლიანად მიუთითა, რომ მათ შორის მჭიდრო კავშირია როგორც კანონთა შინაარსის, ისე მათი თანამიმდევრობის მიხედვით. 7, 16, 17 კანონების გამოკლებით ეს ტექსტები ერთმანეთის პარალელურია. მათ შორის არსებობს მნიშვნელოვანი განსხვავებაც. პიტრას ტექსტის არცერთი კანონი არ ეხება მამაკაცთა ხორციელ ცოდვებს. ფსევდოთეოდორე კი, პირიქით, ტოვებს კანონებს ქალთა ცოდვების შესახებ (მაგ. შვილის მკვლელობა და მსჯელობა მხოლოდ იმ კანონებზე, რომლებიც დაწესებულია მამაკაცთა შეცოდებებისათვის)¹⁶.

¹⁵ Her man, Il più antico, გვ. 111.

¹⁶ Her man, Il più antico, გვ. 115—116.

ცნობა იმის შესახებ, რომ კანონთა ერთი ნაწილი ბასილა დიდმა განუწესა მონანიე მონაზვნებს, ცხადყოფს: ოცდასამი კანონი პიტრას გამოცემიდან არ წარმოადგენს ფსევდოთეოდორეს კანონების გავრცებილ სახეს, არამედ პირიქით, ფსევდოთეოდორეს ტრაქტატის მეორე ნაწილში მთლიანად ამოღებულია ქალთა სპეციფიკური კანონები, რაც მიანიშნებს იმას, რომ პიტრას რედაქციის ავტორი იცავს ბასილის ნორმებს, მაშინ როდესაც მეორის ავტორი ავლენს მათ ძუნწ ცოდნას.

ზემოთქმულს თუ გავიაზრებთ, საეკეკა, რომ კანონთა კრებული, რომელიც შევიდა პიტრას გამოცემაში, ჩამოაყალიბა კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა იოანე მმარხველმა (582—595). როგორც არ უნდა იყოს „მონაზონთა წესები“, მისი ფრაგმენტულობა, უსისტემობა, მძიმე დანაშაულობათა აღრევა ყოველდღიურ ცოდვებთან, შემოფარგვლა მხოლოდ ქალთა ცოდვებზე დაწერილი კანონებით მეტყველებს იმის წინააღმდეგ, რომ ეს უცნობ კომპილატორთა შრომა, გადაშწერთა და რედაქტორთა ანონიმური შემოქმედება კონსტანტინეპოლის პატრიარქს, იოანე მმარხველს მივაწეროთ.

კადნიერებაა, აგრეთვე იოანე მმარხველს „დავაბრალთ“ ბასილის კანონიკური ეპისტოლეებიდან ზემოაღნიშნული კანონების ამოკრება. კანონებისა, რომელთაც მეცნიერებაში „პირველყოფილ კანონიკონს“ უწოდებენ (ე. პ. რ. მ. ა. ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 117—118).

„კანონიკონის“ ტექსტი მოწმობს, რომ მისი ავტორი თუ რედაქტორი იცნობს იოანე მონაზონის შეცოდებული კანონებს, რომელიც VIII—IX სს. ჩამოყალიბდა. ამრიგად, „კანონი დღითი-დღეთა ცთომათანი“ „დღიდად არ უნდა სცილებოდეს ამავე საუკუნეებს, მით უმეტეს, რომ X საუკუნეში ის უკვე საკმაოდ ყოფილა გავრცელებული საღვთისმსახურო პრაქტიკაში, იქამდეც კი, რომ მათი თარგმნა საჭირო გამხდარა ქართულად“. (მცირე სჯულისკანონი, გვ. 10). აი, მოკლედ „კანონიკონის“ შედგენილობისა და მომდინარეობის შესახებ. რაც შეეხება მის ქართულ თარგმანს, კანონებს ყოველდღიურ ცოდვებზე, უნდა აღინიშნოს შემდეგი: „მცირე სჯულისკანონი“ (ამ ტექსტის ჩათვლით) ბერძნულ და სლავურ რედაქციებთან ერთად გამოქვეყნდა 1902 წელს. გამოცემლებმა ნ. ზაოზერსკიმ და ა. ხახანაშვილმა აზრუნეს ქართული რედაქციის რუსულ პარალელურ თარგმანზე. ამან კიდევ უფრო ხელმისაწვდომი გახდა იგი დაინტერესებულ პირთათვის.

ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი „მცირე სჯულისკანონით“ დაინტერესდა ჯერ კიდევ მარტი ბროსი. იგი ერთ-ერთი უძველესი რედაქციაა და ყურადღებას იპყრობს თავისი ორიგინალური შედგენილობით. რუს და უცხოელ მეცნიერთა მიერ მის შესახებ არაერთი მნიშვნელოვანი და საინტერესო მოსაზრება გამოითქვა. ბევრი რამ გაკეთდა ჩვენთვის საინტერესო ტექსტთან დაკავშირებით. მოკლედ მიმოვიხილავთ ამ კვლევის შედეგებს.

ქართული ტექსტი არ იცნობს ბერძენი რედაქტორის განმარტებას იმის შესახებ, რომ არა მან, არამედ წმინდა ბასილიმ განუწესა ეპიტიმიები მონანიე მონაზვნებს და პირდაპირ დასათაურებულია ასე: „კანონი დღითი-დღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან მამამან ჩუენმან ბასილი განაწესნა“.

ქართული „კანონიკონი“ ორი ნაწილისაგან შედგება. პირველი წარმოადგენს კანონთა კრებულს შესაბამისი სასჯელებით და მნიშვნელოვანი ხარვეზებითა თუ ცვლილებებით შესაბამემა პიტრას გამოცემის პირველ ოცდასამ კანონს. მეორე ნაწილი სხვადასხვა სახის სინანულთა კრებულია, დაწესებული

ბერთათვის ყოველდღიურ, ნაკლებად მძიმე შეცოდებებზე, ამას მისი ქვესათაურიც მოწმობს: „მონასტერსა შინა ყოველნივემცა წესიერად არიან“. აღნიშნული სამონასტრო წესები შეესაბამება ბერძნული გამოცემის 24—51 კანონებს იმ განსხვავებით, რომ პიტრას ტექსტში საუბარია მონაზონ ქალებზე, ქართულ თარგმანში კი — ბერებზე. ყოველივე ზემოთქმულის შექმნეგ ცხადია, რომ სათაური „კანონნი დღითი-დღეთა ცთომათანი...“ შეესაბამება თხზულების მხოლოდ მეორე ნაწილს, რომელშიც საუბარია ყოველდღიურ შეცოდებებზე, მაშინ როდესაც ბასილი დიდს სინამდვილეში მიეწერება „კანონიკონის“ მხოლოდ 7—19 და 22 კანონები. ანუ ე. წ. „პირველყოფილი კანონიკონი“.

ამრიგად, „მცირე სჯულისკანონის“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი ნოწმობს, რომ „კანონარიონს“, ანუ შეცოდებულთა კანონებს „კანონიკონი“ დაუმატეს გვიან, მას შემდეგ რაც მასში გაერთიანდა კანონთა ორი განსხვავებული ჯგუფი და მეორე ჯგუფის სათაური გადმოვიდა წინ¹⁷.

სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით ჩვენ ზოგადად მიმოვიხილეთ „კანონიკონის“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი. ეს ტექსტი იმდენად მნიშვნელოვანი და უნიკალურია, რომ იგი საგანგებოდ შევიწყალეთ. გასაგები მიზეზების გამო ვეხებით „კანონიკონის“ პირველ ნაწილს, ე. ი. მხოლოდ იმ კანონებს, რომელთა უმრავლესობა ბასილი დიდის კანონიკურ მეგვიდრეობას ეყრდნობა. რადგან ქართული ტექსტის ეს ნაწილი გარკვეულად შეესაბამება პიტრას მიერ გამოცემული ტექსტის პირველ 23 წესს, ჩვენი მიზანია გავარკვიოთ, რაში გამოიხატება და რით აიხსნება მათ შორის არსებული „მნიშვნელოვანი ცვლილებები და ხარვეზები“. ამ ორ ტექსტს შორის არსებული სხვაობის ახსნა და მათი ურთიერთმიმართების შესწავლა კი კანონთა წყაროების მოხმობისა და გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია.

„კანონიკონის“ ქართული თარგმანის პირველი ნაწილი, პიტრას გამოცემისაგან განსხვავებით, ერთიან ტექსტს წარმოადგენს. იძაგე იერძილი გამოცემისა და წყაროების მოშველეობით ქართული ტექსტი ბერძნულის ანალოგიით ჩვენ კანონებად დაეყავით¹⁸.

როგორც უკვე აღინიშნა, იოანე კლემასის თხზულება „უხრწნელისა მისთვის შრომათა მიერ და ოფლთა განხრწნადთა კაცთა მიერ მოგებულისა სიწმიდისა და ქალწულობისათვის“¹⁹ საფუძვლად დაედო პიტრას გამოცემის პირველ ოთხ კანონს. ეს კანონებია:

კ ა ნ ო ნ ი 1

პირველი მოსლვამ გულისსიტყვსაჲ, რომელი მოუტდეს და გონებამან მსწრაფლ განიოტოს, რომელსა ეწოდების ბერძნულბერ პაროსვოლინ, უცოდველი არს და არა შეერაცხების ბრალად, რამეთუ მტერისაგან მოუტდების.

უკუეთუ შეიწყნაროს გონებამან და თანა-ეზრახოს, „წმიდაო ღმერთოჲ“ და „მამაო ჩუენოჲ“ თქუას და იმ მუკლი მოიდრიკოს.

¹⁷ Herman, Il più antico. გვ. 113—114.

¹⁸ ჩვენ კანონებად დაეყავით თხზულების უკვე არსებული კრიტიკული ტექსტი (მცირე სჯულისკანონი, გვ. 118—120) ამ „მანიპულაციის“ შეფასება ტექსტის გამომცემლისთვის მიგვიჩვენდა. ჩვენი მოსაზრებების საილუსტრაციოდ და დასამტკიცებლად ავიყენეთ ჩვენი გამოკვლევაში.

¹⁹ იოანე სინელი, კლემასი, გვ. 342—343.

კ ა ნ ი ნ ი 2

უკუეთუ უმეტესადრე იწუართოს და განიგემოვნოს, ბრალსა ქუეშე არს: „მიწყალე“ თქუას და „წმიდაო ღმერთოჲ“ და „მამაო ჩუენოჲ“ და მ მუკლი მოიღრიკოს.

კ ა ნ ი ნ ი 3

ბრძოლაჲ ანუ გვრჯუნისა ანუ ბრალისა მომატყუებელი არს.

კ ა ნ ი ნ ი 4

უკუეთუ ვის დაცემაჲ შეემთხვოს ძილსა შინა, მას დღესა ნუ ეზიარების და სამი „მიწყალე“ თქუას. ყოველსა „მიწყალესა“ ზედა „წმიდაო ღმერთოჲ“ და „მამაო ჩუენოჲ“ და მესამესა „მიწყალესა“ ზედა კერიელესონი — რ, „ღმერთო, მილხინე ცოდვილსა ამას“ — ნ; „უფალო, შეგცოდე, შემინდვე“ — ნ და მუკლთადრეკაჲ ნ.

უკუეთუ მღვდარედ გულისსიტყუათაგან შეემთხვოს შეგინებაჲ, ოც დღე უზიარებელ იუოს და დღითი-დღე ზემოწერილსა მას კანონსა აღასრულებდეს: სამსა „მიწყალესა“ და ნ „მუკლთადრეკასა“.

პიტრას გამოცემის მეხუთე და მეექვსე კანონი, რომლებიც ეხება მალაქიას, შეესაბამება ქართული თარგმანის მეხუთე კანონს:

კ ა ნ ი ნ ი 5

ხოლო კელითდაცემასა აქუს კანონი: მ დღე უზიარებლობაჲ და დღითი-დღე — სამი „მიწყალე“ და ნ მუკლთადრეკაჲ და რ კერიელესონი. „ღმერთო, მილხინე ცოდვილსა ამას“ — ნ, „ღმერთო, შეგცოდე, შემინდვე“ — ნ.

ამ დანაშაულზე დაწესებული სასჯელის ზომის თვალსაზრისით ეს კანონი უშუალო კავშირშია არა პიტრას გამოცემასთან, არამედ „კანონარიონის“ ტექსტთან. (შდრ. მცირე სჯულისკანონი, გვ. 98, 107).

უფრო აშკარაა „კანონარიონის“ გავლენა „კანონიკონის“ მომდევნო ნაწილზე, რომელიც ჩვენ პირობითად ერთი ვრცელი მეექვსე კანონის ქვეშ გავერთიანეთ და მუხლებად დავყავით, თუმცა მისი ფორმისა და შინაარსის გამო გაჭირდება ამ მასალის ერთი კანონის ფარგლებში მოქცევა. ამ კანონის ძირითადი ნაწილი მცირეოდენი ცვლილებით მიყვება პიტრას გამოცემის მეშვიდე კანონს.

ეს უკანასკნელი ეხება სიძვას და მრუშობას და, როგორც უკვე აღინიშნა, ეყრდნობა ბასილი დიდის ოთხ კანონს (18, 58—60). რაც შეეხება ქართულ თარგმანს, იგი აშკარად განიცდის „კანონარიონის“ გავლენას. ამ გავლენით ვხსნით ზოგჯერ ქართულ თარგმანსა და პიტრას რედაქციას შორის არსებულ სხვაობებს.

საილუსტრაციოდ მთლიანად მოგვყავს ამ კანონის ვრცელი ტექსტი:

ა) დედაცაცი, რომელი პირითა დაეცეს მამასა თანა, იგი მამათმავლისა უბოთა ინანდეს.

ბ) უკუეთუ სხუასა თანა კოცნითა და ურთიერთას მიახლებითა შეემახვოს შეგინებად, ოთხმოც დღე უზიარებელ იყვნენ ორნივე და ზემოწერილსა მას კანონსა დღითი-დღე აღასრულებდენ და პურსა და წყალსა და მხალსა უმგებარსა და ცერუსა ჰპამდენ უღვწოდ და უზეთოდ.

გ) უკუეთუ კულა კელისმიყოფად და კოცნად იქმნას და დაცემად დინებითა და არა შეემახვოს, მ დღე ოდენ აღასრულონ კანონნი, ვითარცა კელითდაცეპისა.

დ) სიძვისა კანონი ერისკაცთათჳს 8 წელი განწესებულ არს; ხოლო მონაზონთა სქემოსანთაჲ ანუ ენკარტისტაჲ სიძვისა კანონი არა განწესებულ არს, არამედ სიძვითა თუ დაეცნენ, მრუშებისა კანონი მიეცემის, ვითარცა წმიდამან ბასილი განაწესა იე წელი.

თვნიერ არცა პირველთა მამათა, არცა წმიდისა ბასილის კანონთა შინა განწესებულ არს შეცოდებულთათჳს მარხვაჲ ანუ მღუძარებაჲ. ანუ მუქლთადრეკაჲ მრავალი, არამედ წმიდისა ზიარებისაგან განუენება ოდენ. აწ უკუეთუ განიცადე თითოეული ამოთ საქმეთაჲ: უკუეთუ მონაწილი იგი დენისა სუმაჲ აიკრებდეს, შენცა ამის მოღუაწებისათჳს წელიწადი ერთი უზიარებლობაჲ მოუწყუდე; უკუეთუ წუელად აიკრიბოს, ეგრეთვე; უკუეთუ თევზი, გინა ზეთი იმარხოს, ეგრეთვე კანონი შეუმოკლე; უკუეთუ მუქლთადრეკაჲ მრავალი მიიღოს, შენცა კანონი იგი შეუმოკლე. უკუეთუ მონაწილი იგი ერისკაცი იყოს და მონაზონებისა სახესა შეიმოსდეს, შეუმოკლე კანონი და ადრე მიეცე შეზღობაჲ, რაჲთუ მოვიდა ქეშპარტად სინანულად და ეგუღების სიკუდილამდე შრომაჲ და მოღუაწებაჲ.

და სხუათა მათ დიდთა ცოდვათა: კაცისკლვათაჲ და მრუშებისა და მამათმავლობისა და პირუტყუებისაჲ და მწამლველობისაჲ და სხუათა ესევეითართა კანონნი ზემოწერილ არიან.

ე) მონაზონი, გინა ენკარტისი, უკუეთუ განვიდეს მონასტრით და იქორწინოს, მემრუშე არს და წარწყმედულ, უკუეთუ კულა შეიგონოს და მოიქცეს, სინანულისაებრ მისისა მიეცეს კანონი. უკუეთუ კულა შემძლებელ იყოს წინამძღუარი მისი, უნებლიეთცა მოიყვანოს მონასტრად და უზიარებლობაჲ დასდვას, ვითარცა მრუშებისათჳს განწესებულ არს და სხუად კანონი ყოველი მისცეს და წყლულებაჲ იგი სულისა მისისაჲ განკურნოს.

ამ კანონის პირველ მუხლში მოხსენიებული დანაშაული მამათმავლობის ტოლფასია და „კანონარიონის“ მიხედვით მრუშობის კანონით ისება, რაც თხუთმეტი წლით განკანონებას ნიშნავს. არაფერია ნათქვამი კონკრეტულად როგორც ამ, ისე ორ მომდევნო დანაშაულზე პიტრას გამოცემის შესაბამის კანონში.

მრუშობისა და სიძვის სასჯელის ზომები სხვადასხვა რედაქციაში განსხვავებულია. „კანონიკონში“ სიძვის კანონი ერისკაცებს რვა წელს განუწყესებს. ბასილი დიდის 59-ე კანონი და „კანონარიონი“ შეიღს. „კანონარიონისა“ და „კანონიკონის“ მიხედვით ბასილი დიდმა მრუშობისათვის 15 წლის უზიარებლობა განაწესა, პიტრას რედაქციის მიხედვით კი — ორჯერ შეიღი.

„კანონიკონის“ რედაქტორსა თუ ავტორს ანდა, შესაძლოა, მთარგმნელსაც არა აქვს ტექსტის სისრულის პრეტენზია, ამიტომ სრულიად სამართლიანად აუწყებს მკითხველს, რომ სხვა დიდ ცოდვთა კანონები „ზემოწერილ არიან“ და „შეცოდებულთა კანონებზე“ მიუთითებს²⁰.

ამ მითითებით თითქოს წერტილი დაესვა მეექვსე კანონს და წრეც შეიკრა. ამის შემდეგ სრულიად მოულოდნელად კვლავ ჩნდება კანონი მეშვიშე მონაზონზე თუ ენკრატისზე, მაშინ როდესაც ზევით უკვე იყო საუბარი ამის თაობაზე. ეს ნაწილი ბასილი დიდის მესამეოცე კანონს ეფუძნება და აშკარად გვიან ჩამატებულის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

მომდევნო ოთხი კანონი, რომელიც ასევე ბასილი დიდის კანონიკურ მემკვიდრეობას ეყრდნობა, შეიძლება ითქვას, რომ მისდევს პიტრას რედაქციის შესაბამის კანონებს.

კ ა ნ ო ნ ი 7

უკუეთუ ვინ იპაროს რაჲ და შეინანოს და აღიაროს და ნაპარევი იგი შეაქციოს, მ დღე უზიარებლობაჲ დაიძარბოს. უკუეთუ კულა შეაცნან და შესწამონ, კანონი მისი ორ წელ განწესებულ არს. გარნა უკუეთუ ლობიერად შეინანოს, ექუს თუედმდე შენდობა ეყოს. უკუეთუ კულა ნაპარევი იგი ეკლესიისა ჭურჭელი იყოს, ეკლესიისა მკრეხელთა კანონი მიეცემის წყალობით: სამ წელ უზიარებლობაჲ მიეცეს და კანონი სინანულისაჲ.

კ ა ნ ო ნ ი 8

საფლავისა მკუთერველთა კანონი ათ წელ არს. უკუეთუ ლობიერად ინანდეს ბრალეული იგი, სამ წელ შეენდოს.

კ ა ნ ო ნ ი 9

უკუეთუ დედაკაცი იძულებით განიჭრწნას მამაკაცისაგან, უკუეთუ ჟამსა მას მახლობელ არავინ იყო, რადთამცა კელი აღუპყრა და დაჰყარა, ქალწული იგი უბრალო არს, ხოლო მაიძულებელი იგი მკლველი არს; ხოლო უკუეთუ იყვნეს კაცნი მახლობელად და არა კმაყო, არცა უკმო დედაკაცმან მან, ჩანს, ვითარმედ ინება მან საქმე იგი. უკუეთუ ერისკაცი იყოს, სიძვისა კანონი მიეცეს; უკუეთუ კულა ენკრატისი იყოს, მემრუშისა კანონისა თანამდებ არს.

კ ა ნ ო ნ ი 10

უკუეთუ თავჲ ანუ სხუაჲ რაჲ ქუეწარმავალი შთაჲრდეს ლაქუასა წყლისასა, ანუ ზეთსა, გინა ღვსოსა და მსწრაფლ ცნან და განაგდონ, ევლოგიაჲ განცხადებისაჲ შთაასხან და მდღელმან ლოცვაჲ წართქუას და განწმედილ არს იგი. უკუეთუ კულა ღვსოსა მას, ანუ ზეთსა, გინა წყალსა შინა მოკუდეს ქუეწარმავალი იგი და უმეცრებით ჰამონ მისგან ანუ სუან, პირველ ლოცვისა შვდ დღე არა ეზიაროს, ხოლო სამ დღე წუელაჲ და ღვნოჲ იმარბოს.

²⁰ ეს ფაქტი აღნიშნული აქვს გამომეგებლს: „მეტირე სქელისკანონი“, გვ. 10.

ამრიგად, მეშვიდე კანონი წარმოადგენს პიტრას გამოცემის მეთვრამეტე კანონს, მერვე კანონი — მეცხრამეტეს, მეცხრე კანონი — ოცდაერთეს, ხოლო მეათე — ოცდამეერთეს.

ბასილი დიდი	პიტრას რედაქცია	ქართული თარგ.
კან. 61	კან. 18	კან. 7
კან. 66	კან. 19	კან. 8
კან. 49.	კან. 22	კან. 9
—	კან. 21 (დამატ. გვიან)	კან. 10.

ამგვარად, „კანონიკონის“ ქართული თარგმანი, ისევე როგორც ფსევდო-თეოდორეს კანონთა კრებული, კიდევ ერთხელ გამოირიცხავს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ პიტრას რედაქცია წარმოადგენს კონსტანტინეპოლის პატრიარქის, იოანე მმარხველის, შემოქმედებას. ცხადია, ჩვენ უარს ვამბობთ, სხვაობა პიტრას რედაქციასა და ეფთვიმე ათონელის თარგმანს შორის მხოლოდ მთარგმნელის ინიციატივით ავხსნათ. განსაკუთრებით თვალშისაცემია ის გარემოება, რომ პიტრას რედაქციის პირველი 23 კანონი სამჯერ აღემატება „კანონიკონის“ შესაბამის ნაწილს.

მოცულობათა შორის სხვაობის მიზეზი ალბათ ისიც არის, რომ რედაქტორი თუ მთარგმნელი აშკარად იადვილებს საქმეს, როდესაც დაანტერესებულ პირთ დიდი ცოდვების სასჯელების გასაცნობად „კანონარიონზე“ მიუთითებს. „კანონარიონის“ გავლენა „კანონიკონზე“ აშკარაა და ექვს არ იწვევს.

იქმნება შთაბეჭდილება, რომ „კანონიკონის“ ავტორი იყენებს არა უშუალოდ ბასილი დიდის კანონებს, არამედ ეყრდნობა „კანონარიონის“ მიხედვით ამ კანონთა გადამუშავებულ ფორმებს, რასაც მოწმობს ეპიტიმიათა რედაქციული სახე. მოგვეყვას ბასილის კანონები შესაბამისი ტექსტებით „კანონარიონიდან“ და „კანონიკონიდან“.

ბ ა ს ი ლ ი დ ი დ ი

კანონი 58 (58) რომელმან იმრუშოს, ათხუთმეტ წელ უზიარებელ იყოს სიწმიდეთა და ოთხ წელ უკუე შესტიროდის, ხუთ წელ მსმენელ იყოს, ოთხ წელ შეუვრდებოდის, ორ წელ ღგეს მორწმუნეთა თანა თვნიერ ხოლო ზიარებისა და ეგრეთლა ეწიაროს.

კანონი 60 (60) დედაკაცმან, რომელმან ქალწულებად აღუთქუას და აღუთქუმა თესი განატრუვოს, ჟამი განწესებული ცოდვასა ზედა მრუშებისასა სრულ-ყოს მანცა განგებულებასა შინა თვისისა ცხოვრებისასა. და ეგრეთვე, რომელმან მონაზონებრივი ცხოვრება აღუთქუას და გარდაჰყდეს.

„კ ა ნ ო ნ ა რ ი ო ნ ი“

„კ ა ნ ო ნ ი კ ო ნ ი“

„...ეგრეთვე სქემოსანი მონაზონი, გინა ენკრატისი, სადაცა დაეცენ, მრუშებად არს და მრუშებისა კანონი მიეცემის, ვითარცა განაწესა მნათობმან მან ეკლესიათამან და მოციქულთა მადლისა თანა-ზიარმან

„...ხოლო მონაზონთა სქემოსანთად ანუ ენკრატისთად სიძვისა კანონი არა განწესებულ არს, არამედ სიძვითა თუ დაეცენ, მრუშებისა კანონი მიეცემის, ვითარცა წმიდამან ბასილი განაწესა იე წელი“. გვ. 1:19.

დიდმან ბასილი, რომელმან-იგი რამ-
ცა თქუა, ღმერთი იტყოდა პირით
მისით“. გვ. 94.

მხოლოდ „კანონიკონის“ ქართული თარგმანი ატარებს ბასილი დიდის სახელს. ისმის კითხვა, რამდენად სამართლიანია ეს სათაური, თუ პიტრას რედაქციისაგან განსხვავებით მისი მხოლოდ ხუთი კანონი უკავშირდება ბასილი დიდის კანონიკურ მემკვიდრეობას?

ალხიშნავეზი, რომ „ეფთვიმე მთაწმიდელის კანონიკური კრებული თავისი შედგენილობით სრულიად ორიგინალური და ერთადერთია ქრისტიანული ეკლესიის სამართლის ისტორიაში. მისი მსგავსი შედგენილობის კრებული არ იცის არც ბიზანტიის და ქრისტიანული აღმოსავლეთის, არც სხვა ქვეყნების საეკლესიო სამართლის ისტორიაში“²¹.

შესაძლოა. მაგრამ ეს არ არის შემთხვევითი მოვლენა და პირველი სამი ძეგლის VI საეკლესიო კრების კანონების, „კანონარიონისა“ და „კანონიკონის“ ერთ კრებულში შეტანის მიზანშეწონილება ეჭვს არ იწვევს. არც იმას გამოვრიცხავთ, რომ ამგვარი კრებული ბერძნულ ენაზეც არსებულყო. სამივე ძეგლი ეყრდნობა მოციქულთა, წმიდა კრებებს და ბასილი დიდის კანონებს. „კანონარიონი“, რომლის გავლენაც „კანონიკონზე“ აშკარაა, თავის მხრივ უკავშირდება VI კრების კანონებს, რასაც მოწმობს შემდეგი ადგილი „კანონარიონიდან“: „ამათ რვათა კორციელთა ცოდვათა კანონი უზიარებლობისაჲ მონანულთათჳს განწესებულ არს წმიდათა მოციქულთაგან და პირველთა მამათა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისა. და მერმე კუალად წმიდათა მათ მამათა მეექუსისა კრებისათა აკსენნეს და დააწესნეს კანონნი იგი მათ მიერ აღწერილსა მას რჩელისკანონსა შინა, რომელ-იგი განაწესეს მათ კეთილად და შუენიერად...“ (მცირე სჯულისკანონი, გვ. 96).

ამგვარად, ქართული თარგმანის მიხედვით გაჭირდება რომელიმე თხზულების გამოყოფა. სამივე ვალშია ბასილის კანონიკური მემკვიდრეობის წინაშე.

ფ ს ე ე დ ო ი ო ა ნ ე ო ქ რ ო პ ი რ ი

ქართული ვერსიები

CPG 5180 (13) „ქალწულებისათჳს და წმიდათათჳს. — არა თუ ცუდად რამე იყო მოსლვაჲ მაცხოვრისა ჩუენისა სოფლად...“ A 19, 233—234; ათ. 11, 288—289; A 95, 194v—195v; ათ. 80, 288—289; ქუთ. 187, 194r—196r. ეს პომილია ქართულ ხელნაწერებში ატარებს იოანე ოქროპირისა (A 19 და A 95) და ბასილი დიდის სახელებს.

CPG 5180 (14) „ქალწულთათჳს. — შორის მართალთა საფრქვესა სდგათ, ო ქალწულნო წმიდანო, იყვნედ წუთითლ ფრთენი საქმეთა თქუენთანი...“ A 19,

²¹ მცირე სჯულისკანონი, გვ. 3.

234—235; ათ. 11, 288—289; A 95, 194v—195v; ათ. 80, 289—290; ქუთ. 187, 196r—199r. A 19-ში ეს თხზულება მიეკუთვნება იოანე ოქროპირს, დანარჩენ ხელნაწერებში კი ბასილი კესარიელს.

CPG 4684 „სულისათვის დაბადებისაჲ მათეს თავისა(?)“. — მსგავს არიან, რომელთა საქმენი კეთილნი ჰქონდიან და სარწმუნოებასა შინა ცთომილ იყუნენ...“ იერ. 4, 7r—8r. ეს თხზულება წარმოადგენს იოანე ოქროპირის VIII პოზილიას—Περί ψυχῆς, PG 63, 661—664 (იხ. Eclogae ex homiliis, PG, 63, 567—902).

ფ ს ე ვ დ ო მ ე ლ ე ტ ი ა ნ ტ ი ო ქ ე ლ ი

CPG 3425(5) „სინანულისათვის. — სასოებაჲ ცხორებისაჲ უწყესს მონანულთა“. თხზულება დატულია უდაბნოსა (A 1109, 57r—64r) და პანხლის (A 95, 233v—240v) მრავალთავეებში. პირველში იგი მიეწერება ბასილი კესარიელს, მეორეში მელეტი ანტიოქელს. ეს თხზულება რიგით მეხუთეა იმ ცხრა პომილიიდან, რომლებიც ცნობილია მელეტი ანტიოქელის სახელით და მხოლოდ ქართულმა ხელნაწერებმა შემოგვინახეს²².

ს ს ა ე ქ ვ ო თ ხ ზ უ ლ ე ბ ე ზ ი

(DUBIA)

CPG 2863. ასკეტური პროლოგი 5.

CPG 2888. ასკეტური სიტყვა 10.

CPG 2890. ასკეტური სიტყვა 12.

CPG 2891. ასკეტური სიტყვა 13.

CPG 2897/1/. ეპიტიმეები 24.

CPG 2910. თარგმანებაჲ რიე (115) ფსალმუნისაჲ. — „მრწმენა მე, რომლი-სათესცა ვიტყოდე: ხოლო მე დავმდაბლდი ფრიად...“ (PG 30, 104—116).

CPG 2911. ესაიას წინასწარმეტყველების კომენტარი. ამ თხზულების სრული თარგმანი ქართულ ენაზე არ არსებობს. მისი გამოკრებილი ტექსტი ქართულ ხელნაწერებში ცნობილია, როგორც „სწავლა მამისა ჩუენისა ბასილისი. — სახარებასა შინა წერილ არს...“ ეს თხზულება შედის ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილ იმ უსათაურო „სწავლათა“ რიცხვში, რომელთა ერთობლიობა მათი ასკეტური ზასიათისა თუ შინაარსის გამო ჩვენს მიერ მიჩნეული იქნა ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთ მოკლე, თავისებურ რედაქციად (იხ. გვ. 69—70) გარდა აღნიშნული კომპილირებული თხზულებისა, ამ ნაწარმოების მცირე ფრაგმენტები დატულია შემდეგ ძეგლებში: პირველი, სათაურით „წმიდისა ბასილისი ესაიასს თარგმანებისაგან“, შემოგვინახა არსენ იყალთოელის მიერ თარგმნილმა „დიდმა სჯულისკანონმა“, კერძოდ, ეპისტოლეშ, რომელიც ცნობილია ტარასი ეპისკოპოსის სახელით²³.

²² კ ე ე ლ ი ძ ე, უცხო ავტორები, გვ. 100, № 10; van Esbroeck, Les plus anciens, გვ. 141—142.

²³ დიდი სჯულისკანონი, გვ. 434—435 (PG 30, 500—501, მუხ. 220-ის ბოლო ნაწილი-დასაწყ. „Νόμον ὁν Σωταξεν...“).

მეორე ფრაგმენტი სათაურით: „წმიდისა ბასილისი ესაიას თარგმანებისა-გახ“ დატულია გვიანდელ კრებულში, სახელწოდებით „მარგალიტი“. ამ კრებულის შედგენილობა განხილულია წინამდებარე ნაშრომის შემდეგ თავში „ბასილი კესარიელის თხზულებები გვიანდელ ქართულ კრებულებში“. ამ სამტექსტს შორის არ არსებობს პირდაპირი კავშირი. ისინი სხვადასხვა ვზით შემოვიდნენ ქართულ თარგმნულ ლიტერატურაში. პირველი წარმოადგენს ამ თხზულების ვრცელ, მაგრამ კომპილირებულ ტექსტს, მეორე — მისი მეორე თავის მოკლე ნაწყვეტს, ხოლო მესამე — ამ თხზულების ცალკეული ფრაგმენტების მოკლე ერთობლიობას.

CPG 2912. „სწავლა . . . რომელი თქუა ლაქიზეს შინა ქალაქსა“²⁴ (PG 31. 1437—1454). ეს თავი წარმოადგენს ეფთვიმე ათონელის მიერ თარგმნილი კრებულის „ითიკის“ შემადგენელ თხზულებას.

CPG 2913 (BHG 1922) „შობისათჳს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა წმიდისა ქალწულისა ღმრთისმშობლის. — ქრისტეს შობაჲ თჳსი იგი და პირველი“ და დაუსაბამოჲსა მის მისისა ღმრთეებისაჲ ღმელით პატივეცემბოდნენ და უფროჲსა და გონებათა ჩუენთა ესწავებოდნენ არა გამოძიებაჲ მისი, არცა გამოკულევაჲ...“ (PG 31, 1457—1476). აღნიშნული თხზულების თარგმანი ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს და შესულია როგორც „ითიკის“ სრულ ნუსხეში, ისე მეტაფრასულ კრებულებში.

ფ ს ე ე ღ ო ბ ა ს ი ლ უ რ ი თ ხ ზ უ ლ ე ბ ე ბ ი

(SPURIA)

CPG 2889. ასკეტური სიტყვა 11;

CPG 2893. ასკეტური სიტყვა 15;

CPG 2895. სამონასტრო კონსტიტუციები;

CPG 2900. წერილები: ებ. 41 — ივლიანეს ბასილი; ებ. 353 — ლიბანის ბასილი.

CPG 2920. „თარგმანებაჲ ოცდამერვისა ფსალმუნისაჲ (მეორე). — გარე-გან წმიდისა ეზოჲსა არა ჟერ-არს თაყუანისცემაჲ უფლისაჲ, არამედ შინაჲჲ მისი...“ (PG 30, 72—81).

„ფსალმუნთა თარგმანების“ შემცველ ბერძნულ ხელნაწერთა ერთი ნაწილი არ შეიცავს ზემოხსენებულ ქადაგებას. ბერძნულ ხელნაწერში Rome, Vaticanus 415 (X ს.) — იგი დანარჩენი თავების ბოლოსაა მოთავსებული. მასზე დართული კომენტარი გვაშეცნობს, რომ 28-ე ფსალმუნის თარგმანება არ ეკუთვნის ბასილი დიდს და ამიტომ გადატანილია კრებულის ბოლოს²⁵.

CPG 2926. „სულისა წმიდისათჳს. — რომელი ნათელ-იღებდეს სახელსა ზედა წმიდისა სამებისასა, ნათელ-იღებს სახელითა მამისაჲთა...“ (PG 31, 1429—1437)²⁶. თხზულება წარმოადგენს „ითიკის“ შემადგენელ პოპილიას. ქართული თარგმანი შეიცავს ორ ჩანართს გრიგოლ ნაზიანზელის ამავე სახელწოდების თხზულებიდან²⁷.

²⁴ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი, გვ. 187—189.

²⁵ R u d b e r g, Etudes, გვ. 79.

²⁶ ტექსტი გამოცემულია: ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი, გვ. 163—170.

²⁷ პოპილიაში ჩანართები ორ ადგილას გვხვდება. „ერთი პოპილიის თავში, ურავილან: „და ნუგეშისმცემელი იყო. და იყო და იყოს...“ ვიდრე „ეითარ მე ღმერთ მყოს, ანუ ეთარ

CPG 2933. „მცნება წმიდა ბასილისი მღვდელთა მიმართ“ (PG 31, 1685—1688). არსებობს ამ თხზულების ორი ქართული რედაქცია. პირველი, „მცნება წმიდისა მანისა ჩუენისა ბასილი კესარიისა-კაბადლუკისა მთავარეპისკოპოსისა მღვდელთა მიმართ“ ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს და შეიცავს ხელნაწერს A 584, 247v—248v. მეორე თარგმანი („პრიოდ თავისა, ჰ ხუცესო...“) შესრულებულია არსენ იყალთოელის მიერ. (A 72, 251r—v; Q 106, 287v—288v. ხშირად გვხვდებით ამ თხზულებას აგრეთვე კრებულებში სახელწოდებით „მარგალიტი“. (იხ. ბასილი კესარიელის თხზულებები გვიანდელ კრებულებში, გვ. 149).

ქ ა რ თ უ ლ ი ე ე რ ს ი ე ბ ი²⁸

CPG 2990. „მიცვალება ყოვლად წმიდისა... მარადის ქალწულისა მარიამისა ქუეყანით ზეცად ამალუებისათჳს — სამებაჲმან წმიდამან, ცხოველმან, დიდებულმან. დაუსაბამომან და დამბადებელმან ყოველთა დაბადებულთამან, რომელ არს მამაჲ, ძე და სულიწმიდაჲ, ერთი უფალი და ერთი ღმერთი, ამან სახიერჲან ღირს მყო ძიებად საშინელსა საიდუმლოსა...“ ეს ნაწყევტი წარმოადგენს აღნიშნული თხზულების პირველ აბზაცს. ხელნაწერთა ერთი ნაწილი კი იწყება არა პირველი, არამედ მომდევნო აბზაცით: „რაჲჲს სულისა მიერ წმიდისა ღმრთისწმობელსა მარიამს ეუწყა ჟამი განსლვისა თჳსისაჲ ამიერ სოფლით...“ ტექსტი გამოცემულია სრული სახით²⁹. მისი შემცველი ხელნაწერები დასაწყისების მიხედვით ორად დაჯგუფდება³⁰.

შეიერთებს ღმერთსა“ (იხ. ტექსტი: 163, 34—164, 24), მეორე — ბოლოში. იგი იწყება ურთხით: „მე უკუე ესრეთ მრწამს ესე და ესრეთაჲმც მრწამს...“ და გრძელდება ტექსტის ბოლომდე. 167, 21—170, 9^ა. ამ ჩანარების წყაროს გრიგოლ ღვთისმეტყველის იმავე სახელწოდების პოშილია წარმოადგენს.

თვითონ ბერძნულში ბასილი დიდის „პოშილის „სულისა წმიდისათჳს“ ორი რედაქცია არსებობს: მოკლე და ვრცელი. მოკლე რედაქცია მთავრდება შემდეგ ადგილას: *παισιφύγιαι·α·α·α·* *ἐκ·δ·ω·α·ε·* (PG 31, 1436, A 1) ე. ი. ზუსტად იქ, სადაც ქართულ თარგმანში მეორე შემატება იწყება (შდრ. მეორე შემატების წინა ფრაზა ქართულ თარგმანში: „არამედ კმა-ეყოფოდენ მას სახელი იგი სულისაჲ და მსგავსებაჲ“ 167, 20). ბერძნულ ხელნაწერთა უმეტესობას დაიწული აქვს ბასილი კესარიელის პოშილის „სულისა წმიდისათჳს“ მოკლე რედაქცია, ვრცელი რედაქცია მხოლოდ ოთხ ხელნაწერშია შემონახული, რომელთაგან უძველესი X საუკუნისაა. (ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი, გვ. 070—071; Rudberg *Études*, გვ. 56).

²⁸ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ კეკელიძე-ფერაძის შრომაზე დაყრდნობით პოპულარულმა ბიბლიოგრაფიულმა საძიებელმა (CPG) ამ სახელწოდების ქვეშ გააერთიანა ის თხზულებები, რომელთაც პარალელები არ ეძებნებათ სხვა ენაზე. გამოკვლევაში მათ უფრო ვრცლად ეუხებით. ჩვენ მიერ ბასილის შემოქმედების შემდგომი კვლევის პროცესში გამოვლინდა ის ფსევდობასილური თხზულებები, რომლებიც თავის დროზე ვერ მოხვდნენ კ. კეკელიძის ბიბლიოგრაფიაში. ამ ბარეზების შევსების მიზნით, კლაივის ნომრების ამოწურვის შემდეგ კვლავ ეგრძელებთ ფსევდობასილურ თხზულებათა (მათ შორის ბასილი დიდის ქართული ევრსიების) ჩამოთვლას.

²⁹ Van Esbroeck, *L'Assomption*, გვ. 128—163.

³⁰ სრული რედაქცია დასაწყ. „სამებაჲმან წმიდამან...“ დატულია შემდეგ ნუსხებში: Sin 68, 40r—157r; იერ. 20, 294r—317v; S 449, 4r—23v; H 1760, 146r—158r; ქუთ. 131, 24r—151v; ქუთ. 544, 2r—124v; S 4945, 1r—74r; S 1498, 3r—19v და ა. შ. თავნაკლული რედაქცია დასაწყ.: „რაჲჲს იგი სულისაჲმან წმიდისა...“ A 103, 3r—34v; A 1049, 1r—32v; H 102; H 186, 89r—117v H 946, 2r—31v; H 1078, 1r—28r. S 300, 17r—27r; S 2452, 10r—28r და ა. შ.

ამრიგად, კ. კეკელიძის შრომაში „უცხო ავტორები...“ № 11-ის ქვეშ მოთავსებული „ღმრთისმშობლის მიცვალება“ დასაწყისით „რამეს სულისა მიერ წმიდისა...“ და ამავე შრომაში 26-ე ნომრად შეტანილი „ღმრთისმშობლის მიცვალება“ დასაწყისით „სამებაჲმან წმიდამან...“ ერთსა და იმავე ნაწარმოებს წარმოადგენს. განსხვავებულია მხოლოდ მათი დასაწყისები.

ეს თხზულება თავსდება ღვთისმშობლის მიცვალებაზე შექმნილ ციკლში BHG 1056-სა და იოანე მახარებლის სახელით ცნობილ BHG 1055 ტექსტებს შორის. სათაურის გარდა, ბასილი კესარიელის სახელი ჩნდება ერთ-ერთ ბოლო, 91-ე პარაგრაფში (გამოცემაში თხზულება 94 პარაგრაფად არის დაყოფილი). მხოლოდ ეს ფაქტი არ არის საკმარისი იმის დასამტკიცებლად, რომ მთელი თხზულება აღნიშნულ ავტორს მიეკუთვნება. ყოველ შემთხვევაში, იგი ყველაზე სრული და ძველი ტექსტია, დაწერილი ღვთისმშობლის მიძინების თემაზე, რომელიც იცნობს დიონისე არეოპაგელის, იერეთეოსის, ტროფესა და ტიტეს სახელებს³¹.

CPG 2991. „თქუმული „სინანულისათჳს და სიკუდილისა. — არა არს საზინელ კაცთა მბრძოლთათჳს არცა ლახუარი და არცა მახული...“³² Sin. 36, 62r—74v; ათ. 9, 110r—121v; A 56, 96r—107r; A 1142, 120—133; S 1139, 145—171; H 1662, 149v—163r.

CPG 2992. „თქმული... შურისათჳს და სახმ სინანულისაჲ მორწმუნეთათჳს³³ — ვითარცა-იგი რაჲ ორბი სპეტაკი იპოვების ყოვლადვე ადგილთა სულმყარლთა...“ ბ. ლტიეს აზრით ეს ორი უკანასკნელი თხზულება არაბული წარმომავლობისაა³⁴. „თქმული-შურისათჳს...“ აშკარად განიცდის ბასილი დიდის ამავე სახელწოდების ჰომილიის გავლენას. ამაზე მიუთითებს მსგავსი ადგილები ორივე ნაწარმოებიდან³⁵:

„არამედ ვითარცა ორბნი მძორებრისა მიმართ მივლენ. რომელნი-რგი მრავალთა სურნელთა და შუენიერთა ადგილთა თანა-წარჰვდებიან და სიმყარელსა მას ზედა მივლენ, და ბუზნი მრთელთა მათ ადგილთა თანა-წარჰვლენ და წუთხისა მიმართ და დამპლისა ჯორცისა მივლენ, ეგრეთვე მოშურნენი ბრწყინვალეებათ: მათ ცხორებისათა და სათნოებათა სიდიდესა ყოლადვე არა მიჰხედვენ და ზენეშთა მათთჳს ისწრაფიან და მათ ზედვენ...“ (ბასილი კესარიელის, გვ. 83).

„ვითარცა-იგი რაჲ ორბი სპეტაკი იპოვების ყოლადვე ადგილთა სულმყარლთა მწინეულევენთა და ერიდების იგი ბოსტანთა და სამოთხეთა და ადგილთა სურნელთა, და ეგრეთვე მწერთა დაუტევნიან გუამნს სურნელნი და ცოცხალნი, და დაეხვნიან წუთხსა წყლულებათასა. ეგრეთვე მოშურნენი და შინაგამხედველნი ყოლადვე არა მიხედვენ კეთილთა საქმეთა და სათნოებათა მოყუისისათა, არამედ გამოიწულივენ და გამოეძიებენ შებრკოლებათა და აუგთა ძმისა თჳსისათა, რადთა მომოსდებდნენ, ტკივილით ამხილებდენ მას და აყუედრებდენ...“ (მამათა სწავლანი, გვ. 151—152).

³¹ ე ა ნ ე ს ბ რ ი კ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 123.

³² ტექსტი გამოცემულია: მამათა სწავლანი, გვ. 138—151.

³³ ტექსტი გამოცემულია: მამათა სწავლანი, გვ. 151—161.

³⁴ O u t t i e r. Les Enseignement des Pères, გვ. 41.

³⁵ დასახ. ნაშრ., გვ. 41.

CFG 2993. ლოცვა ზიარებისათვის... — „გმადლობ, შენ უფალო, მამაო მოწყალებისაო და ღმერთო ყოელისა ნუგეშინისცემისაო...“ Sin. 78, 1r—8v; A 10, 250—261; A 82, 19v—22v; 84, 81v—83v; A 123, 96r—101r; A 1153, 257r—260v.

CPG 3000. ამ ნომრის ქვეშ გაერთიანებულია ბასილი დიდის სახელით ცნობილი შემდეგი თხზულებები: 1. შვიდი ასკეტური ხასიათის კომპილაციური თხზულება, რომლებიც დაწვრილებით განვიხილეთ და თავისი შედგენილობითა და შინაარსით მივიჩნიეთ „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთ რედაქციად. ამ თავების ნაწილობრივი იდენტიფიკაციის შემდეგ კლავისის აღნიშვნაში შევიტანეთ შესწორება: უსათაურო „სწავლა“ დასაწყისით „სახარებასა შინა წერილ არს...“, როგორც დავადგინეთ, წარმოადგენს „იასის წინასწარმეტყველების“ კომენტარის შემოკლებულ ტექსტს და ჩვენ მიერ გატანილი იქნა „საეკლესია“ რიცხვში CPG 2911 ნომრის ქვეშ. ხოლო უსათაურო სწავლა — „ძანო, ნუუყუე რომელი დაცის...“ წარმოადგენს ბასილი კესარიელის 46-ე წერალის ფრაგმენტს.

2. კრებული „სამასეულის“ ბასილი კესარიელის კუთვნილი 100 სენტენცია. ჩვენ უკვე მივუთითეთ, რომ ამ სენტენციათა ერთობლიობა წარმოადგენს ზემოაღნიშნული ასკეტური ხასიათის შვიდი თავიდან ერთ-ერთს: „სწავლა ლოცვისათვის და სხუთა თითოსახეთა სათნოებათათვის“.

3. კლავისის ამავე ნომრის ქვეშ გაერთიანებულია კრებულ „სუფევის“ ის რამდენიმე თავი, რომელიც ფსევდობასილურად არის მიჩნეული. ესენია: ა. სიყუარულისათვის (სუფევის მეორე თავი), ბ. სამარადისოვსა ლოცვისათვის და მადლობისათვის ღმრთისა (სუფევის მეხუთე თავი), გ. ანგართა მიმართ (სუფევის მეშვიდე თავი), დ. მოვასშეთა მიმართ (სუფევის მერვე თავი). ვერადერს ვიტყვით პირველზე. დანარჩენი სამი ნაწარმოები ვანეკუთვნება ბასილი კესარიელის კალამს (იხ.: წინამდებარე ნაშრომის თავი „ბასილი კესარიელის თხზულებები გვიანდელ ქართულ კრებულებში“) და მათი ნაყალბეად ჯამოცხადება არ შეუძლებელია. გუგუბრობა გამოიწვია იმ გარემოებათ, რომ კ. კეკელიძის ნაშრომში (უცხო ავტორები...) არააღვრია ნათქვამი მათ წარმოდგენაზე.

4. „თქუმული... სარწმუნოებისა სამებისა და ერთაარსებისა და ორთა ბუნებათა ქრისტესთა. — ვინებე მოთხრობად, რომლითა სარწმუნოებითა...“ H 24, 28r—29v; A 735, 34—36.

5. „ორთათვის ბუნებათა ქრისტესთა შეერთებისათვის. — ხოლო აწ ვიწყო და მოგაქსენო..“ A 735, 36—37; H 24, 29v—30v.

6. „სარწმუნოებისათვის ჯორცთა შესხმისა. — ხოლო ჯორცთა შესხმა იგი ძისა ესრეთ გურწმენინ...“ A 735, 37—38; H 24, 30v—31v.

7. „ბასილის თქუმული კენის შვლთა შურისგებათათს...“³⁶ ეს სათაური ამოღებულია „იოანეს და ექვთიმეს ცხოვრებიდან“. ფფთვიმეს თარგმანთა სიაში მას მოჰყვანეს მეოთხე ადგილი უპირავეს აღნიშნული ტექსტი დღეისათვის უცნობია.

CPG 3005. კლავისის ამ ნომრის ქვეშ მოთავსებულია ციტატები ბასილი კესარიელის იმ თხზულებებიდან, რომლებიც დაცულია სამ სინურ ხელნაწერში Sin. 8, 141—142v, Sin. 35, 313v—314v, Sin. 36, 189r—191v³⁷. ამ ცი-

³⁶ კ ე კ ე ლ ი ძ ე, უცხო ავტორები, გვ. 22, № 18.

³⁷ G a r i l l e. Catalogue, გვ. 28, 3; გვ. 119, 3; გვ. 138, VI.

ტატების შემცველი თხზულება გამოცემულია (იხ.: მამათა სწავლანი, გვ. 314—317). ამასთანავე, როგორც ჩანს, სინ. 36-ში დატული ტექსტი ეკუთვნის სხვა მთარგმნელს.

აქ სრულდება კლავისის ნომრები, ანუ ბასილი დიდის ქართული ვერსიების სია. ჩვენი კვლავ ვაგრძელებთ ფსევდობასილურ თხზულებათა ჩამოთვლას გამოკვლევაში დატული თანამიმდევრობით. მათ ქვემოთ მიჰყვება ბასილი დიდის სახელით ცნობილი ის დანარჩენი შრომები, რომელთაც პირველად სწორედ წინამდებარე თავში ვეხებოდით. ამ თხზულებათა ერთი ნაწილი ქართველ რედაქტორთა ნაღვაწს წარმოადგენს.

დასასრულ, ცალკე გამოვეყავით ფსევდობასილური კურთხევები და ლოცვები. ლოცვები დავლაგეთ ანბანის რიგისა და დანიშნულების მიხედვით.

1. „თქმული წმიდისა ბასილი ებისკოპოსისა კესარიელისაჲ. — ერთი ღონისძიებაჲ ესეცა ღიდ არს, შეტყუილი მრავალთაჲ დაივიწყეს ესოდენ ესე...“ A 19, 154v.

2. „სწავლაჲ. — რომელსა ჰეშმარიტი იგი სიმართლჲ...“ იერ. 14, 291r—293r.

3. „თქმული წმიდისა და ღმერთშემოსილისა ბასილისი. — რამეთუ სრული იგი საქმე მოლუაწებისაჲ ესე არს...“ A 927, 219v—220v; S 376, 275—277.

4. „პირველსა ორშაბათსა მარხვათასა წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილი მთავარეპისკოპოსისაჲ მარხვისათჲს. — ნუგეშინის-სემდით, იტყჳს უფალი...“ Q 39, 293v—295v; Q 652, 120r—121r; S 1513, 202v—204v.

5. „წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილის მიერ თქმულნი მარხვისათჲს. — უღებებითა არაჲინ გვირგვინოსან იქმნების...“ H 1737, 209v—211r.

6. „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა ვასილი კესარიელისა ასკიტკონისაგან გამოკრებული კითხვად მოლუაწითაჲ. — ვინაჲთჲან მომცა ჩუენ სიტყუამან ჳელმწიფებაჲ სიტყჳსაჲ კითხუად პირველად...“ ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ ე. წ. C რედაქცია. შეიცავს ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილი „ასკეტიკონიდან“ ამოკრებილ სტატიებს. ჳუთ. 62 (1788 წ.).

7. „თქუა წმიდამან ბასილი: რაჲჲს ებრძოდის გულისსიტყუაჲ რომლისაჲე ცოდვისა მიმართ...“ ეს ტექსტი წარმოადგენს ერთ-ერთი ფსევდობასილური თხზულების („სწავლანი ლოცვისათჲს და სხუათა თითოსახეთა სათნოებათათჲს საცხორებელად სულისა“) ბოლო ვრცელ ფრაგმენტს და ხელნაწერში რატომღაც ძირითადი ტექსტისაგან მოწყვეტით გვხვდება. A 1101, თავი მთ. 137v—140r.

8. „თქმული დიდისა ბასილისა. — დასაბამი სათნოებისა მიმართ წარმართებისა დაღდომაჲ...“ H 131. 4r—6v; S 269, 75v—77r.

9. „ბასილისი. — რაჲთა სარგებელ არს მარხვა ჳორკითა, უკუეთუ სული შინაგან საგსე იყოს ბოროტითა...“ A 432, 62v—63r; A 450, 508r—v.

10. „იტყჳს ღმერთშემოსილი ბასილი, ვითარმედ; აღსარება ცოდვითა მსგავს არს კურნებისა...“ S 3620, 29v—30r; Q 707, 23r—v.

11. „თქმული წმიდისა ვასილისი აშპარტანგებისათჲს. — სიმდიდრითა გაგმოსილხარა საქმეთაგან...“ H 1283, 75v—76r.

12. [სენტენციები ამოკრეფილი ბასილი დიდის „ითიკიდან“]. — „გულისწყრომისათჲს იხილე „ითიკასა“ შინა. იტყჳს დიდი ვასილი: იტყჳს ბრჳენი სოლომონ, კაცი მრისხანე არაშეენიერ არს...“ H 1283, 148r—v.

13. „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისა მადლობისათჳს ღმრთისა მიმართ, რათა ყოველსავე შინა მოუკლებელად ვმადლობდეთ...“ H 1737, 213r—214v.

14. „კუალადვე სიტყვა ლოცვისათჳს დიდისა ვასილისა. — ლოცვა არს კეთილისა, რომელსა ჰყოფენ მორწმუნენი ღმრთისა მიმართ...“ H 1023, 146r—148r.

15. „კანონნი დღითი-ღღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან ვასილი განაწესა. — პირველი მოსვლა გულისსიტყვისა...“ S 2432, 193r—196v.

16. „კანონი ვასილისა და იოანესი. — ნებსით კაცის კლვისა კანონი...“ S 1521, 246.

17. „კანონნი დღითი-ღღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან მამამან ჩუენმან ვასილი განაწესნა. — პირველი მოსლუაჲ გულისსიტყვსა...“ S 1521, 247—252³⁸.

18. „ღმრთისმშობლის მიცვალებას“ მეორე ფსევდობასილური რედაქცია. დასაწყ. „წინაშე ღმრთისა და მაცხოვრისა, რომელმან საიდუმლოჲ სასურველი აღასრულა...“ ტექსტი ძირითადად მეტაფრასულ კრებულებშია დაცული. A 272, 289r—304v; A 518, 324r—342v; A 1485, 250r—264r; A 1556, 3r—65v; A 1708, 51r—74v; ქუთ. 28, 773r—781v; ქუთ. 257-ის მოწმობით ეს თხზულება ეკუთვნის იოანე მახარებელს(!). „ღვთისმშობლის მიცვალებას“ შეიცავს ქართულ ხელნაწერთა დიდი რაოდენობა.

19. „შიშველ-მართალათჳს თხრობაჲ წმიდისა ბასილასი ევბოლის მიმართ, მოძღუერისა მისისა“ — ეს ფსევდობასილური თხზულება, რომლის ავტორი მოხერხებული კომპილატორია, შემოგვიანხა ე. წ. მარიამისეულმა „ქართლის ცხოვრებამ“ და XII საუკუნის კრებულმა A 65-მა (176r—v). მოკლე ტექსტში, რომელიც ოთხ არათანაბარ ნაწილად იყოფა, ქრისტიანულ გეოგრაფიას საინტერესოდ ერწყმის ჰიმნოსოფისტთა ანუ ქართული წყაროებით, შიშველ-მართალთა ლეგენდა. ე. წ. II, დამოუკიდებელი გეოგრაფიული ნაწილი სწორედ ამ ლეგენდაშია ჩართული. რაც შეეხება ბოლო, რამდენიმე სტრიქონისაგან შემდგარ IV მონაკვეთს, იგი ეგვიპტეში სამონასტრო ცხოვრების დაწყების შესახებ გვიამბობს³⁹.

ჩვენი გამოკვლევა ბასილი დიდის იმ კანონიკური შრომების შესახებ, რომელთაც შეიცავს „დიდი სჯულისკანონი“ და „მცირე სჯულისკანონი“, სრული არ იქნება თუ არ შევეხებით მისივე სახელით ცნობილ სხვა ფსევდობასილურ კანონიკურ ტექსტებსაც, რომლებიც დაცულია XVI—XIX საუკუნის ნუსხებში. ამ პერიოდში ხდება ბასილი დიდის ცალკეული კანონების გადაშლაც და მისი კანონიკური მეგვიდრობის საფუძველზე ახალი კომპილირებული საკითხავების შედგენა, რასაკვირველია იმ კანონების წინ წამოწევით, რომლებიც ყველაზე მეტად ემსახურებოდნენ აღნიშნულ პერიოდში ქრისტიანულ-

³⁸ გვიანდელ კრებულებში („სუფევა“, „სამასეული“, „გუზე“ და ა. შ.) შემაჯალი რამდენიმე შრომა (8—17) ბასილი დიდის ჰომილიებსა და კანონიკურ თხზულებებზე დაფუძნებულ ტექსტებს წარმოადგენს.

³⁹ ე. კ. ე. ლ. ი. ე. გიმნოსოფისტები, გვ. 108—129. ნაშრომში შესწავლილი ქართული წყაროები ჰიმნოსოფისტთა ანუ შიშველ-მართალთა შესახებ. აქვე გამოცემულია ორი ტექსტი. მათ შორის ერთ-ერთს, ზემოაღნიშნულს, რომელიც ფსევდობასილის სახელით არის ცნობილი, ცალკე გამოკვლევა მიჰქონდა (Avalishvili, Géographie et légende, გვ. 279—304). მასში შესწავლილია ამ დრავენიტის სტრუქტურა, მის შემადგენელ ნაწილთა მომდინარეობა, გეოგრაფია და ქრონოლოგიის საკითხები.

ლი ზნეობის დაცვასა და განმტკიცებას. ამ კეთილშობილურ საქმეში კი საკმაოდ დიდია ბასილი კესარიელის კანონების ზედრითი წილი. ასეთ კომპილირებულ შრომებს ქმნიდნენ რედაქტორები, რომლებიც კარგად იცნობდნენ ბასილის კანონიკურ მემკვიდრეობას და მისი შემოქმედების სახით საკმაოდ მდიდარი არჩევანი ჰქონდათ.

ამ მიზნით განსაკუთრებით ხშირად იყენებდნენ „მცირე სჯულისკანონს“, რომელიც ბასილი დიდის კანონების ღრმა გავლენას განიცდის. ამიტომ საკვირველი არ არის, რომ „მცირე სჯულისკანონის“ კომპილირებულა საკითხავები გვიანდელ ნუსხებში ბასილი დიდის სახელს ატარებს.

20. „სჯულისკანონი დიდისა ბასილისა. — რაათა მსხუერპლოს შემწერველად იყოს მღვდელი განმზადებული, განიწმინდოს თავი ბილწებისაგან აღსარებითა წინამძღვრისა მიერ...“ H 3027, 130r—147v. ეს თხზულება გარდა კანონებისა, მრავლად შეიცავს ღვთისმსახურების წესებსა და ზნეობრივ მოვლვებს. ზნეობას უქადაგებს ჩვენი კომპილატორი საზოგადოების უმაღლეს ფენასაც: „ავის მოქმედი კელმწიფე ღმერთსა სძულს, კარგის მოქმედი კელმწიფე და მლოცავი ზეცას გამოირჩევა...“ ამ გზით იგი მიუყვება საკეთისა და სათნოებისაკენ მოუწოდებს.

მართალია, აღნიშნული ტექსტი შეიცავს ბასილის კანონებსაც (მაგ. კანონს, რომელიც კრძალავს ორი ძმის დაქორწინებას ორ დაზე), მაგრამ ეს კადე არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ მთელი თხზულება ბასილი კესარიელს მივაკუთვნოთ. და თუ მაინც კომპილირებული ტექსტი კესარიის ეპისკოპოსის სახელს ატარებს, ეს უნდა ავსხნათ ჩვენი ავტორის დიდი დამსახურებით ქრისტიანული კანონიკის წინაშე.

21. „კანონი წმიდისა ბასილისი, გრიგოლისი, იოანე მოწყალისა. — ბასილი თქუა: მოწაფემან რაა აღსარება გაგანდოს, მოძღვარმან კანონი მისცეს...“ H 899, 63v—71r. მცირე მოცულობის ეს კომპილაციური თხზულება შეიცავს არა მარტო ბასილი დიდის, არამედ სხვა მამათა კანონიკურ გამონათქვამებსაც.

მკითხველისათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება. გაიგოს, როგორ სასჯელს განუწესებს ჩვენთვის საინტერესო „კანონი“ მკვლელებს. „კაცის მკვლელობისათჳს გაუჩინე სამ წელ უზიარებლობაჲ, მწუხრი, პური და წყალი, სამასი ჟამისწირვაჲ, სამოცი კურთხევაჲ“, მაშინ როდესაც „მცირე სჯულისკანონი“ განზრახ კაცის კვლისთვის ოცი წლის უზიარებლობას აკანონებს, ხოლო უნებლიე მკვლელობისათვის ათი წლით უზიარებლობას.

გარდა კანონებისა, აღნიშნულ ტექსტში უხვად არის შეტანილი ასტროლოგიური მასალა, დალაგებული თვეების მიხედვით.

22. ა. „დიდი ბასილი ბრძანებს მეოთხესა კანონსა შინა მეორისა და მესამისა ქორწინებისათჳს. — ვინცა ვინ მეორედ იქორწინოს სამსა წელსა უზიარებელ იქმნეს...“ ბ. „კუთლად დიდი ბასილი ბრძანებს. — რამეთუ კუთლად მესამისა ქორწინებისასა...“ A 412, 38v—39v. ამ საკითხავებს შეიცავს ხელნაწერის ერთ-ერთი თავი: „განგება ქორწინებისა“. პირველი ნაწილი წარმოადგენს ბასილი დიდის იმ მეოთხე კანონის კომენტარს, რომელიც ეხება მეორე და მესამე ქორწინებებს. ხოლო მეორე ტექსტში, რომელიც ასევე ნაწილობრივ ბასილი დიდის იმავე კანონს ეფუძნება, საუბარია მეოთხე და მეხუთე, ანუ მრავალჯერს ქორწინებაზე. ავტორის მტკიცებით, „შემდგომად მესამისა ქორწინებისასა, ქორწილი იგი არს შეგინებული და უსჯულო ქმნილი და ქრისტიანობის წესიდან გარდასრული“.

23. „დიდისა ბასილისა აღმსარებლობისათჳს კანონისა და დაჯერებისა და დაუჯერებლობისათჳს. — მეორმოცე და მესამე კანონი დიდისა ბასილისა ესრეთ ბრძანებს...“ A 405, 23r—27r. ამ მცირე მოცულობის ტექსტში ავტორი მოუწოდებს მორწმუნეებს ბასილის მეორმოცე და მესამე კანონის მორჩილებისაკენ. რის შემდეგაც ისინი იქნებიან ეკლესიის სულელები შვილები, მიეცემათ შენდობა და დაემკვიდრებიან სასუფეველში.

24. „სჯულისკანონი წმიდისა დიდისა ბასილისა, რომელსა ეგულები შემოკლება. — მოუდრიკნეს მუკლნი მოწაფემან მოძღვარსა და თქუან: აღვიარებ, შენ მამაო, ცოდვთა და ბრალთა ჩემთა...“ H 405, 9r—17r; H 1242, 130r—142v; თხზულება, რომელიც ბასილი დიდს მიეწერება, წარმოადგენს „მცირე სჯულისკანონის“ გადამუშავებულ ტექსტს. პარალელური ადგილები ორივე ძეგლიდან აშკარად მოუთითებს პირველიდან მეორის მომდინარეობაზე. რედაქტორის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან მშვენიერად გაართვა თავი დასახულ ამოცანას. ტექსტი „მცირე სჯულისკანონთან“ შედარებით ბევრად მოკლეა და პრაქტიკულად აღვილად მოსახმარი, ხოლო მასში შეტანილი კანონები, ჩანს, აქტუალური იყო იმ პერიოდისათვის. რედაქტორი საგანგებოდ ეხება რვა უმძიმეს ხორციელ ცოდვას. ამ გვიანდელ ტექსტში საკმაოდ ვრცლად არის წარმოდგენილი „მცირე სჯულისკანონის“ ერთ-ერთი შემადგენელი თხზულება „კანონი დღითი-ღღეთა ცთომათანი“ ანუ „კანონიკონი“.

25. „კანონი განწესებულნი წმიდათა მოციქულთანი და პირველთა მამათა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისა, რომელნიცა ახსენეს წმიდათა მამათა მეექუსისა კრებისათა და აღჰსწერნეს თჳსსა ჰსჯულისკანონსა შინა. — რუანი უკუე არიან კორციელნი ცოდუანი...“ A 1426, 1r—3r. ეს ტექსტი წარმოადგენს „მცირე სჯულისკანონის“ ერთ-ერთი შემადგენელი თავის („კანონი შეცოდებულთანი, აღწერილნი ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანეს მიერ, კონსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისა, რომელსა მმარხველ ეწოდებოდა“) იმ ნაწევრის პარაფრაზს, რომელიც ეხება რვა უმძიმეს ხორციელ ცოდვას და მათზე დაწესებულ კანონებს („არიან უკუე კორციელნი ცოდვანი რვანი...“ შდრ.: „მცირე სჯულისკანონი“, გვ. 92—97).

26. „ვასილიოს ყოვლადწმიდისა ეპისკოპოსისა კესარიელისა პირველისა კაბადოკიელისა“. ამ სახელწოდებით არის ცნობილი პატარა ფრაგმენტი, რომელიც სხვა თხზულებებთან ერთად სომხური ენიდან თარგმნა ფილიპე ყაითმაზაშვილმა. ამ ტექსტის (A 266, 95v—96r) შემცველი ხელნაწერი წარმოადგენს I—IV მსოფლიო კრებების აქტებს და, ცხადია, კანონიკური ხასიათისაა, რასაც ვერ ვიტყვით ჩვენთვის საინტერესო ფრაგმენტზე. ამაში მკითხველი თავად დარწმუნდება:

„რამეთუ არცა ცანი და არცა ქუეყანა, არცა სიდიდენი წყალთანი, არცა ცხოველნი წყლიერნი, არცა უსიტყუნი ქუეყნიერნი, არცა ნერგნი, არცა ვარსკულავნი, არცა ჰაირი, არცა ღრონი და არცა მრავალფერნი იგი სამყალური ყოველთა საქმეთანი ეგოდენსა ძალისა სიდიდესა წარმოაჩენენ, რაოდენ წარმოჩენილ იქმნა, ოდეს იგი შეპყრობილი ღმერთი შესაძლებელ იქმნა თანაყოფად სიკუდილისა მიერ კორციელისა უვნებელითა ხატიითა, რაჟთა ჩუენ საკუთარიცარე თჳსიცა უვნებლობა მოგუმადლოს“. ამ ფრაგმენტის იდენტიფიცირება ჩვენ ვერ შევძელით და ფსევდობასილურ თხზულებათა რიცხვში შევიტანეთ.

27. „კანონი ვასილის მიერ განწესებული. — შეცოდებულთათჳს მარხუა ანუ მღძარება ანუ მუკლთდრეკა...“ ტექსტი თავნაკლულია. იგი წარმოადგენს

ბასილის სახელით ცნობილი კანონიკური თხზულების — „კანონი დღითი-დღეთა ცთომათანი“ — მოკლე, კომპილირებულ საკითხავს. S 2582, 66r—68r.

28. ბასილი — [უსათაურო ფრაგმენტი] — ტექსტი მოგვყავს სრულად: „შრომით მომგებელი იგი სიხარულით შეიწყნარების და მოსწრაფებით დაიმარხვის და რომლისა მოპოვნება აღული არს, შეუარაცს არს“. S 3270, 66.

29. [ფრაგმენტები ბასილი კესარიელის თხზულებებიდან] — ხელნაწერი პროლოგ-სვინაქსარი A 112 (XVIII ს.) შეიცავს 30-მდე ფრაგმენტს, ამოკრებილს ბასილი დიდის შრომებიდან. თვითოეული მათგანი ხელნაწერში წესილია დამოუკიდებელი ნაწარმოების სახით. მაგ.: „...თქმული წმიდისა ბასილისი სწავლისათვის მონაზონთასა, თუ ვითარ ჯერ-არს ქცევად...“ (92r—94v); „...სწავლაჲ წმიდისა ბასილისი სათნოებათათვის...“ (138r—139v); „...თქმული ბასილისი მოქსენებისათვის კაცობრივისა ბუნებისაჲ...“ (346r—v).

სათაურები მოწმობს, რომ რედაქტორი არ იფარგლება ბასილი კესარიელის მხოლოდ ჰომილეტიკური მემკვიდრეობით. ტექსტები შეიცავს ნაწყვეტებს ბასილის სახელით ცნობილი ასკეტური და დოგმატური ხასიათის თხზულებებიდან. საინტერესოა ამ შრომების შედგენის პრინციპი. მავალითისათვის დაეასახლებთ ერთ-ერთ მათგანს: „თქმული ბასილისი სიმთრავლისათვის, თუ ვითარ ბოროტ არს...“ (339v—340r). ეს ტექსტი ეფუძნება ბასილი დიდის იმავე დასახელების ჰომილიას „მომთრავლეთათს“ (იხ. გამოცემა, გვ. 179—189). იგი წარმოადგენს ამ ჰომილიის არა ერთ რომელიმე მონაკვეთს, არამედ მის სხვადასხვა ფრაგმენტთა ერთობლიობას. რედაქტორი იმდენად თვითნებურად ექცევა ტექსტს, ისე რადიკალურად ასწორებს თავისი გეგმვების მიხედვით, რომ მასში ეფთვიმე ათონელის თარგმანის ცნობა თითქმის შეუძლებელია.

„მთრავლობაჲ — ნუფსითი იგი ეშმაკეულობაჲ, კაცთა მიერ მოპოვნებული ეშმაკი, რომელი გულისთქუმათა მიერ შევალს სულსა შინა; მთრავლობაჲ — უკეთურებისა დედაჲ, სათნოებისა წინააღმდეგომი, ახოვანსა მოშიშ ჰყოფს, პატიოსანსა ურცხუნო ჰყოფს, წმიდასა ბილწ ჰყოფს, სიმატლჲ არა იცის, სიბრძნეჲსა განაქარებებს. რამეთუ ვითარცა წყალი მბრძოლ არს ცეცხლისა, ეგრეთვე მთრავლობაჲ სიბრძნესა დაშრეტს“. გვ. 181.

„სიმთრავლე — თუნებჲა ეშმაკი, რომელი გემოვნებისაგან შესწავს სულსა. სიმთრავლე — დედა ბოროტისა და სათნოებათაჲ წინააღმდეგომი, ძლიერსა მოშიშად გამოაჩინებს, უძანოსა — მეძავად. (სიმატლჲ) არა უწყის. სიმთრავლე გონებასა მიუღებს. ვითარცა წყალი წინააღმდეგომ არს ცეცხლისა, ეგრეთვე უზომოცა სასმელი დაბნელებს გონებასა“. 339v.

30. „სწავლა წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისა თითოეულთა საონოებათათვის. — თქუა წმიდამან ვასილი: გარემოცევა პირისა ღმრთისა ითქმის...“ H 1023, 141r—146r. უკვე დასაწყისი მოწმობს, რომ აღნიშნული თხზულება ნაყალბეჲა. იგი დიდაქტიკური ხასიათისაა და დაწერილია ბასილი კესარიელის მორალური ჰომილიების გავლენით. მართალია, თავისი გარეგნული ფორმით იგი ერთიანი ნაწარმოების შთაბეჭდილებას ტოვებს, მაგრამ შინაარსის მიხედვით ეს თხზულება აშკარად კომპილაციური ხასიათისაა.

31. „თქმულისაგან წმიდათა მამათასა ბასილი კესარიელისა, მაქსიმე აღმსარებელისა და დიონოსიოს არიოპაგელისა თარგმანებაჲ საღმრთოსა ჟამისწირვისა. — ხოლო ჩუენ უკუეთუ არა მოსესაგან გარდამოცემულთა სრულად ვიტყვით...“ ქუთ. 208, 231v—234v. (აღნიშნული ხელნაწერის ძირითად ნაწილს სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი“ წარმოადგენს (1r—12v). თხზულება იწყება დაბადების სიუჟეტის გადმოცემით. მასში მოთხრობილია ადამ და ევას ისტორია მათი სამოთხიდან განდევნის შემდეგ. იგონებს რა კაენის მიერ ჩადენილ ცოდვას, ავტორი ქრისტიანულ სათნოებას გვიქადაგებს. ჩვენ ინტერესს იწვევს თხზულების მეორე ნაწილი — ბასილი დიდის საღმრთო ჟამისწირვის თარგმანება. სათაურში მოხსენიებული ბასილი კესარიელის სახელი სწორედ განმარტებული ჟამისწირვის ავტორზე მიანიშნებს. ზუსტად იცავს რა რიტულის თანამიმდევრობას, კომენტატორი გვთავაზობს ჟამისწირვის დეტალურ პარაფრაზს და ურთავს მას საკუთარ შენიშვნებს. აი, როგორ განასხეავებს იგი კათაქმეველებს ნათელღებულთაგან: კათაქმეველთა წირვის დასრულების შემდეგ დიაკვანი ბრძანებს „განსვლასა კათაქმეველთასა, უღირსთა ღირსთაგან განმარტველი და ღუარძლისა იფქლისაგან“.

32. [ფრაგმენტები ბასილი დიდის ფსალმუნთა კომენტარებიდან]. — აჲ ფრაგმენტებს შეიცავს: I. ეფრემ მცირის „თარგმანებაჲ ფსალმუნთა წიგნისაჲ“, რომელიც მან ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით შეადგინა. თუ გავითვალისწინებთ ეფრემ მცირის დამსახურებას აჲ კრებულის მასალისა და წყაროების შერჩევის საქმეში, აღნიშნული ფსალმუნთა თარგმანება შეიძლება მის ორიგინალურ ნაწარმოებად ჩაითვალოს. ეკლესიის მამათა და მათ შორის ბასილი კესარიელის ფსალმუნთა კომენტარების ფრაგმენტთა თარგმანი, ცხადია, ეფრემ მცირეს ეკუთვნის (იხ.: ხელნაწერები Q 37, იერ. 1 და აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების ხელნაწერი H 18).

II. ე. წ. ფსალმუნთა „გამოკრებული თარგმანება“, რომელიც XII საუკუნეში შეადგინა უცნობმა კომპილატორმა. მის ძირითად წყაროს წარმოადგენს ეფრემ მცირის ზემოდასახელებული თხზულება. ანონიმი სარგებლობს აგრეთვე ბასილი კესარიელის „ფსალმუნთა კომენტარების“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანით (იხ.: ხელნაწერები S 1472, A 14, Q 558, Q 675, საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელნაწერი S 18 და ქუთ. 29)⁴⁰.

33. „მცნებაჲ წმიდისა ბასილის მღელთა და დიაკონთა მიმართ. — თუ ჩიჴლი მოკუდებოდეს, მღელი არა იყოს მუნ, დედა-მამათა მისთა ნახონ წყალი...“ A 72, 264r—267v; H 1352, 178r—180r.

კ უ რ თ ხ ე ვ ე ბ ი და ლ ო ც ვ ე ბ ი

ქართული ხელნაწერები დიდი რაოდენობით შეიცავს ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილ კურთხევებსა და ლოცვებს. მათი ერთი ნაწილის ბერძნული ორიგინალები ცნობილია. მართალია, ბევრი მათგანის წყაროს ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ, მაგრამ მაინც გავიჭირდება ისინი უკლებლივ ქართულ ვერსიებად მივიჩნიოთ⁴¹.

⁴⁰ შანიძე, ფსალმუნთა თარგმანების; Шанидзе, Некоторые сведения.

⁴¹ პ. ჯ. ფედუკია გამოკვლავანა ფსევდობასილური ბერძნული კურთხევებისა და ლოცვების სია, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებთ. უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირ შემთხვევაში ქართული ხელნაწერები განსხვავებულ მასალას გვთავაზობენ.

მონაზვნად ანუ დიდი სქემის კურთხევამ, ისევე როგორც სხვა ლიტურგიკულმა ტექსტებმა, დროთა განმავლობაში საკმაო ცვლილებები განიცადა. ეს ფსევდობასილური თხზულება ქართულ ნუსხებში რამდენიმე რედაქციითაა დატული. ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ამ რედაქციითა დაწერილებითი განხილვა და სქემის კურთხევის რიტუალთან დაკავშირებული ცალკეული ნიუანსების კვლევა. ამიტომ აღნიშნული რედაქციების ჩამოთვლილ შემოვიტარგლებით და შეევხებით მათთან დაკავშირებულ ზოგიერთ საკითხს.

1. „განგებაჲ მათ ზედა, რომელთა მიაქუნდეს დიდი სქემაჲ. — წინა დღით მწუხრსა სამონაზნოჲ ჩასაცემელი ყოველი და სქემაჲ და ღუქარდი აღსავალსა საკურთხევისასა დადევს მღღელმან...“ S 143, 176v—204v.

2. „კურთხევა დიდი სქემისა ბერძული. თქმული წმიდისა ბასილ: აესა-რიელისა. — დადევს საკურთხეველსა შინა მას ღამესა შესამოსელი და ათონ ღამე წესისაბრ და რაჟამს დარეკონ სამხრად ეამსა, მღღელი შეიმოსოს. რომელი კურთხევად განმზადებულ იყოს და პირველ სიწმიდისა დაგებისა გამოვიდეს კართა საუფლოთა და მოძღუარი მათი, რომელი იკურთხევილიაჲ, მღღელისა თანა უდგენ...“ A 294, 30r—60v; A 450, 206r—242v; Q 656, 110r—138r.

3. „კურთხევა მონაზონისა ბერძულად თქმული წმიდისა ბასილი მთავარებისკოპოსისა. — წინამძღუარი შევიდეს საღიაკონოდ და მოვიდეს რომელთა-იგი ეგულებოდეს მოკუეცა და მუხლნი მოუდრიკენს და აკურთხონ იგი წინამძღუარმან და შემოსოს იგი შავითა და დაპრეკონ ეამსა და წართქუნენ ფსალმუნნი, „აკურთხევსი“, „აქებსი“ და „მომიკსენენ“: და ოღეს შევიდეს მღღელი საკურთხეველად და აღასრულონ ოხითა, მაშინ მოიყვანენ, რომელსა-იგი აღკუეცდენ წინაშე კართა საკურთხეველისათა, მაშინ მოიქცეს მღღელი და ჰკითხოს მას და პრქუას...“ A 48, 68r—77v; A 198, 98r—115r; A 215, 130r—151r; Q 658, 20v—24v; H 1352, 105r—111r; S 4944, 132r—169v.

4. „კურთხევაჲ მონაზონისა ბერძულად თქმული წმიდისა ბასილისი. — წინამძღუარი შევიდეს საღიაკენედ და მოვიდეს, რომელსა ეგულებოდის მოკუეცა და მუხლნი მოიდრიკენს და აკურთხოს იგი წინამძღუარმან და შემოსონ იგი შავითა, დარეკონ ეამსა და წართქუნან ფსალმუნნი, „აკურთხევსა“, „აქებსი“ და „მომიკსენენ“; და ოდეს შევიდეს მღღელი საკურთხეველად და თქუან ოხითა, მოიყვანონ, რომელსა-იგი აღკუეცდენ წინაშე კართა საკურთხეველისათა და მუხლნი მოდრეკად სცენ გ-გზის...“ Q 21, 14r—23r.

5. „წესი და განგებაჲ წმიდისა და ანგელოზებრივისა სქემისაჲ, თქმული წმიდისა ბასილი დიდისაჲ. — მწუხრითგან დადევს სამოსელი ძმისა მის, რომელი იკურთხეოდის ქუეშე წმიდასა საკურთხეველსა, ჩოხა, საბეჭური, კუნჯული, სქემაჲ, სარტყელი და სანდალნი და წართქუნენ ვალობანი სქემის კურთხევისანი ანუ მწუხრსა სერობისასა ზედა, გინა თუ ცისკრად. თუ დიდი დღესასწაული არაარაჲ იყოს, ხოლო სამხრად ეამისწირვად არა დადგენ, წართქუნენ ფსალმუნნი, „აკურთხევსი“, „აქებსი“ და „მომიკსენენ“, კმაჲ გ...“ სინ. 73, 42v—68v; A 215, 151r—200v; S 4944, 169v—207r.

6. „წესი და განგებაჲ წმიდისა და ანგელოზებრივისა სქემისა, თქმული ბასილისი. — მწუხრითგან დადევს სამოსელი ძმისა მის, რომელი ეკურთხეოდის ქუეშე წმიდასა საკურთხეველსა, ჩოხა, საბეჭური, კუნჯული, სქემაჲ, სარტყელი და სანდალნი და წართქუნენ ვალობანი სქემის კურთხევისანი, მწუხრი სერობასა ზედა, გინა თუ ცისკრად თუ დიდი დღესასწაული არა იყოს, რაჟამს მოიღებდნენ ძმანი ნიქსა წმიდისა სქემისასა, დასდებელნი, უფალო

ლალატყავ, კმაღ დ...“ A 72, 129r—147v; A 115, 160r—179v; Q 658, 25r—33r.

7. წესი და განგება წმიდისა და ანგელოზებრივისა სქემისა, თქმული ბასილი დიდისა. — შევიდეს წინამძღუარი სადიაკონოსა და მოვიდეს, რომელსა იგი ეგულეობდის მოკუეცად, მუხლნი მოუდრიგნეს და აკურთხოს იგი წინამძღუარმან და შემოსოს შავითა და ამის შემდგომად თქუან ფსალმუნნი, „აკურთხევი“, „აქებნი“ და „მომიქსენენ“; და ოდეს შევიდოდის მღვდელი საკურთხეველად და დაასრულონ ოხითა, დიაკონმან — კუერექსი და მოიყვანონ, რომელსა იგი მოკუეცდენ წინაშე კართა საკურთხეველისათა. მღვდელმან ესე ლოცვა წართქუას: „გმადლობთ შენ, უფალო ღმერთო...“ A 48, 77v—105r; Q 106, 63r—91v.

8. „წესი და განგება წმიდისა და ანგელოზებრივისა სქემისა, თქმული წმიდისა და დიდისა ბასილისი. — უწყოდით, რამეთუ, რომელსა ეგულეობდეს კურთხევა სქემისა მწუხრითგან, შეიტანონ ყოველი სამოსელი მისი საკურთხეველსა შინა, დადვან ქუეშე წმიდისა ტრაპეზისა ყოველივე და თქუან ცისკარდ გალობა ესე სქემისა: ქრისტე, მოგუმაღლე სათნოებაჲ, ხმაჲ ბ...“ A 48, 105v—121r.

ამგეარად, აღნიშნული განგება ქართულ ენაზე მრავალრიცხოვან ვარიაციებშია დაცული. მათ შორის პირველი რედაქცია ყველაზე ადრეულ თარგმანს წარმოადგენს და ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს. იგი შემოგვიწინა „მცირე სჯულისკანონის“ ადრეულმა ნუსხამ (S 143).

ამ რედაქციის, ისევე როგორც მომდევნოს, თავისებურებას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ მასში ფიგურირებს მოძღვარი, სულიერი მამა, რომელიც ამ შემთხვევაში საკმაოდ აქტიურ როლს თამაშობს და ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პერსონად გვევლინება. შეიძლება ითქვას, რომ იგი წარმოადგენს ბერად აღსაკვეცის ე. წ. ნდობით აღჭურვილ პირს და რიტუალის დროს პასუხობს ყველა იმ აუცილებელ შეკითხვას, მის სულიერ შვილს რომ ეხება.

მართალია, დღეს ბერძნულ ნუსხებში (მდრ. Goar, Euchologion, გვ. 403—414) მოძღვარი აღარ ფიგურირებს, მაგრამ ის ფაქტი, რომ იგი ჩანს ბერძნულიდან მომდინარე სლავურ ხელნაწერებში, ადასტურებს მოძღვრის პრაქტიკის ბერძნულ წარმომავლობას. ვარაუდობენ, რომ მოძღვრის ფუნქციის დანოწმება ქართულ რედაქციებში ამ რედაქციათა სიძველის დამადასტურებელია, რადგან ეს პრაქტიკა ბერძნულ ეკლესიაში ძალაშია X საუკუნის ბოლომდე ან XI საუკუნის პირველ ნახევრამდე⁴². ცხადია, ამის შესაბამისად მოძღვარი აღარ ფიგურირებს არც გვიანდელ ქართულ ნუსხებში და მათ შორის იმ რედაქციაშიც, რომლის თარგმანი, კ. კეკელიძის აზრით, ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს (იხ.: მეხუთე რედაქცია, ხელნაწერი სინა 73).

ვერაფერს ვიტყვით დანარჩენი რედაქციების მთარგმნელებისა და რედაქტორების შესახებ. ასევე ძნელია ზუსტად განისაზღვროს მათი ქრონოლოგია. ფაქტი ის არის, რომ საქართველოში არსებობდა ამ განგების დიდი არჩევანი, რასაც მოწმობს ცალკეულ ხელნაწერებში ამ რიტუალის რამდენიმე რედაქციის თავმოყრა.

ორი რედაქციით არის დაცული წმინდა მარტვილიის ანუ სულთმოფენის მუხლთდრეკის განგება.

⁴² К е к е л и д з е, Литургические памятники, гл. 453—454.

1. „თქუმული წმიდისა ბასილი კესარიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ მარტულიისა მწუხრი. — ვითარცა ცხრა ჟამ იყოს, დღე კერიაჲ წმიდისა...“

2. „განგებაჲ მუკლთდრეკისაჲ წმიდისა მარტულიასა თქუმული წმიდისა ბასილი კესარიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ — ვითარცა ცხრა ჟამ იყოს, დღე კერიაჲ წმიდისა...“

ბერძნული საეკლესიო ტრადიციის მიხედვით მარტელიის ანუ სულთმოფენის ღოცვები მიეწერება ბასილი კესარიელს, ამიტომ საკვირველი არ არის, რომ მისი სახელი ეწოდა მთელ განგებასაც.

პირველი რედაქცია, რომელიც წარმოადგენს ეფთვიმე ათონელის თარგმანს, დაცულია „მცირე სჯულისკანონის“ ორ ადრეულ ნუსხაში S 143, 133v—148r, A 96, 169r—181v. მის თავისებურებას წარმოადგენს ი. გარემობა, რომ ღოცვებს შორის არ ვხვდებით არც ერთ კვერქეს. ამადლება, რომელიც დღეს ღოცვის შემდგომ კვერქესებს მოსდევს, აქ უშუალოდ ღოცვების შემდეგ არის ჩართული. ეს რედაქცია თავისი შედგენილობით ახლოს დგას XIII საუკუნის ერთ-ერთ სინურ ევქოლოგიონთან (№ 982)⁴³.

ხელნაწერთა უმრავლესობა შეიცავს მუხლთდრეკის განგების მეორე რედაქციას — სინა 73, 123v—142v; A 85, 480v—485v; A 1360, 123v—133r; H 1452, 561v—566v და ა. შ. მასში ყურადღებას იპყრობს როგორც ღოცვების და კვერქესების განლაგება, ასევე ღოცვათა ყოველი ჭკუფის შემდეგ წესაბამისი ანტიფონების შემოტანა. იგივე თავისებურებები ახასიათებს უძველეს ბერძნულ ნუსხებს (შდრ.: Goar, Euchologion, გვ. 597—604)⁴⁴.

აღნიშნული რედაქცია დაცულია იმ ხელნაწერში, რომელიც გიორგი მთაწმიდელის „ეკრთხეანის“ (სინა 73) სახელწოდებით არის ცნობილი და ადვილად დასაშვებია, რომ იგი გიორგი მთაწმიდლის თარგმანს წარმოადგენს.

ბასილი კესარიელის სახელს ატარებს ქართულ ხელნაწერებში დაცული კიდევ ერთი განგება: „თქუმული წმიდისა ბასილისი მთავარეპისკოპოსისაჲ, ღოცვანი ცთომილთა და შეცოდებულთა ზედა, რომელ არს ბერძელთა ენითა ელასმონ. — ყოველთა ცოდვათა განწმედელი, ვისცა რაჲ შემთხუეულ იყოს კაცთა მორწმუნეთაგანსა...“ A 72, 73r—80r, A 450, 96r—100r. ამ ტექსტის შინაარსის გაცნობა მოწმობს, რომ მისი სახით საქმე გვაქვს მიტევების განგებასთან, რომელიც საშუალებას აძლევს ცოდვილს მონანიების შემდეგ კვლავ შეუერთდეს წმიდა ეკლესიას⁴⁵. კ. კეკელიძის აზრით, ამ განგებამ შეცვალა ადრეული საუკუნეების ქრისტიანობაში დამკვიდრებული ე. წ. სახალხო მონანიება, რომელიც იმავე ფუნქციას ასრულებდა.

მართალია, სათაურის მიხედვით, ბასილი კესარიელს მიეწერება მხოლოდ განგებაში შემავალი ღოცვები „ცთომილთა და შეცოდებულთა ზედა“, მაგრამ არ შეიძლება გამოვრიცხოთ მთელი განგების ბერძნული წარმომავლობა.

⁴³ ი ქ ვ ე, გვ. 465.

⁴⁴ ამ რედაქციითა შესახებ დაწერილებით იხ.: დასახ. ნაშრ., გვ. 465—466.

⁴⁵ ეს განგება იმდენად ვრცლად და ამომწურავად შეისწავლა კ. კეკელიძემ (დასახ. ნაშრ., გვ. 433—437), რომ ჩვენ თავს ვიკავებთ მისი დეტალური ანალიზისაგან.

1. „თქმული წმიდისა ბასილისი ლოცვაჲ აღსარებითი სინანულისაჲ. თქმული გიორგი მთაწმიდელისაჲ ბერძულისაგან ქართულად. — უფალო იესუ ქრისტე, კრაო და მწყემსო ჴეშმარიტო...“ ლოცვა, რომელიც გაქრა თანამედროვე ექვოლოგიონებიდან, მიმართულია იესუ ქრისტესადმი და წარმოითქმოდა აღსარების წინ. მისი თარგმანი ეკუთვნის გიორგი მთაწმიდელს. (დაწერ. იხ.: Аппани, Заметки, გვ. 81—82). A 1350, 80r—82v; H 369, 117r—122v; S 3632, 66r—73v.

2. „ლოცვა წმიდისა ბასილისი აღსარებითი. — სულო უბადრუკო, ვადრემდის უზრუნველ ხარ...“ H 369, 90r—92v; H 1452, 204r—205v.

3. „ლოცვა ბოროტთა გულისსიტყუათათჳს. — უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩემო, განმწყმიდე მე უჩინოთა ჩემთაგან...“ * A 690, 147—148.

4. „ლოცვაჲ უკეთეს მღვდელსა დაცემა შეგიძიჳს ძილსა შინა. — სხუად ლოცვაჲ წმიდისა დიდისა ბასილისა. — ძრავალმოწყალეო, მოუკლებელო, შეუგანებელო, უბრწყნელო, მხოლოო...“ A 589, 125v—126r; A 690, 313—314;

5. „ლოცუა დიდისა ვასილისა ეშმაკთა ზედა. — ღმერთო საუკუნეთაო, რომელმან იჳსენ ტყუეობისაგან ეშმაკისა ნათესაეი კაცთა...“ H 162, 35r—v.

6. „წმიდისა მიმართ ზიარებისა, თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისი. — მეუფეო, უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, წყაროო სახიერებისა და უკვდავებისაო...“ A 125, 94v—95v, S 73, 337—445; A 231, 496v—498r.

7. „ლოცვაჲ ზიარებისა წმიდისა დიდისა ბასილისა. — უფალო, უწკრაშეთუ უღირსად მოვიღებ უბრწყნელისაგან კორცისა...“ A 589, 138v—139r; H 1061, 96r—97r; S 4549, 965r—966v.

8. „ლოცვაჲ ზიარებისათჳს, თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისი. — გმადლობ შენ უფალო, მამაო მოწყალეებისაო და ღმერთო ყოვლისა ნუგეშინისციმისაო...“ (ამ ლოცვასთან დაკავშირებით იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 172, CPG 2993).

9. „ლოცვაჲ წმიდისა დიდისა ბასილისა შემდგომად წმიდისა ზიარებისა. — გმადლობ შენ უფალო, ღმერთო ჩუენო, რამეთუ არა მომიძავე მე ცრდელი...“ A 624, 145v; A 125, 105r; A 123, 104v—105v.

10. „ლოცვაჲ შემდგომად ზიარებისა წმიდისა ბასილისი. — მეუფეო ქრისტე ღმერთო, მეუფეო საუკუნეთაო...“ A 589, 146v—147r; A 624, 146r—v; H 1061, 108v—109r.

11. ლოცვაჲ წმიდისა ბასილისი მართებულად სულისაგან ყოვლისავე ბოროტისა და არაწმიდისა სულისა. — გხადით შენ, ღმერთო, მეუფეო ყოვლისა-მპყრობელო...“ სინ. 73, 188r—192v. H 914, 37v—43v, H 1331, 25v—31r.

12. „ლოცვაჲ მოძღურისაჲ თქმული წმიდისა ბასილი კესარიელისა. — მოიყვანონ, რომელსა ეგულებოდის მოძღურად კელთდასხმად...“ Q 658, 58r—v.

... * ეს ლოცვა ავტორის პითთების გარეშე შესულია ბასილის ლოცვებში. იხ.: A 690, 124v—148v.

13. „ლოცვაჲ სინანულისა თქუმული ბასილისი. — უფალო ღმერთო, ყოვლისამყარებლო ხელმწიფედ, რომელსა მხოლოსა გიპყრიეს ყოველივე ბილული და უბილავე ბრჭალითა...“ A 125, 152r—153v; A 231, 407r—408r; S 3632, 73v—76r.

14. „წმიდისა ბასილისი ფუტებაჲ ღელეგაუმელსა ზედა სულთა მიმართ არაწმიდათა. — ღმერთო ღმერთთაო და უფალო უფლებათაო, რომელა ცეცხლისფერთა გუნდთა შემოქმედი ხარ...“ სინ. 73, 192v—198r; Q 658, 63r—84r.

15. „მცნებაჲ წმიდისა ბასილისი. მღდელთა ნიშნით ლოცვაჲ ღამისთვისა აღსებისასა. — ღმერთო, რომელსა გეგულებოდა კელთგდეაჲ დიდისა მიწვეშაჲსა...“ Q 106, 287r—v.

16. „ლოცვაჲ წმიდისა ბასილისა პარასკევს ღვთისშობლის მიმართ სავედრებელი. — ვინაფთჲან შესავედრებელად და შუამდგომელად განგიკუთნა შენგან შობილისა მიმართ, ღვთისშობებლო ქალწულო, ნათესავგან კაცთამან...“ H 342, 107v—108r; S 1218, 136r—137r; A 1350, 71v—72r;

17. „ლოცვაჲ შუალამისა თქუმული წმიდისა და დიდისა ბასილისი. — მეუფეო ზეცათაო, ღმერთო კეშპარიტო, რომელმან მოავლინე ძე შენი...“ H 1061, 37v—41r; A 125, 24v—26r; S 4549, 894v—897r.

18. „სხუაჲ ლოცვაჲ შუალამისა, თქუმული დიდისა ბასილისა. — მეუვერდები მე, არაღირსი, ესე აურაცხელთა შენთა მოწყალებათა...“ A 231, 33r—34v; A 125, 17r—18r;

19. „ლოცვა დიდისა ბასილისა (შუალამის). — შენ გაკურთხევთ [. . .], ღმერთო...“ A 231, 12v—13r.

20. „ლოცვაჲ ბასილისი. — მეუფეო უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, რომელი სულგარძელებ ჩუენ ცოდვილთა ზედა...“ S 4549, 92v—93r.

21. „ლოცვაჲ წმიდისა ბასილისი. — უფალო იესუ ქრისტე, ძეო და სიტყვაო ღმრთისაო ცხოველისაო...“ Q 658, 19r—19v.

22. „ლოცვაჲ ბასილისი. — უფალო, უფალო, რომელმან მიკსენ ჩუენ ყოვლისაგან ისრისა მფრინველისა დღისა...“ S 4549, 108v—109r; A 231, 112r—v.

23. „ლოცვაჲ წმიდისა და დიდისა ბასილისი. — უფალო ღმერთო, მიღბიწე მე ცოდვილსა...“ H 1452, 215v—216r; H 369, 109r—110v; S 67, 527—534.

24. „ლოცვაჲ დიდისა ბასილისა. — უფალო ყოვლისა მყარებლო, მეუფეო ძალთაო და ყოვლისა კორციელისაო...“ S 4549, 16v—17r.*

დასკვნები:

1. თხზულებები, რომლებიც შეცდომით მიეწერება ბასილი კესარიელს, სამ ჯგუფად იყოფა: ა. ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილი სხვა ავტორთა თხზულებები; ბ. ნაწარმოებები, რომელთა ავტორის ავთენტურობა ეჭვს იწვევს; გ. ფსევდობასილური შრომები.

2. ქართული ხელნაწერების მიხედვით ბასილი კესარიელს მიეწერება: ანდრია კრიტიკლის, ბასილი ანკვირელის, გერმანე I კონსტანტინეპოლისის, გრიგოლ ნაზიანზელის, ეფთვიმე ათონელის, იოანე იერუსალიმელის, ფოტი პატ-

* ამ ფსევდობასილური ლოცვების უმრავლესობას ბერძნული ორიგინალები არ ეძებნებათ და შესაბამისად ქართული ვერსიების რიცხვს განეკუთვნებიან.

რიაჩის, ფსევდოეპიფანე კვიპრელის, ფსევდოიოანე მპარხველის, ფსევდოიოანე ოქროპირის და ფსევდომელეტი ანტიოქელის შრომები.

3. „საეპკო“ თხზულებათა რიცხვს განეკუთვნებიან შემდეგი თარგმანები: ასკეტური პროლოგი 5, ეპიტომები 24, 115-ე ფსალმუნის თარგმანება, ეპაია წინასწარმეტყველის კომენტარის ფრაგმენტები, „სწავლა, რომელი თქუა ლაკიზეს შინა კალაქსა“ და ჰომილია „შობისათვის უფლისაჲ ჩუენისა იესუ ქრისტესი“.*

4. ფსევდობასილურ თხზულებათა ქართულ თარგმანებს წარმოადგენენ: ასკეტური სიტყვები 11.15“, სამონასტრო კონსტიტუციები“, წერილები 41.351.353, 28-ე ფსალმუნზე დაწერილი მეორე ჭადაგება, „სულისა წმიდისათს“ (CPG 2926), „მცნებაჲ მღდელთა მიმართ“ (CPG 2933) და აგრეთვე ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილი კურთხევები და ლოცვები.

5. ქართულ ხელნაწერებში დაცული ფსევდობასილური თხზულებები, რომელთაც ბერძნული ორიგინალები არ ეძებნებათ, მიჩნეულია ქართულ ვერსიებად.

* აღნიშნულ (V11) თავში „საეპკო“ თხზულებათა რიცხვში დასახელებული სამი ასკეტური სიტყვის (10, 12, 13) ქართული თარგმანი არ არსებობს.

CPG 2835. „ექუსთა დღეთაჲ“ (PG 29,4—208). — არსებობს ამ თხზულების ორი ქართული თარგმანი. პირველი ეკუთვნის ანონიმს, მეორე — გიორგი მთაწმიდელს. (წინამ. ნაშრ., გვ. 9—20).

CPG 2836. „ფსალმუნთა თარგმანება“ (PG 29, 209—494). — ფსალმუნები 1, 7, 14, 14 : 2, 28, 28 : 2, 29, 32, 33, 37, 44, 45, 48, 59, 61, 114. (წინამ. ნაშრ., გვ. 37—43).

შენიშვნა: ნაწყვეტებს ბასილი დიდის ფსალმუნთა კოძენტარებიდან შეიცავს: I. ეფრემ მცირის „თარგმანებაჲ ფსალმუნთა წიგნისაჲ“ და ფსალმუნთა „გამოკრებული თარგმანება“ (წინამ. ნაშრ., გვ. 178). ცალკეულ ფრაგმენტებს ვხვდებით აგრეთვე ბასილი დიდის სახელით ცნობილ ასკეტური ხასიათის ერთ-ერთ „სწავლაში“ (წინამ. ნაშრ., გვ. 67).

CPG 2837. „ვენომიოსის წინააღმდეგ“ (PG 29, 497—768). ამ თხზულების ფრაგმენტები დაცულია არსენ იყალთოელის მიერ თარგმნილ „დოგმატიკონში“ (წინამ. ნაშრ., გვ. 105).

CPG 2839. „სულისა წმიდისათჳს“ (PG 32, 68—217). — ნაწყვეტი ამ თხზულებიდან დაცულია „დიდ სჯულისკანონში“. (წინამ. ნაშრ., გვ. 105).

ს ხ ე ' დ ა ს ხ ე ა (ა ნ თ მ ო რ ა ლ უ რ ი) ჰ ო მ ი ლ ი ე ბ ი

CPG 2845. „მარხვისათჳს, თავი ა“ (PG 31, 164—184) — არსებობს ამ თხზულების სამი ქართული თარგმანი. I — ძველი, წინათონური, მთარგმნელი ანონიმი; II — მთარგმნელი ეფთვიმე ათონელი; III — მთარგმნელი ეფრემ მცირე.

CPG 2846. „მარხვისათჳს, თავი ბ“ (PG 31, 185—197) — არსებობს ამ თხზულების ორი ქართული თარგმანი. პირველი ეკუთვნის ეფთვიმე ათონელს, მეორე — ეფრემ მცირეს.

შენიშვნა: ბასილი კესარიელის სახელს ატარებს აგრეთვე ქართულ მეტაფრასულ კრებულებში დაცული ამავე სახელწოდების ორი სხვა საკითხავი: პირველი წარმოადგენს ბასილის მეორე ჰომილიისა და ეფრემ ასურის ერთ-ერთი თხზულების ეფრემ მცირისეული თარგმანების ორი მოზრდილი ფრაგმენტების შეერთებას. მეორე კი — ბასილი კესარიელის მარხვის ორი საკითხავის ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანების საფუძველზე შექმნილ კომპილარებულ საკითხავს.

CPG 2847. „სიტყჳსა მისთვის მოსე წინამწარმეტყუელისა, რომელსა იტყჳს, ვითარმედ: „ეკრძალე თავსა შენსა“ (PG 31, 197—217).

CPG 2848. „მადლობისათჳს“ (PG 31, 217—237).

CPG 2849. „იელიტა მოწამისათეს და ნაკულუევანებისათეს პირველ-
თქუმულისა მის თავისა და მადლობისათესე“ (BHG¹ 972, PG 31, 237—251).

CPG 2850. „სიტყესა მისთეს ლუკას სახარებისა, რომელი იტყეს მდიდ-
რისა მისთეს, ვითარმედ: „დავარდუნე საუნჯენი ჩემნი და უდიდესნი აღვაშენ-
ე“ (ლ. 12, 18) და ანგაპრებისათეს“ (PG 31, 261—277).

CPG 2851. „მდიდართა მიმართ“ (PG 31, 277—304).

CPG 2852. „რომელი თქუა ჟამსა სიყმილისა და უწუმროებისა“ (PG 31, 304—328).

CPG 2853. „ვითარმედ: „არა არს ღმერთი მიზეზ ბოროტთა“ (PG 31, 329—353).

CPG 2854. „მრისხანეთათეს“ (PG 31, 353—372).

CPG 2855. „შურისათეს“ (PG 31, 372—385).

CPG 2856. „დაწყებისათეს სოლომონის იგავთაჲსა“ (PG 31, 385—424).

CPG 2857. „წმიდისა ნათლისღებისათეს მათდა მიმართ, რომელნი-იგი
ევანდ ნათელ-იღებდეს“ (BHG 1935, PG 31, 424—444).

CPG 2858. „მომტრეალეთათეს“ (PG 31, 444—464).

CPG 2859. „სარწმუნოებისათეს წმიდისა სამებისა“ (PG 31, 464—472).

CPG 2860. „თქუმული დაწყებისათეს იოვანეს სახარებისა, ვითარმედ:
„პირველითგან იყო სიტყუა“ ი. 1, 1. (PG 31, 472—481).

CPG 2863. „შესხმავ წმიდათა ორმოცთაჲ“ (BHG² 1205, PG 31, 508—
525). არსებობს ამ თხზულების სამი ქართული თარგმანი. I — ძველი, წინა-
ათონური, II — ეფთვიმე ათონელის, მესამე — მეტაფრასული.

CPG 2865. „სიმდაბლისათეს“ (PG 31, 525—540).

CPG 2866. „არაშეცევისათეს საქმეთა სოფლისათა და ცეცხლისა მისთეს,
რომელი შეედვა ზაშინ კესარიელთა ქალაქსა“ (PG 31, 540—564).

(სხვადასხვა პომილიებთან დაკავშირებით იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 21—57).

შენიშვნა: გვიანდელ ქართულ ნუსხებში ბასილი დიდს მიეწერება რამ-
დენიმე პომილიტიკური თხზულება. შესწავლამ ცხადყო, რომ ეს შრომები
აგებულია ბასილის პომილიათა ფრაგმენტებით და აქეთ მათგან განსხვა-
ეებული სათაურები. (წინამ. ნაშრ., გვ. 150). განსხვავებულ სათაურებს ატა-
რებენ ბასილი დიდს პომილიებიც. მაგ. „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა ეა-
სილისი, სიტყუაჲ მოსლვისათეს ნუგეშინისმცელისათეს სულისა წმიდისა“,
S 4930, 369r—379v, წარმოადგენს ბასილი დიდს თხზულებას „სულისა წმი-
დისათეს“. (იხ.: გამოცემა, გვ. 163—170).

ა ს კ ე ტ ი კ ა

CPG 2875. კითხვა-მიგებანი: „გრეკელი წესები“ და „მოკლე წესები“.
(PG 31, 901—1305) (Gribomont, Histoire, გვ. 78—81, ხინთიბიძე, ბასილი
კაპადოკიელის „სამოღვაწეო წიგნის“, გვ. 100—116).

CPG 2877. „მორალური წესები“ (PG 31, 691—869). (გრიბომონი, დასახ.
ნაშრ., გვ. 79, სქ.; ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 118—121).

CPG 2881. „ასკიტიკონი ბასილი ეპისკოპოსისაჲ“ (პროლოგი 4). (PG
31, 889—901). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 98—100).

CPG 2882. „სწავლაჲ... ბასილისი“ (პროლოგი 34). (გრიბომონი, დასახ.
ნაშრ., გვ. 238, 289 სქ., 324; ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 69.).

CPG 2883. „პირველი სიტყუაჲ თავთა განსაზღვრებისაჲ“ (პროლოგი 5).
(PG 31, 881—888). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., იქვე).

CPG 2884. „გამოსახვა წიგნისაჲ“ (პროლოგი 6). (PG 31, 1509—1513). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 90—93).

CPG 2885. „ვრცლად დაწყება სიტყუისაჲ“ (პროლოგი 7). PG 31, 653—676). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 90—91, 93—97).

CPG 2886. „სიტყუაჲ სარწმუნოებისათჳს“ (პროლოგი 8). (P. 31, 676—692). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 97—98; წინამ. ნაშრ., გვ. 74).

CPG 2889. „სიტყუაჲ მოლუაწებითი განშორებისათჳს სოფლით და სრულყოფისათჳს“ (XI ასკეტური სიტყუა). (PG 31, 625—648). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 117—118; წინამ. ნაშრ., გვ. 69, 74. აქ ვეხებით აღნიშნული სიტყვის ერთი და იმავე ფრაგმენტის ეფთვიმე ათონელისეულ და ანონიმის თარგმანებს).

CPG 2893. „თქმული მონაზონთა მიმართ“ (XV ასკეტური სიტყუა). თხზულება, რომელსაც შეიცავს ერთადერთი ქართული ხელნაწერი, ე. წ. G რედაქცია, პატროლოგიაში გამოქვეყნებული არ არის. მისი ნაწყვეტი გამოსცა ქ. გრიბომონმა. ამ თხზულებას იგი ფსევდობასილურად მიიჩნევს. (დასახ. ნაშრ., გვ. 317—319; ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 118).

CPG 2695. „სიტყუანი მათდა მიმართ, რომელნი მონაზონებისა ცხორებისა მოლუაწე იყვნენ“ (სამონასტრო კონსტიტუციები). (PG 31, 1321—1428). (გრიბომონი, დასახ. ნაშრ., გვ. 79, სქ.; ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 122—125; წინამ. ნაშრ., გვ. 72—73).

CPG 2897 (I) „კანონი ბრალეულთანი“ (ეპიტომები 24). (PG 31, 1305—1308). (ხინთიბიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 116—117). „ასკეტიკონის“ ქართულ რედაქციათა შედგენილობის შესახებ იხ.: Fedwick, The translations, გვ. 499—502.

CPG 2900. ეპისტოლეები (PG 32, 220—1112)

ეპ. 1; ეპ. 2 — არსებობს მისი სამი დამოუკიდებელი თარგმანი და ერთი რედაქცია; ეპ. 12, 13, 14, 22; ეპ. 40—41 (ნაყალბეცია); ეპ. 46; ეპ. 53—55 (კანონიკური ეპისტოლეები); ეპ. 71, 90, 105, 115, 134, 150, 154; ეპ. 166 (კანონიკური ეპისტოლე); ეპ. 173, 180; ეპ. 188, 199 და 217 (კანონიკური ეპისტოლეები); ეპ. 192; ეპ. 197 (ფრაგმენტი); ეპ. 214 (ფრაგმენტი); ეპ. 236 (ფრაგმენტები); ეპ. 252, 261, 277, 279, 299, 301; ეპ. 341, 342, 351, 352, 353, 354 ბასილისა და ლიბანიოსის მიმოწერა. აქედან ოთხი უკანასკნელი წერილი ნაყალბეცია (წინამ. ნაშრ., გვ. 75—108).

CPG 2901. დამატებები. კანონიკური ეპისტოლეები

(1) კანონი 1—84 (დიდი სჯულისკანონი, გვ. 472—497) ეპ. 188, 199, 217. იხ.: CPG 2900.

(2) კანონი 85—90 (დიდი სჯულისკანონი, გვ. 497—506), ეპ. 236 (ფრაგმენტი), ეპ. 160, 55, 54, 53. იხ.: CPG 2900.

(3) კანონი 91—92 (დიდი სჯულისკანონი, გვ. 506—509), ფრაგმენტები თხზულებიდან „სულისა წმიდისათჳს“, თავი XXVII, XXIX. იხ.: სამიხელო, CPG 2839.

კანონი 93 — „მცნებაჲ მღდელთა მიმართ“ ქართულ ხელნაწერებში „დი-
დი სჯულისკანონისაგან“ მოწყვეტით გვხვდება. იხ.: საძიებელი, CPG 2933,
კანონიკური ეპისტოლეების შესახებ იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 98—101).

ლიტერატურა

CPG 2905 (2) ბიზანტიური უამისწირვა (წინამ. ნაშრ., გვ. 109—145).

„საეკეკო“ თხზულებები

CPG 2883. ასკეტური პროლოგი 5. (შდრ. საძიებელი: ასკეტიკა).

CPG 2897 (1). ეპიტომიები 24. (შდრ. საძიებელი: ასკეტიკა).

CPG 2910. 115-ე ფსალმუნზე დაწერილი ჰომილია (PG 30, 104—116).
(შდრ. საძიებელი, CPG 2836).

CPG 2911. წინასწარმეტყველ ესაიას თავის კომენტარი (PG 30, 117—
668). (იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 149—150, 168—169).

CPG 2912. „რომელი თქუა ლაიონეს შინა ქალაქსა (PG 31, 1437—1457).
(იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 21—57, 169).

CPG 2913. „შობისათჳს უფლისაჲ ჩუენისა იესუ ქრისტესი“ (PG 31,
1457—1476). ეს თხზულება შესულია „ითიკის“ კრებულებსა და მეტაფრასულ
ხელნაწერებში. (იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 21—57, 169).

ფსევდობასილური თხზულებები

CPG 2889. ასკეტური სიტყვა 11. (შდრ. საძიებელი: ასკეტიკა).

PCG 2893. ასკეტური სიტყვა 15. (შდრ. საძიებელი: ასკეტიკა).

CPG 2895. სამონასტრო კონსტიტუციები. (შდრ. საძიებელი: ასკეტიკა).

CPG 2900. წერილები: ეპ. 41 — ივლიანეს ბასილი; ეპ. 351 — ლიბანის
ბასილი; ეპ. 353 — ლიბანის ბასილი.

CPG 2920. 28-ე ფსალმუნზე დაწერილი მეორე ქადაგება (PG 30, 72—
81). (შდრ. საძიებელი, PCG 2836).

CPG 2926. სულისა წმიდისათჳს (BHG 1934^m—; PG 31, 1429—1437).
(იხ. წინამ. ნაშრ., გვ. 21—57, 169).

CPG 2933. „მცნებაჲ მღდელთა მიმართ“. არსებობს ამ თხზულების ორი
ქართული თარგმანი (შდრ. საძიებელი, CPG 2901). (წინამდ. ნაშრ., გვ. 149.
170).

ქართული ვერსიები

CPG 2990. „მიცვალებჲა ყოვლად წმიდისა... მარადის ქალწულისა მარი-
ამისი ქუეყანით ზეცად ამაღლებისათჳს“.

CPG 2991. „თქუმული... სინანულისათჳს და სიკუდილისა“.

CPG 2992. „თქუმული... შურისათჳს და საცმ სინანულისაჲ მორწმუნე-
თათჳს“.

CPG 2993. „ლოცვაჲ ზიარებისათჳს — გმადლობ შენ, უფალო, მამაო მო-
წყალებისაო...“

CPG 3000. (ა) რამდენიმე თავი იმ შვიდი ასკეტური ხასიათის თხზულებიდან, რომლებიც ჩვენ მივიჩნიეთ ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ ერთ-ერთ რედაქციად. (ბ) კრებული „სამასეულის“ ბასილი კესარიელის კუთვნილი 100 სენტენცია, რომელთა ერთობლიობა სინამდვილეში წარმოადგენს ზემოდანახელებული შვიდი თავიდან ერთ-ერთს.

(გ) „თქმული . . . სარწმუნოებისა სამებისა და ერთარსებისა და ორთა ბუნებათა ქრისტესთა“.

(დ) კრებული „სუფევის“ ერთი თავი, რომელიც იდენტიფიცირების გარეშე დარჩა.

(ე) „ორთათვის ბუნებათა ქრისტესთა შეერთებისათვის“.

(ვ) „სარწმუნოებისათვის კორცთა შესწმისა“.

(ზ) „ბასილის თქმული კაენის შუდთა შურისგებისათვის“.

3005. ბასილი დიდის თხზულებებიდან ამოღებული ციტატები, რომლებიც დატულია სამ სინურ ხელნაწერში: Sin. 8; Sin 35; Sin. 36.

■ ■ ■

1. „თქმული წმიდისა ბასილი ებისკოპოსისა კესარიელისაჲ. — ერთი ღონისძიებაჲ ესეცა ღიდ არს, შეტყუებული მრავალთაჲ დივიწყეს ესოდენ ესე...“

2. „სწავლაჲ. — რომელსა ჰეშმარიტი იგი სიმართლჲ...“

3. „თქმული წმიდისა და ღმერთშემოსილისა ბასილისი. — რამეთუ სრული იგი საქმე მოლუაწებისაჲ ესე არს...“

4. „პირველსა ორშაბათსა მარხვათასა წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილი მთავარეპისკოპოსისაჲ მარხვისათჲს. — ნუგეშინის-სცემდით, იტყჳს უფალი...“

5. „წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილის მიერ თქმულნი მარხვისათჲს. — უდებებითა არავინ გვირგვინოსან იქმნების...“

6. „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა ვასილი კესარიელისა ასკეტიკონისაჲგან გამოკრებული კითხვაჲ მოლუაწთაჲ. — ვინაჲთგან მოჰცა ჩუენ სიტყუამან ჴელმწიფებაჲ სიტყჳსაჲ კითხუად პირველად...“ ბასილი კესარიელის „ასკეტიკონის“ ე. წ. C რედაქცია.

7. „თქუა წმიდამან ბასილი: რაჲჲმს ებრძოდის გულისსიტყუაჲ რომლისაჲმე ცოდვისა მიმართ...“

8. „თქმული დიდისა ბასილისა. — დასაბამი სათნოებისა მიმართ წარმართებისა დადგომა...“

9. „ბასილისი. — რაჲთა სარგებელ არს მარხვა ჴორცთა, უკუეთუ სული შინაგან სავეს იყოს ბოროტითა...“

10. „იტყვის ღმერთშემოსილი ბასილი, ვითარმედ: აღსარება ცოდვთა მსგავს არს კურნებისა...“

11. „თქმული წმიდისა ვასილისი ამპარტავენებისათჲს. — სიმდიდრეთა გარემოსილ ხარა საქმეთაგან...“

12. [სენტენციები ამოკრფილი ბასილი დიდის „ითიკიდან“]. — „გულისწყრომისათჲს იხილე „ითიკასა“ შინა. იტყჳს დიდი ვასილი: იტყჳს ბრძენი სოლომონ: კაცი მრისხანე არაშვენიერ არს...“

13. „წმიდათა შორის მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისა მადლობისათჲს ღმრთისა მიმართ, რათა ყოველსავე შინა მოუკლებელად ვმადლობდეთ...“

14. „კუალადვე სიტყვა ლოცვისათჲს დიდისა ვასილისა. — ლოცვა არს კეთილისა, რომელსა ჰყოფენ მორწმუნენი ღმრთისა მიმართ...“

15. „კანონი დღითი-დღეთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან ვასილი განაწესა. — პირველი მოსვლა გულისსიტყვისა...“ S 2432, 193r—196v.

16. „კანონი ვასილისა და იოანესი. — ნებით კაცის კლვისა კანონი...“

17. „კანონი დღითი-დღედთა ცთომათანი, ვითარცა წმიდამან მამამან ჩუენმან ვასილი განაწესნა. — პირველი მოსლუა გულისსიტყვისა...“ S 1521, 247-252.

18. „ღმრთისმშობლის მიცვალება. — წინაშე ღმრთისა და მაცხოვრისა...“

19. „შეშუელ-მართალთათჳს თხრობაჲ წმიდისა ბასილისი ევბოლის მიმართ, მოძღუარისა მისისა. — ედემს, რომელ შიშუელმართალნი მკვდრ არიან, მახლობლად სამოთხე არს...“

20. „სჯულისკანონი დიდისა ბასილისა. — რაჲთა მსხუერპლის შემწირეულად იყოს მღვდელი განმზადებული, განიწმინდოს თავი ბილწებისაგან აღსარებითაჲ წინამძღუარისა მიერ...“

21. „კანონი წმიდისა ბასილისი, გრიგოლისი, იოანე მოწყალისა. — ბასილი თქუა: „მოწაფემან რაჲ აღსარება გავანდოს, მოძღვარმან კანონი მისცეს...“

22. ა. „დიდი ბასილი ბრძანებს მეოთხესა კანონსა შინა. — ვინცა ვინ მეორედ იქორწინოს...“

ბ. „კუალად დიდი ბასილი ბრძანებს. — რამეთუ კუალად მესამისა ქორწინებისა...“

23. „დიდისა ბასილისა აღმსარებლობისათჳს კანონისა და დაჯერებისა და დაუჯერებლობისათჳს. — მეორმოცე და მესამე კანონი დიდისა ბასილისა ესრეთ ბრძანებს...“

24. „სჯულისკანონი წმიდისა დიდისა ბასილისა, რომელსა ეგულელების შემოკლება. — მოუდრიკნეს მუკლნი მოწაფემან მოძღვარსა და თქვას: აღგარებ შენ, მამაო. ცოდვათა და ბრალთა ჩემთა...“

25. „კანონი განწესებულნი წმიდათა მოციქულთანი და პირველთა მამათა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისა, რომელნიცა ახსენეს წმიდათა მამათა მეექვსისა კრებისათა და აღჰსწერნეს თჳსსა ჰსჯულისკანონსა შინა. — რვანი უკუე არიან კორციელნი ცოდუანი...“

26. „ვასილიოს ყოვლადწმიდისა ეპისკოპოსისა კესარიელისა პირველისა კაბადოკიელისა. — რამეთუ არცა ცანი, და არცა ქუეყანა...“

27. „კანონი ვასილის მიერ განწესებული. — შეცოდებულთათჳს მარხუანუ მღვდარება ანუ მუკლდრეკა...“

28. „ბასილი. [უსათაურო ფრაგმენტი]. — შრომით მომგებელი იგი სიხარულით შეიწყნარების...“

29. [ფრაგმენტები ბასილი კესარიელის თხზულებებიდან] — ხელნაწერი პროლოგ-სეინაქსარი, A 112.

30. „სწავლა წმიდისა და ღმერთშემოსილისა მამისა ჩუენისა დიდისა ვასილისა თითოეულთა სათნოებათათჳს. — თქუა წმიდამან ვასილი: გარემიქცევა პირისა ღმრთისა ითქმის...“

31. „თქმულისაგან წმიდათა მამათასა ბასილი კესარიელისა, მაქსიმე აღმსარებლისა და დიონოსიოს არიოპაგელისა თარგმანებაჲ საღმრთოსა ჟამისწირისა. — ხოლო ჩუენ უკუეთუ მოსესაგან გარდამოცემულთა სრულად ვიცოდით...“

32. [ფრაგმენტები ბასილი დიდის ფსალმუნთა კომენტარებიდან] — Q 37, იერ. 1, აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების

ხელნაწერი H 18, S 1472, A 14, Q 558, Q 675, ქუთ. 29 და საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელნაწერი S 18.

33. „მცნებაჲ წმიდისა ბასილისი მღვდელთა და დიაკონთა მიმართ. — თუ ჩჩელი მოკუდებოდეს, მღვდელი არა იყოს მუნ, ღელა-მამათა მისთა ნახონ წყალი...“ (წინამ. ნაშრ., გვ. 170—172).

კურთხევები და ლოცვები

1. „განგებაჲ მათ ზედა, რომელთა მიაქუნდეს დიდი სქემაჲ“ — ქართულ ხელნაწერებში დაცულია სქემის კურთხევის რვა რედაქცია.

2. „თქუმული წმიდისა ბასილი კესარიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ მარტელიისა მწუხრი“ — ქართულ ენაზე არსებობს წმინდა მარტელიის ანუ სულთმოფენის მუხლთღრეკის განგების ორი რედაქცია.

3. „თქუმული წმიდისა ბასილისი მთავარეპისკოპოსისაჲ, ლოცვანი ცთომილთა და შეცოდებულთა ზედა, რომელ არს ბერძულთა ენითა ე ლ ა ს მ ო ნ“.

ლოცვები

11. „თქუმული წმიდისა ბასილისი, ლოცვაჲ აღსარებითი სინანულისაჲ, თქუმული გიორგი მთაწმიდელისაჲ ბერძულთაგან ქართულად. — უფალო იესუ ქრისტე, კრაო და მწყემსო ჭეშმარიტო...“

2. „ლოცვა წმიდისა ბასილისი აღსარებითი. — სულთ უბადრუკო, ვიდრემდის უზრუნველ ხარ...“

3. „ლოცვა ბოროტთა გულისსიტყუათათს. — უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩემო, განმწყმიდე მე უჩინოთა ჩემთაგან...“

4. „ლოცვაჲ, უკუეთუ მღვდელსა დაცემა შეემთხოოს ძილსა შინა. სხუაჲ ლოცვაჲ წმიდისა დიდისა ბასილისა. — მრავალმოწყალო, მოუკლებელო, შეუვიგებელო, უხრწნელო, მხოლოო...“

5. „ლოცუა დიდისა ვასილისა ეშმაკთა ზედა. — ღმერთო საუკუნეთაო, რომელმან იყენს ტყვეობისაგან ეშმაკისა ნათესავი კაცთა...“

6. „წმიდისა მიმართ ზიარებისა, თქუმული წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისი. — მეუფეო, უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, წყაროო სახიერებისა და უკვდავებისაო...“

7. „ლოცვაჲ ზიარებისა წმიდისა დიდისა ბასილისა. — უფალო, უწყი, რამეთუ უღირსად მოვიღებ უხრწნელისაგან კორცისა...“

8. „ლოცვაჲ ზიარებისათეს, თქუმული წმიდისა მამისა ჩუენისა დიდისა ბასილისი. — გმადლობ შენ, უფალო, მამაო მოწყალებისაო და ღმერთო ყოვლისა ნუგეშინისცემისაო...“

9. „ლოცვაჲ წმიდისა დიდისა ბასილისა შემდგომად წმიდისა ზიარებისა. — გმადლობ შენ, უფალო, ღმერთო ჩუენო, რამეთუ არა მომიძაგე მე ცოდვილი...“

10. „ლოცვაჲ შემდგომად ზიარებისა წმიდისა ბასილისი. — მეუფეო ქრისტე ღმერთო, მეუფეო საუკუნეთაო...“

11. „ლოცვაჲ წმიდისა ბასილისი მართებულად სულისაგან ყოვლისავე ბოროტისა და არაწმიდისა სულისა. — გხადით შენ, ღმერთო, მეუფეო ყოვლისამყარობელო...“

12. „ლოცვაჲ მოძღუერისაჲ, თქუმული წმიდისა ბასილი კესარიელისა. — მოიყვანონ, რომელსა ეგულებოდის მოძღუერად კელთდასხმად...“
13. „ლოცვაჲ სინანულისა, თქუმული ბასილისი. — უფალო ღმერთო, ყოვლისაჲმკაცრობელო ხელმწიფედ, რომელსა მხოლოსა გიპყრაეს ყოველივე ხალხური და უხილავი ბრჭალითა...“
14. წმიდისა ბასილისი ფუცებაჲ ღელვაგუემულსა 'ხედა სულთა მიმართ არაწმიდათა. — ღმერთო ღმერთთაო და უფალო უფლებათაო, რომელი ცეცხლისფერითა გუნდთა შემოქმედი ხარ...“
15. „მცნებაჲ წმიდისა ბასილისი. მღვდელთა მიმართ ლოცვაჲ ღამისთევისა აღვსებისაჲ. — ღმერთო, რომელსა გეგულებოდა კელთგდებაჲ ღიდისა მის ვეშაპისა...“
16. „ლოცვაჲ წმიდისა ბასილისა პარასკევს ღვთისმშობლის მიმართ სავედრებელი. — ვინაჲთგან შესავედრებელად და შუამდგომელად განგიკუთნა შენგან შობილისა მიმართ, ღვთისმშობელო ქალწულო, ნათესაჲმან კაცთაჲმან...“
17. „ლოცვაჲ შუალამისა, თქუმული წმიდისა და ღიდისა ბასილისი. — მეუფეო ზეცათაო, ღმერთო ქეშმარიტო, რომელმან მოაღვლინე ძე შენი...“
18. „სხუად ლოცვაჲ შუალამისა, თქუმული ღიდისა ბასილისა. — შეუერდე-ბი მე, არაღირსი, ესე აურაცხელთა შენთა მოწყალებათა...“
19. „ლოცვა ღიდისა ბასილისა (შუალამის). — შენ გაკურთხევით [. . .], ღმერთო...“
20. „ლოცვაჲ ბასილისი. — მეუფეო, უფალო იესუ ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, რომელი სულგრძელებ ჩუენ ცოდვილთა ზედა...“
21. „ლოცვაჲ წმიდისა ბასილისი. — უფალო იესუ ქრისტე, ძეო და სიტყუაო ღმრთისა ცხოველისაო...“
22. „ლოცვაჲ ბასილისი. — უფალო, უფალო, რომელმან მიცხენ ჩუენ ყოვლისაგან ისრისა მფრინველისა ღდისა...“
23. „ლოცვაჲ წმიდისა და ღიდისა ბასილისი. — უფალო ღმერთო, მილხინე მე ცოდვილსა...“
24. „ლოცვაჲ ღიდისა ბასილისა. — უფალო ყოვლისაჲმკაცრობელო, მეუფეო ძალთაო და ყოვლისა კორციელისაო...“
- (ფსევდობასიალური კურთხევებისა და ლოცვების შესახებ იხ.: წინამ. ნაშრ., გვ. 178—184).

ДРЕВНЕГРУЗИНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ВАСИЛИЯ КЕСАРИЙСКОГО

Резюме

В предлагаемой работе, посвященной творчеству Василия Кесарийского, монографически изучены древнегрузинские переводы сочинений данного автора, представлена реальная картина создания этих переводов. Опираясь на творчество Василия Великого, мы выявили те литературные школы в которых создавались грузинские переводы; установили редакции отдельных сочинений и личности переводчиков; сферу литературных интересов грузинских деятелей и их творческие возможности, иными словами, литературные вкусы и интересы наших предков. Выявление и изучение грузинских переводов сочинений Василия Кесарийского свидетельствуют об их значении и месте в едином процессе развития грузинской литературы.

Данные грузинских переводов имеют большое значение и для изучения подлинников Василия Великого.

Представленное исследование проливает свет на вопросы, касающиеся определения места грузинских переводов среди иноязычных версий, характера взаимосвязи греческих и грузинских текстов, традиции рукописей, состава отдельных сборников.

В первой главе рассмотрены грузинские переводы сочинения Василия «Шестоднев», вопросы их взаимосвязи между собой и с греческим оригиналом.

Существует два грузинских перевода этого памятника. Первый, более древний, переводчик которого неизвестен, сохранился в двух перусалимских рукописях — Иер. 44 (XII—XIII в.) и Иер. 74 (XIII—XIV вв.), а второй, принадлежащий Георгию Мтацмидели, в многочисленных списках. Согласно завещанию Георгия, он был не только знаком с ранней грузинской редакцией, но и при переводе этого памятника активно использовал ее. Сравнение грузинских текстов с оригиналом показало, что, опираясь на греческий оригинал, Георгий Мтацмидели дополнял и уточнял текстуальные пробелы раннего грузинского перевода, исправлял ошибки переводчика, вызванные неправильным осмыслением текста оригинала, пояснял непонятные места перевода, устанавливал топонимы и терминологию, корректировал неправильные грамматические формы.

Издатель памятника И. Абуладзе коснулся вопросов происхождения и хронологии раннего грузинского перевода. Ученый датировал перевод VIII—X веками и, исходя из различия в нем некоторых лексических арабизмов, признал его выполненным с арабского языка. Окончательное решение вопроса ученый отложил до того времени, когда будет выявлен ранний арабский перевод.

Сведение о существовании подобного перевода мы случайно обнаружили в материалах симпозиума, посвященного 1600-летию со дня смерти Василия Великого. Первые результаты сравнения нас убеждают, что венский арабский текст (Vienna ONB ag. 2137 (mixt 1381)) не является подлинником для грузинского перевода. Естественно, на первый план выступает вопрос о родстве грузинского перевода с греческим текстом. На основе сличения и изучения грузинского и греческого текстов стало очевидным греческое происхождение раннего грузинского перевода. Выявленные И. Абуладзе в грузинском переводе отдельные арабизмы представляют собой формы вошедшие в наш памятник устным путем. Наличие в раннем грузинском переводе лексических арабизмов, на наш взгляд, указывает на его восточное, сирийско-палестинское происхождение.

Во второй главе изучено гомилетическое наследие Василия Кесарийского, в частности его морально-этические гомилии или «Поучения» и «Толкования псалмов», а также сборник этих сочинений «Итики».

Древнегрузинские переводы гомилий, приписываемых Василию Кесарийскому, по хронологическому принципу можно разбить на три группы: 1. Переводы первого периода, т. е. доафонские, хранящиеся в основном в древнейших многоглавах, большинство из которых ошибочно приписываются Василию Великому.

2. Переводы т. н. афонского периода. На грузинский язык «Итику» перевел основатель афонской литературной школы Евфимий Атонели в 80-х годах X века.

В византийской литературе морально-этические гомилии и «Толкования псалмов» обычно встречаются вместе в виде обширного корпуса „*τὰ ἡθικά*“. Евфимий перевел сначала «Поучения» Василия (Аф. 32, 977 г., Н 2251, X в., Иер. 14, 1055 г.), а затем «Толкования псалмов» (А 135, 1035 г., Аф. 33, 1014 г.). Хронологически эти рукописи предшествуют пространному корпусу «Итики», А 927, (XII в.) является первой рукописью, объединяющей проповеди обоих видов, что следует объяснить влиянием греческих сборников.

Древнейший грузинский список Аф. 32 по своему составу очень близок к рукописям „*τὰ ἡθικά*“, т. е. к греческим рукописям типа Вульгаты. Данное сравнение касается второй части этой группы рукописей — моральных гомилий, последовательность которых в списке Аф. 32 выглядит следующим образом: «О посте, первая», «О посте, вторая», «На слова пророка Моисея», «О благодарении», «На память св. мученицы Иулитты», «На гневающихся», «О зависти», «На слова из Евангелия от Луки», «Во время голода и засухи», «На начало Книги Притчей Соломона», «К принятию св. крещения», «О вере св. троицы», «На начало Евангелия от Иоанна», «О св. духе», «О сорока мучениках», «На упивающихся», «О том, что было оказано в городе Лакиз», «О смиренномудрии», «О том, что не должно прилепляться к житейскому». А грузинский перевод комментариев к псалмам (1, 7, 14, 14:2, 28, 28:2, 29, 32, 33, 37, 44, 45, 48, 59, 61, 114, 115), встречающийся в грузинских сборниках и отдельно от морально-этических гомилий, по своему типу сходен с Вульгатой и по составу в точности совпадает с соответствующей первой частью греческих рукописей группы А.

Древняя грузинская рукопись «Итики» — А 927 по составу является самой близкой к греческой Вульгате версией. Следовательно, она отличается как от рукописей, содержащих «Поучения:

и «Толкования псалмов», так и от полных сборников «Итики». Остальные шесть рукописей «Итики» (А 394, XVIII в., А 100, 1713 г., S 376, 1798 г., А 181, 1816 г., Н 2350, XVIII в., S 3661, XVIII в.) дополнены сочинениями других авторов, не имеющими никакого отношения к гомилетическому наследию Василия Великого. Несмотря на это, в этих сборниках прослеживается определенная закономерность, идущая с ранних рукописей. Традиционные особенности и своеобразия, приобретенные сборниками впоследствии, позволяют нам разбить шесть рукописей «Итики» на две группы. Обе группы рукописей имеют два источника, различающиеся в той степени, в какой это возможно в пределах одного литературного памятника.

Изучение рукописей «Итики» показало, что во всех сборниках основным ядром являются морально-этические гомилии и «Толкования псалмов». Состав грузинской «Итики» следует определить с учетом этого ядра и данных родственных греческих рукописей.

Для этого вновь надо обратиться к греческим рукописям группы А. Их основной корпус состоит из 42-х глав. 17 из них представляют собой толкования псалмов, а 25 — морально-этические гомилии. Комментарий к псалмам полностью перевел Евфимий Атонели, в ряду морально-этических гомилий, по сравнению с корпусом А, отсутствуют три сочинения: «Мученичество Варлаама», «Мученичество Гордия» и «К юношам, о том, как им пользоваться языческой литературой». Следует отметить, что все три гомилии относятся к числу сочинений Псевдовасилия.

3. Морально-этические гомилии Василия Великого, приуроченные к определенным литургическим праздникам, содержатся в греческих метафрастических сборниках, переведенных на грузинский язык в XI в. Две из них представляют собой переводы Евфимия Атонели, остальные три повторно были переведены другими грузинскими авторами.

Переведенные Евфимием Атонели сочинения «О рождении Христовом» и «О крещении» без изменений были включены в метафрастические сборники.

Гомилии «О посте: первая и вторая» как составную часть метафрастических сборников повторно перевел Ефрем Мцире. Наряду с другими метафрастическими сочинениями Ефремом Мцире заново было переведено также «О сорока мучениках» Василия Великого, однако этот перевод был вытеснен переводом Евфимия. Так называемая метафрастическая редакция «О сорока мучениках» сохранилась в единственной рукописи Кут. 2 (XVI в.).

В третьей главе рассмотрены грузинские переводы «Аскетикона» Василия Великого. В пяти грузинских рукописях выделяются 4 различные редакции данного сборника (Хиштибидзе, Редакции). Кроме этих редакций древнегрузинские рукописи сохранили нам аскетические сочинения без заглавий, приписываемые Василию Кесарийскому (включая его второе послание) (А 1101, 83г—134г, 137v—140г); одна часть этих сочинений принадлежит Псевдовасилию.

Их совокупность Ж. П. Гриббом признал одной из редакций «Аскетикона», переведенной Евфимием Атонели. Он же обнаружил среди этих поучений сочинение чисто аскетического характера — Пролог 34, являющийся соединением 3-го и 4-го аскетических прологов Василия Великого.

Исследование выявило, что кроме упомянутых выше прологов, одно из поучений содержит отрывок из XI аскетического слова. Заключительная часть 46-го послания Василия представляет собой отдельное поучение. Среди поучений встречаем также фрагменты

«Толкования псалмов» и «Комментариев на пророка Исаию». Эти различные по своему характеру тексты специально обработаны редакторами, о чем свидетельствует не только их содержание, но и вставленные в них формы обращения. Совокупность этих поучений представляет собой этический кодекс, предназначенный для монахов. Правда, по своему масштабу и значению этот кодекс не может сравниться с «Аскетиконам» Василия, но в определенной среде он выполнял функцию этого сборника. Согласно высказанному в научной литературе мнению, эту группу сочинений мы условно считаем одной из редакций «Аскетикона» Василия Великого.

Четвертая глава посвящается письмам Василия Великого.

Изучение древнегрузинских рукописей показало, что на грузинском языке не существует специального сборника, содержащего все письма Василия. Рукопись А 292, сохранившая нам малую антологию этих писем, представляет собой сборник сочинений Григория Назианзина. Остальные его письма разбросаны: часть их содержится в рукописях сочинений Василия, а часть — в гомилетических, аскетических и канонических сборниках других авторов. Количество писем Василия Великого превышает три десятка. Они переведены в X—XII века анонимным автором, Евфимием и Георгием Атонели, Ефремом и Арсением Икалтоели. Таким образом, второе письмо Василия к Григорию Назианзину было переведено в первый период древнегрузинской литературы. Перевод выполнен в Палестине анонимным автором с арабского языка. Вторично письмо и фрагмент 46-го письма перевел Евфимий Атонели. 115-е письмо Василия перевел Георгий Атонели.

Большая часть писем Василия переведена Ефремом Мицре: 2, 12—14, 22, 40, 41, 46, 55, 71, 90, 105, 134, 150, 154, 173, 180, 192, 252, 261, 277, 279, 299, 301, 341, 342, 351—354.

Соответствующая часть сборника А—292, содержащего письма Василия, по составу и последовательности сочинений близка к тем греческим рукописям «Переписки», которые ученые объединили в т. н. группу Вх. Из упомянутых писем два, 173-е и 22-е, вошли в перевод «Аскетикона» редакции Вульгаты, выполненный Ефремом Мицре.

Канонические письма Василия, как составную часть «Великого Номоканона», перевел Арсений Икалтоели в XII в. Фрагменты отдельных посланий сохранились в переведенном им «Догматиконе».

Гайоз Ректор, опираясь на русский перевод, в 1799 году перевел все письма Василия (S 381). Перевод первого письма и фрагмента второго, выполненный анонимным автором также с русского языка, датируется XIX веком.

В пятой главе изучены ранние версии литургии Василия Великого. Литургия Василия Великого, т. е. византийская, вошла в богослужебную практику Грузии с того периода, когда упрочились грузинско-греческие связи, т. е. не ранее VIII века. До того в грузинском богослужении практиковался формуляр Иакова, который впоследствии был заменен византийской литургией (Василия Великого и Иоанна Златоуста). Предполагают, что литургия Василия Великого на грузинский язык была переведена в X веке. По свидетельству Евфимия Атонели, в XI веке литургия Василия Великого была сохранена лишь для периода великого поста, уступив позиции более компактному формуляру Иоанна Златоуста.

Формуляр Филотея утверждается в Грузии к концу XVII века. А в XVIII веке Антон Католикос отредактировал грузинский перевод литургии Василия Великого по славянскому переводу.

Из многочисленных списков, содержащих литургию Василия Великого, мы остановились на трех более ранних рукописях: H 531 (XI в.) — A, Sin. 89 (XII в.) — B и S 4980 (XII в.) — C; Эти редакции характеризуются значительными особенностями: илустрирование евхаристического агнца, тогда как этот процесс в классической форме сохранен в редакции C. Три антифона и три молитвы редакций A и C в редакции B заменены типикой, т. е. избранными псалмами. Следует отметить, что редакция A не знакома с песнопением «Об единородном Сыне».

В редакции A и B при литургии оглашенных внесена редкая ектения «молитвы трисвятого», которая содержится в арабских списках, но редко встречается в греческих рукописях. В редакции C ектения утрачена.

Великий вход в грузинских рукописях имеет своеобразный вид. Омовение рук происходит как при святом входе (A), так и после него (B). В редакции C ничего не сказано об омовении рук. В одной из ектений редакции B названы имена авторов византийской литургии Василия Великого и Иоанна Златоуста.

В грузинских редакциях полностью представлены 12 элементов анафоры. Из них особого внимания заслуживает освящение св. даров т. е. эпиклестис. В данной части редакции B, в отличие от редакций A и C, ничего не говорится о праздничном призывании св. духа, что трудно объяснимо.

Таким образом, грузинские формуляры предлагают весьма интересный материал: довольно полный ряд молитв, краткую и пространную формы ритуала пробуждения и пространные ектении. В деле изучения литургического наследия Василия Великого большое значение придется учесть особенностей этих редакций.

Для того, чтобы увязать грузинский текст с греческим материалом, мы использовали существующие на сегодняшний день публикации (Гоар, Брайтман, Дмитриевский, Бонис, Пассарель), особо опираясь на две последние. Они представляют собой публикации ранних и весьма интересных списков.

Ясно, что грузинские списки не следуют дословно указанным рукописям, но с незначительными расхождениями они все же имеются в рамках упомянутых рукописей.

Шестая глава касается сочинений Василия Великого, хранящихся в поздних грузинских сборниках.

Отдельные труды Василия Великого и их фрагменты с целью их популяризации и практического использования были включены в сборники различного характера.

На основании изучения грузинских рукописей стало очевидным, что в XVIII веке, когда все еще продолжалась переписка полных рукописей «Итики», Габриэл Мцире составил краткий, компактный и удобный для прихода сборник гомилий Василия Кесарийского. Составление подобного рода сборника отвечало целям его редактора. В этот же период были составлены различные дидактические сборники, служащие духовному очищению и возрождению прихода. В эти сборники редакторы включали разнообразный материал. Обычно они вносили сюда выборочный материал из морально-этических и эстетических сочинений Василия. Редакторы свободно оперировали материалом, по своему усмотрению подбирали тексты и произвольно меняли заглавия. В большинстве случаев тексты были небольшими, но, по мнению редакторов, они обладали большой силой убеждения и

могли выполнять функцию морально-этических гомилий, произнесенных самим Василием с епископальной кафедры Каппадокии.

В седьмой главе рассмотрены сочинения Псевдовасилия и других авторов. Они делятся на три группы: 1. Сочинения других авторов, известные под авторством Василия Кесарийского; 2. Те сочинения Василия, аутентичность которых вызывает сомнение; 3. Сочинения Псевдовасилия.

1. Авторами, некоторые сочинения которых в грузинских рукописях приписываются Василию, являются: Андрей Критский, Василий Анкирский, Герман I Константинопольский, Григорий Назианзин, Евфимий Атонелли, Иоанн Иерусалимский, Патриарх Фотий, Псевдоепифаний Кипрский, Псевдоиоанн Постник, Псевдоиоанн Златоуст, Псевдомелетий Антиохийский.

2. К числу «сомнительных» сочинений относятся следующие переводы: Аскетический пролог 5, Эпитимии 24, Толкование псалма 115, фрагменты из «Комментариев на пророка Исаию», «О том, что было сказано в городе Лакиз» и «О рождестве Христовом».

3. К числу сочинений Псевдовасилия относятся переводы следующих произведений: Аскетические слова 11.15, «Монастырские конституции», Письма 41.351.353, второе Толкование псалма 28, «О святом духе» (CPG 2926), «Наставление священникам» (CPG 2933), «Чин и последование благословения святой и ангельской Схимы», «Чин (последование) коленопреклонения в день святой Пятидесятницы», а также множество молитв известных в грузинских рукописях под авторством Василия Кесарийского.

4. Грузинские рукописи в большом количестве содержат сочинения Псевдовасилия. Греческие подлинники одной части этих сочинений не выявлены. Они признаны грузинскими версиями.

LES TRADUCTIONS EN GÉORGIEN ANCIEN DES OEUVRES DE BASILE DE CÉSARÉE

R é s u m é

Le présent travail consacré à la littérature de Basile de Césarée étudie les traductions géorgiennes de ses oeuvres. Nous donnons une image réelle de la création de ces traductions. Basé sur la littérature de Basile le Grand, cet ouvrage fait connaître les écoles littéraires dans lesquelles ont été créées les traductions géorgiennes. Nous établissons ici la liste des oeuvres traduites en géorgien, l'identité des traducteurs, la sphère des intérêts littéraires des auteurs géorgiens et leur génie créateur, autrement dit, les goûts littéraires et les intérêts de nos ancêtres. La découverte et l'étude des traductions géorgiennes des oeuvres de Basile témoignent de leur rôle et de leur place dans le développement de la littérature géorgienne.

Les données des traductions géorgiennes sont d'une grande importance pour l'étude des originaux de Basile le Grand.

Notre recherche apporte des lumières pour déterminer la place des traductions géorgiennes parmi les versions en d'autres langues; elle éclaire aussi le caractère des rapports entre les textes grecs et géorgiens, la traduction manuscrite et la composition de certains codex.

Le premier chapitre est consacré à l'étude des traductions géorgiennes de l'Hexaéméron de Basile, aux problèmes des relations existant entre les versions géorgiennes et l'original grec.

Il existe deux traductions géorgiennes de cette oeuvre. La première, plus ancienne, dont le traducteur n'est pas connu, est conservée dans deux manuscrits de Jérusalem: Jër. 44 (XIIe—XIIIe s.) et Jër. 74 (XIIe—XIVe s.); la seconde, réalisée par Georges l'Hagiorite, se lit dans plusieurs manuscrits. D'après le colophon de Georges, celui-ci connaissait bien l'ancienne version géorgienne, et au cours de la traduction de ce monument, il s'appuyait sur elle.

La comparaison des textes géorgiens avec leur original a démontré, que, s'appuyant sur l'original grec, Georges l'Hagiorite comblait et précisait les lacunes textuelles de l'ancienne traduction géorgienne; il corrigeait aussi les fautes du traducteur provenant de l'incompréhension du texte original; il expliquait les fragments difficiles à comprendre, précisait les toponymes et la terminologie, corrigeait les formes grammaticales incorrectes.

L'éditeur de ce monument, I. Abouladzé, s'est penché sur les problèmes de la provenance et de la datation de cette ancienne traduction géorgienne. Il datait la traduction des VIIIe—X^e ss. et, se basant sur certains arabismes lexicaux inclinait à prouver, qu'elle fut traduite de la langue arabe. La décision définitive de ce problème fut laissée en suspens par ce savant pour l'époque où serait découverte l'ancienne traduction arabe.

Les données sur l'existence d'une telle traduction ont été trouvées par nous, tout à fait par-hasard, dans les matériaux du Symposium consacré au seizième centenaire de la mort de Basile le Grand. Les premiers résultats de la comparaison nous ont convaincu, que la traduction géorgienne ne provient pas du texte arabe de Vienne (Vienne, ONB ar. 2137 (mixt. 1381). En premier lieu se pose le problème de la parenté de la traduction géorgienne avec le texte grec. La comparaison et l'étude des textes grecs et géorgiens ont démontré la provenance grecque de l'ancienne traduction géorgienne. Certains arabismes, découverts par I. Abouladzé dans la traduction géorgienne, sont des formes qui ont pénétré dans notre traduction par la voie orale. Nous pensons, que l'existence des arabismes lexicaux dans l'ancienne traduction géorgienne démontre sa provenance orientale, sinaïtico—palestinienne.

Le deuxième chapitre est consacré à l'étude de l'héritage homilétique de Basile de Césarée, notamment à ses homélies éthico—morales ou „Didascalies“, et „Commentaires des psaumes“, ainsi qu'au recueil de ces œuvres „Ethiques“.

Les anciennes traductions géorgiennes des homélies attribuées à Basile de Césarée peuvent être divisées chronologiquement en trois groupes: 1) Les traductions de la première période c. à. d. avant les Athonites, sont conservées en général dans les anciens *Mravalthavis*, dont la plupart sont attribués par erreur à Basile le Grand. 2) Les traductions dites de la période athonite. La traduction géorgienne des *Ethiques* a été faite par Euthyme l'Athonite, fondateur de l'école littéraire de l'Athos, dans les années 80 du Xe s.

Dans la littérature byzantine les homélies éthico—morales et les *Commentaires des psaumes* sont d'habitude présentés ensemble comme un corpus volumineux de „τὰ ἠθικά“. Euthyme a traduit d'abord les „Didascalies“ de Basile—Ath. 32 (977), H 2251 (X^es.), Jèr 14 (1055), les *Commentaires des psaumes*—A 135 (1035), Ath. 33 (1014) ont été traduits plus tard. Chronologiquement ces manuscrits précèdent les gros corpus d'„*Ethiques*“. Quant à 927 (Xe s.), c'est le premier manuscrit réunissant les discours des deux types et ce fait doit être expliqué par l'influence des recueils grecs.

Le plus ancien manuscrit géorgien, Ath. 32, est très proche par sa composition des „τὰ ἠθικά“ nommé groupe A, c. à. d. des manuscrits grecs du type de la Vulgate. Cette comparaison regarde la deuxième partie de ce groupe des manuscrits—les homélies morales dont la succession dans le codex Ath. 32 est la suivante: Sur le Jeûne I, Sur le Jeûne II, Sur l'action de grâce, Sur la martyre Julitte, Que Dieu n'est pas l'auteur du mal, Sur l'envie, Sur „Je détruirai mes greniers“, Sur la famine et la

secheresse, Sur le début des Proverbes, Sur le baptême, sur la foi, Sur Jean I, I, Sur le Saint-Esprit, Sur les quarante martyrs, Sur les ivrognes, Homélie dite aux Lacises, Sur l'humilité, Qu'il ne faut pas s'attacher aux choses de ce monde.

La traduction géorgienne des commentaires des psaumes (I, 7, 14, 14:2, 28, 28:2, 29, 32, 33, 37, 44, 45, 48, 59, 61, 115) donnée dans les recueils géorgiens, à part des homélies éthico-morales est, d'après son type, semblable à la vulgate grec et d'après sa composition, coïncide tout-à-fait avec la première partie correspondante des manuscrits grecs du groupe A.

L'ancienne traduction géorgienne des „Ethiques“, A 927 est d'après sa composition la version la plus proche de la Vulgate grecque. Donc, elle est distincte des manuscrits comprenant les „Didascalies“ et les „Commentaires des psaumes“, de même que des recueils complets des „Ethiques“. Les six autres manuscrits des „Ethiques“ A 394 (XVIII^{s.}), A 100 (1713), S 376 (1798), 181 (1816), H 2350 (XVIII^{s.}), S 3661 (XVIII^{s.}) contiennent des oeuvres d'autres auteurs, n'ayant aucun rapport avec l'héritage homilétique de Basile le Grand. Malgré cela, dans ces recueils on aperçoit une certaine régularité, provenant des manuscrits primilifs. Les particularités et les originalités traditionnelles acquises plus tard permettent de diviser les six manuscrits des „Ethiques“ en deux groupes. Les groupes ont deux sources différentes, autant qu'il est possible de le voir dans le contenu d'un monument littéraire.

L'étude des manuscrits des „Ethiques“ a démontré, que les homélies éthico—morales et les Commentaires des psaumes forment le noyau principal de tous les recueils. Pour déterminer la composition des Ethiques géorgiennes il faut prendre en considération ce noyau et les données des manuscrits grecs apparentés.

Pour cela il faut se tourner de nouveau vers les manuscrits grecs du groupe A. Leur corpus principal se compose de 42 chapitres, dont 17 sont les Commentaires des psaumes et 25— les homélies éthico-morales. Les commentaires des psaumes ont été entièrement traduits par Euthyme l'Athonite; Aux homélies éthico-morales, comparées avec le Corpus A, il manque trois oeuvres; Le martyr de Barlaam, Le martyr de Gordios, Aux jeunes, Comment lire la littérature païenne. Il faut noter, que ces trois homélies appartiennent aux oeuvres de Pseudo—Basile.

3. Les homélies éthico-morales de Basile le Grand écrites pour certaines fêtes liturgiques sont incluses dans les recueils métaphrastiques grecs, qui sont traduits en géorgien au XI^{s.} Deux d'entre eux sont des traductions d'Euthyme l'Athonite, les trois autres ont été retraduits par d'autres auteurs géorgiens.

Les textes „Sur la Nativité de Christ“ et „Pour le Saint Baptême“, traduits par Euthyme l'Athonite, ont été inclus dans les recueils métaphrastiques sans changements.

„Sur le Jeune I, II“ de même qu'une partie des recueils métaphrastiques ont été retraduits par Ephrem Mtsiré.

Avant les autres oeuvres métaphrastiques, Ephrem Mtsire a fait la traduction de „Sur les 40 martyrs“ de Basile le Grand, mais cette traduction a été supplantée par la traduction d'Euthyme. La rédaction métaphrastique de „Sur les 40 martyrs“ n'est conservée que dans un seul manuscrit (Kut. 2, XVI^{s.}).

Dans le chapitre III nous traitons des traductions géorgiennes de l'„Ascéticon“ de Basile le Grand. Parmi les 5 manuscrits géorgiens on distingue 4 versions différentes de ce recueil (Khintibidzé, Rédactions). Outre ces versions, les anciens manuscrits géorgiens ont conservé des oeuvres ascétiques sans titre, attribuées à Basile de Césarée (avec sa deuxième épître) (A 1101, 83r—134r, 137v—140r). Une partie de ces oeuvres appartient au Pseudo-Basile.

J. Gribomont explique l'ensemble par une des versions de l'„Ascéticon“ traduit par Euthyme l'Athonite. C'est par lui-même que fut découverte parmi ces Didascalies l'oeuvre ascétique — Prologue 34, union des prologues ascétiques 3 et 4 de Basile le Grand.

Leur étude a démontré, que sauf les Prologues mentionnés, l'une des Didascalies contient le fragment du Discours ascétique XI. La partie finale de l'Épître 46 par Basile présente une Didascalie à part. Parmi les Didascalies nous avons aussi les fragments des Commentaires des psaumes et des Commentaires du prophète Isaïe; les textes de caractère différents ont été travaillés spécialement par les rédacteurs, ce qui est prouvé non seulement par leur contenu, mais aussi par les allocutions incluses. L'ensemble de ces Didascalies constitue le codex éthique pour les moines.

Il est vrai, que par son volume et son importance, il ne peut pas se comparer avec l'Ascéticon de Basile, mais dans certains milieux il remplissait sa fonction.

Conformément à un avis émis dans la littérature scientifique nous pensons nous aussi, que ce groupe d'oeuvres présente une version de l'Ascéticon de Basile le Grand.

Le chapitre IV est dédié aux Épîtres de Basile le Grand.

L'étude des anciens manuscrits géorgiens a démontré qu'en géorgien nous n'avons pas de recueil spécial contenant toutes les Épîtres de Basile. Le manuscrit A 292 contenant une petite anthologie de ces Épîtres présente le recueil des oeuvres de Grégoire de Nazianze; ses autres Épîtres se trouvent ça et là. Une partie de ces lettres est conservée dans les manuscrits des Oeuvres de Basile, une autre partie—dans les recueils homilétiques, ascétiques ou canoniques d'autres auteurs. La quantité des Épîtres de Basile le Grand augmente 30 Épîtres. Elles ont été traduites au cours des Xe—XIIe s., par un auteur anonyme, par Euthyme et Georges l'Athonite, Ephrem et par Arsène d'Ikalto. Ainsi, l'Épître II de Basile à Grégoire de Nazianze a été traduite dans la première période de l'ancienne littérature géorgienne, à partir de la langue arabe, par un auteur anonyme, en Palestine. La Deuxième Épître a été traduite par Euthyme l'Athonite avec le fragment de l'Épître 46. L'Épître 115 de Basile a été traduite par Georges l'Athonite.

Une grande partie des Epîtres de Basile a été traduite par Ephrem Mtsiré — 2, 12 — 14, 22, 40, 41, 46, 55, 71, 90, 105, 134, 150, 154, 173, 180, 192, 252, 261, 277, 279, 299, 301, 341, 342, 351—354.

La partie correspondante du recueil A 292 contenant les Epîtres de Basile est proche par sa composition et la succession des manuscrits grecs de la „Correspondance“, que les savants ont réunie dans le groupe ainsi nommé B_x. Parmi les Epîtres mentionnées, 173 et 22 sont incluses dans la traduction de „l'Ascéticon“ dans la rédaction vulgate par Ephrem Mtsiré.

Les Epîtres canoniques de Basile, comme la partie du „Grand Nomocanon“ ont été traduites par Arsène d'Ikalto au XIIe s. Les fragments de certaines Epîtres sont conservés dans le Dogmaticon dans sa traduction.

Gaïoz le Recteur, se basant sur la traduction russe, en 1799 traduit toutes les Epîtres de Basile (S 381). L'Epître I et le fragment de II, retraduit de la traduction russe par un anonyme, sont datés du XIXes.

Le chapitre V étudie les anciennes rédactions de la liturgie de Basile le Grand. La liturgie de Basile le Grand, c. à d. la liturgie byzantine est entrée dans la pratique de la liturgie de Géorgie à l'époque où les relations gréco-géorgiennes ont été stabilisées, c. à d. pas avant le VIIIe s. Jusqu'à cette époque, la liturgie géorgienne se célébrait avec le formulaire de Jacques qui, plus tard, a été remplacé par la liturgie byzantine (de Basile le Grand et de Jean Chrysostome). On suppose, que la liturgie de Basile le Grand fut traduite en géorgien au X^es. Selon Euthyme l'Athonite, au Xe s. la liturgie de Basile le Grand n'était utilisée que pour la période du Grand Carême, laissant la place au formulaire plus compact de Jean Chrysostome.

Le formulaire de Philothéos se fixe en Géorgie vers la fin du XVIIes. Au XVIIIes. le catholicos Anton effectua la rédaction de la traduction géorgienne de la liturgie de Basile le Grand à partir de la traduction slave.

Parmi les nombreux manuscrits contenant la liturgie de Basile le Grand nous nous arrêtons sur trois manuscrits les plus anciens: G 531 (XIe s.)—A, Sin 89 (XIIes)—B et S 4980 (XIIe s.)—C; Ces rédactions sont caractérisées par des particularités importantes.

Manuscrits A et B venant d'anciens originaux n'attestent pas le rite de l'agneau eucharistique, tandis que cette cérémonie, dans sa forme classique, est conservée dans la version C. Trois antiphones et trois prières des rédactions A et C sont changées dans la version B par les *typica*, de Psaumes choisis. Il faut noter, que la version A ne connaît pas l'hymne „Monogène“.

Dans les versions A et B au cours de la liturgie des catéchumènes est incluse la prière litanique, présente dans les manuscrits arabes, mais rare dans les manuscrits grecs. Dans la version C la prière litanique est perdue.

Dans les manuscrits Géorgiens la grande entrée se fait d'une manière particulière. Le lavement des mains se passe à l'entrée sainte (A), ou après elle (B). La version C ne dit rien sur le lavement des mains. L'u-

ne des prières litaniques de la version B cite les noms des auteurs de la liturgie byzantine de Basile le grand et de Jean Chrysostome.

Les versions géorgiennes présentent entièrement les 12 éléments de l'anaphore. Parmi eux c'est la bénédiction des Saints dons, c. à. d. l'épiclese, qui attire l'attention particulière. Cette partie de la version B, à la différence des versions A et C, ne dit rien de l'appel solennel au Saint Esprit ce qui est difficile à expliquer.

De la sorte, les formulaires géorgiens nous fournissent un matériel très intéressant la série assez complète des prières, la version courte et longue de la fraction du pain et les très longues prières litaniques. Pour l'étude de l'héritage liturgique de Basile le Grand, il importe de prendre en considération les particularités de ces versions.

Pour relier le texte géorgien avec le matériel grec, nous nous sommes servi des publications existantes (Goar, Brightman, Dmitrievski, Bonis, Passarelli), en nous bornant aux deux dernières versions. Elles présentent les publications des anciens manuscrits très intéressants.

Il est évident, que les manuscrits géorgiens ne suivent pas littéralement les manuscrits cités, mais avec des divergences peu importantes, ils se rangent dans les limites des manuscrits mentionnés.

Le chapitre VI regarde les oeuvres de Basile le Grand, conservées dans les recueils géorgiens tardifs. Dans le but de leur popularisation et de leur utilisation pratique, certaines oeuvres de Basile le Grand et des fragments ont été inclus dans des recueils de différents caractères.

L'étude des manuscrits géorgiens a démontré qu'au XVIIIe s. quand on copiait encore les manuscrits complets des „Ethiques“, Gabriel Mtsiré a composé un recueil des homélies de Basile de Césarée, qui était court, compact et commode pour la paroisse. La composition de ce recueil répondait aux buts de son rédacteur. A la même époque furent composés des recueils didactiques de différents caractères, qui servaient à l'édification spirituelle et au renouveau paroissial. Les rédacteurs y incluaient divers matériaux. D'ordinaire, ils y incorporent un matériel choisi dans les oeuvres éthico-morales et ascétiques de Basile. Les rédacteurs travaillaient librement le matériel, choisissaient les textes à leur guise et changeaient les titres selon leur idée. Dans la plupart des cas, les textes étaient courts, mais d'après l'avis des rédacteurs ils possédaient une grande force de persuasion et pouvaient accomplir la fonction d'homélies éthico-morales prononcées personnellement par Basile du haut de la chaire épiscopale de Cappadoce.

Le chapitre VII est consacré à l'étude des oeuvres du Pseudo-Basile et d'autres auteurs. Elles se divisent en trois groupes:

1. Les oeuvres d'autres auteurs, connus sous le nom de Basile de Césarée.
2. Les oeuvres de Basile, dont l'authenticité est douteuse.
3. Les oeuvres du Pseudo-Basile.

1. Les auteurs, dont certaines oeuvres sont attribuées à Basile sont, André de Crète, Basile d'Ancyre, Germain I de Constantinople, Grégoire de Nazianze, Euthyme l'Athonite, Jean de Jérusalem. Photios Patriarche, Pseudo-Epiphane de Chypre, Pseudo-Jean le Jeûneur, Pseudo-Jean Chrysostome, Pseudo-Mélèce d'Antioche.

2. Au nombre des oeuvres „douteuses“ appartiennent les traductions suivantes, Le prologue ascétique 5, les Epitimies 24, Commentaire du Psaume 115, les fragments du „Commentaire sur le prophète Isaïe“, „Ce qui était dit à Lacise“ et „Sur la nativité de Christ“.

3. Aux oeuvres de Pseudo-Basile appartiennent les traductions suivantes, Discours ascétiques 115, „Les constitutions monastiques“, Epîtres 41.351.353, Deuxième Commentaire du Psaume 28, „De st. Esprit“ (CPG 2926) et „Le Sermon aux prêtres“ (CPG 2933). De même les prières et les bénédictions connues sous le nom de Basile de Césarée.

4. Les manuscrits géorgiens contiennent en grande quantité les oeuvres du Pseudo-Basile. Les originaux grecs d'une partie de ces oeuvres ne sont pas trouvés; ils sont connus grâce aux versions géorgiennes.

ნაწილი II

ბექსტიანთვის

1. ბასილი დიდის წერილები ქვეყნდება რამდენიმე ხელნაწერის H 622, A 1101, A 132, A 584-ისა და A 292-ის მიხედვით. ისინი თარგმნილია სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ავტორთა მიერ. არსებობს ზოგიერთი მათგანის ორი ან რამდენიმე რედაქცია. ტექსტები, ასახავენ რა მთარგმნელის დროის ენობრივ ნორმებს, ამ თვალსაზრისით სხვაობენ ერთმანეთისაგან. ამის გამო თარგმანებში შეიმჩნევა ენობრივი ნორმების სიჭრელე, რასაც რა თქმა უნდა, ძირითადად უცვლელად ვტოვებთ.

2. არსებობს ბასილი დიდის მეორე წერილის ორი ქართული თარგმანი (ანონიმი და ეფთვიმე) და სამი რედაქცია (ანონიმი, ეფთვიმე და ეფრემ მცირე). პირველი, არაბულიდან მომდინარე თარგმანი, იბეჭდება ერთადერთი H 622, ხელნაწერის მიხედვით. ეფთვიმეს თარგმანში ეფრემს გარკვეული რედაქციული ცვლილებები აქვს შეტანილი. ეს ორი რედაქცია ტექნიკური მიზეზების გამო ქვეყნდება ერთად (A—A 1101, B—ათ. 77, C—იერ. 14, D—A 927 და E —ეფრემის რედაქცია). ეფრემისეული წაკითხვები ზოგი სქოლიოებში აისახა, ორი უფრო ვრცელი და განსხვავებული ნაწილი პარალელურად არის გატანილი.

3. 46-ე წერილის ეფთვიმე ათონელისეული ფრაგმენტი ქვეყნდება სამი ხელნაწერის მიხედვით (A—A 1101, B—იერ. 14 და C—A 927). გამოცემა საფუძვლად დაედო A 1101, როგორც უძველესი და უკეთ დაცული. დანარჩენი ორის წაკითხვა-სხვაობები სქოლიოებში აისახა.

4. 115-ე წერილი, თარგმნილი გიორგი მთაწმიდელის მიერ, ქვეყნდება ერთადერთი, A 584, ხელნაწერის მიხედვით.

5. 22-ე და 173-ე წერილები, თარგმნილი ეფრემ მცირის მიერ, იბეჭდება ხელნაწერ A 132-ის მიხედვით, რომელიც „ასკეტიკონის“ ვულგატის რედაქციას წარმოადგენს.

6. წერილები: 2, 12, 13, 14, 22, 40, 41, 46, 55, 71, 90, 105, 134, 150, 154, 173, 180, 192, 252, 261, 277, 279, 299, 301, 341, 342, 351, 353, 354, თარგმნილი ეფრემ მცირის მიერ, ქვეყნდება ერთადერთი გვიანდელი ხელნაწერის A 292-ის მიხედვით. იგი გადაწერილია 1800 წელს. ანტონის გრამატიკული

სკოლის კვალი ამჩნევია ძეგლის ორთოგრაფიას, ფონეტიკას, მორფოლოგიას. ერთმანეთის გვერდით გვხვდება XI და XVIII საუკუნეების ქართულისათვის დამახასიათებელი ენობრივი ნორმები. გამოცემაში შეძლებისდაგვარად აღვადგინეთ ეფრემის დროინდელი ორთოგრაფია, გავასწორეთ აშკარა ორთოგრაფიული, გრამატიკული და გადამწერის მიერ დაშვებული სხვა რიგის შეცდომები. შეძლებისდაგვარად უნიფიცირებულია საკუთარ სახელთა დაწერილობა. ის ფორმები, რომლებიც გასწორდა (გარდა უმკომპლექსიანი სიტყვებისა, სადაც იგი უეკომპლექსით შეიცვალა), ჩავეტანეთ სქოლიოებში.

7. ქამისწირვის სამი რედაქცია იბეჭდება შემდეგი სამი ხელნაწერის მიხედვით: H 531, Sin 89 და S 4980 (შესაბამისად: A, B, C).

ა. ქამისწირვა ხელნაწერებში ერთიან გაბმულ ტექსტს წარმოადგენს. ჩვენ გამოცემაში გამოვეყავით ქამისწირვის ძირითადი ნაწილები (სახელწოდებები ჩასმულია ჩვეულებრივ და კვადრატულ ფრჩხილებში), რამაც კიდევ უფრო ნათლად გამოკვეთა მისი სტრუქტურა. ამგვარი სახით ქამისწირვის ტექსტები გამოცემული აქვს ფ. ბრაიტმანს.

ბ. ქამისწირვის ტექსტებში კვერეკსები ხშირ შემთხვევაში არ ბოლოვდება, რაც ლიტურგიკულმა პრაქტიკამ (ყერძოდ, ამ მასალის ზეპირად ცოდნამ) განაპირობა. ეს მოვლენა არ ვრცელდება ლოცვებზე. გამოცემაში ტექსტის შემოკლების შემთხვევაშიც წინადადება ბოლოვდება წერტილით.

გ. რედაქცია C გრაგნილია და ვუთითებთ კეფების თანამიმდევრობას. ამ რედაქციაში უმკომპლექსი შევცვალეთ უე დაწერილობით. გავასწორეთ აგრეთვე არასწორი ფორმა მეუფმო.

დ. სქოლიოში სტრიქონის მითითებით ჩაგვაქვს გადამწერის აშკარა შეცდომები.

ტექსტში გამოყენებული აღნიშვნები:

ა) არაბული ნუმერაციით აღვნიშნავთ ტექსტზე დართულ კომენტარებში განმარტებულ ადგილებს.

ბ) ვარსკვლავიანი არაბული ციფრით (I*) აღვნიშნება ბიბლიური ციტატა.

გ) მხოლოდ ვარსკვლავით — შენიშვნა.

დ) () — აღდგენილი ადგილები, როდესაც ვადამწერი სხვადასხვა მიზეზის გამო აკლებს ასოს ან მარცვალს.

ე) [] — აღდგენილი ადგილები.

ვ) [. . .] — ნაკლები ტექსტი, რომლის სიდიდე გაურკვეველია.

ტექსტები

წერილები

2

62/... წმიდისა ბასილისი პასუხი გრიგოლის [წიგნი]საჲს

1 და თქუა: ვიცან სახმ თქუენი მოწერილისა წიგნისა თქუენი-
საგან, ვითარცა-იგი ცნის კაცმან სახმ მეგობრისა თესისაჲ შეილი-
სა მისისაგან. ხოლო რომელი-ესე სთქუ, ვითარმედ ვერ შემძლე-
ბელ ხარ, რადთამცა სურვიელ იქმნა გული თქუენი ყოფად ჩუენ
თანა უწინარმს უწყებამდე ჩემდა მიერ გზისა ამის საქმისაჲ, რო-
მელსა-ესე ჩუენ შინა ვართ — სახმ მონაზონებისაჲ. შენდა იყო ესე,
მამაო პატიოსანო, და სულისა თქუენისა ტკბილისაჲ, რომელმან
განაშორე და შეურაცხ-ჰყავ ყოველივე, რაჲ არს ნივთი ამის სოფ-
ლისაჲ საშუებელთა მათეს მერმისათა. ხოლო მე, რამეთუ მრცხუ-
ენის მიწერად თქუენდა სახმ ესე ჩემი ამას უღაბნოსა შინა [...] და
რამეთუ დაუტევე ქალაქი და პატივი ჩემი მას შინა ბოროტისათჳს
მიზეზისა, ხოლო სული ჩემი ჩუენულებისაგან ბოროტისა ვერ შეუძ-
ლუ დატევებაჲ. გარნა ვემსგავსე კაცთა, ნავსა შინა მსხდომარეთა
ზლუასა შინა, და კაცთა შათ, რომელთა არა აქუნდა ჩუენულებაჲ
ზლუასა შინა სლვისაჲ ნავითა; და შეიპყრნა იგინი თხევამან და
იწყეს მიზეზობად ნავისა, ვითარმედ ირყევის და მისგან აღიძრა/ნავ-
დელი მათი. და ოდესმე ზე გავლენან და ოდესმე ქუე გარდამოვ-
ლენ და ვიდრეცა ვლენან, ყოვლით კერძოვე აღიძრვის სიმწარს მათი
და განმწარდებიან გულნი მათნი. ეგრეცა მე შემემთხუა. და ვნე-
ბანი ჩემნი ყოველსა ადგილსა შემომიდგებიან და შფოთ და მწუხარე
ვიქნები. და ვინაჲთგან მე ამას სახესა ვარ და რაჲ უკუე სარგებელ
მეყო მე უღაბნოჲ ოდენ? რამეთუ, რომელი-იგი ეძიებდეს ესევი-
თარსა ღიდებულებისა საქმესა, შეჰგავს ეგევითარსა, რადთა შეუდ-
გეს კულსა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, რომელ არს დასა-
ბამი ცხოვრებისა ჩუენისაჲ, მისებრ წმიდასა სახარებასა შინა, ვი-
თარმედ: „ყოველსა, რომელსა უნდეს შედგომაჲ ჩემდა, თავი თჳსი
უვარ-ყავნ და ჭუარი თჳსი აღილენ და შემომილენ მე“^{1*}. ესე
ამისთჳს თქუა უფალმან, რადთა განეშოროს კაცი დაუულებად და
იგონებდეს მას მარტოებასა შინა თჳსსა სათნოებათა ქრისტეს ნე-
ბისათა.

1* მთ. 16, 24.

2 ვითარცა-იგი თუალნი კაცისანი ოდესმე ზე აღმართ ხედავენ
 და ოდესმე ქუეყანასა, და ვერ შეუძლის ხედვად წინაშე მდებარესა
 მას, რამეთუ იყვის, ვითარ-იგი ჭერ-არს, უკუეთუ თუალნი თჳსნი
 63r არა შეადგენს მას, ეგრევე გონებაჲ კაცისაჲ/ოდეს ზრუნვასა შინა
 5 იყოს ამის სოფლისასა, შეაშფოთებს; ხოლო რომელსა ვიდრე მო-
 აქამდე ცოლი არა ესუას, რამეთუ ეგევითარი ბრძოლასა შინა არს
 გულისტუქმათა ძალისა თჳსისათა და ტრფიალებად უკუთურობისა.
 თჳსისაჲ შეაშფოთებს მას. ხოლო რომელსა ცოლი ესუას, ეგევითა-
 რისა ზრუნვანი და შფოთნი სხუა არიან: უკუეთუ შვილი არა ესუას,
 10 მწუხარე არს იგი ვიდრე შვილისა სუამადე. და თუ ესუას შვილი,
 ურვასა შინა იყვის, თუ ვითარ ზრდიდეს. და ზრუნავს კუალად-
 პერობისათჳს ცოლისა თჳსისა და სახლისა თჳსისა და გულისკლება-
 სსა არნ დაჭირვებათათჳს, რომელი-იგი შეემთხუევის მას. და შეშ-
 ფოთნის მიცემასა და მიღებასა შინა და განარისხებნ მეზობელთა
 15 და ერჩინ კელმწიფეთა წინაშე; და გულისკლებასა არნ და პირთა
 შინა, რომელი-იგი შეემთხუევიან შეძინებისათჳს; და გულსა ზრახავნ
 ქუეყანისა შრომისათჳს და ყოველთა შინა დღეთა სოფელსა ამას
 შინა განუახლებდნ ურვაჲ და შფოთი. და სახედვე მისა არიან ლა-
 მენიცა იგი მისნი, მსგავსად შფოთებისა მისისა, და დღმცა იგი მისი
 20 63v და შეაძრწუნებენ მას ვნებანი/იგი თჳსნი ჩუენებათა შინა სიზმრი-
 თა. და ვითარცა-იგი იყვის დღმ მისი, და მსგავსად მისაცა არიან
 სიზმარნიცა იგი მისნი ღამისანი. რამეთუ ერთი საქმე არს მოკუ-
 ეთელი ამის ყოვლისაჲ — სიელტოლაჲ სოფლისაგან. ხოლო სიელ-
 ტოლაჲ სოფლისაგან არა განსლვად ოდენ არს ჯორცითა შენითა გა-
 25 რეშე სოფლისა ამისგან, არამედ მოისპე შენგან წყლულებად ჯორც-
 თა შენთად და იქმენ უქალაქო და უსახლო და უნათესაო და თჳნიერ-
 შეყუარებისა მოყუისისა და უბოვარ და უსწავლელ საქმესა კაცთასა;
 და განმზადე გული შენი, რამთა შეიწყნაროს სლვაჲ გზასა, რომელი
 ისწავების წერილისაგან სულისა წმიდისა; და განმზადე გული თჳსნი,
 30 რომლისათჳს გარქუ და დაივიწყე ჩუეულებად იგი ბოროტი პირვე-
 ლი, რომელი-იგი ისწავე საქმეთაგან ამის სოფლისათა და აჟოცე იგი
 შენგან მსგავსად კაცისა, რომელსა ჰნებავენ დაწერად წიგნისა ახლი-
 საჲ წერილსა ზედა ძუელსა ცულფიკარსა შინა და ვერ შეუძლის,
 უკუეთუ არა აჟოცის პირველად ძუელი იგი წერილი მისგან. და ეგ-
 35 64r რმთვე სულსა ვერ შემძლებელ ხარ/დადებად მას შინა საქმეთა
 დიდებულთა, უკუეთუ არა აღჟოცო შენგან ჩუეულებად იგი პირვე-
 ლი ბოროტი. და ამას თანა კუალად ფრიადი სარგებელი არს და გან-
 მზრახველ კეთილისა ჩუენდა უდაბნოჲ. და დაყუდდებიან ვნებანი
 40 ჩუენნი და დაჰჳსნდებიან და მოვიცალებთ, რაჲთა მოვიცაჳთ სული-
 საგან მსგავსად მკეტა ველურთა. ოდეს დაწყნარებათ იყვნიან,
 შეპყრობად მათი აღვილ არნ. და ეგრმთვე — გულისსატუქმელნი და
 გულისწყრომაჲ და ვნებანი და მწუხარებანი. მწუხარებათათჳს
 ვიტყჳ, რომელი ღმრთის არა იყოფის, რომელ არს გესლი სასიკუ-
 დინმ, მკლველი სულისა და სიბოროტმ მისი. რამეთუ დაყუდებად

18 არნ; 19 ჰგავსა. 20 შეარწუნებნ. 31 სოფლისათაჲ. 32 წიგნისაჲ. 33 ცულფიკარსა-
 39 რ' ნი; დაჰსდებიან.

ამათ განაქარვებს და დაშრეტს. ოდეს არა მოსწრაფე იყო სოფლისა შფოთისათჳს, განკუეთაჲ მათი აღვილ არს ძალითა ქრისტესითა. და იყმცა ადგილი ესევეითარი, რომელსა შინა ჩუენ ვართ განშორებულ აღძრვისაგან კაცთაჲსა, რაჲთა არა ვინ სოფლისაგანნი მოვიდოდინ ჩუენდა გარეშტ დაშლად წესისა ჩუენისა, შრომისა და/ 64v 5
ჩუეულებისა მის შრომისა, რომელსა ეძიებს ჩუენგან, რაჲთა აქმნედე გონებასა შენსა გულისსიტყუათა ღმრთისათა დიდებულთა. რაჲ უტკილმს არს სოფელსა ამას შინა და უდიდებულმს და უფროჲს? რაჲთა იყოს კაცი ქუიყანასა ზედა და წესი მისი მსჯავს იყოს წესსა მას ანგელოზთასა. რაჲამს განთენდეს, განმტკიცოს ლოცვად და ფსალმუნებად და დიდებად შემოქმედისა თჳსისა. და ვითარ მოეფინოს მზმ და განათლდეს, იწყოს საქმესა ღმრთისა სათნოებისასა. ლოცვითა და ფსალმუნებითა ჰყოფდეს, რაჲაცა ექმოდის და არა დააცადოს ყოვლადვე ლოცვაჲ და ფსალმუნებაჲ პირისაგან თჳსისა, რამეთუ ვითარცა მარილი, შეჰზავებს ყოველსა საქმესა მას ლოცვაჲ, და განიხაროს სულმან მისმან მისგან. ზოლო დაყულებად დასაბამი არს სულისა განწმედისაჲ. არცა ენამან პოვის ვინმე, რაჲთამცა ზრახვიდა ვის კაცთა, და არცა თუალნი რას ჰხედვენ საქმეთა ურგებთა და უნაყოფოთა, და არცა სასმენელთა შეველენ კმანი და განშუენებანი განმცხრომელთანი, რომელნი აღსძრვენ გულისთქუ- 65r 20
მათა, არცა ზრახვაჲ განცხრომისაჲ და არცა სიცილი კაცთაჲ, რომელი ყოვლისა უფროჲს განსდევნის გულისაგან მკურავლებასა და გულსმოდგინებასა, რაჲამს განშორებულ იყოს ყოვლისაგან უდაბნოს გარე. რამეთუ გონებაჲ ოდეს არა განზნეულ იქმნეს და განსცხრებოდის ხედვათაგან, არა შეუტდეს საგრძნობელთა გუამისათა რაჲმე შფოთთაგანი ამის საწუთროსაჲ. შემოკრებების გონებაჲ თჳსა შინა თჳსსა და ზედაჲ გულისსიტყუათა საღმრთოთა და იხარებენ მაშინ და განათლდებიან შუენიერებითა მით ზეშთაფსითა, ვიდრემდის დაავიწყდის კაცსა ბუნებაჲცა და არა გული უთქუაჲნ კამად- 25
თათჳს და არცა ზრუნავენ სამოსლისათჳს. გარნა განთავისუფლებულ იქმნის ყოვლისა ზრუნვისა ამის ქუეყანისა, რამეთუ ღწოლაჲ მისი და ზრუნვაჲ ესე არს, თუ ვითარ უკუე მოიპოვნეს საქმენი იგი კეთილნი და დიდებულნი და ვითარ შეიკრძალოს სიწმიდმ და სიმკნით მოთმინებაჲ, სიმართლმ და გონიერებაჲ/ და ყოველივე, რაჲცა იშვების დიდებულისა მისგან სათნოებისა; და ამათ ოთხთა საქმეთაგან იშვებიან ყოველნი სათნოებანი.

3 და კუალად დიდებული გზადვე არს წიგნის კითხვაჲ, რომელი ეძიებდეს მიწვეწად საქმეთა დიდებულთა საღმრთოთა. რამეთუ წიგნთა კითხვასა შინა ჰპოვნე უწყებანი საქმეთა დიდებულთანი; და ცხორებაჲ ღმრთისმოყუარეთაჲ მათ ტკილთა მამათანი, ვითარცა ხატი სულიერი, მიჩუენებს ჩუენ სლვად მას შინა სათნოებათა ღმრთისათა კეთილთა საქმეთაჲთა. რაჲთა ზედვიდეს კაცად-კაციდი საქმესა, რომელიცა უკმდეს, და აკლდეს რაჲმე, მაშინ იკითხოს და გულს-იდგინოს, რაჲთა მოიბოოს მსგავსად კაცისა, რომელი მიიღებ- 40

- დეს წამალსა სახლისაგან სამკურნალომსა, რომელ არს წიგნთა კითხვად, და დაიდვას სენსა ზედა თქსსა. ხოლო რომელი ეძიებდეს სიწმიდესა, იკითხოს ცხორებამდ იოსებისი, რამეთუ მისგან ისწავოს სიწმიდისა მარხვა. და ჰპოვო შენ, რამეთუ იოსებ მართალმან არა
- 5 66r ხოლო თუ ოდენ გულისსათქმელთაგან შეიკრძალა თავი/თესი, გარნა მის თანა კულად მოიპოვა სათნოებამდცა. და რომელსა უნდეს, რაჲთა მოიპოვოს მოთმინებამდ და განისწავლოს სიმკნით, იკითხენ ცხორებამდ იოზისი, რამეთუ ჰპოო იგი ვერაშერყეული სოფლისა მიერ, არა ხოლო თუ საწუთროვ ესე დიდებამდ ოდენ მიიღო, არამედ
- 10 და-ცა-გლახაკდა შემდგომად სიმდიდრისა და უშვილო იქმნა შემდგომად შვილმრავლობისა და დაადგრა მას ზედა განსაცდელთა შინა და სიგლახაკესა ნებისა მიერ ღმრთისა და არა თუ ნებითა თესითა, არამედ მეგობარნი იგი მისნი, რომელნი მოვიდეს მისა იგავითა, რაჲთა ნუგეშინის-სცენ მას და ნუგეშინისცემისა წილ უმატეს მწუხარებამდ, და იგი არა სულმოკლე იქმნა, არცა შემფოთდა, არცა შეძრწუნდა. და კულად გულისხმა-ყავ და ჰპოო დავითცა, მშუდი და დიდი იგი სულითა, რამეთუ რისხვასა შინა განრისხდებოდა ცოდვილთა ზედა, ხოლო სიმშუდესა შინა თავს-იდებდა კაცთაგან, უფრო
- 15 66v ხოლო მტერთასა მცნქ, საქმეთა შინა ღმრთისა სათნოებისათა/მშუდი, და არა მიაგებდა მტერთა ბოროტისა წილ ბოროტსა. და ეგრევე იყო ჳოსეცა. გაჰრისხნებოდა ღმრთისათეს ცოდვილთა ზედა და მშუდ ყოველთა მიმართ, რომელნი შეაწუხებდეს მას და აგინებდეს მას. და ვითარცა-იგი მხატვარმან რაჲმს ინების გამოხატვად ხატი ხატაგან, მრავალგზის მიჰხედის და შეადგამს სახედველთა მისთა
- 25 ხატსა მას განცდად, რაჲთა მიიღოს სახმ მისი ყოვლით კერძოვე კელოვნებისა თესისათეს. ეგრეთვე, რომელსა ენებოს სათნაყოფად ღმრთისა სრულებით, ეგევითარმან მისცეს გონებამდ თესი ცხორებასა წმიდათასა და გამოიხატოს სახმ თესი მათგან და ილუაწოს და ბრძოლა-უყოს მას, რაჲთა ამსგავსოს სახმ თესი სახესა მათსა.
- 30 4 და მერმე ლოცვად შემდგომად კითხვისა, რამეთუ ლოცვად აღაორძინებს სულსა და განაახლებს შორის მისა სურვილსა ღმრთისასა. და კეთილი ლოცვად ესე არს სარწმუნოებამდ, რომელი გამოისახო სულსა შინა თქსსა კსენებამდ ღმრთისაჲ. და ესე არს სიტყუად იგი ღმრთისაჲ, რომელი წერილ არს, რომელსა იტყვს, ვითარმედ:
- 35 67r დავემკედრო მათ შორის. და ოდეს კაცი მას ღმერთსა აკსენებდეს, ღმერთი მის შორის დამკედრებულ არს. და ესრტთ ვიქმნებით ტაძარ ღმრთისა, ოდეს არა მოვიკუეთდეთ კსენებასა ღმრთისასა ჩუენგან ზრუნვითა ქუეყანისა საქმეთაჲთა და არცა შემწიკულდეს გონებამდ ჩუენი ვნებათაგან, გარნა საყუარელი იგი ღმრთისაჲ მიივლტინ ღმრთისა მიმართ, განიშორის მისგან ყოველივე საქმმ, რომელი აწუევედეს ბოროტსა და შეუდგეს ყოველსა საქმეს, რომელი მოატყუებდეს სათნოებასა.
- 40 5 და ყოვლისა უწინარმს გვღირს, რაჲთა გულსმოდგინე ვიყვნეთ და მოსწრაფე მეცნიერებისათეს და არა უმეცარ ვიყვნეთ,

გარნა ვიკითხვიდეთ და ვისწავებოდით და პასუხსა მივაგებდეთ თნიერ ზუაობისა და სიმაღლისა, არამედ სიმდაბლითა და სიმშვიდითა და არა გაეწყუდოთ სიტყუად, რომელი ასწავებდეს; ოდეს იყო: ზრახვად სარგებელისათჳს და არა უყუარდეს ჩუენებად სიტყუად ზუაობით, არამედ საზომით აღიმადლოს კმაჲ თჳსი სიტყჳსათჳს, ეს-
 მოდის ოდენ კაცსა. და ამის უფრო არა აიმაღლოს კმაჲ თჳსი/და ის-
 წავლიდეს და ნუ ჰრცხუენის სწავლად და ასწავებდეს უმურველად.
 და რაჟამს ისწავლოს მან საქმჲ, ანუ კელი სხჳსაგან, არა უფარყოს
 და არცა დაფაროს, ვითარმედ მის კაცისაგან ისწავა საქმჲ იგი. გარ-
 ნა აუწყოს კაცისა მისთჳს, რომელმან-იგი ასწავა, ვითარმედ მან
 ასწავაო. და იყავნ კმაჲ მისი საშოვალი და არა წულოლ საზოად
 სმენისა კაცისა და არა ყოოდის ვითარცა ბორგნეული, არამედ იყავნ
 მშუდ და ლბილ სიტყუთა; და რაჲთა გამოიწულოვიდეს სიტყუასა
 თჳსსა და გემოჲ იხილოს გონებითა თჳსითა პირველივე, ვიდრე გა-
 მოტევებადმდე. და იყოს სიტყუატკბილ ზრახვასა შინა თჳსსა. არა
 ეგრე გეტყჳ, ვითარმედ განმცხრომელ იყო და არცა სიტყუათა
 ევლთაჲთა ტკბილ, არამედ იყავ სიმშვიდით ნუგეშინისმცემელ სიტ-
 კბობით სიტყუათა მისთაჲთა და განაშროოს მისგან გულფიცხო-
 ბაჲ და სიძული(ლი) და უკეთურებაჲ ყოველსა საქმესა შინა, ვიდ-
 რემდის დაღაცათუ/კაცი ვინმე ცოდვილ იყოს და კმდეს პარტიისა
 მიხდაჲ, ეგევითარი სიბრძნით, გონიერად იყავნ სწავლაჲ და წყა-
 ლობით და კრძალულად და სიმდაბლით და სიმშვიდითა, და ესრჳთ
 შეიწყნაროს შენგან შეცოდებულმან მან სწავლაჲ. და უყავ შენცა
 ცოდვილსა მას, ვითარცა-იგი უყო ნათან წინაწარმეტყუელმან და-
 ვით მეფესა, რაჟამს-იგი ცოდა და არა აყუედრა პირსა ზედა მისსა
 ცოდვაჲ იგი, არამედ წამყოფითა განიყვანა, ვითაღამცა სხჳსა რაჲ-
 სათჳსმე პირისა, ვიდრემდის დაასაჯა საშკელი დავით თავსა ზედა
 თჳსსა და არა აბრაღა ნათანს^{1*}.

5
67v

10

15

20
68r

25

6 და კუალად შესაძლებელ არს მდაბლისაგან შემუსრვილითა
 გულითა, რაჲთა თჳლნი მისნი მწუხარე იყენენ და ხედვიდეს ქუე-
 ყანად მიმართ, და სამოსელიმცა მისი უნდოა. და მელდარი არს
 თმაჲ მისი ფრიად და სამოსელი მისი ბაჳლითა შებღალულ, რაჲთა
 იყოს ესევეითარი, რომელსა აქუნდეს სახმ ესევეითარი მარადის მას
 შინა. არა თუ ეგრე, ვითარ-იგი იგლოვედ მკუდართა ზედა მცირედ-
 სა ეამსა, არამედ იგლოვდეს მას. და სამოსელი მისი შებღალულ
 და/სარტყელთა თჳსთა საზომით და სარტყელიმცა მისი ნუმცა მკერ-
 დსა ზედა შერტყმულ არს მსგავსად დედათაჲსა, არცა ფოლზედ,
 რაჲთა არა თჳსსა სამოსელსა ქუე ითრევდეს. და არა დაქსნილ
 სლევასა შინა თჳსსა, რამეთუ დაქსნილად სლვაჲ სულისა დაქსნილო-
 ბისაგან იყოფის; და არა კუალად შფოთად მავალ, რამეთუ ეგვეი-
 თარი გამოაცხადებეს სულისა დაუწყნარებულებასა. შესამოსელიმცა
 მისი ნუ მრავალ არს, გარნა რაჲზომ კმა იყოფოდის საზამთროდ და
 საზაფხულოდ; და ნუ ეძიებს ფერთა შედებვად სამოსლისა შუენიე-
 რებისათჳს, ნუცა სიღბოსა და სიწულოლესა, რამეთუ, რომელი

30

35

8v

40

2 თნიორ. 12 კაცისაჲ. 25 მისა. 27 ს. მშულოჲ და. 37 მსგავსად.

1* შდრ. II მფ. 12, 1—14.

ეძიებდეს შესამოსელთა კეთილთა და შეღებულთა, ეგვევითარი
 მსგავს არს ღიდათა, რომელნი შეამკობენ სამკაულითა უცხოთა და
 ფერსა სცემენ ღაწუთა მათთა და თმათა მათთა. გარნა სამოსელი-
 5 ცა შენი სხული არს, რაჲთა ატფობდეს კორცთა შენთა, რაჲთა არა
 გიკმდეს ორი სამოსელი და საკამრობელი შენი ცანდალი. და მოგე
 უღაოჲსი და 'შეურაცხიშცა' ასს, რომელი კმა-გეყოფოდის საკ-
 69r მრად./და კულად საკმელიცა ეგრევე, რაჲზომ კმა-გეყოფოდის,
 პური და წყალი, რაჲზომ ეყოფოდის გუამსა მრთელსა და ყოველი-
 10 ვე, რაჲცა იყოს მხალთაგანი, გინა ცერკუთაგანი, საზომითმცა არს
 საკძარი ოდენ კორცთაჲ, რომელი კმა-გეყოფოდის. და ოდეს შკამდე,
 ნუ ძალღებრ, არამედ აჩუენე სიდაშნმ და წინააღდგომამ გონე-
 ბისაჲ და შეკრძალულებამ თავისა თვისისაჲ და სიმშუღმ და წინა-
 აღდგომამ გონებისაჲ და შეკრძალულებამ თავისა თვისისაჲ და სიმ-
 15 შუღმ და დაყენებამ გულისთქუმათაგან. და არა დაცადო ყოვლად-
 ვე გონებამ თვისი ცსენებისაგან ღმრთისა და განზრახვად მას ჟამსა
 შინა ჰამაღთა მათთჲს, თუ ვითარ შეიწყნარებს ბუნებამ ესე კორ-
 ცთაჲ და იგი იქმნების მიზეზ სადიდებელად ღმრთისა. განიზრახედ
 და იტყოდე, თუ ვითარ განაჲო ტკბილმან ღმირთმან და ბრძენმან
 20 ფერად-ფერადნი ესე საკმელნი, ვითარ-იგი შეჰგვანდა კორცთა, და
 რაჲთა ილოცო უწინარმს საზრდელისა, რაჲთა ღირს-გყოს ღმერ-
 თმან საზრდელსა მას, რომელი მოგცა ამის სოფლისათჲს, რაჲთა
 განგეზადოს კულად განსასუენებელი საუკუნესა მას. და კულად
 69v აღდგე ლოცვადვე შემდგომად/ჰამისა და ჰმადლობდი ღმერთსა მო-
 ნიკებულისა მისთჲს, რომელი მოგცა ჰამადი, და რაჲთა ღირს-ვიქმნე
 25 მისგან ჰურსა მას საუკუნესა. და რაჲთა ჟამი ერთი კმა-გეყო
 საზრდელისა შენისათჲს ოცდაოთხისა ჟამისაგან. ოცდაოთხი ჟამი
 ესე იგი არს ღღისა და ღამისა, ზოლო სხუანი იგი ჟამნი ოცდასამნი
 წარაგენ ღმრთისა სათნოყოფისა განზრახვასა შინა. და იყავი ძილი
 შენი მცირედ, მსგავსად ბუნებისა და საკმრისა, და მოიკუთეთე შინ-
 30 გან ფრიადი ზრუნვამ, რამეთუ რომელმან მისცეს თავი თვისი სიღრ-
 მესა მას ძილისასა და სიზმართაგან შეპყრობილ იქმნეს, ეგვევითარი
 მიმსგავსებულ არს კაცისა, რომელი მოკულებინ ყოველსა ღღესა
 შინა. არამედ შეჰკავს, რაჲთა შეიძა-უყო წინააღდგომებად ძილსა
 ღამისა ჟამთა, რამეთუ ყუდროებამ ღამისაჲ და მოცალუებამ მისი
 35 განსწმედს გონებასა და განანათლებს სულსა. რამეთუ არცა თუ-
 აღნი და არცა ყურნი შეაყვანებენ გონებასა ზედა შფოთისაგანსა,
 გარნა შექცეულ იყვის ცსენებასა ღმრთისასა და ცსენებასა ცოდვა-
 70r თისა/და დაუდებს განჩინებასა თავსა, რაჲთა არა კულად-იქცეს
 მასვე ცოდვასა და ითხოვნ ღმრთისაგან შეწევნასა ნებისა მისისა
 40 ძიებისათჲს, და წესი დაუდგის აღთქუმისაჲ, რაჲთა არღარა მის-
 დრკეს ბოროტთა მიმართ. და ითხოვნ ღმრთისაგან შეწევნასა, რა-
 ჲთა აღუსრულოს საქმმ იგი, რომელსა იწყო ყოფად.

ამიერიითგან შეიკრძალე კრძალულად განგებითა შენითა კეთი-
 ლითა და სიტყუთა შენითა სიმართლისაჲთა და საქმითა ზენათა საღ-

2 ღღათაჲ. 3 ღუწოთა. 10 შკამდე. 26 საზრდელილსა. 30—31 სიღმრემსა. 32 მოკულებიან.
 37 ქსებასა.

მართლმართა, და რაჲთა მორჩილ იყო ყოველსა ეჲმსა ქუეშე მკლავთა
მათ მეცნიერებისა ღმრთისათა.

A 243r
B 95v
C 342v
D 110r
E 334r

2

ქაიხისტოლე წმიდისა და ღმერთმამონილი[სა] ხაილინი
ღმრთისმამათაჲსა გრიგოლის მიმართ

5

1 ვიცან ებისტოლე შენი, ვითარცა ვინ შეილი საყუარელსა
მეგობრისა თჳსისაჲ მსგავსები/თა მით მშობლისაჲთა იცნის. რამე- C 343r
თუ, რომელი-იგი მოგვეწერა, ვითარმედ: ვერ-შემძლებელ არს აღ-
გილისა ოდენ სიკეთისა და უდაბნოებისა თქუმაჲ აღძრვად სულისა
შენისა ჩუენდა მომართ მოსლვად, ვიდრე არა სცნა ესეცა, თუ ვი- 1
თარითა ცხოვრებითა და მოქალაქობითა ვიყოფებით აქა. ესე კე-
მარიტალ/შენი იყო გულისკმისყოფად და ღირსი შენისა მაგის კეთი- B 96r
ლისა სულისაჲ, რომელსა ყოვლისაჲე საწუთროჲსა ამის საქმე არად
შეუტრაცხეს კეთილთა მათ თანა საუკუნეთა და ნეტარებასა მას,
რომელსა მოველით, ხოლო მე, თუ ვითარ ვიყოფვი უდაბნოსა ამაჲ 15
შინა და რასა ვიქმ, მოწერად მრცხუენის, რამეთუ დაუტევე ქა-
ლაქთა და სოფელთა შინა ყოფად,/ვითარცა ბევრეულთა ბოროტთა
მიზეზი, ხოლო თავისა ჩემისა დატევებაჲ აქამომდე ვერ უძლე. არა-
მედ/მსგავს ვარ მენაგეთა უმეცართა მართებად ნაგისა, რომელნი
გამოუცდებლობისაგან თჳსისა წარწყმდებოდიან ღელავთა შინა და
აბრალდებად სიდიდესა ნაგისაჲ, ვითარმედ დიდსა ღელვასა აღ-
სძრავსო, და ამისთვის შევიდისან ჟუამალსა მცი/რესა, და იგივე
ღელვად არნ და ჭირი მათ ზედა, რამეთუ მათი იგი უმეტეებჲა და
მოშიშებაჲ მათ თანავე არნ. ეგრეთვე არიან ჩემნიცა საქმენი, რა-
მეთუ ვინაჲთგან თჳსნი ენებანი ყოველსა აღგილსა თანა მჭონან, 25
ამისთვის მარადის შფოთსა და დაუწყნარებლობასა შინა ვარ და ამის
გამო საცნაურ არს, ვითარმედ ვერარაჲ კეთილი მომიგვიქმ ამას
უდაბნოსა. ხოლო თუ რაჲ ჭერ-არს ქმნად, ანუ ვითარ შესაძლებელ
არს შედგომად კუალსა მას ცხოვრებად მიმყვანებელსა მეუფისა ჩუ-
ენისასა, უწყი, რამეთუ იგი იტყჳს თავადი: „რომელსა ჰნებაჲს შე- 30
მოდგომად ჩემდა, უარყავნ თავი თჳსი და აღლენ ჭუარი და შე-
მომიდგენნ მე“¹. რამეთუ ესრეთცა ჭერ-არს, რაჲთა სრულიად

4 ებისტოლე+თქუმული B, ებისტოლე E; ღმერთმამონისა BD+ამისა ჩუენისა C. 5 მი-
მართ+თავი კ C (+ მამაო გუჯიკოთხენ D). 4—5 ებისტოლე... გრიგოლის ქაილი გრიგორის E.
6 ებისტოლე C, ებისტოლე D; ჟეო E. 7 თჳსისა BE; მშობლისაჲთა BC. მშობლისაჲთა E.
9 ოდენ+და B; უდაბნობისა A, უდაბნოსა B, უდაბნოებისა D; თქმაჲ E. 10 ჩუენდა E; სცნა
E. 11 ცხოვრებითა E; ვიყოფვი B. 12 შენი იყო უწყი B; გულისკმისყოფად CE; ღირსი ღირ-
სებაჲ B, ღირს CDE; კეთილისა ქემარიტისა E. 13 სულსა CDE; ყოვალდე B, ყოველივე
CDE; საწუთროროჲსა A, საწუთროსა E; საქმ C; არარა E. 14 შევარცხეს CE; საუკუნო-
თა E; მას-BD. 15 თუ-E. ვიყოფვი E. 16 შინა+დე და ღამე; რაჲსა B; მრცხუენის D, მრცხუ-
ენის E. 18 დატეობაჲ B; აქამდე C, აქამდე D. 19 ვარ კიქმენ E. 20 წარწყმდებოდენ E. 21—22 აღ-
სძრავსო E. 23 ღელვა E; არნ+მათ შორის B, მათ ზედა-B. 24 მოშიშებაჲ ქირი E; არიან
არნ E; რამეთუ-E. 26 დაუწყნარებლობასა CE; ამის მს CE. 27 ვერარაჲ არარაჲ CDE; მო-
მიგვი BCD; ~ უდაბნოსა ამას B+შინა E. 28ანუ+თუ B. 29 კელა E; ცხოვრებად CE. 30 თა-
ვადი+უფალი BCDE. 31 უვარყავნ C, უარყავნ E; და+BCDE; ჭუარი+თჳსი BCDE. 32 რაჲთა
რამეთუ A.

¹ მთ. 16,24.

- B96v D110v უარყოს კაცმან ყოველივე საქმე ძუელისა მის კაცისაჲ და ყოველი ნებაჲ/ქორციელი მოაყუდინოს და და//აყუდლოს გონებაჲ მისი ყოვლისაჲნ შფოთისა.
- 5 A 244r C 344r 2 რამეთუ ვითარცა თუალი ზედადსზედა სხუად და სხუად მხედველი, რომელი ზე იხედავენ და მესყეულად ქუე დახედნის და კუალად იძიერ და ამიერ შიმოხიხედავენ, ესევეითარი ვერ-შემძლე/ბელ არს ქორისა რასმე და წურისა საქმესა კეთილად განცდად; არამედ ჯერ-არს, რომლისაჲ ენებოს/კეთილად განცდაჲ, მისდაჲა შემშუ-ალუჲ თუალთაჲ, რაჲთა განიცადოს ჯეროვნად. ეგრეთვე გონებაჲ კაცისაჲ, რომელი ბევრეულთა სოფლისა ზრუნვათაგან მიმო-იდევებოდის, ვერ-შემძლებელ არს იგი კეთილად გასცდად ქეშა-რიტებისა. და ამისთვის კეთილ არს ყოვლისა პირველად სოფლისაგან განშორებაჲ, რამეთუ დიდ არიან საცთურნი მისნი. რამეთუ რომე-ლი-იგი არს შეკრულ არნ ქორწინებითა, გულისთქუშითა ბოროტი-თა და ტრფიალებითა საძაგელითა სტანჯავენ, ხოლო რომელი-იგი შესრულ არნ უღელსა მას ქორწინებისასა, კუალად თითოსახითა ზრუნვითა და საურავითა აშთობნ მას. უშვილობასა შინა სურვი-ლითა შვილიერებისაჲთა შეაწუხებნ. კუალად, შვილნი რაჲ ესხნიან, ზრუნვითა მათითა განილევინ. მონაგებთა საურავითა აპირებენ,
- 10 (ABCD) (E)
- 15 შურიტა მეზობელთაჲთა, ზედა-დსზედა სამშჯავროდ მისლვითა, მარცხებითა ამის სოფლისა საქ-მეთაჲთა. ამით ყოვლითა და სხუთა ურიცხუთა ვნებითა დააბ-ნელის და სხუთა ურიცხუთა სიმ-რავლითა ვნებათაჲთა შეპყრობილ იქმნის.
- 20 ცვითა მეუღლისაჲთა, განგები-თა სახლისაჲთა, ზედადგომითა სახლეულთაჲთა, ვნებითა მავნე-ბელთაჲთა, შურიტა მეზობელთა-ჲთა, ზედადსზედა სამსჯავროდ მისლვითა, ღელვა-გუემულებითა ვაჭრობისაჲთა, მარცხებითა სამუ-შაკოთა საქმეთაჲთა.
- 25 ყოველი ღღმ თჳსსა საურავსა და შფოთსა მოილენ. კუალად ღამენი ზრუნვათა მათ ღლისათა აუტენებდიან. ესრეთ ურიცხუნი არი/ან საცთურნი ამის სოფლისანი, ხოლო განრომაჲ ამით ყო-ველთაგან სხუთ სახით არა არს, თჳნიერ სრულად მოქულებითა
- 30 C 344v
- 1 უარყოს BC, უარყოს E; საქმე C; კაცისა E. 2 მისი თჳსი E. 4 ზედადსზედა E. 5 ზე BC; მეყეულად A; ქუე D. ქუე E; დახედნის C, დახედნის E. 7 რასა-მე B; წელიწადი BCDE. 8 რომლისაჲ BCD; განცდაჲ განცდად BD. მისდაჲა მისდა ოდენ BCDE. 8—9 შემშუალად A, შემშუალად B, შემშუალად DE. 9 თუალთა E; გო-ნება E. 10 კაცისა AE; ბევრეულთაგან BE; მიმოიდევებოდის B, მიმოიხილ-ევბოდის C, მიმოიხილევბოდის D, მიმოიხილევბოდის E. 11 იგი-E. 11—12 ქეშარიტებისა B; და-CDE. 14 არს B; გულისთქუშითა BE. 15 ტანჯავენ B, ჰსტანჯავენ E; რომელი B. 16 შესრულ შეკრულ BE; არსიარ E. 17 აშთობნ/აშფოთებნ BC. უშვლობასა E; 17—18 სურვილითა E. 18 შვილიერებისა E; შილნი E; რა E. 19 განგებნ CDE. 21 ღელვასა E. 22 სამსჯავროდ DE; სახლისა E. 23 სახლეულთა E; მავნეულთა E. 24 მეზობელთა E. 25 სხუთა B; ზედადსზე-და E. 25—26 ურიცხუთა ვნებითა დააბნელის და სხუთა B. 26 ურიცხუთა B. -გენგებობა E. 27 შეპყრობილ A; ვაჭრობისა E. 28 საქმეთა E. 29 ღღმ DE; მიილენ CD. 30 აუტენებდიან CE; ურიცხუ CD, ურიცხუ E. 31 განრომა E. 32 სხუთა CDE; სახითა CE; არსიარ E.
- * აქედან B-ს აკლია.

და სიეღტოლითა ამის სოფლისაგან და საქმეთა მისთა ბოროტთა და დაუდგომელთა. ხოლო სიეღტოლად სოფლისაგან არა თუ კორკითა განშორებდა ოდენ არს საქმეთა მისთაგან, არამედ რა- ათა სრულიად განაშოროს კაცმან სული თესი/სიყუარულისაგან სოფლისა და ყოველთაგან საქმეთა მისთა კორკთაგან/ცა თესთა, და იქმნას უსახლო, უტონელ, უშოვარ, უმეგობრო, შორს თესთაგან და მეცნიერთა, უზრუნველ, უსწავლელ კაცობრივთა საქმეთა, გან- მზადებულ გულითა შეწყნარებად ღმრთისა მიერ მოსრულთა სწავ- ლათა. ხოლო განმზადებდა ესე გულისაჲ, რომელ ვთქუ, იქმნების, რაჟამს სრულიად დაივიწყოს კაცმან ბოროტთა მათ ჩუეულებათა- გან მოსრულნი მისდა სწავლანი. რამეთუ არცა ცვლსა ზედა გამო- ისახვის წერილი ბეკდისაჲ, რომელსა ზედა სხუაჲ ბეკედი დაბეკ- დულ არს, ვიდრემდის არა პირველი იგი აღიკიცის სრულიად. ეგ- რეთვე არცა სულსა შინა გამოისახის სწავლაჲ ღმრთისამიერი, ვიდ- რე არა განქარდენ მისგან ხატნი იგი ძუელთა მათ ჩუეულ/ებათა- ნი. ხოლო ამის საქმისა მიმართ დიდი შემწე არს ჩუენ/და უღაბ- ნოს ყოფად. რამეთუ დააწყნარებს ვნებათა და მოაცალებს გონება- სა და ძალ-სცემს სულისაგან სრულიად აკოცად მათად. და ვითარ- ცა მკეცნი მრავალყამ რაჲ მოყმენ შიშშილითა, უადვილე იქმნე- ბიან საბრძოლელად, ეგრეთვე გულისთქუმაჲ და რისხვაჲ და სხუ- ანი ყოველნივე იგი ვნებანი. წამლიანი იგი და სულთა მაკლდირი- ბელნი მკეცნი, მოყმენ რაჲ დაყუდებითა და რაჟამს ნივთნი მათნი არა იპოვებოდიან და მოუძღურდენ, ადვილად საძლეველ იქმნებიან ძალითა სულისა წმიდისაჲთა.	A 244v E335r	5
ხოლო ადგილი ესევეთარი ჯერ-არს, ვითარი არს ჩუენი ისე, რომლისათეს მომეწერა სიყუარულისა შენისა მომართ,/განშორე- ბული არგვეისაგან კაცთაჲსა, რაჲთა არარაჲსაგან გარეგანისა მი- ზეზისა განიკუთვებოდის მოლუაწებისა იგი ერთობაჲ. ხოლო მო- ლუაწებაჲ გულისკმისყოფითი სულსა ზრდის საღმრთოთაჲ ცსენე- ბითა და კეთილთა გულისსიტყუათა მიერ. რაჲმცა უკუე უსანატ- რელეს იყო ამისა, რაჲთა კაცი ქუეყანასა ზედა ანგელოზთა ცხო- რებასა და წესსა კბაძვიდეს.	D 111r C 345r	10 15 20
რაჲთა რაჟამს განთენდეს, დაწყებასა თანა ხოლო დღისასა იწყოს მანცა ლოცვით და ვედრებით გალობად დამზადებ/ლისა	A 245r	25 30

1 მათა A. 3 განშორება E; საქმეთა მისთაგან-CE. 5 და¹- CDE; ~ყოველთა საქმეთა-
გან სოფლისათა CD, ყოველთა საქმეთა სოფლისათა E; მისთა-CDE. 6 იქმნას+უქალაქო E.
7—8 განმზადებალ CE. 9 განმზადება E; ესეიგი E; გულისა E; ესთქუ E. 10 ჩუეულებათაგან D,
ჩუეულებათაგან E. 12 ბეკდისა E; სხუა E; დაბეკულ A. 14 გამოისახეს CDE. 15 განქარდენ E;
იგი-E; ძუელთა D, ძველთა E; ჩუეულებათანი D, ჩუეულებათანი E. 16 შემწე C. 18 ძალ-
სცემს E; აღაქოცად E. 19 მრავალცემისა D; რაჲ-DE; მოყმენ+რა E; სიმშრლითა E; უად-
ვილესი CDE. 20 საბრძოლელად E; გულისთქუ E; რისხვა E, რისხვაჲ+და შიში და მწუხარე-
ბა E. 21 წამლიანი C. 22 მოყმენ E; რა-E; და-CDE. 23 იპოვებოდიან C, იპოვებოდენ E. 24 წმი-
დისათა E. 25 ვითარ CDE. 26 მიმართ CD. 27 არგვეისაგან/აღმრთისაგან CDE; კაცთა A,
კაცთაჲ E; გარეგანისა E. 28 განიკუთვებოდის D, განიკუთვებოდეს E; ერთობა E. ხოლო/რაჲ
თუ E. 29 მოლუაწება E; გულისსიტყუითი CE; ჰხრდის E. 30 უკუე CD, უკუე E. 31 ამისა
CE; ანგელოსთა E. 33 ხოლო-CE; ~ხოლო თანა D. 34 ლოცუთ E. და- D.

- მიმართ თვისა. ხოლო ლოცვანი რაჲ აღასრულნეს, მეყსეულად
კელთსაქმარი აღიღოს და მარადის ლოცვაჲ თანა აქუნდეს, და ვი-
თარცა მარილითა შეჰზავებდეს საქმესა მას თვისსა, რამეთუ ნუგე-
შინის*ცემაჲ იგი ფსალმუნთაჲ შეუწუხებელობასა და მხიარულე-
ბასა მისცემს სულსა.
- დაუწლებჲა დაწყებჲა არს განწმედად სულისა, რაჲამს არცა
ენაჲ იტყოდის საქმესა კაცთასა, არცა თულანი ფერსა ჰირთასა
განიცილდენ, არცა სასმენელნი სიტყუათა მანებელთა, გინა ემათა,
ანუ სიტყუათა სახიობისა და ლაღობისათა ჰამოთა შეიღებდენ
სულად და ძალსა მისსა დაჰკნინდენ, რამეთუ გონებაჲ, რომელი
არა განიზნოდის და არცა საცნობელთა მიერ სოფლისა მანე-
ბელთა საქმეთა და გულისსიტყუათა მიიზიდებოდის, მაჰინ შე-
მოკრებების თავსა შორის თვისსა, რამეთუ ოდეს ბოროტისა მიმართ
განსავალი არა ჰქონდის, აღეაღს ღმრთისა მიმართ, და რაჲამს
მიუთხორობელითა მით/ბრწყინვალეობითა განათლდეს, მერმე თვისიცა
ბუნებაჲ სრულიად დაჰვიწყდების და არცაღა საზრდელისა ზრუნ-
ვად, არცა სამოსლისა//მივალნ გონებაჲ მისი. არამედ/მოიცალის
ყოვლისაგანეჲ კორციელისა ზრუნვისა და ყოველი მოსწრაფებაჲ
მისი არნ მოგებად საუკუნეთა მათ კეთილთა და ზრუნაენ, თუ ვი-
თარ წარჰმართოს სრული სიწმიდჲ და სიმჴნე სულიერი და სიძარ-
თლე და სიბრძნე და სხუანი იგი სათნო/ებანი, რომელნი-იგი ოთხ-
თა ამით მშობელთაგან იშვებიან და თითოეულად შეამკობენ ცხო-
რებასა მას მოლუაწისასა.
3. ხოლო ღიდი შემწე არს ესევეითარისა/მის სათნოებათა მო-
გებისათჳს საღმრთოთაცა წერილთა კითხვაჲ, რამეთუ მათ შინა
იპოვებიან სწავლანიცა და წესნი და სახენი ცხოვრებისანი და კუ-
ალად ცხოვრებანიცა სანატრელთა მათ კაცთანი აღწერილ არიან,
ვითარცა ხატნი სულიერნი საღმრთოჲსა მოქალაქობისანი, და სა-
ხედ მოლუაწეთა წინამდებარე არიან. და რომლისაგანცა სათნო-
ებისა ნაკულუევან იყოს კაცი, მას შინა ჰპოვებს წამალსა თუთო-
ელისა სენისა. რამეთუ, რომელი-იგი სიწმიდისა მოგებად ის-
წრაფდეს, საკვრელსა მას იოსების საქმესა აღმოიკითხავს და მის-
გან ისწავლის სიწმიდისა საქმეთა, რაჲამს ჰპოვებდეს მას, არა თუ
ოდენ გულისთქუმითა წინააღ/მდგომად, არამედ სათნოებისა მი-

1 ლოცვანი E; რა E. 2 ლოცვა E. 3 შესზავებდეს C, შეზავებდეს E; ნუგეშინისცემა E.
4 ფსალმუნთა E; შეუწუხებლობასა B. 5 მიჰსცემს E. 7 იტყოდეს E; კაცთასა B; ფერთა A.
8 გინაქანუ BCDE. 9 ანუქანა BCDE; სახიობისა+და განცხრობისა B. 10 გონება E. 11 განიზნე-
ოდის C, განიზნოდეს E; მიერქმობით E; სოფლითა B, სოფლისათა CDE; 12 საქმეთა+მიმართ
E. მიიზიდებოდეს E. 13 ბოროტთა B. 14 ჰქონდეს C. და-CD. 15 მერმე C. 16 ბუნება[BE; დაეი-
წყდების E; საზრდელსა C, საზრდელისა+მიმართ E; ზრუნვად+და D. 17 მივალს CDE; გონე-
ბა E; მოიცალის E. 18 მოსწრაფება E. 19 აწრ B; კეთილთა მათ საუკუნეთა CDE. 20 წარმარ-
თოს E; სიწმიდე BDE; სიმჴნე C; და-CD; სიპაილჲ C. 21 სიბრძნე CD. 22 თუთოეულად
B, თუთოეულად C; ცხოვრებასა E. 24 შემწე C. 25 წერილთა[წიგნთა CDE; შორის A. 26 იპოვე-
ბიან CE; ცხოვრებისანი CE; კუალადკეთილად BCD. 27 ცხოვრებანიცა CE; მათ-CE. 28 საღმ-
რთოსა E. 29 წინამდებარე C. 30 მასქმათ E; ჰპოვებს CE; წამალთა A; თითოეულისა B, თითო-
ეულისა DE. 31 სენისასა BDE. 32 საკურელსა B. 33 ისწავებს E; ჰპოვებდეს CDE. 34 გულის-
თქუმთა BE; გულისთქუამთა C; წინააღმდგომად A, წინააღდგომად D; სათნოებათა CE.

* აქედან B გრამელდება.

მართა მოტყინარედ. ხოლო სიმკნესა ისწავებს იობისგან, რომე-		
ლი-იგი არათუ ოდენ მოწვენასა მას შინა მრავალთა მათ განსაც-	A 246r	
დელთასა იბოვა მკნმ და/სიმაღლე იგი სულსა თუსისა დაუმაღ-		5
ლებელად დაიცვა, არამედ არცათუ მეგობართა მათ მხილებასა		
ზედა განარისხნა. კუალად თუ ვინ ეძიებდეს, თუ ვითარ იქმნას		
მშუღა და შემგონებელა, — რამათა რისხეა იგი იქმნარს ცოდ-		
ვისა მიმართ, ხოლო სიმშუღმ კაცთა მიმართ, — პოვოს მან დავით,		
ახოვანი და ფიცხელი მტერთა მიმართ, ხოლო მშუღი მოყუარეთა		
მიმართ და ყოვლადე არა მიმგებელი ბოროტისა. ეგრეთვე მოსე	B 98r	10
იხილოს/დიდითა გულისწყრომითა აღძრული მოქმედთა ზედა ურ-		
ჩულობისათა, ხოლო მშუღ და მოთმინე მისთა მიმართ ძვრის-		
მზრახველთა. ესრეთ უკუე ყოველთა წმიდათა ცხორებანი სახენი		
სათნოებათანი არიან, და ვითარცა მხატვარნი წინამდებარესა მაგა-		
ლითსა ზედა მსხედ, რამათა მსგავსება იგი შეუცვალე-		15
ბელად გამოსახონ, ეგრეთვე, რომელსა ენებოს ყოვლითა სათნო-		
ებითა სრულყოფად ცხორები/სა თუსისა, აქუნდინ ვითარცა მაგა-	C 347r	
ლითნი ცხორებანი წმიდათანი და მათსა მას სათნოებასა სულსა		
შინა თუსსა ისწავდენ გამოსახვად.		
4 ხოლო შემდგომად წიგნის კითხვისა ლოცვა აღესრულებო-		
დინ, რამათა უძლიერესად აღძრვდეს სულსა სურვილად ღმრთისა,		20
რამეთუ ლოცვა კეთილი იგი/არს, რომელი მტყიცედ და განუ-	E 336r	
ქარვებელად შემოიღებდეს ცხენებასა ღმრთისასა სულსა შინა. და		
ესე არს დამკვდრება ღმრთისა ჩუენ შორის, რამათა დაუერწე-		
ბელად გუაქუნდეს ცხენება მისი ჩუენ შორის, რამეთუ/ესრეთ	A 246v	
ვიქმნებით ტაძარ ღმრთისა; რაჟამს არცა ზრუნვითა ქუეყანისა საქ-		25
მეთათა ცხენება მისი განი/კუეთებოდის ჩუენგან, არცა ვნებათა	B 98v	
ცხენებითა გონება შემფოთნებოდის, არამედ რამათა ყოვლისაგან-		
ვე იელტოდის ღმრთისმოყუარე იგი და ღმრთისა მისწავდეს და		
იოტებდეს ვნებათა მათ წარსაწყმედელად მიმეცა/ნებელთა და მა-	D 112r	
რადის ცხორებისა საუკუნოვანსა მომატყუებელთა საქმეთა შინა იქ-		30
ცეოდის კორცითა და გონებითა.		

1 სიმკნმ C, სიმკნ DE; ოწავების CDE. 2 შინა მრავალთა მათ- E; მრავალთა/მძლავრთა CD. 3 იობა A; მკნ BD, მკნდ E; სიმაღლ BC; თუსისა/მისისა CD, მისისა E. 4 მათ-მისთა BCDE. 5 ენიქინზე CDE. 6 მშუღა B. 7 სიმშუღ B, სიმშუღ DE; პოვოს A, პოვოს E. 8 ხოლო/და C; მშუღ B. 9 ყოვლადე C; ბოროტისა E; მოსტა C. 10 ზედა/მიმართ BCDE; უმკვლელობა BC, უსწავლობა DE. 11 მშუღ B; მოთმინე C; მოსტა-მათ B. 12-მზრახველთა BCD. უკუე BCD, უკუე E; ცხორებანი C. 13 სათნოებისანი CDE. 14 ზედა/ზედა E; მხედვენ ABD; მსგავსება B, მსგავსება E. 15 გამო/სახონ E; ყოველთა E; სათნოებათა CE. 16 სრულყოფად/სახედ CE. 17 ცხოვრებისანი A. 18 ისწავდეს B. 19 ლოცვა E. 20 აღსწავდეს BCD, აღსწავდეს E; სურვილად E. 21 რამეთუ/ხოლო CE; ლოცვა E. 22 ღმრთისა CE. 23 დამკვდრება B, დამკვდრება E; ღმრთისა E. 23-24 რამათა დაუერწებელად გუაქუნდეს ცხენება მისი ჩუენ შორის-BCDE. 24 რამეთუ/და E. 25 საქმეთათა E. 26 ცხენება E; განი/კუეთებოდის D, განი/კუეთებოდეს E. 27 გონება/ქუნება B, გონება E; შემფოთნებოდეს E. 27-28 შემფოთნებოდის, არამედ რამათა ყოვლისაგანვე იელტოდის ღმრთისმოყუარე იგი და ღმრთისა -B. 28 იელტოდეს E; ღმრთისმოყუარე C; მისწავდეს B. 29 იოტებდეს/ილოციდეს BCD, იელტოდეს E; მათ/მათეს CD, მათგან E; წარწყმედელად B; მიმეცა/ნებელთა E. 30 საუკუნოსა E; მომატყუებელთა D, მომატყუებელთა E; აქცეოდის C, იქცეოდეს E.

5 ხოლო ყოვლისა უპირატეს
 5 C 347v ჯეო-არს, რაათა არა უმეცარ
 იყოს ღონეთა და მანქანებათა ეშ-
 მაკისათა, არამედ მეცნიერ, ყოვე-
 10 ლისავე კეთილისა და ბოროტისა/
 გულისკმისყოფელ და განმკითხ-
 ველ და რაათა სხუათაცა მამათა
 განზრახვად იყოს ცხორებასა მის-
 15 სა შინა, რამეთუ არა ჯერ-არს
 სირცხული კითხვად და სხუათა-
 განცა სწავლად, არამედ თუთა
 ჰკითხვედინ სულიერთა და გუ-
 20 ლისკმისყოფელთა, და უკუეთუ
 სხუამან ჰკითხოს სიტყუად ცხორე-
 ბისად და იცოდის — უთხარ, და
 თუ სხსაგან ესწავლოს, თქუნ,
 ვითარმედ მის ვისგანვე ვისწავლე
 25 ესე. ხოლო სიტყუად იყავნ წე-
 სიერ და კმა ზომით, არცა გარ-
 დარეულად მალალ, არცა უზო-
 მოდ მდაბალ. ხოლო ყოვლისავე
 სიტყუსა პირველად გულისკმა-
 30 ჰყოფდინ, თუ ჯერ-არს თქუმაღ,
 და ესრეთ ეტყოდენ*, და ტბილ
 იყავნ სიტყუად მისი და სახიერ
 ყოველთა მიმართ.

ხოლო პირველად ყოვლისა
 მოსწრაფებად ჯერ-არს, რაათა
 არა უსწავლელ იყოს საკმარები-
 სათჳს სიტყუათასა, არამედ რა-
 5 ათა იკითხვიდეს თჳნიერ ბრძო-
 ლისა და პატივისმოყუარებით
 მიუგებდეს, და არა განიკუთუდეს
 სიტყუასა მისსა, რომელი იტყო-
 დის საკმარსა სიტყუასა, ნუცა
 მოსწრაფე არნ მანუენებლობით
 განერცელებითად სიტყუსა, რაათა
 10 ესრეთ საზღვარსა განაჩინებდეს
 თქუმისა და სმენისასა. ურცხუ-
 ენელად ისწავებდეს და უშურ-
 ველად ასწავებდეს, და რა-იგი
 სხსაგან ესწავოს, ნუ დამალავნ,
 ვითარცა უწყისონი ღელანი, მჩე-
 15 მებელნი სხსა შვილთანი, არამედ
 უკმს, რაათა განცხადებულად
 აჩუენოს საკუთარი მამა სიტყუსა.
 ხოლო კმად უბნობისა საშუ-
 ალსა მას უპატივისნეს ჰყოფდინ,
 რაათა არცა სიმცრომსაგან კმისა
 განევლთას სიტყუად სასმენელთა,
 არცა სამძიმარ იყოს მეტნობითა
 20 სიმაღლისათა. ხოლო პირველად
 თავსა შორის თჳსსა განიკითხავნ,
 რა-იგი ეგულებოდის თქუმაღ,
 და ეგრეთ აღმოსტეჳს. ამას თანა
 კეთილად მომკითხველ იყავნ შემ-
 25 თხლევათა შინა და ტბილი თანა-
 ზრახვათა შინა, არა რაათა სილა-
 ღესა მოინადირებდეს სიტყუა-
 მეტნობითა, არამედ რაათა მყუდ-
 როდ ნუგეშინის-სცემდეს სიმ-
 დაბლითა; და ყოველთაგან გან-
 მცდელ იყავნ სიფიცხისა, დაღათუ
 შერისხვა ჯერ-იყოს, რამეთუ, რა-

5 კეთილსა AE; ბოროტსა AE. 6 გულისხმისყოფელ C. 7 მამათაგან CD. 8 ცხორებასა C. 8—9 შინა მისსა BC. 10 სირცხული B, სირცხული C; კითხვად სირცხული C. 11 სწავ-
 ლად სწავლად C. 12-13 გულისხმისყოფელთა C. 13 თქმისა E. 15 და-CD; უთხარს B;
 16 სხსაგან B; ისწავლოს B. 17 ვისმე CE; ვისწავლმ C, ვისავე D. 18 სიტყუად+მისი BCD.
 წესიერი B, წესიერად CD. 21 ყოველსავე ABE. 22 სიტყუასა BCD; პირველადვე D;
 გულისხმავყოფდინ C. 24 და- CD. 28 რა-იგი E; თქმაღ E. 29 აღმოსტეჳს E. 31-32 თანა-
 ზრახვათა E.

* აქედან B-ს აკლია.

ჟამს წინათვე შეიმკო თავი შენი
სიმდაბლითა, ესრეთ კეთილად
შესაწყენარებელ ექმნე მოქენეთა
კურნებისათა.

ხოლო მრავალგზის საკმარ ჩუ-
ენდა არს სახე იგი წინაწარმე-
ტყუელისაჲ, რომელი ჰყო მხი-
ლებისა მისთვის დაგითის შეცო-
ლებისა, რამეთუ არა თავით
თესით მოაწია მის ზედა საზღვა-
რი დასჯისა, არამედ იჩემა შეცვა-
ლებაჲ პირისა, რაჟამს თუ იგი
დასუა ბჳედ ბრალისა მისისა, რა-
ათა ვერლარა აბრალოს მამხილე-
ბელსა მას.

6 ხოლო შეუდგს წესსა სიმ-
დაბლისასა და შემუსრვილისა
გონებისასა, რათა იყენენ

თუალნი ქუედამხედველ, პირი არა მოცინარ, სახე ლიტონი, სა-
მოსელი შეურაცხი, თმანი უვარცხნელნი, რათა რასა-იგი მგლო-
ვარენი იქმან, ესრეთ იყოს ყოველი/სახშ ჩუენი. სლვაჲ წესიერ,
/არცა დიად მალე, არცა გვანი. ხოლო სამოსლისა საქმე ესემა არს.
რათა კორცთა საბურველ იყოს და დამაყენებელ სიცივისა და
სიციხისა, და ნუმცა ფერისა სიკეთესა და/სიჩჩოსა და სილბოთა
ვეძიებთ, რამეთუ, რომელი სამოსლისა ფერთა და სიკეთესა ეძიებს,
იგი მსგავს არს დედათა, რომელნი უცხოთა ფერთა ღაწუთა და
თმათა იღებენ. და ნუცამცა სითხესა ვეძიებთ სამოსლისასა, არა-
მედ ესევეთარსა, რომელი კმა-იყოს აღსრულებად საკმარსა ჩუენსა
მყოვარ ჟამ. ეგრეთვე შესასხმელნი ფერქთანნი, უნდონიცა არიან
საქმისა ოდენ მათისა მოქმედნი. ეგრეთვე საზრდელად პური ოდენ-
მცა აღასრულებს საკმარსა ჩუენსა და წყალიმცა არს სასუფლად
ჩუენდა და უფროასად მრთელთა გუამითა ანუ თუ მხალთაგან
ოდენ და ცერკუთაგან ნუგეშინის-ვიცემდეთ ოდესსე. ხოლო ჭა-
მაჲ ნუმცა ნაყროვნებით არს, არამედ ზომით, რათა ვიყენეთ მა-
რადის გულისთქუმათა წინაღმდეგომ და ჭამასაცამცა ნუ მოცა-
ლედ დგას გონებაჲ ჩუენი, არამედ ბუნებასა მას ჭამადთასა და
გუამისა მის ჭამადთა მათ მიმღებელისა მიზეზად მადლობისა მივი-

6 წინაწარმეტყუელისა E. 13 დასუა E. 19 თუალნი+მკმუნეარე და E; ქუნდამხედელ C.
ჰედამხედველ E; მოცინარ C; სახშ C. 20 უვარცხნელთა C, უვარცხნელ DE; რათადა E.
21 ესრეთ იყოს ყოველი სახშ ჩუენი/ცხოვრებაჲ (ცხოვრება E); ჩუენი და სახშ (სახე E) C, ყოველი
ცხოვრებაჲ ჩუენი და სახე D; სლვა E; წესიერი C.D. 22 ღდალ CDE; მალშ C; საქმშ C;
23 საბურველი CDE. 25 რომელნი A; ეძიებდეს ABD. 26 ღა- E. 27 ღა- C; ნუცამცა/ნუმცა C,
ნუცა E. 28 რომელ DE, 29 მყოვარ D. 31 სასუფლად E. 33 ცერკუთა C, ცერკუთა E.
ოდესმე CDE. 34 ვიყენეთ E. 35 გულისთქუმათა E; ჭამასაცა CE. 36 მადგას E; გონება E.
37 მათ- E; მიმღებელისა CDE.

- C348v D 112v ღებდეთ, ვითარ-იგი თითოსახენი ჰამადნი მოგუცნა დამბადებელ-
მან ნუგეშინისსაცემელად უძლურებისა ჩუენისა. ლოცვანი პირ-
ველად ჰამისა//მცა აღესრულებიან კეთილთა შათოვს/ღმრთისათა,
რომელნი აწ მოგუცნა და რომელნი მას საუკუნესა დაუმარხეან.
5 A 247v /კულად შემდგომად ჰამისაცა ლოცვანი აღესრულებოდენ, მად-
ლობაჲ მოცემულთა მათ კეთილთათჳს და თხოვაჲ აღთქმულთა მათ.
ჟამი ერთი იყავნ განწყესებული ჰამისათჳს, რაჲთა ოცდობოთნა ჟამ-
თა მათ დღისა და ღამისათა შორის იგი ერთი ოდენ წაეგებვოდის
10 კორცთა საქმრად და სხუათა მათ ჟამთა ყოველთა შინა ვონებისა
მას საქმესა სულიერსა შექცეულ იყოს მოლუაწე იგი.
B 99r ხოლო ძილი სუბუქი იყავნ და მცირე შემსგავსებულად საზრ-
დელისა და უფროსისა, რაჲთა მარადის ზრუნ*/ვითა უღარესითა
ივლტოდის თულთავან ჩუენთა, რამეთუ ფრიადი ძილი და უცნე-
ბათა მრავალთა მომატყუებელი მარადლე მკუდარ ჰყოფს მოყუ-
15 არეთა მისთა. არამედ ვითარცა სხუანი ცისკრად აღდგებიან ლოც-
ვად, ეგრეთვე მოლუაწე შუალამეს აღდგებოდენ, რამეთუ უფროს-
და დაწყნარებულ არნ გონებაჲ მკუდროებასა მას ღამისასა, რა-
ჟამს არცა თულნი მიხედვიდენ, არცა ყურთა კმაჲ რამეჲ ესმინ,
C 349r არამედ გონებაჲ ღმრთისა მიმართ ოდენ ზედაჲ და მისა შემშ/პუ-
20 ალულ არნ და იკსენებნ თჳსთა ცოდვათა და ცრემლით შეუვრდე-
ბინ ღმერთსა და მისგან ითხოვენ შენდობასა ცოდვათასა და დაც-
ვასა/ამიერიტგან ყოვლისაგან ცოდვისა და ბოროტისა, რაჲთა ღირს
იქმნას შეწყვენითა მისითა საწადელისა მისისა პოენად, რომელ
არს საუკუნოჲ იგი ცხოვრებაჲ.
25 (ესე არს მოქალაქობაჲ მოლუაწეთაჲ, ილოცე უკუე, რაჲთა
A 248r B 99v ჩუენცა სახ//იერმან ღმერთმან ღირს/გუყუენეს ესევეთარიტა ცხო-
რებითა აღსრულებად მცირეთა ამათ ღლეთა ჩუენთა, რაჲთა მივემ-
თხენეთ მისმიერსა წყალობასა და ღირს ვიქმნეთ კეთილთა მათ სა-
უკუნეთა, რომელი აღუთქუნა ღმერთმან მოშიშთა მისთა, რამეთუ
30 კურთხეულ არს და ღიდებულ სახელი მისი აწ და მარადის და უკუ-
ნითი უკუნისამდღე. ამენ.).

1 დამბადებელმან+ღმერთმან CDE. 2 ლოცვანი E; პირველ CDE. 4 საუკუნოსა E. დაუ-
მარხეან+და CD, დაუმარხეან+და E. 5 ლოცვანივე CD; აღესრულებოდენ CDE. 6 კეთილთაჲ
CD, კეთილთა E; აღთქმულთა CD, აღთქმულთა E; მათდა CE, მათ-D. 7-8 ~მათ ჟამთა CD;
8 მათ+შორის E; იგი+ჟამი CDE; წაეგებოდის C, წარეგებვოდის D, წარეგებვოდეს E. 9 საქმარად
DE; ~შინა ყოველთა E. 10 სულერად CDE; მოლუაწე C. 11 მცირე C. 12 უფროსად E. 13
ვლტოდეს E; ოცნებათა E. 14 მომატყუებელი D; მომატყუებელი E; მარადლ C. 15 აღსდგე-
ბიან E; ლოცუად E. 16 მოლუაწე+იგი CDE; შუალამესა BE, შოვალამესა C, შუვალამესა D;
აღსდგებოდინ E; უფროსა B. 17 გონება E; მკუდროებასა A. 18 მიმოხედვიდან BD, მიმოხედვი-
ლიან C, მიმოხედვიდენ E; კმაჲ-E; რამე B. 19 ~ოდენ ღმრთისა მიმართ CDE; ჰხედავენ CE.
მისა AC, მისდა E; შემკვალულ B; შემკვალულ D, შემკვალულ E. 20 არნ+და C; იჳსე-
ნებნ DE; ცოდვთა E. 21 ითხოვს A; ცოდვთასა E. 22 მიერიტგან B; ცოდვსა E. 23 იქმნეს E.
24 საუკუნო E; ცხოვრება C, ცხოვრება E. 25 მოქალაქობაჲ+იგი BD; უკუე BCD. 26 -გუყუე-
ნეს B; ცხოვრებითა C. 27 მცირედთა B; მივემთხენეთ B. 28 მიერს A; ვიქმნეთ B; საუ-
კუნეთა-BD. 29 რომელნი B; ღმერთმან-A. 30 უკუნით DE. 31 უკუნისამდღე D; ამინ D.

* იქედან B გრძელდება.

მოსწერე ჩუენდა პირველ მცირედ, ხოლო აწ არცაღა მცირე-
ლი. და კინისიტყუაობაჲ პირველისა ჟამისა მოასწავებდა სრუ-
ლიად ქმნასა უკმოებისასა, კუალად ეგე უკუე ჩუეულეებასა, რა-
ათა არლარა გაბრალთ შენ მლაკონიზელისა ჩუენდამი წიგნები-
თა, არამედ მცირეწიგნობაცა, ღიღისავე საყუარელისა შენისა სა-
ხე, ფრიად ღირს-ვიჩინოთ. მხოლოდ მოსწერდი ოდენ ჩუენდა.

5

10

ვითარცა სხუანი ყოველნი მწიფენი თითოეული თჳსსა ჟამსა:
არესა შინა — ყუავილნი, ხოლო მკათა — კუეილნი და ხილის შე-
დეგთა — ვაშლი, ეგრეთვე ზამთრისა ნაყოფ სიტყუანი არიან.

15

1 მე ძმისა ჩემისა გრიგოლის მოწერითა ძუელსადამე ჩუენ
მიერ განზრახულსა საქმესა თანა ესეცა ვპოვე შეძინებული, ვი-
თარმედ შენდაცა სათნო არს განზრახეაჲ იგი, რომელი სარწმუნო-
ებისათჳს მცონარე მყოფს მე მრავალგზის თქუენგან შეცთომილუ-
ბაჲ. ამას თანა მოძლოდებოდაჲ მისისა ვერ-შეძლებელ ვიქმენ, ვი-
თარცა მოცუელი უცალოებითა. რამეთუ, აჰა, მღტოლვარე ვარ მე
პონტოით კერძო, სადა-იგი ნუუჟუელა ოდესმე ღმრთისა ესრეთ
მნებებელობითა განვთავისუფლდე საცთურისაგან. რამეთუ ძლით-
და სადმე წარვიწირე ამაოთა მათგან სასოებათა, რომელნი მაქუნ-
დეს შენდა მომართ ოდესმე, უფროჲსლა სიზმართა, ჳერ-არს თუ
უჰეშმარიტესად თქუმა (რამეთუ ვაქებ მეტყუელსა მას სასოებათა-
სა სიზმარყოფად მლუძარეთა) და ძიებისათჳს ცხოვრებისა პონ-
ტოით კერძო წარვედ, სადა-იგი ღმერთმან მიჩუენა მე ადგილი გან-
ცხადებულად თანაშეტყუებული ჩემისა სახისა, ვითარ-იგი ჩუეულ
ვიყუენით/მრავალგზის მოცალეყოფად და მღერად თანაოცნებითა
გონებისაჲთა ესევეითარისავე ზილვად ჰეშმარიტებით.

20

25

2 რამეთუ მთანი არიან მაღალნი, ნივითთა ჳშირითა დაფა-
რულნი, წყალთა გრილთა და საჩინოთა ბლუარით კერძო დამომა-
დინებელნი. ამის მთისა ძირსა განფენილ არს ველი განველებული
და ნოტიობათაგან მთისათა სამარადისოდ განპოხებული. ხოლო აღ-
მოეცენებიან მას ზედა ნივთნი ყოვლით კერძო თუთმეცნარენი

332r

30

35

3 მოსწერე. 4 კინისიტყუაობაჲ. 5 უკუე; ჩუეულეებასა; რათა. 8 მოსწერდი. 12 ყუავილნი.
17 ეპპოვე, 18 განზრახუა. 22 ნუუჟუელა. 26 თჳმა. 27 მღვიარეთა. 29 თანაშეტყუებული; ჩუეულ-
33 ბლუარით.

თითოფერთა ნერგთან, რომელნი კინლადა ნაცვალად ზღუდისა
 ექმნებთან მას, ვიდრელა მცირე არს მისდა მიმართ ჭალაკი კალ-
 ვფსოვსა, რომლისა-იგი ყოველთასა უმეტესად დაკრევებულად სი-
 კეთისათჳს ომიროს გამოსჩნდების, რამეთუ არცალა ყოვლად ნა-
 5 ლულევან არს იგი ჭალაკყოფისაგან ყოვლით კეოძო კნარცუთა-
 მიერთითა შეცვიითა. რამეთუ მთხრანბლთა მიერ შეიცვის ორკერძო
 მისი, ხოლო გუერდით კერძო მდინარე შთამომდინარე არს შთამო-
 სავალსა მას და იგიცა ზღუდე არს მისა სამარადისო და ძნიად გან-
 სავლელ. რამეთუ ერთ კერძო დამოკიდებულად მთისა მის წიაღნი
 10 მთოვარის სახედ შეიუღლვიან და წყლისა თანა მოკიდულობითა
 შესავალთა მათ მთის ძირისათა შემზღუდველ არიან. ხოლო ერთ
 არს შესავალი მას შინა, რომლისა-იგი ჩუენ ვართ უფალ. და სამ-
 კვდრებელ ჩუენდა არს კლდე რაჲმე სხუა, რომლისა მწუერვლი
 სიმაღლედ აღიწევის, ვიდრემდის ველი იგი წინაშე ჩუენსა სახილ-
 15 ველად განეფინების, ვიდრელა სიმაღლითა ადგილისაჲთა და მდი-
 ნარისა მისცა შთამომდინარეობა იხილვების და მის მიერ მონი-
 კებული იგი საშუებელი არა უდარეს მგონიეს მე სახილველთა მათ
 [...] ჭალაქისათა...*, რომელი-იგი მდლინეარედ რამე გარე მოვლის.
 20 მზოლად მყუდროებითა ოდენ დაკლებული მდინარეობისაგან...[...]
 ამისსა შემდგომად მცირედ აღისწრაფების და მახლობლობითა
 კლდისათა განფიცხების, რომლისა კუთებითა კუალად მომქცევ
 და ღრმა მორეე იქმნების, სიტკბოებასა ხილვისასა მომზადლებელ
 ჩემდა და ყოვლისა მხედველისა მისისა. და საკმარ კმასაყოფელ
 არს გარემოთა სოფელთა, რამეთუ ზრდის მორეეთა მათ შინა თჳსთა
 25 სიმრავლესა თევზთასა. და რადლა საკმარ არს თქუმად ჰაერკეთი-
 ლობისათჳს ქუეყანისა? ანუ ნიაესუნელებისათჳს მდინარისა? რა-
 მეთუ სიმრავლისათჳს ყუავილთასა, გინა კმაკეთილობისათჳს მფრ-
 ნველთასა სხუასამცა ვისმე ნუუკუედა დაუკრდა? ხოლო მე არა
 მაქუს მოცალობა მიყვანებად მათდა გონებასა. გარნა რომელი-იგი
 30 უდიდეს არს სათქუმელად ადგილისა ამისთჳს, ესე იგი არს, ვითარ-
 მედ ყოვლისავე ნაყოფიერებისა მიმართ მარჯუე არს ყაზად-ყაზა-
 დობითა ნაყოფთაჲთა და ჰზრდის ჩემ შორის დაყუდებასა, უსაწა-
 დელესსა მას ყოველთა ნაყოფთასა, არა ხოლო ჭალაქისა შფოთთა
 განმშორებელობითა, არამედ არცალა მოგზაურისა ვის ჩუენდა
 35 მომწვენელობითა, თჳნიერ ხოლო ნადირობად მომავალთა მათსა,
 რამეთუ სხუათავე კეთილთა თანა ნადირთმზრდელიცა არს, არა და-
 თუთა და მგელთა თქუენთა, ნუ იყოფინ, არამედ არვესა ირემთასა,
 თხათა ველურთა, ყურდგელთა და სხუათა მსგავსთა ამათთა. ნუ-
 უკუე არა მოგეკსენებისა, თუ რაოდენნი წარველენ მე, ამაოზან
 40 ამან, მოსწრაფებით ძლევისმოყუარებად, რაჲთა ესევეითარად აღ-

1 ნაცულად. 4 გამოჰსჩნდების. 13 მწუერვლი. 24 ჰზრდის. 25 თქმად. 27 ყვავილთასა.
 28 ნუუკუედა; დაუკირდა. 29 მაქეს; მიყუანებად. 30 სათქმელად. 31 მარჯუე. 32 ნაყოფთათა;
 ჰზრდის. 36-37 დათუთა. 38-39 ნუუკუე.

* ამ წაწილებში ტექსტი ნაკლულია და ამიტომაც არის გაუგებარი. დედანში საუბარია მდი-
 ნარე სტრიმონსა და ჭალაქ არქიპოლისზე.

გალად განვსცავლნე მთხრებლმრავალნი იგი/საშუებელნი სიფლ- 332v
სანი, სადა-ესე აწ მსწრაფლ მოწვენისათჳს შემნდობელ მექმენ,
რამეთუ უეჭუელად არცა აღკმეონ შემდგომად პოენისა ქალაკთა
ეპინადისათა თავს-იღვა კულად მიქცევაჲ საცთურისავე მიმართ.

221

5

(134r) 1/გარნა ვინაჲთგან მრავალ არიან ღმრთივსულიერისა
წერილისა მიერ უწყებულნი და წარსამართებელად თანანადებნი
მათთჳს, რომელნი მონსწრაფე იყუხეხ ღმრთისა სათნოყოფად ჯე-
რეთ ჟამ ერთი აწ აღძრულისა ამისთჳს თქუენ მიერ საძიებელისა.
ვითარცა მისწავიეს ღმრთივსულიერთა წერილთაგან შემოკლებუ- 10
ლად მოკსენებად, გინა თქუმაღ. საჭიროდ გულსმოდგინე ვიქმენ
თითოეულისა მის[.] თმობათა შემოკლებით შემოკრებად და
უწყებად მათდა, რომელთა კითხვად მოეცალოს, რომელნი კმა იყუ-
ნენ სხუათაცა სწავლად:

ვითარმედ უქმს ქრისტიანესა ღირსად ზეცისა ჩინებისა ზრ- 15
ხვად და ღირსად სახარებისა ქრისტესისა მოქალაქობად.

ვითარმედ უქმს ქრისტიანესა არა მიმო/განბნეულყოფაჲ გო- 134v
ნებითა, არცა მიმოდაზიდულყოფაჲ რამსაგანმე კსენებისათჳს
ღმრთისა და ნებათა და მშჯავრთა მისთამსა.

ვითარმედ უქმს ქრისტიანესა ყოველსავე შინა უმეტეს ყო- 20
ფაჲ შჳულსა შინათა მათ სიმართლეთასა, არცა ტუჳვილად, არცა
ფუჳცვად.

ვითარმედ არა უღირს გმობად, ვითარმედ არა უღირს გინებად,
ვითარმედ არა უქმს ბრძოლად, ვითარმედ არა უქმს, რაჲთა უშ-
ჯიდეს თავსა თჳსსა, ვითარმედ არა უღირს მიგებად ვისსაჲ ბორო- 25
ტი ბოროტისა წილ, ვითარმედ არა უღირს განრისხებად.

ვითარმედ უქმს სულგრძელებად ყოვლისათვისვე, რაიცა რაჲ
შეემთხუეოდის და რაჲთა ჟამიერად ამხილებდეს უსამართლოების
მყოფელსა. არათუ ამით ვნებითა, რაჲთამცა უსაჯა თავსა თჳსსა,
არამედ სურვილითა ძმისა განმართებისაჲთა მცნებისაჲბრ უფლისა. 30

ვითარმედ არა უღირს შორს მყოფისა ძმისათჳს თქუმაღ რასმე
მიზეზიითა ძაგებისა მისისაჲთა, რომელი ესე ძჳრისზრახვა აის. და-
ლათუ ქეშმარიტ იყოს თქუმული იგი.

ვითარმედ უქმს გარემიქცევად ძმისათჳს ძჳრისმზრახვალსა.

ვითარმედ არა უღირს კადნიერებით მეტყუელებად.

ვითარმედ არა ჯერ-არს სიცილი, არცა თავსდებად მოცინა- 35
რთაჲ.

ვითარმედ არა ჯერ-არს უქმსიტყუაობით თქუმაღ რასმე, რო-
მელი არცა მსმენელთადა საჩრებელ იყოს, არცა საჭიროჲსა რაჲს-
მე და შენდობილისა ჩუენდა ღმრთისა მიერ საჳმრისა აღმავსებელ,
ვინაჲცა თუთ მათ მოქმედთაცა რაოდენ ეძლოს, მონსწრაფებაჲ აჳუნ- 40
დინ ღუმლით მოქმედებად და თუთ მათცა კეთილთა სიტყუათა
მათდა მიმართ აღძრვად რწმუნებულნი გამოცდილებით აშენებედ

1 განვსცავლნე. 3 უეჭუელად.

სიტყუასა აღსაშენებელად სარწმუნოებისა, რაჲთა არა შეაწუხონ სული ღმრთისაჲ წმიდაჲ.

ვითარმედ არა ჭერ-არს მოსრულთაგანისაჲ ვისიმე კელწმიფებით მიახლებჲა, ანუ ზრახვაჲ ვისმე ძმათაგანისაჲ, ვიდრემდის ზედადღგინებულთა ამის ზრუნვისათა ყოვლითა წესიერებითა გამოცადონ, ვითარ-ძი სათნო არს ღმრთისა ზოგადისა უმჯობესისათჳს.

ვითარმედ არა ჭერ-არს ღამონებაჲ ღუნისაჲ, არცა კორცისა მიმართ ქონებაჲ ვნე/ბულებისაჲ და ზოგად არცა ერთისა რაჲს. საკმელთაგანისა მიმართ გემოჲს მოყუარეყოფად, რამეთუ მოღუაწე იგი ყოველსავე იმარხავნ.

ვითარმედ შიციჲსული თითოეულისადა საკმრად ნუმცა რაჲ, ვითარცა თჳსი აქუს, ანუ დაიუნჯებს, არამედ ყოვლითა ზრუნვითა ვითარცა სამეუფოსა რასმე ეკრძალებოდენ, ნუმცა რას მიგდებულჰყოფს ანუ უდებ-ჰყოფს რასმე უგულუბელსკმნილად, თუ დაემთხვოს, ვითარმედ, არა უღირს, არცალა თჳსსა რასმე თავისა თჳსისად პყრობაჲ, არამედ ვითარცა ღმრთივმოცემულსა სამსახურებელად მის თანა ერთსულთა ესრეთ ზრახვად და კმნად ყოველსა თითოეულისასა თჳსსა წესსა შინა.

2 ვითარმედ არა უღირს ღრტუნვაჲ არცა იწროებისათჳს საკმრისა, არცა შრომისათჳს საქმეთაჲსა, რამეთუ ამისი შჯაჲ მათ აქუს, რომელთადაცა რწმუნებულ იყოს ზედამხედველობაჲ თითოეულისა მათისაჲ.

ვითარმედ არა ჭერ-არს ღალადებისყოფაჲ არცა სხჳსა რაჲსმე სახისა, გინა აღძრვისაჲ, რომლითა გამოსახვოდის რისხვაჲ ანუ განცხრობაჲ გულსავეყოფითა ღმრთისა ზედამხედველობისაჲთა.

ვითარმედ ჭერ-არს საკმარსავე თანა საქმისასა შედარებაჲ კმი-საჲცა.

ვითარმედ არა ჭერ-არს სიფიცხით ანუ შეურაცხყოფით სიტყუ-სებაჲ ვისიმე, არამედ ყოველსა სიმშდესა და პატივისცემასა ჩუენებაჲ ყოველთა მიმართ.

ვითარმედ არა ჭერ-არს წამისყოფაჲ თუალითა ზაკუეით, გინა სხჳთა რაჲთმე სახითა, ანუ ძრვითა კუმევედ ასოჲსა, რომელი აღსძრვიდეს ძმასა, ანუ გამოაჩინებდეს შეურაცხყოფასა მისსა.

ვითარმედ არა ჭერ-არს შემკობაჲ სამოსლითა, გინა ფერკთასა-ხმელითა, რომელი-ესე მეტნობაჲ არს.

ვითარმედ ჭერ-არს უნდოთა კუმევეა ყოველთა კორციელთა საკმართაჲ.

ვითარმედ არა ჭერ-არს უფროჲს საკმრისა კორცთაჲსა უკუ-ებისათჳს წარგებაჲ რასმე. არცა ერთსა რას, რომელ-ესე არს გარემოჲსი კუმევეაჲ.

ვითარმედ არა ჭერ-არს პატივისა ძიებაჲ, ანუ პირველობისათჳს კლომაჲ.

ვითარმედ უკმს თითოეულსა თავისა თჳსისასა უფროჲს პა-ტივისცემაჲ სხუათა ყოველთაჲ.

/ვითარმედ არა უღირს დაუმორჩილებელყოფაჲ.

ვითარმედ არა უღირს უკმად ჭამაჲ, რომელი ოდენ კმნად რას-მე შემძლებელ იყოს, არამედ უცალოებასავე თანა სადიდებელად.

ღმრთისა წარმართებულთა, რათა სამე იძულებად თავისა თვისა
 მოსწრაფეყოფად ქმნად რასმე ძალისაებრსა.

ვითარმედ უკმს თითოეულსა გამოცდილებითა წინამძღუარ-
 თაჲთა სიტყუთა კითხვისაჲთა და მათ მიერისა გულსავესებისაჲთა

ქმნად ყოველსავე, ვიდრე თუთ ქამად და სუამდგეცა, ვითარცა სა-
 დიდებულად ღმრთისა მოქმედსა ყოვლისასა.

ვითარმედ არა უღირს სხუთი-სხუად საქმედ ცვალებად, თვნიერ
 ცნობისა ესევეითართა მათ განმარტებელისა, გარნა თუ სადმე მყის
 მიიწოდოს შეწევნად თანაწარუვალისა რაჲსმე საჭიროჲსა საქმი-
 სათეს მოუძღვრებულთა. ვითარმედ უკმს თითოეულსა, რაჲთა

ეგოს, რომელსაცა ზედა იწოდა და არა ზესთა საზომისა თვისა აღ-
 სლვად, ანუ წინააღმდეგობად ბრძანებულისა, ვიდრე არა თუთ მათ
 ესევეითარისა განგებისა რწმუნებულთა მიერ გამოიცადოს, ვითარ

სათნო არს ღმრთისა.

ვითარმედ არა ჭერ-არს სხუა კელთსაქმროჲსაგან სხუასა სა-
 კელთსაქმროსა შინა პოვნად ვისიმე.

ვითარმედ არა უღირს ძლევისმოყუარებით ანუ ჭდომით ქმნად
 რასმე ვისსამე მიმართ.

3 ვითარმედ არა უღირს შური სათნოყოფილობასა ვისსამე ზე-
 და, არცა სიხარული ნაკლულევანებასა ვისსამე ზედა.

ვითარმედ ჭერ-არს სიყუარულითა ქრისტესმიერითა შეწუხე-
 ბად და შემუსრვილებად გულითა ნაკლულევანებასა ზედა ძმისასა
 და სიხარული წარმართებასა მისსა ზედა.

ვითარმედ არა ჭერ-არს უკრძალველყოფად მცოდნელთა მი-
 მართ, არცა დადუმებად მათთვის.

ვითარმედ უკმს მამხილებელსა შიშითა ღმრთისაჲთა და მო-
 წყალებით მხილებად მიზეზითა შეცოდებულისა მოქცევისაჲთა.

ვითარმედ უკმს მხილებულსა, ანუ განკანონებულსა გულსმოდ-
 გინედ შეწყნარებად ცნობითა ამისითა, ვითარმედ თანამდებ არს
 განმართებად.

ვითარმედ არა უღირს მხილებულსა ვისგანმე გინა თუ მარ-
 ტობით, გინა თუ სხუათა ვიეთმე წინაშე/ილოს მხილებად იგი,

რაჲთა წინა-აღუდგეს სიტყუთა, არამედ უკუეთუ ვისმე უჭეროდ
 აღუჩნდეს მხილებად იგი თუსაგან, სიტყუა ყაენ მამხილებელისა
 მის მიმართ, ანუ გულსავესე ყაენ, ანუ გულსავესე იქმენინ.

ვითარმედ უკმს თითოეულსა, რაოდენ ეძლოს, განუქრნებად
 მისდა, რომელსა აქუნდეს რაჲმე მისთვის ძკრი.

ვითარმედ არა ჭერ-არს ძკრისმოცსენებობად მისთვის, რომელმან
 ცოდოს და [შეი]ნანოს, არამედ გულითად მას სიტკბობად.

ვითარმედ უკმს, რომელი [თავისდა]თეს იტყოდის შენანებ[ასა]
 არა ხოლო ღმობიერ[ყოფად] [მის]თვის, რომელ-იგი ცოდა [...],
 არამედ ნაყოფთაცა [გა]ჩუენ[ნე]ბს შენ, ხოლო შენ [...] სინანულ-
 სათა.

5

10

15

20

25

30

136r

35

40

ვითარმედ [...] დაუნა[...]თა ზედა გ'ნი იუნჯებ[...] შენდობისა [...], უკუეთუ კუალადცა ცოდოს, უძკრეს [პირველისა] შეიქმს თავისა თვისათეს სასჯელსა რისხვისასა.

5 ვითარმედ ჭერ-არს, რაჲთა, რომელი შემდგომად ერთისა და ორისა სწავლისა კუალად თესსავე უწესობასა ზედა ეგოს, განუცხადონ მისთვის წინამძღუარსა, ნუუკუე უმრავლესთა შერისხვითა შეიკდიმოს; ხოლო უკუეთუ არცა ეგრეთ განემართოს მიერითგან, ვითარცა მიზეზი დაბრკოლებისაჲ მოეკუეთედ სხუათავან და „ვი-
10 თარცა წარმართი და მეზუერე შეირაცხენ“^{1*} განსაკრძალბელად მოსწარფებით მორჩილებისა მოქმედთა მათ წერილისა მისებრ, „ვითარმედ დაცემასა უღმრთოთასა მართალნი უმოშიშეს იქმნენ“. ხოლო ჭერ-არს გლოვაჲ მის ზედა, ვითარცა ასოსა ზედა განვრდომილსა გუამისაგან.

15 ვითარმედ არა ჭერ-არს განრისხებასა ზედა ძმისასა დასლვაჲ მზისაჲ, ნუუკუე ლამემან განწვალოს ორთავე მათ შორის და დაუშვით დღედ განშქისა ბრალი იგი შეუწდობელად.

ვითარმედ არა ჭერ-არს დროებაჲ განმართებად თავისა თვისისა, რამეთუ არა უშიშ არს ხვალისაჲ, ვინაჲცა მრავალთა მრავალი რაჲ განიზრახეს და ხვალისამდე არღარა მიიწინეს.

20 ვითარმედ არა ჭერ-არს შეტომაჲ განძლებითა მუცლისაჲჲ, რომლისაგან იქმნებიან ოცნებანი ღამისანი.

136v ვითარმედ არა ჭერ-არს მიმოდებნეჲდ უზომოჲსა მოქმედებისათეს და გარდასლვად საზღვართა კმაყოფისათა მეტყუელისა მისებრ მოციქულისა: „გუაქუნდეს თუ საზრდელ და საშურველ,/
25 ამით კმა-ვიყოფდეთ“^{2*}, ვითარმედ ნამეტავობაჲ უმეტეს საჭმრისა ფრიადსა ანგაპრებასა აჩუენებს, ხოლო ანგაპრებაჲ კერპთმსახურებად განჩინებულ არს.^{3*}

ვითარმედ არა ჭერ-არს ვეცხლისმოყუარებაჲ, არცა ურგებად დაუნჯებაჲ, რომელი არა ჭერ-იყოს.

30 ვითარმედ უქმს მას, რომელი მოუტდებოდის ღმერთსა, შეტკობობაჲ უპოვარებისაჲ და ყოვლით კერძო განმშუქალუღყოფად შიშითა ღმრთისაჲთა მეტყუელისა მისებრ: „განმშუქალენ შიშითა შენითა კორცნი ჩემნი, რამეთუ საშჯელთა შენთაგან შემეშინა.“^{4*}

35 ხოლო მოგუეცინ უფალმან ყოვლითა გულსავესებითა შეწყნარებად ჩუენდა ზემოთქმულთა ამათ სადიდებელად ღმრთისა და ჩუენებად ნაყოფთა ღირსთა სულისათა სათნოყოფითა და თანამოქმედებითა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესითა. ამენ.

40¹

(840v) პასილის ივლიანე, თ

40 თანანერგსა სიყრმიტგან ძუელდროებასა და კაცთმოყუარებასა
350r ვიდრე მოაქამდე მჩუენებელმან ყოველნი/მზის ქუეშენი მოვიგენ

23 მეტყუელსა. 40 ძუელდროებასა. 41 ქეშენი.

1* შლრ. მთ. 18, 15—17. 2* 1 ტიმ. 6, 8. 3* შლრ. კოლ. 3, 5. 4* ფს. 118, 120.

საბრძანებელად, რამეთუ, აჰა, ყოველი ტომი ბარბაროსთა საზღვართამდე უკეანე მდინარისათა ძლუნისრთუმად მოკდა ფერკთა თანა ჩემთა, ეგრეთვე სალდარნიცა *დანობს* ზედა. მოზარდნი სახე თითოსახენი, წმიდა სახენი, რომელთა ხილვად არა მსგავს სახე აცთა, არამედ ხატ განძნებულ, — ესენი ამას ჟამად წინამგორველობენ კუალთა ჩემთა, მჟაღებელნი ჩემდა ქმნად მას, რაჲ-იგი შეგავს ჩემსა მეფობასა. არა ზოლო ამათგან მივიზიდვი, არამედ მივმს მე ფრიადსა თანა სწრაფისა სპარსეთად მიწვენად და ძლევად საფორისი მისი, დარიოსის შვილის წულისა, ვიდრემდის მოხარკე და მეტეგრე ჩემდა იქმნეს. ამას თანა ინდოთაცა და სარკინოსთა ნატამალებისა ტყუენვად, ვიდრემდის იგინიცა ყოველნი მეორედ დასად მეფობისა ჩემისა იქმნენ ხარკის ქუეშე და ბეგრას ქუეშეობითა. აიოველად შეხ მიერ კერძო ამათისა ძალისა განვიზოთავეს მეტყუელსა კრძალულების შემოსისა, ურცხვნოებაჲ შევიმოსიეს და ყოველით კერძო განსთქუამ უღირსყოფასა ჩემსა ბერძენთა მეფობისათჳს. ანუ არა უწყია შენცა, ვითარმედ კოსტა მპყრობელისა ძისწულ ვარ?! და ესე რაჲ მეუწყა ჩუენ შენთჳს, არავე განვდეგით პირველისა მოწლებობისაგან, რომელ ჭრეთ ჰაბუკეზასაჲ პასაკისასა მივიღეთ მე და შენ, არამედ მყუდროებათა ცნობისაჲთა ებრძანებ ათასსა ათასეულსა ოქროსა ლიტრათასა წარმოცემად ჩემდა შენგან მგზავრ წარმოსლევასა ჩემსა კესარიად, ფრიადითა სრბითა მიწვენასა ჩემსა სპარსეთს ვიდრე ესავგრობდელა, და ესე თუ არა, მუა ვარ, რაჲთა ყოველი ადგილი კესარიისა აღმოვთხარო და ძუელმართებულნი კეთილქმნულებანი მისნი დავაქციენ ადგილ-ადგილ აღმართებითა ტაძრებისა და ძეგლებისათჳ, რაჲთა ყოველნი ერჩდენ და არა წინა აღუდგებოდენ მეფესა ბერძენთასა, კინაჲცა სახელდებული ესე ოქროჲ, რიცხჳ უღელსასწორისათა აღრიცხულთა, კრძალულად წარმოვეც ჩემდა. გონდეს თუ სარწმუნოვანსა სახლუელისა შენისა მიერ ბეჭდითა შენითა დამბეჭდველმან, რაჲთა მე მიმღებელმან ჟამის მიმყოფებასაჲ სადმე დავამშვდო თანა-წარუვალობაჲ შენმიერთა ბრალობათა.

41:

(მეორე) ივლიანეს ბასილი, II

1 მცირე შენდა აწინდელისა ბედისა კაც-კეთილობანი და დრკუახოვნებანი, რომელ გიახოვნებიან ჩუენ ზედა, და არა ჩუენ ზედა, არამედ თავსა თჳსსა ზედა. ზოლო მე ძრწოლითა შევიცვი, გონებად რაჲ მოვიღო შენი პორფირისა შემოსაჲ, რომელ არს სამეფო საზოგადო და გვრგვინითა შემკობაჲ უპატივოვასა თხემისა შენისა, რომელი თჳნიერ კეთილმსახურებისა არა პატივოსან, არამედ უპა-

5 განძნებულ- 6 კვალთა; რა-. 8—9 სფორისი. 9 შულის. 11 ტყუენვად. 12 იქმნენ; ქუეშე; ქუეშეობითა. 15 განსთქუამ. 17 რა. 18 ვანესლევი. 23—24 აღმოვითხარო. 24 ძეგლ-მართებულნი. 37 რა.

* გეოგრაფიული სახელები. შდრ. ტექსტიკული იქ Σαγδρῶν, τὸν Δαυσιβίον.

ტივო ჰყოფს შენსა მეფობასა. არამედ შენ კუალადგებით ზესთ-
 სიდიდისაჲა ქმნულსა ამას ზედა მზიდველობისაებრ ბილწთა და
 ბოროტისმოქმედთა შენდა/ეშმაკთასა გიწყიეს არა ხოლო ზესთა
 ყოვლისა კაცთა ბუნებისა, არამედ ღმრთისა მიმართჲა აღზუავებად
 და ყოველთა დედისა და მზრდელისა ეკლესიისა მოვლინების
 მსუემელსა ჩემ უნდოესა მომართ ათასეულსა ოქროსა ლიტრათასა
 წარმოცემად შენდა ჩემ მიერ. და ოქროსა სადამე სიმძიმეჲან ვერ
 განმიკერვა ცნობა, დაღათუ ფრიალ მრავალ იყო, არამედ სიმწა-
 რით ცრემლოვად მომგზადა ესევეითარსა შენსა ზედა მაღიად წარ-
 წყმედასა. რამეთუ მეცენების თესაგან, ვითარმედ მე და შენმან
 მოკეთებამან ვისწავენით დიდ-დიდნი და წარჩინებულნი წერილ-
 ნი და თითოეულმან წარვიკითხენით წიგნნიცა წმიდანი და ღმრთიე-
 სლელიერნი. და მაშინ სადმე არარაჲ დაგეფარვოდა შენ. ხოლო ვი-
 ნამთგან აწინდელისათჳს უმცობელ იქმენ ესევეითარიითა ცნობითა
 განმკედრებულნი. მიცნათ ჩუენ გუშინ მყუდრო უძლებებრითა საჲ-
 მართათა არა მოქალაქედ. ხოლო აჲ მოწივესულისათჳს ათათასე-
 ული ლიტრათა ოქროჲ ითხოვე ჩუენგან. სათნო-იყავ უკუე რიღო-
 ბაჲ ჩუენი, სახიერო. ესოდენისა რამსამე მომგებელთა, რომლისა
 დღეს თუ ვინებოთ შეჲქმად, არა კმა-მეყოს ჩუენ, რამეთუ ვითარ
 შეჲგავს, უქმებს ჩუენ შორის მზარაულთა კელოვნებაჲ², ხოლო
 მახული მათი სისხლითა არა ინწუბების, რამეთუ რჩეულ საჲმელ
 ჩუენდა იგინი, რომელნი უხუებენ მდებოლსა ფურცლებნი პურისა
 თანა მცირისა და განკრთომილისა ღუნისა, რამთა არა დასლბენ
 საცნობელნი ჩუენნი ნაყროვნებისაგან, არცა უგუნურებით მოქა-
 ლაქობდენ.

2 ხოლო მეთხრა მე ესეცა ლავსოვსაგან წარჩინებულისა ტრი-
 ვონისა³, შენდა რჩეულისა, სასწრაფოთა შინა, ვითარმედ: დედა-
 კაცმან ვინმე მოსლუა-ჰყო შენისა მყუდროებისა წარწყმედასა ზე-
 და ძისა მისისა მწამლველისასა და ვითარმედ განბჰობილ არს
 თქუენგან მწამლველთა არასადა ყოფად, ხოლო ყოფილთა მოსრ-
 ვად, გარნა მათი უკუე რიღობა, რომელთა ბრძოლაჲ მკეცთა მი-
 მართ. და ესე მართალი სჯული თქუენ მიერ უცხოლ აღმაჩნდა მე,
 რამეთუ ყოვლითა სიცილითა აღსავსე არს, ვითარ დიდთა წყლუ-
 ლებათაგან ტყინეული მცირითა წამლითა იკურნებ, რამეთუ
 ღმრთის მაგინებელი ქუერივთა და ობოლთა სჯასა ცუდად მოჲქმე-
 დებ. იგი სადმე სიბოროტისა არს და ზღვევოვან, ხოლო ესე წყა-
 ლობისმოყუარისა და თანლობა სიმძიმარ ჩუენდა სიტყუად მე-
 ფისა მიმართ, რამეთუ უსწავლელ ვარ, ხოლო უსამძიმარეს შენდა
 გამოჩნდეს სიტყუად ღმრთისა მიმართ, რამეთუ ვერსადა ვინ იჲ-
 მნეს შუამდგომელ ღმრთისა და კაცთა.

⁴ აღზუავებად. 8 განმიკერვა. 13 არარა. 15 მიცნო. 17 უკუე. 22 უხუებენ. 23 ღუნისა.
 29 წამლველისა. 31 უკუე. 32 სჯული. 35 სჯასა. 39 გამოჰსჩნდეს.

... * უნდა იყოს ტრიბუნი.

A 108 v
B 307 v
C 94 r

ქმ. თქუთული წიგნისა და ლებრთუთისილისა
მამისა ჩუენისა ბასილისი სინანულისათჳს

1 (5) ძმანო, „ნუუჟუე რომელი დაეცის, არა აღდგისა? ანუ რომელი-იგი მიიქცის, არაღარა მოიქცისა“? 1* ამისთჳს რად უსასო იქმნების შეცოდებული იგი და დაეცემული და არაღარა ჰნებაჲს აღდგომაჲ? ანუ არა ასმიესა ქრისტესი, რომელ იტყჳს იერემიასჲს შიერ წინაწარმეტყუელისა“ და ვთქუ: შემდგომად ესოდენტა მათ ბოროტთა და უკეთურებათა შენთა ჩემდავე მოიქცე და არავე მოიქცა“ 2*. „ნუუჟუე მკურის-კევი არა არს გალაადს, ახო მკურნალი არა არსა მუნ? რად არა აღვიდა კურნებად ასული ერისა ჩემისაჲ“ 3* და მრავალნი იპოვებინ ესევეთარნი სწავლანი საღმრთოთა წერილთა შინა განსაკურნებელად ცოდვთა. და მრავალნი იპოვებინ კუალად წამალნი, ბოროტთა საქმეთა დამაყენებელნი. ესე იგი არს საიღუმლონი იგი სიკუდილისა და აღდგომისანი/ და სიტყუანი იგი საშინელისა მის საშჯელისა და სატანჯველთა მათ საუკუნეთა. სწავლანი იგი სინანულისა და ცოდვთა/მოტევებისანი და ბერეულნი იგი სიტყუანი მოქცევისათჳს ბოროტთა საქმეთაგან. სწავლანი იგავთანი: ღრაქმაჲ იგი და ცხოვარი იგი წარწყმედული, და ძმ იგი, რომელმან გარდაიკადა ცხოვრებაჲ თჳსი უღებებით და შეჴამა სიმდიდრე იგი მეძავთა თანა, რომელი-იგი მომკუდარ იყო, და ცხოვნდა 4*. ესევეთარნი წამალნი ვიქმარნეთ ჩუენ და ამათ მიერ განეკურნნეთ სულნი ჩუენნი წყლულებათა მიერ მოწვენულთა ჩუენ ზედა.

მოიკსენე უკუე, მ კაცო, უკანასკნელი იგი ღღმ და ჰირი იგი და იწროებაჲ ჟამისა მის სიკუდილისაჲ, რომელი-იგი თანაწარუვალ არს, და ბრძანებაჲ იგი ღმრთისაჲ, რომელი გასწრაფებდეს და ჟამისაჲ ერთსა არა გიტევებდეს სოფელსა ამას შინა და ანგელოზნი იგი წარმტაცებელნი შენნი და თუ ვითარ სული ეგე შენი ამათ საქმეთა მიერ ძლიერად და მწარედ შეშფოთნეს და გონებითა მით შინაგანითა/მძენვარედ იგუემებოდის და სოფლისა ამის მომართ, საწყალობელად მოიქცეოდის და გზაჲ იგი გრძელი, რომელსა შინა თანა-გუაჲ უეჴუელად სლვად. გამოხატე გონებასა შენსა შინა უკანასკნელიცა იგი ცხოვრებისა ამის დაქცევაჲ, რაჟამს მო-

2 მგ—BC. 3 სინანულისათჳს თავი კგ B, მაჲო გუაქუთხენ C. 4 ნუუჟუე BC; დაეცეს BC. 5 იგი—BC; მოიქცეს B. 6 იგი—BC. 7 რომელსა C. 10 შენთა—და BC. 11 ნუუჟუე BC; არსა BC; გალაად BC. 13 იპოვებინ B. 15 იპოვებინ B. 17 სასჯელისა C. 19 და—BC. 20 იგავთანი/ და იგავნი A. 21—22 უძღებებთ BC. 22 სიმდიდრე B; მომკუდარი C. 24 განეკურნეთ C. 24—25 მოწვენულნი B. 26 უკუე—BC; უკანასკნელი BC; ღლე AC. 28 გასწრაფობდეს A, გასწრაფებდეს C. 29 გრტეობდეს B, გრტეობდეს C. 30 იგი—B. 32 იგუემებოდის C. 33 მოიქცეოდის B. 34 უეჴუელად C; გამოხატე B; ~შინა შესა C. 35 უკანასკნელიცა BC; მის B; დაქცევაჲ/ დატეობაჲ B, დატეობა C.

1* იერ. 8,4. 2* იერ. 3,7. 3* იერ. 8,22. 4* შდრ. ლ. 15,4—7,8—10,11—32.

A-ში სათაურთან სხვა ხელით მიწერილია: უფალო, იესუ ქრისტე, ღმრთო ჩუენო, შეიწყალე იოანე ხატულარი.

C-ს 92-ზე სვეტებს შუა აქვს მინაწერები: „ნი(ი)კოლოზს შე(უწდევ)ნ ღ(მერთ)მან. ჩუენჩელუსა და ბარბარეს შე(უწდევ)ნ ღ(მერთ)მან.

- ვიდეს ძმ ღმრთისაჲ დიდებითა თესითა წმიდათა ანგელოზთა მის-
 B 308 v თა თანა. „რამეთუ მოვიდეს და არა/დადუმენს“^{1*}, და მოვიდეს
 განწჳად ცხოველთა და მკუდართა და მიგებად თითოეულისა საქ-
 5 მეთა მისთაებრ. რაჲმას საყურსა მას დიდად და საშინლად დასცენ
 და განაღვიძნეს მან საუკუნიტგანნი შესუენებულნი იგი „და გამო-
 ვიდენ მოქმედნი კეთილისანი აღდგომითა ცხოვრებისაჲთა, ხოლო
 A 109 v მოქმედნი ბოროტისანი აღდგომითა საშველისაჲთა“^{2*} მოივსენ
 ჩუენებაჲ იგი/დანიელისი, ვითარ გამოგვცხადებს ჩუენ საშველსა
 მას და იტყვს: „ვნედვედ, ვიდრემდის საყდარნი დაიფანეს და ძუ-
 10 ელი იგი დღეთაჲ დაჰდა და წიგნი მატთანთანი წინაშე მისა განე-
 ხუნეს“^{3*}, რომელნი თითოეულისა საქმეთა კეთილთა და ბოროტთა,
 ცხადთა და ფარულთა, სიტყუათა და გულისზრახვათა ყოველსავე
 მეყსა შინა წინაშე ანგელოზთა და კაცთა კეთილად გამოაცხადებ-
 15 დეს. და შემდგომი ამისი რაჲმე უკუე ყოფად არს, მაშინ ბორო-
 ტისმოქმედთა და ცოდვილთა ზედა სადამე დაიმალოს სული იგი,
 რომელი წინაშე პირსა ესეზომისა სიმრავლისასა დგეს. მაშინ საე-
 სე უშუერებითა და ბილწებითა, ანუ რომლითა გუამითა თავს
 ისხნეს დაუსრულებელნი იგა და მოუთმენელნი სატანჯველნი. სა-
 B 309 r და-იგი იყოს ცეცხლი უშრიტი და მატლი უკუდავად მტან/ჩველი
 და მღვიმე ჭოჭოხეთისაჲ ბნელი და საშინელი, და გოდებანი იგა
 მწარენი, და ტყეზაჲ სიმწარისაჲ, და ტირილი და ღრჳენაჲ კილ-
 20 თაჲ. და ამით ყოველთა ბოროტთა დასასრული არა აქუს, არცაღა
 არს მოლოდებაჲ, თუმცა შემდგომად სიკუდილისა განერა ვინ მათ-
 გან? არცა რაჲ ღონე და სიკელოვნე იპოების, რაჲთამცა ვინ თანა-
 25 წარჳკდა მწარეთა მათ სატანჯველთა მათგან.
- 2(6) აწ ჭერ-არს სიელტოლაჲ და შესაძლებელ არს გარომად,
 აწ უკუე ვიდრე შესაძლებელ არს, აღვადგინეთ თავნი ჩუენნი და-
 ცემისა ამისგან. ნუმცა წარვიკუეთთ სასოებასა თავისა თესისასა.
 30 არამედ განვიფრთხოთ, რამეთუ ქრისტე მოვიდა სოფლად მოძი-
 ებად წარწყმედულთა და ცხოვრებად ცოდვილთა. „მოვედით, თა-
 ყლანის-ვსკეთ და შეიუერდეთ და ეტიროდით წინაშე მისა“^{4*}. სი-
 ნანულად გვწოდს ჩუენ სიტყუაჲ იგი ღმრთისაჲ და ღაღადებს:
 „მოვედით ჩემდა ყოველნი მამუარალნი და ტურთმძიჳენი და მე გან-
 35 გისუენო თქუენ“^{5*}. აჰა ესერა, გზაჲ იგი ცხოვრებისაჲ მზა არს.
 მოვედით, ვიდოდეთ, აჰა ესერა, ბჳენი სასუფეველისანი განხუეულ
 A 110r C 95r არიან/მოვედით, შევიდეთ, შთაგუნტქნა ჭოჭოხეთმან/ძლიერებოი,
 არამედ უწყოდე კეთილად, ვითარმედ კუალად აკოცა უფალმან

1 ძე C: ანგელოსთა B; ~წმიდათა თანა ანგელოზთა მისთა C. 2 და—BC. 3 განწჳად C. 4 რა-
 ემს-იგი BC. 5 საუკუნეთგან BC; შესუნებულნი C. 6 სასჯელისაჲთა C; მოივსენ B. 8 ჩუენ-
 ნება C; სასჯელს C. 9 და იტყვს—B; გუდვილი B, გუდვილი C; დადგეს C; ძუელი C. 10 მატა-
 ნთან C; მისას BC; განგუენეს და BC. 12 დაფარულთა BC; სიტყუა BC; გულისზრახვითა B.
 13 და კაცთა—A. 14 უკუე BC. 16 ესეზომსა C; საეს B. 19 ცეცხლი-იგი A; უკუდავად A. 20
 ძღვე C. 23 არს აღსასრულსა BC. 24 ღონე BC; სიკელოვნე B; იპოების B. 27 უკუე BC. 28 მის-
 29 BC; წარვიკუეთ C; თესისა A. 29 ქრისტე BC. 30 მოვიდით B. 31 მისსა BC. 33 მოვიდით
 B. 33—34 განგისუენო C. 34 მზა B. 35 ვიდოდით BC. 36 შთაგუნტქნა BC. 37 უწყოდეთ
 BC; აღკოცა BC; უფალმან/ღმრთმან B.

1* მდრ. ფს. 49,3. 2* ი. 5,29. 3* დან. 7,9—11. 4* ფს. 94,6. 5* მ. 11,28.

ყოველივე ცრემლი ყოვლისაგანვე პირისა მონანულთაჲსა^{1*}. სარ-
წმუნო არს უფალი ყოვლითა სიტყვითა მისითა^{2*}. არა ტუყის, რო-
მელმან-/იგი თქუა, ვითარმედ: „უკუეთუ იყენენ ცოდვანი თქუენნი
ვითარცა მეწამულნი, ვითარცა თოვლი განვასპეტაკენ“^{3*}. მზა არს,
მ კაცო შეცოდებულო, დიდი იგი სულთა მკურნალი წყლულებათა
შენთა განკურნებად. მისნი არიან სიტყუანი ესე. მისმან ტბილმან
და ცხოველსმყოფელმან პირმან თქუა: „არა უქმს ცოცხალთა მკურ-
ნალი, არამედ უძლურთა“, და ვითარმედ: „არა მოვედ წოდებად
მართალთა, არამედ ცოდვილთა სინანულად“^{4*}. პნებაეს უფალსა გან-
წმედად შენდა ტკივილთა მათგან წყლულებათა შენთაჲსა და გამო-
ყვანებად შენდა ბნელისაგან და შეყვანებად შენდა ნათელსა. შენ
გეძიებს მწყემსი იგი კეთილი, რომელმან არაცთომილნი იგი დაუ-
ტევნა და მოვიდა ძიებად შენდა ცთომილისა მაგის. უკუეთუ მის-
ცე თავი თუჲსი გელთა მისთა, არა უდებ-იქმნეს იგი, არცა უღირს-
იჩინოს კაცთმოყუარებმან მკართა ზედა თუსთა აღქუმად შენდა და
უხაროდის მას, რამეთუ პოვა ცხოვარი იგი თუჲსი წარწყმედული.^{5*}
დგას მამად იგი ნათლისაჲ და მოელის შენსა ბოროტთაგან მოქცე-
ვასა. ოდენ მოიქეც და ვიდრელა შორს იყო, მოგვეგვბოს და მო-
ეხვოს ქედსა შენსა და მოიკითხოს მოკითხვითა სიუარულსაჲთა
პირი იგი, სინანულისა მიერ განწმედილი, და შეჰმოსოს სამოსელი
იგი პირველი სულსა/მას, რომელსა აღეძარკოს ძელი იგი კაცი
საქმეთა მისთა თანა და შთააცუას ბეჭედი იგი სამეუფოჲ კელთა
მათ^{6*}, რომელნი განბანილ იყენენ სისხლისა მისგან სიკუდილისა
და შეამკენეს ფერკნი იგი, რომელნი მოქცეულ იყენენ გზასა მის-
გან ბოროტისა სლვად გზასა სახარებისა მის მშელობისასა/და სი-
ხარულისა და მხიარულებისა დღმ უქადაგოს თუსთა მათ, ანგე-
ლოზთა და კაცთა, და ყოვლითავე სახითა ყოს დღესასწაული სიხა-
რულისაჲ დღესა მას შენისა ცხორებისასა, რამეთუ იტყვს, ვითარ-
მედ: „ამენ გეტყუ თქუენ, ვითარმედ სიხარული დიდი იქმნების
ცათა შინა წინაშე ღმრთისა ერთსა ცოდვილსა ზედა“^{7*}, მო-რად-
იქცეს იგი. და უკუეთუ ვინმე მათგანმან, რომელთა-იგი ეგონოს
დგომად, იდრტუნოს შენთჲს, ვითარმედ აღრე შეწყნარებულ იქმენ.
მან სახიერმან და ტბილმან მამამან შენთჲს მიუგოს და ჰრქუას,
ვითარმედ: „სიხარული ჭერ-იყო და მხიარულებაჲ, რამეთუ ძმ ესე
ჩემი წარწყმედულ იყო და აბოვა, მომკუდარ იყო და აღდგა“^{8*},
რამეთუ მისი არს დიდებაჲ სახიერისაჲ მის და კაცთმოყუარისა მა-
მისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუენითი
უკუენისამდე. ამენ.

B 309 v

5

10

15

20

B 310 r

A 110 v

25

30

35

1 ყოვლისაგან BC. 2 ტუყის BC. 3 ცოდვად A. 4 თოვლი A; განვასპეტაკნ B. 5 მოვე-
ლი BC. 11 შენდა—BC. 13—14 მისცე B. 14 იქმნას C. 15 ზედა—BC. 16 აბოვა B. 18—19 მო-
ეხვოს B. 19 მოიკითხოს C. 21 აღეძარკოს BC; ძუძლი C. 22 შთააცუას] შეააცუას
B. 24 იყენენ] არიან B. 26 დღე C. 30 -იგი² BC. 31 დგომა+და BC; აღრმ B. 33 ძე C;
ესე—BC. 35 სახიერისა BC. 36 მარადსა C.

1* ჳღრ. ეს. 25,8. 2* ჳს. 144,13. 3* ეს. 1,18. 4* მ. 9,12—13. 5* ჳღრ. ლ. 15,6. 6* ლ.
15,22. 7* ლ. 15,7. 8* იქვე, 32.

1 აწ ეამი არს საწინაწარმეტყუელოვსა მისდა თქუმაღ: „ვინ
 მოსცეს თავსა ჩემსა წყალი და თუალთა ჩემთა წყაროვ ცრემლთა?
 5 და ესტიროდუ შემუსრვილებასა ზედა ასულისა ერისა ჩემისასა.“^{1*}
 რამეთუ ესენი ღრმასა ღუმილსა შეუტევან და სხენან ყოვლად დაბ-
 რუბულნი სიფიცხითა და მკუთეთულობითა წყლულისათა მოსპოლ-
 ვილნი თუთ მის ვნებისა გრძნობისაგანცა. გარნა არა ჩუენცა შეგ-
 ვგავს უტრემლოდ თანაწარსლვად დაცემულებისა ამის ესოდენისა.
 10 რამეთუ უკუეთუ იერემია ბრძოლასა შინა კორცითა მოწყლულნი
 იგი ბევრთა გოდებათა ღირსად საჯნა, რად ვინ თქუას ესოდენის:
 ამის მიმართ სულთა განსაცდელისა? „წყლულებანი შენნიო“, იტყუს,
 „არა წყლულება მახვლისა, და მკუდარნი შენნი არა მკუდარ ბრძო-
 15 ლისა.“^{2*} არამედ სიკუდილისა საწერტელსა, ნამდულვე მქნევარესა
 ცოდვასა ვგოდებ და განკურვებულთა ისართა ბოროტისათა ბარ-
 ბაროსებრ დამწყულთა სულისათა კორცთა თანა. ფრიად სადამე
 356 r სულთ-ითქუნენ სჯულთა/ღმრთისათა მხედველთა ქუეყანასა ზედა
 ესოდენისა ბოლწებისათა, რომელნი-იგი აყენებდეს და კმობდეს
 ძუელსა შინა უკუე, ვითარმედ: „არა გული გითქუმიდეს ცოლსა
 20 მოყუისსა შენისასა“^{3*}, ხოლო წმიდათა სახარებათა მიერ, ვითარ-
 მედ: „ყოველმან, რომელმან მიჰხედნეს ღედაკაცსა გულისთქუმაღ,
 მუნვე იმრუშა მის თანა გულსა თვისსა“⁴. ხოლო აწ ჰხედვენ მას
 ურიდად მემრუშეობად სძლისა მიმართ მეუფისა. ამისთჳს სულთ-
 25 ითქუნეს თუთ წმიდათა სულეზმან, ფინევზ მოშურნემან^{5*}, სად-
 მე ამისთჳს, რომელი არღარა აწცა კელთ უბყრიეს ლასუარი კორ-
 ციელად შურისგებად საძაგელისა. ხოლო ნათლისმცემელმან იოანე
 ამისთჳს, რამეთუ ვერ უძლო დატევებაჲ ზენა ალაგთა და ვითარ-
 იგი მაშინ უდაბნოთ მხილებად უსჯულოებისა მოსრბა, და დალა-
 30 თუ ვნებად რამე უქმდა თავისა გარდადებად უფროას, ვიდრელა
 კადნიერებისა უფროასლა, ნუუკუედა ესეცა ჩუენდა ნეტარისა
 აბელისებრ შემდგომად სიკუდილისა მერმეცა იტყუს ვიდრელა და
 აწლა, ლალადებით ჰკმობს იოანე უფროას, ვიდრე მაშინ ჰიროდი-
 დასთჳს: „არა ჭერ-არს შენდა ჰყრობა მაგისი“⁶, რამეთუ დაღათუ
 35 კორცთა იოანესთა საჭიროებისაებრ ბუნებისა საღმრთო განჩინე-
 ბაჲ მითუალეს და ენა ღუმს, არამედ „სიტყუაჲ ღმრთისა არავე
 შეკრულ არს“^{7*}. რამეთუ უკუეთუ ოდეს-იგი თანამონისა ქორწი-
 ლი უარ-იქმნებოდა, ვიდრე სიკუდილმდე აჩუენა კადნიერება, რად
 შეემთხვოს აწ ესოდენისა გინებისა მხედველისა წმიდისა მიმართ
 სასძლოვსა უფლისა.

3 თქმაღ; 4 მოჰცეს. 5 ესტიროდუ. 10 უკუეთუ. 11 მსაქნა; მსთქვას. 14 მქინვარესა. 15 ცო-
 ლუსა; ეგოდებ; 16 დამწყულთა. 17 სჯულთა. 18 ჰკმობდეს. 19 ძელსა; უკუე; გითქმიდეს. 21
 გულისთქმაღ. 24 მოშურნემან. 25 ლახვარი. 30 ნუუკუედა. 35 მსდუმს. 36 უკუეთუ. 38 შეემთხვიოს.

1* იერ. 9,1. 2* ეს. 22,2. 3* II მქ. 5,21. 4* მთ. 5,28. 5* შდრ. რიყხ. 25,6—8. 6* მთ
 14,4. 7* II ტიმ. 2,9.

2 რომელმან-ესე საღმრთოა მის შეყოფისა უღელი განაგდო, და უხრწნელით სასძლოდთ ჰეშმარიტისა მეუფისათ განჰადა, და უპატივისა ამას და უღმრთოსა ხრწნილებისა ბიწსა შთავარდა, ვინაჲთგან უკუე არა გაქუს, ვინაჲ ევლტოდე მწარესა ამას შესმენასა, ვერცა რაჲ სივერაგე შენი დაჰფარავს ამისსა მძენვარებასა, კადნიერებით მივარდები გლისპობისა ამის. რამეთუ შთავარდეს რაჲ უღმრთოდ სიღრმედ ბოროტთა, მიერიტგან* შეურაცხ-ჰყოფს თუთ იგი. წარმოგიდგებოდენ შენ ჰეშმარიტისა სიძისა მიმართ აღთქუმანი, არაოდეს მაიძულებელისა ქალწულყოფად, ანუ აღმთქუმელყოფად შენდა. გარნა შენ მრავალნი მიიხუენ და მრავალნი აჩუენენ ქალწულებისა აღთქუმანი. მოიკსენე კეთილისა აღსარებასა, რომელი-იგი აღიარე წინაშე ღმრთისა და ანგელოსთა და კაცთა. მოიკსენე პატივისნისა მის კრებულისა და წმიდისა ქალწულთა დასისა და შესაკრებელი საუფლოჲ და ეკლესიისა სიონისა და ქრისტეს მიერ მოხუცებულისა ჰანისა, ჭერეთა განჰაბუებულისა და აღორძინებულისა სათნოებითა და უფლისა მიერ დედისა, მისდავე მისგავსებულისა და უცხოთა რაჲთმე და ჰეშმარიტთა შრომითა ჩუეულებისა წესთა დაჰსნად ძლევისმოყუარისა და ღისა, რომელთამე ეგრეთვე ძლიერად მათდავე მსგავსებულისა, ხოლო რომლითამე ზესთა აღსლვადცა პატივისმოყუარისა და ქალწულებრივითა მეტრობითა ზესთა ქმნილისა პირველთა მშობელთა წარმართებასა, და შენ, ღისა მისისა, ვითარ-იგი ჰგონებდა სწორებითად ღვინებად/სიტყუსა და ცხოვრებისა მიმწოდებელისა. მოიკსენე ამათი და მათისა მის ანგელოსებრ მათთანავე გარემოას ღმრთისა მწყობრ-მდგომობისა და სულიერისა კორცთა შინა ცხოვრებისა და ზეციერისა ქუეყანასა ზედა მოქალაქობისა. მოიკსენე დღეთა მათ უშფოთველთა და ღამეთა განათლებულთა და გალობათა სულიერთა და ჰმა-კეთილისა ფსალმუნებისა და წმიდათა ლოცვათა და უბიწოასა და შეუღინებელისა საწოლისა და ქალწულებრივისა გამოშავალობისა და მმარხველისა ტაბლისა და კეთილისა მის მლოცველობისა, განუხრელად დაცვად შენისა ქალწულებისა. სადა არს მოკრძალებული იგი სახე შენი? სადა არს შემკული ქცევაჲ და სამოსელი ლიტონი, ქალწულთა შემსგავსებელი? რამეთუ შეუნიერებად გაქუნდა მორცხუეობისა კრძალულებჲ, ხოლო ჰაეროენებად მარხვისა და მღუძარებისა მიერ აღყავებული სიყუთლე ყოელისავე ფერკეთილობისა უმაღლიერესად ბრწყინვალე. რაოდენ-გზის ლოცვასა შინა ნუუკუედა ცრემლნიცა დაგეუთხენენ უბიწოდ დაცვასათჱს ქალწულებისა შენისა. რაოდენგზის მისწერდ წიგნებსა წმიდათა მიმართ, რომელთა მიერ ითხოვედ ლოცვასა შენდა, არარაჲთა ჰორწილსა კაცობრივსა უფროისლად უპატივისა მაგას ხრწნილებასა მიემთხვო, არამედ რაჲთა უფლისა იესუმსგან არა

4 უკუე; გაქუს; ვინა. 5 ვერცარა; მძინვარებასა. 6 მიჰვარდები; რა. 6—7 უღმრთო. 9—10 აღმთქმელ-. 10 მიიხუენ. 11 აღთქმანი. 14 საუფლო. 18 ჩუეულებსა. 24 გარემოს. 28 ლოცუათა. 35 მღვიძარებისა; სიყუთლე. 37 ლოცვასა; ნუუკუედა. 39 მისწერდ. 39 ლოცვასა. 41 მიმთხვო; იესუმსგან.

1* შდრ. იგაე. 18,3.

განუარდე. რაოდენგზის მიიღე ნაწილისაგანცა სიძისა! რად მიკმს
თქუმად მის ძლით მისმეგრსა პატივსა შენსა, ქალწულთა თანა
ცხოვრებასა, მათ თანა გამომავალობასა, ქალწულთა სტუმრობასა,
ქალწულებისა თვსთა შესხმათა, ქალწულებრივთა კურთხევათა,
ვითარცა ქალწულისა მომართთა წიგნებთა? გარნა აწ მცირედისა
ნიავისა მიმთუალველ პაერისაგან სულისა, რომელი აწ მოქმედებს
ძეთა შორის ურჩებისათა¹, ყოვლისავე მის დამეიწყებელ იქმენ
და პატივოსნისა მის და საბრძოლველისა მონაგებისა მცირედ-
გულისთქუმად განმცვალეზელ, რომელ-ეგე წუთჲმ დაატკობს
სასასა შენსა, ხოლო უკანაჲსკნელ უმწარეს ნავლისა გეპოვოს.

3 ამათ ზედა ვინ არა გლოვით იტყოდეს? „ვითარ იქმნა მეძავ
ქალაქი სარწმუნოჲ სიონ?“² ანუ ვითარ არა თქუას აწცა მანვე თ-
ვადმან უფალმან იერემიას სულითა მავალთა ვიითმე მიმართ:
იხალედა, რაჲ-ესე მიყო მე ქალწულმან ისრაელისამან?“³ მე დაუ-
წინდე იგი თავისა თვისისა სარწმუნოებითა და უხრწწნელებითა, სი-
მართლითა და მსჯავრითა. წყალობითა და მოწყალებითა⁴, ვი-
თარ-იგი აღმეტქუა წინაწარმეტყუელისა ოსეს მიერ. ხოლო მან
შეიყუარნა უცხონი, და სიცოცხლესა ჩემ ქმრისასა მრუშ იქმნა და
არა ეშინის სხუთა ქმრისად ქმნილსა. რაჲ-მე უკუე სძლის-მიმყვანი-
ბელმან მან საღმრთომან და საკურველმან პავლე იობის თანა, ახალ-
მან ძეულისა ამის თანა, რომელთა შუამდგომელობითა და მოძლუ-
რებითა მამულისა სახლის დამტევებელი შეეყავ უფალსა? ანუ
არა თქუასა თითოეულმან მათმან ესოდენისა ბოროტისათჲს
ლმობილმან: „შიში, რომლისა მეშინოდა, მომიკდა და რომლისაგან
ეძრწოდი, შემემთხუა მე“⁵. „რამეთუ მიგათხოვე შენ/ერთსა მამა-
კაცსა ქალწულად, უბიწოდ წარდგინებად ქრისტესა?“⁶ და მარადის
მეშინოდა, ნუსადა ვითარ-იგი ევა აცთუნა გუელმან სივერაგითა
თვსითა. ეგრეთვე განხრწნეს ცნობანი შენნი⁷.

ამისთჲსცა ბევრთა ზედა და რქუმათა მიერ ვმეცადინობდ მა-
რადის დამდოვრებად ენებათა შფოთსა და ბევრითა მცველებითა
დაცეად სძალსა უფლისასა და ცხოვრებასა უქორწინებელთასა წარ-
მოუთხრობდ. ვითარმედ უქორწინებელი ზრახავს მხოლოდ უფ-
ლისასა⁸, რაჲთა წმიდა იყო სულით და კორცით და პატივსაცა
ქალწულებისასა მიგიუთხრობდ და ტაძრად ღმრთისად სახელ-გდებ-
დი შენ, ვითარცა ფრთეთა წაღიერებისათა შენდა იესუს მიმართ
აღსუბუქებაჲ და შიშისა სიფიცხითა არა დაცეჲმად შეგეწეოდი,
ეთქუ რაჲ: „რომელმან ტაძარი ღმრთისა განხრწნას, განხრწნის მას-
ცა ღმერთი“⁹ და ლოცვათაცა ჩემთა მიერ შევსძინებდ კრძალუ-
ლებასა, რაჲთამცა საესეებით უბრალოდ დაცუელ იყენეს კორცნი
და სული და სამუშენელი შენი მოსლვასა მას შინა უფლისა იესუ
ქრისტესსა. არამედ ცუდად დავშუერ შენ ზედა ამათ ყოველთა და

2 თქმად. 6 ნიქსა. 9 გულისთქმად; განმტუალეზელ. 10 უკანასკნელ. 12 მსთქვას. 14 რა-
17 აღმეტქუა. 19 უკუე; -მიმუთუანებელმან. 21 ძეულისა. 23 მსთქვასა. 25 ეპსტროდი; შემემთხუა.
27 გუელმან. 28 განხრწნეს. 32 ზრახავს. 37 ემსთქუ; რა; განხრწნას, განხრწნის.
38 ლოცვათაცა; შეესძინებდ. 39 რაჲთამცა; -იყუნეს. 41 დავშუერ.

1* შტრ. ფუჲს. 2,2. 2* ე. 1,21. 3* იერ. 18,13. 4* ოს. 2,19-20. 5* იობ. 3,25. 6* II
კორ. 11,2. 7* იქვე. 3. 8* I კორ. 7,34. 9* I კორ. 3,17.

უმწარესად მომიკდა დასასრული ტკბილთა მათ შრომათა და გლო-
ვამ საჭირო არს მის ზედა, რომელსა ზედა მიჰმდა სიხარული. რა-
მეთუ, აჰა, შევთომილ ხარ გუელისა მიერ ევაჰსსა უმწარესად. და
განხრწნილ არიან შენნი არა ხოლო მოგონებანი, არამედ მათ თა-
ნავე თუთ გუამიცა. და უსაზარელეს ესე, რომლისა თქუმადაცა 5
მცონის და ღუმლიად ვერ მიძლავს, რამეთუ არს ესე, ვითარცა
„ცეცხლი მოტყინარე და შემწუელი ძულთა შინა ჩემთა და მოც-
ვულ ვარ ყოვლით კერძო და ვერ ძალ-მის თავს-ღებდალ“*. რამე-
თუ აღიხუენ ასონი ქრისტესნი და ჰყვენ ასო მეძავისა* ესე მხო-
ლო არს ბოროტთა შორის შეუსწორებელი, ესე უცხო კადრებად 10
საწუთოსა შინა, რამეთუ: „წიალ-ჰყედითო, იტყუს, ქალაქთა ქეტ-
მისთა და იხილეთ და კედარს წარავლინეთ და ფრიალ სცანთ,
უკუეთუ იქმნა რაჲ ესევეითარი, რამეთუ უკუეთუ სცეალნენ,
სთქუა, წარმართთა ღმერთნი იგი მათნი და იგინი არა არიან
ღმერთი“*, ხოლო ქალწულმან ცვალა დიდებაჲ თუნი და დიდებაჲ 15
მისი სირცხელსა შინა მისსა. ამას ზედა განკურდა ცაჲ და გან-
ცუფრდა ფრიალ უმრავლესად*. იტყუს აწცა უფალი, ვითარმედ-
ორი ბოროტი ქმნა ქალწულმან, მე დამიტევა ჰეშმარით წმიდათა
მათ სულთა სიძე და მიისწრაფა უღმრთოჲსა მიმართ და უსჯუ-
ლოჲსა, ზოგად სულთა და კორცთა განხრწნელისა. განუდგა ღმერ- 20
თსა, მაცხოვარსა თჳსსა, და წარუდგინა ასონი თჳსნი არაწმიდებასა
და უსჯულოებასა*. ხოლო მე დამივიწყა და ვიდოდა უკუანა
ტრფილისა თჳსისა*.

4 რომლისადა-იგი უმჯობეს იყო, რაჲთამცა დამოეკიდა ქედსა
თჳსსა წისქვილი ვირით-საფქველი და შთაეგდო თავი თჳსი ზღუ- 25
ასა, ვიდრელა დააბრკოლა ქალწული*? ვინ მონა განლა/ღებულო 357v
ესოდენსა მიიწია სიბორგილესა, რაჲთამცა დაავდო თავი თჳსი სა-
წოლსა ზედა სამეფოსა?! ანუ რომელი ავაზაკი ესოდენად უსწო-
ბოებად მისწუდა, ვიდრე თუთ მათ ღმრთისადა შეწირულთა რაჲთ-
მე შეგებადმდე, არა უსულთა კურქელთა, არამედ კორცთა ცო- 30
ცხალთა შინაგან თჳსსა მკედრმქონებელთა სულისა ხატებად ღმრთი-
სა დაბადებულისათა? ვის ესმა საუკუნიტგან შორის ქალაქისა და
შუადღის მცხინვარებისა სამეფოსა ხატსა ზედა კადრებაჲ არაწმი-
დათა ღორთა დახატვისა? რომელმან უარყოს ქორწილი კაცთა,
„თენიერ წყალობისა, ორითა ანუ სამითა მოწამითა მოკუდების. 35
რაოდენ უძვრესისა ტანჯვისა ღირსყოფად გგონიეს, რომელმან ე-
ღმრთისა დასთრგუნე და მისდა აღსარებული ჭრბალი მიიხუტეჲ და
სული ქალწულებისა გინებულ ყავ“?!* „არამედ მას თუთ უნდაო
და არა მე უნებლიეთ მიიძულელებეს“. ეგრეთვე დედოფალიცა უძ- 40
ღები მეგვპტელთაჲ აღბორგნა წმიდისა იოსების ზედა, გარნა ვერ
სძლო ბრძნისა სათნოებათა უძღებისა სიბორგილემან. არცა კელი-

3 გეელისა. 5 თქმადლა. 7 შემწუელი. 9 აღიხუენ. 12 ჰსანთი. 13 უკუეთუ; სცეალნენ. 14 სთქუა.
15 ჰსეულა; დიდება. 16 განკურდა. 18 ქმნა. 20 განაღდა. 22 უკანა. 24 რათამცა. 25—26
ზღუასა. 27 რათამცა. 29—30 რათმე. 36 უძვრესისა. 37 დასთრგუნე. 40 მეგვპტელთა. 41 სძლო.
1* იერ. 20,9. 2* I კორ. 6,15. 3* იერ. 2,10—11. 4* იქვე, 12—13. 5* რომ. 6,19.
6* ოს. 2,13. 7* მთ. 18,6; ლ. 17,2. 8* ებრ. 10, 28—29.

თა მისითა იძულებული იგი იიძულა უსჯულოებისა მიმართ. „არა-
მედ ესე ამას აღერჩიო და არღარა ქალწულ იყო, რამეთუ დაღათუ
შენ არა ვინდა, იგი სხუასა ვისმე მიეხარწნებოდა“. ძისაჲსა კაცისა
მიეცმაჲ ჯერ-იყო, თქუმილ არს, ხოლო ვაჲ მისსა, რომლისა მიერ
5 მიეცა¹* და საცთურთაცა მოსლვაჲ საჭირო არს, არამედ ვაჲ, ვის-
გან მოვიდეს ამათ ყოველთა ზედა²*.

5 „ნუუკუე დაცემული იგი არა აღსდგებისა? ანუ მიქცეული
არა მოიქცევისა“³* რამეთუ მიიქცა ქალწული მიქცევასა ურცხ-
ვნოსა, ვინაჲ ისმინენ მან სიძისა მისისა ქრისტესი იერემიას მიერ
10 თქუმაჲ: „და ვარქუ შემდგომად სიძისა მისისა ამათ ყოველთა ზე-
და: ჩემდა მოიქცე⁴*. ნუუკუე მკურის-კევი არა არსა გალაღს,
ანუ მკურნალი არა არსა მუნ? რამსა არა აღვიდა კურნებად ასული
ერისა ჩემისა“⁵* და მრავალნი სადმე ჰპოვნენ წმიდაჲა წერილთა
15 შინა კურნებანი სიბოროტისანი, მრავალნი წარწყმედისაგან წა-
მალნი საცხოვრებელად და საიდუმლონი სიკუდილისა და აღდგო-
მისანი, სიტყუანი საშინელისა მისთვის საუკუნოვანსა სამსჯავროვანსა,
სჯულნი სინანულისათვის და მიტევებისა, ბევრეულინი იგი სახენი
მოქცევისანი, რაჲჲმად და ცხოვარი, ძე შემკამელი საცხოვრებელი-
სა მეძავთა თანა, წარწყმედული და ჰოვნილი, მომკუდარი და კუ-
20 ალად განცხოველებული⁶*. ესენი ვიკუმვიენთ წამლად ბოროტისა.
ამათ მიერ განვიკურნეთ სულნი თჳსნი. მოიღე გონებად ღლე იგი
358 r უკანაჲსენილი, (რამეთუ არათუ მარტოჲ ცოც/ხალყოფად ხარ სა-
წუთოსა ამას) ამათ თანა შემრლეუეჲცა და შთობაჲ და ჟამი სი-
კუდილისა და განჩინებაჲ ღმრთისა მოწვეწული და ანჯელოსნი
25 მასწარებელნი და სული, ამათ შინა მძნეარედ აღშფოთებული და
ცოდვილი, სუნდისისა მიერ მწარედ გუემული და აჟათა ამათ მო-
მართ საწყალობელად უკომხედვილი, და თანაწარუტდელი იგი გზა-
შორიელისა საგრობისა. გამომიწერე მე დასასრულისა იგი საზო-
გადოჲ დაქცევაჲ ცხოვრებისა, მო-რაჲ-ვიდეს ძე ღმრთისა ღიდე-
30 ბითა თჳსითა ანგელოსთა თანა მისთა. რამეთუ „მოვიდეს და არა
დაიდუმოს“⁷*. რაჲამს-იგი მოვიდეს განსჯად ცხოველთა და მკუ-
დართა და თითოეულისა მიგებად საქმეთაებრ მისთა. რაჲამს ღი-
დად რამე და საშინელად ჯმა-ყოს საყურმან, განღვებულად საუ-
კუნითგან დაძინებულთა და აღდგენ კეთილის-მოქმედნი აღდგომად
35 ცხოვრებისად, ხოლო ბოროტის-მოქმედნი აღდგომად სასჯელი-
სად⁸*. მოიქსენე დანიილის ღმრთის-მზილველობაჲ, რომელი რე-
ცა თუალთა წინაშე მოგგურის სასჯელსა, რამეთუ იტყჳს,
ვითარმედ: „გზედვედ, ვითარმედ საყდარნი დაიდგენს და ძეულ
ღლეთა დაჯდა და სამოსელი მისი სპეტაკი, ვითარცა თოვლი და
40 თმა თაჳისა მისისა, ვითარცა მატყლი, წმიდა. ურამის თუალნი მის-
ნი ცეცხლ შემწუელ, მდინარე ცეცხლისაჲ სდიოდა წინაშე მისსა,

7 ნუუკუე. აღსდგებისა. 9 ვინა. 10 თქმაჲ. 11 ნუუკუე. 17 მკურნი. 20 ვიხუმიენთ. 22 უკა-
ნასენილი. 23 შემრლეუეჲცა. 24 განჩინება. 25 მძნეარედ. 26 ცოდვილი; გუემული. 29 მო-რა-
ვიდეს. 31 განსჯად. 33 საყურმან; განღვებულად. 34 აღსდგენ. 38 ძეული. 39 დასჯდა.
40 თმა. 41 შემწუელ; სდიოდა.

1* მრ. 14,21. 2* მთ. 18,7. 3* იერ. 8,4. 4* იერ. 3,7. 5* იერ. 8,22. 6* ლ. 15,4—7,8—
10,11—32. 7* ფს. 49,3. 8* ი. 5,29.

ათასნი ათასეულნი ჰმსახურებდეს მას და ბევრნი ბევრეულნი დგეს წინაშე მისსა. სამსჯავრო დაეგო და წიგნი განეხუენეს¹¹⁴, კეთილთა და ბოროტთა, ცხადთა და დაფარულთა საქმეთა და სიტყუათა და მოგონებათა ამით ყოველთა ცხადად სასმენელად ყოველთა ანგელოსთა და კაცთა ზედმიწევნით გამოსაჩინებელად... (აქ ტექსტი მწყდება).

3

551

(340r) პარიღორობის ხუცესა ბასილი, ზ

მივემთხვე წიგნსა შენსა ყოვლითა სულგრძელებითა და დამიკრდა, ვითარ შემძლებელი ჩუენდა მოკლედ და ადვილად სიტყუსგებად საქმეთა მიერ, შენდა დაწამებულითა შინა დადგრომასა ადვილად მიითუალავ, ხოლო სიტყუებითა გრძელითა კურნებად კელ-ჰყოფ უკურნებელთა. რამეთუ არცა პირველთა, არცა მარტოთა განვჰაინეთ სჯულდებად დედათა არა მკვდრყოფად მამათა თანა. არამედ წარვიითხენლა კანონი, დადებული წმიდათა მამათა ჩუენთა მიერ კრებასა ნიკიისასა, რომელმან ცხალად განგებულ-ჰყო ვისთანაცა ყოფიჲ შემოყვანებულითა. რამეთუ უქორწინებულობასა ესე აქუს პატივოსნებად განწირებაჲ დედათა თანა მკვდრობისაგან. ვინაჲცა უკუეთუ ვინმე სახელსა ამას ზედა იხარებდეს, ხოლო სიპმით მსვედ დედათა თანა მკვდრთასა ჰყოფდეს, ცხად არს, ვითარმედ ქალწულებისა პატივოსნებასა სადმე სახელით ოდენ სდევს, ხოლო უშუერებასა გემოვნებათასა არავე განეყენების, გარნა შენ უფროჲსლა ესოდენ ადვილად იქუმიე ჩუენდა მამართ ვედრებისყოფად, რაოდენ-ეგე იტყვ თავისუფალყოფასა თუსსა ყოვლისავე კორციელისა ვნებისაგან, რამეთუ ვერცა თუ სამეოცდაათ წლად მიწვენულობასა შინა ვირწმუნებ შენსა უენებელად თანამკვდრყოფასა დედაკაცისასა, არცა ვითარცა აღსრულებასა ზედა მორორცისა საქმისასა განვჰაინეთ, რაჲ-იგი განვჰაინეთ, გარნა ვინამოთგან მოციქულისაგან სწავლულ ვართ არა დადგმად მძასა საცითური, გინა შესაბრ/კოლებელთა* და უწყითცა, ვითარმედ სხუათა ვიეთგანმე სიმრთელით ქმნილი სხუათა მიზეზ იქმნების ცოდვისა მიმართ. ამისთჳს ვბრძანეთ შედგომილთა წმიდათა მამათა განწესებისათა განწორებად შენგან დედაკაცისა მაგისგან. ვინაჲცა რაჲსა ხორებისკვაპოსსა შეასმენ და ძუელსა მტერობასა იკსენებ? ანუ რასა ჩუენ გუაბრალებ, ვითარცა ადვილმქონებელთა ყურებისათა სმენად შესმენათა და არა თავსა თუსსა, არა თავსა დებელსა ჩუეულებისაგან დედათა თანა ყოფისა განეყენებად?" ამიერიგოთგან უკუე განჰკადე ეგე სახლისა შენისაგან და დაადგინე მონასტრისა შინა. იყავნ იგი ქალწულთა თანა და შენ მამაკაცთა

1 ჰღვს. 9 მიეფმთხიე 11 სრტყს-. 12 სრტყებოთა, 14 მსწულღვალ. 16—17 გნგღებულ-, 17 შემოჟუნებულთა. 18 აქვს. 19 უკეთუ. 22 მსღვს; უშერებასა. 23 ხუმოჟ. 28 რა-. 32 ცო-
ღვსა; გპბრძანეთ. 34 ძელსა. 37 ჩეულუბისაგან. 38 უკე.

1* Լուս. 7,9—10. 2* Կոթ. 14,13.

მიერ იმსახურებოდეს, რაჟთა არა სახელი ღმრთისა ჩუენ ძლით
იგმობოდეს. და ვიდრემდის ესე არა ჰყო, დაღათუ ბევრგზის მოს-
წერო შენ ეპისტოლეთა მიერ, არას გერგოს შენ, არამედ უქმად
აღესრულო და სიტყუა მისცე უფალსა თვისისა უქმებისათს. ხოლო
უკუეთუ არარას განმმართველმან თავისა თვისისამან იკადრო წინა-
აღდგომით პყრობად მღღელობისა, შეჩუენებულ იყო ყოვლისა
ერისა და შემწყწარებელნი შენნი ყოვლისა ეკკლესიისა მიერ გან-
გდებულ იყვნედ.

71¹

(841r) პრიგოლის ბასილი, 08

1 მოვილე წერილები შენისა ღმრთისმოშიშებისა, პატივოსნისა
მიერ ძმისა ელლინოზისა და რაოდენი შენ შეგეთუალა ამისდა
ჩემდამო, ესენი შიშულად მომიტხრნა. ხოლო მოვისმინეთ რა, ვი-
თარ დავსხენით უეჭუელად, არა ჰმეჭუელობდე. გარნა ვინაფთგან
ზენა-კერძო ყოვლისა მწუხარებისა ყოფად ვსაჭეთ შენდა მომართ
სიყუარული, მიგვიტუალავს ესეცა, ვითარცა შეჰგვანდა და ვილო-
ცავთ წმიდისა მიმართ ღმრთისა ნეშტთათსცა დღეთა გინა ჟამთა
დაცვად შენდა მომართსა შინა სიყუარულსა, ვითარცა გარდა-
სრულთა ჟამთა, რომელთა შინა არა ოდეს გვცნიეს თავთა ჩუენ-
თათს მცირე, გინა დიდი მის ძლით ნაკლულევანებაჲ. ხოლო უკუ-
ეთუ იგი ვინმე აწ შემოჰკრობითა ქრისტიანეთა ცხოვრებისა მო-
მართ პატივისმოყუარე ქმნილი ამისსა შემდგომად მგონებელი პა-
ტივოსნებისა რაჟსამე მომღებელად ჩუენ თანა მქცეობითა, რაჟ-იგო
არა ასმიეს — ჰქმანის, და რაჟ-იგი ვერ უცნობიეს — მიუთხრობს.
საკვრველი არცა ერთი. არამედ იგი საკვრველ და განსაკვრველ,
რომელ მსმენელად მისსა ჰყვანან ჩემნი განკუთვნილნი თქუენ შო-
რისნი ძმანი და არა ხოლო მსმენელად, არამედ მოწაფედცაჲ. ვითარ
ვგონებ, და სხუაჲ საკვრველ არს ესევეითარისა მოძღურადყოფაჲ
და ესევეითართა თავსმდებელად მისგან და მე მათ შორის საბას-
რობელი, არამედ ჟამთა დაქცეულებამან განმსწავლნა ჩუენ არა-
რაჟსა მიმართ განფიცებად, რამეთუ ძუელითგანვე ამათნიცა
უუპატივოსნი ჩუეულ ჩუენდა იქმნნეს ცოდვითა ჩუენთათს. ვი-
ნაჲცა მე, უკუეთუ ჭერეთ არლა სადა მიცემიეს ძმთა მგათლა გა-
მოცდილება თავისა ჩემისა ღმრთისა მიმართ წვალებისათს, არცა
რაჟ აწ მაქუს მიგებად. რამეთუ, რომელთა განგრძობილმან ჟამმან
ვერ არწმუნა, ვითარ მცირემან ეპისტოლემან არწმუნოს? ხოლო
იგინი თუ ემა სიჩქერ საგონებელ იყვნედ შემასმენელთამიერნი,
გარნა უბრძანდით თუ პირითა უადუროთა და გულითა უსწავლელთა
სიტყუად, რაჟსათსცა იგი მათ უნდეს და ყურნი მზად გუაქუნდენ

1 ჩვენ. 2—3 მოსწერო. 4 მისცე. 5 უკეთუ. 6 მღღელობისა; შეჩუენებულ. 8 იყვნედ.
12 შეგეთუალა. 14 უეჭუელად; ჰეჭუელობდე. 15 ვსაჭეთ. 16 სიყუარული; მიგვიტუალავს. 19 გვი-
ცნიეს. 20 ნაკლულევანება; უკეთუ. 23 რა-. 24 რა-. 28 ეგონებ. 32 ჩუეულ; ცოდვითა; 33
უკეთუ. 34 წუელუბისათს. 35 მაქუს. 37 იუუნედ. 38 უადუროთა; 39 რათათსცა; გუაქუნდენ.

შესაწყნარებელად, არა ხოლო ჩუენ სხუათანი რაჲმე შევიწყნარ-
ნეთა, არამედ სხუათა ჩუენებნიცა.

2 ხოლო ამათდა მიზეზ იგი, რომლისათჳს მრავალგზის გლო-
ცედ არაქმნად, ხოლო აწ განმწირველმან დავიღუშო არა დამთბუ-
ვეისათჳს ჩუენისა ურთიერთარს. რამეთუ უკუეთუმცა ძველთა
აღთქუმათებრ და აწ თანანადებისა ჩუენისაგან ეკკლესიათა მო-
ღუაწებისა უმრავლესი ამის წელიწადისა ურთიერთარს დაგვეყო,
არამცა გზა გუეცა შემასმენელთად./ხოლო შენ გთნავს თუ, ამით
გზაროდენი მიუტევე და შენ ვედრებულ იქმენ ჩუენ თანა და შრო-
მად წინამდებარისა ამის ღუაწლისა მიმართ და თანაზრახვად
ჩუენ თანა ჩუენ ზედა გამომხდრებულთათჳს. რამეთუ იხილო
თუ ოდენ, დააწყნარო აღძრვად მათი და შეკრებულნი დასაქცევად
მამულისა საქმეთა დაჰქსნენ საცნაურ მათდა დადებითა, ვითარ-
მედ შენ საღმრთოთა მადლითა ჩუენისა ბანაკისა მთავარ ხარ და
დაუყო ყოველი უსამართლო პირი ღმრთისა ზედა უსჯულოებით
მეტყუელთა. ესენი თუ იქმენ, თუ საქმეთა აჩუენონ, თუ ვინ არა
შეგიდგეს შენ კეთილთა ზედა, ანუ ვინ მოწყინებით და მოშიშებით
განსცემს სიტყუასა ჰეშმარიტებისასა. ხოლო უკუეთუ მარადის გან-
სცემთ ეკკლესიისათა, მცირე არს ჩემდა სიტყუად სიტყუთ რწმუ-
ნებად ესოდენისა ღირსად დამდებელთა ჩემთა მიმართ, რამეთუ
არასადა პატივ-მცენ მე კაცთა არა განსწავლულთა განზომად
თავთა თჳსთასა. ხოლო შენ შემდგომად არა მრავლისა მადლითა
ღმრთისაჲთა, ანუ საქმითთა წარმოსაჩინებელთა, ამხილო ცილის-
წამებასა მათსა. რამეთუ მომლოდე ვართ ჰეშმარიტებისა სიტყუ-
სათჳს, ნუუკუედა უმეტესისაჲ რასმე დარწმუნებად და ესე თუ
არა, მამულისაგან სადმე და ეკლესიისა უეჭუელად განჯდალ ჩუ-
ენდა. ხოლო უკუეთუ არარაჲ მექმნეს მოსალოდებელთა ამთავანი,
არავე შორს არს ქრისტეს სამსჯავროჲ. ვინაჲცა უკუეთუ უზნობასა
ეძიებ ეკკლესიითათჳს, მზა ვარ მოსრბად, სადაცა მიმიწოდ. ხოლო
თუ რაჲთა ცილისწამებანი დაეცნენ, არა მცალს მე აწ ესევეთართა
მიმართ სიტყუესგებად.

5
341 v
10
15
20
25
30

901

(864r) მაისკოპოსთა დასაპალიხათა ბასილი, იო

1 სახიერმან ღმერთმან, რომელი-იგი მარადის ჰირთა შინა ჩუ-
ენთა ნუგეშინისცემათა შეაუღლებს, აწცა მომცა ჩუენ სიმრავლესა
ზედა საღმობათასა პოვნად ნუგეშინისცემისა უზომოებამა წიგ-
ნებთაგანცა, რომელნი-ესე, თქუენისა მაგის მართლიადობისაგან
მოხუშულნი, წარმოსცნა ჩუენდა პატივოსანმან მამამან ჩუენმაჲ
ეპისკოპოსმან მწამებელად სიმრთელისა და ერთნებაობისა განუც-

35

2 ჩუენებნიცა. 4—5 დამთბუვეისათჳს. 5 უკუეთუმცა ძველთა აღთქმათებრ. 8 გუეცა. 16 მეტ-
ყუელთა; იქმენ; აჩუენონ. 18 განსცემს; უკუეთუ. 18—19 განსცემს. 19 სიტყუა. 23 ღმრთო-
სათა. 25 ნუუკუედა. 26 უმეტესად. 27 უკუეთუ. 28 სამსჯავრო; უკუეთუ. 30 რათა. 38 წარ-
მოსცნა.

დღეობისა და მქონებელად წარმოსაჩინებელსა თქუენისა ერთსუ-
ლობისასა, რომლითა ზოგად გაჩუენა მწყემსად მამათა ჩუეულებისა
შედგომილად და მეცნიერებით დამწყესელად ერისა უფლისა. ამან
ყოველმან ესოდენ მახარა ჩუენ, ვიდრემდის დაჰქსნა მწუხარებაჲ
ჩუენი და კინოდენი ღიმილი შეუქმნა სულთა ჩუენთა მკმუნეა-
რისა ამის შემთხუევისაგან საქმეთასა, რომელთა შინა მიწევნულ
ვართ. აწ ზოლო განმეორცო ჩუენ უფალმან ნუგეშინისცემაჲ ესე
ღმრთისმოშიშისა მიერ შვილისა და თანაღიაცონისა საბინესსა, რომ-
ელმან ესე თქუენმიერნი კეთილნი ზედამიწევნით მომითხრნა, რომ-
ლითა გამოზარდნა სულნი ჩუენნი და გამოცდილებით ისწავნა ჩუ-
ენნი განცხადებულად მითხრობად თქუენდა, რადთა პირველად უკუე
განპყრობილითა და ტკივილმოყუარითა ვედრებითა უფლისა მი-
მართ თანამოღუაწედ ჩუენდა იქმნეთ. ამისსა შემდგომად მისა-
თუალველისა ნუგეშინისცემაჲ შემოართუმაღ ძერხილულთა ამათ
ეკლესიათა არა დაიცონოთ, რამეთუ დაღონებულ არიან აქანი,
ძმანო პატივოსანნო, და მოსწყინებუის ეკლესიასა ზედაზედამსა
მიმართ კუეთებისა წინააღმდეგომთასა, ვითარცა ნაცსა რასმე, შო-
რის უფსკრულისა ზედასზედაობითა ღელვათა მიერისა წყლულე-
ბისათა ტანჯულსა, უკუეთუ არა იქმნეს მსწრაფლი რაჲმე მოხედ-
ვაჲ სახიერებისა მიერ უფლისა. აწ უკუე ვითარ-ესე ჩუენ თუსად
განვიკუთნებთ თქუენსა მაგას კეთილსა ურთიერთარს ერთობასა
და ერთსულობასა, ესრეთვე თქუენცა გლოცავთ თანალმობად ჩუ-
ენთა ამათ განწვალებათა და არა ადგილთა სანახებითა განყოფილე-
ბისათჱს განყოფად ჩუენდა თავთა თქუენთაგან, არამედ რომელ
შეერთებულ ვართ სულიერითა ზიარებითა ერთისა გუამისა, ერთ-
კმობად მიგზხუენით ჩუენ.

354 v 2 რამეთუ ცხად არიან მაჭირებელნი ჩუენნი, დაღათუ/ჩუენ
არა ვიტყოდეთ, რამეთუ ყოველსა შინა სოფელსა მკმობელობენ,
შეურაცყოფილ არიან სჯულნი მამათანი, დაწუნებულ სამოციქუ-
ლონი მოციქუანი, ეკლესიასა შინა მოქალაქეობენ ჭაბუკთა კაცთა
მოპოვნეზანი, რამეთუ ამიერითგან სიტყუაჲლოვნობენ კაცნი, არა
ღმრთისმეტყუელებენ. უპირატესობა მოაქუს სოფლიოსა სიბრძნე-
სა, განმდევნელსა ჭუარისა სიქადულისასა. მწყემსნი განიკადებიან
და მგელნი მძიმენი ნაცვალად შემოიყვანებიან, განმკრელნი ქრის-
ტეს სამწყსოხსანი.^{1*} სალოცველნი სახლნი უდაბნოობენ ოკრებითა
საეკლესიოთა კაცთაგან, უდაბნონი საესე არიან საღმობიერთაგან,
მოხუცებულნი ჰგოდებენ ძუელთა თანაშეტყუებითა აწინდელთა-
ჲთა, ჭაბუკნი უსაწყალობელესად არცაღა მეცნიერ არიან, რაბამთა
განკუებულ არიან. ესენი კმა არიან ვიდრემე თანალმობად აღ-
ძრვად ქრისტეს სიუყარულითა განსწავლულთა. გარნა თანაშეტყუ-
ებითა ჭრისტეს სიუყარულითა თანა საქმეთასა ფრიალ დაკლებულ არს
სიტყუაჲ ძალისა მათისაგან. ვინაჲ რაჲცა-იგი არს ნუგეშინისცემაჲ

2 ჩუეულებისა. 6 შემთხუევისაგან. 8 შვილისა. 10 ისწავნა. 11 უკუე. 13 თანამოღუაწედ. 13—
14 მისათვალველისა. 16 მოსწყინებუის. 19 უკუეთუ. 20 უკუე. 23 განწვალებათა. 26 მოგვიხუენით.
29 სჯულნი. 32 ღმრთისმეტყუელებენ; მოაქუს. 34 ნაცულად; შემოიყვანებიან. 37 ძიელთა; თანა-
შეტყუებითა; აწინდელთა. 39 განხუებულ. 40—41 თანაშეტყუებითა. 42 ვინა.

1* საქმე 20,29.

სიყუარულისად, რაჲცა 'რამე ზიარებაჲ სულისად, რაჲცა რამე წყა-
ლობანი და მოწყალებანი აღიძრვოდელ თქუენგან შეწევნალ ჩუ-
ენთჳს, მიიღეთ შური კეთილმსახურებისად, განმომიჰსენით ჩუენ
ზამთრისა ამისგან. ითქმოდელ ჩუენ შორისცა კადნიერებით კეთი-
ლი იგი ქადაგებაჲ მამათა, დამაქცეველი სახელსა საძნაურსა არი-
ოსის წვალებისასა და აღმაშენებელი ეკლესიისა სიმრთელით მოძ-
ღურებისა, რომელსა შინა ძე თანაარსად მამისა აღსარებულ არს
და სულიწმიდაჲ ერთბატივობით თანალრაცხულ და თანამსახუ-
რებულ არს. რამეთუ კადნიერებაჲ ეგე, რომელი მოგვცა თქუენ
უფალმან ჰეშმარიტებისათჳს და საქადული აღსარებასა ზედა საღ-
მართოსა და საცხოვრებელსა სამებისასა, ესევე ჩუენ შორისცა
ლოცვისა და თანამოქმედებისა თქუენისა მიერ მომადლებულ იქ-
მნეს. (აქ ტექსტი წყდება).

105¹

(848r) დიაკონთა, ასულთა ბარანტი კომიტიხათა ბასილი

მე, სამოსატელთადცა მიწვენული, მოველოდი დამთხუევასა
თქუენისა წესიერებისასა, და ვინაჲთგან ჯუებულ ვიქმენ უღონო-
ებისაგან, არა ზომიერად თავს-ვიდევ ზღვევაჲ იგი გონებითა ამას,
თუ ოდეს შესაძლებელ ჩემდა იყოს კუალადცა მახლობელობა თქუ-
ენთა სოფლებთა, უკუეთუ ოდენ თქუენდაცა აღსარჩეველ არს
წევნაჲ ჩუენებთა, არამედ იგი საღმე შდებარეობდინ ნებასა შინა
უფლისასა. ზოლო აწ ესე, რამეთუ ეპოვე რაჲ ძე სოფრონი თქუ-
ენდა მომავალად, წადიერებით ზედა დავსდევ მას ეპისტოლე ესე
მომართუმელი თქუენდა მოკითხვისა და მაუწყებელი ჩუენისა ცნო-
ბისა, ვითარმედ არა მოვაკლებთ მადლითა ღმრთისაჲთა ჯსენებასა
თქუენსა, თქუენ ძლით მმადლობელნი უფლისანი, რამეთუ კეთი-
ლისა ძირისა კეთილნი მორჩინი ხართ, ნაყოფიერნი კეთილთა საქ-
მეთა მიერ და ნამდვლევ შრომნებრ შორის ეკალთა. რამეთუ ესო-
დენითა მოქცევებითა, ჰეშმარიტებისა სიტყჳსა განმზრწნელ/თა-
ჲთა გარემოცულთა არა მიდრეკაჲ საცთურთა მიმართ, არცა სა-
მოციქულოჲსა სარწმუნოებისა ქადაგებისა დატევებითა აწ მომ-
დინარისა განახლებისა მიმართ შეცვალებაჲ, ვითარ არა ღიღისა
მადლობისა ღირს ღმრთისა მიმართ და თქუენდაცა ღიღთა ქებათა
მომატყუებელი.

ვინაჲცა, რომელთა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა მი-
მართ გრწმენა, ნუ განსცემთ ამას დანადებას. მამასა — ყოველთა
დასაბამსა, ძესა — მხოლოდ მისგან შობილსა, ჰეშმარტსა ღმერთსა,
სრულსა სრულისაგან, ხატსა ცხოველსა, ყოვლად მის შორის მჩუ-
ენებელსა მამისასა, სულსა წმიდასა — ღმერთსა ღმრთისაგან, წყა-
როსა სიწმიდისასა, ძალსა ცხოვრების მომცემელსა, მადლსა სრულ-

1 ზიარება სულისა. 3 კეთილმსახურებისა. 5 ქადაგება. 6 წვალებისასა. 8 სულიწმიდა. 9 კადნიერება. 10—11 საღმართისა. 12 ლოცჳსა. 16 დაზოხევისა. 17 ჯეზუს. 20 უკუეთუ. 21 ჩვენებათა. 22 ეპოვე; რა. 23 დაეკადევ. 25 ღმრთისა. 29 განმზრწნელთა. 30 არას. 36 განსატყუებ.

მყოფელსა, რომლისა მიერ იშვილების კაცი და უკუდავ იქმნების მოკუდავ, შეერთებულსა მამისა თანა და ძისა ყოვლითავე ღი-
 5 დებითა და სამარადისობითა, ძალითა და მეუფებითა, სუფევითა და ღმრთეებითა, ვითარცა სწამებს მოცემაჲ საცხოვრებელისა ნათ-
 10 ლისლებისაჲ. ხოლო რომელნი აგებულად იტყუან ძესა ანუ სულსა, გინა სხუებრ ვითამე მსახურებრივად და მონებრივად წესად გარ-
 დამოიყვანებენ მას, შორს არიან ჰეშმარიტებისაგან, რომელთა ზი-
 არებისაგან ლტოლვაჲ გვიკმს და გარემიქცევად სიტყუათა მათთა, ვითარცა სულისა სამსალათა. ხოლო უკუეთუ ოდესმე მოგუცეს
 15 ჩუენ უფალმან ზოგადობაჲ, უერცელესად-რე დავსხნეთ თქუენ თანა სიტყუანი სარწმუნოებისანი, ვიდრე წერილთა მიერ წარმო-
 ჩინებითა ცნობად თქუენდამდე ძლიერებასა ჰეშმარიტებისასა და დაცნადობასა წვალებისასა.

116

15 (247r) ეპისტოლჲ წმიდისა ბასილი კასარიელ მთავარეპისკოპოსისაჲ სიმალიკიამჲ მიხარტ, სფჳპალისა მჳპალეაელისა, [სიხაუა]თათჳს
 მონათა მისთა, რომელთა ეპინა წმიდისა ბასილისაჲ.

განუზრახველობითა კაცნი სძულობენ უმჯობესსა და ჰყუარო-
 20 ბენ უძერესსა, რომლისათჳს მეცა დამედუმა ენაჲ ჩემი და ღუმი-
 ლითა ჩემითა გინებითა ყუედრებასა ვაშთობდ. ხოლო მე ვჰგო-
 ნებდი ზეცისა მსაჭულსა, რომელმან უწყის ყოვლისა სიბოროტისა
 247 v აღსასრულსა/მიგებაჲ. რამეთუ დაღაცათუ ვინ უფროჲს ქჳშისა
 განჰვიწინეს სიტყუანი, ივნებს სულსა თჳსსა და დასტკებნის სამარ-
 თალსა. ხოლო მარადის ღმერთი, ვითარ ვჰგონებ, არა თუ ვითარ-
 25 მცა საჳმარ იყო მისა, არამედ მსხუერპლად მრავალსაყიდლისად
 ღმრთისმსახურსა და მართალსა ნებასა მიითუალავს. ხოლო რაჳჲს
 გარდაჰქედბოდის კაცი და ზაჳუვით ვიდოდის, შეგინებულად შეჰ-
 რაიცხს მთავრობათა. თავსა შენსა უკანაჲსკენელისა მისთჳს ღლისა
 30 მოივსენე და ამისთჳს უკუეთუ ჯერ-გიჩნს, ჩუენ ნუ გუასწავებ, რა-
 მეთუ ვიცით შენსა უმეტეს, და შინაგან არა ეგოდენ შევიშთობვით,
 არცა მცირეთა ბოროტთა ათწილთა ბოროტთა განვჰკრევთ. აღსძრენ
 უკუე ჩუენ ზედა გოგონი და მხულივნი, რეცა ზაფხულისა მკეცნი,
 გარნა არაწმიდანი. არამედ მოიწიოს სიმაღლით ფრთოვანი ამათა
 35 შემჰამელი. რამეთუ ჩემთჳს სიტყუაჲ, არა ვითარ შენ ჰგონებ,
 ეგრეთ იქმნა, არამედ ვითარცა იცის უფალმან განშჳჲა. ხოლო უკუ-
 85 ეთუ მოწამეთაჲ ჯერ იყოს, არა მონანი წარმოღგენ, არცა ყუე-
 რულთა ნათესავი უბატოჲ და მოსასრველი, რომელნი-იგი არიან
 არამამაკაც, ჩუკენ, დედათა მიმართ ბორცნეულ, მოშურნე, საძა-
 გელის შემძინებელ, აღვილ მიმორხევად, დავშულ მიცემისათჳს,
 40 ძჳრვაჰარ, უქლდეჲ, ტირილით და ჰუვილით მჰამელ, მრისხანე,
 ოქროჲს ტრფილ, უწყალო, ჰალაწოლა, მუელის მონა და რაჲ-

8 იშვლებს; უკუდავ. 4 სწამებს. 4—5 ნათლისლებისა. 6 სხუებრ. 9 უკეთუ; მოგუცეს;
 10 უერცელესადრე; დავსხნეთ. 13 წვალებისასა. 16 სიმალიკიამს.

თამცა ვინ თქუა სხუად, შობასავე თანა რკინით დაშვილ. რამეთუ ვითარ(მ)ცა იყო ამათი გონებად მართალ, რომელთა ფერკნიცა გულარძნილ არიან? ესენი სიწმიდესა იმარხვენ უსასყიდლოდ, რკინის ძლით, ხოლო ჰვიან უნაყოფოდ თვისისა საძაგელებისათჳს. არა ესენი წარმოდგენ მშჳაგრისა მოწამედ, არამედ თუალნი მართალთანი და სახედველნი კაცთანი, რომელთა მაშინ იხილონ, რომელსა აწ განიცდიან.

5

184¹

(840v) პეტრიკოსის ხუთმეხა ბასილი, 8

რაოდენ მახარე ჩუენ წიგნებითა, უეჭუელად აგრძნობ სადმე ამით მიერ, რომელ მოსწერენ. ესრეთ უეჭუ სიწმიდე გულისა მაგის, რომლისაგან სიტყუანი გამოვიდეს, განცხადებულად მოესწავებოდა წერილთა ამოგან. რამეთუ ძალი წყლისა აჩუენებს თვისა წყაროსა და ბუნებად სიტყუათა დასახავს გულსა, გამომავლინებელსა მათსა. ვინაჲცა უადგილოდ და ფრად რამე ჭეროვნისაგან შეცვალებულებისა შემთხუევასა აღვიარებ. რამეთუ მარადის ვისწრაფი მიმთხუევად წიგნსა სრულებისა შენისასა. ხოლო მო-რად-ვილე კელად და აღმოვიკითხე ეპისტოლე ესე, არა უფროს განვი-შუ მოწერილთაგან, რაოდენ ურვეულ ვიქმენ მოქსენებითა ზღე-ვასა გარდასრულთა დუმილისა ჟამთასა. გარნა ვინაჲთგან იწყე მოწერად, ნუ დააკლებ ამისსა ყოფად, რამეთუ უფროს მათსა მა-ხარებ, რომელნი-იგი მრავალთა საქმართა წარუტემდენ სიმდიდ-რისმოყუარეთა. ხოლო მწერალთაგანი არავინ იყო ჩემ თანა, არცა კეთილმწერალთა, არცა მალემწერალთა, რამეთუ რომელნიცა მო-მელუაწნეს, რომელნიმე მიიქცეს პირველ ცხოვრებისა ჩუეულებად, ხოლო რომელნიმე განიწირნეს შრომათა მიმართ, ძერხილულნი მიმოვრებულისა სნეულებისა მიერ.²

10

15

20

25

150¹

(852v) ანთონიოსის ირაპლიდოზის მიერ ბასილი

1 მე ოდესმე ჩუენ მიერ უბნებელიცა იგი ურთიერთარს მო-მეცხენების და რად-იგი თვთ ვსთქუენ და რად-იგი აზნაურებისა შენისაგან მესმნეს, არა დამვიწყებთან, და აწ საერისკაცოსა ცხოვ-რებასა არღარა სადმე დაუპყრიე მე, რამეთუ დაღათუ გულთა იგივე ვარ და არღარა განმიძარცუეიეს ჩემგან ძელი იგი კაცი. გარნა ეგრეთცა ეგონებვე ამიერიტგან საქმითა და საწუთომისა საქ-მეთაგან შორს ყოფითა, რეცა აწლა აღმავლობად გზასა ზედა ქრის-ტესმიერისა მოქალაქობისასა და მჭდომარე თესაგან, ვითარცა უფ-სკრულად შესღვად მგულვებელი განვიციდო ყოფადსა. რამეთუ ნა-

30

35

10 უეჭუელად. 11 მოსწერენ; უკვე. 14 ბუნება; დასახავს. 15—16 შეცვალებულებისა. 16 შე-მოხვევისა. 17 მიმთხუევად; -რა-. 18 უფროს. 21 უფროს. 24—25 მომელუაწნეს. 25 ჩუეულებად. 31 ეასთქვენ; რა-. 34 განმიძარცუეიეს; ძელი-. 35 ეგონებვე.

ვით მსრბოლთა ნიავე უკმს კეთილმსრბოლობისათჳს, ზოლო ჩუენ
 კელისამჰყრობი ჩუენი და უცილობელად წარმავლებელი მარია-
 ანთა მათ ზედა ღელვათა საწუთოჲსათა. ვინაჲცა საჰმარ ჩემდა
 5 ვგონებ პირველად უკუე აღჳრსა სიჰაბუკისათჳს და ეგრეთღა ღეზ-
 სა სრბად მიმართ კეთილმსახუერებისა. ესე იგი არს სიტყუა რაჲმე
 ოდესმე განმწურთელი ჩუენისა დაუჰყრობელობისა, ზოლო ოდეს-
 მე აღმადგინებელი სულისა მცონარებისა. კუალად საჰმარ ჩემდა
 არიან სხუანიცა წამალნი, რაჲთა წარმოვირღუნა ბიწი ჩუეულება-
 10 თაგანი. რამეთუ შენ უწყი, ვითარმედ ჩუენ, მრავალჲმ დაჩუეულ-
 ნი უბანთა შინა, ურიდად მჰონებელ ვართ სიტყუსა და უკრძალ-
 ველ სიბოროტისა მიერ გონებასა შინა მოღებულთა ოცნებათა.
 ძლუელ პატივისგანცა და თავით თჳსით რასმე განმზარაზობასა ვერ
 აღვილად დავსდებთ ქუე. ამათღა მიმართ დიდი და გამოცდილი
 მოძლუარი საჰმარ მიჩნს, რაჲთა ესრეთ შეუდგინო განწმედაჲ სუ-
 15 ლისა თუალისაჲ, რაჲთა ყოვლისა უმეცრებისამიერისა საბნელი-
 სა ვამებერ(!)* მოძარცუვითა ძალ-ედგას მიხედვად შენიერე-
 ბასა ღმრთისა დიდებისასა, ამას არა მცირედ საჰმედ ვსჯი, არცა
 წუთ-ჲმ შემომართუმელ სარგებელისა. ვინაჲცა შენისა სიტყუერე-
 ბისა თანამხილვარებად და სურვილისა რაჲსამე ქონებად მის-
 20 მიერისა შეწევნისა მიმართ განცხადებულად მრწამს და უკუეთუ
 ოდესმე მომცეს ღმერთმან აჰა მოწვენაჲ შენისა წესიერებისაჲ,
 ცხად არს, კუალად უმრავლესი ვისწავო მათოჳს, რომელთათჳს-იგი
 მიკმს ზრუნეაჲ. რამეთუ აწ მრავლისა უსწავლელობისაგან ვერცა
 25 მისი ცნობაჲ ძალ-მიძს, რაოდენისა რაჲსაგანმე ნაკლულეჲან ვარ.
 თუნიერ რომელ არაჲთ /შემინანებოეს პირველი იგი აღძრვაჲ, არცა
 მოწყინე არს სული ჩემი მისვე პირისათჳს საღმრთოდ ცხოვრებისა,
 რომელსა-იგი ურვეულ იყავ ჩემ ზედა, კეთილად ჰყოფდი და შე-
 სატყუსად შენდა, ნუსადა გარე-უკუნ-ქციევითა ძეგლ მარილის ვიქ-
 30 მნე, რომელი შეემთხვა ღელაჲსა ვისმე!*, ვითარ-ესე მესმის.
 გარნა ჯერეთ მსოფლიონი მთავრობანი მაწყენენე, ვითარ-იგი
 წესთდამდებსა ვისმე ეძიებდიან მთავარნი. ზოლო უფროჲს მათსა
 მიჰყრობს გული ჩემი და მას უწამებს თავსა თჳსსა, რომელ პირ-
 ველ ვსთქუ.

2 ვინაჲთგან უკუე აღთქუმიტა მოიკსენენ და შესმენასა მჰაჰ-
 35 დებ, სიცილი შემიქმენ მე თუთ მჰმუნეარებასაცა ამას შინა ჩემსა,
 რამეთუ ჯერეთ ჰრიტორებ და სიმარჯუსა შენისაგან არა განდგო-
 მილ ხარ. რამეთუ მე ვგონებ, უკუეთუ ოდენ არა ვითარცა უსწავ-
 ლელი ყოვლად განვეუტეუბი ჰეშმარიტებისაგან, მხოლოდ ერთყო-
 ფად გზასა უფლისა მიმართ მყვენასა და ყოველთა მისსა მიმართ
 40 მიმავალთა თანამოგზაურებად ურთიერიტარს და ერთითა შეთქუ-
 მითა ცხოვრებისა მავალობად. ვინაჲცა სადა წარსლვითა ძალ-მიძს

2 უციობელად. 4 ვგონებ; უკუე; აღვირსა. 8 წარმოვირღუნა; ჩუეულებითგანი. 9—10 და-
 ჩუეულნი. 13 დავსდებთ; ქუე. 14 განწმედა. 15 თუალისა. 16 მოძარცვთა; მიხედულად. 17 ვსჯი
 20 უკუეთუ. 21 წესიერებისა. 24 ცნობა. 29 შეემთხვია. 31 უფროს. 33 ვსთქუ. 34 უკუე; აღთქმი-
 თა. 37 ვგონებ; უკუეთუ. 38 განვენებები. 40 შეთქმითა. 1* შდრ. დაბ. 19, 26.

* ოღნშულ მცდარ ლექსიკურ ფორმას ბერძნულ ორიგინალში შეესაბამება სიტყვა η λήκη, რაც ჰაპოკრატეს სამეფოებო ტერმინოლოგიის მიხედვით ნიშნავს ჩირქვრეჲს თუალში. ამ ტერმინის მნიშვნელობის გათვალისწინების შემდეგ ნათელი ხდება ქართული წინადადების შინაარსი.

ჯანყოფად შენგან, და არა შენ თანა ცხოვრებად და მონებად ღმრთი-
 სა, რომლისა ზოგად მივიღტოდეთ? რამეთუ კორცნი ჩუენნი აღ-
 გილითა განიყვნეს, ხოლო თუალთა ღმრთისა ცხად არს, ვითარმედ:
 ზოგად გუხედავს ორთავე, უკუეთუ ოდენ ჩუენიცა ცხოვრებად
 ღირს იპოვოს მოხედვად თუალთა მიერ ღმრთისთა: რამეთუ წარ-
 მიკითხავს სადმე ფსალმუნთა შინა, ვითარმედ: „თუალნი უფლისა-
 ნი მართალთა ზედა“¹. მე უკუე ვილოცაე შენდა, და ყოელისა შენ-
 და მოყუსებით წინააღმრჩეველისა კორციითა თანამყოფად, ღამე
 ყოველ და დღე ყოველ შენ თანა მოდრეკად მუკლთა მამისა ჩემისა
 მიმართ ცათა შინაჲსა და ვინაჲთჲს სხუჲა არს მათგანი, რომელნი
 ღირსებით ჰხადიან ღმერთსა. რამეთუ უწყი ლოცვითა შინა ზი-
 არებაჲ მრავლისა შესაძინელისა მომრთუმელად. ხოლო უკუეთუ
 რაოდენგზისცა მეყოფის მე, თითოსახეთა ყურეთა მიერდომილსა
 სულთქმად, უეჭუელად შემომიდგეს მე ტყუილიცა, ბრძოლაჲ უკუე
 სიტყუსა ამის მიმართ არა მაქუს, გარნა აწვე, ვითარცა მტყუარსა,
 დავსჯი თავსა თვისსა, უკუეთუ რამდენ ვსთქუ ესევეითარა ძუელისა
 მისებრ უკრძალველობისა, რომელი-იგი მე თანამდებ-მყოფს სას-
 ჯელსა მტყუარისასა.

3 ხოლო მივიწიე რაჲ კესარიისა მახლობელად, ვიდრე ცნობად-
 მდე საქმეთა და თუთ ქალაქად შესლვად არმნებებელი, მახლობე-
 ლად მივიღტოდი გლახაკთ-საზრდოჲსა, რაჲთა მუნ ვისწავო, რო-
 მელთაჲ იგი მთნდა. ამისსა შემდგომად ჩუეულუბისაებრ მო-რაჲ-
 ვიდა ღმრთისმოყუარე ეპისკოპოსი, ვაუწყე მას, რომელთათჲს-იგი
 ებრძანა ჩუენდა სიტყუერებასა შენსა. და რაჲ-იგი მან მოგვგო,
 არცა ცსენებლისა მიერ დაცვაჲ შესაძლებელ არს და ეპისტოლისაჲ
 საზომსა ზესთავე არს./ხოლო რეცა თავ-თავოანად უპოვარებისა
 საზომად ამას იტყოდა, ვიდრე უკანასკნელისა სამოსლისამდე და-
 ყენებად თითოეულისაგან თავისა თვისსა მონაგებსა. და ამისსა
 წარმოსაჩინებელსა სახარებისაგან შემოგუაროთმიდა ჩუენ ერთად
 უკუე იოანესსა მიერ ნათლისმცემლისა თქუმულსა: „რომელსა
 აქუნდეს ორი სამოსელი, მიეცინ მას, რომელსა არა აქუნდეს“²
 და მეორედ, უფლისა მიერ მოწაფეთა მიმართ განგდებასა არქონე-
 ზად ორისა სამოსლისა³. ამათ ზედა შესძინებდა მასცა, ვითარმედ:
 გენბავს თუ სრულყოფად, წარვედ და განაყიდე მონაგები შენი და
 მიეცე გლახაკთა⁴. და იგავისაჲ მარგალიტისასა ამისსა მიმართ
 მყენანად იტყოდა, ვითარმედ: „ვაჭარმან მან ჰოვა რაჲ მარგალიტი
 მრავალსაყიდლისაჲ, წარვიდა და განაყიდა ყოველი მონაგები თჳსი
 და მოიყიდა იგი“⁵. ამას თანა დაპრთვიდა, ვითარმედ არცაღა თა-
 ვისა თვისსა ვის უკმს მინდობაჲ საქმართა განმყოფელობისა, არა-
 მედ მისი, რომლისადა რწმუნებულ იყოს გლახაკთა განმყოფელო-
 ბაჲ. და ამას „საქმისაგან მოციქულთაჲსა“ სარწმუნო ჰყოფდა, ვი-
 თარმედ: თითოეული განაყიდეს მონაგებსა მათსა, მორღებდეს და
 დასდებდეს ფერკთა თანა მოციქულთასა და მათ მიერ „მიეცემოდა

3 განიუწეს. 4 უკეთუ; ცხოვრება. 5 მოხედვად. 7 უკუე. 10 სხუა. 11 ლოცუთა. 12 უკეთუ.
 14 უეჭუელად; უკუე. 15 მაქეს. 16 დავსჯი; უკეთუ; ქსთქუ; ძეგლისა. 19 რა. 22 ჩუეულუბისაებრ; რა-
 25 დაცუაჲ. 29 შემოგუაროთმიდა; 30 უკუე; თქმულსა. 33 შესაძინებდა. 35 მარგალიტისასა. 36
 მყუნად; რა; მარგალიტი. 37 მრავალსაყიდლისა. 43 დასდებდეს.

1* თს. 33,16. 2* ლ. 3,11. 3* ზღრ. მთ. 10,10; მ. 6,9; ლ. 9,3. 4* მთ. 19,21; მ. 10,21;
 ლ. 18,22. 5* მთ. 13,46.

თითოეულსა, ვითარცა რაჲ ვის უკმდა^{1*}. რამეთუ ესრეთ იტყოდა, ვითარმედ: გამოცდილებად უკმს გამოცნობად ჰეშმარიტებით მოქე-
ნისა და ანგარებით მთხოველისა, და ვითარმედ: რომელმან ჰირვე-
ულსა მისცეს, უფლისადა მიუცემიეს და მის მიერ მიიღებს სასყი-
დელსა, ხოლო რომელმან — ცუდმრობინესა, მას ძალისადა მიუგ-
დის სატყურობასა და ვიდრემე ურცხვნობისათჳს, ხოლო არავე
საწყალობელისადა უღონობისათჳს.

4 ხოლო თუ ვითარ მიკმს ჩუენ დღითიდღე ცხოვრებაჲ, მცი-
რედ რაჲმე წინასწრობით მიტქუამს ამის პირის სიდიდისა მიმართ,
გარნა მინდა თუთ მისგან სწავლად შენდა: რამეთუ ჩემდა არა სა-
მართალ არს უჩინოყოფად მისთა სწავლათა ზედამიწევებითობასა,
ვინაჲ ვილოცევდ ოდესმე შენ თანა დამთხუევად მისსა, რაჲთა კსე-
ნებით აღვილად დაიცვენ მის მიერ თქუმულნი, და შენითა გულის-
ხმისყოფითა მოუპოვენ მას ნეშტნი მისნი. გარნა აწ ესოდენ მაკ-
სოვს მრავალთა მათგან, რომელ მესმნეს, ვითარმედ: ამისი მოძლუ-
რებაჲ, თუ ვითარ უკმს ცხოვრებაჲ ჰრისტიანესა, არა ესოდენ სიტყ-
უსა მოქენე არს, რაოდენ სახისა. და უწყი, ვითარმედ: არა თუმცა
გოპყრობდა შენ საკრველი მამისა შენისა ბერმტურთველობისა,
არცამცა რას შენ პატივ-ეც უფროჲს ეპისკოპოსის უბნობისა, არცა-
მცა შემაზრახებლი ამისსა დამტევებელსა მიმომცთომობად უდაბ-
ნოთა შინა. რამეთუ ქუაბები და კლდეები გუგებენ ჩუენ, ხოლო
კაცთამიერნი რგებანი არა მარადის მგებენ ჩუენ. ვინაჲცა თავს-
იღებ თუ ჩემ მაზრახებელისაჲ, განაწესე მამისა/შენისა მიმართ,
რაჲთა გაცადოს მცირედ განშორებად მაგისგან და თანაზრახებად
კაცისა ამის მრავალგზის სხუათა მიერისაჲ გამოცდილებისა და
თავისა თჳსისაჲ გულისხმიერებისაგან მეცნიერისა და მისსა მო-
მავალთაჲ ამისსავე მიცემად შემძლებელისა.

154¹

(851v) ხუთმისა* ბასილი, იბ

კეთილად ჰყავ და სულიერისა სიყუარულისა სიტყუსაებრ, რა-
მეთუ იწყე ჩუენდამო წიგნებითა და კეთილისა მიმართ სახისა ბად-
ვად მიმიწოდ ჩუენ. რამეთუ სოფლისა ამის მეგობრობაჲ თუალთა
და უბნობისა მოქენე არს, რაჲთა მიერ შეექმნეს დასაბამი ჩუე-
ულეობისაჲ, ხოლო რომელთა სულიერად შეყუარებაჲ უწყოდენ.
არა კორცთა იტუმევენ მომატყუებელად მეგობრობისა, არამედ
სარწმუნოებისა ზიარებითა სულიერად შენაწევრებად მიყვანე-
ბიან. ვინაჲცა მადლი უფლისა, რომელმან ნუგეშინის-სცა ულთა
ჩუენთა ჩუენებითა ამისითა, ვითარმედ არა ყოველთა შორს გან-
კმელ არს სიყუარული, არამედ არიან სადმე სოფლისა კერძოთა-

1 რა. 6 ურცხვნობისათჳს. 8 ცხოვრება. 9 რამე. 12 დამთხუევად. 13 დაიცვენ; თქმულნი.
15—16 მოძლურება. 16 ცხოვრება. 19 უფროს. 21 ქებაები. 33—34 ჩვეულებისა. 34 შეყუარება.
35 მომატყუებელად. 36—37 მოიუღანებიან.

1* საქმე, 4, 35.

* ტექსტს აწიზე აქვს მინაწერი: „ხუცისა ამის სახელი დედასა არა ეწერა“.

განთა შინა მჩუენებელნი ხატსა ქრისტეს მოწაფობისასა. ამისთჳს საგონებელ მიჩნდა მე საქმე თქუენი მსგავსად ვარსკულავთა ღამიერსა ღრუბლიანობასა შინა, სხჳს სხუთ კერძოთ ცისაჲთ/გან-
მბრწყინებელობისა, რომელთაჲ სახარულევან ვიდრემე არს
ბრწყინვალებათა, ხოლო უსახარულევანეს საღმე — მოუღოდებელო-
ბათა. ესევეთარნი ხართ თქუენ ეკკლესიისშინანი იგი მთიეზნი, ყოვე-
ლად მცირედნი და ადვილ აღსარებელნი, მკმუნვარესა ამას შინა
დაწუნარებასა, ვითარცა უკუნსა შინა, გამოჩინებულნი და სათნო-
ებისა მადლიერებასა თანა იშვით დამთხუეობისაჲ სასურველობი-
საჲ მკონებელნი. ხოლო მოწულებათა შენი კმა-საყოფელად მაცნობა
ჩუენ წერილებმანცა ამან, რამეთუ დაღათუ მცირეობდეს მარცუ-
ალთა სიმრავლითა, არამედ შუენიერებითა გონებისაჲთა, კმაჲ წარ-
მოსაჩინებელი მომცეს ჩუენ წინაღარჩევისა შენისა. (აქ ტექსტი
წყდება).

352 r

5

10

178

(183v) შინიჲ, წმიდისა მამისა ჩუენისა ბასილისი
მეპანონისა მიმართ

15

მკონარ-მყოფს ჩუენ მოწერად არა რწმუნებად ყოვლისავე
კელთდებად ეპისტოლეთა ჩუენთა სიყუარულისა შენისა მიმართ.
არამედ სიბოროტითა მსახურთაჲთა ბევრეულთა სხუათა ჩუენებად
და უფროჲსა აწ ესრეთ აღშფოთებულებასა შინა თჳსთა ყოვე-
ლისა სოფლისა საქმეთასა. ვინაჲცა ეკგებ რაჲთმე ბრალობასა და
შეცთომილებასა მძლავრებით ეპისტოლეთასა, ამისთჳსცა ამას სა-
ხედ ვიკუმევთ ოდესმე მოცემისა. ეწერთ უკუე და დავედუმებთ.
ერთი ოდენ საქმე გუაქუს გულთა შინა ჩუენთა დაცვად ქსენებასა
შენისა წესიერებისასა და ლოცვად უფლისა მიმართ მოცემად შენ-
და სრულყოფად სრბასა კეთილისა მოქალაქობისასა, ვითარცა წი-
ნაჲთვე იწყე. რამეთუ ნამდვლვე არა მცირე ღუაწლ არს შემდგო-
მითი შემდგომად სრულყოფად აღსარებულთა აღთქუმათაჲ. ვინა-
ჲთგან აღრჩევაჲ სახარებისაებრსა მოქალაქობასა ყოვლისაჲ არს,
ხოლო ვიდრე მცირეთამდეცა ქონებაჲ მისთჳს კრძალვისაჲ და არცა
ერთისა რაჲს უგულვებელსყოფად მას შინა წერილისაჲ, ესე ყოვე-
ლად მცირედთაგან წარმართებულ არს, ვითარ-ესე სასმენელთა ჩუ-
ენთა მოწვენულ არს, რაჲთამცა ენასა განსწავლულსა იკუ/მეღდა
და თუალითა განწურთილითა სახარებისა ზრახებისაებრ ხედვიდა
და კელთა მოქმედებასა სათნოყოფისა წესისაებრ იკუმევდა და
ფერკთა მოძრავობასა ყოველთავე ასოთა თანა ესრეთ ჰმართებდა,
ვითარ-იგი დასაბამითგან დამბადებელსა ჩუენსა განუგვის. ამას
თანა მორტყმითა წესიერებნობასა შინა კაცთასა მორიდ, საქმელთა
შინა ზომიერ და მოგებასა შინა საჭიროთასა მიმოგანუბნეველ. ესე
ყოველნი ესრეთ თქუემითა მარტივ არიან, ხოლო დიდი ღუაწლი
უქმს წარმმართებულად, ვითარ-იგი თჳთ მის კეშმარტებისაგან
ეკპობებთ, და სიმდაბლისა სრულებაჲ, რაჲთა არცა პირველთა მშო-

20

25

30

134 r

35

40

1 მჩუენებელნი. 3 ცისათ. 9 იშუთ; დამთხუეობისაჲ. 11—12 მარცვალთა. 12 გონებო-
სათა.

ბელთა საჩინოებასა ვიკსენებდეთ, არცა, უკუეთუ იყოს რამე ჩუენ
თანა ბუნებით უმეტესობაჲ, გინა თუ კორციელი, გინა სულიერი,
მისთეს რასმე ვზუაობდეთ, ნუცა რას გარეშეთა რასმე მიერ იქუსა
ზედა ჩუენთეს კეთილისასა მიზეზ სიმადლისა და განბერილობისა
ვპყოფთ.

ესე არს სახარებისა მოქალაქობაჲ: მკირსეობაჲ მარხვისაჲ,
ტკივილთმოყუარებაჲ ლოცვისაჲ, ძმათმოყუარებასა შინა თანალ-
მობაჲ, მოქენეთაჲ თანაზიარყოფელობაჲ, ცნობისა დამდაბლებუ-
ლებაჲ, შემუსრვილებაჲ გულისაჲ, სიმრთელე სარწმუნოებისაჲ,
მკმუნებარებასა შინა სიწირფოებაჲ. არა ოდეს მოკლებითა გონიერე-
ბათა ჩუენთაგან საშინელისა მის და ძნიაღ განსავლტოლველისა
სამშჯაეროჲსაჲთა, რომლისა მიმართ მივიყვანებით ყოველნი, ზო-
ლო მის მიერსა მას შემთხუეაღსა და კსენებისა მისისაგან შიშსა
მკირედნი იწურთიან.

180¹

(868r) სოფრონიოს მაგისტროსსა-მჰჰათაიხ კლით
ბასილი მაისკოპოსი

კაცსა, ღირსსა სიტყვასა, მივემთხვეე რაჲ, არა დასათმენელსა
განსადელსა შთავედრომილსა მელმოდა სულითა. და რამცა არა
მეგულვა ნამდლვე კაცსა კაცისა თავისუფალისა გარეგან ღირსე-
ბისა საქმეთა შემთხუეულისათჳს? და განვიზრახედ, თუ ვითარცა
ვიქმენ საქმარ მისსა, ერთი ოდენ ვპოვე დასაქსნელი მისდა შემ-
თხუეულისა სიძნელისა, უკუეთუ შენისა წესიერებისა მეცნიერ-
ვო იგი, ვინაჲცა შენი არს ამიერიტგან და შენისა მოსწრაფებისა.
და რომელი-იგი მრავალთა მიმართ გიჩუენებიეს წინაშე ჩუენ მორ-
წმუნეთასა, იგივე ამისდაცა მომადლებად. ზოლო საქმე გაუწყოს
ამის მიერ მოცემულმან მეფეთა მიმართ სავედრებელმან, რომ-
ლისა კელთა მიღებად და შესაძლებელთა ზეცისა ამის თანა ვედ-
რებულ იქმენ. რამეთუ ქრისტიანესა მიჰმადლებ და ტომკეთილსა,
დასისაგან ფრიად საპატივოთასა შთამომა/ვალსა. ზოლო შევსძი-
ნოთ თუ, ვითარმედ ჩუენცა დიდად მაღლად მიმითუალავთ ამისდა
მიმართსა კეთილისყოფასა, და უეჭუელად, დაღათუ სხუებრ მკირე
იყოს ჩუენებით, არამედ დიდებულებისა მარადის საუარავყოფად ჩუ-
ენებითა ჩუენთაჲთა ვთქუავე, ვითარმედ: არა მკირედ სამადლოდ
აწ მიჩნდების ჩუენ.

182¹

(848v) მაგისტროსსა ბასილი, მ

უკუეთუ შენცა მრჩობლნი მაღლნი მიიხუენ, ვითარცა თუთ
უღრობელითა წადიერებითა კეთილთა საქმეთათჳს მომცენებელ-
მან ჩუენდა: ერთადჲ ვიღრამე შეწყწარებაჲ წიგნისაჲ, და მეორედ,

18 მივემთხვეე; რა. 21 შემთხუეულისათჳს. 22—23 შემთხუეულისა. 23 უკეთუ. 24 ვპო. 30—
31 შევსძინო. 32 უეჭუელად. 34 ჩუენთათა; ვსთქუავე. 38 უკეთუ; მიიხუენ. 40 წიგნისა.

სადმე მსახურებად საცმრისა ჩუენისა, რაოდენისა ვის რასმე მად-
ლისა ქონებასა ჩუენსა ჰგონებდეს, რომელნი-ესე წერილსა მივემ-
თხვევით ჩუენდა საწადელსა კმისასა, და მისგან ჩუენ მიერ
თხოვილი საცმარი ესოდენ მსწრაფლ აღვსებულად ვიხილეთ, ვიდ-
რელა სიტკბოებით მივითუალეთ და წარმოცემული ესე თუთ ბუ-
ნებისათესა მისისა, და ფრიად უტკბილეს აღვჩნდა შენი ეგე
შემზადებისა მისისა ზედამდგომელყოფაჲ. ხოლო უფალმან მომ-
მადლენ ჩუენ მაღიად ხილვაჲ შენი, რაჲთა ენისა გამოცა აღგია-
როთ მადლი და მომღებელცა ვიქმნნეთ ზოგად ყოველთა მავათ შენ
შორისთა კეთილთა

5

10

252¹

(348r) მაისი(კონსტანტინოპოლის) პატრიარქისათა პატივი, ზ.

მოწამეთა ლოცვანი ყოველთადა სასწრაფო არიან მოშიშთა
უფლისათა, ხოლო უფროსდა თქუენდა, სათნოებისა მონაცვლე-
თადა, რომელნი-ეგე სათნოთა თანა მონათა მიმართთა სიყუარუ-
ლითა საზოგადოება მიმართ მეუფისა აჩუენებთ კეთილცნობობასა
ამას თანა, რამეთუ თესობაჲა რაჲმე აქუს კრძალულებისა მიერ
და მოთმინებისა აღსრულებულთა მათ. ვინაჲთგან უკუე შესწავე-
ბულ არიან მოწამეთა შორის ევსუხიოს და დამას და მათ გარემოჲ
მწყობრი, რომელთა წლითიწული კსენებაჲ ქალაქისა ჩუენისაგან
და ყოველთა გარემო მკედრთა მისთა აღსრულების, მოგაქსენებს
თქუენ ეკლესია სამკაულსა თავისა თესისასა კმისა მიერ ჩუენისა
და გლოცავს ძუელსავე მოღებად თქუენგან მოხილვისა მისისა ჩუე-
ულებასა. ვინაჲცა, ვითარცა დიდისათეს საქმისა, თქუენდა წინამღე-
ბარისა, ერსა შორის მეძიებელსა თქუენმიერისა აღშენებისასა და
სასყიდლისათეს მოწამეთა პატივისა შინა მყოფისა, მიითუალეთ
ვედრებაჲ ჩუენი და მოიხილეთ მადლისა მიმართ მცირედითა შრო-
მითა დიდსა ქველისმოქმედებასა, თქუენდა მიმადლებულთა.

15

20

25

261¹

(346v) სომოქოელთა პატივი, ზ.

30

1 მივემთხვევ წერილთა თქუენთა, ძმანო პატივოსანო, რაო-
დენი მოგვმცნეთ თქუენშორისთა საქმეთათეს. რამეთუ ზიარად
ზრუნვათა მომიყვანენით ჩუენ, ვმადლობდით უფალსა თქუენდა
საჭიროთათეს და სწრაფის ღირსთა მოლუაწებათა. ხოლო სულთ-
ვითქუენით სმენითა, რომელ არიანოსთა მიერ აღდგინებულსა მას
შფოთსა ეკლესიათა ზედა და შერევენსა თანა, რომელი მათ ჰყვეს
სარწმუნოებისა სიტყუსათეს, ჭერეთ სხუაცა რაჲმე ჰავემობაჲ გა-

35

2—3 მივემთხვევით. 6 აღვჩნდა. 8 ხილვა. 13 ლოცვანი. 14 უფროსდა. 17 აქუს. 18 უკუე.
21 მოგახსენებს. 23 ძველსავე; ჩვეულებასა. 30 სომოქოელთა. 31 მივემთხვევ. 32 მოვკვიმნეთ.
33 მომიყვანენით. 35 -ვითქუენით. 37 სიტყვისათეს.

მოჩნდა თქვენ შორის ფრიადსა ურვასა შემმოხუეველი ძმობისა, ვითარ-ესე მოსწერეთ ჩუენდა, კაცად ახლად და უჩუეველად სმენად სასმენელსა მორწმუნეთასა, ვითარცა რეცა წერილთა/მოძღუერებისაგან შემომღებელთა მიერ. რამეთუ მოსწერეთ ყოფიად, ვითემე თქვენ შორის დამკსნელთა საცხოვრებელსა მას განგებულეზასა უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, რაოდენ-იგი უარ-ჰყოფენ მის შორის მადლსა „დიდისა მის საიდუმლოსასა“,^{1*} დადუმებულსა ვიდრემე საუკუნეთაფთგან, ხოლო თუსთა შინა ჟამთა გამოცხადებულსა, რაჟამს-იგი უფალმან ყოველივე მოლუაწებად კაცთა ნათესავისათეს წარმოასრულა და მათ ყოველთა ზედა მომმადლა ჩუენ მოსლვად თუსი. რამეთუ სარგებელ ეყო დაბადებულსა თუსსა პირველად მამათმთაფართა მიერ, რომელთა ცხოვრებანი სახედ და კანონად წინა-დაესხნეს მნებებელთა შემდგომად კუალსა წმიდთასა და მიბაძვებითა მათითა მიწვენად კეთილთა საქმეთა აღსრულებისა მიმართ. ამისა შემდგომად მოსცა სჯული შესაწევნელად ანგელოსთა მიერ განწესებულმან მისმან „კელითა მოსესისთა“.^{2*} ამისა შემდგომად წინააწარმეტყუელნი, წინამომთხრობელნი ყოფადისა მის მაცხოვარებისანი, მსაჯულნი, მეფენი და მართალნი, მოქმედნი ძალთანი „კელითა დაფარულითა“^{3*}. ამათ ყოველთა შემდგომად უკუანაფსენელთა დღეთასა თუთ გამოცხადნა „კორციითა შობითა დედაკაცისაგან და ქმნიითა სჯულსა ქუეშე, რაფთა სჯულსქუეშენი გამოიფრდნეს, რაფთა ჩუენ შვილებად მოვილოთ“.^{4*}

2 აწ უკუე უკუეთუ არა იქმნა კორციელად მოსლვად უფლისა, არცა სადმე მისცა მკსნელმან ჩუენთეს ფასი სიკუდილისა, არცა განკუეთა სიკუდილისა მეფობად თავისა მიერ თუსისა. რამეთუ უკუეთუმცა სხუად იყო ფლობილი სიკუდილისა მიერ და სხუად მიღებული უფლისა მიერ, არამცა დაცხრომილ იყო სიკუდილი მოქმედებად თუსთა, არცამცა შესაძინელ ჩუენდა ქმნილ იყვნეს ენებანი ღმერთშემოსილთა მათ კორციანი, არცამცა მოეკუდინა ცოდვად კორციითა, არცა განცხოველდებოდიტ ქრისტეს მიერ აღამის ძლით მომკუდარანი ესე, არცამცა კუალად აგებულ იყო დაცუეთებული, არცა აღმართებულ დალონებული, არცა შესაკუთრებოდა ღმერთსა ცთომითა გუელისაფთა უცხოქმნილი. რამეთუ ესე ყოველნი დაცნილ არიან მეტყუელთა მათ მიერ; ვითარმედ: ზეცით აქუნდეს უფალსა ჯორცნი შობასა მისსა და რადლა უქმდა წმიდა ქალწული, უკუეთუ არა აღამის თბისაგან ეგულებოდა მიღება ქრისტეშემოსილთა მათ კორცთა? არამედ ვინ არს ესრეთ მკადრ, რომელ ძუელვე დადუმებულსა წვალებასა უაღნეტიენსსა აწ კუალად მესიბრძნეობითთა სიტყუებითა და რეცა წერილთა მიერ წამებითა განაახლებს? რამეთუ არა ახალი არს საგონებლობისა ესე.

1 შემოხუეველი. 2 მოკსწერეთ 4 მოკსწერეთ. 15 მოკსა; მსჯული. 20 უკანასკნელთა; გამოკსცხადნა. 21 მსჯულსა; ქუეშე. 22 მსჯულსქუეშენი. 24 უკუე; უკუეთუ. 25 მოკსა. 26 განკუეთა; მეფობა. 27 უკუეთუმცა; სხუა. 29 -ფუნეს. 31 ცოდუა. 32—33 დაკუეთებული. 34 გველისათა. 36 წმიდა. 37 უკუეთუ. 39 ძუელვე; წუალეზასა. 40 სიტყუებითა.

1* I ტომ. 3,16. 2* გამ. 3,20. 3* გამ. 17,16. 4* გალ. 4,4—5.

ულმრთოებად, არამედ ძველივე დაწყებულ ცუდმზრახვალისა უაღენტინეს მიერ, რომელმან მცირედნი მოციქულისა სიტყუთა- განი განბძარნა წმანად ბოროტმსახურისა მის ზნმო/ბისა თესისა, რამეთუ ხატსა მონისასა და არა თვთ მონასა იტყოდა მიღებულად, სახითა იტყოდა შობასა უფლისასა და არა თვთ კაცისა მიღებითა მისგან. ამათდა მონათესავედ ჰმეტყუელებენ ეგვნი, ამათ ევგოლებდეთ ჩუენ ახალთა წყევათა შემოღებისათჳს თქუენ ზედა.

3 ხოლო თვთ მის ღმრთეებისა მიმართ წაიდსლვად თქუმაჲ კაცობრივთა ვნებათა არა ცხოველთა გონებათა შესაბამი არს, არცა მეცნიერთა, ვითარმედ სხუად კორცთა ვნებანი და სულისანი კორცთა ჯუმევეითა განიყოფებიან. რამეთუ კორცთა განთჳსებულ არს განკუეთაჲ, მოკლებად, დაჲსნად, და კუალად კორცთა სულიერთა დაშრომაჲ და ტკივილი, შეპყრობად შიმშილითა და წყურბილითა და ძილითა. და კუალად სულისანი არიან ჯუმევეითა კორცთაჲთა მწუხარებანი და ურვანი და ზრუნვანი. და რაოდენნი არიან ესე- ვითარნი ამთგანნი, რომელნიმე ბუნებითნი და საჲირონი არიან ცხოველისა ამისნი, ხოლო რომელნიმე დრკუჲთა წინააღრჩევითა და საწუთოჲსა ძნიად საყვანებლობითა და სათნოებათა მიმართ გამოუცდელობითა შემოვლენ მის ზედა. ვინაჲცა ჩანს უფალი ბუნებითთა სადმე ვნებათა მიმთუალველად, დასამტკიცებლად ჰეშმარიტებით და არა ოცნებით განკაცებისა, ხოლო სიბოროტისაგანთა ვნებათა, რაოდენნი შეამწიკულებენ სიწმიდისა ცხოვრებისა ჩუენისასა ამით, ვითარცა არალირსთა უბრწუნელისა ღმრთეებისა მისისათა, გარეწარმდევენლად. ამისთჳს თქუმულ არს მსგავსებითა კორცთა ამათ ცოდვისათაჲთა შობად მისი,* რამეთუ კორცნი ჩუენნი შეისხნა ბუნებითთა თანა ვნებათა ჩუენთა. ხოლო ცოდვად არა ჰქმნა, არამედ ვითარ-იგი, სიკუდილი, ადამის კორცთაჲთა ჩუენდა მოვლინებული, დაინთჳ ღმრთეებისა მიერ, ეგრეთვე ცოდვადცა მოისპო სიმაართლთა ჰრისტე იესუს მიერითა, ვინაჲ ჩუენცა აღდგომასა მას მოვიკუჲამთ კორცთა, არლარა სასაჲელსა ჰუეშე სიკუდილისასა მყოფთა, არცა თანამდებთა ცოდვისათა.

ესე არიან, ძმანო, საიდუმლონი ეკლესიისანი, ესე მოცემანი მამათანი. ვინაჲცა უწამებთ ყოველსა კაცსა, მოშიშსა უფლისასა და მომლოდესა ღმრთისა სასაჲელისასა არა მიმოტაცებლად თითოფერთა სწავლათაგან, რომელიცა სხუასა ჰმოძღურებს და არა მოუტდების სიმაართლინა მას სიტყუასა სარწმუნოებისასა, არამედ განმგდებელი სიტყუათა სულისათა თჳსსა მოძღურებასა უსაყუთრეს ჰყოფს სახარებისა სწავლათასა, ეკრძალენით ესე ვითარსა მას. ხოლო მომმადლენ ჩუენ უფალმან ზოგადიცა ერთად შეკრებად/ოდესმე, რამეთუ რაჲ-იგი აწ განევლთო სიტყუასა ჩუენსა, ესე უბნობითა აღმოვაგ- სოთ. რამეთუ მრავალთაგან მცირედი მოგიწერეთ თქუენ არმნებე-

1 ულმრთოება; ძველივე. 3 განბძარნა. 6 ჰმეტყუელებენ. 8 ღმრთეებისა; თქუმა. 10 სხუად. 11 ხუმევეითა. 12 განკუეთაჲ. 13 შეპყრობა. 14 კორცთათა. 19 ჰსანს. 20 მიმთუალველად. 23 ღმრთეებისა. 24 თქმულ. 25 ცოდვისათა. 28 ღმრთეებისა. 30 ჰუეშე. 31 ცოდვისათა. 41 რა-
1* შდრ. რომ. 8,3.

ბელთა გარეგან ყოფად საზომსა ეპისტოლისასა, და თანადმრწმუნე-
ბელთაცა კუალად მოშიშთა უფლისათა კმა-ეყოფვის მცირედთაცა
მიერ მოკსენებაჲ.

277¹

5

(352r) მათსინეხ სსოლასტიკოსსა პასილი, იმ

მომითხრა მე კეთილმან და სახიერმან თეოტეკნოს განკრძალუ-
ლებისათეს შენისა, და შემიქმნა სურვილი თანაზრახვისა შენისა
განცხადებულად სიტყუთ გამოხატვითა სულისა შენისა ხატისათა და
ესოდენ ალატყინა შენდა მომართ სიყუარული ჩუენი, რომელ უკუ-
ეთუშეა არა დამძიმებულ ვიყავ სიბერითა და შეპყრობილი თანა-
ზრდილითა უძლურებითა და შებოროკილებულ ბევრთა მიერ ზრუნ-
ვათა საეკლესიოთა, ვერცა ერთი რაჲ მიპყრობდა მე მოსლვად
შენდამი. რამეთუ არა კნინ შესაძინელ მქონებელისა არს სახლი-
საგან დიდისა და ტომისა წარჩინებულისა მოსლვად სახარებისაებ-
რსა ცხოვრებასა, გულისსიტყუათა მიერ ვიდრემე აღურსხმად სი-
ბაბუკისა და ჯორცთა ვნებისა თჳსისა დამონებად სიტყესა და გუ-
მევად სიმდაბლესა, რომელი თანა-აც ქრისტიანესა და ზრუნვად
თავისა თჳსისა, ვინაჲცა მოღებულ და თანაწარმავლობასა. რამეთუ
ბუნებისა მიმართ ერთგულებაჲ დაამდოვრებს სადმე სულისა მგე-
ბარეობასა და საზღვრის გარე ჰყოფს ყოველსა სილაღესა და თავ-
კედობასა და ყოვლად წარმოადგენს მას მოწამედ უფლისა მეტყუ-
ელისა: „ისწავეთ ჩემგან, რამეთუ მშუდ ვარ და მდაბალ გული-
თა“^{1*}. ვინაჲცა, შეილთა უსაყვარლესო, მხოლოდ სასწრაფო და სა-
კებელ არს დადგრომად კეთილი, ესე იგი არს ღმრთისა მიერ პა-
ტივი. ხოლო კაცობრიენი ესე აჩრდილისაცა უწულოილეს და სიზ-
მრისა უმაცოტურეს არიან. რამეთუ სიკბაბუკე უმაღლეს არეგსა ყუა-
ვილთასა წარითხვეის და ჰასაკი ჯორცთა ანუ ეამითა, ანუ სნებითა
დაჴნების. და სიმდიდრე ურწმუნო არს. ხოლო დიდებაჲ ადვილ-
მიმომქცევ და კელოვნებათა მოპოვნებანი ამის საწუთოჲსა თანა
დაილევიან. და თუთ ესეცა ყოველთადა სასწრაფონი სიტყუანი
ვიდრე სასმენელთამდე ოდენ მადლის მქონებელ არიან. ხოლო ხათ-
ნოებისა მოლუაწება პატივოსან, ვიდრემე მქონებელისადა ხაწა-
დელ არს მხედველთა და მიმხედველთა, რომლისა მოგებითა ღირს-
ჰყოფს თავსა თჳსსა უფლისა მიერ აღთქუმულთა კეთილ/თა მო-
სალოდებელობასა. ხოლო თუ რაზამითა სახითა მოუქდე კეთილთა
მომგებელობასა და თუ ვითარ დავიცენე ივინი შემდგომად მოგე-
ბისა, უგანგრძობილეს არს თქუმად აწინდელისა სიტყუს საგარობისა.
მომიქდა მე უკუე ამისიკა თქუმაჲ მათგან, რომელნი მესმნეს ძმი-
სა თეოტეკნოზსაგან, რომელსა ყოვლადვე ულოცავ, რაჲთა კეშმარი-
ტებდეს, ხოლო უფროჲსლა შენ. თჳსთა სიტყუათა შინა უფრო-
ჲსად იდიდოს შენ ზედა უფალი ძირისაგან უცხოჲსა, მრავალსა-
ყიდლისა ნაყოფთა მიერ ღმრთისმსახურებისათა გარდამოცემულთა.

7 სურვლი. 9 სიყვარული; უკეთუშეა. 12 რა. 15 აღიკრსხმად. 17 -ამს. 20 საზღურის.
23 შვლთა. 26—27 ყვავილთასა. 28¹ დიდება. 34 აღთქმულთი. 36 დავიცუნე. 37 თქმად. 38 უკვე;
თქმაჲ. 40—41 უფროსად.

1* მთ. 11, 29.

(248r) მოღისტოსს პაარხოხსა ბასილი, დ.

დალათუ მრავლობდენ ჩუენ მიერ წიგნების მრთუმელნი შე-
 ნისადმი პატივოსნებისა, არამედ ზესთგარდარეულისათს შენისა
 ჩუენდამო პატივისა არცა ერთისა რაჲს შფოთისა შემამთხუვეელ
 ვგონებ სიმრავლესა წიგნთასა ღიდგონიერებისა მაგის შენისა. 5
 ამისთჳს ამასცა ძმასა წადიერებით წარმოვეც ეპისტოლე ესე უწყე-
 ბითა, ვითარმედ ესეცა სასწრაფოთა თჳსთა მიემთხუოს და ჩუენ
 ქველისმოქმედთა თანად შევირაცხნეთ შენ მიერ, ვითარცა მიზეზთა
 ქველისმოქმედებისათა მომატყუებელნი კეთილისა მაგის წინააღ- 10
 რჩევისა შენისანი. საქმე ვიდრემე, თუ რაჲსათჳს მოქენე არს შე-
 ნისა ზედამდგომელობისა, თუთ მაგან გრქუას, უკუეთუ ოდენ თუ-
 ალითა მოწულობისა ღირს-ყო მიხედვასა. დასცე მას უშიშოებაჲ,
 ვიდრე განტყეებადმდე კმისა ღიდისა მაგის და ზესთა აღმატებუ-
 ლისა კელმწიფებისა მიმართ შენისა. ზოლო ჩუენ ჩუენსა წიგნითა 15
 ამით წარმოგიდგინებთ, ვითარმედ მაგის ზედა ქმნილსა/თჳსად შე-
 საძინელად შევრაცხო, უფროასლა, ტჳანელთა აღდგომილებისათჳს
 მაგისა და ამის ძალით ჩუენადსდე მოსრულობისა, ვითარ თუშეცა
 ღიდი რამემ შესაძინელი აქუნდა, უკუეთუ ნაცვალად საოხისა წინა-
 დიკოს ეპისტოლე ჩუენი. ვინაჲ რაჲთა არცა ეგე განეარდეს სასოება- 20
 თაგან და ჩუენცა ჩუეულეებითი პატივი მოვილოთ, და შენი კეთილ-
 თა მიმართ მოსწრაფებაჲ წინამდებარესა ამასცა პირსა ზედა აღ-
 სრულოს, ვითხოვთ სიტკბოებით შეწყნარებასა მაგისა და თანა-
 რიცხუედყოფასა განკუთვნილთა შენთა თანა.

(348v) კონსტანტინის ბასილი, ვ.

უწყი, რაჲ-ესე მოსწერე ჩემდა, ვითარმედ ძნელ გიჩნს საზო-
 გადოთა მოლუაწებაჲ, რამეთუ ძუელ არს სიტყუაჲ ესე სათნო-
 ების მოლუაწეთა არა გემოვნებით შეეყვანებად თავთა თჳსთა მთავ-
 რობად. რამეთუ რასა-იგი მკურნალთა, მასვე მთავართაცა თჳსო- 30
 ფად ვგონებ. რამეთუ ჰხედვენ ძურთა და განიცდებიან საწყინო-
 თაგან და უცხოთა განსაცდელეებისაგან თჳსთა მოისთულებენ მწუ-
 ხარებათა, უკუეთუ ოდენ მთავარნი ქეშმარიტნი იყვნენ. ვინაჲთგან
 რაოდენნი კაცთაგანნი მფრდელეებრ საკმართა მიმართ მხედველობენ
 და აჟაჲსა ღიდებისა მიდევნებულ არიან, ღიდად კეთილად ღაიღ- 35
 ბენ ძლიერებისა რაჲსამე მიღებასა, რომლისა მიერ შემძლებელ
 იყვნენ ქველყოფად მეგობართა და მიგებად მტერთა და თავთა
 თჳსთად მოგებად სასწრაფოებისა. გარნა შენ არა ესრეთ. და ვი-

5 რას; შემამთხუვეელ. 6 ეპონებ. 8 მიემთხოოს. 9 ქველისმოქმედთად. 10 მომატყუებელნი.
 12 უკეთუ. 13 მიხედუასა; დასცე; უშიშოება. 17 შევრაცხო; ტჳანელთათ. 18 ჩუენდადმდე.
 19 უკეთუ; ნაცულად. 21 ჩუეულეებითი. 23—24 თანარიცხედყოფასა. 27 რა-; მოსწერე. 28 მო-
 ლუაწება; სიტყუა. 31 ეპონებ. 33 უკეთუ. 37 იყუნენ.

349 r თარმცა, რომელი-ეგე ესოდენსა მას სამოქალაქოსა ძალსა ნებისთ
 განეშორე, რომლისაგან გეყოფოდა შენ ქალაქისა შენისა დაპყრო-
 5 ბად, ვითარცა ერთისა სახლისა, /არამედ შენ უმონაგებო და მუდ-
 რო ცხოვრებაჲ აღირჩიე, არცა თუთ ქონებასა საქმეთასა, არცა სხუ-
 10 ათა მიცემასა უმრავალსაყიდლესად დამდებელმან, რაოდენ სხუ-
 ანი იპატივებიან ძვრისსახეობითა. გარნა ვინამდგან ინება უფალ-
 მან იკუთრიტელთა სოფლისა არა ვაჭრულთა კაცთა ქუეშეყოფაჲ,
 არცა ბუნებრივ საფარდულყოფად მისსა ფასებასა, არამედ სამარ-
 15 თლისაებრ მიგებად თითოეულისა, მიითუალე საქმე ეგე, დაღათუ
 სხუებრ მაშფოთოჲ, გარნა ვითარცა მომატყუებელყოფადი შენდა
 ღმრთისა მიმართ სათნოყოფილებისა შემძლებლობასა. და ნუცა
 ძლიერებისაგან შეიშინებ, ნუცა სიგლახაკესა შეურაცხ-პყოფ, არა-
 20 მედ მიუდრეკელობაჲ გულისსიტყუათა ყოვლისა სისწორისა უდა-
 უძლეველეს მიჰმადლე განსაგებელთა შენთა, რაჲთა ესრეთ შენდა
 25 რწმუნებულთაჲ განეცხადოს შენი სიმართლისა მიმართ მოსწრა-
 ფებაჲ და უფროჲს სხუათასა დაუკრდებოდეს შენთჲს. ანუ და-
 ღათუ მათ დაეფაროს, ღმერთსა ჩუენსა სადა დაეფარვის წინადა-
 მებელსა ჩუენდა კეთილთა საქმეთა ღუაწლსანაცლოჲსასა.

801¹

20 (850v) ნუბეზინისსამეფალჲ მაჰსინიჲს ბასილი, ია

თუ ვითარ დავისხენით სმენითა ამის ვენებისაჲთა, ვერცა ერთა
 სიტყუაჲ კმა-გუეყოს ჩუენ წარმომადგინებელად საქმისა ამის;
 351r 2 5 ოდესმე ზღვევის მომცხენეთა, რომლითა იზღვია ზოგადი ღმრთის-
 მოშიშთა კრებული, წარწყმიდეს რაჲ თჳსისა მის დასისა ზედა-
 მდგომელი, ხოლო ოდესმე ჰაეროვნებასა შენისა პატივოს/ნებისასა
 განმცდელთა, თუ რაბამსა შთავარდა მკმუნვარებასა, რამეთუ მხედ-
 ველნი გონებითა, ვითარ სახლი ყოველთა და სანატრელი მუცლთა
 30 ზედა დადრკა და თანამცხოვრებობაჲ სრულებად შეწყობილებისა
 შენაწევრებული, უმყისეს გონებათა სიზმრისასა დაიკნა. ვითარ-
 მცა არა მოვიწყლენით, დაღათუმცა აღამანტისანი ვიყვენით სული-
 თა? რამეთუ ჩუენ პირველითგანვე თანაზრახვით თჳსებაჲ რაჲმე
 შემექმნა შენისა მაგის მიმართ, შეუნიერდაწყნარებულებისა და
 35 ესოდენ მოვემარტენით სათნოებასა შენსა, ვიდრე ყოველსა ჟამსა
 ენით მომღებობადმდე შენთასა. ხოლო რაჲამს ნეტარისა მისცა
 სულისა მეცნიერ ვიქმნენით, ნამდუღვე შემოვიღეთ იგავისა იგი
 სიტყუაჲ თქუენ ზედა დამტკიცებულად, ვითარმედ: „ღმრთისა მიერ
 შეეუღლვის ცოლი ქმარსა“.1* ესრეთ ურთიერთარსნი იყვენით სა-
 ხითა, ვიდრელა ვითარცა სარკითა აჩუენებდით თითოეული თითო-
 ეულსა შორის თითოეულისა წესიერებასა. და დაღათუ მრავალი რაჲ

4 ცხოვრება. 7 ქვეშეყოფაჲ. 10 მომატყუებელყოფადი. 13 მიუდრეკელობა. 16 უფროს.
 22 სიტყუა. 24 რა. 28 დაჰსდრკა; თანამცხოვრებობა. 36 სიტყუა.
 1* ოგა. 19,14.

თქუას ვინმე, ვერცა ნაწილსა რასმე მისწუთეს მრავლისა მაგას
 ღირსებისასა. გარნა რაჲ გვიკმს ღმრთად სჯულისა მიმართ ღმრთი-
 სა, ძეულითგანვე პყრობილისა ყოფად მოსრულისათჳს შესაბამთა
 ეამთა, კჳლად განსლვად ამიერ და თითოეულმან სულმან, მსახურ-
 ნეს რაჲ სოფელსა საჭირონი ცხოვრებისანი, კჳლად განტეუებით
 საკრველით კორცთა? არცა პირველთა შეგვემთხუევიეს ესე, ა
 საკრველო, არცა მხოლოთა, არამედ რომლისამე მშობელნი გა-
 მოცდილ არიან პაპათა თანა და ყოვლისა ტომსა ზენაფთვანობისა.
 ამასვე ჩუენცა გამოცდილ ვიქმნენთ და აღსავე არს აწინდელი
 ცხოვრებაჲ ესევითართა სახეთა მიერ. ხოლო შენ, ესოდენ სათნო-
 ებითა სხუათა აღმატებულსა, ვენებათცა შორის გიღირს დაუღდაბ-
 ლებელად დაცვაჲ სულისა შენისაჲ, ვინაჲცა ნუ გეძნების ზღვე-
 ვაჲ, არამედ დასაბამითგანისა მალისათჳს მადლობაჲ მიუც მომცე-
 მელსა. რამეთუ სიკუდილი საზოგადო არს მისვე ბუნებისა მიმღე-
 ბელათჳს, ხოლო კეთილისა თანასახლეულობაჲ მცირელთა თანა
 მყოფობდა, ღმრთისა მიერ ნეტართა. და თუთ მისცა შემაწუხებელ-
 თაგანისა თავსდებაჲ ნიჰადვე შეურაცხიეს კეთილცნობერთა. რა-
 მეთუ მრავალნი უწყით, ვითარცა სიმძიმისა ქუედადებლობად მიმ-
 თუალეულნი, დავსნასა განუყოფელისა თანამცხოვრებლობისასა.
 მიჰხედენ ამის ცისა მიმართ და მზისა და განიცადე ყოველი დაბა-
 დებული მოქცევსა შინა, ვითარმედ ესე ესო/დენნი და ესევითარნი
 შემდგომად მცირედისა არაღრა ჩნდენ. და ამათ ყოველთაგან იგ
 შეიკრიბე, ვითარმედ ნაწილი მოკუდავისა ამის აგებულებისა და
 საზოგადოებაჲ ბუნებისა ჩუენისა ვალ შეგვეწინაგებიეს. რამეთუ
 თუთ ეგე ქორწინებაჲცა სიკუდილისავე ნუგეშინიცემს არს. რამე-
 თუ ერთისა სამარადისოდ ყოფაჲ ვერ ეგებოდა, ამისთჳს მონაცვა-
 ლეობაჲ ტომისაჲ კმასაყოფელობად ცხოვრებისა მიმართ დამბადე-
 ბელმან მოიღონა. ხოლო უკუეთუ უმყისეს ჩუენსა წინაწარყვანე-
 ბისათჳს ურვეულ ვართ, ნუ ვეშურებით არა ფრიად განმაძღარსა
 საშფოთოობითა ამის ცხოვრებისათა, არამედ თუთ ამათ ყუავილ-
 თაებრ ჭერეთ მოსურნეთადა დამტევებელსა ჩუენსა. ხოლო უპი-
 რატეს ყოველთა აღდგომისა სჯული ნუგეშინის-გაცემდინ შენ, ქრის-
 ტიანესა და სასოებითა ყოფადთა კეთილთათა წარმეულსა ცხოვ-
 რებისასა. ესრეთ უკუე გიღირს გულისმისყოფად ვითარცა გზასა
 რასმე წინაწარმგელელისათჳს, რომელსა ზედა ჩუენცა მივმს წარ-
 ვლაჲ. ხოლო უკუეთუ პირველ ჩუენსა, არა გოდებათა ღირს
 არს ესე, რამეთუ კნინდა შემდგომად მცირედისა, ნუუკუე ჩუენიცა
 განსლვაჲ უსაწყალობელეს იყოს, ანუ უმრავლეს თუ მიემყოფ-
 რდეთ, უმრავლესთა ტანჯვათა თანამდებ ვიქმნენთ. არამედ სიმძიმე
 მწუხარებისა განიყარენ გულისსიტყუამან ჩუენმან და ამისა ზრუნ-
 ვაჲ მოიგენ, თუ ვითარ შეჰგავს ჩუენდა შემდგომითი-შემდგომად
 სათნოყოფაჲ ღმრთისაჲ.

351 v

1 მსტქვას; მომსწუთეს. 3 ძეულითგანვე. 4—5 მსახურნეს. 5 რა. 6 კორცთათ; შეგვემთხუე-
 ვიეს. 10 ცხოვრება. 12 შენისა; გეძნებდეს. 13 მადლობა. 15 თანასახლეულობა. 18 უწყნი-
 ტუედადებლობად. 22 მსჩნდენ. 27 ტომისა. 28 უკუეთუ; წინაწარყვანებისათჳს. 30—31 ყუავილ-
 თაებრ. 32 მსკელი. 36 უკუეთუ; ჩუენსა-მან. 37 ნუუკუე. 42 ღმრთისა.

(855v) ბასილის ლიბანი, კბ

5 არლა სადმე განგიტევებიეს მწუხარებაჲ ჩემ ძლით, ვიდრელა
 მე ძრწოლით მოვსწერ. გარნა მოგიტევებიეს თუ, რასა არა მოს-
 წერ, მ რჩეულო? ხოლო გიპყრიესლა რომელი სიტყვერისა სული-
 10 სა, არამედ შენისაგან უცხო, ვითარ რომელი ჰქადაგებ ვიდრე დას-
 ლვადმდე მზისა არა მიმყოფრებად რისხვისა, მრავალთა მზეთა მიმ-
 ყოვრე. ნუუკუედა ზღვევაჲ ჩემი აღირჩიეს თაფლმდინარისა კმისა
 შენისა დაკლებითა? ნუ შენცა, მ მკნეო, არამედ იქმენ მშუდ, და მეც
 10 მოღებად ყოვლად ოქროვანისაგან ენისა შენისა.

842

(115v) ლიბანის მინიგრძნისა ბასილი, კბ

15 რომელნი ვარდისა მიმართ მირბიოდენ, ვითარცა ნამდულვე
 სიკეთისმოყუარეთა. არცალა ეკალნი იგი ეძენებთან, რომელთა
 შორის ყუავილი მისი მცენარეობს. და მასმიესცა ვისგანმე ესევი-
 20 თართა მათვს, მომღერალისა ნუუკუედა მოსწრაფისა, ვაჰარ-
 მედ: ვითარცა სატრფიალოდ რადმე საქავად ყუავილის ტრფიალთა
 ბუნებაჲმან თანა-შეაქსვა წულილები იგი ეკლები, უმეტესად სურვი-
 20 ლად აღზრზინებად მომწილველთა დაუყენებლობითა საწვარტელ-
 თათა. რაჲ-მე მნებავს წერით შემომღებელსა ვარდისასა? უეძუ-
 ელად არა გიკმს შენ სწავლად, მომცსენებელსა შენისა ეპისტოლი-
 25 სასა, რამეთუ უკუეთუმცა ყუავილი ოდენ ესხა ვარდის ზესა, ყოვ-
 ლადმცა ფრთაფენილ იყო ჩუენდა აღრე ენაკეთილობისა. გარნა აწ
 ბრალობათა რათაგანიმე ეკლოვანობს ჩუენ ზედა, არამედ ჩემდა
 25 შენთა სიტყუათა ძლით ეკალიცა გემოვან არს, უმეტესად სურვი-
 ლად მეგობრობისა აღმატყინებელი.

851

(155r) ლიბანის ბასილი, იმ

30 მრავალნი მემთხვეწეს ჩუენ მაგიერ, განკვრეებულნი შენსა სი-
 ტყუათა შინა სათნოებასა. რამეთუ იტყოდეს: გაჩუენების რაჲსჲ
 კმნასა ყოვლადბრწყინვალებასა და ღუაწლი იყო, ვითარ თქუეს,
 დიდი ვიდრე ყოველთა შემოკრებადმდე და არაგის სხესა ჩენად
 35 ქალაქსა შინა მწყობად, თუნიერ ხოლო ლიბანისა და ყოველი პა-
 საკი მსმენელი. რამეთუ არაგის ღირს-უჩნდა გარეგან ღუაწლთა
 კმნაჲ, არცა პატივით განზრქომილთაგანთა, არცა მკედრობისა დას-
 სა განშუენებულთა, არცა ღებვის კელოვნებათა შეტკეულთა. აწვე

3 მწუხარება. 4—5 მოსწერ. 7 რისხვა. 8 ნუუკუედა. 14 ეძენებთან. 15 ყუავილი. 16 ნუუკუედა.
 17 ყუავილის. 20—21 უეძუელად. 22 უკუეთუმცა; ყუავილი. 29 მემთხვეწეს. 31 მსთქვეს.

დედანიცა მუნ ყოფით შეუდგეს ლუაწლთა. რაჲ-მე ლუაწლ ანუ ვინ სიტყუამან შემოჰხადა კრებაჲ ერყოველი? და ესეცა მითხრეს, ვითარმედ: ძნელ სახე არსო სიტყუასა მის კაცისასა წარმოდგინებაჲ, რომლისა ესოდენ განსაკრებელისა. ნუ გცონის ჩემდა წარმოცემაჲ, რაჲთა მეცა შენთა სიტყუათა მაქებელ ვიქმნე. რამეთუ თუნიერ საქმის ქმნის რაჲსმე ღიბანის მაქებელსა, აწ მიზეზიცა ქებათა მეპოვა.

5

852

(მანr) ბასილწის ლიბანი, ით

დაღათუ ვერ წარმოვეც სიტყუა ოფლმომდინარეჲმან საღმე, და ვითარმეცა არა მგლოოდა ესევეითარისა კაცისად წარგზავნად სიტყუასა, რომელი კმა-არს პლატონის სიბრძნისა და ღიმოსთენის სივერაგისა, სიტყუათა კეთილსწავლულებისათა ცუდგანთქმული გამოჩინებად. ხოლო ჩემნი ესოდენ, რაოდენ მუშლი პილოსა თანაშეტყუებელი. ვინაჲცა მეშინის და ეძრწი კინლა ცნობისაგანცა განსრული მოქსენებითა დღესა მას, ოდეს სიტყუათა განიხილვიდე.

10

15

853

(მანr) ლიბანის ბასილი, ა.

წარვიკითხე სიტყუაჲ, ბრძენო, და ზესთ დამიკურდა. მ მუსებნი და სიტყუებნი და ათინებნი, რომელნი ტრფიალთა რაჲ მიენიჭნენ, რაბამთალა ნაყოფთა გამოიღებენ, რომელთა მცარედ-ჟამს რაჲმე თქუენცა თანა-იქმენით? მ წყარომან ჴრავალნეკტარმან, რაბამალა აჩუენნა აღმომცხებელნი? რამეთუ მას ეგონებდ ხილვად სიტყუასა ამას შინა. თქუმით ჴრახვედ რაჲ დედაკაცსა, რამეთუ სულიერანი სიტყუანი მიწიერმან ღიბანი აღწერნა, რომელმან მხოლოდ მიჰმადლა სული სიტყუათა¹.

20

25

854

(მანr) ბასილწის ლიბანი, კა

აწლა ვცან ყოფაჲ, რომელსა ვიტყუ, რამეთუ ვიქე თუ ბასილისგან, ყოველთა ზედა მაქუს საძლეველები, და მოვიღე რაჲ განჩინებაჲ შენი, მომეცა მე სლვაჲ სილაღით მავალბობით, ვითარცა ზუავსა ვისმე და ყოველთა შეურაცხისმყოფელსა. ხოლო ვინაჲთ-გან მთრევალობისათჳს შენგან სიტყუაჲ შრომილ არს, გუნებაგს მისიცა მიმთხუევაჲ. არამედ მჭევრობით რასმე თქუმაჲ არა მინდა, ხოლო რაჲამს სიტყუაჲ იგი იხილოვს, მასწაეებს. მე თქუმისა კელოვნებასა.

30

35

1 დეაწლ. 2 შემოჰხადა. 15 ესძრწი. 19 სიტყუა. 20 სიტყუებნი; რა. 23 ეჭონებლ. 24 თქმით; რა. 25 აღსწერნა. 26 მიმადლა. 29 ესკან. 30 მაქეს; რა. 32 ჴეავსა. 33 სიტყუა; გვეზავს. 34 მიმთხუევაჲ; თქმაჲ. 35 სიტყუა; თქმისა.

შამისწირვა (სამი აღრეული მერსია)

A (H 531) [შამისწირვამ წიღისა ბასილი
მთაპარამისაოკოსისად]

(შესაწირავთა წინადაგება)

- 5 1a I „[...].მისითა საშველი მისი მიიღო, ხოლო თესლ-ტომი მისა
ვინ-მე მიუთხრას, რამეთუ აღებულ არს ქუეყანით ცხორებაჲ მისი“¹.
- 10 უკუეთუ შესუნებულისათჳს წირვიდეს, [...] თქუას: მო-
იქსენე, უფალო, სახელი [ვისა]ცა უწირვიდეს და შეუნდვენ ყო-
ველნი ცოდვანი მისნი და განუსუნენ მას, სადაცა-იგი ზედაჲს „ნა-
თელი პირისა შენისაჲ“².
- v [უკუეთუ] ცოცხალსა უწ[ირვიდეს], თქუას: მოი[ქსენე, უფა-
ლო],/მონაჲ შენი სახელით და შეუნდვენ ყოველნი ცოდვანი მისნი.
- 15 და ოდეს ზედაშესა ბარძიშსა შთაასხმიდეს, ჭუარი დასწეროს
და თქუას: ლახურითა თავს-იდეჲ გუერდისა შენაჲა განღებაჲ,
ქრისტე ღმერთო, და „მეყსეულად გარდამოჴდა სისხლი და წყა-
ლი,“³ ვინაჲ-იგი მოეცა უხრწნელობაჲ მორწმუნეთა.
- [და] ოდეს წყლითა განჴა[ვებ]დეს, ჭუარი დასწეროს [და
თქუას]: შეერთებაჲ [სულისა წმიდისაჲ]. ამენ.
- 20 1 ლოცვაჲ საკუმეველისაჲ:/საკუმეველსა შეესწირავთ წინაშე
შენსა, უფალო ღმერთო ჩუენო, სულნელებისა სულიერისასა, რო-
მელი-ესე შეიწირე, მეუფეო, ზეცისასა მას და წმიდასა და სული-
ერსა საკურთხეველსა შენსა და გარდამოავლინე ჩუენ ზედა წყა-
ლობაჲ შენი და კეთილნი შენნი და მომანიჴენ იგინი ჩუენ, მონათა
25 შენთა, რომელნი ვხადით სახელსა [შენ]სა.
- v რამეთუ წმიდა არს და [დიდებულ] ყოვლად პატიოს[ანი და]
დიდად შეენიერ[ი სახელი]/მამისა და ძისა და წმიდისა სულისაჲ აწ
და მარადის.
- 30 რაჲმს სადიაკონესა დააგოს მღღელმან პური იგი შესაწირავი
ზედა საკურთხეველსა, პირველად ფეშხუემსა დაჰბუროს, ჭუარი
დასწეროს და თქუას: „უფალი სუფევს, შეუენიერებაჲ შეიმოსა.“⁴
ამენ.
- შერამე ბარძიშსა დაჰბუროს, ჭუარი დასწეროს და თქუას: „შე-
იმოსა უფალმან ძალი და [გა]რეშეირტყა“⁵. ამენ.
- 35 2 [...] დ ორსავე ჭუარი და[სწეროს] და თქუას: „დაამყარა სო-
ფილო, რადთა არა შეიძრას“,“⁶ „დაფარნა ცანი შეუენიერებაჲმან მის-
მან და ქებითა მისითა აღივსო ქუეყანაჲ“,“⁷ ამენ.

ლოცვა დაგებისა: წინადაგებისათჳს პატიოსანთა ამთ მსხუ-
ერპლთაჲსა უფლისა მიმართ.

მღვდელმან ესე ლოცვაჲ: „ღმერთო, ღმერთო ჩუენო“, ^{1*} რო-
მელმან ზეცისა პური, საზრდელი ყოვლისა სოფლისაჲ, უფალი
ჩვენი და ღმერთი, ^{2*} ესე ქრისტე მოგვევლინე ^{3*} [მა]ცხოვრად და
მ[ეს]ნელად და კეთილისმყოფელად/და მაკურთხეველად ^{4*} და
განმწმედელად ჩვენდა, ^{5*} ^v ^{6*} ^{7*} ^{8*} ^{9*} ^{10*} ^{11*} ^{12*} ^{13*} ^{14*} ^{15*} ^{16*} ^{17*} ^{18*} ^{19*} ^{20*} ^{21*} ^{22*} ^{23*} ^{24*} ^{25*} ^{26*} ^{27*} ^{28*} ^{29*} ^{30*} ^{31*} ^{32*} ^{33*} ^{34*} ^{35*} ^{36*} ^{37*} ^{38*} ^{39*} ^{40*} ^{41*} ^{42*} ^{43*} ^{44*} ^{45*} ^{46*} ^{47*} ^{48*} ^{49*} ^{50*} ^{51*} ^{52*} ^{53*} ^{54*} ^{55*} ^{56*} ^{57*} ^{58*} ^{59*} ^{60*} ^{61*} ^{62*} ^{63*} ^{64*} ^{65*} ^{66*} ^{67*} ^{68*} ^{69*} ^{70*} ^{71*} ^{72*} ^{73*} ^{74*} ^{75*} ^{76*} ^{77*} ^{78*} ^{79*} ^{80*} ^{81*} ^{82*} ^{83*} ^{84*} ^{85*} ^{86*} ^{87*} ^{88*} ^{89*} ^{90*} ^{91*} ^{92*} ^{93*} ^{94*} ^{95*} ^{96*} ^{97*} ^{98*} ^{99*} ^{100*} ^{101*} ^{102*} ^{103*} ^{104*} ^{105*} ^{106*} ^{107*} ^{108*} ^{109*} ^{110*} ^{111*} ^{112*} ^{113*} ^{114*} ^{115*} ^{116*} ^{117*} ^{118*} ^{119*} ^{120*} ^{121*} ^{122*} ^{123*} ^{124*} ^{125*} ^{126*} ^{127*} ^{128*} ^{129*} ^{130*} ^{131*} ^{132*} ^{133*} ^{134*} ^{135*} ^{136*} ^{137*} ^{138*} ^{139*} ^{140*} ^{141*} ^{142*} ^{143*} ^{144*} ^{145*} ^{146*} ^{147*} ^{148*} ^{149*} ^{150*} ^{151*} ^{152*} ^{153*} ^{154*} ^{155*} ^{156*} ^{157*} ^{158*} ^{159*} ^{160*} ^{161*} ^{162*} ^{163*} ^{164*} ^{165*} ^{166*} ^{167*} ^{168*} ^{169*} ^{170*} ^{171*} ^{172*} ^{173*} ^{174*} ^{175*} ^{176*} ^{177*} ^{178*} ^{179*} ^{180*} ^{181*} ^{182*} ^{183*} ^{184*} ^{185*} ^{186*} ^{187*} ^{188*} ^{189*} ^{190*} ^{191*} ^{192*} ^{193*} ^{194*} ^{195*} ^{196*} ^{197*} ^{198*} ^{199*} ^{200*} ^{201*} ^{202*} ^{203*} ^{204*} ^{205*} ^{206*} ^{207*} ^{208*} ^{209*} ^{210*} ^{211*} ^{212*} ^{213*} ^{214*} ^{215*} ^{216*} ^{217*} ^{218*} ^{219*} ^{220*} ^{221*} ^{222*} ^{223*} ^{224*} ^{225*} ^{226*} ^{227*} ^{228*} ^{229*} ^{230*} ^{231*} ^{232*} ^{233*} ^{234*} ^{235*} ^{236*} ^{237*} ^{238*} ^{239*} ^{240*} ^{241*} ^{242*} ^{243*} ^{244*} ^{245*} ^{246*} ^{247*} ^{248*} ^{249*} ^{250*} ^{251*} ^{252*} ^{253*} ^{254*} ^{255*} ^{256*} ^{257*} ^{258*} ^{259*} ^{260*} ^{261*} ^{262*} ^{263*} ^{264*} ^{265*} ^{266*} ^{267*} ^{268*} ^{269*} ^{270*} ^{271*} ^{272*} ^{273*} ^{274*} ^{275*} ^{276*} ^{277*} ^{278*} ^{279*} ^{280*} ^{281*} ^{282*} ^{283*} ^{284*} ^{285*} ^{286*} ^{287*} ^{288*} ^{289*} ^{290*} ^{291*} ^{292*} ^{293*} ^{294*} ^{295*} ^{296*} ^{297*} ^{298*} ^{299*} ^{300*} ^{301*} ^{302*} ^{303*} ^{304*} ^{305*} ^{306*} ^{307*} ^{308*} ^{309*} ^{310*} ^{311*} ^{312*} ^{313*} ^{314*} ^{315*} ^{316*} ^{317*} ^{318*} ^{319*} ^{320*} ^{321*} ^{322*} ^{323*} ^{324*} ^{325*} ^{326*} ^{327*} ^{328*} ^{329*} ^{330*} ^{331*} ^{332*} ^{333*} ^{334*} ^{335*} ^{336*} ^{337*} ^{338*} ^{339*} ^{340*} ^{341*} ^{342*} ^{343*} ^{344*} ^{345*} ^{346*} ^{347*} ^{348*} ^{349*} ^{350*} ^{351*} ^{352*} ^{353*} ^{354*} ^{355*} ^{356*} ^{357*} ^{358*} ^{359*} ^{360*} ^{361*} ^{362*} ^{363*} ^{364*} ^{365*} ^{366*} ^{367*} ^{368*} ^{369*} ^{370*} ^{371*} ^{372*} ^{373*} ^{374*} ^{375*} ^{376*} ^{377*} ^{378*} ^{379*} ^{380*} ^{381*} ^{382*} ^{383*} ^{384*} ^{385*} ^{386*} ^{387*} ^{388*} ^{389*} ^{390*} ^{391*} ^{392*} ^{393*} ^{394*} ^{395*} ^{396*} ^{397*} ^{398*} ^{399*} ^{400*} ^{401*} ^{402*} ^{403*} ^{404*} ^{405*} ^{406*} ^{407*} ^{408*} ^{409*} ^{410*} ^{411*} ^{412*} ^{413*} ^{414*} ^{415*} ^{416*} ^{417*} ^{418*} ^{419*} ^{420*} ^{421*} ^{422*} ^{423*} ^{424*} ^{425*} ^{426*} ^{427*} ^{428*} ^{429*} ^{430*} ^{431*} ^{432*} ^{433*} ^{434*} ^{435*} ^{436*} ^{437*} ^{438*} ^{439*} ^{440*} ^{441*} ^{442*} ^{443*} ^{444*} ^{445*} ^{446*} ^{447*} ^{448*} ^{449*} ^{450*} ^{451*} ^{452*} ^{453*} ^{454*} ^{455*} ^{456*} ^{457*} ^{458*} ^{459*} ^{460*} ^{461*} ^{462*} ^{463*} ^{464*} ^{465*} ^{466*} ^{467*} ^{468*} ^{469*} ^{470*} ^{471*} ^{472*} ^{473*} ^{474*} ^{475*} ^{476*} ^{477*} ^{478*} ^{479*} ^{480*} ^{481*} ^{482*} ^{483*} ^{484*} ^{485*} ^{486*} ^{487*} ^{488*} ^{489*} ^{490*} ^{491*} ^{492*} ^{493*} ^{494*} ^{495*} ^{496*} ^{497*} ^{498*} ^{499*} ^{500*} ^{501*} ^{502*} ^{503*} ^{504*} ^{505*} ^{506*} ^{507*} ^{508*} ^{509*} ^{510*} ^{511*} ^{512*} ^{513*} ^{514*} ^{515*} ^{516*} ^{517*} ^{518*} ^{519*} ^{520*} ^{521*} ^{522*} ^{523*} ^{524*} ^{525*} ^{526*} ^{527*} ^{528*} ^{529*} ^{530*} ^{531*} ^{532*} ^{533*} ^{534*} ^{535*} ^{536*} ^{537*} ^{538*} ^{539*} ^{540*} ^{541*} ^{542*} ^{543*} ^{544*} ^{545*} ^{546*} ^{547*} ^{548*} ^{549*} ^{550*} ^{551*} ^{552*} ^{553*} ^{554*} ^{555*} ^{556*} ^{557*} ^{558*} ^{559*} ^{560*} ^{561*} ^{562*} ^{563*} ^{564*} ^{565*} ^{566*} ^{567*} ^{568*} ^{569*} ^{570*} ^{571*} ^{572*} ^{573*} ^{574*} ^{575*} ^{576*} ^{577*} ^{578*} ^{579*} ^{580*} ^{581*} ^{582*} ^{583*} ^{584*} ^{585*} ^{586*} ^{587*} ^{588*} ^{589*} ^{590*} ^{591*} ^{592*} ^{593*} ^{594*} ^{595*} ^{596*} ^{597*} ^{598*} ^{599*} ^{600*} ^{601*} ^{602*} ^{603*} ^{604*} ^{605*} ^{606*} ^{607*} ^{608*} ^{609*} ^{610*} ^{611*} ^{612*} ^{613*} ^{614*} ^{615*} ^{616*} ^{617*} ^{618*} ^{619*} ^{620*} ^{621*} ^{622*} ^{623*} ^{624*} ^{625*} ^{626*} ^{627*} ^{628*} ^{629*} ^{630*} ^{631*} ^{632*} ^{633*} ^{634*} ^{635*} ^{636*} ^{637*} ^{638*} ^{639*} ^{640*} ^{641*} ^{642*} ^{643*} ^{644*} ^{645*} ^{646*} ^{647*} ^{648*} ^{649*} ^{650*} ^{651*} ^{652*} ^{653*} ^{654*} ^{655*} ^{656*} ^{657*} ^{658*} ^{659*} ^{660*} ^{661*} ^{662*} ^{663*} ^{664*} ^{665*} ^{666*} ^{667*} ^{668*} ^{669*} ^{670*} ^{671*} ^{672*} ^{673*} ^{674*} ^{675*} ^{676*} ^{677*} ^{678*} ^{679*} ^{680*} ^{681*} ^{682*} ^{683*} ^{684*} ^{685*} ^{686*} ^{687*} ^{688*} ^{689*} ^{690*} ^{691*} ^{692*} ^{693*} ^{694*} ^{695*} ^{696*} ^{697*} ^{698*} ^{699*} ^{700*} ^{701*} ^{702*} ^{703*} ^{704*} ^{705*} ^{706*} ^{707*} ^{708*} ^{709*} ^{710*} ^{711*} ^{712*} ^{713*} ^{714*} ^{715*} ^{716*} ^{717*} ^{718*} ^{719*} ^{720*} ^{721*} ^{722*} ^{723*} ^{724*} ^{725*} ^{726*} ^{727*} ^{728*} ^{729*} ^{730*} ^{731*} ^{732*} ^{733*} ^{734*} ^{735*} ^{736*} ^{737*} ^{738*} ^{739*} ^{740*} ^{741*} ^{742*} ^{743*} ^{744*} ^{745*} ^{746*} ^{747*} ^{748*} ^{749*} ^{750*} ^{751*} ^{752*} ^{753*} ^{754*} ^{755*} ^{756*} ^{757*} ^{758*} ^{759*} ^{760*} ^{761*} ^{762*} ^{763*} ^{764*} ^{765*} ^{766*} ^{767*} ^{768*} ^{769*} ^{770*} ^{771*} ^{772*} ^{773*} ^{774*} ^{775*} ^{776*} ^{777*} ^{778*} ^{779*} ^{780*} ^{781*} ^{782*} ^{783*} ^{784*} ^{785*} ^{786*} ^{787*} ^{788*} ^{789*} ^{790*} ^{791*} ^{792*} ^{793*} ^{794*} ^{795*} ^{796*} ^{797*} ^{798*} ^{799*} ^{800*} ^{801*} ^{802*} ^{803*} ^{804*} ^{805*} ^{806*} ^{807*} ^{808*} ^{809*} ^{810*} ^{811*} ^{812*} ^{813*} ^{814*} ^{815*} ^{816*} ^{817*} ^{818*} ^{819*} ^{820*} ^{821*} ^{822*} ^{823*} ^{824*} ^{825*} ^{826*} ^{827*} ^{828*} ^{829*} ^{830*} ^{831*} ^{832*} ^{833*} ^{834*} ^{835*} ^{836*} ^{837*} ^{838*} ^{839*} ^{840*} ^{841*} ^{842*} ^{843*} ^{844*} ^{845*} ^{846*} ^{847*} ^{848*} ^{849*} ^{850*} ^{851*} ^{852*} ^{853*} ^{854*} ^{855*} ^{856*} ^{857*} ^{858*} ^{859*} ^{860*} ^{861*} ^{862*} ^{863*} ^{864*} ^{865*} ^{866*} ^{867*} ^{868*} ^{869*} ^{870*} ^{871*} ^{872*} ^{873*} ^{874*} ^{875*} ^{876*} ^{877*} ^{878*} ^{879*} ^{880*} ^{881*} ^{882*} ^{883*} ^{884*} ^{885*} ^{886*} ^{887*} ^{888*} ^{889*} ^{890*} ^{891*} ^{892*} ^{893*} ^{894*} ^{895*} ^{896*} ^{897*} ^{898*} ^{899*} ^{900*} ^{901*} ^{902*} ^{903*} ^{904*} ^{905*} ^{906*} ^{907*} ^{908*} ^{909*} ^{910*} ^{911*} ^{912*} ^{913*} ^{914*} ^{915*} ^{916*} ^{917*} ^{918*} ^{919*} ^{920*} ^{921*} ^{922*} ^{923*} ^{924*} ^{925*} ^{926*} ^{927*} ^{928*} ^{929*} ^{930*} ^{931*} ^{932*} ^{933*} ^{934*} ^{935*} ^{936*} ^{937*} ^{938*} ^{939*} ^{940*} ^{941*} ^{942*} ^{943*} ^{944*} ^{945*} ^{946*} ^{947*} ^{948*} ^{949*} ^{950*} ^{951*} ^{952*} ^{953*} ^{954*} ^{955*} ^{956*} ^{957*} ^{958*} ^{959*} ^{960*} ^{961*} ^{962*} ^{963*} ^{964*} ^{965*} ^{966*} ^{967*} ^{968*} ^{969*} ^{970*} ^{971*} ^{972*} ^{973*} ^{974*} ^{975*} ^{976*} ^{977*} ^{978*} ^{979*} ^{980*} ^{981*} ^{982*} ^{983*} ^{984*} ^{985*} ^{986*} ^{987*} ^{988*} ^{989*} ^{990*} ^{991*} ^{992*} ^{993*} ^{994*} ^{995*} ^{996*} ^{997*} ^{998*} ^{999*} ^{1000*} ^{1001*} ^{1002*} ^{1003*} ^{1004*} ^{1005*} ^{1006*} ^{1007*} ^{1008*} ^{1009*} ^{1010*} ^{1011*} ^{1012*} ^{1013*} ^{1014*} ^{1015*} ^{1016*} ^{1017*} ^{1018*} ^{1019*} ^{1020*} ^{1021*} ^{1022*} ^{1023*} ^{1024*} ^{1025*} ^{1026*} ^{1027*} ^{1028*} ^{1029*} ^{1030*} ^{1031*} ^{1032*} ^{1033*} ^{1034*} ^{1035*} ^{1036*} ^{1037*} ^{1038*} ^{1039*} ^{1040*} ^{1041*} ^{1042*} ^{1043*} ^{1044*} ^{1045*} ^{1046*} ^{1047*} ^{1048*} ^{1049*} ^{1050*} ^{1051*} ^{1052*} ^{1053*} ^{1054*} ^{1055*} ^{1056*} ^{1057*} ^{1058*} ^{1059*} ^{1060*} ^{1061*} ^{1062*} ^{1063*} ^{1064*} ^{1065*} ^{1066*} ^{1067*} ^{1068*} ^{1069*} ^{1070*} ^{1071*} ^{1072*} ^{1073*} ^{1074*} ^{1075*} ^{1076*} ^{1077*} ^{1078*} ^{1079*} ^{1080*} ^{1081*} ^{1082*} ^{1083*} ^{1084*} ^{1085*} ^{1086*} ^{1087*} ^{1088*} ^{1089*} ^{1090*} ^{1091*} ^{1092*} ^{1093*} ^{1094*} ^{1095*} ^{1096*} ^{1097*} ^{1098*} ^{1099*} ^{1100*} ^{1101*} ^{1102*} ^{1103*} ^{1104*} ^{1105*} ^{1106*} ^{1107*} ^{1108*} ^{1109*} ^{1110*} ^{1111*} ^{1112*} ^{1113*} ^{1114*} ^{1115*} ^{1116*} ^{1117*} ^{1118*} ^{1119*} ^{1120*} ^{1121*} ^{1122*} ^{1123*} ^{1124*} ^{1125*} ^{1126*} ^{1127*} ^{1128*} ^{1129*} ^{1130*} ^{1131*} ^{1132*} ^{1133*} ^{1134*} ^{1135*} ^{1136*} ^{1137*} ^{1138*} ^{1139*} ^{1140*} ^{1141*} ^{1142*} ^{1143*} ^{1144*} ^{1145*} ^{1146*} ^{1147*} ^{1148*} ^{1149*} ^{1150*} ^{1151*} ^{1152*} ^{1153*} ^{1154*} ^{1155*} ^{1156*} ^{1157*} ^{1158*} ^{1159*} ^{1160*} ^{1161*} ^{1162*} ^{1163*} ^{1164*} ^{1165*} ^{1166*} ^{1167*} ^{1168*} ^{1169*} ^{1170*} ^{1171*} ^{1172*} ^{1173*} ^{1174*} ^{1175*} ^{1176*} ^{1177*} ^{1178*} ^{1179*} ^{1180*} ^{1181*} ^{1182*} ^{1183*} ^{1184*} ^{1185*} ^{1186*} ^{1187*} ^{1188*} ^{1189*} ^{1190*} ^{1191*} ^{1192*} ^{1193*} ^{1194*} ^{1195*} ^{1196*} ^{1197*} ^{1198*} ^{1199*} ^{1200*} ^{1201*} ^{1202*} ^{1203*} ^{1204*} ^{1205*} ^{1206*} ^{1207*} ^{1208*} ^{1209*} ^{1210*} ^{1211*} ^{1212*} ^{1213*} ^{1214*} ^{1215*} ^{1216*} ^{1217*} ^{1218*} ^{1219*} ^{1220*} ^{1221*} ^{1222*} ^{1223*} ^{1224*} ^{1225*} ^{1226*} ^{1227*} ^{1228*} ^{1229*} ^{1230*} ^{1231*} ^{1232*} ^{1233*} ^{1234*} ^{1235*} ^{1236*} ^{1237*} ^{1238*} ^{1239*} ^{1240*} ^{1241*} ^{1242*} ^{1243*} ^{1244*} ^{1245*} ^{1246*} ^{1247*} ^{1248*} ^{1249*} ^{1250*} ^{1251*} ^{1252*} ^{1253*} ^{1254*} ^{1255*} ^{1256*} ^{1257*} ^{1258*} ^{1259*} ^{1260*} ^{1261*} ^{1262*} ^{1263*} ^{1264*} ^{1265*} ^{1266*} ^{1267*} ^{1268*} ^{1269*} ^{1270*} ^{1271*} ^{1272*} ^{1273*} ^{1274*} ^{1275*} ^{1276*} ^{1277*} ^{1278*} ^{1279*} ^{1280*} ^{1281*} ^{1282*} ^{1283*} ^{1284*} ^{1285*} ^{1286*} ^{1287*} ^{1288*} ^{1289*} ^{1290*} ^{1291*} ^{1292*} ^{1293*} ^{1294*} ^{1295*} ^{1296*} ^{1297*} ^{1298*} ^{1299*} ^{1300*} ^{1301*} ^{1302*} ^{1303*} ^{1304*} ^{1305*} ^{1306*} ^{1307*} ^{1308*} ^{1309*} ^{1310*} ^{1311*} ^{1312*} ^{1313*} ^{1314*} ^{1315*} ^{1316*} ^{1317*} ^{1318*} ^{1319*} ^{1320*} ^{1321*} ^{1322*} ¹³²³

ვალად აღიდე ღმრთეებისა შენისა ძალითა და „ნუ დაჰაგდებ“^{1*} ჩუენ, ღმერთო, „მოსავთა შენთა“^{2*}.

დიაკონმან: შეგუეწიე, გუაცხოვენ, შეგუეწალენ.

- 5 5 ყოვლად წმიდაჲ, უხრწნელი, უფროჲსად კურთხეული დედო-
ფალი ღმრთისმშობელი და მარადის/ქალწული მ ა რ ი ა მ, წმიდაჲ
და დიდებული წინაწარმეტყუელი, წინამორბედი და ნათლისმცემე-
ლი იო ვ ა ნ ე ყოველთა თანა წმიდათა მოვიკსენნეთ, თავნი თჳსნი
და ყოველი ცხოვრებაჲ ქ რ ი ს ტ ე ს ა ღმერთსა შეც.

ერმან: ამენ.

- 10 ასამაღლებელი: რამეთუ შენი არს სიმტკიცე და შენა არს
სუფევაჲ და ძალი და დიდებაჲ მამისა და ძისა და წმიდისა სული-
საჲ აწ და მარადის.

ერმან: ამენ.

- 15 გალობაჲ მეორე, ფსალმუნი უბ. „უფალი სუფევს, შუენიე[რე-
ბა]“^{3*}.

- 17 V ლოცვაჲ მესამისა გალობ[ისაჲ]:/რომელმან-ესე ზიარნი და
შეთქუმულნი ჩუენ თანა მოგუანიკენ ლოცვანი, რომელმან ორთა
და სამთა შეთქუმულთა სახელითა შენითა^{4*} თხოვთა მათთა მიმად-
ლებაჲ აღუთქუ, შენ აწცა მონათა შენთა თხოვანი უმჯობესად აღა-
20 სრულენ^{5*} და მომეც ჩუენ ამას საწუთროსა ცნობაჲ შენისა ჭეშ-
მარიტებისაჲ^{6*} და მერ[მე]სა მას ცხოვრებაჲ საუკუნოჲ [მოგ]უ-
მალდე.

დიაკონმან: შეგუეწიე.

- 25 6 /ყოვლად წმიდაჲ, უხრწნელი, უფროჲსად კურთხეული დედო-
ფალი ჩუენი, ღმრთისმშობელი და მარადის ქალწული მ ა რ ი ა მ,
წმიდანი და ყოვლად ქებულნი მოციქულნი ყოველთა თანა წმიდა-
თა მოვიკსენნეთ, თავნი ჩუენნი და ყოველი ცხოვრებაჲ ჩუენი
ქ რ ი ს ტ ე ს ა ღმერთსა.

ერმან: შენ, უფალო.

- 30 ასამაღლებელი: რამეთუ სახიერ და კაცთმოყუარე ხარ, ღმერ-
თო ჩუენო, და შენდა დიდებასა შეესწირავთ მამისა და ძისა და
წმიდი.

ერმან: ამენ.

- 35 გალობაჲ მესამე. ფსალმუნი უგ*. კმაჲ [. . .]: „მოვედით, უგა-
ლობ[დეთ] და [გლალადებდეთ]“^{7*}.

[კ ა თ ა კ მ ე ვ ე ლ თ ა წ ი რ ვ ა]

(მცირე შესლვა)

- 40 V 4/დიაკონმან აღიღოს საცეცხური და სახარებაჲ და სანთელნი
და გამოვიდეს მღდელი საკურთხეველით და დიაკონნი წინა-უძღო-
დიან და მოვიდენ და დადგენ წინაშე აღსავალსა საკურთხეველი-
სასა.

23 ოხრწნელი.

1* ფს. 26,9. 2* ფს. 16,7. 3* ფს. 92,1. 4* მთ. 18,20. 5* შდრ. ფს. 19,7; 1 კორ. 12,7.
6* 1 ტიმ. 2,4; გბრ. 10,26. 7* ფს. 94,1.

* სინამდვილეში საქმე გვაქვს 94-ე ფსალმუნთან. ხელნაწერში შეცდომით არის მოთითებული
ფსალმუნი უგ(93).

დიაკონმან: უფლისა მიმართ ვილო.

მღელმან ლოცვაჲ შესღესაჲ თავმოდრეკით წართქუას: მე-
უფო, უფალო ღმერთო ჩუენო, რომელმან განაწესენ ცათა შინა
განწყობილებანი და მკედრ[ობანი] ანგელოზთანი და მთავარ/ან-
გელოზთანი მსახურებად შენისა დიდებისა, ყავ შესლვასა ამას ჩუ-
ენსა გზავნაჲ წმიდათა ანგელოზთაჲ ყოფად ჩუენ თანა, მსახურებად
ჩუენ თანა და დიდებისმეტყუელებად ჩუენ თანა შენსა სახიერე-
ბასა.

რამეთუ გშუენის ყოველივე დიდებაჲ, პატივი¹ და თაყუანის-
ცემაჲ მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და.

და შეემთხოჲს მღელღი სახარებასა, დიაკონმან თქუას: სიბრ-
ძნით, ალემართენით.

/ერმან: „მოვედით, თაყუანის-ესცეთ და შეუერდეთ მას“².
გუაუხოვნენ ჩუენ, ძეო ღმრთისაო, რომელი იშვე ქალწულისაგან
და ილიდები წმიდათაგან. გიგალობთ შენ, ალელუჲა, ალელუჲა.

ხოლო შე-რაჲ-ვიდეს მღელღი, თქუან მგალობელთა დიდებაჲ
და ოხითაჲ, ვითარცა დღესა შეგჟუანდეს, და „აწ და მარადისსა“
ზედა ღმრთისმშობლისაჲ და შე-ხოლო-უდგინონ.

5 დიაკონმან კუერეჲსი „წმიდაო ღმერთოჲსაჲ“.

მშედობით უფლისა მიმართ ვი.

[ზეცით] გარდამო მშედობ.

/მშედობისათჳს ყოვლისა სოფლ.

წმიდისა ამის სახლისათჳს.

კსნად ჩუენდა ყოვლისა ჳირისა.

და ყოველთათჳს, რომელნი ითხოვენ.

შეგუეწიე, გუაუხოვნენ.

ყოვლად წმიდაჲ, უხრწნელი, უფრ.

6 მღელმან ლოცვაჲ „წმიდაო ღმერთოჲსაჲ“ წართქუას.
ღმერთო, „წმიდაო“, რომელი წმიდათა შინა განისუენებ³, რო-
გელსა სამწმიდა არსობისა კმითა სერაბინნი გიგალობენ და ჳერო-
ბინთაგან ილიდები და ყოველთაგან ჴეცისა ძალითა თაყუანის-იცე-
შები./რომელმან არაარაჲსაგან არსად მოიყუანენ ყოველნი⁴, რო-
მელმან შეჳქმენ კაცი ხატად და მსგავსად შენდა⁵ და ყოვლითავე
მადლითა შენითა შეამკვე და მიეც მას „სიბრძნე და მეცნიერკ-
ბაჲ“⁶ და არა უგულებელს-ჳყავ იგი შეცოდებისათჳს, არამედ და-
ადგინენ ცხოვრებისა სინანულსა, რომელმან ლირს-მყვენ ჩუენ, გლა-
ხაკნი და უღირსნი მონანი შენნი, ჟამსა [ამას] „დგომად წინაშე დი-
დებულსა“⁷./წმიდასა საკურთხეველსა შენსა და თანანადობი შენდა
თაყუანისცემაჲ და დიდებისმეტყუელებაჲ შეწირვად; შენ, უფალო,
შეიწირე ჰირთაგანცა⁸ ჩუენ ცოდვილთაჲსა სამწმიდა არსობისა
გალობაჲ და მოგუხედენ ჩუენ შენითა სიტკბოებითა, შეგუნდვენ
ჩუენ ყოველნი შეცოდებანი, ნებსითნი და უნებლიათნი. განწმიდენ
ჩუენნი სულნი და კორცნი და მოგუეც ჩუენ ლირსებით მსახურე-

1* ჴს. 64,2. I ტიპ. 1,17. 2* ჴს. 94,6. 3* ჴს. 57,15. 4* სიბრ. სოლ. 1,14. 5* დაბ.
1,26,27; სიბრ. სოლ. 2,23. 6* II ნუმტ. 1,10. 7* იუდა, 24. 8* ჴს. 8,3.

- v ბა[ე]/შენდა ყოველთა ღლეთა ცხორებისა ჩუენისათა^{1*}, მეოხებია-
თა წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა და ყოველთა „წმიდათა შენ-
თაჲთა, რომელნი საუკუნითგან“^{2*} სათნო-გეყვენეს შენ.
- 5 ასამალღებელი: რამეთუ წმიდა ხარ შენ, ღმერთო ჩუენო, და
შენდა ღიდებასა შევსწირავთ მაშისა და ძისა და წმიდისა სულისა
აწ და.
- ერმან: ამენ.
და თქუან „წმიდაო ღმერთოჲ“ და შემდგომად „წმიდაო ღმერ-
თოჲსა“ [ღიაკონმან]: მოხედეთ.
- 10 მღღელმან/ჭუარი დასწეროს ერსა და თქუას: მშუდობაჲ ყო-
ველთა.
- ერმან: სულისა შენისა თანა.
ღიაკონმან: სიბრძნით.
მგალობელმან ფსალმუნი დავითისი.
- 15 ღიაკონმან: მოხედეთ.
და თქუან „წარდგომაჲ“.
- ღიაკონმან: სიბრძნით.
მკითხველმან კორინთელთა მიმართ წიგნი პავლესი, წმიდისა
მოციქულისა, საკითხავი.
- 20 ღიაკონმან: მოხედეთ.
მღღელმან ჰრქუას ღიაკონსა: მშუდობაჲ შენდა.
ღიაკონმან: სიბრძნით.
მგალობელმან ალელუა, ფსალმუნი დავით[ისი].
ღიაკონმან: მოხედეთ.
- 25 v შემდგომად აღმღუა-ფ[სალმუნისა] /ღიაკონმან საკუმეველი
აკუმაროს და თქუას: სიბრძნით, აგმართენით და ისმინეთ წმიდისა
სახარებისაჲ.
- თავისაგანი ვისიცა იყოს წმიდისა სახარებისა საკითხავი.
ერმან: ღიდებაჲ შენდა, უფალო.
- 30 ღიაკონმან: მოხედეთ.
- 7 და შემდგომად სახარებისა ღიაკონმან თქუას: სიბრძნით,
ვთქუათ ყოველთა: უფალო, შეგვწყალებ.
- ერმან: კურიელესონ.
- ყოველთა გულითა და ყოვლითა გონებითა ვთქუათ.
- 35 უფალო, ყოვლისა მპყრობელო, ღმერთო მამათა ჩუენთაჲ, გე-
11 ვედრებით შენ, ისმინე და/შეგვწყალებ ჩუენ.
- რომელი მდიდარ ხარ წყალობითა და ქველისმოქმედ მოწყა-
ლებითა, გვედრებით შენ, ისმინე და.
- რომელსა არა გნებავს სიკუდილი ცოდვილისაჲ, არამედ მოქ-
40 ეცვაჲ და სინანული და ცხორებაჲ მისი, გვედრებით, ის.
- მშუდობისათჳს ყოვლისა სოფლისა, დამტკიცებისათჳს წმიდა-
თა ეკლესიათაჲსა და ყოველთა ერთობისათჳს გვედ.
- წმიდისა ამის სახლისათჳს და რომელნი სარწმუნოებით და
შიში[თ].

1* ლ. 1,74,75. 2* ლ. 1,70.

მთავარებისკოპოსისა ჩუენისა სახელით, პატიოსანთა მღდელ- თა, ქრისტესმიერ დიაკონთა და ყოვლისა სამღდლოებასა მათისა მშუდობით დაცვისათჳს გევე.	v	
კეთილად მსახურისა და ღმრთივ დაცულისა ჩუენისა მეფისა, ყოვლისა პალატისა და მკედართა მისთათჳს გევედრებით.		5
რახათ თანამზრძოლ ექმნე და. ქალაქისა ჩუენისათჳს და. შეზავებისათჳს პაერთა. მენავეთა, მოგზაურთა.		
/კსნად ჩუენდა ყოვლისა ჳირისა.	12	10
და ყოველთათჳს, რომელნი ითხო. და ერისა ამისთჳს, აქა მდგომარისა, და რომელნი მოელიან შენ მიერ, უფალო, მდიდრად წყალობასა, გევე.		
შეგვწყალენ ჩუენ, ღმერთო, დიდითა წყალობითა შენითა, გე- ვედრებით შენ, უფალო, ისმინე და შე.		15
ერმან კურიელეფსონი თ.		
და მღდელმან ლოცვაჲ ზეგარდამოებაჲ მოდრეკით: უფალო ღმერთო ჩუენო, აპყრობაჲ/ესე კელთა ვედრებისა ჩუენისაჲ შეი- წირე მონათა შენთაგან და შეგვწყალენ ჩუენ „მრაველთა წყალო- ბითა შენითა“ ¹ და მოწყალებაჲ შენი ² გარდამოავლინე ჩუენ ზე- და და ყოველსა ერსა შენსა ზედა, რომელნი მოელიან შენმიერსა დიდსა წყალობასა.	v	20
დიაკონმან: მერმეცა ღმრთისმსახურისა და ღმრთივ დაცულისა ჩუენისა მეფისა სიმტკიცისა, ძლევისა, მშუდობისა,/[სიმრთელისა] და [ცხოვრებისა] მისისათჳს და რახათ უფალი ღმერთი ჩუენი, უმე- რტესად შეეწიოს და წარუშართოს ყოველსა შინა ღმრთისმსახურე- ბასა მისსა და დაუმორჩილნეს ქუეშე ფერკთა მისთა ყოველნი მტერნი და მზრძოლნი. ვთქუათ ყოველთა ვედრებით.	13	25
ერმან კურიელეფსონი გ.		
რახათ მღზინებელ და კაცთმოყუარე მექმნას უფალი, ღმერ- თი ჩუენი, და მოგვტევნეს ყოველნი/შეცოდებანი ჩუენნი, ნებსითნი და უნებლიეთნი.		30
მშუდობისათჳს და ცოდვათა მოტევეებისა მონისა ღმრთისა სა- ხელით და ყოველთა ქრისტესმიერ ძმათა ჩუენთათჳს ვთქუათ ყო- ველთა ვედრებით.		35
მოკსენებისა და განსუენებისა სულთა, რომელნი გარდაცვა- ლებულ არიან და წმიდასა ამას ეკლესიასა შემოვედრებულ არიან, სულისა სახელით და ყოველთა/პარველადიხებულთა მამათა და ძმა- თა ჩუენთა მოკსენებისა და განსუენებისა მათისათჳს ვთქუათ ყო- ველთა ვედრებით.	14	40
ერმან კურიელეფსონი გ.		
მღდელი მოიქცეს, ერსა ჳუარი დასწეროს და თქუას ასამაღ- ლებელი: რამეთუ მოწყალე და კაცთმოყუარე ხარ, ღმერთო ჩუ- ენო, და შენდა დიდებასა შევსწირავეთ მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აჲ და მარადის.		45

4 დაცულისა. 23 დაცულისა.

1* II ზბრ. 13,22. 2* მღრ. ფს. 50,3.

(კათაქუმეველთა განტევება)

- v 8 ერმან კუერეჟსი კათაქუმე/ველთაჲ.
დიაკონმან: ილოცეთ კათაქუმეველთათჳს.
ერმან: კურიელესონ.
- 5 მორწმუნე კათაქუმეველთათჳს ვილოცოთ, რაჲთა უფალმან
იგინი შეიწყალნეს.
და ასწავოს მათ სიტყუაჲ იგი ჰეშმარიტებისაჲ
და გამოუცხადოს მათ სახარებაჲ იგი სიმართლისაჲ.
და შეაერთნეს იგინი წმიდასა მისსა კათოლიკე და სამოციქუ-
- 10 ლო ეკლესიასა.
- 15 /მღელმან ლოცვაჲ კათაქუმეველთაჲ პირველშეწირვისა:
უფალო ღმერთო ჩუენო, „რომელი ცათა შინა დამკდრებულ
ხარ“^{1*} და ჰხედავ ყოველთა ზედა საქმეთა შენთა, მოიხილე მო-
- 15 ნათა შენთა ზედა კათაქუმეველთა, რომელთა მოუდრეკიან ქედნი
მათნი წინაშე შენსა; მოეც მათ „სუბუქი უღელი“^{2*} და ყვენი იგინი
v ასო წმიდისა შენისა ეკლესიისა და ღირს-ყვენ იგინი/საბანელსა მას
მეორედ შობისასა^{3*} მოსატევებელად ცოდვათა და სამოსლად უხრ-
წნელებისა, რაჲთა გიცნან შენ, ჰეშმარიტი ღმერთი^{4*} ჩუენი.
დიაკონმან: აცხოვნენ, შეიწყალენ და დაიცვენ.
- 20 კათაქუმეველთა თაენი თქუენნი უფალსა მოუდრიკენით.
ამალეებაჲ: რაჲთა ესენიცა ჩუენ თანა აღიდებდენ ყოველად
- 16 პატიოსანსა და ღიდად შეუენიერსა სახელსა შენსა, მაჲისა და/მისა
და წმიდისა სულისა აჲ და.
- 25 დიაკონმან: რაოდენნი კათაქუმეველნი ხართ, განვედით. კათა-
ქუმეველნი განვე(დით), რაოდენნი კათაქუმეველნი ხართ, განვე-
დით. ნუ ვინ კათაქუმეველთაგანი, არამედ რაოდენნი მორწმუნენი
ხართ, მშუდობით უფლისა მიმართ ვილო.
ერმან: კურიელესონ.

[მორწმუნეთა წირვა]

- 30 9 ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ პირველი. მღელმან შემდგომად სა-
ნაწილისა განმარტებისა: /შენ, უფალო, გჳჩუენე ჩუენ „დიდი“ ესე
ცხორებისა საიდუმლოჲ^{5*}. შენ ღირს-მყვენ ჩუენ, გლაზაკნი და
ულირსნი მონანი შენნი, ყოფად მსახურად წმიდასა შენსა საკურ-
თხეველსა. შენ ღირს-მყვენ ჩუენ ძალითა წმიდისა სულისა შენისა-
- 35 თაჲ^{6*} მსახურებასა ამას^{7*}, რაჲთა დაუშველად ვდგეთ წინაშე წმი-
დისა ღიდებისა შენისა^{8*} და შევეწიროთ შენდა „მსხუერპლი ქები-
საჲ“^{9*}, რამეთუ/შენ ხარ, რომელი „შეიქმ ყოველსა ყოველთა თა-
ნა“^{10*}. მოგუეც, უფალო, ცოდვათა ჩუენთათჳს და ერისა უმეცრე-
ბისათჳს სათნოყოფად მსხუერპლი ესე^{11*} ჩუენი და შეწირულ^{12*}
წინაშე შენსა.

1* ჟს. 2,4; ჟს. 112,5. 2* ზღრ. მთ. 11,30. 3* ტიტ. 3,5. 4* ზღრ. კოლ. 1,10, ი. 17,3.
5* I ტიმ. 3,16. 6* ზღრ. II კორ. 3,6; რომ. 15,13. 7* ზღრ. II კორ. 4,1; I ტიმ. 1,12.
8* ზღრ. დან. 3,53; სიბრ. სოლ. 9,10; იუდა 24. 9* ებრ. 13,15. 10* I კორ. 12,6. 11* ზღრ.
ფილპ. 4,18. 12* ზღრ. რომ. 15,16; I პეტ. 2,5.

10	დიაკონმან: შეგუეწიე, გუაცხოვნენ.	
	ერმან: კკრიელესონ.	
	დიაკონმან: სიბრძნით.	
	მღვდელმან ამაღლებაჲ: რამეთუ გშუენის ყოველივე დიდებაჲ,	
	პატივი ¹ და თაყუანისცემაჲ მამისა და ძისა და წმიდისა სული.	5
	ერმან: ამენ.	
	დიაკონმან: მერმეცა და მარადის მშე/ღობით უფლისა მიმართ.	v
	და თუ გინდენ, სხუანიცა კუერექსნი: ზეცითგარდამო.	
	ქსნად ჩუენდა.	
	და ყოველათათს.	10
	მღვდელმან ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ ბ.: ღმერთო, რომელმან მო-	
	გუზედენ „წყალობითა და მოწყალებითა“ ² სიმაბლესა ზედა ჩუ-	
	ენსა, რომელმან დამადგინენ ჩუენ, გლახაკნი და ცოდვილნი და	
	უღირსნი მონანი შენნი, წინაჲ წმიდისა დიდებისა“ ³ შენისა მსა-	18
	ხურად წმიდასა შენსა საყურთხეველსა, /შენ განმადლოერენ ჩუენ	15
	ძალითა წმიდისა შენისა სულისაჲთა ⁴ მსახურებასა ამას ⁵ და	
	მომეც ჩუენ სიტყუაჲ აღებასა პირისა ჩუენისასა ⁶ ზადად მაღლისა	
	წმიდისა შენისა სულისასა ამას ზედა, რომელი-ესე წინა-დაეგების	
	ძლუენი.	
	დიაკონმან: შეგუეწიე, გუაცხოვნენ.	20
	ერმან: კკრიელესონ.	
	დიაკონმან: სიბრძნით.	
	მღვდელმან ამაღლებაჲ: რაჲთა ძლიერებითა შენითა ყოვლადეე	
	დაცუელნი შენდა დიდებასა/შეესწირაეთ მამისა და ძისა და წმი-	v
	დისა.	25
	ერმან: ამენ.	
	(დიდი შესლვა)	
	11 და იწყოს ერმან: „რომელნი ჭერობინთა საიდუმლო...“	
	მღვდელი რაჲჲს სიწმიდესა შემოიყვანებდეს, ამას ლოცვასა	
	ოტყოდის: არაჲინ არს ღირს, რომელი შეკრულ არს კორციელთა-	30
	გან „გულისთქუმათა და გემოთა“ ⁷ , წარდგომად გინა მიახლებად	
	ანუ მსახურებად შენდა, „მეუფეო დიდებისაო“ ⁸ , რამეთუ/მსახუ-	19
	რებაჲ შენი დიდ არს და საშინელ და ზეცისა ძალთაგანცა ⁹ . არამედ	
	აუტაცხელითა კაცთმოყუარებითა შენითა უქცეველად და გამო-	
	უთქუმელად იქმენ კაც და მღვდელმოდურად ჩუენდა გამოშჩინდ	35
	და მსახურებაჲ უსისხლოისა მსხუერპლისა და შეწირვაჲ მომეც	
	ჩუენ, ვითარცა მეუფემან ყოველთამან ¹⁰ . რამეთუ შენ უფლებ ¹¹	
	ცასა და ქუეყანასა, რომელი საყდართა ჭერო/ბინთა ზედა მჟღო-	v
	მარე ხარ, [რომელი] სერაბინთა უფალი ხარ და „მეუფე ისრა-	
	ელისაჲ“ ¹¹ , რომელი მხოლოჲ „წმიდა ხარ და წმიდათა შინა გა-	40
	ნისუენებ“ ¹² . შენ გევედრები მხოლოსა. სახიერსა და ქველისმოქ-	

24 ლაცეოლნი.

1* შტრ. ფს. 64,2; I ტიმ. 1,17. 2* ფს. 102,4. 3* იოდა 24; შტრ. დან 3,53; სიმბ. სოლ. 9,10. 4* შტრ. ლ. 4,14; რომ. 15,13. 5* II კორ. 4,1; I ტიმ. 1,12. 6* ეფ. 6,19. 7* ტიტ. 3,3; შტრ. I პეტ. 2,11. 8* ფს. 23,7. 9* შტრ. რომ. 5,8. 10* შტრ. I ნებე. 29,11. 11* სოფონ. 3,15; ი. 1,49. 12* ეს. 57,15.

* უნდა იყოს: „...ზეცისა ძალთაგანცა მიუახლებელ“. შტრ. დღანი: *ταῖς ἐπουρανίαις θεσπέσιον ἱερότιστον*.

- მედსა ღმერთსა: „მოიხილე ჩემ ზედა“^{1*}, ცოდვილსა ამას და უკმარ-
 20 სა მონასა შენსა?*, და ღირს-მყავ^{2*} მე, ძალითა წმიდისა სულისა შე-
 ნისაჲთა^{3*} შემოსილი, მღვდლობისა მადლითა წარ/დგომად წმიდა-
 5 სა შენსა ამას ტრაპეზსა და შეწირვად წმიდასა შენსა კორცსა და
 სისხლსა. უხრწნელსა და ცხოველსმყოფელსა. რამეთუ შენდა მო-
 ვიდრეჲ ქედსა ჩემსა და გვედრებნი შენ: „ნუ გარემიჭევე პირ-
 10 სა შენსა ჩემგან“^{4*}, „ნუცა შეურაცხ-მყოფ მე ფერჯთა შენთა-
 ვ გან“^{5*}, არამედ ბრძანე შეწირვად შენდა ძღუენი ესე/ჩემ მიერ,
 ცოდვილისა და უკმარისა მონისა შენისა; რამეთუ შენ ხარ, რომე-
 15 ლი შესწირავ და შეიწირვი და შეიწყნარებ და განიყოფვი, ქ რ ის-
 ტე, ღმერთო ჩუენო. და შენდა დიდებასა შეესწირავთ თანა მა-
 მით და სულით წმიდითურთ აწ და მარადის და.
- 12 და შემდგომად სიწმიდისა შემოყვანებისა მღვდელჴან კელ-
 ნი დაიბანნეს და თქუას: „დავიბანნე სიწმიდით კე.
- 15 21 /სმენად კმაჲ ქებისა.
 უფალო, შეეიყუარე შეუენიე.
 ნუ წარსწყმედ უღ.
 რომელთანი კელნი ამათნი ამა.
 ხოლო მე უბიწოებითა ჩემი.
 20 ფერჯნი ჩემნი დადგეს სიწ.“^{7*}.
- 13 და შემდგომად დადგმისა წმიდისა მსხუერპლისა და „რო-
 მელნი ქერობი(ნ)თა“ დასრულებისა ერისაგან, დიაკონჴან თქუ-
 25 ას: აღვასრულოთ ვედრე.
- v წინადაგებულისა ამის/თჴს პატიოსნისა ძღუენისა უფალსა
 ღმერთსა ვევედ.
 წმიდისა ამის სახლი.
 ქსნად ჩუენდა.
 ერჴან: კკრიელეჴსონ.
 და ყოველთათჴს, რომელნი ილოცვენ.
- 30 ლოცვაჲ უამისწირვისაჲ: უფალო ღმერთო ჩუენო, რომელ-
 მან დაგუბადენ ჩუენ და მოგვყვანენ ცხოვრებასა ამას, რომელმან
 გეჩუენე ჩუენ გზაჲ ცხოვრებისაჲ^{8*}, რომელმან მოგუანიჴე ჩუენ ზე-
 ცისა საიდუმლოთა გამოცხადებაჲ, შენ ხარ, რომელმან დამადგინენ
 22 ჩუენ „მსახურებასა ამას“^{9*}/ძალითა წმიდისა სულისა შენისაჲთა^{10*}.
 35 გთნდინ, უფალო, რაჲთა ვიქმნეთ ჩუენ „მსახურ ახლისა შვეულისა
 შენისა“^{11*} მიახლებად წმიდასა შენსა საიდუმლოსა. შემეწყნარენ
 ჩუენ, მღვდმარენი წინაშე წმიდასა შენსა საკურთხეველსა, „მრავ-
 ლითა წყალობითა შენითა“^{12*}, რაჲთა ვიქმნეთ ღირს შეწირვად
 v შენდა სულიერსა ამას და უსისხლოსა მსხუერპ/ლსა^{13*} ჩუენთა
 40 ცოდვათათჴს^{14*} და „ერისა უმეტერებისათჴს“^{15*}, რომელი შეიწირე
 წმიდასა და ზეცისა შენსა დიდებულსა საკურთხეველსა „სულად
 სულნელად“^{16*} და გარდამოგვევლინე ჩუენ მადლი წმიდისა შენისა

1* ფს. 24,16. 2* შტრ. მთ. 25,30; ლ. 17,10. 3* შტრ. II კორ. 3,6. 4* ლ. 4,14; რომ. 15,13. 5* ფს. 142,7. 6* სობრ. სოლ. 9,4. 7* ფს. 25,6—12. 8* შტრ. ფს. 15,10. 9* შტრ. II კორ. 4,1; I ტიმ 1,12. 10* ლ. 4,14; რომ. 15,13. 11* II კორ. 3,6. 12* II ებ. 13,22. 13* შტრ. I პეტ. 2,5. 14* შტრ. ებრ. 5,1. 15* ებრ. 9,7. 16* ეფ. 5,2.

სულისაჲ. მოიხილე ჩუენ ზედა, ღმერთო, და იხილე მსახურებაჲ
ესე ჩუენი და შეიწირე ესე, ვითარცა შეიწირე აბელის ძლუ-
ენი*,/ნოეს მსხუერპლი, აბრაჰამის საყუერთნი², მოსეს
და აჰარონის მღდლობაჲ, სამოელის დასამუდგებელნი³
და ვითარცა შეიწირე წმიდათა შენთა მოციქულთაგან ჰეშმარიტი
იგი მსახურებაჲ, ეგრეთვე კელთაგანცა ჩუენ ცოდვილთაჲსა შეი-
წირე მსხუერპლი ესე სიტკობებითა შენითა⁴, უფალო, რადთა
ლირს-ვიქმნეთ მსახურებად უბრალოდ წმიდასა შენსა საყურთხე-
ველსა და ვიპოვოთ სასყიდელი სარწმუნოთა და გონიერათა მნე-
თაჲ⁵ დღესა მას საშინელსა მიგებისა შენისაჲ⁶ სიმატლით.

დიაკონმან: შეგუეწიე, გუაცხოვნენ.

ღღე ყოველი სრულიად სიწმიდით, მშუდობით და უცოდვე-
ლად უფლისა მიერ ვითხოვოთ.

ერმან: მოგუმაღლე, უფალო.

ანგელოზი მშუდობისაჲ, სარწმუნოჲ/წინამძღუარი და მცველი
სულთა და ჯორცთა ჩუენთაჲ უფლისა.

შენდობაჲ ცოდვათაჲ და მოტევებაჲ უშჯულოებათა ჩუენთაჲ
უფლისა მიერ ვითხოვოთ.

კეთილი და უმჯობესი სულთა ჩუენთაჲ და მშუდობაჲ სოფლი-
საჲ უფლისა მიერ ვითხოვოთ.

ნამეტნავნი ჟამნი ცხოვრებისა ჩუენისანი მშუდობით, სიმატ-
ლით აღსრულებად უფლისა მიერ.

ქრისტეანობით აღსასრული ცხოვრებისა ჩუენისაჲ, უქირვე-
ლი/და ურცხველი, და კეთილი სიტყუსებაჲ წინაშე საშინელსა
საყდარსა ქრისტესა ვითხო.

ყოვლად წმიდაჲ, უზრწნელი, უფროსად კურთხეული ღედო-
ფალი ჩუენი ღმრთისმშობელი და მარადის ქალწული მარიამ,
წმიდაჲ ბასილი და რომლისა წმიდისაჲ იყოს, ყოველთა თანა
წმიდათა მოვიცენნეთ, თავნი ჩუენნი და ყოველი ცხოვრებაჲ ჩუ-
ენი ქრისტესა ღმერთსა.

მღდელმან ამაღლებაჲ: მოწყალებითა მხოლოდშობილისა ძისა
შენისაჲთა, რომლისა თანა კურთხეულ ხარ⁷ ყოვლად წმიდით, სა-
ხიერით და ცხოველს/მყოფელით სულით შენითურთ აწ და მარა-
დის და უკუენითი უც.

ერმან: ამენ.

14 მღდელმან: მშუდობაჲ ყოველთა.

ერმან: სულისა შენისა თ.

დიაკონმან: ვიყუარებ(დ)ით ურთიერთას და თუ უნდეს, ესრეთ
თქუას: სიყუარულით ამბორს-უყოთ ურთიერთას.

15 დიაკონმან: კარნი, კარნი მოხედეთ.

ერმან: გურწამს ერთი ღმერთი, მამაჲ ყოვლი.

(ანაფორა)

16 დიაკონმან: ვდგეთ კეთილად, ვდგეთ შიშით, მოხედეთ წმი-
დასა ამას შესაწირავსა, მშუდობით შეწირულსა.

1* შდრ. ლაბ. 4,4. 2* შდრ. ლაბ. 22,13. 3* I მეფ. 11,15. 4* შდრ. ფს. 118,68. 5* შდრ. ლ. 12,42. 6* შდრ. ოსე. 9,7. 7* ფს. 118,12.

ერმან: წყალობაჲ, მშუდობაჲ, შესაწირავი ქებისაჲ.

v /მღელმან: მადლი უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი და სიყუარული ღმრთისა მამისაჲ და ზიარებაჲ ყოვლად წმიდისა სულისა იყავნ თქუენ ყოველთა თანა^{1*}.

5 ერმან: და სულისა შენისა თანა^{2*}.

მღელმან: ზემცა არიან გულნი თქუენნი^{3*}.

ერმან: გუაქუს უფლისა მიმართ.

მღელმან: მადლი მივსცეთ უფალსა^{4*}.

ერმან: ღირს არს^{5*} და მართალ.

10 მღელმან ლოცვაჲ ესე წართქუას: რომელი ხარ „მეუფე, უფალი“^{6*} ღმერთი, მამაჲ ყოვლისა მპყრობე/ლი, თაყუანისსაცემელი, ღირს არს^{7*}, ვითარცა ჭეშმარიტ არს და მართალ და შუენიერ^{8*}, დიდად შუენიერებაჲ სიწმიდისა შენისაჲ^{9*}, შენდა ქებაჲ, შენდა გალობად, შენდა კურთხევად, შენდა თაყუანისცემად, შენდა მადლობად, შენდა ღიდებისმეტყუელებად მხოლოსა^{10*} ჭეშმარიტსა ღმერთსა და შენდა შეწირვად გულითა შემეუსრვილითა და სულითა დამდაბლებულითა^{11*}/სიტყუერსა ამას მსხუერპლსა^{12*} ჩუენსა; რამეთუ შენ ხარ, რომელმან მოგუანიქე ჩუენ ცნობაჲ შენისა ჭეშმარიტებისაჲ^{13*}.

20 „და ვინ შემძლებელ არს თქუმად ძლიერებათა“^{14*} და „მითხრობად ყოველი საყკრველებათა შენთა“^{15*} ყოველსა ეჟსა და სასმენელყოფად ქებულებათა შენთა^{16*}; უფალო, მეუფეო ყოველთაო^{17*}, „ღმერთო და უფალო ცისა და ქუეყანისა“^{18*} და ყოველთა დაბადებულთა, ხილუ/ლთა და არახილულთაო, რომელი ჰჳი „საყდართა ზედა ღიდებისათა“^{19*} და „ჰხედავ უფსკრულთა“^{20*}, დაუსაბამო, უხილავო, მოუკლებელო, გარეშეუწერელო, აღუტოცელო, „მამაო უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი“^{21*}, „ღიდისა ღმრთისა დამცხოვრისა“^{22*}, სასოფსა ჩუენისაო^{23*}; რომელი-იგის არს

v „ხატი შენისა სახიერებისაჲ“^{24*}, ბეჭედი სწორი სახითა/და მას შინა გუჩუენებს მამასა^{25*}, სიტყუად ცხოველი^{26*}, ღმერთი ჭეშმარიტი^{27*}, პირველ საუკუენთა სიბრძნე^{28*}, ცხოვრებაჲ^{29*}, სიწმიდე, ძალი, „ნათელი ჭეშმარიტი“^{30*}, რომლისა მიერ სულიწმიდაჲ გამოჩნდა, სული ჭეშმარიტებისაჲ^{31*}, შვილებისა^{32*} მადლი, წინდი მერმისა მის მკუდრობისაჲ^{33*}, დასაბამი საუკუენთა მათ კეთილთაჲ, ცხოველსმყოფელი ძალი, წყაროჲ სიწმიდისაჲ, რომლისაგან/ყოველი დაბადებული, მეტყუელი და საცნაური, განძლიერებული შენ გმსახურებს და შენდა სამარადისოსა შესწირავს ღიდებისმეტყუელებასა, რამეთუ ყოველითურთ გმონებს შენ^{34*}. რამეთუ შენ გაქებენ ანგელოზნი^{35*}, მთავარანგელოზნი, საყდარნი, უფლებანი,

1* II კორ. 13,13. 2* შტრ. II ტიმ. 4,22. 3* შტრ. გოდ. 3,41. 4* ივლით. 8,25. 5* შტრ. II თეს. 1,3. 6* იერ. 1,6. 7* შტრ. II თეს. 1,3. 8* შტრ. ფს. 64,2. 9* შტრ. ფს. 144,5. 10* შტრ. ი. 5,44. 11* შტრ. დან. 3,39; ფს. 50,19. 12* შტრ. რომ. 12,1. 13* შტრ. ებრ. 10,26. 14* ფს. 105,2. 15* ფს. 25,7. 16* ფს. 105,2. 17* იობ. 5,8. 18* მ. 11,25. 19* მთ. 19,28. შტრ. დან. 3,53. სობრ. სოლ. 9,10. 20* დან. 3,54. 21* II კორ. 1,3. 22* ტიტ. 2,13. 23* I ტიმ. 1,1. 24* სობრ. სოლ. 7,26. 25* შტრ. ი. 14,8. 26* ებრ. 4,12. 27* ი. 17,3; I კორ. 5,20. 28* შტრ. I კორ. 1,22,30. 29* შტრ. ი. 14,6. 30* ი. 1,9. 31* ი. 14,17. 32* შტრ. რომ. 8,15. 33* ეფ. 1,14. 34* ფს. 118,91. 35* I პეტ. 3,22.

მთავრობანი, კელმწიფებანი¹*, ძალნი და მრავალთუალნი ქერო-
ბინნი. შენ წინაშე დგანან „და/გარემოჲს სერაბინნი, ექუსითა ფრთი-
თა ერთი და ექუსითა ფრთითა ერთი, და ორითა იფარვენ პირთა
მათთა და ორითა ფერკეთა შაითა და ორითა ფრინვენ. ღალადებდეს
მოყუსი მოყუსისა მიმართ“²* დაუცხრომელითა პირითა. დაუღუ-
მებელითა ღმრთისმეტყუელებითა.

მღდელმან/ასამაღლებელი: ძლევისა გალობასა შესწირვენ შენ, 29
საშინელისა ღმრთისა, ძრწოლით ღალადებენ და იტყუნან:

17 ერმან: წმიდა არს, წმიდა არს, წმიდა არს უფალა საბაოთ.
საესე არიან ცანი და ქუეყანაჲ დიდებითა³*. 10

ხოლო თქუან კმითა გრძელად, ვიდრე მღდელი ამას ლოცვასა
დაასრულებდეს.

18 მღდელმან ლოცვაჲ: შემდგომად ამათ სანატრელთა ძალთა
მეუფეო, კაცო/მოყუარეო, და ჩუენცა ცოდვილნი ვკმობთ და
ვიტყუთ: წმიდა ხარ⁴*, ჰეშმარიტად და ყოვლად წმიდა და არა არს
საზომი ღიდად შუენიერებისა სიწმიდისა შენისაჲ⁵* „და ღირს ყო-
ველთა შინა საქმეთა“⁶* შენთა, რამეთუ სიმართლით და მშჯავრითა
ჰეშმარიტითა „მოაწიე ყოველივე ჩუენ ზედა“⁷*; რამეთუ დაჰბადე
კაცი⁸*, მიწაჲ აღიოდ ქუეყანით⁹* და ხატად შენდა¹⁰*, ღმერთო,
პატრი-ეც მას/და ღალადიგე იგი სამოთხესა მას ფუფუნებისასა¹¹*,
უკუდავსა ცხორებასა და საშუებელსა საუკუნეთა კეთილთასა და
ღამარხვად მცნებათა შენთაჲ ამცენ მას, არამედ ურჩ-გეჰმნა შენ,
ჰეშმარიტსა ღმერთსა, რომელმან დაჰბადე იგი, და ცთუნებითა¹²*
გუელისაჲთა მოკუდა იგი თუსითა შეცოდებითა¹³* და ექსორია-
ჰყავ იგი სი/მართლისა საშჯელითა შენითა, ღმერთო, სამოთხით
სოფელსა ამას და მიაქციე იგი ქუეყანად, რომლისაგანცა დაჰბა-
დესა ქ რ ი ს ტ ე ს შენისაჲთა. რამეთუ არა სრულიად უკუნ-აქციე
ღმადებელი შენი, რომელი შეჰქმენ, სახიერ, არცა დაივიწყე ქმნუ-
ლი კელთა შენისაჲ¹⁴*, არამედ მოჰ/ხედენ მას მრაველითა სახითა¹⁵*
მოწყალებითა წყალობისა შენისაჲთა¹⁶*. წინაჲსწარმეტყუელნი მო-
უვლინენ¹⁸* და ჰქმნენ ძალნი წმიდათა შენთა მიერ, რომელნი-იგი
ნათესავით-ნათესავად¹⁹* სათნო-გეყენეს²⁰* შენ. მეტყოდე ჩუენ პი-
რითა წინაჲსწარმეტყუელთა²¹*, მონათა შენთაჲთა, პირველითგანვე
გუაუწყებდი ჩუენ მერმისა მის ყოფისა ცხორებასა; შჯულო/მოიც
შემწედ²²* და ანგელოსნი დაუღვინენ მცეელად. „ხოლო ოდეს მო-
იწია აღსასრული“ ეამთაჲ²³*, „მეტყოდე ჩუენ თავადისა ძისა შე-
ნისა მიერ, რომლისაგან შეჰქმნენ საუკუნენი, რომელი-იგი არს
ბრწყინვალეობაჲ დიდებისა და ხატი ძლიერებისა შენისაჲ, უტკრთვან

1 და ძალნი. შტრ. ორიგინალის *ხუადილე ხა...*

1* შტრ. კოლ. 1,16. 2* ეს. 6,2,3. 3* ეს. 6,3. 4* ეს. 6,3. 5* შტრ. ფს. 144,5. 6* ფს. 144,13 ა. 7* დან. 3,31. 8* შტრ. დაბ. 2,7. 9* იქვე. 10* შტრ. დაბ. 1,27. 11* შტრ. დაბ. 2,15. 3,23,24. 12* შტრ. დაბ. 3,13. 13* შტრ. ეფ. 2,5. 14* შტრ. დაბ. 3,19. 15* შტრ. ფს. 137,8. 16* შტრ. ებრ. 1,1. 17* შტრ. ლ. 1,78. 18* შტრ. II ნეშტ. 36,15. ლ. 1,70. საქ-მე. 3,18. გამოცხ. 10,7. 19* შტრ. ესთ. 9,27. 20* შტრ. დაბ. 5,22. 21* შტრ. ებრ. 1,1,2. 22* შტრ. ეს. 8,20. 23* შტრ. ჯალ. 4,4. ეფ. 1,10.

ყოველნი სიტყვთა ძლიერებისა მისისადათა^{1*}, „არა ნატყუებდ
 32 შეირაცხა/ყოფად სწორად შენდა ღმრთისა“^{2*} და მამისა, არამედ
 ღმერთი, რომელ არს პირველ საუკუნეთაჲ, „ქუეყანასა ზედა გა-
 5 მოიწნდა და კაცთა შორის იქცეოდა“^{3*} და ქალწულისაგან წმიდისა
 განჯორციელდა, „დაიმდაბლა თავი თჳსი და ხატი მონებისაჲ მი-
 10 რილი“^{4*} და თანახატ ექმნა კორცთა ამათ სიმდაბლსა ჩუენისათა,
 რამეთუ ვინაჲთგან „კაცისა მიერ ცოდვაჲ შემოჲდა სოფლად და
 ცოდვისა მიერ სიკუდილი, სათნო-იყო“^{5*} მხოლოდშობილმან შენ-
 15 მან ძემან, რომელი-იგი არს წიაღთა შინა შენთა, ღმრთისა და მა-
 მისათა^{7*}, და „იშვა ღედაკაცისაგან“, წმიდისა ღმრთისმშობელსა
 და მარადის ქალწულისა მ ა რ ი ა მ ი ს გ ა ნ, და „იქმნა იგი შჯულ-
 33 სა ქუეშე“^{8*}/და დასაჯა „ცოდვაჲ კორცითა“^{9*} თჳსითა, რამეთუ
 რომელი-იგი ა დ ა მ ი ს მიერ მოკუდეს, განცხოველდენ ქ რ ი ს-
 15 ტ ე ს შენისა მიერ^{10*}. და იქცეოდა სოფელსა აჲას შინა და მოაწნა
 ბრძანებანი ცხოვრებისანი, განმავორნა ჩუენ საცთურისაგან კერპ-
 თასა და მომიყვანა ჩუენ ცნობად „შენდა, ჳეშმარტისა ღმრთი-
 20 სა“^{11*} და მამისა, და დამბადნა ჩუენ თავისა თჳსი/სა „ერად მოგე-
 ბულად“^{12*}, სამეუფოდ სამღვდლოდ, ერად წმიდად^{13*} და განმბანნა
 ჩუენ წყლითა^{14*} და წმიდა-მყვნა ჩუენ სულითა წმიდითა,^{15*} მისცა
 თავი თჳსი ნაცვალად^{16*} სიკუდილად, რომლისაგან „შეპყრობილ
 34 ვიყვენით“^{17*}, „განსყიდულნი ცოდვისაგან“^{18*}, და შთაჲდა ჳუარისა
 მიერ ჳოჯოხეთად, „რამეთუ აღასრულოს თავით თჳსით ყოველი“^{19*},
 დაჰსენნა საღმობანი სიკუდილისანი^{20*} და აღდგა მესამესა ღღე-
 25 სა^{21*} და გზა-უყო ყოველთა კორციელთა მკუდრეთით აღდგომაჲ.
 „ვითარ-იგი ვერ შესაძლებელ იყო“^{22*} პყრობად ხრწნილებისაგან
 წინამძღუარი იგი ცხოვრებისა^{23*}, იქმნა დასაბამ დაძინებულთა^{24*},
 30 „პირამშო მკუდრეთით აღდგომისა“^{25*}/რამეთუ იყოს თავადი იგი ყოვე-
 ლად ყოველსა შინა მთავარ. და აღვიდა ზეცად და „დაჯდა მარ-
 ჳუენით ღიღებისა შენისა მაღალთა შინა“^{26*}, რომელი-იგი მოს-
 ლეად^{27*} არს „თითოეულისა მიგებად საქმეთა მათთაებრ“^{28*}. ზოლო
 დამიტევა ჩუენ მოსაჳსენებულად ცხოვრებისა ვნებისა მისისათჳს
 35 ესე, რომელი წინადაგებულ არს მისისა მისებრ მცნებისა. რამეთუ
 ეგულ/ებოდა რაჲ განსლვაჲ ნებისთსა მას და „ღიღებულსა“ და
 ცხოველსმოფელსა მისსა „სიკუდილსა“^{29*}, „ღამესა მას, რომელსა
 მისცემდა“ იგი თავსა თჳსსა სოფლისა ცხოვრებისათჳს, მოიღო პუ-
 35 რი^{30*} წმიდათა მისთა ზედა და უხრწნელთა კელთა და გიჩუენა
 შენ, ღმერთსა და მამასა, „გმადლობდა“^{31*}, აკურთხა, განწმიდა.
 განტეხა^{32*}.

1* შდრ. ებრ. 1,2,3. 2* ფილიპ. 2,6. 3* ბარ. 3,38. 4* შდრ. ფილიპ. 2,7. 5* შდრ. ფი-
 ლიპ. 3,21. რომ. 8,29. 6* რომ. 5,12. 7* შდრ. ი. 1,18. 8* გალ. 4,4. 9* რომ. 8,3. 10* შდრ.
 I კორ. 15,22. 11* შდრ. კოლ. 1,10. ი. 17,3. 12* შდრ. ტიტ. 2,14. 13* I პეტ. 2,9. 14* შდრ.
 ეფ. 5,26. 15* შდრ. რომ. 15,16. 16* შდრ. მთ. 16,26. I ტიმ. 2,6. 17* რომ. 7,6. 18* რომ.
 7,14. 19* ეფ. 4,10. 20* შდრ. საქმე. 2,24. 21* I კორ. 15,4. შდრ. საქმე. 3,15. 22* საქმე.
 2,24. 23* საქმე. 3,15. 24* I კორ. 15,20. 25* კოლ. 1,18. 26* ებრ. 1,3. 27* შდრ. მთ. 24,50.
 28* რომ. 2,6. შდრ. საქმე. 17,31. 29* IV ძაჲ. 10,1. 30* I კორ. 11,23. 31* მთ. 26,26. შდრ.
 ლ. 22,19. I კორ. 11,23,24. 32* იქვე.

ამაღლებამ: „მისცა იგი“ წმიდათა მისთა მოწაფეთა“^{1*}/და მო-
ციქულთა და პრქუა:²* „მიიღეთ და ჰამეთ, ესე არს ჯორცი ჩუპა
თქუენთეს განტეხილი“³* „ძისატევებელად ცოდუთა“^{4*}.

ერმან: ამენ.

მღელმან ლოცვამ: ეგრეთვე მსგავსად სასუმელინ* ნაყო-
ფისაგან ვენაქისა „მოილო“, განზავა, „გმადლობდა“⁵*, აკურთსა.
განწმიდა, „მისცა იგი“ წმიდათა მისთა მოწაფეთა მოციქულთა“⁶*, და
პრქუა მათ.

ასამაღლებელი:/[. . .]*

19 [. . .] ესწირავთ ყოვლადე და ყოველთათეს.

ერმან: შენ გიგალობთ, შენ გაკურთხევთ, შენ გმადლობთ,
უფალო, და გვედერებით შენ, ღმერთო ჩუენო.

(ძლენის კურთხევა)

20 მღელმან ლოცვამ: ამისთეს, მეუფეო ყოვლად წმიდაო, და
ჩუენცა ცოდვილი და უღირსნი მონანი შენნი, რომელნი ღირს-
ვიქმნენით მსახურებად წმიდასა შენსა საკურთხეველსა არა თუ
„სიმართლისა ჩუენისა/თეს“⁸*, რამეთუ არარამ გექმნიეს კეთილი
ქუეყანასა ზედა, არამედ „წყალობისა და მოწყალებისა შენი-
სათეს“⁹*, რომელი-იგი მოჰფინე მდიდრად ჩუენ ზედა, ვეადრებთ
მიახლებად წმიდასა შენსა საკურთხეველსა და წინადაგებულსა ნაც-
ვალსა, სახესა წმიდისა ჯორცისა და სისხლისა ქრისტეს შენი-
სასა. შენ გვედერებით და შენ გლოცავთ, წმიდაო წმიდათაო, სათნო-
ი/ყავ შენითა სახიერებითა მოსვლად „სული შენი ყოვლად წმი-
და“^{10*} ჩუენ ზედა და წინამდებარესა ამას ძლენსა ზედა და
აკურთხეთ ესე და განწმიდეთ და გამოაჩინეთ.

და აღემართოს მღელმე, ჭუარი დასწეროს პურსა და თქუას:
და ყავ პური ესე პატროსან ჯორც უფლისა და ღმრთისა და მა-
ცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა.

ღიკონმან: ამენ.

ბარძიმსა ჭუარი/დასწეროს და თქუას: და სასუმელი ესე პა-
ტროსანი სისხლ უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა
იესუ ქრისტესა.

ღიკონმან: ამენ.

ორსავე ბარძიმ-ფეშხუმსა ჭუარი დასწეროს და თქუას: რო-
მელი-იგი დაითხია^{11*} „სოფლისა ცხოვრებისათეს“^{12*}.

ღიკონმან: ამენ.

მღელმე კეთილად მოდრკეს და ესე ლოცვამ წართქუას: ხო-
ლო ჩუენ ყოველნი, ერთისაგან პურისა და სასუმლისა/მომღებელ-
ნი^{13*}, შიგუაერთენ ურთიერთას ერთისა სულსა წმიდისა ზიარე-

1* იქვე. 2* შდრ. მთ. 26,26. მრ. 14,24. ლ. 22,15. I კორ. 11,24. 3* I კორ. 11,24.
4* მთ. 26,28. 5* I კორ. 11,25. 6* მთ. 26,26,27. ლ. 22,19. I კორ. 11,24. 7* შდრ. იქვე.
8* დან. 9,18. შდრ. ტიტ. 3,5. 9* შდრ. იქვე. 10* შდრ. საქმე. 19,6. 11* შდრ. მთ. 26,28.
12* ი. 6,51. 13* შდრ. I კორ. 10,17.

* აქედან ტექსტს აკლია ორი გვარდა.

- ბად^{1*}. ნუცა ერთსა ვის ჩუენგანსა დასაშველად^{2*} ანუ დაშვილებით ჰყოფ მოღებად წმიდასა კორცსა და სისხლსა ქ რ ი ს ტ ე ს შენისასა, არამედ რაიმთა ეპოვით მადლი^{3*} და წყალობაჲ ყოველთა თანა „წმიდათა, რომელნი საუკუნითგან“^{4*} სათნო-გეყენეს შენ — პირველნი მამანი, მამადმთავარნი, /წინაჲსწარმეტყუელნი, მოციქულნი, ქადაგნი, მახარებელნი, მოწამენი, აღმსარებელნი, მოძღუარნი და ყოველნი სულნი მართალნი, რომელნი სარწმუნოებით აღსრულებულ არიან^{5*}. გიხაროდენ, მიმადლებულო, უფალ^{6*} შენ თანა.
- აჲაღლებაჲ: უმეტესად ყოვლად წმიდაჲ, უხრწნელი, უფრო-
 10 მსად კურთხეული დედოფალი ჩუენი ღმრთისმშობელი და მარადის ქალწული მ ა რ ი ა მ.
- 39 წმიდანი და ზეცისა ძალნი, წმიდაჲ და დიდებული/წინამორბედი, წინაჲსწარმეტყუელი და ნათლისმცემელი იო ვ ა ნ ე, წმიდანი და ყოვლად ქებულნი მოციქულნი, აჲა წმიდანი მოიკსენებთან და მის დღისაჲ სახელით, რომლისა საკსენებელსა აღვასრულებთ, და ყოველნი წმიდანი შენნი, რომელთა ვედრებითა მოგუხებდენ ჩუენ, ღმერთო, და მოიკსენენ ყოველნი შესუენებულნი სასოებითა აღდგომისა და ცხოვრებისა საუკუნოჲსაჲთა.

(მიცვალბულთა მოსახსენებელი)

- 20 v 21/აჲა შესუენებულნი მოიკსენებთან: მოიკსენე, უფალო, სული გიორგისი თარგმანისაჲ და სული ათანასე მღდელისაჲ და დემეტრე მღდელისაჲ და მათთა კეთილისყოფელთაჲ, მათთა ტომთა და ნათესავთა, და განუსუენე მათ და იგი მიჰხედავს „ნათელი პირისა შენისა“^{6*}.
- 25 40 /შერმეცა გვედრებით შენ, მოიკსენე, უფალო, წმიდაჲ შენი კათოლიკე და სამოციქულოჲ ეკლესიაჲ „კიდითგან ვიდრე კიდემდე სოფლისა“^{7*} და მშუდობით ყავ იგი, რომელი მოიგე პატროსნითა სისხლითა^{8*} ქ რ ი ს ტ ე ს შენისაჲთა და წმიდაჲ სახლი ესე დაამტკიცე „ვიდრე აღსასრულადმდე საუკუნოჲსა“^{9*}.
- 30 v /მოიკსენენ, უფალო, რომელთა ძლენი ესე შემოწირეს და ვიეთთეს და რომელთათჳს შემოწირეს.
- მოიკსენენ, უფალო, ნაყოფის შემოწირველნი და კეთილისყოფელნი წმიდათა შენთა ეკლესიათანი და მომკსენებელნი გლახაკთანი. მიაგე მათ მდიდრად შენი ზეცისა მადლი. მინაიჭე მათ
- 35 41 ნაცვალად ქუეყანისაჲსა — ზეცისაჲ^{10*}, ნაცვალად საწუთ/როჲსა — საუკუნოჲ^{11*}, ნაცვალად განხრწნადისა — უხრწნელი^{12*}.
- მოიკსენენ, უფალო, „რომელნი უდაბნოთა და მთათა და ქუაბთა და ჯურელთა ქუეყანისათა არიან“^{13*}.
- მოიკსენენ, უფალო, რომელნი ქალწულებით და შიშით და მონაზონებითა და კეთილითა მოქალაქობითა იქცევიან.
- 40

23 ნათესაუთა.

1* შტრ. ეფ. 4,3. II კორ. 13,13. 2* შტრ. I კორ. 11,34. 3* შტრ. ებრ. 4,16. 4* ლ. 1,70. 5* შტრ. ებრ. 12,23. 6* ფს. 4,7. 7* ფს. 71,8. 8* შტრ. საქმე. 20,28. I პეტ. 1,19. 9* შტრ. 28,20. 10* შტრ. ი. 3,12. 11* შტრ. II კორ. 4,18. 12* შტრ. I კორ. 9,25. 13* ებრ. 11,38.

მოიკსენენ, უფალო, ღმრთისმსახურნი და მორწმუნენი ჩუ-
ენნი/მეფენი, რომელნი განამართლენ მეფობად ქუეყანასა ზედა¹.
საპურველითა ქეშმარიტებისაჲთა, „საპურველითა სათნოებისაჲთა“
გვრგვინოსან-ყვენი²* იგინი, აგრილობდი თავთა მათთა ღლესა ბრძო-
ლისასა³*, განაძლიერენ მკლავნი მათნი⁴*, აღამაღლენ მარჯუენაჲ
მათი⁵*, დაამტკიცე მეფობაჲ მათი და დაუმორჩილენ⁶* მათ ყო-
ველნი ბარბაროზნი წარმართნი, რომელ [...]*.

/ [...] აღავსენ ყოვლითა კეთილითა⁷*. მეუღლებად მათი მშუდო-
ბით და ერთობით დაიცვე, ჩიჴლნი განზარდენ, ჰაბუენი განსწავ-
ლენ, ბერნი განაძლიერენ, სულმოკლეა ნუგეშანის-ეც⁸*, განზნე-
ულნი შეკრიბენ⁹*, შეცთომილნი მოაქციენ და შეაერთენ წმიდასა
შენსა კათოლიკე და სამოციქულო ეკლესიასა. რომელნი/შეპყრობილ
არიან სულთაგან არაწმიდათა¹⁰*, განათავისუფლენ, მენავეთა თანა-
მავალ ექმენ, მოგზაურთა თანამოგზაურ ექმენ, ქურდთა შეეწიე,
ობოლნი შეიწყალენ, ტყუენი იკსენ, სნეულნი განკურნენ და რო-
მელნი სამშჯავროსა და საპყრობილესა და კრულებასა და ექსორი-
ობასა და მწარესა მონებასა და ყოველსა ჰირსა/და ორგასა და იწ-
როებასა შინა არიან, გამოიკსენენ, უფალო. მოიკსენენ, უფალო,
ყოველნი, რომელნი ევედრებიან შენსა დიდსა მოწყალებასა და
რომელთა უყუართ ჩუენ და რომელნი გუძელობენ და რომელთა-
იგი მამცნეს ჩუენ, უღირსთა ამათ, ლოცვაჲ მათთჳს.

და ყოვლისა ერისა შენისათჳს მოიკსენენ უფალო, ღმერთო ჩუ-
ენო, და ყოველთა ზედა მიჰფინე მდიდრად/წყალობად შენი, ყოველ-
თა მიჰმადლე საცხოვრებელად თხოვად. და რომელნი ჩუენ არა მოვი-
კსენენით უმეცრებით, გინა დავიწყებით, გინა სიმრავლითა სახელ-
თაჲთა, შენ მოიკსენენ, ღმერთო, რომელმან იცი თვთეულისა ჰასაკი
და სახელები, რომელმან უწყნი თვთეულნი მუცლითგან დედისა მა-
თისაჲთ. რამეთუ შენ ხარ, უფალო, შემწე შეუწყვენელთაჲ და/სასოჲ
უსასოთაჲ¹¹*. რომელი ჰირვეულთა ცხოვრებაჲ ხარ, რომელი მენავე-
თა ნათესაყუდელი ხარ. რომელი სნეულთა მკურნალი ხარ, შენ ყოვე-
ლადე ყოველთა ექმენ შემწე, რომელმან უწყი თვთეულისა თხოვად,
სახლი და საცმარა მისი.

იკსენ, უფალო, ქალაქი ესე ჩუენი და ყოველნი ქალაქნი და
სოფელნი სიყმილისაგან, ოკრებისა, ძრვისა, დანთქმისა/ცეცხლისა-
გან და მახულისა და ზედამარბეველთაგან უცხო თესლთა და მო-
ყუარეთა ბრძოლისათა.

პირველად მოიკსენე, უფალო, მთავარეპისკოპოსი ჩუენი ხა-
ხელით, რომელი მოანიჴე წმიდათა შენთა ეკლესიათა მშუდობით,
ცოცხლებით, პატიოსნად, სიმრთელით, ღლეგრძელებით, მართლ-
მადიდებლობით და მართლგამომეტყუელებით „სიტყუისა/მასი შენი-
სა ქეშმარიტებისაჲთა“¹²*.

1* შტრ. II ნეტ. 22,12. 2* ჟს. 5,13. 3* შტრ. ჟს. 139,8. 4* შტრ. ეზეკ. 30,25. 5* ჟს. 88,14. 6* შტრ. ჟს. 46,4. 7* შტრ. იგაე. 8,21. რიცხ. 6,11. 8* შტრ. I თეს. 5,14. 9* შტრ. ჟს. 105,47. 10* ლ. 6,18. 11* შტრ. იელთ. 9,16. 12* II ტიმ. 2,15.

* ჩვენნი ეარაუდით აქედან ხელნაწერს აკლავ ერთგულად.

22 მოსახსენებელი ცოცხალთაჲ. დიაკონმან დიბტუჰაჲ ცოცხალთაჲ თქუას: მოიკსენე, უფალო, საბა, არსენი და შეუენდვენ ყოველი შეცოდებანი მათნი.

5 მღღელმან: მოიკსენე, უფალო, ყოველნი ეპისკოპოსნი, მართლ-
 7 მადიდებელნი და მართლგამომეტყუელნი, „სიტყუასა/მას შენისა ჳემართებისასა“^{1*}.

მოიკსენე, უფალო, „მრავლითა მოწყალებითა შეხათა“^{2*} ჩე-
 10 მაია ესე უღირსებაჲ. შემინდვენ მე ყოველნი შეცოდებანი, ნებ-
 სითნი და უნებლიეთნი, და ნუ ჩემთა ცოდვათათჳს დააყენებ მდ-
 ლსა წმიდისა სულისა შენისასა წინამდებარისა ამის ძღუნისაგან.

მოიკსენე, უფალო, ზუცესნი და ქრისტესმიერ დიაკონნი და
 46 ყოველნი სამღელ/ონი წესნი და ნუცა ერთსა ვის ჩუენგანსა არ-
 ცხუენ, რომელნი გარემოჲს დგანან წმიდასა შენსა საკურთხეველ-
 15 საჲ^{3*}. მოგუხედენ ჩუენ „სიტკბოებითა შენითა“, უფალო. გამო-
 გჩნდი ჩუენ მრავლითა შენითა წყალობითა, შეზავებულნი და სარ-
 გებელისა ჰაერნი ჩუენ მოგუანიჲენ, წჳმად მშუდობისაჲ ქუეყანასა

7 ნაყოფიერებად/მოჰმადლე. აკურთხე „გვრგვნი წელიწდისაჲ სიტ-
 20 კბოებითა შენითა“^{5*}, დააცხრე განხეთქილებაჲ ეკლესიათაჲ, დაშ-
 რიტენ აღძრვანი წარმართთანი, მწვალებელთა წინააღდგომაჲ
 მსწრაფლ დაარღუე „ძალითა“ წმიდისა შენისა სულისაჲთა^{6*}. და

47 ჩუენ ყოველნი შეგვწყნარენ სასუფეველსა შენსა, ძედ ნათლისა/და
 ძედ დღისაღ^{7*} გამოგუანიჩენ, შეხი მშუდობაჲ და შენი სიყუარუ-
 25 ლი მოგუანიჲე ჩუენ, უფალო, „ღმერთო ჩუენო“, რამეთუ ყოვე-
 ლი მომაგე ჩუენ“^{8*}.

ასამაღლებელი: და მომეც ჩუენ „ერთითა პირითა“^{9*} და „ერ-
 თითა გულითა“^{10*} დიდებად და გალობად ყოვლად პატიოსანსა და
 დიდად შეუნიერსა სახელსა შენსა მამისა და ძისა და წმიდისა სუ-
 30 ლისა აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

7 /მღღელმან ასამაღლებელი: და იყავნ წყალობაჲ^{11*} „ღიდისა
 ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი“^{12*}
 თქუენ ყოველთა თანა^{13*}.

ერმან: და სულისა შენისა თანა^{14*}.

35 23 დიაკონმან: ყოველნი წმიდანი მოიკსენენეთ. პერმეცა და
 მარადის მშუდობით უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან: კურიელგასონ.

შეწირულისა ამისთჳს და განწმედილისა პატიოსნისა ძღუნისა

48 უფალსა ღმერთსა ჩუენსა ვევედრნეთ.

40 რაჲთა კაცთმოყუარემან ღმერთმან, რომელმან შეიწირა ესე

1* II ტომ. 2,15. 2* ფს. 50,3. 3* ფს. 25,6. 4* ფს. 105,5. 118,68. 5* ფს. 64,12. 6* ლ. 4,14. 7* I თეს. 5,5. 8* ეს. 26,12. 9* რომ. 15,6. 10* საქმე. 4,32. 11* შდრ. II ი. 3. 12* ტიტ. 2,13. 13* შდრ. ფილპ. 4,9. 14* II ტომ. 4,22.

წმიდასა და ზეცისა საცნაურსა საკურთხეველსა მისსა სულად სულ-
ნელად, უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან: კურიელემსონ.

გარდამოგველ(ინ)ოს ჩუენ მადლი და ნიჭი სულისა წმიდისაჲ,
უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან: კურიელემსონ.

ქსნად ჩუენდა ყოვლისა ჰირისა, რისხვისა და იწრო.

და ყოველთათჳს, რომელნი ითხოვენ უფლისაგან შეწ.

/მღელმან ესე ლოცვაჲ: „ღმერთო ჩუენო, ღმერთო განმა-

ცხოველებელო“^{1*}, შენ ჩუენ გუასწავე მადლობაჲ შენი ღირსად

ქველისმოქმედებათა შენთა, რომელნი ჰყვენ^{2*} და იქმ ჩუენ თანა.

შენ ხარ ღმერთი ჩუენი, რომელმან შეიწირე ძლეუნი ესე, „განმა-

წმიდენ ჩუენ ყოვლისაგან შეგინებისა კორცთაჲსა და სულთაჲსა“^{3*}

და მასწავენ ჩუენ აღსრულებად სიწმიდე/შიშითა შენითა“^{4*}, რაჲთა

წმიდითა მოწმობითა გონებისა^{5*} ჩუენისაჲთა შევიწყნაროთ ნაწი-

ლი სიწმიდეთა შენთაჲ და შევერთნეთ წმიდასა კორცსა და სისწლ-

სა ქ რ ი ს ტ ე ს შენისაჲსა. და შე-რაჲ-ვიწყნარნეთ ივინი ღირსად,

გუაქუნდეს ქ რ ი ს ტ ე დამკვდრებულად გულთა შინა^{6*} ჩუენთა

და ვიქმნნეთ ტაძარ ყოვლად წმიდისა სულისა შენისა^{7*}.

ჰე, ღმერთო ჩუენო^{8*}, და/ნუცა ერთსა ვის ჩუენგანსა თანამდებ-

ჰყოფ შესაძრწუნებელსა ამას და ზეცისა შენსა საიდუმლოსა, ნუ-

ცა უძღურ სულით და კორცით უღირსებით^{9*} მოღებისა მისისათჳს,

არამედ მომეც ჩუენ ვიდრე უკუანაჲსკნელისა ჩუენისა აღმოფშე-

ნეისამდე ღირსებით შეწყნარებად სასოებასა სიწმიდეთა შენთაჲსა

განსანათლებელად^{10*}.

Sin 89 ჰამისწირვამ წმიდისა ბასილი მთავარმაცხოვროსიჲ

(შესაწირავთა წინადაგება)

1 საღიკონეს შინა და-რაჲ-აგოს მღელმან პური იგი შესა-

წირავი ფე[შხუემსა] ზედა, ღიკონმან: უფლისა მიმართ ვილ.

ერმან კურიელემსონი.

მღელმან ჭუარი დასწეროს კორცსა გ და თქუას: „უფალი

სუფეს, შეენიერებაჲ“^{10*}.

დაჰბუროს სისხლსა, ჭუარი დასწეროს გ და თქუას: „შეიმოსა

უფალმან ძალი და გარეშეირტყა“^{11*}.

დაჰბუროს ცაჲ და თქუას: „დაამყარა სოფელი, რაჲთა არაჲ

შეიძრას“^{12*}.

ჭუარი დასწეროს ორსავე/და ესე ლოცვაჲ წართქუას: ღმერ-

თო, ღმერთო ჩუენო^{13*}, რომელმან ზეცისა პურა, საზრდელი ყოვ-

ლისა სოფლისაჲ, უფალი ჩუენი და ღმერთი, ი ე ს უ ქ რ ი ს ტ ე,

* ტექსტი აქ წყდება.

1* ფს. 67,21. 2* შდრ. ტობ. 12,6. 3* II კორ. 7,1. 4* იქვე. 5* II კორ. 1,12. 6* შდრ. ეფ. 3,17. 7* შდრ. I კორ. 6,19. 8* გამოც. 16,7. 9* შდრ. I კორ. 11, 27,30. 10* ფს. 92,1. 11* იქვე. 12* იქვე. 13* ფს. 66,7.

- მოავლინე!¹ მაცხოვრად და მკსნელად და კეთილისმყოფელად და მაკურთხეველად² და განმწმედელად ჩუენდა, შენ აკურთხე წინადაგებული ესე და შეიწირე იგი, ვითარცა ზეცისაჲ, შენსა საკურთხეველსა. მოიკსენენ, ვითარცა სახიერ ხარ და კაცთმოყუარე, რომელთა შემოწირეს და ჩუენ დაუშველად დაგვც/ვენ მღდელობად საღმრთოსა შენსა საიდუმლოსა.
- რამეთუ წმიდა არს და ღიღებულ და ყოვლად პატიოსან და ღიდად შეუენიერ სახელი.
- მღდელმან ჭუარი დასწეროს.
- ღიაკონმან საკუმეველი აკუმოის.
- და შევიდეს მღდელი საკურთხეველად.
- 2 ღიაკონმან თქუას: გუაკურთხენ, უფალო.
- მღდელმან: კურთხეულ არს სუფევეა მამ.
- ერმან: ამენ.
- 15 ღიაკონმან კუერეკსი წართქუას: აემართენით, მშუდ.
- სრულიად ერმან კურიელეგისონი.
- v 3 მღდელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას მოდრეკით:/უფალო ღმერთო³ ჩუენო, რომელი მტკიცე ხარ მიუწდრემელად და ღიღებულ მოუკლებელად, რომელი მოწყალე ხარ აურაცხელად და კაცთმოყუარე გამოუთქუმელად, შენ, უფალო, მსგავსად წყალობისა შენისა, მოიხილე⁴ ჩუენ ზედა და წმიდასა ამას სახლსა ზედა და ყავ ჩუენ თანა მლოცველთა მდიდრად წყალობაჲ შენი და მოწყალებაჲ შენი.
- აღამაღლე: რამეთუ გშუენის⁵ ყოველი ღიღებამ, პატივი, თაყუანისცემაჲ მამისა, ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადისა. ამენ.
- ერმან: ამენ.
- 3 3 თქუან „აკურთხევისი“./დაასრულონ.
- ღიაკონმან თქუას: მერმეცა და მარადის მშუდობით უფლისა.
- 30 ერმან: კურიელეგისონ.
- მღდელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: უფალო ღმერთო ჩუენო, „აცხოენე ერი შენი და აკურთხე სამკდრებელი შენი“⁶ და სავსებაჲ ეკლესიისა შენისაჲ დაიკვე, წმიდა-ყვენ, რომელთა უყუარს შუენიერებაჲ სახლისა შენისაჲ⁷. შენ იგინი უფროჲსად ღიღებულ-ყვენ ღმრთეებისა შენისა ძალითა და „ნუ დამაგდებ“⁸ ჩუენ, „რომელნი გესავეთ შენ“⁹.
- ღიაკონმან თქუას: შეგუეწიენ, გუაცხოენენ.
- ყოვლად წმიდაჲ, უხარწნელი, უფ.
- v /აღამაღლე: რამეთუ შენი არს სიმტკიცე და შენი არს სუფევაჲ, ძალი და ღიღებაჲ მამისა და ძისა და წმიდისა.
- 40 და თქუან „აქებსი“, და-რაჲ-ასრულონ, „აწ და მარადისსა“ ზედა შეუდგინე „მხოლოდშობილი“ და ოდეს დაასრულონ, ღიაკონმან თქუას: მერმეცა შეგუეწიენ.

34 სახელისა. 39 სიმტკიცე.

1* შტრ. გულ. 4.4. საქმე. 3.26. 2* საქმე. 3.26. 3* III მუკ. 8.28. 4* იქვე. 5* შტრ. ფს. 64,21 I ტომ. 1.17. 6* ფს. 27,9. 7* შტრ. ფს. 25,8. 8* ფს. 26,9. 9* ფს. 16,7.

ყოველად წმიდაა, უხრწ.

მღვდელმან ესე წართქუას: რომელმან ზიარნი ესე და შეთქუ-
შულნი* ჩუენ თანა მკმობელთა მომანიჲე ლოცვაჲ, რომელ ორნი და
სამნი კმობენ სახელსა შენსა!*, თხოაჲ მათი მოჰმადლე, აღთქუ/მე-
ლი შენი აწცა მონათა შენთა თხოვაჲ უმჯობესად აღასრულე? და
შომეც ჩუენ ამას საწუთროსა ცნობაჲ შენისა ჰეშმარიტებისაჲ*
და მერმესა მას ცხობებაჲ საუკუნოჲ მოგუანიჲე.

აღამადლე: რამეთუ სახიერ და კაცთმოყუარე ხარ, ღმერთო
ჩუენო, და შენდა დიდებასა შეესწირავთ მამისა და ძისა და წმი-
დისა სულისა.

ერმან: ამენ.

[კ ა თ ა კ მ ე ვ ე ლ თ ა წ ი რ ე ა]

(მცირე შესლვა)

4 და თქუან „მომიქსენე“ დასდებლითა, და-რამ-ასრულონ.
დიაკონმან აიღოს/სახარებაჲ და საცეცხური, მღვდელი უკუანა შე-
ულგეს და მოვიდენ ბჭეთა სამეფოთა.

მღვდელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: მეუფეო, უფალო ღმერთო
ჩუენო, რომელმან განაწესენ ცათა შინა განწყობილებანი და მკედ-
რობანი ანგელოზთანი მსახურებად შენისა დიდებისა, ყუე შესლვასა
ამას ჩუენსა გზავნაჲ წმიდათა ანგელოზთა ყოფად ჩუენ თანა მსა-
ხურებად, ჩუენ თანა დიდებისმეტყუელებად შენისა სახიერებითა.

რამეთუ გშუენისი* ყოველივე დიდებაჲ, პატავი და თაყუანის-
ცებაჲ მამისა და ძისა და.

დიაკონმან თქუას: სიბრძნით, აემართენით.

„მოვედით, თაყუანის-ვსცეთ და შეუვრდეთ მას“⁵. გუაცხო-
ნენ ჩუენ, ძეო ღმრთისაო, რომელი იშუე ქალწულისაგან და ილი-
დები წმიდათა შენთა მიერ. გიგალობთ შენ, ალელუა. ალელუა.

და თქუან ოხითაჲ, რომელიცა დღესა შეეტყუებოდის, „დიდე-
ბაჲ“ და ზედა „ღმრთისმშობლისაჲ“.

ნ დიაკონმან: მშუდლობით უფლისა მიმართ.

ერმან: კერეილეფსონ.

ზეგარდამო მშუდობ.

/მშუდობისათჳს ყოვლისა სოფ.

წმიდისა ამის სახლისათჳს და რომელნი.

მთავარებისკოპოსისა.

ღმრთისმსახურისა და ღმრთიჲ და.

რამთა თანამბრძოლ ექმნეს.

ესნად ჩუენდა ყოვლისაგან ჰირისა.

და ყოველთათჳს. და ვიდრე დიაკონი ამას იტყოდის,

ნ მღვდელმან ესე ლოცვაჲ: უფალო, რომელი წმიდათა შინა გა-

27 ალა, ალა. 32 შვლობ, 37 თანამბრძოლ.

1* შდრ. მთ. 18,20. 2* შდრ. ფს. 19,7; I კორ. 12,7. 3* I ტმ. 2,4; ეპრ. 10,26. 4* შდრ.
ფს. 64,2; I ტმ. 1,17. 5* ფს. 94,6.

* აღდგენილია A და C რედაქციების მხედვით.

6 ნის-უნებ^{1*}. რომელი სამებისა წმიდისა ჯმითა სერაბონთაგან იქება
 და ქერაბინთაგან იდიდები და ყოველთა ზეცისა ძალთაგან თაყუ-
 5 ანის-იცე(მე)ბო, რომელმან არაარსისაგან/არსად მომიყვანენ ყო-
 ველნი^{2*}. რომელმან შეჰქმენ კაცი ხატად შენდა და ზაგავსაღ^{3*} და
 გულისკმისყოფა^{4*} და არა უგულუბელს-ჰყავ შეცოდებითა. არა-
 10 მედ დაფუძნე ცხოვრებისა სინანულსა, რომელმან ღირს-მყვენ
 ჩუენ. გლახანი და უღირსნი მონანი შენნი, ყაჟსა ამას „ღადგომად
 წინაშე დიდებულსა“^{5*} წმიდასა შენსა საკურთხეველსა და თანა-
 15 ვ გუაც შენი თაყუ/ანისცემაჲ და დიდების შეწირვაჲ: შენ, უფალო,
 წერიწირე პირთაგან^{6*} ჩუენ ცოდვილთაჲსა სამებისა წმიდისა გალო-
 ბაჲ და მოგუხედენ ჩუენ სიტკბოებითა შენითა, შემინდვენ ჩუენ
 ყოველნი შეცოდებანი, ნეფს-თნი და უნებლიაჲთნი, განწმიდენ ჩუ-
 20 ენნი სულნი და ჯორცნი და მოგუეც ჩუენ ღირსებით მსახურებად
 შენდა ყოველთა დღეთა ცხოვრებისა ჩუენისათა^{7*}, მეობებითა წმი-
 7 დისა ღმრთისმშობელისაჲთა და ყოველთა „წმიდათა შენთაჲთა, /რო-
 ჳელნი საუკუნითაგან^{8*} სათნო-გეყვებეს ჴენ.

ადამადლე: რამეთუ წმიდა ხარ შენ, ღმერთო ჩუენო, და შენ-
 და დიდებასა შეესწირავთ მამისა, ძისა და წმიდისა სულისა აწ და
 20 მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

და თქუან „წმიდაო ღმერთოჲ“ და შემდგომად „წმიდაო ღმერ-
 25 თოჲსა“ აღვიდეს მღვდელი საყდრად.

ღიაკონმან თქუას: მოჰხედეთ.

მღვდელმან: მშვიდობაჲ ყოველთა.

ერმან: სულისა შენისა თანა.

ღიაკონმან: სიბრძნით.

ფსალმუნი დავითისი.

მოხედეთ.

30 და თქუან ფსალმუნი.

სიბრძნით.

საკითხავი.

სიბრძნით.

V /აღელულა-ფსალმუნი დავითისი.

35 მოჰხედეთ.

ღიაკონმან საკუმეველი აკუმოის და თქუას: სიბრძნით, აემარ-
 თენით და ისმინეთ წმიდისა სახარებისაჲ.

მღვდელმან თავისაგანი.

ღიაკონმან: მოხედეთ.

40 7 შემდგომად სახარებისა ღიაკონმან თქუას: სიბრძნით, აემარ-
 თენით. ვთქუათ ყოველთა: უფალო, შეგეწყალებ ჩუენ.

ყოველთა გულითა და ყოველთა გონებითა ვთქუათ ყოველთა.

იგვიე.

უფალო, ყოველისა მპყრობელო, ღმერთო მამათა ჩუენთაო, გე-
 45 ვერებით. იგვიე.

რომელი მდიდარ ხარ წყალობითა და ქველისმოქმედ მოწყა-
 ლებითა. იგვიე.

30 ა.ლ.

1* ეს. 57. 5. 2* სიბრ. სოლ. 1,14. 3* შტრ. დაბ. 1,26,27. სიბრ. სოლ. 2,23. 4* II ნეშტ. 1,10. 5* იუდა 24. 6* ფს. 8,3. 7* ლ. 1,75. 8* ლ. 1,70.

- /რომელსა არაჲ გნებავს სიკუდილი ცოდვილისაჲ, არამედ მოქცევამ, ცხორებამ, სინანული. იგვიფე. 8
- წმიდისა ამის სახლისათჳს და რომელნი სარწმუნოებით და შიშითა ღმრთისაჲთა შემავალ არიან მას შინა, მათჳს, უფალო, იგვიფე. 5
- მთავარებისკოპოსისა ჩუენისა, პატროსანთა მღდელთა, ქრისტეს მიერ დიაკონთა, ყოვლისა საბრძანებელისა და ერისა მათისათჳს უფლისა მიმართ ე.
- ღმრთისმსახურისა და ღმრთივ დაცუელისა მეფისა ჩუენისა, ყოვლისა პალატისა და მკედართა მისთათჳს უფლისა მიმართ ვილოცოთ. 10
- /რამთა თანამბრძოლ ექმნეს და დაუმორჩილნეს ქუეშე ფერკთა მისთა ყოველნი მტერნი და ბრძოლანი. ▼
- გევედრებით შენ, უფალო, [...].
- ქალაქისა ამისთჳს, ყოველთა ქალაქთა და სოფელთა და წმიდისა ამის ადგილისათჳს, რომელნი სარწმუნოებით დამკვდრებულ არიან მას შინა. 15
- გევედრებით შეზავებისათჳს ჰაერთა, ნაყოფთა კეთილად გაზოღებისა, ქუეყანისა და ჟამთა მშედობისათჳს უფლისა მიმართ.
- /მენავეთა, მოგზაურთა, სნეულთა, მოქმედთა, ტყუეთა კსნისა და მოქცევისა მათისათჳს უფლისა მიმართ. 9 20
- ქსნად ჩუენდა ყოვლისა ჭირისა, რისხვისა და იწროებისა უფლისა.
- და ყოველთათჳს. რომელნი ითხოენ ღმრთისაგან წყალობასა. შეწვენასა და შეწყნარებასა, მათჳს უფლისა მიმართ. 25
- და ერისა მისთჳს აჲა მღგომარისა და რომელნი მოელიან შენმიერსა, უფალო, ზეგარდამო მდიდრად წყალობასა, გევე. იგვიფე.
- შეგუეწოენ, გუაცხოვ/ნენ, ღმერთო, დიდითა წყალობითა შენითა. კაცთმოყუარე უფალო, გევედრებით შენ, ისმინე და შეგეწყალებ ჩუენ. v 30
- ერმან კურიელეხსონი თ.
- მღდელმან ესე ღოცვაჲ კელაპურობით წართქუას: უფალო ღმერთო ჩუენო, აპყრობამ ესე კელთამ ვედრებისა ჩუენისაჲ შეიწირე მონათა შენთაგან და შეგვწყალებ ჩუენ „მრავლითა წყალობითა შენითა“¹ და მოწყალებამ შენი² გარდამოვევლინე ჩუენ ზედა და ყოველსა ერსა შენსა ზედა, რომელნი მოე/ლიან შენმიერსა დიდსა წყალობასა.
- დიაკონმან: მერმეცა ღმრთისმსახურისა და ღმრთივ დაცუელისა მეფისა ჩუენისა, სიმტკიცისა, ძლევისა, ცხორებისა მისისათჳს, რამთა უფალი ღმერთი ჩუენი უმეტესად შეეწიოს და წარუშართოს ყოველსავე ზედა ღმრთისმსახურებასა მისსა და დაუმორჩილნეს ქუეშე ფერკთა მისთა ყოველნი მტერნი და ბრძოლანი. ვედრებით ვთქუათ ყოველთა: უფალო, შეგეწყალებ ჩუენ. 40

21 რისხვისა, იწროებისა.

1* II ეზრ. 13,22. 2* მღრ. ფს. 50,3.

ერმან კურიელეასონი ე.

✓ /დიაკონმან: რამათა მოწყალე, სახიერ და მღვინებელ მექმნეს ჩუენ კაცთმოყუარე ღმერთი ცოდვათა ჩუენთათს და მოგვტეოს ყოველი ცთომად, ნებსითი და უნებლიეთი, და მშვდობისათს ცხო-
5 რებისა და ცოდვათა შენდობისა მამათა ჩუენთა, სახელი, ქრისტეს-
მიერ ძმათა ჩუენთა. ვედრებით ვთქუათ.

11 მოკსენებისა და განსუენებისა სულსა მოძლუართა, მშობელთა,
ძმათა და ყოველთა ქრისტიან/ეთათს და სულნი, რომელ გარდა-
ცელებულ არიან და წმიდასა* ამას ეკლესიასა შემოვედრებულ
10 არიან. სახელ-ხდეც, ვისი გინდეს. ვედრებით ვთქუათ ყოველთა.

კურიელეასონი ე.

მღელმან ერსა ჭუარო დასწეროს.

და თქუას მღელმან: რამეთუ მოწყალე და კაცთმოყუარე ხარ,
15 ღმერთო ჩუენო, და შენდა დიდებასა შეესწირავთ მამისა და ძისა
და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.
ამენ.

ერმან: ამენ.

(კათაქმეველთა განტევება)

8 დიაკონმან: ილოცეთ კათაქმეველთათს.

20 ერმან კურიელეასონი.

✓ /მორწმუნეთა კათაქმეველთათს ვილოცოთ, რამათა უფალმან
იგინიკა შეიწყალნეს.

ერმან კურიელეასონი.

და ასწაოს მათ სიტყუად იგი ჰეშმარიტებისაჲ.

25 და გამოუცხადოს მათ სახარებჲ იგი სიმართლისაჲ.

ერმან კურიელეასონი.

და შეაერთნეს იგინი წმიდასა მისსა კათოლიკე სამოცაქულო
ეკლესიასა.

ერმან კურიელეასონი.

30 აცხოვნენ, შეიწყალენ, დაიცვენ იგინი, ღმერთო, შენითა მად-
ლითა.

კურიელეასონ.

კათაქმეველთა, თავნი თქუენნი უფალსა მოუდრეკენით.

ერმან: შენ, უფალო.

35 12 /მღელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: უფალო ღმერთო ჩუენო,
რომელი წმიდათა შინა განისუენებ, დამკდრებულ ხარი* და ჰხე-
დაე ყოველთა ზედა საქმეთა შენთა, მოიხილე მონათა შენთა ზედა
კათაქმეველთა, რომელთა მოუდრეკიან წინაშე შენსა ქედნი მათ-
ნი; მოეც მათ „სუბუქი უღელი“² და ყვენ იგინი ასო წმიდისა
40 ეკლესიისა შენისა და ღირს-ყვენ იგინი საბანელსა მას ჰეორედ შო-
ბისასა³ მოსატევებელად ცოდვათა და სამოსლად უხრწნელები-
v სა, /რამათა გიცნან შენ, ჰეშმარიტი ღმერთი* ჩუენი.

* წმიდასა ღმრთისა ეკლესიათა შუ და.

1* ფს. 2,4; ფს. 112,5. 2* შდრ. მთ. 11,30. 3* ტიტ. 3,5. 4* შდრ. კოლ. 1,10; ი. 17,3.

მღღელმან აღამაღლოს: რაათა ესენიცა ჩუენ თანა აღიდებდენ
ყოვლად პატიოსანსა და დიდად შეუნიერსა სახელსა შენა, მამისა
და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნიით უკუნი-
სამდე.

ერმან: ამენ.

5

დიაკონმან სანაწილე განმპარტოს და თქუას: რავდენნი კათა-
კუმეველნი ხართ, განვედით. კათაკუმეველნი განვედით, რავდენნი
კათაკუმეველნი ხართ, განვედით. ნუ ვინ კათაკუმეველთაგანი, არა-
მედ რავდენნი მორწმუნენი ვართ, უფლისა მიმართ ვილოცოთ.
კურიელესონ.

10

[მორწმუნეთა წირვა]

9/მღღელმან ესე ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ წართქუას: შენ, 13
უფალო, გჩუენე ჩუენ „ადი“ ესე ცხოვრებისა საიდუპლოჲ^{1*}.
შენ ღირს-მყვენ ჩუენ, გლახაკნი და უღირსნი მონანი შენი, ყოფად
მსახურად წმიდასა შენსა საკუთხეველსა. შენ ღირს-მყვენ ჩუენ 15
ძალითა წმიდისა შენისა სულისაჲთა^{2*} მსახურებასა ამას^{3*}, რაათა
დაუშველად ვდგეთ წინაშე წმიდასა დიდებასა შენსა^{4*}, რაათა შეე-
წიროთ შენდა „მსხუერპლი ქებისაჲ“⁵, რამეთუ შენ ხარ, „რომე-
ლი შეიქმ ყოველსა ყოველთა თანა“^{6*}./მოგუეც, უფალო, ჩუენ v
ცოდებათა ჩუენთათჳს და ერისა უმეტეებისათჳს სათნოყოფად
მსხუერპლი^{7*} ესე და შეწირულ^{8*} წინაშე შენსა. 20

დიაკონმან თქუას: შეგუეწიენ, გუაცხოვენ, შეგუეწყალენ,
დაგუცვენ, ღმერთო, უ.

კურიელესონ.

დიაკონმან: სიბრძნით.

25

მღღელმან აღსამაღლებელი: რამეთუ გჳუენის ყოველივე დი-
დებაჲ, პატივი, თაყუანისცემაჲ მამისა და ძისა და წმიდისა სული-
სა აწ და მარადის და უკუნიით უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

10 დიაკონმან: მერმეცა და მარადის/მშუდობით უფლისა მი- 14 30
მართ.

ზეგარდამო მშუდობისა და ცხოვრებისათჳს სულთა ჩუენთაჲსა
უფლისა.

კურიელესონ.

მშუდობისათჳს ყოვლისა სოფლისა, დამტკიცებისათჳს წმიდა- 35
თა ღმრთისა ეკლესიათა და ყოველთა ერთობისათჳს უფლისა.

კურიელესონ.

წმიდისა ამის სახლისათჳს, რომელნი სარწმუნოებითა და ში-
შითა ღმრთისაჲთა შემაველ არიან მას შინა, უფლისა.

კურიელესონ.

40

25 სიბრძნით+მღღ. 36 ეკლესიათა.

1* შდრ. I ტომ. 3,16. 2* შდრ. II კორ. 3,6. რომ. 15,13. 3* შდრ. II კორ. 4,1. I ტომ. 1,12. 4* შდრ. დან. 3,53; სიბრ. სოლ. 9,10; იუდა 24. 5* ებრ. 13,15. 6* I კორ. 12,6. 7* შდრ. ფილპ. 4,18. 8* შდრ. რომ. 15,16; I პეტ. 2,5.

კსნად ჩუენდა ყოვლისა პირისა.
კერიელესონ.
და ყოველათჳს, რომელნი ითხოვენ.
კერიელესონ.

5 v ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ ბ./:უფალო, რომელმან მოგუხედენ
ჩუენ „წყალობითა და მოწყალებითა“^{1*} სიმდაბლესა ჩუენსა, რომელმან
დამადგინენ ჩუენ, გლახკნი და ცოდვილნი და უღირსნი
მონანი შენნი. წინაჲუ წმოდასა^{2*} შენსა საყურთხეველსა, შენ განმად-
10 ძლიერენ ჩუენ ძალითა წმიდისა შენისა სულისაჲთა^{3*} მსახურებასა
ამას^{4*} და მომეც ჩუენ სიტყუაჲ აღებასა პირისა ჩუენისასა^{5*} სლად
მადლისა შენისა წმიდისა სულისა, რომელი-ესე წინა-ლაიგებვის
ძლუენი.

ღიაკონმან: შეგუეწიენ, გუაცხ.

კერიელესონ.

15 ღიაკონმან: სიბრძნით.

5 15/მღელმან: რაჲთა ძლიერებითა შენითა დაცუელნი ყოველ-
ლადუე შენდა დიდებასა შეესწირვიდეთ მამისა და ძისა და წმი-
დისა სულისა აწ და მარადის და უკუენითი უკუენისამდე.
ერმან: ამენ.

20 (დიდი შესლვა)

11 და თჳჳან: „რომელნი ქერაბინთა“ სიწმიდის შემოჳყვანე-
ბისაჲ.

მღელღი ამას ლოცვასა იტჳოდ: არაჲინ არს ღირს, რომელი
შეკრულ არს კორციელთაგან გულისთქუმათა^{6*}, წარდგომად ანუ
25 მიახლბად შენდა, „მეუფეო დიდებისაო“^{7*}. რამეთუ მსახურებაჲ
v შენი დიდ არს და საშინელ ზეცისა ძალითაგან./არამედ აუარაცხე-
ლითა შენითა კაცთმოყუარებითა უქცეველად და გამოუთქუმელად
იქმენ კაც და მღელღთმოდლურად ჩუენდა გამოშჩნდი და მსახუ-
რებაჲ უსისხლოჲსა მსხუერპლისაჲ მომეც ჩუენ, ვითარცა მეუფე-
30 მან ყოველთამან^{8*}. რამეთუ შენ უფლებ^{9*} ცათა და ქუეყანასა.
რომელი საყდართა ქერაბინთა ზედა მჯდომარე ხარ, რომელი სე-
რაბინთა უფალი ხარ და „მეუფე ისრაელისაჲ“^{10*}, რომელი მხო-
ლოჲ „წმიდა ხარ და წმიდასა შინა განისუენებ“^{11*}. შენ გევედრები
16 მხოლოსა საბაღრსა/და ქველისმოქმედსა: „მოახილე ჩემ ზედა“^{12*}.
35 ცოდვილსა ამას და უკმარსა მონასა შენსა^{13*}, ძალითა წმიდისა შე-
ნისა სულისაჲთა^{14*} შემოსილი, მღელღობისა მადლითა წარდგომად
წმიდასა ამას შენსა ტრაპეზსა და შეწირვად წმიდასა შენსა კორცსა
და სისხლსა. რამეთუ შენდა მოვიდრეკ ქედსა ჩემსა და გევედრები
შენ: „ნუ გარემოიქცევ პირსა შენსა ჩემგან“^{15*} და „ნუ შეუარცხ-
40 v მყოფ მე ფერკთაგან შენთა“^{16*},/არამედ ბრძანე შეწირვად შენდა

3 რწნი.

1* ფს. 102,4. 2* ლუკ. 24; მტ. დან. 3,53; სიბრ. სოლ. 9,10. 3* მტ. ლ. 4,14; რომ. 15,13. 4* II კორ. 4,1; მტ. I ტიბ. 1,12. 5* ფე. 6,19. 6* ტიბ. 3,3; მტ. I პეტ. 2,11. 7* ფს. 23,7. 8* მტ. ობ. 5,8. 9* მტ. I ნეშტ. 29,11. 10* სოფონ. 3,15. 11* ფს. 57,15. 12* ფს. 24,16. 13* მტ. მთ. 25,30; ლ. 17,10. 14* ლ. 4,14; რომ. 15,13. 15* ფს. 142,7. 16* სიბრ. სოლ. 9,4.

ძლენი ესე ჩემ მიერ, ცოდვილისა და უმრწემისა მოხიზა შენისა; რამეთუ შენ ხარ, რომელი შესწირავ და შეიწირავ და შეიწირე და მიეცემი კაცთა, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო და შენდა დიდებაა შეესწირავთ თანა მამით და სულით წმიდითურთ აწ და მარადის და უკუენითი უკუენისამდე. ამენ.

5

12 შემდგომად სიწმიდისა შემოყვანებისა მღელმან კელნი დაიბანეს.

13 დიაკონმან თქუას: აღვასრულოთ ვედრებამ ჩუენი, უფლისა.

კურიელმან.

10

/წინადაგებულისა ამისთჳს პატიოსნისა ძლ(უ)ნისათჳს ყოველნი უფალსა ღმერთსა ვევედრნეთ.

17

კურიელმან.

წმიდისა ამის სახლისათჳს და რომელნი სარწმუნო.

კურიელმან.

15

ქსნად ჩუენდა ყოვლისაგან ჰი.

კურიელმან.

და ყოველათჳს, რომელნი.

მღელმან ესე ღოცვაჲ წ(ართქუას): უფალო ღმერთო ჩუენო,

20

რომელმან დაგუბადენ ჩუენ და მოგყვანენ ჩუენ ცხოვრებასა ამას.

რომელმან მიჩუენე ჩუენ გზად ცხოვრებისაჲ^{1*}, რომელმან მოგუ-

ანიჲ ჩუენ ზეცისა საიდუმლოჲსა გამოცხადებამ, შენ ხარ, რომელმან დამადგინენ ჩუენ „მსახურებასა ამას“^{2*} ძალითა სული-

სა/შენისა წმიდისაჲთა^{3*}. გთნდინ, უფალო, რაჲთა ვიქმნეთ ჩუენ

v

„მსახურ ახალსა შენსა შჯულსა“^{4*}, მსახურად წმიდასა შენსა საი-

25

დუმლოსა. შემეწყნარენ ჩუენ, მიახლებულნი წმიდასა შენსა სა-

კურთხეველსა, „მრავლითა წყალობითა შენიჲა“^{5*}, რაჲთა ღირს-

ვიქმნეთ შეწირვად შენდა სულიერსა ამას და უსისხლოსა მსხუ-

ერპლსა^{6*} ჩუენთა ცოდვათჳს^{7*} და „ერისა უმეცრებისათჳს“^{8*},

30

რომელი შეიწირე წმიდასა და ზეცისა შენსა დიდებულსა საკურ-

თხეველსა/„სულად სულნელად“^{9*} და გარდამოგველინე ჩუენ მად-

18

ლი წმიდისა შენისა სულისაჲ. მოიხილე ჩუენდა, ღმერთო, და იხი-

ლე მსახურებამ ესე ჩუენი და შეიწირე ესე, ვითარცა შეიწირე

აბელის ძლენი^{10*}, ნოვესი მსხუერპლი, აბრაჰამის სა-

კურთხი¹¹, მოსეს და აჰრონის მღელეობამ, სამოელის

35

სიმშველ¹² და ვითარცა შეიწირე წმიდათა შენთა მოციქულთაგან

პეშარიტი იგი მსხუერპლი ესე სიტკბოებითა შენითა^{13*}, უფალო.

/რაჲთა ღირს-ვიქმნეთ მსახურებად უზრალოდ წმიდასა შენსა სა-

v

კურთხეველსა და ეპოთ სასყიდელი სარწმუნოთა და გონიერთა

მნეთაჲ^{14*} დღესა მას საშინელსა მიგებისა შენისასა^{15*} სიმართლით.

8 აღვასრულოთ. 20 მას.

1* შტრ. ფს. 15,10. 2* შტრ. II კორ. 4,1; I ტიმ. 1,12. 3* ლ. 4,14; რომ. 15,13. 4* II კორ. 3,6. 5* II უზრ. 13,22. 6* I პეტ. 2,5. 7* შტრ. ებრ. 5,1. 8* ებრ. 9,7. 9* უფ. 5,2. 10* შტრ. დაბ. 4,4. 11* დაბ. 22,13. 12* I მეთ. 11,5. 13* ფს. 118,68. 14* შტრ. ლ. 12,42. 15* ისე 9,7.

დიაკონმან: შეგუეწინ.

დღე ყოველი სრულიად სიწმიდით, მშუდობით, უცოდველად უფლისა მიერ ვითხოვთ.

მოგუმადლე, უფალო.

5 ანგელოზი მშუდობისაჲ, სარწმუნოჲ წინამძღუარი, მცველი და მფარველი სულთა და კორცთა ჩუენთაჲ უფლისა მიერ ვითხოვთ. მოგუმადლე.

9 შენდობაჲ ცოდვათაჲ და მოტე/ცებაჲ უშჯულოებათა ჩუენთაჲ უფლისა მიერ ვითხოვთ.

10 მოგუმადლე, უფალო.

კეთილი და უმჯობესი დაცვაჲ სულთა და კორცთაჲ ჩუენთაჲ და მშუდობაჲ სოფლისაჲ უფლისა მიერ. იგოვე.

მოგუმადლე.

15 ნამეტნავნი ჟამნი ცხორებისა ჩუენისანი მშუდობით, სიმართლით აღსრულებად უფლისა მიერ ვითხოვთ.

მოგუმადლე.

ქრისტეანობით აღსასრული ცხორებისა ჩუენისაჲ, უპირველი და ურცხველი კეთილი სიტყვსებაჲ წინაშე საშინელსა საყდარსა ქრისტესსა ვით.

20 მოგუმადლე.

v ყოვლად წმიდაჲ, უხრწნელი, უფროჲსად კურთხეული დედოფალი/ჩუენი ღმრთისშობელი, მარადის ქალწული მარიამ, წმიდანი ზეცისა ძალნი, წმიდაჲ იოვანე წინაწარმეტყუელი, წინამორბედი და ნათლისმცემელი, წმიდანი და ყოვლად ქებულნი მოციქულნი, წმიდაჲ ბასილი, წმიდაჲ იოვანე ოქროპირი, ყოველთა თანა წმიდათა მოვიკსენნეთ, თავნი ჩუენნი და ცხორებაჲ ჩუენი ქრისტესა ღმერთსა ჩუენსა შეევძევდროთ.

ერმან: შენ, უფალო.

30 20 მდღელმან მაღლად: მოწყალებითა მხოლოდშობილისა ძისა შენისაჲთა, რომლისა თანა კურთხეულ ხარ!*/ყოვლად წმიდით, სახიერით და ცხოველსყოფელით სულით შენითურთ აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

14 მდღელმან: მშუდობაჲ ყოველთა.

35 ერმან: სულისა შენისა თანა.

დიაკონმან: სიყვარული ვყთ ურთიერთარს. და ამბორს უყონ.

15 დიაკონმან: კარნი, კარნი, მოხედეთ.

ერმან „გურწამსი“ თქუას.

(ანაფორა)

40 16 დიაკონმან შემდგომად „გურწამსისა“ საბურველი აღიპყრას ზღ და თქუას: ვდგეთ კეთილად, ვდგეთ შიშით, მოჰხედეთ წმიდასა ამას შესაწირავსა, მშუდობით შეწირულსა.

18 ურცხველი.
1* ეს. 118,12.

/ერმან: წყალობა, მშედობა, შესაწირავი ქებისა. მღდელმან მალაღ: მადლი უფლისა ჩუენისა იესუ ქრის- ტესი, სიყუარული ღმრთისა მამისა, ზიარება ყოვლად წმი- დისა სულისა იყავნ თქუენ ყოველთა თანა ¹ .*	v
ერმან: და სულისა შენისა თანა ² .* მღდელმან: ზემცა არიან გულნი თქუენნი ³ .*	5
ერმან: გუაქუს უფლისა მიმართ. მღდელმან: მადლი მივსცეთ უფალსა ⁴ .* ერმან: ღირს არს ⁵ * და მართალ.	
მღდელმან ესე ღოცვაჲ წართქუას: რომელი ხარ „მეუფე, უფალი“ ⁶ * ღმერთი, მამამ ყოვლისა მპყრობელი, თაყუანის-ვსცემთ ღირსად ⁷ *, ვითარცა კეშმარიტ არს, მართალ და შუენიერ ⁸ */დიდად შუენიერებაჲ სიწმიდისა შენისაჲ ⁹ *, შენდა ქებად, შენდა გლობად, შენდა კურთხევად, შენდა თაყუანისცემად, შენდა მადლობად, შენდა ღიდებისმეტყუელებად მხოლოსა ¹⁰ * კეშმარიტსა ღმერთსა და შეწირვად გულთა შემუსრვილთა და სულთა დამდაბლე- ბულთა ¹¹ * სიტყუერსა ამას მსხუერპლსა ¹² * ჩუენსა; რამეთუ შენ ხარ, რომელმან მოგუანიკე ჩუენ ცნობაჲ შენისა კეშმარიტები- საჲ ¹³ .*	10 21 15
„და ვინ შემძლებელ არს თქუამდ ძლიერებათა შენთა“ ¹⁴ * და „მიტხრობად ყოველთა საკრველებათა შენთა“ ¹⁵ * ყოველსა ეამ- სა; უფალო, ღმერთო ყოველთა ¹⁶ *, უფალო ცისაო და ქუეყანი- საო ¹⁷ * და ყოვლისა დაბადებულისაო, ხილულთაო და ყოველთა არახილულთაო, რომელი ჰზი „საყდართა ზედა ღიდებისათა“ ¹⁸ * და „ჰხედავ უფსკრულთა“ ¹⁹ *, დაუსაბამო, უხილაო, მოუკაბელო. გარეშეუწერელო, აღუოცელო, „მამაო უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესო“ ²⁰ *, „ღიდისა ღმრთისა და მაცხოვრისა“ ²¹ * „სასო- ქსა ჩუენისაო“ ²² *, რომელი-იგი არს „ხატი შენისა სახიერები- საჲ“ ²³ * და ბეჭედი სწორი სახითა და მას შინა ვჭუენებჲ მამასა ²⁴ *, /სიტყუაჲ ცხოვრებისაჲ ²⁵ *, ღმერთი კეშმარიტი ²⁶ *, ჰირველ საუკუ- ნეთა სიბრძნე ²⁷ *, ცხოვრებაჲ ²⁸ *, სიწმიდე. ძალი, „ნათელი კეშმარი- ტი“ ²⁹ *, რომლისაგან სულიწმიდაჲ გამოჩნდა, კეშმარიტი სული ³⁰ *, შვილებისა ³¹ მადლი, წინდი მერმისა მის მკუდრობისაჲ ³² *, დასაბამი საუკუნეთა მათ კეთილთაჲ, ცხოველსყოფელი ძალი, წყარო იგი სიწმიდისაჲ, რომლისაგან ყოველი დაბადებული, მეტყუელი და საც- ნაური, განძლიერებულნი შენ/გმსახურებენ და შენდა სამარადი- სოსა შესწირვენ ღიდებისმეტყუელებასა, რამეთუ ყოველნი მონანი	20 v 25 22 30 35 v

5 დაჰ-3. 27—28 სასოსასა.

1* II კორ. 13,13. 2* შდრ. II ტიმ. 4,22. 3* შდრ. ვოდ. 3,41. 4* ივლით 8,25. 5* II თეს. 1,3. 6* იერ. 1,6. 7* II თეს. 1,3. 8* ფს. 64,2. 9* ფს. 144,5. 10* ი. 5,44. 11* ღან. 3,39. 12* რომ. 12,1. 13* ებრ. 10,26. 14* ფს. 105,2. 15* ფს. 25,7. 16* შდრ. იოზ. 5,8. 17* მთ. 11,25. 18* მთ. 19,28; შდრ. ღან. 3,55; სობრ. სოლ. 9,10. 19*. ღან. 3,54. 20* II კოო. 1,3. 21* ტიტ. 2,13. 22* I ტიმ. 1,1. 23* სობრ. სოლ. 7,26. 24* შდრ. ი. 14,8. 25* ებრ. 4,12. 26* ი. 17,3. I ი. 5,20. 27* შდრ. I კორ. 1, 22,30. 28* შდრ. ი. 14,6. 29* ი. 1,9. 30* ი. 14,17. 31* შდრ. რომ. 8,15. 32* ეფ. 1,14.

- შენნი არიან^{1*}. რამეთუ შენ გაქებენ ასგელოზნი^{2*}, მთავარანგელოზნი. საყდარნი, უფლებანი, მთავრობანი და კელმწიფებანი^{3*}, ძალნი და მრავალთუალნი ქერაბინნი. შენ წინაშე დგანან „გარემოჲს სერაბინნი ექუსითა ფრთითა, ერთი ორითა იფარვენ პირთა მათსა და ორითა ფრინვენ. ღალადებს მოყუასი მოყუასისა მიმართ⁴ დაუცხრო/მელითა პირითა და დაუღუშებელითა ღმრთიანეტყუელებითა.
- 23 ალაშაღლე: ძლევისა გალობასა შესწირვენ, კმობენ, ღალადებენ და იტყუან⁵.
- 10 17 ერმან თქუას: წმიდა არს, წმიდა არს, წმიდა არს უფალი საბაოთ. საესე არიან ცანი და ქუეყანაჲ დიდებითა მისითან⁶. გუაცხოვნენ ჩუენ, რომელი ხარ მალალთა შინა. კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისაჲთა. გუაცხოვნენ ჩუენ, რომელი ხარ მალალთა შინა.
- 15 18 მდღელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: შემდგომად ნეტარისა
- v ძლიერებისა უფალი, კაცთმოყუარეო/, და ჩუენცა ცოდვილნი ეკმობთ და ვიტყუთ: წმიდა ხარ⁷ და ვითარცა ჰეშმარატად და ყოელად წმიდა, არა არს საზომი დიდად შეუენიერებისა სიწმიდისა შენისაჲ⁸ და „ღირს ყოველთა შინა საქმეთა შენთა“⁹, რამეთუ სიმართლისა საშველი ჰეშმარიტი ყოველთა ზედა მოაწიეს^{10*}; რამეთუ დაჰბადე კაცი^{11*}, მიწაჲ აღილე ქუეყანით^{12*} და ბატად წენდა^{13*}, ღმერთო, პატივ-ეც მას და დაადგინე იგი სამოთხესა ფუ(ფუ)ნები-საჲ^{14*}, უუდაესა ცხოვრებასა და საშუებელსა საუკუნეთა კეთილ-თასა, დამარხვაჲ/მცნებათა შენთაჲ ამცენ მას, არამედ ურჩ-გეჰმნა
- 24 შენ, ჰეშმარიტსა ღმერთსა, რომელმან დაჰბადე იგი, და ცთუნე-ბითა^{15*} გუელისაჲთა მოკულა იგი თჳსითა შეცოდებითა^{16*}, ექუ-სორია-ჰყავ იგი სიმართლისა საშველითა შენითა, ღმერთო, სამო-თხით სოფელსა ამას და მიაქციე იგი ქუეყანად, რომლისაგანცა დაჰბადე^{17*}, და გამგებელ ექმენ მას კელად შობითა ცხოვრებად თავადისა ქრისტე შენისაჲთა. რამეთუ არა სრულიად უკუნ-აქციე
- 30 v დაბადებულნი შენი, რომელი შეჰქმნენ, სახიერ, არცა და(ი)ვიწყე ქმნული კელთა შენთაჲ^{18*}, არამედ მიჰხედენ მას მრავლითა სახი-თა^{19*} წყალობითა და მოწყალებითა შენითა^{20*}. წინაწარმეტყუელნი მოავლინენ^{21*} და ჰქმნენ ძალნი წმიდათა შენთა მიერ ნათესავითი-ნათესავად^{22*}, რომელნი-იგი სათნო-გეყვენს^{23*} შენ. მეტყოლე ჩუენ პირითა მონათა შენთა წინაწარმეტყუელთაჲთა²⁴, პირველვე გუა-უწყებდი ჩუენ მერამისა მის ყოფისა ცხოვრებასა; შჯული მოეც შემწედ^{25*}, ანგელოზნი დაადგინენ მცველად. „ხოლო ოდეს მო-რწია/ალსასრული“ ეამათა^{26*}, „მეტყოლე ჩუენ თავადისა ძისა შე-ნისა შიერ, რომლისაგან შეჰქმნენ საუკუნენი, რომელნი-იგი არს
- 40

3 და ძალნი. შტრ. ორიგინალს ზუსტად აღ... 11 საბალოთ. 31 დავიდაიწყე.

1* ფს. 118,91. 2* I პეტ. 3,22. 3* შტრ. კოლ. 1,16. 4* ეს. 6,2,3. 15* შტრ. ეს. 6,3. 6* ეს. 6,3. 7* ეს. 6,3. 8* შტრ. ფს. 144,5. 9* ფს. 144, 13. 10* დან. 3,31. 11* ღბ. 2,7. 12* იქვე. 13* შტრ. ღბ. 1,27. 14* შტრ. ღბ. 2,15; 3,23,24. 15* I შტრ. ღბ. 3,13. 16* შტრ. ეფ. 2,5. 17* ღბ. 3,19. 18* შტრ. ფს. 137,8. 19* ებრ. 1,1. 20* შტრ. ლ. 1,78. 21* შტრ. II ნეშტ. 36,15; ლ. 1,70. საქმე. 3,18; გამოცხ. 10,7. 22* შტრ. ესთ. 9,27. 23* შტრ. ღბ. 5,22. 24* შტრ. ებრ. 1,1. 25* ეს. 8,20. 26* შტრ. გალ. 4,4; ეფ. 1,10.

გრწყინვალეობა დიდებისა და ხატი ძლიერებისა შენისაჲ, უტურ-
 თან ყოველნი სიტყუთა ძლიერებისა მისისაჲთა^{1*}, „არაჲ ნატა-
 ცებად შეირაცხა ყოფად სწორად შენდა ღმრთისა“^{2*} და მამისა,
 არამედ ღმერთი, რომელ არს პირველ საუკუნოჲ, „ქუეყანასა ზედა
 გამორჩნდა და კაცთა შორის იქცეოდა“^{3*} და ქალწულისაგან წმიდი-
 სა განკორციელდა, „დაიძაბლა/თავი თვისი და ხატი მონებისაჲ
 მიიღო“^{4*} და თანახატ ექმნა კორცთა ამათ სიმდაბლისა ჩუენი-
 სათა, რაჲთა ჩუენ თანახატ მექმნეს ხატსა დიდებისა მისისაჲთა^{5*}.
 ამისთჳს, რამეთუ „კაცისაგან ცოდვაჲ შემოვიდა სოფლად და ცოდ-
 ვისა მიერ სიკუდილი“^{6*}, სათნო-იყო „მხოლოდშობილმან შენმან
 ძემან. რომელი-იგი არს წიაღთა შინა შენთა, ღმრთისა და მამისა-
 თა“^{7*}, და „იძეა იგი ღვთაეცისაგან“, წმიდისა ღმრთაშემშობელისა-
 გან და მარადის ქალწულისა მარია მისიგან, და „ექმნა იგი
 შჭელსა/ქუეშე“^{8*}, დასაჯა „ცოდვაჲ კორციით თვისითა“^{9*}, რა-
 მათა, რომელი-იგი აღამის მიერ მოკუდეს, განცხოდეს
 ქრისტე შენისა მიერ^{10*}. და იქცეოდა სოფელსა ამაჲ შინა,
 მოსცა ბრძანებაჲ ცხოვრებისაჲ, განმარტა ჩუენ საცთურისაგან
 კერპთაჲსა და მომიყვანნა ჩუენ ცნობად „შენდა, ქეშმარიტისა
 ღმრთისა“^{11*} და მამისა, და დამბაღნა ჩუენ თავისა თვისა „ერად
 მოგებულად“^{12*}, „სამეუფოდ სამღვდელოდ, ერად წმიდად“^{13*} და
 განმბანნა ჩუენ წყლითა“^{14*} და წმიდა-მყენა/ჩუენ სულითა წმი-
 დითა^{15*}, მისცა თავი თვისი ნაცვალად^{16*} სიკუდილად, „რომლისა-
 გან შეპყრობილ ვიყუენით“^{17*} „განსყიდულნი ცოდვისაგან“^{18*}, და
 შთაჯდა ჯოჯოხეთად ჭუარისა მიერ, „რაჲთა აღასრულოს თავით
 თვით ყოველი“^{19*} და დაჰცნნა საღმრთანი სიკუდილისანი^{20*} და
 აღდგა მესამესა დღესა^{21*} და გზა ექმნა ყოველთა კორციელთა მკუდ-
 რებით აღდგომისა, „ვითარ-იგი ივერ შესაძლებელ იყო“^{22*} პყრო-
 ბად ხრწნილობისაგან წინამძღუარი იგი ცხოვრებისაჲ^{23*}./და იქ-
 მნა იგი დასაბამ დაძინებულთა^{24*}, „პირშეშო მკუდრეთით“^{25*}, რა-
 მათა იყოს თავადი იგი თავად ყოველთა წინა. და აღვიდა ზეცად და
 „დაჯდა მარჯუენით დიდებისა შენისა მაღალთა შინა“^{26*}, რომელი-
 იგი მოსლვად არს^{27*} „მიგებად თითოეულსა საქმეთა მათთაებრ“^{28*}.
 ხოლო დამიტევა ჩუენ მოსაცხენებლად ცხოვრებისა მისისა ვნე-
 ბისათჳს ესე, რომელ წინადაცებულ არს მისისა მისებრ მცნებისა.
 რამეთუ ეგულებოდა რაჲ განსლვაჲ ნეფსითსა მას და „დიდებულსა“
 და ცხოველსმყოფელსა „სიკუდილისა“^{29*}, „ღამესა მას, რომელსა მ-
 რეცემოდ“^{30*} იგი სოფლისა ცხოვრებისათჳს, „მოიღო პური“^{31*} წმი-
 დთა ზედა მისთა და უხრწნელთა კელთა და გიჩუენა შენ, ღმერ-
 თსა და მამასა, „გმადლობდა“, აკურთხა, განწმიდა, „განტეხა“^{32*}.

3 სწურად. 19 დაჰდა.

1* შტ. ებრ. 1,2,3. 2* ფილ. 2,6. 3* ბარ. 3,38. 4* ფილ. 2,7. 5* შტ. ფილ. 3,21.
 რომ. 8,29. 6* რომ. 5,12. 7* შტ. ი. 1,18. 8* გალ. 4,4. 9* რომ. 8,3. 10* შტ. I კორ. 15,22.
 11* შტ. კოლ. 1,10; ი. 17, 3. 12* შტ. ტიტ. 2,14. 13* I პეტ. 2,9. 14* შტ. ეფ. 5,26.
 15* შტ. რომ. 15, 16. 16* შტ. მ. 16, 26; I ტიტ. 2,6. 17* რომ. 7,6. 18* რომ. 7,14.
 19* ეფ. 4,10. 20* შტ. საქმე. 2,24. 21* I კორ. 15,4; შტ. საქმე 3,15. 22* საქმე 2,24. 23*
 საქმე 3,15. 24* I კორ. 15,20. 25* კოლ. 1,18. 26* ებრ. 1,3. 27* მთ. 24,30. 28* რომ. 2,6;
 შტ. საქმე 17,31. 29* IV მაქ. 10,1. 30* I კორ. 1,23. 31* მ. 26,26; შტ. ლ. 22,19; I კორ.
 11,24.

მღელმან აღამალოს: „მისცა იგი“ წმიდათა მისთა „მოწა-
ფეთა“^{1*} მოციქულთა და ჰრქუა^{2*}: „მიიღეთ და ჰამეთ. ესე
არს კორცი ჩემი, თქუენთს განტეხილი“^{3*} „მისატევებელად ცოდ-
ვათა“^{4*}.

ერმან: ამენ.

28 მღელმან: ეგრეთვე მსგავსად სასუმელის^{5*} ნაყოფისაგან ვე-
ნაცისა „მოილო“, განზავა, „ჰმა/დლობდა“^{6*}, აკურთხა, განწმიდა,
„მისცა იგი“ წმიდათა მისთა მოწაფეთა^{7*} მოციქულთა და ჰრქუა:

10 აღამაღლე: „სუთ ამისგან თქუენ ყოველთა, ესე არს სისხლი
ჩემი ახლისა შჭულისაჲ, თქუენთს და მრავალთათს დათხეული
მისატევებელად ცოდვათა“^{8*}.

ერმან: ამენ.

5 მღელმან ესე ლოცვაჲ: „ამას ჰყოფდით ჩემდა მოსაქსენებე-
ლად“^{9*}, „რამეთუ რავდენგზის შჰამდეთ პურსა ამას და სასუმელ-
სა ამას ჰსუმიდეთ, ჩემსა სიკუდილსა მიუთხრობდით“^{10*}, ჩემსა აღ-
დგომასა აღიარებდით.

v 19 /მოვიცსენებთ უკუე ჩუენცა ცხოვრებისა ამის ვნებასა,
ცხოველსმყოფელსა ჭუარცუმასა, სამისა ღლისა დაფლვასა, მკუდ-
რეთი აღდგომასა, ზეცად ამალეებასა, მარჯუენით შენსა, ღმრთი-
20 სა და მამისა, დაჯდომასა და დიდებულსა და საშინელსა მეორედ
მისსა მოსლვასა^{11*}.

მღელმან აღამალოს: შენსა და შენმეირსა შენდა შეესწი-
რავთ ყოვლადვე და ყოველთათს.

ერმან: შენ გიგალობთ, შენ გაკურთხევთ, შენ გმადლობთ,
25 უფალო, და გევედრებით შენ, ღმერთო ჩუენო.

(ძღვნის კურთხევა)

29 20/მღელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას: ამისთს, უფალო ყოე-
ლად წმიდაო, და ჩუენცა ცო(დ)ვილნი და უღირსნი მონანი შენნი,
რომელნი ღირს-ვიქმენით მსახურებად წმიდასა შენსა საკურთხე-
30 ველსა, არა თუ „სიმაართლისა ჩუენისათს“^{12*}, რამეთუ არაჲ გვქმნია
კეთილი ქუეყანასა ზედა, არამედ „წყალობისა და მოწყალები-
სათს“^{13*}, რომელ-იგი მოჰფინე მდიდრად ჩუენ ზედა, ვიკადრებთ
მიახლებად წმიდასა შენსა საკურთხეველსა და წინადაგებულსა ნაც-
ვალსა სახესა წმიდასა კორცსა და სისხლსა ქ რ ი ს ტ ე შენისასა.
35 v შენ გევედრებით, /შენ გლოცავთ, წმიდაო წმიდათაო.

აღმართოს მღელმი, ჭუარო დასწეროს წმიდასა მას მხსუერ-
პლსა და თქუას: ყავ პური ესე პატიოსან კორც უფლისა და ღმრთი-
სა და მაცხოვრისა ჩუენისა ი ე ს უ ქ რ ი ს ტ მ ს ა. ამენ.

2 მიღეთ.

1* იქვე. 2* ზღრ. მთ. 26,26; მრ. 14,24; ლ. 22,15; I კორ. 11,24. 3* I კორ. 11,24. 4* მთ. 26,28. 5* I კორ. 11,25. 6* მთ. 26,26,27. ლ. 22,19. I კორ. 11,24. 7* იქვე. 8* მთ. 26,28; ზღრ. ლ. 22,20. მრ. 14,24. 9* ლ. 22,19. I კორ. 11,25. 10* I კორ. 11,26. 11* ზღრ. მ. 26, 29. I კორ. 11,26. 12* ზღრ. ტიტ. 3,5. 13* იქვე.

და კუალად მეორედ დასწეროს ბარძიშა და თქუას: სასუმე-
ლი ესე პატიოსან სისხლ უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრისა
ჩუეხისა ი ე ს ლ ქ რ ი ს ტ ო ს ა. ამენ.

და მესამედ დასწეროს ორსავე და თქუას: „რომელი-იგი და-
ითხია“¹ „სოფლისა ცხოვრებისათჳს“². ამენ.

/ამისსა შემდგომად მოდრკეს მღვდელი და ესე ლოცკაა წარ-
თქუას: ჩუენ ყოველთა ერთისაგან პურისა და სასუმელისაგან მო-
ლებითა შეგუეართენ ურთიერთარს³ სულისა წმიდისა ზიარებად⁴.
ნუცა ერთსა ვის ჩუენგანსა დასაშეგლად⁵ ანუ დაშეილებად ჰყოფ
მოღებად წმიდასა კორცსა და სისხლსა ქ რ ი ს ტ ე შენისასა, არა-
მედ ეპოთ მადლი⁶ ყოველთა თანა „წმიდათა, რომელნი საუკუ-
ნითგან“⁷ სათნო-გეყენეს შენ — პირველნი მამანა, მამადმოთავარნა,
წინაწარმეტყუელნი, მოციქულნი, /ქადაგნი, მახარებელნი, მოწამე-
ნი, აღმსარებელნი, მოძღუარნი და ყოველნი სულნი მართალნი,
რომელნი სარწმუნოებით აღსაარებულ არიან⁸.

უმეტესად ყოელად წმიდაჲ, უხრწწელი, უფროჲსად კურთხე-
ული მღვდელადი ჩუენი ღმრთისმშობელი, მარადის ქალწული მ-
არ ი ა მ.

წმიდაჲ ი ო ვ ა ნ ე, წინამორბედი და ნათლისმცემელი, წმიდანნი
და ყოელად ქებულნი მოციქულნი, და წმიდაჲ სახელ-სდე, რომ-
ლისა საკნენებელსა აღვასრულებთ და ყოველთა წმიდათა შენთა-
მთა, რომელთა ვედრებითა/მოგუხედენ ჩუენ, ღმერთო, და მოიკსე-
ნენ ყოველნი შესუენებულნი სასოებითა აღდგომისა ცხოვრებისა
საუკუნოჲსადათა.

(მიცვალებულთა მოსახსენებელი)

21 აქა მოსაქსენებელი სულთაჲ ვინ გინდეს, მოიქსენენ:

მოიქსენ, უფალო, სული კ ვ რ ი კ ა ა ს ა, მოიქსენ, უფა-
ლო, სული ა ნ ა ა ს ი და შეუნდვენ შეცოდებანი მათნი; მოიქსე-
ნე, უფალო, სული ს ტ ე ფ ა ნ ე მ ჩ ხ რ ე კ ლ ი ს ა ა⁹/და განუ-
სუენე მათ, სადა-იგი მიჰხედავს „ნათელი პირისა შენისაჲ“¹⁰.

უფალო, მერმეცა გევედრებით შენ, მოიქსენე წმიდაჲ შენი
კათოლიკე ეკლესიაჲ „ქილითგან ვიდრე კიდემდე სოფლისა“¹¹ და
მშვდობით ყავ იგი, რომელი მოიგე პატიოსნითა სისხლითა¹²
ქ რ ი ს ტ ე შენისაჲთა და წმიდაჲ სახლი დაამტკიცე „ვიდრე აღ-
სასრულამდე საუკუნეთა“¹³.

/მოიქსენენ, უფალო, რომელთა ძღუენი ესე შემოწირეს და
ვისთვის და რომელთათჳს შემოწირეს.

/მოიქსენენ, უფალო, ნაყოფისა შემომწირველნი და კეთილის-
მყოფელსი წმიდათა შენთა ეკლესიათანი და მომკსენებელნი გლა-

31 მკსნელი. გასწორდა A და C ნუსხების მიხედვით.

1* მ. 26,28. 2* ი. 6,51. 3* შდრ. I კორ. 10,17. 4* შდრ. ეფ. 4,3; II კორ. 13,13.
5* შდრ. I კორ. 11,34. 6* შდრ. ებრ. 4,16. 7* ლ. 1,70. 8* შდრ. ებრ. 12,23. 9* ფს. 4,7.
10* ფს. 71,8. 11* შდრ. საქმე 20,28. 12* მთ. 28,20.

* ამას მოყვება გვიანდელი ზელოთ შესრულებული მინაწერი, რომელიც ნაწილობრივ აყო-
ბება: [და] ა სული[...].

ხატანი. მიაგე მათ მდიდრად შენი ზეცისა მადლი და მიანიჭე მათ
ნაცვალად ქუეყანისა — ზეცისაჲ^{1*}, ნაცვალად საწუთროჲსა — საუ-
კუნოჲ^{2*}, ნაცვალად ზრწნილებისა — ზხარწნელი^{3*}.

5 v მოიქსენენ, უფალო, რომელნი უღაბნოთა და მათა და ქუაბ-
თა/და კურელთა ქუეყანისათა არიან^{4*}.

მოიქსენენ, უფალო, რომელნი ქალწულებით და შიშით და მო-
ნაზონებით და კეთილითა მოქალაქობითა იქცევიან.

10 მოიქსენენ, უფალო, ღმრთისმსახურნი და მორწმუნენი ჩუენნი
მეფენი, რომელნი განამართლენ მეფობად ქუეყანასა ზედა^{5*}. „სა-
ჭურველითა სათნოებისაჲთა“ გვრგვოსან-ყვენ^{6*} იგინი, აგრი-
33 ლობდი თავთა მათთა დღესა ბრძოლისასა^{7*}, განაძლიერენ მკლავ-
ნი მათნი^{8*}, აღამაღლე მარჯუენა მათი^{9*}, დაამტკიცე ქათი მეფო-
ბაჲ, დაამორჩილენ^{10*} მათ ყოველნი ბარბაროზნი წარმართნი, „რო-
15 მელთა-იგი ბრძოლად ჰნებავს“¹¹, მიჰმადლე მათ სიღრმე და მოუქ-
ლებელი მშუდობაჲ, ეტყოდე გულთა^{12*} მათთა კეთილსა^{13*} ეკლესი-
ათა შენთათჳს და ყოვლისა ერისა შენისათჳს^{14*}.

15 მოიქსენენ, უფალო, ყოველნი მთავარნი და კელმწიფენი^{15*} და
რომელნი არიან პალატსა შინა ძმანი ჩუენნი და ყოველნი მკედარ-
v ნი კეთილნი და კეთილსა შინა დაიცვენ და ბოროტნი კეთილად/-
20 ყვენ „სიტკბოებითა შენითა“^{16*}.

მოიქსენენ, უფალო, აჲა მდგომარენი ერი და რომელნი მიზე-
ზისა რაჲსათჳსმე კლებულ არიან, შეიწყალენ იგინი და ჩუენცა
„მრავლითა წყალობითა შენითა“¹⁷. და საუხეჩნი მათნი აღავსენ^{18*}
ყოვლითა კეთილითა^{19*}. მეუღლებაჲ მათი მშუდობით და ერთობით
25 დაიცვე, ჩხულნი განზარდენ, ჭაბუკნი განსწავლენ, ბერნი განა-
ძლიერენ, სულმოკლეთა ნუგეშინის-ეტ^{20*}, განზნეულნი შემოკრი-
34 ბენ^{21*}, შე/კთომილნი მოაქციენ და შეაერთენ წმიდსა შენსა კა-
თოლიკე და სამოციქულო ე(კ)ლესი(ა)სა. რომელნი შეპყრობილ
არიან სულთაგან არაწმიდათა^{22*}, განათავისუფლენ, მენავეთა თა-
30 ნამავალ ექმენ, მოგზაურთა თანამოგზაურ ექმენ, ქურავთა შე-
ეწიე, ობოლნი შეიწყალენ, ტყუენი იკსნენ, სნეულნი განკურნენ.
რომელნი საპყრობილესა და კრულებასა არიან და ექუსორიობასა
v და მწარესა მონებასა და ყოველსა/ჭირსა და ურვასა და იწროებასა
35 შინა არიან, გამოიყვანენ, უფალო, და ყოველნი, რომელნი ევედრე-
ბიან დიდსა შენსა მოწყალებასა და რომელთა უყუართ ჩუენ და
რომელნი გუძულობენ და რომელთა-იგი მამცნეს ჩუენ, უღირსთა
ამათ, ლოცვაჲ მათთჳს.

და ყოვლისა ერისა შენისათჳს მოიქსენე, უფალო ღმერთო ჩუ-
ენო, და ყოველთა ზედა მოჰფინე მდიდრად შენი წყალობაჲ, ყო-
40 ველთა მოჰმადლე საცხოვრებელად თხოვაჲ. და რომელნი ჩუენ
35 არა მოვიქსენენით უმეტრებით, გინა დავიწყებით/გინა სიმრავლი-

1* შდრ. ი. 3,12. 2* შდრ. II კორ. 4,18. 3* შდრ. I კორ. 9,25. 4* ებრ. 11,38. 5* შდრ. II ნეშტ. 22,12. 6* ეს. 5,13. 7* შდრ. ეს. 139,8. 8* შდრ. ეზეკ. 30,25. 9* ეს. 88,14. 10* ეს. 46,4. 11* ეს. 67,31. 12* შდრ. ეს. 40,2. 13* შდრ. იერ. 18,20. 14* შდრ. I ტიმ. 2,2. 15* შდრ. ტიტ. 3,1. 16* ეს. 118,68. 17* II ეზრ. 13,22. 18* ეზეკ. 28,16. 19* შდრ. ივან. 8,21; რაიხვ. 6,11. 20* შდრ. I თეს. 5,14. 21* შდრ. ეს. 105,47. 22* ლ. 6,18.

თა სახელთადათა, შენ მოიქსენენ, უფალო, რომელმან იცი ყოველი, თითოეულისა საქმე და სახელები, რომელმან უწყნი ყოველნი მუც-
ლითგან დედისა თვისისადათ. რამეთუ შენ ხარ, უფალო, შეგწე შე-
უწყენელთაჲ, სასოჲ უსასოთაჲ!*, რომელი ჰირვეულთა ცხოვრე-
ბაჲ ხარ, რომელი სნეულთა მკურნალი ხარ, შენ ყოველთა ყოვე-
ლადვე ექმენ შემწე, რომელმან უწყი თუთოეულისა თხოვად, სახ-
ლი და საკმარი მისი.

5

იქსენ, უფალო, ქალაქი ესე ჩუენი და ყოველნი ქალაქნი და
სოფელნი/სიყმილისაგან, ოჯრებისაგან, ძრვისაგან, დანთქმისაგან
ცეცხლისა და მახვილისაგან, ზედამარბეველთა უცხო თესლეთაგან
და მოყუარეთა ბრძოლისათა.

7

10

მღდელმან ასამღლებელი: პირველად მოიქსენენ, უფალო, მთა-
ვარებისკაპოსი ჩუენი, სახელ-სდვახ, რომელი მოანიჭე წმიდათა
შენთა ეკლესიათა მშუდობით, ცოცხლებით, პატრიოსნად, სიმრთე-
ლით, დღეგარძელებით, მართლგამომეტყუელებით „სიტყუასა მას
შენისა ჰეშმა/რიტებისასა“2*.

15

36

(ცოცხალთა მოსახსენებელი)

22 ცოცხალნი მოიქსენენ: უფალო, შეიწყალე და შეუნდვენ
ყოველნი ცოდვანი ს ტ ე ფ ა ნ ე ს. მოიქსენენ, უფალო, ს ტ ე ფ ა ნ ე.
მოიქსენენ, უფალო, გ ი ო რ გ ი. მოიქსენენ, უფალო, მ ი ქ ე-
ლ ა ი. მოიქსენენ, უფალო, კ ჯ რ ი კ ა ჲ, გ რ გ ე ლ ი (ასეა!), რ ს ა კ,
ს ჯ მ ი ო ნ, მ ა რ თ ა ჲ, ე ლ ი ს ა ბ ე დ მ ა გ დ ა ნ ე ლ ი და ყო-
ველნი ერნი ჩემნი და შეუნდვენ ყოველნი შეცოდებანი მათნი.

20

მოიქსენენ, უფალო, ყოველნი ებისკოპოსნი, მართლმადიდე-
ბელნი და მართლგამომეტყუელნი. „სიტყუასა შენისა ჰეშმარიტები-
სასა“2*.

25

მოიქსენენ, უფალო, „მრავლითა/წყალობითა შენითა“3* ჩემი-
ცა ესე უღირსებაჲ და შეშინდვენ მე ყოველნი შეცოდებანი, ნებ-
სითნი და უნებლიადთნი, და ნუ ჩემთა ცოდვათათჳს დააყენებ მად-
ლსა წმიდისა შენისა სულისასა წინამდებარისა ამის ძლუნისაგან.

7

30

მოიქსენენ, უფალო, ხუცესნი და ქრისტესმიერ დიაკონნი
და ყოველნი სამღდლონი წესნი და ნუცა ერთსა ვის ჩუენგანსა
არცხუენ, რომელნი ესე გარემოჲს დგანან წმიდასა შენსა საკურ-
თხეველსა!4*. და მოგუხედენ ჩუენ „სიტკბოებითა შენითა“5*, უფა-
ლო. და გამოგკნინი ჩუენ მრავლითა/წყალობითა შენითა, შეზავე-
ბულნი და სარგებლისა პაერნი ჩუენ მოგუანიჲენ, წყმაჲ მშუდობი-
საჲ ჰქუეყანასა ნაყოფიერებად მოანიჭე. აკურთხე „გვრგვნი წელი-
წადისაჲ სიტკბოებითა შენითა“6*, და(ა)ცხრეე განხეთქილებად
ეკლესიათაჲ, დაშრიტე აღძრეჲ წარმართთაჲ, მწველებელთა წინა-
აღდგომად მწრაფლ დაარღუე „ძალითა“ წმიდისა შენისა სულისა-

37

35

6 თუთუელისა. 8 და+და. 31 ნოცა. 36 აკურთხე.

1* შტრ. იული. 9,16. 2* II ტიმ. 2,15. 3* ფს. 50,3. 4* ფს. 25,6. 5* ფს. 105,5; 118,68.

6* ფს. 61,12.

- დათა^{1*}. და ყოველნი ჩუენ შეგუწყნარენ სასუფეველსა შენსა, ძედ
 4 ნათლისად და ძედ ღღისად^{2*} გამოგუაჩინენ, შენი მშუდობად/და
 შენი სიუარული მოგუანიჲე ჩუენ, უფალო, „ღმერთო ჩუენო“,
 რამეთუ ყოველივე მომაგე ჩუენ^{3*}.
- 5 მღღელმან ასამაღლებლი: და მომეც ჩუენ, უფალო, „ერთი-
 თა პირითა“^{4*} და „ერთითა გულითა“^{5*} დიდებად და გალობად
 ყოვლად პატიოსანსა და დიდად შეუენიერსა სახელსა შენსა, მამისა
 და ძისა და წმიდისა სულისა აჲ და მარადის და უკუნითი უკუნი-
 1 სამდე.
- 10 ერმან: ამენ.
 მღღელმან: და იყავნ წყალობად^{6*} „ღღისა ღმრთისა და მ-
 ცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესი“^{7*} თქუენ ყოველთა თა-
 ნა^{8*}.
- ერმან: და სულისა შენისა თანა^{9*}.
 15 38 23 დიაცონმან: ყოველნი წმიდან მოვიცხენეთ./მერმეცა და
 მარადის მშუდობით უფლისა მიმართ ვილოცოთ.
 ერმან: კერიელესონ.
 შეწირულისა ამისთჳს და განწმედლისა ძლუენისათჳს უფლი-
 20 სა. იგივე.
 კერიელესონ.
 რაჲთა უფალმან ღმერთმან ჩუენმან, რომელმან შეიწირნა ესე-
 ნი წმიდასა და ზეცისა საცნაურსა საკურთხეველსა მისსა, უფლისა
 მიმართ ვილოცოთ.
 კერიელესონ.
 25 და რაჲთა გარდამოგველ(ი)ნოს ჩუენ მადლი და ნიჲი წმიდისა
 მისისა სულისაჲ, უფლისა მიმართ ვილოცოთ.
 კერიელესონ.
 კსნად ჩუენდა ყოვლისაგან ჳი.
 კერიელესონ.
 30 და ყოველთათჳს, რომელნი ითხოენ, უფლისა.
 კერიელესონ.
 მღღელმან ესე ლოცვაჲ წართჳთჳს: „ღმერთო ჩუენო, ღმერთო
 35 განმაცხოვრებელო“^{10*}, შენ ჩუენ გუასწავე/მადლობად შენი ღირ-
 სად ქველისმოქმედებითა შენითა, რომელი ჰყავ^{11*} და იჲმ ჩუენ
 თანა. შენ, ღმერთო ჩუენო, რომელმან შეიწირე ძლუენი ესე,
 „განგუწმიდენ ჩუენ ყოვლისაგან შეგინებისა გორცთაჲსა და სულ-
 40 თაჲსა“^{12*} და მასწავე ჩუენ აღსრულებად სიწმიდით შიში-
 თა შენითა^{13*}, რაჲთა წმიდითა მოწმობითა გონებისა^{14*} ჩუენისა-
 დათა შევიწყნაროთ ნაწილი სიწმიდისა შენისაჲ და შევერთნეთ წმი-
 40 დასა გორცსა და სისხლსა, ქრისტე შენისასა. და შე-რაჲ-ვიწყ-
 39 ნაროთ იგი, ღირსად გუაჲუნდეს ქრისტე/დამკვდრებულ გულ-
 თა^{15*} შინა ჩუენთა და ვიჲმენეთ ტაძარ წმიდისა შენისა სელსა^{16*}.

2 ღღისად. 5—6 ერთი. 14 და+ე. 18 ძღვნებათჳს+ზეცისა ნიჲისათჳს.

1* ლ. 4,14. 2* I თჳს. 5,5. 3* ეს. 26,12. 4* რომ. 15,6. 5* საჲმე 4,32. 6* შდრ. II
 თ. 3. 7* ტიტ. 2,13. 8* შდრ. ფილიპ. 4,9. 9* II ტიმ. 4,22. 10* ფს. 67,21. 11* შდრ. ტობ.
 12,6. 12* II კორ. 7,1. 13* იქვე. 14* II კორ. 1,12. 15* შდრ. ეფ. 3,17. 16* შდრ. I კორ.
 6,19.

პე, „უფალო ჩუენო“ ¹ , და ნუცა ერთსა ჩუენგანსა უღირა- პყოფ შესაძრწუნებელსა ამას შენსა საიდუმლოსა, ნუცა უძლურე- ბითა სულთა და კორცთაჲთა უღირსებით ² ამას მოღებად, არა- მედ მომეც ჩუენ ვიდრე უკუანაჲსკენლისა აღმოფშვნიისა ღირსებით შეწყნარებად სასოებასა სიწმიდისა შენისასა საგზლად ცხოვრებისა საუკუნოჲსა, სიტყვსებად სათნოდ წინაშე საწინელსა „საყდარსა ქ რ ი ს ტ ე“ შენისასა ³ , /რამთა ჩუენცა ყოველთა თანა წმიდათა, რომელნი საუკუნითგან სათნო-გეყენეს შენ, ვიქმნნეთ ზიარ საუ- კუნეთა შენთა კეთილთა, რომელი განუმზადე მოყუარეთა შენთა ⁴ .	5
ღიაკონმან თქუას: კურიელმსონ.	10
შეგუეწიენ, გუაცხოვენ.	
ღლე ყოველი სრულიად მშუ.	
მოგუმადლე, უფალო.	
ანგელოზი მშედობისაჲ სარწ.	
მოგუმადლე.	15
შენდობაჲ ცოდვათაჲ მოტევები.	
მოგუმადლე.	
კეთილი და უმჯობესი დაცვაჲ.	
მოგუმადლე.	
ნამეტნაენი ჟამნი ცხოვრებისანი.	20
მოგუმადლე.	
ქრისტეანობით აღსასრული.	
მოგუმადლე.	
ერთობაჲ სარწმუნოებისა და ზიარებაჲ სულისა წმიდისაჲ ერ- თხოთ, თავნი ჩუენნი.	25
ერმან: შენ, უფალო.	
/მღდელმან ამაღლებაჲ: და ღირს-მ(ყ)ეენ ჩუენ, უფალო, კად- ნიერებით დაუშველად კადრებად და ხლად ⁵ შენდა ზეცათა მამისა და თქუმაღ.	40
ერმან მამაო ჩუენო ⁶ .	30
24 მღდელმან მაღლაღ: რამეთუ შენი არს სუფევაჲ, ძალი და ღიდებაჲ მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.	
ერმან: ამენ.	
მღდელმან: მშედობაჲ ყოველთა.	35
ერმან: სულისა შენისა თანა.	
ღიაკონმან: თავნი ჩუენნი უფალსა მოუდრიკნეთ.	
ერმან: შენ, უფალო.	
მღდელმან ლოცვაჲ წართქუას: მეუფეო უფალო, რომელი „მა- მაჲ ხარ მოწყალებისა და ღმერთი ყოვლისა ნუგეშინისა ⁷ , რომელთა მოუდრეკიან შენდა თავნი/თჳსნი, აკურთხენ, განწმიდენ, დაიცვენ, განამევენ, განაძლიერენ და „ყოვლისაგან საქმისა ბო-	40

3 უღერსებით.

1* შდრ. გამოცხ. 16,7. 2* შდრ. I კორ. 11, 27, 3* II კორ. 5,10. 4* შდრ. I კორ. 2,9.
5* შდრ. I პეტ. 1,17. 6* მთ. 6,9; ლ. 11,2. 7* II კორ. 1,3.

როტისა განაშორენ^{1*} და „ყოველსა საქმესა კეთილსა“^{2*} შეაყენ
და ღირს-ყვენ დაუშველად მოღებად უზრუნველსა ამას და ცხო-
ელსმყოფელსა ამას საიდუმლოსა „მოსაბეგებელად ცოცვათა“^{3*}
და სულსა წმიდისა ზიარებად^{4*}.

5 მღდელმან მალღად: მადლითა და წყალობითა და კაცთმოყუ-
41 არებათა მხოლოდშობილისა ძისა შენისაჲთა, /რომლისა თანა კურ-
თხეულ ხარ ყოვლად წმიდით, სახიერით და ცხოველსმყოფელით
სულითურთ აწ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

10 25 მღდელმან ლოცვაჲ: „მოიხილე, უფალო“^{5*}, ი ე ს უ
ქ რ ი ს ტ ე, ღმერთო ჩუენო, წმიდით სამკვდრებელით შენით^{6*} და
მოვედ განწმედად ჩუენდა^{7*}, რომელი ზე მამისა თანა მკდომარე
ხარ და აქა ჩუენ თანა უხილავად სდგა. ღირს-ყავ ძლიერი კელი
შენი მოცემად ჩუენდა უზრუნველსა კორცსა და პატიოსანსა სისხლ-
15 სა და ჩუენ მიერ ყოველსა ერსა.

v /ღიაკონმან თქუას: მოხედეთ.

აღეშართოს მღდელი და აღაპყრას პური იგი წმიდაჲ და თქუას
მალღად: წმიდაჲ წმიდათაჲ.

ერთ არს წმიდაჲ, ერთ არს უფალი ი ე ს უ ქ რ ი ს ტ ე^{8*} სა-
20 დიდებელად ღმრთისა მამისა. ამენ.

ღიაკონმან: მშედობით ვგალობდეთ.

ერმან: განიცადე.

და განტეხოს ჭუარის სახედ და ნაწილი ერთი ბარძიშსა შთა-
უსუენოს და თქუას: შეერთებამ სულისა წმიდისაჲ.

25 26 და ოდეს გარდამოჰყვანდეს სიწმიდე ზიარებად ერისა, ღი-
აკონმან თქუას: მოვიდოდეთ.

42 ერმან: კურთხეულ არს მომა/ვალი სახელითა ღმრთისაჲთა;
ღმერთი უფალი და გამოგზნდა ჩუენ^{9*}.

შემდგომად ზიარებისა მღდელმან თქუას: აღავსენ სიხარული-
30 თა და მხიარულებითა გულნი ჩუენნი ყოვლადე აწ და მარადის და
უკუნიითი უკუნისამდე.

ერმან: ამენ.

ღიაკონმან: აეშართენით, რომელთა ნივრდით საღმრთოჲ, უზრ-
წნელი, უკუდავი ზეცისა საიდუმლოჲ, ვჰმადლობდეთ უფალსა.

35 ერმან: კურიელესონ.

ღიაკონმან: შეგუეწიენ, გუაცხოვენ, შეგუეწკალენ და გ.

კურიელესონ.

v დღჲ ყოველი სრულიად სიწმიდით, მშედობით, უცოდველად
40 უფლისა მიერ ვითხოვთ. თავნი ჩუენნი/და ყოველი ცხოვრებაჲ
ჩუენი ქრისტესა, ღმერთსა ჩუენსა, ჩუენ შევჰვედროთ.

ერმან: შენ, უფალო.

მღდელმან ლოცვაჲ: „გმადლობთ შენ, უფალო ღმერთო“^{10*} ჩუ-
ენო, ზიარებასა ზედა წმიდასა, უზრუნველსა და უკუდავსა ზეცისა

19 ო. 43 უზრუნველთა.

1* II ტიმ. 4,18. 2* კოლ. 1,10. 3* მ. 26,28. 4* შტრ. II კორ. 13,13. 5* დან. 9,19.
6* III მეფ. 8,39. 7* შტრ. ფს. 79,3. 8* I კორ. 8,6. 9* ფს. 117, 26, 27. 10* გამოც. 11,17.

შენსა, საიდუმლოსა, რომელ მომეც ჩუენ, ქველისმოქმედ, სიწმი-
დით განსაკურნებელად სულთა ჩუენთა და კორცთა. შენ, უფალო
ყოველთაო, მოგუეც ყოფად ჩუენდა ზიარებად წმიდასა კორცსა
და სისხლსა ქ რ ი ს ტ ე ¹* შენისასა სარწმუნოებითა ურცხვნელი-
თა, /სიყუარულითა შეუორგულბელითა²*, საესეებითა სიბრძნისა-
თა³*, საყურნებელად სულთა და კორცთა, უკუნქცევად ყოველთა
წინააღმდგომთა და ყოფად მცნებათა შენთა სიტყუსმგებელად სათ-
ნოდ წინამე საშინელსა საყდარსა ქ რ ი ს ტ ე შენისასა.

აღამაღლე: რამეთუ შენ ხარ განწმედელი ჩუენი და შენდა
დიდებასა შეესწირავთ მამისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და
მარადის და უკუენითი უკუენისამდე. ამენ.

(ერის განტევება)

27/დიაკონმან: მშუდობით წარვიდეთ. v

ერმან: სახელითა უფლისაათა, უფალო, გუაკურთხენ.

დიაკონმან: უფლისა მიმართ ვილოცოთ. 15

ერმან: კურიელესონ.

და გარდამოკდეს მდღელი საკურთხევლით, ლოცვაჲ წართქუას.
ერის განტევებისაჲ წართქუას: მსხუერპლი ქებისაჲ და მსახურებაჲ
სათნოჲ, სიტყუერი და უსისხლოჲ შეიწირე, რომელნი გევედრებიან
ყოვლითა გულითა: ქ რ ი ს ტ ე, ღმერთო ჩუენო, კრაო, ძეო ღმრთი-
საო, რომელმან აიხუენ ცოდვანი სოფლისანი¹*, ზუარაყო/უბიწოო, 20
რომელმან არა შეიწყნარე ცოდვისა იგი უღელი, დაიკალ ჩუენთს
ნებსით²*, რომელი დაინაწილები და არა განიყოფვი, რომელი იჰმე-
ბი და არა დაილევი, ხოლო მჭამელთა განსწმედ, რომელმან აწინ-
დელსაჲ ამას დღესა ღირს-მყვენ ჩუენ მოღებად შესაძრწუნებელსა
საიდუმლოსა წმიდისა კორცისა და პატისნისა სისხლისასა. შენევი. 25

ვითარცა მოწყალე ხარ და მწყალობელ, სულგრძელ და მრავალ-
მოწყალე./დაგვეცენ ჩუენ, მონანი შენნი და მსახურნი, და ყოველი v
ერი შენი სიწმიდით. რომელნი ტყუეობასა შინა არიან ძმანი ჩუ-
ენნი — გამოიყსნენ, რომელნი სნეულ არიან — მოჰხედენ, რომელნი
იჭირვიან ზღუასა შინა — ჯანარინენ. ყოველნი, რომელნი ევედრე-
ბიან შენსა შეწვენასა — დაიცვენ. რამეთუ შენ ხარ მომცემელი კე-
თილთაჲ და შენდა დიდებასა შეესწირავთ თანა მამით და სულით
წმიდითურთ აწ და მარადის და უკუენითი უკუენისამდე. ამენ.

ერმან თქუას: იყავნ სახელი უფლისაჲ/კურთხეულ ამიერითგან 45
უკუენისამდე. ამენ. 35

მდღელმან ესე ლოცვაჲ წართქუას განძურცისაჲ: ძალითი ძა-
ლად მოსრულნი და უღირსნი მონანი შენნი უგალობთ მეუფებასა
შენსა, ქ რ ი ს ტ ე ღმერთო; აღვასრულეთ საღმრთოჲ მსახურებაჲ
და საიდუმლოჲ და შენდა დიდებასა შეესწირავთ თანა დაუსაზა-
მოთ მამით, წმიდით და ცხოველსყოფელთ სულითურთ აწ და 40
მარადის და უკუენითი უკუენისამდე. ამენ.

5 შეუორგოლებელთა.

1* I კორ. 10, 16. 2* რომ. 12, 8. 3* მტრ. ეკლ. 1, 18. 4* ი. 1, 29; ი. 19, 7. 5* ეს. 53, 7.

(შესაწირავთა წინადაგება)

1. უფალო ღმერთო ჩემო, გარდამომივლინე მე ძალი მაღლით და განმადლოიერე მე მსახურებასა ამას შენსა დაუსჯელად წარდგომად საშინელსა და შესაძრწუნებელსა საკურთხეველსა შენსა და შეწირვად შენდა უსისხლოჲ იგი მსხუერპლი, რამეთუ შენი არს სუფეჲაჲ, ძალი და დიდებაჲ მამისა.

შე-რაჲ-ვიდეს ღიკონი და შეიმოსოს საღიკონესა შინა სტი-ბარი და ოლარი თესი, მიიღოს სეფე და ჭუარი დასწეროს, ამისა შემდგომად აღიღოს ლახუ(არი) და აღმოჰყუეთოს მოთხვითად და აღმოჰყუეთდეს რაჲ, იტყოდის: ღიკლვის ტარიგი ღმრთისაჲ, ძე მამისაჲ, ამხუმე/ლი ცოდვათა სოფლისათა ცხორებისათეს სოფლისა. „ცითარცა ცხოვარი, კლვად მიიგუარა და ვითარცა ტარიგი, წინაშე მრისუველისა თესისა უკმობელი, ესრეთ არა აღადგეს პირსა თესსა“^{1*}. „სიმდაბლითა თესითა სასჯელი მისი მიიღო, ხოლო თესლ-ტომი მისი ვინ-მე მიუთხრას, რამეც-უ აღებულ არს ჭუეყანით ცხო-რებაჲ მისი“^{2*}.

ესე სამგზის თქუას პირველსა მას სეფესა ზედა. და მერმე გა-მოაქციოს აღმონაყუეთი იგი ნებსა ზედა თესსა მარცხენესა და გან-კუეთოს ზურგიტ კერძოჲ მისი და თქუას: სახელითა მამისა(მ)თა. ამენ. და ძისაჲთა და სულისა წმიდისაჲთა. ამენ. და გამოაქციოს პირადმართ და ლახურითა უგუშიროს და ესრეთ დააგოს ფეშხუ-ემსა ზედა.

მერმე მიიღოს სხუაჲ სეფე და აღმოჰყუეთოს იგიცა და თქუას: შეიწირე, უფალო ღმერთო ჩუენო, შესაწირავი ესე მეოხებითა ყოე-ლად წმიდისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარია მისითა.

ეგრეთვე სხუასა სეფესა ზედა, ვინცა წმიდა უნდეს, მოიკსე-ნოს, გინა ყოველნი წმიდანი და თქუას: მოიკსენე, უფალო ღმერ-თო ჩუენო, წმიდაჲ შენი სახელით და შეიწირე მსახურებაჲ ესე ჩუენი მეოხებითა მისითა.

ეგრეთვე ყოველთა წმიდათათეს თქუას და მიცვალებულსა თუ მოიკსენებდეს, მიიღოს სხუაჲ სეფე და თქუას: განსუენებისა და ნე-ტარებისა და მიტეეებისა ცოდვათაჲსა მონი(სა) სახელით. და თუ ცოცხლისათეს წირვიდეს — ესრეთ თქუას: სიმრთელისათეს და ცხორებისა და ცოდვათა შენდობისა მონისა ღმრთისა სახელით. ხო-ლო თუ საზოგადოდ ყოველთა სულთა ქრისტეანეთა მოიკსენებდეს, თქუას: მოიკსენენ, უფალო, ყოველნი ქრისტეანენი მართლმადიდე-ბელნი მონანი შენნი და განუსუენე მათ, სადა-იგი მიხედავს „ნათე-ლი პირისა შენისაჲ“^{3*} და დაწყვენ ფეშხუემსა ზედა ესრე სახედ საშუალ საუფლოჲ მარჯუენით ყოვლად წმიდისაჲ, ხოლო მარცხე-

3 ჩემოჲ.

1* ეს. 53,7. 2* ეს. 53,8. 3* ფს. 4,7.

ნით, კისიცა წმიდისაჲ იყოს, გინა ყოველთა წმიდათაჲ და სსუანი — ვითა(რ)ცა ენებოს. დადგნეს ზურნი.

ამისა შემდგომად მოიღოს ზედაზე და ბარძიშსა ზედა დასდვას ხაწურავი. დაასწიდეს რაჲ, იტყოდის: „ერთმან მხედართაგანჲან უგუმირა ლახურითა გუერდსა მისსა და მეყსეულად გარდამოქდა სისხლი“^{1*}.

მერმე ასხას წყალი და თქუას: „და წყალი“^{2*} და მხილველჲან წამა და ჭეშმარიტ არს წამებაჲ ნისი.

ამისა შემდგომად მიუპყრას საკმეველი პლდელსა, ზოლო მან ჭუარი დასწეროს და თქუას მღდელჲან ლოცვაჲ საკმეველისაჲ: საკმეველსა შეესწირავთ შენდა, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, სულად სულენელბისად. ნაცვალად გარდამოგველინე ჩუენ მადლო სულისა შენისა წმიდისაჲ ყოვლადეჲ აწ და.

ღიაკონმან დაასხას საკმეველი და თქუას: წინადაგებისათეს პატიოსანთა მსხერპლთაჲსა უფლისა მიმართ ვილოცოთ. და ამას რაჲ იტყოდის, სამჯერ ჭუარი დასწეროს საცეცხურითა ფეშხუემსა ზედა და ბარძიშსა.

მღდელჲან ლოცვაჲ დაგებისაჲ: „უფალო ღმერთო ჩუენო“³, რომელმან ზეცისა პური, საზრდელი ყოვლისა სოფლისაჲ, უფალი ჩუენი და ღმერთი, იესუ ქრისტე მოავლინე“^{4*} მაცხოვრად და მცნელად და ქველისმოქმედად და მაჟურთხეველად“^{5*} და წმიდამყოფელად ჩუენდა, შენ აკურთხე წინადაგებაჲ ესე და შეიწირე წმიდასა და ზეშთა ცათასა და საცნაურსა საკურთხეველსა შენსა. მოიკსენენ, ვითარცა სახიერმან და კაცთმოყუარემან, შემომწირველნი და რომელთათეს შემოწირეს და ჩუენ დაუსჯელად დაძიკვენ მღდელმოქმედებასა შინა საღმრთოთა შენთა საიდუმლოთსა.

რამეთუ წმიდა და ღიდებულ არს ყოვლად პატიოსანი და ღიდად შეუნიერი სახელი შენი, მამისა და ძისა.

და სრულყოს რაჲ ლოცვაჲ, მოიხუენეს პირველნი მღდელჲან და პირველად ფეშხუემსა დაჰბუროს, ჭუარი დასწეროს და თქუას: „უფალი განმეფნა, შეუნიერებაჲ შეიმოსა“^{6*}.

ბარძიშსა დაჰბუროს, ჭუარი დასწეროს და თქუას: „შეიმოსა უფალმან ძალი და გა(რე)შეირტყა; დაამყარა სოფელი, რაჲთა არა შეიძრას“^{7*}. „დაფარნა ცანი შეუნიერებამან მისმან და ქებითა მისითა აღავსო ქუეყანა“^{8*}. აჰენ.

ამისა შემდგომად გამოვიდენ ორნივე ზოგად და შევიდენ ღიდად საკურთხეველად და თაყუანის-სცენ ორთავე სწორად. ზოლო ღიაკონი მარჯუენით კერძო დგეს მღდელისა და შეემთხუენენ წმიდასა ტრაპეზსა.

ღიაკონმან თაყუანის-სცეს მღდელსა და ჰრქუას ნელიად: აკურთხენ, მეუფეო.

ზოლო მღდელმან ჭუარი დასწეროს და ჰრქუას: ეგრეთვე სულიწმიდაჲ თანამწირველ გუეყავენ ჩუენ.

1* ი. 19,34. 2* იქვე. 3* ფს. 66,7. 4* შდრ. გალ. 4,4; საქმე 3,26; I ი. 4,14. 5* საქმე 3,26. 6* ფს. 92,1. 7* იქვე. 8* ამბაკუელ 3,3.

2 და გამოვიდეს დიაკონი აღსავალსა საკურთხეველისასა და თაყუანის-სცეს სამგზის წაღმართ და თითო სამჯერ იმიერ და ამიერ და დაღვეს და თქუას: გუაჲკურთხენ, მეუფეო.

3 კჳ. მღდელმან: კურთხეულ არს სუფევამ/მამისა და ძისა და.

5 დიაკონმან: მშუდობით უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან: კურიელესონ.

ზეგარდამო მშუდობისა და ცხორებისათჳს სულთა ჩუენთაჲსა უფლისა მიმართ ვილოცო.

მშუდობისათჳს თანად(!) ყოვლისა სოფლისა.

10 ერმან: კურიელესონ.

წმიდისა ამის სახლისათჳს და სარწმუნოებით და კრძალულე-ბოი და შიშითა ღმრთისაჲთა შემავალთა მას შინა უფლისა მიმართ.

მთავარებისკოპოზისა ჩუენისა სახელით, პატიოსანთა მღდელ-თა, ქრისტესმიერ დიაკონთა და ყოვლისა სამღდლოჲსა ერისათჳს უფლისა მი.

15 კეთილმსახურისა და ღმრთივ დაცულისა მეფისა ჩუენისა, ყო-ლისა პალატისა და მკედართ-ყრმებისა მათისათჳს უფლისა მი.

თანამბრძოლობისათჳს და დამორჩილებისა ქუეშე ფერკთა მის-თა ყოველთა მტერთა და მბრძოლთაჲსა უფლისა მიმართ ვილ.

20 ქალაქისა ჩუენისათჳს, ყოვლისა ქალაქისა და სოფლებისათჳს და სარწმუნოებით დამკვდრებულთა მას შინა უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

კეთილშეზავებისათჳს პაერთაჲსა, კეთილგამოღებისათჳს ნა-ყოფთაჲსა, ქუეყანისა და ჟამთა მშუდობისათჳს უფლისა მიმართ.

25 მენავეთა, მოგზაურთა, სნეულთა, მშრომელთა, ტყუეთა კსნისა და ცხორებისა მათისათჳს უფლისა მიმართ ვი.

ქსნად ჩუენდა ყოვლისა ჭირისა, რისხვისაჲ და იწროებისაგან უფლი.

30 და ყოველთათჳს, რომელნი ითხოვენ ღმრთისაგან შეწევენასა და შეწყნ.

3 მღდელმან ლოცუაჲ პირველისა გალობისაჲ მოღრეკით ძწრს(!) აღმოკრებს: „უფალო ღმერთო“! * ჩუენო, რომლისა სიმ-ტკიცე განუზომელ და დიდებაჲ მიუწოდებელ, რომლისა წყალო-ბაჲ აღრაცხელ და კაცთმოყუარებაჲ მიუთხრობელ არს; შენ, მე-უფეო, მოწყალებისაგან შენისა მოიხილე? * ჩუენ ზედა და წმი-დასა ამას სახლსა ზედა და ყვენ ჩუენ თანა და თანამოციველთა ჩუენთა თანა მდიდრად წყალობანი და მოწყალებანი შენნი.

დიაკონმან: შეგუეწიენ, გუაცხოვენ, შეგვწყალებ და დაგვცვენ, ღმერთო, შენი.

40 ყოვლად წმიდისა, უბრწნელისა, უფროჲსად კურთხეულისა დე-ლოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარია მის, წმიდათა ზეცისა ძალთა, ყოველთა წმიდათა თანა-მოძესნებელთა თჳნი თჳსნი ურთიერთას და ყოველი ცხორებაჲ ჩუენი ქრისტესა, ღმერთსა ჩუენსა, შევედროთ.

მღდელმან: რამეთუ შეენის¹* შენდა ყოველივე დიდებამ, პატი-
ვი და თაუჲანისცემაჲ მაშისა.

და თქუან მგალობელთა გალობაჲ პირველი.

ღიაკონმან: მერმე და მერმე მარადის.

მღდელმან ლოცვაჲ მეორისა გალობისაჲ: უფალო ღმერთო
ჩუენო, „აიხოვე ერი შენი და აკურთხე სამკედრებელი შენი“²*:
საესებაჲ ეკლესიისა შენისაჲ დაიკევე, წმიდა-ყვენ მოყუარენი სახ-
ლისა შენისაჲ* შეუენიერების(ა)ნი. შენ იგინი ნაცვალად აღიდენ
ღმრთეებრითა ძალითა შენითა და „ნუ დაითიტევებ“³* ჩუენ, „მო-
საეთა შენდამი“⁴*.

ღიაკონმან: შეგუეწიენ, გუაცხ.

ყოვლად წმიდისა უზრწნელისა, უფროსად კურთხეულისა ღე-
ლოფლისა ჩუენისა ღმრთისშობელისა და მარადის ქალწულისა
მარია მიხ, წმიდისა წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა
იოვანეს, ყოველთა წმიდათა თანამოძესნებელთა თავნი თჳსნი
ურთი.

მღდელმან: რამეთუ შენი არს სიმტკიცე და შენი არს სუფევაჲ
და ძალი და დიდებამაჲ მაშისა.

და თქუან გალობაჲ „დიდებამა“, „აჟ“, „მხოლოდშობილი“.

ღიაკონმან: მერმე და მერმე.

მღდელმან ლოცვაჲ გ გალობისაჲ: ზიართა ამათ და ერთჲმო-
ბითთა ლოცვათა ჩუენდა მომნიჭებელო და ორთა და სამთა შეთ-
ქუმულთა სახელთა შენითა* თხოვათა აღსრულებსა აღმთქუმე-
ლო, შენ აწცა მონათა შენთა თხოვანი უმჯობესისა მიმართ სრულ-
ყვენ⁵* აწინდელსა ამას საუკუნესა მეცხიერებასა ჰეშმარიტებისა*
შენისასა მომცემელმან, ხოლო მერმესა ცხოვრებისა საუკუნოვანსა
მომნიჭებელმან ჩუენდა.

ღიაკონმან: შეგუეწიენ.

ყოვლად წმიდისა უზრწნელისა, უფროსად კურთხეულისა ღე-
ლოფლისა ჩუენისა ღმრთისშობელისა და მარადის ქალწულისა
მარია მიხ და ყოვლად ქებულთა მოციქულთა, ყოველთა
წმიდათა თანამომე.

მღდელმან: რამეთუ სახიერი და კაცთმოყუარე ღმერთი ხარ
და შენდა დიდებასა აღეავლენთ მაშისა და.

და იწყონ მგალობელთა გალობასა გ.

[კ ა თ ა კ მ ე ვ ე ლ თ ა წ ი რ ვ ა]

(მცირე შესლვა)

4. ხოლო ღიაკონმან მიიქუას წმიდაჲ სახარებაჲ თჳნიერ ხა-
ცეცხურთაჲსა და გამოვიდენ საკურთხეველით და დადგეს მღდელი
აღსავალსა თანა საკურთხეველისასა, ხოლო ღიაკონი დადგეს მარ-
ჯუენით წინა კერძო მღდელისა, პირით მხედველი ჩრდილოდ კერძო
და ვითარცა იჴოს უამი ლოცვისა წართქუმისაჲ,

35 აიწყონ.

1* შტრ. ფს. 64,2; I ტომ. 1,17. 2* ფს. 27,9. 3* შტრ. ფს. 25,8. 4* ფს. 26,9. 5* ფს.
16,7. 6* მ. 18,20. 7* შტრ. ფს. 19,6; I კორ. 12,7. 8* I ტომ. 2,4; ებრ. 10,26.

დიაკონმან: უფლისა მიმართ ვილოცოთ.

ერმან: კერიელესონ.

4 კჳ.

/მღელმან ლოცვაჲ: მეუფეო, უფალო ღმერთო ჩუენო, რომელმან დაამტკიცენ კათა შინა განწყობილებანი და მკედრობანი ანგელოზთა და მთავარანგელოზთანი მსახურებად ღიდებისა შენისა, ყაე შესლვასა ჩუენსა თანა წმიდათაჲ ანგელოზთა შესლვაჲ თანამწირველად ჩუენდა და თანადიდებისმეტყუელეჲაჲ საბიერებისა შენისა.

ამაღლებამ: რამეთუ შეუენის შენდა ყოველი. და სრულყოხ, შეემთხვოს სახარებასა.

დიაკონმან კმით: სიბრძნით.

ერმან: „მოვედით, თაყუანის-ესცეთ“^{1*}.

და ვითარცა შევიდენ საკურთხეველად, დიაკონმან დ[აასუ]ენოს სახარებაჲ წმიდასა ტრაპეზსა ჴედა. მღელმან თაყუანის-სცეს წინაშე წმიდისა ტრაპეზისა ერთგვის და მყის მოდრეკილმან თქუას: თაყუანის-ესცემ მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა, სამებასა ერთ-არსსა და განუყოფელსა, რომელი სუფევს უკუნისამდე.

ხოლო მგალობელთა თქუან ოხითაჲ, „ღიდებაჲ“, „აწდა“, კონდაკი დღისაჲ.

5. მღელმან ლოცვაჲ „წმიდაო ღმერთოჲსაჲ“: ღმერთო, „წმიდაო“, რომელი წმიდათა შორის განისუენებ^{2*}, რომელი სამწმიდითა კმითა სერაფიმთა მიერ იგალობები და ქეროვიმთა მიერ იღიდების სიტყუაები და ყოველთაგან ჴეშთა წმიდათა ძალთა თაყუანის-იციეშვი, რომელმან არაარსისაგან არსად მოიყვანენ ყოველნი^{3*}, რომელმან დაჰბადე კაცი ხატად და მსგავსად შენდა^{4*} და ყოველთაჲე მადლითა შენითა შეამკვე და მისცემ „სიბრძნესა და გულისკმისყოფასა“^{5*} მვედრებელთა და არა შეურაცხ-ჰყოფ მცოდნელთა, არამედ განუწყესებ სინანულსა საცხოვრებელად, რომელმან ღირს-მყვენ ჩუენ, მდაბალნი და უღირსნი მონანი შენნი, ყამსაცა ამას „დგომად წინაშე ღიდებისა“^{6*} წმიდისა საკურთხეველისა შენისა და თანამდებისა თაყუანისცემისა და ღიდებისმეტყუელებისა შეწირვად შენდა; შენ, მეუფეო, შეიწირე პირთაგანცა^{7*} ჩუენ ცოდვილთასა სამწმიდაჲ გალობაჲ და მომხედენ ჩუენ სიტკბოებითა შენითა და მოგვტევენ ყოველნი ცთომანი ჩუენნი, ნებსითნი და უნებლიეთნი, და წმიდა-ყვენ ჩუენნი სულნი და კორცნი და მომეც ჩუენ ღირსებით მსახურებაჲ შენი ყოველთა დღეთა ცხოვრებისა ჩუენისათა^{8*}, მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა და ყოველთა „წმიდათა, საუკუნითაგან“^{9*} სათნოყოფილთა შენთაჲთა.

ამაღლებამ: რამეთუ წმიდა ხარ შენ, ღმერთო ჩუენო, და შენდა ღიდებასა აღვაველნთ მამისა და ძი.

ერმან თქუას „წმიდაო ღმერთოჲ“ და ვითარცა მივიდენ „ღიდებასა“ ჴედა, დიაკონმან თაყუანის-სცეს სამგზის წმიდასა ტრაპეზსა და შეემთხვოს და მერმე თაყუანის-სცეს მღელმსა და იწყოს

11 კმბ.

1* ფს. 94,6. 2* ეს. 57,15. 3* სიბრ. სოლ. 1,14. 4* დაბ. 1,26,27; სიბრ. სოლ. 2,23. 5* II ნეშტ. 1,10. 6* იუდა 24. 7* ფს. 8,3. 8* ლ. 1,74. 9* ლ. 1,70.

ხლვად, ხოლო მღდელმანცა თაყუანის-სცეს გ და შეემთხვოს წმი- დასა სახარებასა და შეუდგეს დიაკონსა, და ვითარცა მიიწინენ საყ- დრად, ჰრქუას მღდელსა დიაკონმან: აკურთხე, მეუფეო, საყდარი.	
მღდელმან თქუას: კურთხეულ ხარ, მჭდომარეო საყდარსა ზე- და დიდებისა სუფევისა შენისასა ყოვლადვე ა.	5
დიაკონმან: მოხედეთ.	
მღდელმან ჭჳარი დასწეროს და თქუას: მშუდობაჲ ყოველთა.	
ერმან: სულისაცა შენისა თანა.	
და დაჯდეს მღდელი. დიაკონმან, მახლობელად მისა კელმოკ- ლობით მდგომარემან, თქუას: სიბრძნით.	10
მგალობელმან ფხალმუნი.	
დიაკონმან: მოხედეთ.	
და თქუან ფხალმუნი.	
დიაკონმან: სიბრძნით.	
მკითხველმან სამოციქულოჲ. და ვითარცა იწყებდეს მკითხვე- ლი სამოციქულოსა, დიაკონმან თაყუანის-სცეს მღდელსა და თქუას: აკურთხენ, მეუფეო.	15
მღდელმან თქუას: უფალმან სცნეს სიტყუანი მახარებლისა ძა- ლითა მრავლითა, მეუფემან ძალთა სიყუარულისათამან მადლითა მისითა, ყოვლადვე აწ და.	20
და მოვიდეს დიაკონი წინაშე წმიდასა ტრაპეზისა და თაყუანის- სცეს(ს) სამგზის. და თაყუანის-სცემდეს რაჲ, იტყოდეს: მეუფეო ცა- თაო, ნუგეშინისმცემელო, სულო ჰეშმარიტებისაო, წინამძღუარო სიბრძნისაო, მომცემელო ცნობისაო, უგუნურთა განმსწავლელო და გლახკთა გელისამპყრობელო, განამტკიცე და გონიერ ყუჲ სული ჩემი, მეუფეო. შენ ჰომეც სიტყუად, სიტყუაო მამისაო, რამეთუ აჲა, ბაგეთა ჩემთა არა დავიპყრობ ღალადებად შენდა, მოწყალეო, შე- მიწყალე დაცემული ესე.	25
ვიდრემდის სრულ-ყოს დასადებელი ესე და ეგრეთ ამბორს- უყოს სახარებასა და მიიქუას და გამოვიდეს და დაჯდეს/საფ- სალმუნეთა ქუეშე ანუ საყდარსა ზედა და გარდათქუას წარკითხვა- დი სახარებაჲ და სრულ-ყოს რაჲ მკითხველმან სამოციქულო,	5 კვ. 30
მღდელმან: მშუდობაჲ შენდა.	
სიბრძნით.	
მგალობელმან აღელუაჲ.	35
მღდელმან: მოხედეთ.	
და იტყოდინ დასასრულისა აღელუასა.	
მღდელმან დაასხას საკუმეველი და უკმისა წმიდასა ტრაპეზსა წესისაებრ და დაკიდნეს საცეცხური და კულად-იქცეს მუნეჲ, მე- ტყუელი ამიჲ ღოცვისაჲ: გამოაბრწყინე გულთა შინა ჩუენთა, კაცთმოყუარეო, ღმრთის მეცნიერებისა ნათელი მიუწღოველი და გონებისა ჩუენისა თუალნი განახუენ განცდად სახარებისა შენისა ქადაგებათა. დადევ ჩუენ ზედა ნეტართა მათ მცნებათა შენთა ში- ში, რამთა ყოველივე კორციელი გულისთქუმაჲ დავთრგუნოთ და სულიერი მოქალაქობაჲ მოვიგოთ და ყოველსავე სათნოდ შენდა ვზრახვიდეთ და ვიქმოდით.	40
	45

და სრულ-ყოს რაჲ, ჳმა-ყოს: სიბრძნით აღე.

დიაკონჲან თავისაგანი.

ერჲან: დიდებაჲ შ.

მღღელჲან: მოხედეთ.

6 დიაკონჲან: ვთქუათ ყოველთა.

ყოველთა სულითა და ყოველთა გონებითა ვთქუათ ყოველთა.

უფალო, ყოველისა მპყრობელო, ღმერთო მამათა ჩუენთო, გე-
ვედრებით შენ, ისმინე.

წმიდისა ამის სახლისა.

ჳსნად ჩუენდა ყოვლი.

შეგვწყალენ ჩუენ, ღმერთო, დიდითა წყალობითა შენითა, გე-
ვედრები.

ერჲან კერიელეჲსონი თ.

მღღელჲან ლოცვაჲ კელგანჲპრობილისა ვედრებისაჲ: უფალო
ღმერთო ჩუენო, აპყრობითი ესე ვედრებაჲ შეიწირე მონათა შენ-
თაგან და შეგვწყალენ ჩუენ „სიმრავლისაებრ წყალობათა შენთა-
ჲსა“^{1*} და მოწყალეჲანი შენნი^{2*} გარდამოავლინენ ჩუენ ზედა და
ყოველსა ერსა შენსა ზედა, მომლოდესა მდიდრად შენმიერისა წყა-
ლობისასა.

მერმეცა კეთილმსახურისა და ღმრთივ დაცულისა მეფისა ჩუ-
ენისა სიმტკიცისა, ძლევისა და მოუჲარებისა, მშჳლობისა, სიმრ-
თელისა და ცხოვრებისა მისისათჳს და რაჲთა უფალი ღმერთი
ჩუენი უმეტესად შეეწიოს მას და წარუმართოს ყოველსა შინა
ღმრთისმსახურებასა მისსა და დაუმორჩილნეს ჳუეშე ფერჳთა მის-
თა ყოველნი მტერნი და მბრძოლნი მისნი. ვთქუათ ყოველთა.

ერჲან კერიელეჲსონი ვ.

მოკსენებისათჳს და განსუენებისა სულთა, რაჲმელნიცა ამას
ეკლესიასა შემოვედრებულ არიან და ყოველთა პირველდაძინე-
ბულთა მამათა და ძმათა ჩუენთა კსენებისა და განსუენებისა და
ნეტარებისა მათისათჳს. ვთქუათ ყოველთა.

ერჲან კერიელეჲსონი გ.

მღღელი მოიკცეს, ერსა ჳუარა დასწეროს და აღამაღლოს:
რამეთუ მოწყალე და კაცთმოუჲარე ღმერთი ხარ და შენდა დიდე-
ბასა აღვაველენთ მამისა.

(კათაკმეველთა განტევება)

7 დიაკონჲან: ილოცეთ კათაკმეველთა.

მორწმუნენო, კათაკმეველთათჳს ვილოცოთ, რაჲთა უფალმან
იგინიცა შეიწყალნეს.

და ასწაოს მათ სიტყუაჲ ჳეშმარტებისაჲ.

გამოუცხადოს მათ სახარებაჲ სიმართლისაჲ.

და შეაერთნეს წმიდასა მისსა კათოლიკე სამოციქულოსა ეკ-
ლესიასა.

აცხოვენ, შეიწყალენ და დაიკვენ იგინი, ღმერთო, შენთა მად-
ლითა.

^{1*} II ვზრ. 13,22. ^{2*} ჳღრ. ჳს. 50,3.

კათაქმეველთა თავნი თჳსნი უფალსა მოუდრკენ¹.

მღდელმან ლოცვაჲ კათაქმეველთაჲ: უფალო ღმერთო ჩუენო, „რომელი ცათა შინა დამკდრებულ ხარ“^{1*} და ზედაჲ ყოველთა ზე-
და საქმეთა შენთა, მოიხილე მონათა შენთა ზედა კათაქმეველთა.
რომელთა მოუდრეკიან ქედნი მათნი წინაშე შენსა; მოეც მათ „სუ-
ბუქი უღელი“^{2*} და ყვენი იგინი ასო წმიდისა შენისა ეკლესიისა და
ლირს-ყვენი იგინი საბანელსა მუორედ შობისასაჲ^{3*} მოსატყეველად
ცოდებათა და სამოსლად უხრწნელებისა, რამთა გიგანს შენ, ჳემ-
მარიტი ღმერთი^{4*} ჩუენი.

აცხოვნენ, შეიწყალენ.

რამთა ესენიცა ჩუენ.

რავდენნი კათაქ.

[მორწმუნეთა წირვა]

მ მღდელმან ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ: შენ, უფალო, გუჩუენე
ჩუენ „დიდი“ ესე ცხოვრებისა სააღმლოჲ^{5*}. შენ ლირს-მყვენ
ჩუენ, გლახკანი და უღირსნი მონანი შენნი, ყოფად მსახურად წმი-
დასა შენსა საკურთხეველსა. შენ ლირს-მყვენ ჩუენ ძალითა წმი-
დისა სულისა შენისაჲთა^{6*} მსახურებასა ამას^{7*}, რამთა დაუსჯელად
ედგეთ წინაშე წმიდისა შენისა ღიღებისა^{8*} და შეეწიროთ შენდა
„მსხუერპლი ქებისაჲ“^{9*}, რამეთუ შენ ხარ, რომელი „შეიქმ ყო-
ველსა ყოველთა თანა“^{10*}. მოგუეც, უფალო. ცოდებათა ჩუენთათჳს
და ერისა უმეცრებისათჳს სათნოყოფად მსხუერპლი ესე^{11*} ჩუენი
და შეწირვად^{12*} წინაშე შენსა.

9 შეგუეწიენ, გუაცხოვ.

სიბრძნით.

/რამეთუ შეუენის შენდა ყოველი.

მერმეცა და მარადის.

ზეგარდამო მ.

ქსნად ჩუენდა ყოვლისა.

და ყოველთათჳს, რომელნი.

მღდელმან ლოცვაჲ მორწმუნეთაჲ: უფალო, რომელმან მოგუ-
ხედენ „წყალობითა და მოწყალებითა“^{13*} შენითა სიმდაბლესა ზედა
ჩუენსა, რომელმან დამადგინენ ჩუენ. გლახკანი და ცოდვილნი.
უღირსნი მონანი შენნი, „წინაშე წმიდისა ღიღებისა“^{14*} შენსა მსა-
ხურებად წმიდასა შენსა საკურთხეველსა, შენ განმამლიერენ ჩუენ
ძალითა წმიდისა სულისა შენისაჲთა^{15*} მსახურებასა ამას^{16*} და მო-
მეც ჩუენ სიტყუაჲ აღებასა პირისა ჩუენისასა^{17*} სადად მადლსა
წმიდისა სულისა შენისასა ამას ზედა, რომელი-ესე წინა-დაეგების
ძღუენი.

1* ფს. 2,4; ფს. 112,5. 2* მთ. 11,30. 3* ტიტ. 3,5. 4* შტრ. კოლ. 1,10; ი. 17,3. 5* I ტიმ. 3,16.
6* II კორ. 3,6; რომ. 15,13. 7* შტრ. II კორ. 4,1; I ტიმ. 1,12. 8* შტრ. დან. 3,53; სიბრ.
სოლ. 9,10; იუდა 24. 9* ებრ. 13,15; 10* I კორ. 12,6; 11* შტრ. ფილ. 4,18. 12* შტრ.
რომ. 15,16; I პეტ. 2,5. 13* ფს. 102,4. 14* იუდა. 24. შტრ. დან. 3,53; სიბრ. სოლ. 9,10.
15* შტრ. ლ. 4,14; რომ. 15, 13. 16* II კორ. 4,1; შტრ. I ტიმ. 1,12. 17* ეფ. 6,19.

შეგუეწინ.

სიბრძნით.

მღელმან ამაღლებაჲ: რაჲთა ძლიერებითა შენითა ყოვლადვე
დაც.

5

(დიდი შესლვა)

10 10. მღელმან ლოცვაჲ, იგალობებოდის რაჲ „რომელი ქერო-
ბინებრი“, მოდრეკით: არა ვინ არს ღირს, რომელი შეკრულ არა
ჯორტაგან „გულისთქუმათა და გემოთა“¹, წარდგმად გინა მი-
ახლებად ანუ მსახურებად შენდა, „მეუფეო დიდებისაო“², რამე-
15 თუ მსახურებაჲ შენი ღიდ არს და საშინელი ზეცისა ძალთაგანცა,
არამედ აურაცხელითა კაცთმოყუარებითა შენითა უქცეველად და
გამოუთქუმელად იქმენ კაც და მღელმთმძღუარად ჩუენდა გამოშ-
ჩნდი და მსახურებაჲ უსისხლოჲსა მსხუერპლისაჲ და შეწირვაჲ
მომეც ჩუენ, ვითარცა მეუფემან ყოველთამან³. რამეთუ შენ უფ-
20 ლებ⁴ ცასა და ქუეყანასა, რომელი საყდართა ზედა ქერობინთა
მჭდომარე ხარ, რომელი სერაფიმთა უფალი ხარ და „მეუფე ისრა-
ელისაჲ“⁵, რომელი მხოლოჲ „წმიდა ხარ და წმიდათა შინა განი-
სუენებ“⁶. შენ გევედრები მხოლოსა სახიერსა და ქველისმოქმედ-
სა: „მოიხილე ჩემ ზედა“⁷, ცოდვილსა ამას და უქმარსა მონასა
25 შენსა⁸, და ღირს-მყავ⁹ მე, ძალითა წმიდისა შენისა სულისაჲთა¹⁰
შემოსილი, მღელმობისა მადლითა წარდგომად წმიდასა ამას შენსა
ტრაპეზსა და შეწირვად წმიდასა შენსა ჯორცსა და სისხლსა უბრ-
წნელსა და ცხოველსმყოფელსა. რამეთუ შენდა მოვიდრეკ ქედ-
სა ჩემსა და გევედრები [შენ: „ნუ გარემიიქცევ პირსა შენსა ჩემ-
30 განს“¹¹, „[ნუცა შეუ]რაც-მყოფ [მე ფერკთა შენთაგან]“¹², არა-
მედ ბრძანე შეწირვად შენ]და ძლუენი ესე ჩემ მიერ, ცოდვილისა
და უქმარისა მონისა შენისა; რამეთუ შენ ხარ, რომელი შესწირავ
და შეიწირვი და შეიწყნარებ და განიყოფვი, ქ რ ი ს ტ ე, ღმერ-
თო ჩუენო და შენდა დიდებასა შეცსწირავთ თანა მამით და
30 სულით წმიდითურთ [აწ და მარადის და].

11. დიაკონმან: [...]

წინადაგებულთა.

[...]

[ესნად ჩუენ.

35

ღღეთაჲ.

მღელმან ლოცვაჲ მოდრეკით: [უფალო ღმერთო ჩუენო, რო-
მელმან დაგუბადენ ჩუენ და მოგუყვანენ ცხოვრებასა ამას, რო-
მელმან მიჩუენე ჩუენ გზაჲ ცხოვრებისაჲ¹³, რომელმან მოგუანიჭე

16 მჭდომარა. 18—19 ქველისმოქმედისათა. 21 წარდგმად.

1* ტიტ. 3,3; შტრ. I პეტ. 2,11. 2* ფს. 23,7. 3* შტრ. იობ. 5,8. 4* შტრ. I ნეტ. 29,11. 5* სოფონ. 3,15. 6* 1,49. 6* ეს. 57,15. 7* ფს. 24,16. 8* შტრ. მთ. 25,30; ლ. 17,10. 9* შტრ. II კორ. 3,6. 10* ლ. 4,14, რომ. 15,13. 11* ფს. 142,7. 12* სიბრ. სოლ. 9,4. 13* შტრ. ფს. 15,10.

* ტექსტი აღდგენილია A რედაქციაზე დაყრდნობით.

ჩუენ ზეცისა საიდუმლოთა გამოცხადებაჲ, შენ ხარ, რომელმან და-
 მადგინენ ჩუენ „მსახურებასა ამას“^{1*} ძალითა სულისა შენისა წმი-
 დისაჲთა^{2*}. გთნდინ უფალო, რაჲთა ვიქმნეთ ჩუენ „მსახურ ახ-
 ლისა შენისა ზეჟულისა“^{3*} მიახლებად წმიდათა შენთა საიდუმ-
 ლოთა. შემოწყნარენ ჩუენ, მდგომარენი წინაშე წმიდასა შენსა სა-
 კურთხეველსა, „მრავლითა წყალობითა შენითა“^{4*}, რაჲთა ვიქ-
 მნნეთ ღირს შეწირვად შენდა სულიერსა ამას და უსისწლოსა
 მსხუერპლსა^{5*} ჩუენთა ცოდვათათჳს^{6*} და „ერისა უმეცრები-
 სათჳს“^{7*}, რომელი შეიწირე წმიდასა და ზეცისა შენსა დადებულ-
 სა საკურთხეველსა „სულად სულნელად“^{8*} და გარდამოგველინე
 ჩუენ მაღლი სულისა შენისა წმიდისაჲ. მოიხილე ჩუენ ზედა, ღმერ-
 თო, და იხილე მსახურებაჲ ესე ჩუენი და შეიწირე, ვითარცა შე-
 იწირე ა ბ ე ლ ის ძლუენი^{9*}, ნოე ს მსხუერპლი, ა ბ რ ა მის
 საკურთხი^{10*}, მოსეს და ა ჰ რ ი ნ ის მღლელობაჲ, ს ა მ ო-
 ე ლ ის დასამჴვდებელნი^{11*}. და ვითარცა შეიწირე წმიდათა შენ-
 თა მოციქულთაგან ქეშმარიტი იგი მსახურებაჲ, ეგრეთვე ჯელთა-
 განცა ჩუენ ცოდვილთაჲსა შეიწირე მსხუერპლი ესე სიტკბოებითა
 შენითა^{12*}, უფალო, რაჲთა ღირს-ვიქმნნეთ მსახურებად უბრალოდ
 წმიდასა შენსა (სა)კურთხეველსა და ვბოთ სასყიდელი გონიერთა
 მნეთაჲ^{13*} დღესა მას საშინელსა მიგებისა შენისასა¹⁴ სიძარბოთი.

დიაკონმან: შეგუეწიენ.

დღე ყოველი სრულიად სი.

/ ანგელოზი მჴუ.

შენდობაჲ ცოდვ.

კეთილნი და უ.

ნამეტნავ.

ქრისტეანობითნი.

ყოვლად წმიდაჲ, უხრწ.

მოწყალებათათჳს მხ.

12 დიაკონმან: ვიყუარებდით.

13 კარნი, კარნი.

(ანაფორა)

14 მღდელმან: მჴედლობით.

ზე.

გუჴქ.

ვჴმადლობდეთ.

ღირს არს^{15*} და მარ.

მღდელმან ლოცვაჲ: რომელი ხარ „მეუფე, უფალი“^{16*} ღმერ-
 თი, მამაჲ ყოვლისა მჴყრობელი, თაყუანისსაცემელი, ღირს არს^{17*},

1* ზღრ. II კორ. 4,1. I ტიმ. 1,12. 2* ლ. 4,14; რომ 15,13. 3* II კორ. 3,6. 4* II ებრ. 13,22. 5* ზღრ. I პეტ. 2,5. 6* ზღრ. ებრ. 5,1. 7* ებრ. 9,7. 8* ეფ. 5,2. 9* ზღრ. დაბ. 4,4. 10* ზღრ. დაბ. 22,13. 11* I მუფ. 11,15. 12* ზღრ. ფს. 118,68. 13* ზღრ. ლ. 12,42. 14* ზღრ. ოს. 9,7. 15* ზღრ. II თეს. 1,3. 16* იერ. 1,6. 17* ზღრ. II თეს. 1,3.

- ეითარკა კეშმარიტ არს და მართალ და შეუნიერი^{1*}, დიდად შეუნი-
ერებაჲ სიწმიდისა შენისაჲ^{2*}, შენდა ქებად, შენდა გალობად, შენ-
და კურთხევად, შენდა თაყუანისცემად, შენდა მადლობად, შენდა
დიდებისმეტყუელებად მხოლოსაჲ^{3*} კეშმარიტსა ღმერთსა და შენ-
და შეწირვად გულთა შემუსრვილთა და სულითა დამდაბლებულთა^{4*}
სიტყუერსა ამას მსხუერპლსა^{5*} ჩუენსა; რამეთუ შენ ხარ,
რომელმან მოგუანჲე ჩუენ ცხორებაჲ შენისა კეშმარიტებისაჲ^{6*}.
„და ვინ შემძლებელ არს თქუმაღ ძლიერებათა შენთა“^{7*} და
„მიტხრობად ყოველთა საყრველებათა შენთა“^{8*} ყოველსა ჟამსა
და სასშენელყოფად ქებულებათა შენთა^{9*}; უფალო, მეუფეო ყო-
ველთაო^{10*} და „ღმერთო ცისა და ქუეყანისაო“^{11*} და ყოველთა და-
ბადებულთა, ხილულთა და არა ხილულთაო, რომელი ჰზი „საყ-
დართა ზედა დიდების(ა)თა“^{12*} და „ჰხედავ უფსკრულთა“^{13*}, და-
უსაბამო, მოუცლბელო, გარეშეუწერელო და აღუქოცელო, „მა-
მაო უფლისა ჩუენისა იე სუ ქრისტე ს“^{14*}, „ულისა ღმრთისა
და მაცხოვრისა“^{15*} სასოჲსა ჩუენისაო^{16*}, რომელი-იგი არს „ხატო
შენისა სახიერებისაჲ“^{17*}, ბეკელი სწორო სახითა, და მას შინა
გუჩუენებს მამასა^{18*}, სიტყუაჲ ცხოველი^{19*}, ღმერთი კეშმარიტი^{20*},
პირველ საუკუნეთა სიბრძნე^{21*}, ცხორებაჲ^{22*}, სიწმიდე, ძალი, „ნა-
თელი კეშმარიტი“^{23*}, რომლისა მიერ სულიწმიდაჲ გამოჩნდა, სუ-
ლი კეშმარიტებისაჲ^{24*}, შეილებისა^{25*} მადლი, წინდი მერმისა მი-
მედრობისაჲ^{26*}, დასაბამი საუკუნეთა მათ კეთილთაჲ, ცხოველს-
მყოფელი ძალი, წყაროჲ სიწმიდისაჲ, რომლისაგან ყოველი დაბა-
დებული, მეტყუელი და საცნაური, განძლიერებული შენ გმსახუ-
რებს და შენდა სამარადისოჲ შესწირავს დიდებისმეტყუელებასა,
რამეთუ ყოვლითურთ გმონებს შენ^{27*}. რამეთუ შენ ვაქებენ ანგე-
ლოზნი^{28*}, მთავარანგელოზნი, საყდარნი, უფლებანი, კელმწიფეზა-
ნი^{29*} და ძალნი და მრავალთუალნი ქერაბინნი. შენ წინაშე ღგანან
„და გარემოჲს სერაბინნი ექუსითა ფრთითა ერთი და ექუსითა
ფრთითა ერთი და ორითა იფარვენ პირთა მათთა და ორითა ფერ-
კთა მათთა და ორითა ფრინვენ. ღაღადებს მოყუასი მოყუისისა მი-
მართ“^{30*} დაუცხრომელითა პირითა, დაუღუმებელითა ღმრთისმე-
ტყუელებითა.
ამაღლებჲ: ძლევისა გალობისა შემწირველნი შენ, საშინელისა
ღმრთისა, ძრწოლით მღაღადებელნი და მეტყუელნი.
15. ერმან: წმიდა არს, წმიდა არს^{31*}.
16. მღელმან ლოცვაჲ: შემდგომად ამით სანატრელთა ძალ-
თა მეუფეო, კაცთმოყუარეო, და ჩუენცა ცოდვილნი ეკმობთ და
ეიტყუთ: წმიდა ხარ^{32*}, კეშმარიტად და ყოვლად წმიდა და არა არს

1* შტრ. ფს. 64,2. 2* შტრ. ფს. 144,5. 3* შტრ. ი. 5,44. 4* შტრ. დან. 3,39. ფს. 50,19.
5* შტრ. რომ. 12,1. 6* შტრ. ებრ. 10,26. 7* ფს. 105,2. 8* ფს. 25,7. 9* ფს. 105,2. 10* შტრ.
იბ. 5,8. 11* მთ. 11,25. 12* მთ. 19,28. შტრ. დან. 3,53. სიბრ. სოლ. 9,10. 13* დან.
3,54. 14* II კორ. 1,3. 15* ტიტ. 2,13. 16* I ტიმ. 1,1. 17* სიბრ. სოლ. 7,26. 18*
ი. 14,8. 19* ებრ. 4,12. 20* ი. 17,3. 21* შტრ. I კორ. 1, 22,30. 22* ი. 14,6. 23* ი. 1, 9.
24* ი. 14,17. 25* შტრ. რომ. 8,15. 26* ეფ. 1,14. 27* ფს. 118,91. 28* I პეტ. 3,22. 29*
კოლ. 1,16. 30* ეს. 6, 2, 3. 31* ეს. 6,3. 32* ეს. 6, 3.

საზომი დიდად შეუენიერებისა სიწმიდისა შენისაჲ^{1*} და „ღირს ყოველთა შინა საქმეთა“^{2*} შენთა, რამეთუ სიმართლით, მჭავრითა კეშმარიტითა „მოაწიე ყოველივე ჩუენ ზედა“^{3*}; რამეთუ დაჰბადე კაცი^{4*}, მიწაჲ აღიღე ქუეყანი^{5*} და ხატად შენდა^{6*}, ღმერთო, პატრივ-ეც მას, და დაადგინე იგი სამოთხესა მას ფუფუნებისასა^{7*} და უკუდავსა ცხორებასა და საშუებელთა საუკუნეთა კეთილთასა და დამარხვაჲ მცნებათა შენთაჲ ამცენ მას, არამედ ურჩ-გეჰმნა შენ, კეშმარიტსა ღმერთსა, რომელმან დაჰბადე იგი, მაცთურებითა^{8*} გუელისაჲთა [მო]კუდა იგი თესითა შეცოდებითა^{9*}, არამედ ექსორია-ჰყავ იგი სიმართლისა სასჯელითა შენითა, ღმერთო, სამოთხით სოფელსა ამას და მიაქციე იგი ქუეყანად, რომლისაგანცა დაჰბადე^{10*}, და განმგებელ ექმენ მას კუალად შობითა ქრისტეს შენისაჲთა. რამეთუ არა სრულიად უკუნ-აქციე დაბადებულა შენი, რომელი შეჰქმენ, სახიერ, არცა დაივიწყე ქმნული კელთა შენთაჲ^{11*} და მოხედენ მას მრავლითა სახითა^{12*} მოწყალებითა წყალობისა შენისაჲთა^{13*}. წინაწარმეტყუელნი მოავლინენ^{14*} და ჰქმნენ ძალნი წმიდათა შენთა მიერ, რომელნი-იგი ნათესავითი-ნათესავად^{15*} სათნო-გეყენეს^{16*} შენ. მეტყოდე ჩუენ პირითა მონათა შენთა წინაწარმეტყუელთაჲთა^{17*}, პირველითგანვე გუაუწყებდი ჩუენ მერმისა მის ყოფადისა ცხორებისა; შჯული მომეც შემწედ^{18*}, ანგელოზნი დაადგინენ მცველად, „ხოლო ოდეს მოიწია აღსასრული“ ეამთაჲ^{19*}, „მეტყოდე ჩუენ თავადისა ძისა შენისა მიერ, რომლისაგან შეჰქმნენ საუკუნენი, რომელი-იგი არს ბრწყინვალეჲაჲ დიდებისაჲ და ხატი ძლიერებისა შენისაჲ, უტრთივან ყოველნი სიტყუთა ძლიერებისა მისისაჲთა“^{20*}, „არა ნატაცებად შეირაცხა ყოფად სწორად შენდა ღმრთისა“^{21*} და მამისა, არამედ ღმერთი, რომელ არს პირველ საუკუნეთაჲ, „ქუეყანასა ზედა გამოჩნდა და კაცთა შორის იქცეოდა“^{22*} და ქალწულისაგან წმიდისა განტორციელდა, „დაიმდაბლა თავი თესი და ხატი მონებისაჲ მათილო“^{23*} და თანახატ ექმნა კორცთა ამათ სიმდაბლისა ჩუენისათა, რაჲთა ჩუენ თანახატ მქმნეს ხატსა მას დიდებისა მისისასა^{24*}. რამეთუ [ვინაჲ]თგან „კაცისა მიერ ცოდვაჲ შემოკდა სოფლად და ცოდვისა მიერ სიკვდილი“^{25*}, სათნო-იყო მხოლოდშობილმან ძემან შენმან, რომელი-იგი არს წიაღთა შინა შენთა, ღმრთოსა და მამისათა^{26*}, და „იშვა ღვდაკაცისაგან“, წმიდისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარცამისგან, და „იქმნა იგი შჯულისა

20 მერმითა.

1* შდრ. ფს. :44.5. 2* ფს. 144.13. 3* დან. 3,31. 4* შარ. დ.ბ. 2,7. 5* იქვე. 6* დ.ბ. 1,27. 7* შდრ. დ.ბ. 2,15; 3,23. 24. 8* შდრ. დ.ბ. 3,13. 9* შდრ. ეფ. 2,5. 10* დ.ბ. 3,19. 11* შდრ. ფს. 137.8. 12* შდრ. ებრ. 1,1. 13* შდრ. ლ. 1,78. 14* შდრ. II ნეშტ. 36,15; ლ. 1,70; საქმე. 3,18; გამოცხ. 10,7. 15* შდრ. ესთ. 9,27. 16* შდრ. დ.ბ. 5,22. 17* შდრ. ებრ. 1,1. 18* შდრ. ეს. 8,20. 19* გალ. 4,4; ეფ. 1,10. 20* შდრ. ებრ. 1,2. 3. 21* ფილპ. 2,6. 22* ბარ. 3,38. 23* შდრ. ფილპ. 2,7. 24* შდრ. ფილპ. 3,2; რ.ბ. 8,29. 25* რომ. 5,12. 26* ი. 1,18.

5 ქუეშე^{1*} და დასაჯა „ცოდვამ კორციტა“^{2*} თჳსითა, რაჲთა რო-
 მელნი-იჳი აღა მის მიერ მოკუდეს, განცხოველდენ ქ რ ი ს ტ ე ს
 შენისა მიერ^{3*}. და იქცეოდა სოფელსა ამას შინა, მოსცნა ბრძა-
 ნებანი ცხოვრებისანი, განმაშორნა ჩუენ საცთურისაგან კერპთაჲსა
 და მომცევანა ჩუენ ცნობად „შენდა, ჳეშმარტისა ღმრთისა“^{4*}
 და მამისა, და დამბადნა ჩუენ თავისა თჳსისა „ერად მოგებულად“^{5*}.
 „სამეუფოდ სამღდლოდ, ერად წმიდად“^{6*} და განმბანნა ჩუენ
 წყლითა^{7*} და წმიდა-მყენა ჩუენ სულითა წმიდითა^{8*}, მისცა თავი
 0 თჳსი ნაცვალად^{9*} სიკუდილად, რომლისაგან „შეპყრობილ ვიყვე-
 ნით“^{10*} „განსყიდულნი ცოდვისაგან“^{11*}, და შთახდა ჳუარისა მიერ
 8 კუ. ჳოჯობეთად, „რაჲთა აღასრულოს თავით თჳსით ყოველი“^{12*} და
 დაჰქსნნა საღმრთიანი სიკუდილისანი^{13*}/და აღდგა მესამესა დღე-
 სა^{14*} და გზა-უყო კორციელთა მკუდრებით აღდგომად, „ვითარ-
 იგი ვერ შესაძლებელ იყო პყრობად“^{15*} ხრწნალებისაგან წინა-
 15 მძლუარი იგი ცხოვრებისა^{16*}, იქმნა დასაბამ შესუენებულთა¹⁷.
 „პირშო მკუდრებით აღდგომითა“^{18*}, რაჲთა იყოს თავადი იგი
 ყოვლად ყოველსა შინა მთავარ. და აღვიდა ზეცად და „დაჯდა მარ-
 ჳუენით ღიდებისა შენისა მალალთა შინა“^{19*}, რომელი-იგი მოს-
 ლვად^{20*} არს „თითოეულისა მიგებად საქმეთა მათთაებრ“^{21*}. ხო-
 20 ლო დამიტევა ჩუენ მოსაცნებლად ცხოვრებისა ვნებისა მისთჳს
 ესე, რომელი წინადაგებულ არს მისისა მისებრ მცნებისა. რამეთუ
 ეგულებოდა რაჲ განსლვაჲ ნებისთჳსა და „დიდსა“ და ცხოველსმყო-
 ფელსა მისსა „სიკუდილსა“^{22*}, „ღამესა მას, რომელსა მისცემდა“
 იგი თავსა თჳსსა სოფლისა ცხოვრებისათჳს, „მოიღო პური“^{23*} წმი-
 25 დათა მისთა ზედა და უბრწენლთა კელთა და გიჩუენა შენ, ღმერთსა
 და მამასა, „გმადლობდა“, აკურთხა, განწმიდა, „განტეხა“^{24*}.
 ამაღლებამ: „მისცა იგი“ წმიდათა მისთა „მოწაფეთა“^{25*} და
 მოციქულთა და ჰრქუა^{26*}: „მიიღეთ და ჳამეთ, ესე არს კორცი
 ჩემი თქუენთჳს განტეხილი“^{27*} „მისატევებლად ცოდვითა“^{28*}.
 30 მღდელმან ღოცვაჲ: ეგრეთვე მსგავსად სასუმელი^{29*} ნაყოფი-
 საგან ვენატისა „მოიღო“, განზავა, „გმადლობდა“^{30*}, აკურთხა, გან-
 წმიდა და „მისცა იგი“ წმიდათა „მისთა მოწაფეთა“^{31*} და მოცი-
 ქულთა და ჰრქუა:
 35 „[სუთ ამისგან] თქუენ ყოველთა, ესე არს სისხლი ჩემი ახ-
 ლისა [ჳქული]საჲ, თქუენთჳს და[თხუელი მისატევებლად ცოდვა-
 თა“^{32*}.

2 განცხოველდენ+განცხოველდენ. 18 შენითა.

1* გალ. 4,4. 2* რომ. 8,3. 3* შტრ. I კორ. 15,22. 4* შტრ. კოლ. 1,10; ი. 17,3. 5*
 შტრ. ტიტ. 2,14. 6* I პეტ. 2,9. 7* შტრ. ეფ. 5,26. 8* შტრ. რომ. 15,16. 9* შტრ. მთ. 16,26;
 I ტიმ. 2,6. 10* რომ. 7,6. 11* რომ. 7,14. 12* ეფ. 4,10. 13* შტრ. საქმე. 2,24.
 14* I კორ. 15,4; შტრ. საქმე. 3, 5. 15* საქმე. 2,24. 16* საქმე. 3,15. 17* I კორ. 15,20.
 18* კოლ. 1,18. 19* გბრ. 1,3. 20* შტრ. მთ. 24,50. 21* რომ. 2,6; შტრ. საქმე. 17,31. 22* IV
 მათ. 10,1. 23* I კორ. 11,23. 24* მთ. 26,25; შტრ. ლ. 22,19; I კორ. 11, 24' 25* იქვე. 26*
 შტრ. მთ. 26,26. მრ. 14,24. ლ. 22,15. I კორ. 11,24. 27* I კორ. 11,24. 29* მთ. 25,28.
 29* I კორ. 11,25. 30* მთ. 26,26,27. ლ. 22,19. I კორ. 11,24. 31* იქვე. 32* მთ. 26,27, 28;
 შტრ. ლ. 22,20; მრ. 14,24.

მღელღამან ლოცვაჲ: „ამას ჰყოფდით მოსაცხენებელად ჩემ-
და“^{1*}, რამეთუ რაოდენგზისცა შჳამღეთ პურსა ამას და სასუმელსა
ამას სუმიღეთ, სიკუდილსა ჩემსა მიუთხრობდით“², და აღდგომასა
ჩემსა აღიარებდით.

მომცხენებელნი უკუე ჩუენცა, მეუფეო, საცხორებელთა ვნე-
ბათა მისთა ცხოველსმოყოფელისა ჟუარისა და სამ დღე დაფლვისა,
მკუდრეთით აღდგომისა, ზეცად აღსლვისა, მარჯუენათ შენ(სა),
ღმრთისა და მამისა, ჭდომისა და ღიდებით და საშინელად მეორედ
მოსლვისა მისისანიჲ³.

ამაღლეზაჲ: შენთან, შენთაგან, შენდა შემწირველნი ყოვლად-
ვე და ყოველთა.

(ძღვნის კურთხევა)

18. მღელღამან: ამისთეს, მეუფეო ყოვლად წმიდაო, ჩუენცა,
კოდელინი და უღირსნი მონანი შენნი, ღირსქმნულნი მსახურებად
წმიდისა საკურთხეველისა შენისა არა „სიმართლეთა ჩუენათეს“^{4*},
რამეთუ არარაჲ გქმნიეს კეთილი ქუეყანასა ზედა, არამედ „წყა-
ლობათა შენთა და მოწყალებათა“^{5*}, რომელნი მდიდრად მოჰფ-
ნენ ჩუენ ზედა, მინდობილნი მივეახლებით წმიდასა საკურთხეველ-
სა შენსა და წინადაგებელნი ნაცვალ სახეთა წმიდისა კორცისა და
სისხლისა შენისათა. შენ გლოცავთ და გევედრებით, წმიდაო წმი-
დათაო, სათნოყოფითა სახიერებისა შენისაჲთა მოვედინ „სული
შენი წმიდაჲ“^{6*} ჩუენ ზედა და წინადაგებულთა: ამათ მსხუერპლთა
ზედა და აკურთხენ და წმიდა-ყვენ ესენი და გამოაჩინენ.

მღელღამან: პური უკუე ესე პატიოსან კორც უფლისა და
ღმრთისა მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა, ხოლო სა-
სუმელნი ესე პატიოსან სისხლ უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრი-
სა ჩუენისა იესუ ქრისტესა, რომელი დაითხი⁷ „სოფლისა
ცხორებისათეს“^{8*}.

მღელღამან: ხოლო ჩუენ ყოველნი ერთისა პურისა და სასუმე-
ლისაგან მიმღებელნი შეგუაერთენ ურთიერთას^{9*} ერთისა/სულისა
წმიდისა ზიარებად^{10*}. და ნუცა ერთისა ჩუენგანისა საშველ ანუ
დასაშველ იქმნების მიღებაჲ წმიდისა კორცისა და სისხლისა
ქრისტეს შენისასა, არამედ, რაჲთა ეპოთ წყალობაჲ და მად-
ლო^{11*} ყოველთა თანა „წმიდათა საუკუნითგან სათნოყოფილთა
შენთაჲთა“^{12*}, მამათა, მამათმთავართა, წინაწარმეტყუელთა, მოკა-
ქულთა, ქადაგთა, მახარებელთა, მოწამეთა. აღმსარებელთა, მო-
ძლუართა და ყოვლისა სულისა მართლისა სარწმუნოებით აღსრუ-
ლებულისა^{13*}.

ამაღლეზაჲ: უმეტესად ყოვლად წმიდისა, უხრწნელისა, უფ-
როესად.

1* ლ. 22,19. I კორ. 11,25. 2* I კორ. 11,26. 3* შდრ. მთ. 26,29; I კორ. 11,26. 4* დან.
9,18; შდრ. ტიტ. 3,5. 5* შდრ. იქვე. 6* შდრ. საქმე. 19,6. 7* შდრ. მთ. 26,28. 8* ი. 6,51.
9* შდრ. I კორ. 10,17. 10* შდრ. ეფ. 4,3; II კორ. 13,13. 11* შდრ. ებრ. 4,16. 12* ლ. 1,70.
13* შდრ. ებრ. 12,23.

მდღელმან: წმიდისა იოანე წინაწარმეტყუელისა. წინამორბე-
დ-სა და ნა(თლისმცემელსა), წმიდათა და ყოვლად ქებულთა მო-
ცაქულთა, წმიდისა სახელით, რომლისა კსენებასა აღვასრულებთ,
და ყოველთა წმიდათა შენთადათა, რომელთა ვედრებითა მოიხილე
ჩუენ ზედა, ღმერთო. და მოიკსენენ ყოველნი დაძინებულნი სა-
სოებითა აღდგომისა და ცხორებისა და საუკუნოჲსადათა და განუ-
სუენე მათ, სადა იგი[...]. „ნათელი პირისა შენისაჲ“^{1*}.

(მიცვალებულთა მოსახსენებელი)

19. მერმეცა [გვედრებით] შენ, მოიკსენე, უფალო, წმიდისა
შენისა და [სამოციქულო ეკლესიისა] „კიდეთადაგან, ვიდრე კიდე-
თამდე სოფლისათა“^{2*}, დაამშდე იგი, რომელი შიკარიბე პატ-
ოსანთა სისხლითა^{3*}, ქრისტე, შენისადათა და წმიდაჲ ესე სახე-
ლი დაამტკიცე „ვიდრე აღსასრულადმდე საუკუნოჲსა“^{4*}.

მოიკსენენ, უფალო, ძღუენთა ამათ შემომწირველნი შენდა
და რომელთათჳს და რომელთა მიერ და რომელთა შემოწირეს
ესე.

მოიკსენენ, უფალო, ნაყოფის შემომწირველნი და კეთილის-
მყოფელნი წმიდათა შენთა ეკლესიათანი და მომკსენებელნი გლა-
ხათანი. მიაგენ მათ [...] ზეცისა მადლნი შენნი და მიანიჭენ მათ
ქუეყანისათა [წილ] — ზეცისაჲ^{5*} და საწუთოთა წილ — საუკუნო-
ნი^{6*}, განხრწნაღთა წილ — უხრწნელნი^{7*}.

მოიკსენე(ნ), უფალო, „მეუღდაბნობისა და მათა, ქუაბთა და
კურელთა ქუეყანისათანი“^{8*}.

მოიკსენენ, უფალო, უკეთილმსახურესნი და უმორწმუნესნი
მეფენი ჩუენნი, რომელნი განამართლენ ქუეყანასა ზედა^{9*}. [...] „პურითა სათნოებისადა“ გვრგვენოსან-ყვენი^{10*} იგინი, დაფარენ იგ-
ნი ღლესა ბრძოლისაჲ^{11*}, განამტკიცენ მკლავნი მათნი^{12*}, აღამდ-
ლენ მარჯუენნი მათნი^{13*}, განამტკიცენ მეფობაჲ მათ, დაუმორჩი-
ლენ^{14*} მათ ყოველნი ბარბაროზნი წარმართნი, „მნებებელნი ბრძო-
ლისანი“^{15*}, მოჰმადლე მათ მტკიცე და მიუ(კ)ლებელი მშუდობაჲ და
შთაუთესენ გულსა^{16*} მათსა კეთილნი^{17*} ეკლესიისათჳს და ყოვლისა-
ერსა შენისა^{18*}, რადათ მყუდროებასა შინა მათსა „უშფოთველად
და დაწყნარებით“ ვცხონდებოდეთ ყოვლითა კეთილმსახურებითა
და კრძალულებითა“^{19*}.

მოიკსენე, უფალო, ყოვლისა მთავრისაჲ და კელმწიფებისაჲ^{20*}
და პალატისა შინათა ძმათა ჩუენთა და ყოველთა მკედართაჲ. კე-
თილნი სიკეთესა შინა დაიკვენ და ბოროტნი კეთილ-ყვენ „სიტყ-
ბოებითა შენითა“^{21*}.

11 დაამშდე.

1* ფს. 4,7. 2* ფს. 71,8. 3* შტ. საქმე. 20,28. I პეტ. 1,19. 4* მთ. 28,20. 5* შტ. ი. 3,12. 6* შტ. II კორ. 4,18. 7* შტ. I კორ. 9,25. 8* ებრ. 11,38. 9* შტ. II ნუშტ. 22,12. 10* ფს. 5,13. 11* შტ. ფს. 139,8. 12* შტ. ეზე. 30,25. 13* ფს. 88,14. 14* ფს. 46,4. 15* ფს. 67,31. 16* შტ. ეს. 40,2. 17* შტ. იერ. 18,20. 18* შტ. I ტიმ. 2,1. 19* I ტიმ. 2,2. 20* შტ. ტიტ. 3,1. 21* აქ. 118,68.

მოიკსენე, უფალო, გარემოჲს მდგომარისა ერისაჲ და სამარ-
თალისა მიზეზისათჳს დაკლებულთაჲ და შეიწყალენ იგინი და
ჩუენ „სიმარავლისაებრ წყალობისა შენისა“^{1*}. საუნჯენი მათნა
ალავსენ^{2*} ყოველითა კეთილითა^{3*}, მეუღლებად მათი მშედობასა
და ერთობასა შინა დაიცევ, ჩჩუენი განზარდენ, სიკებაჲე განწუ-
ართე, სიბერე განაძლიერე, სულმოკლეთა ნუგეშინის-ეც^{4*}, გან-
ბნეულნი შეკრიბენ^{5*}, შეცთომილნი მოაქციენ და შეაერთენ წმი-
დსა შენსა კათოლიკე და სამოციქულოსა ეკლესიასა. შფოთეანნი
სულთაგან არაწმიდათა^{6*} განათავისუფლენ, მენავეთა თანა ნავით-
მავლობდ, მოგზაურთა თანა მოგზაურობდ, ქურიეთა შეეწიე,
ობოლთა კელი აღუპყარ, ტყუენი გამოიკსენენ, სნეულნი განჰკურ-
ნენ. საყდარსა^{7*} და სამნაურთა შრომათა და ექსორიობათა და მწა-
რეთა მონებათა და ყოველსა ჰირსა და ურვასა და განსაცდელსა
შინა მყოფნი მოიკსენენ, უფალო, და ყოველნი მოქენენი დიდისა
მოწყალებისა შენისანი მოყუარენიცა ჩუენნი და მოძულენი და
მამკნებელნი ჩუენ, ული/რსთა, ლოცვანი მათოჲს.

და ყოველსა ერისა შენისათჳს მოიკსენენ, უფალო ღმერთო
ჩუენო, და ყოველთა ზედა მოჰფინე მდიდარი წყალობად შენი.
ყოველთა მიჰმადლენ [საცხოვრებელნი თხოვანი]. და რომელნი
ჩუენ ვერ მოიკსენენით [...] ანუ დავიწყებისა, გინა სიმარავლითა
[სახელთაჲთა, შენ მოიკსენენ, ღმერთო, რომელმან უწყი თი-
თოიულისა საქმე] და სახელისდებად, რომელმან უწყა თითო-
ეული მიერ მეუკლითგან დედისა თჳსისაჲ. რამეთუ შენ ხარ უფალო,
შემწე შეუწევნებლთაჲ, სასობად უსასოთაჲ^{8*}, ლეღვა-გუემულთა
მაცხოვარი, მენავეთა ნავთსაყუდელი. სნეულთა მკურნალი, შინ
ყოველთა ეკმენ შემწე, რომელმან უწყი თითოეული და ვედრებაჲ
მისი, სახლი და საკმარი მისი.

მოკსენ, უფალო, ქალაქი ესე ჩუენი და ყოველნი ქალაქნი და
სოფელნი სიყმილისაგან, სრვისა, ძრვისა, დანთქმისა ცეცხლითა,
მახვლისა, ზედარბევისა უცხო თესლთაჲსა და ტომითისაგან ბრძო-
ლისა.

მღდელმან ამაღლებაჲ: პირველად მოიკსენე, უფალო, მთავარ-
ეპისკოპოსი ჩუენი, რომელი მოჰმადლე წმიდათა შენთა ეკლესიათა
მშედობით, ცოცხლებით, პატიოსნად, სიმართლით, დღეგრძელო-
ბით და მართლმკუთხოვლობით სიტყუასა შენისა კეშმარტებისასა.

(ცოცხალთა მოსახსენებელი)

20 მოიკსენე, უფალო, ყოველთა ეპისკოპოსთა მართლმადი-
დებლობით.

1* II ზბრ. 13,22. 2* შდრ. ფს. 143,13. ეზეკ. 28,16. 3* შდრ. იგავ. 8,21; რიცხ. 6,11.
4* შდრ. ! თჳს. 5,14. 5* შდრ. ფს. 105,47. 6* შდრ. ლ. 6,18. 7* შდრ. ივლით. 9,16.

* ენდა იოს საპყრობილსა. ხელნაწერში სიტყვა აღდგენილია შეცდომით.

მოიკსენე, უფალო, „სირაველითა მოწყალებათა შენთაჲთა“^{1*} ჩემისაჲცა უღირსებისაჲ. შემინდვენ მე ყოველნი შეცოდებანი, ნებ-
სითნი და უნებლოეთნი, და ნუ ჩემთა ცოდვათჳს დააყენებ [მად-
ლსა შენსა სული]სა წმიდისასა წინამდებარეთა ძლუენთაგან.

მოიკსენე, უფალო, ზუცესთა, ქრისტესმიერ დიაკონთა და
ყოვლისა სამღლდ[...]. რისაჲ და ნუცა ერთსა ჩუენგანსა და [არ-
ცხუენ] გარემოჲსთა წმიდისა შენისა საკურთხეველისათა^{2*}. და მო-
გუხედენ ჩუენ „სიტკბოებითა შენითა“^{3*}, ღმერთო. გამოგვიჩნდი
ჩუენ მდიდართა [ბრწყინვალეობითა] შენითა, კეთილშეზავებულნი
და მარგებელნი პაერნი [მოგუმადლენ] ჩუენ, წუმაჲ მშუდობ[ისაჲ]
ქუეყანასა ნაყოფიერებად მიანიჭე. [აკურთხე გვრგვნი წელიწადისაჲ
სიტკბოებითა] შენითა^{4*}, დააცხრე [განხეთქილებაჲ] ეკლესიათაჲ.
დამრიტე აღძრვანი წარმართანი, მწვალებელთა ზედააღდგომანო
მოსწრაფებით^{5*} დაარლენ „ძალითა“ წმიდისა შენისა სულისაჲთა^{6*}.
ჩუენ ყოველნი შემოწყნარენ სასუფეველსა შენსა, ძედ ნათლისა და
ძედ მამისად გამომაჩინენ, შენი მშუდობაჲ და შენი სიყუარული მომ-
ბადლე ჩუენ, „უფალო ღმერთო ჩუენო“, „რამეთუ ყოველნივე მო-
მაგენ ჩუენ“^{6*}.

ამაღლებჲ: და მომეც ჩუენ „ერთითა პირითა“^{7*} და ერთითა
გულითა^{8*} დიდებად და გალობად ყოვლად პატრიოსანსა და დი-
დად შეუენიერსა [სახელსა] შენსა, მამისა და ძისა და [...].

და იყავნ წყალობაჲ^{9*} „დიდისა ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუ-
ენისა ი ე ს უ ქ რ ი ს ტ ე ს ი“^{10*} ჩუენ ყოველთა თანა^{11*}.

ყოველთა წმიდათა მომკსენებელთა.

შეწირულთა ამათა.

რამთა კაცთმოყუარემან.

ნაცვლად გარდამოგველინე.

21. მღღელმან ლოცვაჲ: ღმერთო ჩუენო, ღმერთო, განმაცხო-
ველე გალობად, ჰეშმარიტად ღირსად ქველისმოქმედებითა შენი-
თა, რომელნი ჰქმნენ და იქმ ჩუენ თანა. შენ, ღმერთო ჩუენო, შემ-
წირველო, „წმიდა-მყვენ ჩუენ ყოვლისაგან შეგინებისა სულისა და
კორცთასა“^{12*} და მასწავე აღსრულებად სიწმიდისა შიშითა შენი-
თა^{13*}, რამთა წმიდითა მოწამებითა სუნიდისისა^{14*} ჩუენისათა. შემ-
წყნარებელნი ნაწილისა სიწმიდისა შენისა, [შევერთნეთ წმიდასა]
კორცსა და სისხლსა [...], შემწყნარებელთა ამათა გუაქუნდეს
ქ რ ი ს ტ ე დამკდრებულ გულთა^{15*} შინა ჩუენთა და ვიქმნეთ ტა-
ძარ[წმიდისა შენისა სულისა]^{16*}.

ჰე, ღმერთო ჩუენო, და ნუცა ერთსა ჩუენგანსა თანამდებ-პყოფ
შესაძრწუნებელისა ამის და ზეცათა საიდუმლოჲსა შენისა, ნუცა
უძლურ სულით და კორცით უღირსებით^{17*} მიღებისა მისისათჳს,
არამედ მომეც ჩვენ ვიღრე უკუანასკნელად [აღმოფშვნვასა] ღირ-
სებით შემწყნარებად სა/სოებასა სიწმიდეთა შენთასა საგზლად ცხო-

13 მოსწრაფებია. 36 დამკდრებულა? 37 ჩუენსა.

1* ფს. 50,3. 2* ფს. 25,6. 3* ფს. 105,5; 118,68. 4* ფს. 64,12. 5* ლ. 4,14. 6* ეს. 26,12. 7* რომ. 15,6. 8* საქმე 4,32. 9* შდრ. II კორ. 3. 10* ტიტ. 2,13. 11* ფილიპ. 4,9. 12* II კორ. 7,1. 13* იქვე. 14* II კორ. 1,12. 15* შდრ. ფეს. 3,17. 16* შდრ. I კორ. 6,19. 17* შდრ. I კორ. 11, 27.

რებისა საუკუნოვსა, სიტყვსგებად [...] წინაშე საშინელისა
„საყდრისა ქ რ ი ს ტ ე ს შენისასა“^{1*}, [...] ჩუენცა ყოველთა (თა-
ნა) წმიდათა, საუკუნითგან სათნოყოფისათა შენთა, ვაჟმნეთ ზიარ
საუკუნეთა კეთილთა, რომელნი განუშადენ მოყუარეთა შენთა^{2*}.
დიაკონმან: შეგუეწიენ.

5

დღე ყოველი.

ანგელოზნ.

შენდობაჲ და.

კეთილნი და.

ნამეტა.

10

ქრისტეანობითნ.

ერთობასა სარწმუნოებისასა და ზიარებასა სულისა წმიდისასა.

ამაღლებამ: და ღირს-მევენ ჩუენ, მეუფეო, კანღერებით და-
უსჯელად კადრებად და ხადაღ^{3*} შენდა ზეცა(თა) ღმრთისა მამისა
მოწყალისა და თქუამად: რამეთუ შენი არს სუფევამ და ძალი და
დიდებაჲ მამისა და ძისა.

15

მღღელმან: მშვიდობამ ყოველთა.

დიაკონმან: თაენი ჩუენნი უფალსა მოუდრიენთ.

22 მღღელმან ლოცვამ: მეუფეო, უფალო და „მამაო მოწყალე-
ბისაო და ღმერთო ყოვლისა ნუგეშინისცემისაო“^{4*}, მომდრეკელნი
შენდა თავთა მათთანი აკურთხენ, წმიდა-ყვენ, დაიცვენ, განამტკი-
ცენ, განაძლიერენ. „ყოვლისაგან საქმისა ბოროტისა განაშორენ“^{5*}
და ყოველსა საქმესა კეთილსა“^{6*} შეაყენენ და ღირს-ყვენ დაუს-
ჯელად მიღებად უხრწნელთა ამით და ცხოველსმყოფელთა საიდუმ-
ლოთა „მისატევებულად ცოდვთა“^{7*}, „ზიარებად სულისა წმი-
დისა“^{8*}.

20

25

ამაღლებამ: მადლითა და წყალობითა და კაცთმოყუარებითა
მხოლოდშობილისა ძისა შენისაჲთა, რომლისა თანა კურთხეულ ხარ
შენ თანა ყოველად წმიდით, სახიერით და ცხოველსმყოფელით სუ-
ლით შენითურთ აწ და მარადის.

30

23. მღღელმან ლოცვამ: „მოიხილე, უფალო“^{9*}, იე ს უ ქ რ ი ს-
ტ ე, ღმერთო ჩუენო, წმიდით სამკედრებელით^{10*} და საყდრითა ღრ-
დებისა სუფევისა შენისაჲთა და მოვედ წმიდაყოფად ჩუენდა, ზე,
მამისა თანა მჭდომარეო და ქუე — უხილავად ჩუენ თანა, მეუფეო,
და ღირს-იჩინე მტკიცითა კელითა შენითა მოცემად ჩუენდა უხრ-
წნელისა გორცისა შენისა და პატიოსნისა სისხლისა, და ჩუენ მიერ
ყოვლისა ერისა შენისა.

35

დიაკონმან: მოხედეთ.

მღღელმან: წმიდა წმიდათა.

მღღელმან: „ამაღლდი ცათა შინა, ღმერთო, და ყოველსა
ქუეყანასა ზედა არს დიდებაჲ შენი“¹¹.

40

20 ნუგეშინისცემისათა. 21 გნდა. 26 მისატევებულად.

1* II კორ. 5,10. 2* შდრ. I კორ. 2,9. 3* შდრ. I პეტ. 1,17. 4* II კორ. 1,3. 5* II ტიმ. 4,18. 6* კოლ. 1,10. 7* მთ. 26,28. 8* შდრ. II კორ. 13,13. 9* დან. 9,19. 10* III მეფ. 8,39. 11* უს. 56,6.

დაიკონმან: აღმართენით, მიმღე.

შეგუეწონ.

დღე ყოველი სრულიად სიწმიდით.

მშედობით წარვიდე.

5

მღელმან ლოცვაჲ: „გმადლობთ შენ. უფალო ღმერთო!“^{1*} ჩუენო. მიღებასა ზედა წმიდათა, უბრწუნელთა, უკუდავთა ზეცისა საიდუმლოთასა. რომელნი მომცენ ჩუენ ქველისმოქმედებად და სიწმიდედ და საკურნებელად სულსა და კორციაჲ. შენ, მეუფეო ყოველთაო, მომეც ჩუენ, რაჲთა მექმნას ზიარებაჲ წმიდისა კორცისა და სისხლისა ქ რ ი ს ტ ე ს^{2*} შენისაჲ სარწმუნოებად ურცხუნელად, სიუარულად შეუორგულებელად^{3*} და აღვსებად სიბრძნითა^{4*} საკურნებელად სულისა და კორცთა, გარემისაქცეველად ყოველისა წინააღმდეგობისა ძალისა, სრულყოფად მცნებათა შენთა, სიტყუსგებად, კეთილმითუალვად წინაშე საყდარსა ქ რ ი ს ტ ე ს შენისასა.

10

15

ამაღლებაჲ: რამეთუ შენ ხარ განმწმედელი ჩუენი და შენდა დიდებასა [...]

(ერის განტევება)

24 დაიკონმან: მშედობით წა.

უფლისა მიმართ.

20

მღელმან ლოცვაჲ ერი*: მსხუერპლი ქებისა და მსახურებაჲ** განტევებისაჲ(!) სიტყუერი და უსისხლოჲ შეიწირე, რომელნი გვედრებიან ყოვლითა გულითა: ქ რ ი ს ტ ე. ღმერთო ჩუენო, კრავო და ძეო ღმრთისაო, რომელმან აიხუენ ცოდვანი სოფლისანი^{5*}. ზუარაკო უბიწოო, რომელმან არა შეიწყნარე ცოდვისა იგი უღელი და დაიკალ ჩუენთს ნეფსით^{6*}, რომელი დაინაწილები და არა განიყოფვი, რომელი იჴმები და არა დაილევი, ხოლო მკამელთა მათ განსწმედ, რომელმან აწინდელსაჲცა ამას დღესა ღირს-მყვენ ჩუენ მოღებად შესაძრწუნებელსა საიდუმლოსა წმიდისა კორცისა და პატიოსნისა სისხლისა შენისა. შენვე, ვითარცა მოწყალე ხარ და მწყალობელ, სულგრძელ და მრავალმოწყალე. დაგვცვენ ჩუენ, მონანი შენნი და მსახურნი, და ყოველი ერი შენი სიწმიდით. რომელნი ტყუეობასა შინა არიან ძმანი ჩუენნი — გამოიკსნენ, რომელნი სნეულ არიან — მოხედენ, რომელნი იჴირვიან ზღვასა შინა — განარიენ და ყოველნი, რომელნი ევედრებიან შენსა შეწევნასა — შეგუეწიენ ჩუენ. რამეთუ/შენ ხარ მომცემელი კეთილთაჲ და შენდა დიდებასა შევსწირავთ თანა მამით და ყოვლად წმიდით სულითურთ აწ და.

25

30

35

12 კმ.

ერმან: ვაჟურთხო(თ) უფალი.

მღელმან: კურთხევაჲ უფლისაჲ იყავნ თქუენ ყოველთა და ყოვლადვე აწ.

40

18 მშედობი.

1* გამოცხ. 11,17. 2* 1 კორ. 10,16. 3* შდრ. რ.მ. 12,8. 4* შდრ. ეკლ. 1,18. 5* ი. 1,29. 6* ეს. 53,7.

* იგულისხმება — ერის განტევებისა.

** ხელნაწერშია მსხუერპლასაჲ. სწორი ფორმა აღვადგინეთ B რედაქციის მიხედვით.

მღდეღმან სადიაკონოს: აღესრულა და სრულ იქმნა ყოველი, რომელი. მაშცენ ჩუენ უხარწნელეებისა საიდუმლოჲ, ეპოეთ სიკუდილისა შენისა კსენებაჲ, ვიხილეთ აღდგომისა შენისა სახე, აღვივსენით დაუცალიერებელისაგან შენისა საშუებელისა, განვიშეთ საუკუნეთა შენთა კეთილთაგან, რომელთაჲ მერმესა მასცა საუკუნესა მიმთხუევად ღირს-წყუენ ჩუენ ყოველნი, ქ რ ი ს ტ ე, ღმერთო ჩუენო, რამეთუ შენ ხარ კურთხეულ უკუნითი უკუნისამდე. ამინ.

5

10

წერილების კომენტარები

12

¹ ამ წერილის დაწერის ზუსტი თარიღი უცნობია.

14

¹ გამოცემის მიხედვით წერილი დაიწერა 360 წლის შემდეგ და ბასილის მღვდლად კურთხევამდე (364 წ.). (Saint Basile, I, გვ. 42, სქ.). არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით მისი დაწერის თარიღად მიიჩნეულია 357 (ან 358) წელი, როდესაც ღიონისეს მიერ ნათელღებული ბასილი ანისში დაბრუნდა და თავის ღედასა და დასთან ერთად ასკეტური ცხოვრება დაიწყო (Fedwick, A Chronology, გვ. 6). ამ წერილში აღწერილია მშვენიერი კუთხე პონტოში, სადაც ბასილმა თავი შეაფარა „საცთურისაგან განთავისუფლების იმედით“. ადგილი, რომელსაც წერილის ავტორი „ეპინადის ჰალაკს“ აღარებს, მისი უკანასკნელი ნავთსაყუდელი უნდა გამხდარიყო და აქ საბოლოო დასახლებით ბოლო უნდა მოეღობოდა აქეთ-იქით ხეტიალს.

22

¹ ე. გრიბომონის აზრით, 22-ე წერილი უფრო ნაკლებად უკავშირდება ბიბლიას, ვიდრე „მორალური წესება“ (CPG 2877) და თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბასილის აზროვნებამ განიცადა ცვლილება მეტად ბიბლიურიდან, ნაკლებად ბიბლიურისაკენ, შესაბამისად ეს წერილი შექმნილი უნდა იყოს გვიან. პ. ფედვიკი კი, პირიქით, მიიჩნევს, რომ ბასილი უეჭველად გაეცნო ახალგაზრდობაში ბიბლიას, მაგრამ მისი თეორიული და პრაქტიკული შინაარსის ისეთი ღრმა შემეცნება, როგორც ეს გაცხადებულია „მორალურ წესებში“ და არ იგულისხმება 22-ე წერილში, შეიძლება მის მიერ მიღწეული ყოფილიყო მხოლოდ ცხოვრების ბოლო პერიოდში (Fedwick, A Chronology, გვ. 8, სქ.) ამ წერილის ქართული თარგმანი დამოუკიდებელი სახით არ არსებობს. როგორც უკვე აღინიშნა იგი 173-ე წერილთან არის გაერთიანებული და ამ სახით შემოგვინახა მათი ტექსტები ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილმა „ასკეტიკონის“ ე. წ. E რედაქციამ, რომელიც შერეული ვულგატის ტიპის კრებულს წარმოადგენს. ამდენად, ამ წერილებს ჩვენ ერთიანობაში განვიხილავთ.

¹ ამ წერილის, ისევე როგორც მომდევნოს ავთენტურობა არცერთი მეცნიერის მიერ არ არის დაშვებული. ამ წერილის მრავალრიცხოვანი ვარიანტები ითვლებიან სასკოლო სავარჯიშოებად და მოწმობენ ერთ გარემოებას: ბასილი და იულიანე ცნობილი იყვნენ არა მარტო როგორც მოქიშენი, არამედ როგორც მხატვრული სიტყვის ოსტატები. ამიტომ მათ ზმირად იყენებდნენ მოდელებად და სტუდენტებს მიუთითებდნენ, მათ მაგალითზე ესწავლათ ეპისტოლური სტილით წერა. დღეს ეს სტილი ხელოვნურად და უაზროდ გვეჩვენება, ხოლო XL და XLI წერილები სამარცხინო და შეუფერებელია არა მარტო ბასილისა და იულიანესათვის, არამედ ყველა ნიჭიერი მოსწავლისათვის (Saint Basile, I, გვ. 94—95 სქ.). მრავალრიცხოვანმა ვარიანტებმა განაპირობა ის გარემოება, რომ 40-ე წერილის ადრეული გამოცემა (PG 32, 341—344) ორჯერ აღემატება მის კრიტიკულ ტექსტს (Saint Basile, I, გვ. 94—96). ქართული თარგმანი მისდევს პირველს.

¹ ეს ეპისტოლე არა მარტო ნაყალბეგია, მისი ავტორი ცუდად იცნობს ეპისკოპოსის ბუნებას. დაუჩრებელია, ამ კეთილშობილი ადამიანის კალამს ეკუთვნოდეს წერილი ასეთი უხეში და შეურაცხყოფელი დასაწყისით. მართალია, ბასილის ბევრ წერილში არის გესლი და ირონია, როდესაც საქმე ეხება სამართლიანობისა და საკუთარი თავის დაცვას, მაგრამ ეპისკოპოსი ყოველთვის ინარჩუნებს ზომიერებასა და ღირსებას (Saint Basile, I, გვ. 96, სქ.).

² ნამდვილი ბასილი კარგად ჩანს წერილის ამ ნაწილში, რომლის მიხედვით ავტორი კარგად უნდა იცნობდეს ანისის მეუღლანოეს სუფრას და მის მიერ ბერათვის მიცემულ რჩევებს ხორცისაგან თავის შეკავებისა და, აგრეთვე, სიფიზლისა და ვეთთგვემის შესახებ (Saint Basile, I, გვ. 97, სქ.).

¹ ეს კანონიკური ეპისტოლე ორმა ქართულმა თარგმანმა შემოგვინახა. პირველი, წინამდებარე, შესრულებულია ეფრემ მცირის მიერ. მეორე თარგმანი ეკუთვნის არსენ იყალთოელს და დატულია მის მიერ თარგმნილ „დიდ სჯულისკანონში“ (იხ. „დიდი სჯულისკანონი“, გვ. 502—503). წერილი დაწერილია ბასილის ეპისკოპოსობის დასაწყისში და მიმართულია იმ ზუცესის მიმართ, რომელმაც სახლში უცხო ქალი შემოიყვანა, ამით კი შეილახა მისი, როგორც სასულიერო პირის, რეპუტაცია. ბასილის წერილი მოწმობს, რომ ზუცესი თავს იმართლებს სიბერით, მაგრამ ეპისკოპოსი „როგორც ფსიქოლოგი აქ შეუდარებელია და საცოდავ მღვდელს უკანასკნელ თავშესაფრამდე მიჰყვება. ამის შემდეგ ყოველგვარი თავის მართლება ამაოა“ (Saint Basile, I, გვ. 142). იგი ანათემით ემუქრება თავის აღრესატს, მოითხოვს, რომ ქალმა დატოვოს მღვდლის სახლი და მონასტერში იქნეს გაგზავნილი.

¹ აღნიშნული ეპისტოლე დაიწერა ერთი ცნობით 371 წელს (Saint Basile, I, გვ. 166, სქ.), მეორეთი 372 წლის შემოდგომაზე (Fadwick, A Chronology, გვ. 13).

² აქ ბასილი წყენით იხსენიებს იმ ბერს, რომელიც სარწმუნოებრივ საკითხებზე ედავება მას და საჯაროდ სახელს უტეხს. ბასილის „დანაშაული“ (იმ დროისათვის საკმაოდ მძიმე) მდგომარეობს იმაში, რომ იგი სულიწმიდას არ უწოდებს ღმერთს. ბასილის ეპისტოლე გრიგოლ ნაზიანზელის 58-ე წერილის პასუხს და მასში მოთხრობილი ისტორიის გამოძახილს წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი მოწმობს, რომ კაპადოკიელი წმინდანის ევსიპიის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საეკლესიო დღესასწაულზე ბასილმა წარმოთქვა ერცელი ქადაგება და მოერიდა რა თავისი მრევლის ნახევრად არიოზულ ნაწილს, სულიწმიდას არცერთხელ არ უწოდა ღმერთი. ეს დიპლომატიური ნაბიჯი ორთოდოქსების მიერ აღქმული იქნა როგორც რწმენის ღალატი. იგივე წერილი გვამცნობს როგორ შეფასდა ეს ქადაგება თანამედროვეთა მიერ მისი მოსმენიდან რამდენიმე საათის შემდეგ იმ თავყრილობაზე, რომელსაც გრიგოლიც ესწრებოდა. ქადაგებიდან დაბრუნებულმა ზემოხსენებულმა ბერმა საყვედურით მოიხსენია ეპისკოპოსი და მიუთითა, რომ ქადაგებდა ბასილი „...მამისა და ძისათჳს რჩეულად და ვითარ-იგი ვერაინი სხუად, ეგრეთ ადვილად ღმრთისმეტყუელებდა, ხოლო სულსა თანა-წარჰქდა...“ და გრიგოლის პროტესტის მიუხედავად ბასილის წინააღმდეგ განაწყო დამსწრე საზოგადოება. ეს ამბავი გრიგოლმა წერილით აცნობა მეგობარს. (იხ. ნ. ქაჯაია, გრიგოლ ნაზიანზელის, 125—127).

90

¹ ეს ეპისტოლე დაწერილია 372 წელს (Saint Basile, I, გვ. 194: Fedwick, A Chronology, გვ. 13). ბასილი არ ისარგებლებს იმ სიმპათიებით, რომელსაც დასავლეთის ეპისკოპოსები იჩენდნენ მის მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ მოგზაურობა ადვილი იყო, იმპერიის ორი ნაწილი მაინც ჩაკეტილი რჩებოდა ერთმანეთისათვის. დასავლეთის ეპისკოპოსებს, რომელთა რწმენას და კავშირს ბასილი ღიად აღფასებდა, მიაჩნდათ, რომ ყოველგვარი დისკუსია სამების ღვთაებრივი არსის შესახებ მხოლოდ სიტყვიერი კამათი იყო. წერილში ასახული მდგომარეობა შორს დგას სიტყვიერი კამათისაგან. აღმოსავლეთში ორთოდოქსთა დევნა-შევიწროვებაში წარმართები არიოზის მომხრეებმა შეეცადეს, რომლებიც სისასტიკით არ ჩამოუვარდებოდნენ პირველებს“ (Saint Basile, I, გვ. 194—195, სქ.).

105

¹ წერილი დაწერილია 372 წ. (Saint Basile, II, გვ. 6) ან 372—373 წწ. (Fedwick, A Chronology, გვ. 13).

134

¹ წერილი დაწერილია 372 (Fedwick, A Chronology, გვ. 13) ან 373 წელს. (Saint Basile, II, გვ. 48).

² წერილის ბოლო ნაწილი მოწმობს, რომ ბასილს თავის მოვალეობად მიაჩნდა სხვებისათვის ესწავლებინა კალიგრაფობა და ტახტიგრაფია (სტენოგრაფია). ამ უკანასკნელის წყალობით კესარიის ორატორის იმპროვიზაციებში ჩვენამდე მოაღწია. (Saint Basile, II, გვ. 48-49, სქ.).

¹ ეპისტოლე დაწერილია 372—373 წწ. (Saint Basile, II, გვ. 71, სქ.: Fedwick, A Chronology, გვ. 13). იგი ასკეტური ხასიათისაა. წერილების შემცველ ბერძნულ ხელნაწერებში ცნობილია სახელწოდებით: „Ἀποστολικὴς ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πραξιλάδου“. ბერლინის პაპირუსში მას სათაურად აქვს შემდეგი: (οὐ: οὐ σὺ σὺ) αὐτὸς τῆς ἐργασίας διακρίσει ἀλλ' ἐ(ν)αὐτῷ: οὐκ ἀλλοτρίως ἐχρυσεν τῆς πάλαι συγγραφῆς. ეს წინადადება სამონასტრო თანაცხოვრებისაკენ მოუწოდებს ბერებს, რაც ერთხელ კიდევ მოწმობს იმას, რომ „ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში მარტოობის აკვიატებული აზრი სრულყოფილებით გატაცებული სულების დამახასიათებელი ნიშანი იყო“ (Saint Basile, II, გვ. 72, სქ.). ამ ეპისტოლის ბასილისადმი მიკუთვნება სადავოდ ითვლებოდა, თუმცა წერილს, რომელშიც ბასილი თავისი ორატორული ნიჭის წარმატებით გამოწყვეულ სიამაყის ცოდვებს აღიარებს, მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს წერილების ტრადიციაში.

(ამ წერილის კრიტიკული ტექსტი გამოსცა, მისი შემცველი ბერძნული კრებულები დააჯგუფა და შეისწავლა სტიგ ი. რუდბერგმა: Études, გვ. 193—202. ჩვენთვის საინტერესო მასალა აღებული გვაქვს აღნიშნული გამოკვლევიდან).

154

¹ წერილი დაწერილია 373 წლის შემოდგომაზე და მიმართულია თესალონიკელი ხუცესის ასქოლიოსისადმი. ტექსტის დასადგენად აღებული ოთხი ბერძნული ხელნაწერი არ ანსხვავებს ხუცეს ასქოლიოსს 164-ე წერილის ადრესატ თესალონიკის ეპისკოპოს ასქოლიოსისაგან (სამწუხაროდ, ამ უკანასკნელი წერილის ქართული თარგმანი არ არსებობს). ადვილი შესაძლებელია, რომ წინა 154-ე წერილის ადრესატი მღვდელი თესალონიკის მომავალი ეპისკოპოსია. (Saint Basile, II, გვ. 79, სქ.).

180

¹ დაწერილია 374 წელს.

192

¹ წერილი, რომლის ადრესატია სოფრონიოს მაგისტროსი, დაწერილია 374 წელს.

252

¹ დაწერილია 376 წელს.

261

¹ დაწერილია 377 წელს. ამ წერილში ბასილი თეოლოგი და ფილოსოფოსი ჩვეული მკვერმეტყველებით გადმოგვცემს ხორცშესხვისა და მონაწილეობის ქრისტიანულ დოქტრინას (Saint Basile, III, გვ. 117, სქ.).

¹ დაწერილია ბასილის სიცოცხლის მიწურულს (Saint Basile, III, გვ. 149, სქ.). სხვა ცნობით, 370—378 წლებში (Fedwick, A Chronology, გვ. 12).

279

¹ დაწერილია 372—377 წლებში (Fedwick, A Chronology, გვ. 15).

299

¹ დაწერის ზუსტი თარიღი უცნობია. ეს წერილი ბასილის ცნობილი დიპლომატიისა და მშვერმეტყველების შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. მისი საშუალებით ეპისკოპოსი ცდილობს ხარკის ამკრეფის მოვალეობის შესრულებაზე დაითანხმოს უანგარო პიროვნება, რომელიც მზად არის მყუდრო და უშფოთველი ცხოვრებისათვის ნებაყოფლობით დათმოს ამქვეყნიური პატივი. მოხერხებული და პირმოთნე შესავლის შემდეგ ეპისკოპოსი გადადის საქმეზე და სთხოვს წერილის ადრესატს დაიკავოს მის მიერ შეთავაზებული უსიამოვნების მომტანი თანამდებობა. ბასილს არ ავიწყდება შეახსენოს ისიც, რომ ამ თანხმობას იგი ღვთის ნების დამორჩილებად მიიჩნევს. ამავე დროს ეპისკოპოსი არ უმაღავს თავის ადრესატს იმ სიძნელეებს, რომელიც ელის ხარკის ამკრეფს „იმ ეპოქაში, როდესაც გადასახადები ასე მძიმე იყო და მათი გადახდეინება-ასე საძულელი“ (Saint Basile, III, გვ. 174—175, სქ.).

301

¹ დაწერის ზუსტი თარიღი უცნობია.

353

¹ ბასილისა და ლიბანიოსის მიმოწერა მოწმობს, რომ ამ პერიოდში ბასილი ჭერ კიდევ სოფისტთა ლიტერატურული გავლენის ქვეშ იმყოფება და ვერ ივიწყებს ათენის გაკვეთილებს.

ლექსიკონი

ა

არე აქ: გაზაფხული. ჰარ. რი „...არესა შინა ყუავილნი...“ 223, 12.

აღზრუნება აღძრვა, გაღიზიანება, აფორიაქება. ნაჟრინჯაი „...უმეტესად სურვილად აღზრუნებად მომწილველთა დაუყენებლობითა საწერტელთათა“. 258, 18-19.

ბ

ბევრ-ი დიდძალი, ათი ათასი. მარაჲ, ჟი „რამეთუ უკუეთუ იერემია ბრძოლასა შინა კორციითა მოწყულლნი იგი ბევრთა გოდებათა ღირსად საჩნა...“ 234, 10-11.

ბლუარ-ი სამხრეთი: „...ბლუარით კერძო დამომადინებელნი...“ 223, 33-34.

გ

გამოფრდა ყიდვა, მოგება, გამოსყიდვა. ჰეაჟიძეჲ „...რამათა სჯულსკუთუშენი გამოიფრდეს...“ 252, 21-22.

განველებული-ი აქ: დამრეცი დაქანებული, ციკაბო. ნარაჲ „ამის მთისა ძირსა განვენილ არს ველი განველებული...“ 223, 34-35.

განჯაქომილ-ი დამძიმებული (პატივით). ბჟან ძჟჟჟჟ „რამეთუ არავის ღირს-უჩნდა გარეგან ღუაწლთა ქმნად არცა პატივით განჯაქომილთა-განთა...“ 258, 34-35.

განმზრახობა აქ: აზრი, განწყობილება. ფრჟჟჟჟ, რი „ძლეულ პატივის-განცა და თავით თვისით რასმე განმზრახობასა ვერ აღვილად დავსდებთ ქუე“. 240, 12-13.

განმჭრელ-ი აქ: გამფანტველი, გამთიშველი, მიმომბნეველი. ნაჟჟჟჟ „...მგელნი მძიმენი ნაცვალად შემოიყვანებიან, განმჭრელნი ქრისტეს სამწყსოხსანი“. 242, 34-35.

განრომა გადარჩენა, თავის დაღწევა, ხსნა, განთავისუფლება. ანაჟჟჟჟ, ჟი „...თუმცა შემდგომად სიკუდილისა განერავინ მათგან...?“ 232, 23-24. „აწ ჯერ-არს სივლტოლად და შესაძლებელ არს განრომად...“ 232, 26.

განპყრობილ-ი გაშლილი. ჰაჟჟჟჟ „...რამათა პირველად უკუე განპყრობილთა და ტკივილმოყუარითა ვედრებითა უფლისა მიმართ თანამოღუაწედ ჩუენდა იქმნეთ“. 242, 11-13.

განსაკრძალვებელ-ი მოსარიდებელი. ჰაჟჟჟჟ: „...ვითარცა წარმართი და მეზუერე შეირაცხენ განსაკრძალვებელად მოსწრაფებით მორჩილებიხა მთქმელთა...“ 228, 8-10.

განცხადებულად ცხადად. ზუსტად. აშკარად. *ἀκριβῶς*: „...სადა-იგი ღმერთმან მიჩუენა მე აღგილი განცხადებულად...“ 223, 28-29.

განძეხვებული-ი გაბრაზებული, განრისხებული. *ἀγριεύω*: „... წმიდა სახენი, რომელთა ხილვად არა მსგავს სახე კაცთა, არამედ ხატ განძეხვებულ...“ 220, 4-5.

განხუმა გახსნა, გაღება (ობ. მრავლობითშია). *ἀνοίγωμαι*: „...წიგნნი მატთანნი წინაშე მისა განეხუენეს...“ 232, 10-11.

განჭდა გაძეგება, განღვნა. *ἀνομιᾶσιν, ἐκπίπλω*: „...და უბრწენლით სასძლოთ ჭეშმარიტისა მეუფისათ განკჳადა...“ 235, 2. „ამიერიტგან უკუე განკჳადე ეგე სახლისა შენისაგან...“ 235, 38. „...მწყემსნი განიკადებიან...“ 242, 34.

გება ყოფნა. *ἐπιμύω*: „...კუალად თვსავე უწესოებასა ზედა ეგოს...“ 228, 5.

გლისპობა ურცხვობა. გარყენილება, უზნეობა: „...კადნიერებით მივარდები გლისპობისა ამის...“ 235, 5-6.

გოგო გომბეშო, ჯოჯო. *φάρση, ἦ*: „...ალსძრენ უკუე ჩუენ ზედა გოგონი და მხულოენ...“ 244, 31-32.

დ

დანადებ-ი აქ: შესანახად ჩაბარებული საგანძორი. *παράχαρατμήκη, ἦ*: „ვინა-ეცა, რომელთა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა მიმართ გრწმენა, ნუ განსცემთ ამას დანადებს...“ 243, 35-36.

დახსმა აქ: განციფრება გაოცება, შეწუხება. *ἀποθασμάζω*: თუ ვითარ დაეისხენით სმენითა ამის ვნებისათა, ვერცა ერთი სიტყუად კმა-გუეყოს ჩუენ წარმომადგინებელად საქმისა ამის“. 250, 21-22.

დაუწეება დაგროვება, შენახვა. *φθαρσῶ*: „ვითარმედ არა ჭერ-არს ვეცხლისმოყუარებად, არცა ურგებად დაუწეება...“ 228, 28-29.

დაუპყრობელობა აქ: უწესრიგობა, თავგზააზნეულობა. *ἄτακτον, ἔξ*: „ესე იგი არს სიტყუად რამდემ ოდესმე განმწურთელი ჩუენის დაუპყრობელობისა...“ 246, 5-6.

დაუყენებელობა შეუჩერებლობა, შეუკავებლობა: „...უმეტესად სურვილად აღზრზინებად მომწილველთა დაუყენებელობითა საწერტელთათა“. 258, 18-20.

დაცონვა დაზარება. *παράτεφθομαι*: „ამისსა შემდგომად მისათუალველისა ნუგეშინისცემად შემორთუმად ძვრხილულთა ამათ ეკლესიისათა არა დაიცონოთ...“ 242, 13-15.

დაქსნა დარღვევა, დაშლა. *διελίσω*: „ხოლო თუ რამათა ცილისწამებანი დაექსნენ, არა მცალს მე აწ ესევითართა მიმართ სიტყუსებად“. 241, 29-31.

დრაჰმა ფულის ერთეული. *δραχμή, ἦ*: „სწავლანი იგავთანი: დრაჰმამ იგი და ცხოვარი იგი წარწყმედული...“ 231, 19-20.

დრკუ ცუდი, უხეში, ულამაზო. *φθάλσι*: „მცირე შენდა აწინდელისა ბედისა კაცეთილობანი და დრკუ ახოვნებანი...“ 220, 34-35.

ზ

ზღვევა აქ: დანაკარგი. *ἦ* *ζῆμι*: „...არა ზომიერად თავს-ვიდეე ზღვევამ იგი გონებითა ამას...“ 243, 18.

თავსდება აქ: ატანა, მოთმენა. ἀνέχομαι: „...არა ჯერ-არს სიცილო, არცა თავსდება მოცინართაჲ“. 225, 36-37.

თანაღმობა თანაგრძნობა, მწუხარების გაზიარება. συμπάθεια: „ესრეთვე თქუენცა გლოცავთ თანაღმობად ჩუენთა ამათ განწევლებათა...“ 242, 21-22.

თანანადებ-ი ვალი. ὁμοίωματι, რა: „რამეთუ უკუეთუმცა ძველთა აღთქუ-მათებრ და აწ თანანადებისა ჩუენისაგან ეკლესიათა მოღვაწებისა უმრავლესი ამის წელიწადისა ურთიერთარს დაგვეყო...“ 241, 5-7.

თანაშეტყუება აქ: შეპირისპირება. ὁμολογία, რა: „...მოხუცებულნი ჰგო-დებენ ძველთა თანაშეტყუებითა აწინდელთადათა...“ 242, 27-38. „გარ-ნა თანაშეტყუებითა პეშმარტებასა თანა საქმეთასა ფრიად დაკლე-ბულ არს სიტყუად ძალისა მათისაგან...“ 242, 40-42.

თბე ცომი. ფრუჟაჲ. რა: „...უკუეთუ არა ადამის თბისაგან ეგულებოდა მიღებაჲ ქრისტეშემოსილთა მათ კორცთაჲ“ 252, 37-38.

თითოფერ-ი სხვადასხვა, ნაირნაირი. ποικίλος καὶ πανομοιότυπος (კენდი-ადისი): „ხოლო აღმოეცენებთან მას ზედა ნივთნი ყოვლით-კერძო თუთმცენა-რენი თითოფერთა ნერგთანია...“ 223, 35—224, 1.

თხემ-ი კეფა, აქ: თავი. κεφαλή, რა: „...გვრგუნითა შემკობაჲ უპატიოვმისა თხემისა შენისა...“ 229, 38.

ძ

კმა-სიჩქურ სისულელე. უაზრობა, არარა, ყბედობა. Ἀσφουλ: „ხოლო იგინი კმასიჩქურ საგონებელ იყვნელ შემასმენელთამიერნი...“ 240, 36-37.

კუეთება თავდასხმა, შეტევა, შებმა. παροψισλή, რა: „...მოსწყინებიეს ეკლე-სიასა ზედასზედასა მიმართ კუეთებისა წინააღმდეგობათა...“ 242, 16-17.

ლ

ლმობა იხ.: თანაღმობა.

მ

მატიან-ი ისტორიული თხზულება. მათეოს, რა: „...წიგნნი მათიანთან-ი წინაშე მისსა განეხუენს...“ 232, 10-11.

მეყსა შინა სწრაფად, საჩქაროდ, უმაღლ. ძმუჲსა: „...გულისზრახვათა ყო-ველსავე მეყსა შინა წინაშე ანგელოზთა და კაცთა კეთილად გამოაცხა-დებდეს...“ 232, 12-14.

მთხრებლ-ი თხრილი. მამუჲსა, რა: „რამეთუ მთხრებლთა მიერ შე-იცვის ორკერძოჲ მისი...“ 224, 6-7.

მიმომცთომობა გზას აცდენა, ხეტიალი. πλανών „...არცამცა შემაზრა-ხებლი ამისსა დამტევებელსა მიმომცთომობად უღაბნოთა შინა...“ 248, 19-21.

მიმყოფრება დაგვიანება, მოგვიანება. ὑποβιβάζω, რა: „...არათა მე, მიმლე-ბელმან, ჟამისა მიმყოფრებასა საღმრდე დაეამუდო თანაწარუვალო-ბაჲ შენმიერთა ბრალობათა...“ 220, 29-31.

მიმყოფრებულ-ი ხანგრძლივი, დაგვიანებული. ὑποβιβάζω: „...ძვრხილულ-ნი მიმყოფრებულისა სნეულებისა მიერ...“ 245, 26-27.

მა მკის პერიოდი, ზაფხული. ზღერე, რ: „...არესა შინა — ყუაველნი, ხო-
ლო მკათა — ჟუველინი...“ 233, 12.

მკურის-კევი-ი ხის ფისი. ბრუნი, რ: „ნუჟუჟე მკურის-კევი არა არს
გალაადს?“ 231, 10.

მლაკონიზელი-ი მოკლე. ჯაჯან!ჯა. (სიტყვა უთარგმნელად არის გად-
მოტანილი): „...რამთა არლარა გაბრალთ, შენ მლაკონიზელი ს ჩუენ-
დამო წიგნებითა...“ 223, 5-7.

მლტოლვარე გაქეული. ძაქასა: „რამეთუ, აჰა, მლტოლვარე
ვარ მე პონტოთ კერძო...“ 223, 21-22.

მოთხვით-ი მოთხვითი: „ამისა შემდგომად აღილოს ლახუარი და აღ-
მოჰკუეთოს მოთხვითად...“ 208, 9-10.

მომდერალ-ი გამართობი, აქ: ხუმრობით მთქმელი. რაქა: „და მასმიესცა
ვისგანმე ესევიტართა მათვს მომდერალისა...“ 258, 15-16.

მომწილველ-ი აქ: მომკრეფელი ყვავილის. რაქა: „...ვითარცა სატრფი-
ალოდ რადმე საქავად ყუავილის ტრფივალთა ბუნებამ თანა-შეაქსევა წული-
ლები იგი ეკლები, უმეტესად სურვილად აღზრზინებად მომწილველ-
თა...“ 258, 17-19.

მოსწრაფე აქ: მთქმელი სერიოზულად, ხუმრობის გარეშე. შაქსა: „და
მასმიესცა ვისგანმე ესევიტართა მათვს მომდერალისა, ნუჟუჟედა მოს-
წრაფისა...“ 258, 15-16.

მოსწრაფე-ყოფა აქ: მონდომება, გულმოდგინება. შაქსა, რ: „...რათა სამე
იძულებად თავისა თვისა მოსწრაფე-ყოფად ქმნად რასმე ძალისა-
ებრსა...“ 227, 1-2.

მოტყინარე მოგოზგოზე. რაქა: „...ვითარცა ცეცხლი მოტყინარე
და შემწული ძუალთა შინა ჩემთა...“ 237, 6-7.

მოქენე მთოვნელი, მავედრებელი, მახვეწარი. ბჰა „...არა ესოდენ სიტყ-
ვსა მოქენე არს, რაოდენ სახისა...“ 248, 16-17. „რამეთუ სოფლისა ამის
მეგობრობა თუალთა და უზნობისა მოქენე არს...“ 248, 31-32.

მოცალე-ყოფა მოცლილად, უსაქმოდ ყოფნა. ბრუნი: „...ვითარ-იგი ჩუ-
ელ-ვიყვენით მრავალგზის მოცალე-ყოფად და მღერად...“ 233, 29-30.

მოწლებოა სიყვარული, კეთილგანწყობა, კეთილდოსუტრეობა. ბჰა: „...რათა
„არავე განედგით პირველისა მოწლებობისა განა...“ 220, 17-18. „ხო-
ლო მოწლებობა შენი კმაყოფილად მაცნობა ჩუენ წერილებმანცა
ამან...“ 240, 10-11.

მქცეობა ურთიერთობა. „...ამისა შემდგომად მგობრებელი პატეროსნებისა
რახსამე მომღებელად ჩუენ თანა მქცეობითა...“ 240, 22-23.

მღინვარე აქ: ნელი, მდორე, აუჩქარებელი, მშვიდი. ბრუნი, რ: „...რომე-
ლი-იგი მღინვარედ რამე გარე-მოვლის...“ 224, 18.

მღერა თამაში, მხიარულება, გართობა. რაქა: „...ვითარ-იგი ჩუელ-ვიყ-
ვენით მრავალგზის მოცალე-ყოფად და მღერად...“ 223, 29-30.

მცხინვარება მცხუნვარება (როდესაც მზე ზენიტზეა). შაქსა: „ვის ეს-
მა საუქუნითგან შორის ქალაქისა და შუადღის მცხინვარებისა სამე-
ფოსა ხატსა ზედა კადრებად არაწმიდათა ღორთა დახატვისა?“ 237, 32-34.

მცონარე-ყოფა დაზარება. ძავიერძეაჲ ზღაჲ „...რომელი სარწმუნოებო-სათს მცონარე-ყოფს მე მრავალგზის თქუენგან შეცთომილებად“ 223, 18-20.

მხუღივ-ი ხელიკი. შაბრა, ჟი „აღსძრენ უკუე ჩუენ ზედა გოგონი და მხუ-ლი ივნი...“ 244, 31-32.

6

ნატამალ-ი ნანგრევი. ჰაპირმჯა: „ამას თანა ინდოთაცა და სარკინოსთა ნატამალე ბისა ტუენეზად...“ 220, 10-11.

ნეშტ-ი ნაშთი, ნარჩენი. ლეჩაჲ, რბი „...და შენითა გულახმისყოფითა მოუპოვენ მას ნეშტნი მისნი“. 248, 13-14.

ნიეთ-ი აქ: ხე. სღე, ჟი „...ნიეთითა კშირითა დაფარულნი...“ 223, 32-33. „ხოლო აღმოეცენებინ მას ზედა ნიეთნი ყოვლით კერძო თვთმცენა-რენი თითოფერთა ნერგთანი. 223, 35—224, 1.

მ

ორკერძოჲ ორი მხარე. მისი მქრე, რბი „რამეთუ მთხრებლთა მიერ შეიც-ვის ორკერძოჲ მისი...“ 224, 6-7.

ს

საბასრობელ-ი დასაქინი, აბუჩად ასაგდები. მიაჟარმეოჲ: „... და მე მათ შორის საბასრობელი...“ 240, 29-30.

საგრობა აქ: მგზავრობა (იგულისხმება წასვლა საიქიოში): „...და აქათა ამათ მომართ საწყალობელად უკომხედველი და თანაწარუხდელი იგი გზა-შორიელისა საგრობისა...“ 238, 26-28.

საგრობა აქ: ომი, ბრძოლა. პბიჲ, რ „...ფრიადითა სრბითა მიწვენასა ჩემსა სპარსეთს ვიდრე ვსაგრობდელა...“ 229, 21-22.

სალმოზიერ-ი მწუხარე, სევდიანი, მომჩივანი, შეწუხებული. მბრძოლა: „უდაბნონი საესე არიან სალმოზიერთაგან...“ 242, 36.

საჩინო ჩინებული, შესამჩნევი. აქ: გამპვირვალე, წმინდა, ანკარა, კამკამა. მდჟაჲ: „...წყალთა გრილთა და საჩინოთა...“ 223, 33.

საწერტელ-ი აქ: ნესტარი. ჰქრე, რბი „არამელ სიკუდილისა საწერ-ტელსა, ნამდულე მძენარესა ცოდვასა ეგოდებ...“ 234, 14-15.

საწერტელ-ი აქ: ეკალი. ძაჲ, რბი „...უმეტესად სურვილად აღზრბი-ნებად მომწილველთა დაუყენებლობითა საწერტელთათა“. 253, 18-20.

სახე აქ: მაგალითი, ნიმუში. პბიჲ, რბი „...არა ესოდენ სიტყესა მო-ქენე არს, რაოდენ სახისა...“ 248, 16-17.

სარბა სირბილი. ლეჟიერ, ჟი „...ფრიადითა სრბითა მიწვენასა ჩემსა სპარსეთს...“ 229, 21-22.

საჲ აქ: შერაცხვა, ჩათვლა, მიჩნევა: „რამეთუ უკუეთუ იერემია ბრძოლა-სა შინა კორცითა მოწყულულნი იგი ბევრითა გოდებითა ღირსად საჯნა...“ 234, 10-11. „გარნა ვინაჟთგან ზენა-კერძო ყოვლისა მწუხარებისა ყოფად ვსაჯეთ შენდა მომართ სიყუარული...“ 240, 14-16.

ბ

ტყუბა გოდება, ყვირილი. ოსიგწყმან, ბ: „...და ტყუბა სიმწარისა...“ 232, 21.

ტყუენვა ძარცვა, ტაცება: „ამას თანა ინდოთაცა და სარკინოსთა ნატა-მალეზის ტყუენვა...“. 229, 10-11.

უ

უღებ-ი ზარმატი. ბაყერძ, ბ: „...არა უღებ-ი ქმნეს იგი...“ 233, 14.
უქანე ოქანე. ახაფონ: ბ: „...უქანე მდინარისათა ძღუნისრთუმად მოქდა ფერკთა თანა ჩემთა...“ 229, 2-3.

უზოვარება სილატაკე. ბაყერძ, ბ: „ვითარმელ უქმს მას, რომელი მო-უქდებოდის ღმერთსა, შეტკობა უპოვარებისა...“. 228, 30-31.

უცალობა მოუტელლობა. ბაყერძ, ბ: „...არამელ უცალობასა-ვე თანა სადიდებელად ღმერთისა წარმართებულთა...“ 226, 47—227, 1.

უხუება სიუხე: „ვითარმელ არა ჯერ-არს უფროს საცმრისა კორცთა-მსა უქუებისათვის წარგება რასმე“. 226, 38-39.

ჟ

ჟალაწოლა აქ: განაზებული, გასათუთებული. ზეჟანა: ბ: „ოქროის ტრფილ, უწყალო, ჟალაწოლა, მუტლის მონა...“ 244, 41.

შ

შეადება დარცხენა: „...ნუუუუე უმრავლესთა შერისხეთა შეიკდი-მოს...“. 228, 6-7.

შემოჭვირობა ჰერეტა, თვალთვალი, ხედვა. პაპაქანა: „ხოლო უკუეთუ იგი ვინმე აწ შემოჭვირობითა ქრისტიანეთა ცხოვრებისა მომართ პატი-ვისმოყუარე ქმნილი...“ 240, 20-22.

შემარღვევა აქ: შიში, შეკრთობა. თაყა, ბ: „მოილე გონებად ღლე იგა უქანაჲსენელი... ამას თანა შემრღვევა და შთობა...“ 238, 21-23.

შენაწერება შეკავშირება. „...არამელ სარწმუნოებისა ზიარებითა სული-ერად შენაწერებად მოიყვანებიან...“. 248, 35-37.

შეტუება იხ.: თანაშეტუება.

შეუოფა აქ: შეერთება. აი: აი: „რომელმან ესე საღმრთოება მის შე-უოფისა უღელი განადგო...“ 235, 1.

შეცვა მოცვა, შეპყრობა, შემორტყმა. პაპაქანა, პაპაქანა: „...არამეთუ არცაღა ყოვლად ნაქლუღევან არს იგი ჟალაქ ყოფისაგან ყოვლით ჯერმო-ვნარცუთამიერითა შეცვა...“. 224, 4-6. „არამეთუ მთხრებლთა მიერ შე-იცვის ორკერძო მისი...“ 224, 6-7. „...არამეთუ ესენი ღრმასა ღუმელსა შეუცვან...“ 224, 6.

შეცთომილება სიმცდარე. აქ: სიცრუე, მოტყუება, ეშმაკობა. ბაყერძ, ბ: „...რომელი სარწმუნოებისათვის მცონარე-მყოფს მე მრავალგზის თქუენგან შეცთომილება...“ 223, 18-20.

შთაცუმა ჩამოცმა, წამოცმა: „და შთაცუას ბეჭედი იგი სამე-უფოჲ კელთა მათ...“ 223, 22-23.

შთობა ხრჩობა, გუდვა. πῦμα, τή, „მოიღე გონებად დღე იგი უკუანახსენელი... ამათ თანა შემრღუევადეა და შთობაჲ...“ 238, 21-23.

შიშუელ-ი აქ: ზეპირი, ὕμνος; „...ესენი შიშულად მომითხრნა“. 240, 13.

3

ცონა დაზარება, თავის შეკავება. ῥαῖμα: „...რომლისა იქმნადა მცონის და ღუმილად ვერ მიძლავს...“ 237, 5-6. „ამისსა შემდგომად მისათუალველისა ნუგეშინისცემაჲ შემორთუმად ძვრხილულთა ამათ ეკლესიათა არა დაიცონოთ...“ 242, 13-15.

ცხოვნება გაცოცხლება, აღდგომა, ხსნა. ἀναζωο: „...რომელი-იგი მომკუდარ იყო, ცხოვნდა...“ 231, 21-22

4

ძლით გაჭირვებით, ძლივს. μάστι: „რამეთუ ძლითღა საღმე წარვიწირე ამოთა მათგან სასოებათა...“ 223, 23-24.

ძვრხილულ-ი ავის მნახველი, მრავალტანჯული: „ამისსა შემდგომად მისათუალველისა ნუგეშინისცემაჲ შემორთუმად ძვრხილულთა ამათ ეკლესიათა არა დაიცონოთ...“ 242, 13-15.

5

წამისყოფა თვალის ჩაკერა, ნიშნის მიცემა. ἐνέμα: „ვითარმედ არა ჭერ-არს წამისყოფაჲ თუალითა ზაყუვით...“ 226, 31.

წარგება დაზარცვა, გაფლანგვა. ἀναζωο: „...ვითარმედ არა ჭერ-არს უფროს საჭმრისა კორცთაჲსა უხუებისათჳს წარგებაჲ რასმე“. 226, 38-39.

წარმართებულ-ი წარმატებული, გამარჯვებული. κατὰ κράτος: „...არამედ უცალოებასავე თანა სადიდებელად ღმრთისა წარმართებულთა...“ 226, 47—227, 1.

წარწირვა იმედის დაქარცვა, სასოწარკვეთა. ἀποψύγωμα: „რამეთუ ძლითღა საღმე წარვიწირე ამოთა მათგან სასოებათა...“ 223, 23-24.

წმასნა თხზვა (ტყუილების). κατασκευάζω: „რამ-იგი არა ასმიეს — ჰწმასნის...“ 240, 23-24.

წყლულ-ი ჭრილობა πληγή, ἵα: „...და სხენან ყოვლად დაბრუებულნი სიფიცხითა და მკუთეთულობითა წყლულისათა მოსპოვდინი...“ 234, 6-8.

6

ჰალაჲ-ი კუნძული. νησος, ἵα: „...ვიდრელა მცირე არს მისდა მიმართ ჰალაჲი კალუფსოჲსა...“ 224, 2-3.

7

ხვრ-ი გვირგვინი, თავსაბურავი: „დაადგენს ხვრნი“. 290, 2.

8

ჯდომა ცილობა, მტრობა: „ვითარმედ არა ჭერ-არს პატივისა ძიებაჲ, ანუ პირველობისათჳს ჯდომაჲ“. 228, 41-42. „ვითარმედ არა უღირს ძლევისმოყუარებით ანუ ჯდომით ქმნად რასმე ვისსამე მიმართ...“ 227, 17-18.

ენარცუთამიერი თხრილი, ორმო, ხრამი: „რამეთუ არცალა ყოვლად ნაკ-
ლულევან არს იგი ჰალაყყოფისაგან ყოვლით კერძო ენარცუთამიერი-
თა შეცვითა“. 224, 4-5.

ქუვილ-ი თაველი, თავთავი. ჭაუჯი, ბი „...ხოლო მკათა — ქუვილი...“
223, 12.

ქუმევა მოხმარება, გამოყენება. ჯრჱმჱ „...გინა სხუთა რაჲთმე სახი-
თა ანუ ძრვითა ქუმევად ასოჲსა...“ 226, 31-32. „ვითარმედ ჭერ-არს უნ-
დოთა ქუმევაჲ ყოველთა კორციელთა საჲმართაჲ“. 226, 36-37. „...არცა
ერთსა რას, რომელ-ესე არს გარემოჲსი ქუმევაჲ...“ 226, 39-40. „ესენი
ვიქუმენეთ წამლად ბოროტისა“. 238, 20.

3

ჰან-ი დიდება. მჰჱმჱ, ჯი „...ქრისტესმიერ მოხუცებულისა ჰანისა...“
235, 14-15.

ს ა ძ ი მ ბ ლ მ ბ ი

ა) პირთა

ა

აბელ ბიბლ. 234, 269, 285, 307.
 აბრაჰამ ბიბლ. 269, 285, 307.
 ადამ ბიბლ. 252, 253, 272, 289, 310.
 ათანასე მღვდელი (მოსახ.) 274.
 ალემონ 225.
 აშელიონ 245.
 ანა (მოსახ.) 291.
 არიოს მწეალებელი 243.
 აზრონ ბიბლ. 269, 285, 307.

ბ

ბარბარე (ანდ.) 231.
 ბასილი კესარიელი 209, 215, 223, 228, 229, 231, 234, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 269, 277, 286, 298.

გ

გიორგი (მოსახ.) 293.
 გიორგი თარგმანი (მოსახ.) 274.
 გრიგოლი ნაზიანზელი 209, 215, 223, 240.

დ

დავით ბიბლ. 212, 213, 219, 221, 264, 280.
 დამას მოწამე 251.
 დანიელ//დანიელ ბიბლ. 232, 238.
 დარიოს მეფე 229.
 დემეტრე მღვდელი (მოსახ.) 274.
 დიოსკორე 259.

ე

ეკა ბიბლ. 236, 237.
 ევმათა 250.
 ევსუხიოს მოწამე 251.
 ელისაბედ მადონელი (მოსახ.) 239.
 ელლინოს 240.

თ

თეოტყნოს 254.

ი

იერემია ბიბლ. 231, 234, 236, 238.
 იესუ, იხ.: ქრისტე.
 ივლიანე განდგომილი 228, 229.
 იოანე//იოვანე ნათლისმცემელი 234, 247, 262, 286, 291, 301, 312.
 იოანე ხარტულარი (ანდ.) 231.
 იოხ. ბიბლ. 212, 219, 236.
 იოვანე ოქროპირი 286.
 იოსებ ბიბლ. 212, 218, 237.
 ირაკლიძე 245.
 ისაყ (მოსახ.) 293.

კ

კალუქსო ნიმფა 224.
 კონსიტორი 255.
 კოსტა ბიზანტიის იმპერატორი 229.
 კვირია (მოსახ.) 291.
 კვირია გარგელი (მოსახ.) 293.

ლ

ლავსო 230.
 ლიბანი რიტორი 258, 259.

მ

მართა (მოსახ.) 293.
 მარია ლუთისმობელი 262, 269, 272, 274, 286, 289, 291, 298, 300, 301, 309.
 მაქსიმე 256.
 მაქსიმე სხოლასტიკოსი 254.
 მიქელა (მოსახ.) 293.
 მოდისტოს ეპარხოსი 255.
 მოსე ბიბლ. 212, 219, 252, 269, 285, 307.

ნ

ნათან ბიბლ. 213.
ნიკოლოზ (ანდ.) 231.
ნოე//ნოე ბიბლ. 269, 285, 307.

ო

ომირის იგივე ჰომეროსი 224.
ოსე ბიბლ. 236.

პ

პავლე მოციქული 236, 264.
პარიღორიოს ხუცესი 239.
პეონიოს 245.
პლატონ 259.

ს

საბინე 242.
სამოელ ბიბლ. 269, 285, 307.
საფორ 229.
სიმპლიკია მწეალებელი 244.
სოფრონი 243.
სოფრონიოს მაგისტროსი 250.
სტეფანე (მოსახ.) 293.
სტეფანე მხრეკალი (მოსახ.) 291.
სემიონ (მოსახ.) 293.

ბ) გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა

ა

ათინებნი 259.

ბ

ბერძენი 229.

გ

გალაადი 231, 238.

დ

დანობი 229.

ე

ეპინადის ჭალაყი 225.

ი

იკურიტელთა სოფელი 256.
ინდოელი 229.
ისრაელი//ისრაელი 236, 267, 284, 306.

კ

კედარი 237.
კესარია 229, 247.

ტ

ტერენტი კომიტი 243.

უ

უალენტინე მწეალებელი 252, 253.
ულუმპიოს 223.

ფ

ფინევზ 234.

ძ

კრისტე//იესუ კრისტე/კრისტე იესუ//იესუ 209,
211, 225, 228, 231, 232, 235, 236, 237,
238, 241, 242, 249, 252, 253, 260, 261, 262,
268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 277,
285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 294, 295,
296, 297, 299, 300, 306, 308, 309, 310, 311,
312, 314, 315, 316, 317.

ჩ

ჩუნჩხელელი (ანდ.) 231.

ჭ

ჭიროდიდა ბიბლ. 234.

მ

მეგუბელი 237.

ნ

ნიკია 239.

ო

ონტო 223, 251.

ს

სამოსატელი 243.
სარკინოსი 229.
სალადარნი 220.
სიონი 235, 236.
სოძოპოელი 251.
სპარსეთი 229.

ტ

ტუანელი 255.

კ

კატიმი ჭალაყი 237.

**ბასილი დიდის თხზულებათა შემცველ
ხელნაწერთა ინდექსი***

- A 1109, უდაბნოს მრავალთავი, IX ს.
A 19 მრავალთავი, X ს.
A 144 კლარჯული მრავალთავი, X ს.
A 96 მცირე სჯულისკანონი, 1031 წ.
A 135 ბასილი დიდი, ფსალმუნთა თარგმანე-
ბა, 1035 წ.
A 1101, ასკეტური კრებული, 1047 წ.
A 584, სამოციქულო, 1083 წ.
A 73, ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, XI ს.
A 95, პარხლის მრავალთავი, XI ს.
A 124, დიდი სჯულისკანონი, XI ს.
A 162, მეტაფრასი, XI ს.
A 55, კრებული, XI—XII სს.
A 689, „ასკეტეიკონი“, XI—XII სს.
A 1170, მრავალთავი, XI—XII სს.
A 50, მეტაფრასი, XII ს.
A 132, ბასილი დიდი, ასკეტეიკონი, XII,
XVIII სს.
A 927, ბასილი დიდი, „ითიკა“, XII ს.
A 128, კრებული, XII—XIII სს.
A 129, კრებული, XII—XIII სს.
A 171, დიდი სჯულისკანონი, XII—XIII სს.
A 60, ფეტკარი, XIII ს.
A 182, კრებული, XIII ს.
A 752, კრებული (შეიცავს ბასილი დიდის
„ასკეტეიკონის“ ერთ გვერდს), XIII ს.
A 76, დიდი სჯულისკანონი, XIII—XVI სს.
A 680, კრებული, XIV ს.
A 737, მცირე სჯულისკანონი, XIV ს.
A 1110, კურთხევანი, XIV—XV სს.
A 382, კრებული, XV ს.
A 1737, კრებული (ლოცვები), 1505—1515 წ.
A 84, ეამნ-გულანი, 1567 წ.
A 67, კრებული, XVI ს.
A 72, კურთხევანი, XVI ს.
A 294, კურთხევანი, XVI ს.
A 306, კურთხევანი, XVI ს.
A 450, კურთხევანი, XVI ს.
A 616, ეამნ-გულანი, XVI ს.
A 733, კრებული, XVI ს.
A 215, კურთხევანი, XVI—XVII სს.
A 1153, ეამნი, XVI—XVII სს.
A 1360, ტიბიკონი, XVI—XVII სს.
A 198, ევხოლოგიონი, 1696 წ.
A 57, კრებული, XVII ს.
A 116, კრებული, XVII ს.
A 352, ლოცვანი, XVII ს.
A 413, კონდაკი, XVII ს.
A 448, კონდაკი, XVII ს.
A 691, ფეტკარი, XVII ს.
A 735, კრებული, XVII ს.
A 1350, ეამნ-გულანი, XVII ს.
A 1713, კრებული, XVII ს.
A 123, ეამისწირვა, XVII—XVIII სს.
A 125, გულანი, XVII—XVIII სს.
A 165, კრებული, XVII—XVIII სს.
A 186, გულანი, XVII—XVIII სს.
A 231, ეამნ-გულანი, XVII—XVIII სს.
A 645, ლოცვანი, XVII—XVIII სს.
A 780, ლოცვანი, XVII—XVIII სს.
A 869, კურთხევანი, XVII—XVIII სს.
A 871, კურთხევანი, XVII—XVIII სს.
A 1146, ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთათვის,
გრიგოლ ნოსელი, კაცისა შესაქმისათვის
XVII—XVIII სს.
A 1193, კონდაკი, XVII—XVIII სს.
A 624, კონდაკი ანუ ეამისწირვა, 1707 წ.
A 518, კრებული, 1708 წ.
A 63, ბასილი დიდი, ასკეტეიკონი, 1710 წ.
A 66, კრებული, 1710 წ.
A 100, ბასილი დიდი, „ითიკა“, 1713 წ.
A 565, სიტყვანი და სწავლანი გამოკრებილ-
ნი, 1749 წ.
A 412, გამოკრებილი კურთხევანი, 1751 წ.
A 5, დიდმარხვის მეტაფრასი, 1756 წ.
A 1465, კურთხევანი, 1758 წ.

* ინდექსი შედგენილია ბიბლიოგრაფიაში მითითებულ ხელნაწერთა აღწერილობებზე დაყრდნობით და აერთიანებს ყველა იმ ქართულ ხელნაწერს, რომელაც შეიცავს ბასილი დიდის სახელით ცნობილ ერთ ან რამდენიმე თხზულებას (მათ შორის საეკლესიო და ფსევდო-ბასილურ ნაწარმოებებსაც). რიგ შემთხვევაში აღწერილობებთან შედარებით დაეაზუსტეთ ზოგიერთი ხელნაწერის რაობა.

- A 589, ლოცვანი, 1760 წ.
 A 478, მცირე სჯულისკანონი, 1761 წ.
 A 1096, კანონიკური კრებული, 1763 წ.
 A 1439, კონდაკი, 1771 წ.
 A 317, კურთხევანი, 1777, 1781 წ.
 A 276, მარხვის მეტაფრასი, 1788 წ.
 A 1064, აპოკრიფული კრებული, 1789—94 წწ.
 A 12, მცირე სჯულისკანონი, 1791 წ.
 A 229, მცირე სჯულისკანონი, 1791 წ.
 A 224, სამსახური, 1797 წ.
 A 242, მცირე სჯულისკანონი, 1797 წ.
 A 232, სუფევა, 1799 წ.
 A 1298, მიცვალება ღვთისმშობლისა, 1799 წ.
 A 292, გრიგოლ ღვთისმეტყველი, თხზულებანი, 1800 წ.
 A 9, ღიდი სჯულისკანონი, XVIII ს.
 A 10, კონდაკი, XVIII ს.
 A 47, სამღვდელთმთავარ კონდაკი, XVIII ს.
 A 48, კურთხევანი, XVIII ს.
 A 56, კრებული, XVIII ს.
 A 77, კონდაკი, XVIII ს.
 A 81, კონდაკი, XVIII ს.
 A 82, კონდაკი, XVIII ს.
 A 103, კრებული, XVIII ს.
 A 107, კონდაკი, XVIII ს.
 A 112, პროლოგ-სვინაქსარი, XVIII ს.
 A 115, კურთხევანი, XVIII ს.
 A 126, კრებული, XVIII ს.
 A 159, საღმრთო ეპისწირვა, XVIII ს.
 A 177, კრებული, XVIII ს.
 A 225, წირვის წესი, XVIII ს.
 A 266, I—IV მსოფლიო კრების აქტება, XVIII ს.
 A 339, კრებული, XVIII ს.
 A 344, სჯულისკანონი, XVIII ს.
 A 347, კურთხევანი, XVIII ს.
 A 394, ბასილი დიდი, „ითიკა“, XVIII ს.
 A 395, კრებული, XVIII ს.
 A 398, ეპისწირვა ანუ კონდაკი, XVIII.
 A 407, კურთხევანი, XVIII ს.
 A 432, მარგალიტი, XVIII ს.
 A 437, მცირე სჯულისკანონი, XVIII ს.
 A 590, ლოცვანი, XVIII ს.
 A 623, კონდაკი, XVIII ს.
 A 634, ლოცვანი, XVIII ს.
 A 690, კრებული, XVIII ს.
 A 703, ფსალმუნთა თარგმანება, XVIII ს.
 A 731, ლიტურგიკული კრებული, XVIII ს.
 A 779, კონდაკი, XVIII ს.
 A 741, სჯულისკანონი, XVIII ს.
 A 867, ეპისწირვა, XVIII ს.
 A 1022, კურთხევანი, XVIII ს.
 A 1057, ეპანი (კურთხევანიფორთ), XVIII ს.
 A 1132, დოგმატურ-პოლემიკური და კანონიკური კრებული, XVIII ს.
 A 1313, ლოცვები და საგალობლები, XVIII ს.
 A 1352, ეპანი, XVIII ს.
 A 1358, კონდაკი, XVII ს.
 A 1388, კონდაკი, XVIII ს.
 A 1389, კურთხევანი, XVIII ს.
 A 1397, კონდაკი, XVIII ს.
 A 1467, კრებული, XVIII ს.
 A 1555, ეპისწირვა, XVIII ს.
 A 404, კრებული, XVIII—XIX სს.
 A 1306, ბასილი დიდი, ღვთისმშობლის მიცვალება, XVIII—XIX სს.
 A 1046, დოგმატურ-კანონიკური კრებული, 1801 წ.
 A 436, მცირე სჯულისკანონი, 1812 წ.
 A 600, კრებული, 1815 წ.
 A 181, ბასილი დიდი, „ითიკა“, 1816 წ.
 A 1561, კრებული, 1816 წ.
 A 272, წლის მეტაფრასი, 1817 წ.
 A 1049, აპოკრიფული კრებული, 1820—1828 წ.
 A 6, კრებული, 1821 წ.
 A 301, სწავლანი კეთილმსახურებისანი, 1822 წ.
 A 1512, კრებული, 1822 წ.
 A 1392, რჯულისკანონი, 1824 წ.
 A 315, „სხოლა კეთილმსახურებისა, 1825 წ.
 A 1556, ბასილი დიდი, მიცვალება ღვთისმშობლისა, 1826 წ.
 A 1465, მეტაფრასი, 1827 წ.
 A 1708, კრებული, 1837 წ.
 A 381, კრებული, 1837—1838 წწ.
 A 326, კრებული, 1860 წ.
 A 548, კრებული, 1862 წ.
 A 1120, ანდრია სალოსის ცხოვრება და ღვთისმშობლის მიცვალება, 1890 წ.
 A 22, სუფევა, XIX ს.
 A 607, კრებული, XIX ს.
 A 640, ნაეკლესიკულობა, XIX ს.
 A 643, კრებული, XIX ს.
 A 771, კრებული, XIX ს.
 A 820, ეპისტოლეები, XIX ს.
 A 1147, ლოცვები, XIX ს.
 A 1155, სჯულისკანონი, XIX ს.
 A 1207, ღვთისმშობლის საკითხები, XIX ს.
 A 1426, სჯულისკანონი, XIX ს.
 A 1442, ვასილი დიდი, ჭვარისა ამაღლებისათვის, XIX ს.
 A 1447, მეტაფრასი, XIX ს.
 A 1692, ბასილი დიდი, ღვთისმშობლის მიცვალება, XIX ს.
 A 1054, ბასილი კესარიელი, თარგმანება ფსალმუნთა, 1906 წ.
 A 1142, ასკეტური კრებული, 1915 წ.
 H 2251, ბასილი დიდი, „სწავლანი“, X ს.
 H 1662, კრებული, 1040 წ.
 H 531, ბასილი დიდი, ეპისწირვა, XI ს.
 H 1347, მეტაფრასი, XI—XII სს.

- H 2258, კრებული, XII—XIII სს.
 H 1670, დიდი სჯელისკანონი, XIII ს.
 H 1331, კრებული, XIV—XV სს.
 H 1760, საკითხავნი დღესასწაულთანი, XV ს.
 H 369, ჟამნ-გულანი, XVI—XVII სს.
 H 3027, კუროხევენი, XVI—XVII სს.
 H 342, ჟამნ-გულანი, 1661 წ.
 H 1742, კუროხევენი, 1664 წ.
 H 1064, კრებული, 1669 წ.
 H 1452, ყანჩაეთის ჟამნ-გულანი, 1674 წ.
 H 43, დავითნი, 1681 (შეიცავს ბასილი დიდის ლოცვებსაც)
 H 159, მცირე კონდაკი, XVII ს.
 H 899, კრებული, XVII ს.
 H 942, ჟამნი, XVII ს.
 H 1690, კრებული, XVII ს.
 H 1352, კუროხევენი, XVII—XVIII სს.
 H 1699 ა, სიტყვები და საკითხავები, XVII—XVIII სს.
 H 2077, წმინდანთა ცხოვრება, 1736 წ.
 H 1061, ლოცვანი, 1742 წ.
 H 1246, მარგალიტი, 1754 წ.
 H 1373, სჯელისკანონი, 1758 წ.
 H 2262, კრებული, 1759 წ.
 H 1053, სიტყვანი და სწავლანი გამოკრებილნი, 1761 წ.
 H 1023, კრებული, XVIII ს.
 H 618, აპოფთეგმატა, 1762 წ.
 H 998, კრებული, 1774 წ.
 H 987, კრებული, 1775 წ.
 H 370, კრებული, 1785 წ.
 H 211, კრებული, 1796 წ.
 H 186, კრებული, 1797 წ.
 H 1248, სამასელი, 1797 წ.
 H 906, ბასილი დიდი, „ითიყა“, 1798 წ.
 H 282, კრებული, 1800 წ.
 H 131, გამოკრებილი სწავლანი, XVIII ს.
 H 162, ოთხთავი, XVIII ს.
 H 598, ლოცვანი, XVIII ს.
 H 763, ჟამისწირვა, XVIII ს.
 H 871, კრებული, XVIII ს.
 H 1000, კრებული, XVIII ს.
 H 1026, კრებული, XVIII ს.
 H 1283, კრებული, XVIII ს.
 H 1737, კრებული, XVIII ს.
 H 1778, კრებული, XVIII ს.
 H 1786, კრებული, XVIII ს.
 H 2076, ავგაროზი, XVIII ს.
 H 2851, კრებული, XVIII ს.
 H 2853, კრებული, XVIII ს.
 H 662, სჯელისკანონი, XVIII—XIX სს.
 H 377, მარგალიტი, 1806 წ.
 H 291, ბასილი დიდი, მიცვალება ლეთისმშობლისა, 1813 წ.
 H 1425, მეტაფრასი, 1815 წ.
 H 2832, კრებული, 1818 წ.
 H 42, კრებული, 1822 წ.
 H 405, სჯელისკანონი, 1822 წ.
 H 915, დაუჯდომელი, 1823 წ.
 H 1775, კრებული, 1824 წ.
 H 1296, სწავლანი, 1826 წ.
 H 204, კრებული, 1827 წ.
 H 165, კრებული, 1830 წ.
 H 3143, მეტაფრასი, 1839 წ.
 H 1242, კრებული, 1840—1842 წწ.
 H 2819, კრებული, 1848 წ.
 H 285, კრებული, 1852 წ.
 H 378, სჯელისკანონი, 1865 წ.
 H 1370, კრებული, 1871—1884 წწ.
 H 24, კრებული, 1881 წ.
 H 37, კრებული, XIX ს.
 H 102, ბასილი დიდი, მიცვალება ლეთისმშობლისა, XIX ს.
 H 106, კრებული, XIX ს.
 H 865, მიცვალება ლეთისმშობლისა, XIX ს.
 H 906, კრებული, XIX ს.
 H 1078, ბასილი დიდი, მიცვალება ლეთისმშობლისა, XIX ს.
 H 1245, კრებული, XIX ს.
 H 1323, სჯელისკანონი, XIX ს.
 H 1744, ბასილი დიდი, მიცვალება ლეთისმშობლისა, XIX ს.
 H 2053, კრებული, XIX ს.
 H 2828, მარგალიტი, XIX ს.
 H 2856, ლეთისმშობლის მიცვალება, XIX ს.
 H 2972, კრებული, XIX ს.
 H 3110, კრებული, XIX ს.
 S 1139, სწავლანი, 930—940 წწ.
 S 1141, შატბერდის კრებული, X ს.
 S 143, მცირე სჯელისკანონი, XI ს.
 S 1595, კრებული, XI ს.
 S 1163, კრებული, XII ს.
 S 4980, ბასილი დიდი, ჟამისწირვა, XII ს.
 S 4939, კრებული, XII—XIII სს.
 S 449, კრებული, XIII—XIV, XVIII—XIX სს.
 S 312, პოლემიკურ-დოგმატიკური და სამეცნიერო კრებული, 1541 წ.
 S 1246, მეტაფრასი, XVI ს.
 S 4930, კრებული, XVI—XVII სს.
 S 269, დოგმატიკურ-ასკეტიკური კრებული, XVII ს.
 S 1218, ჟამნ-გულანი, XVII ს.
 S 1355, გულანი, XVII ს.
 S 1513, მეტაფრასი, XVII ს.
 S 1619 ა, ბასილი დიდი, ექვსთა ღლეთთა, XVII ს.
 S 2570, კრებული, XVII ს.
 S 4944, კუროხევენი, XVII ს.
 S 2785, კრებული, XVII—XVIII სს.
 S 4979, კრებული, 1700—1708 წწ.
 S 4933, მარხიან-ზატყინი, 1712 წ.
 S 2434, სიბრძნენი ფილოსოფოსთანი 1749 წ.
 S 4963, სჯელისკანონი, 1757 წ.
 S 4549, ჟამნი, 1763 წ.

- S 3632, ლოცვანი, 1767 წ.
 S 1597, კრებული, 1768 წ.
 S 4945, კრებული, 1773 წ.
 S 73, ლოცვები, 1778 წ.
 S 300, ავთოგრაფულ-მეტაფრასელი კრებული, 1779 წ.
 S 3634, ლოცვანი, 1780 წ.
 S 1472, დავითის თარგმანება, 1786 წ.
 S 1504, კრებული 1788 წ.
 S 120, კრებული, 1794 წ.
 S 127, კრებული, 1794 წ.
 S 376, ბასილი დიდი, „ოთიკა“, 1798 წ.
 S 272, ბასილი დიდი, ექვსთა ღლეოთა, 1799 წ.
 S 4806, გაბრიელ მცირე, სუფევა, 1799 წ.
 S 54, გაბრიელ მცირე, სუფევა, XVIII ს.
 S 67, კრებული, XVIII ს.
 S 74, კრებული, XVIII ს.
 S 1295, კონდაკი, XVIII ს.
 S 1331, კონდაკი, XVIII ს.
 S 2799, კონდაკი, XVIII ს.
 S 3084, ეჰანი, XVIII ს.
 S 3270, კრებული, XVIII ს.
 S 4935, ლოცვანი, XVIII ს.
 S 4942, კრებული, XVIII ს.
 S 139, ფსალმუნთა თარგმანება, XVIII—XIX სს.
 S 1358, კრებული, XVIII—XIX სს.
 S 1382, მარგალიტი, XVIII—XIX სს.
 S 2432, გუბე (კრებული), XVIII—XIX სს.
 S 2582, კრებული, XVIII—XIX სს.
 S 2666, კრებული, XVIII—XIX სს.
 S 1521, ნაცვალსიტყვაობა, 1801 წ.
 S 3664, კრებული, 1807 წ.
 S 1191, კანონიკური კრებული, 1808 წ.
 S 349, კრებული, 1810 წ.
 S 4614, კრებული, 1812 წ.
 S 2499, ბასილი დიდი, ღვთისმშობლის მიცვალება, 1816 წ.
 S 2396, კრებული, 1825 წ.
 S 2395, ბასილი დიდი, მიცვალებისათვის ღვთისმშობლისა, 1833 წ.
 S 55, კრებული, 1840 წ.
 S 381, ეპისტოლეები (თარგმნილი რუსულად) 1846 წ.
 S 2452, კრებული, 1848 წ.
 S 3620, მარგალიტი, 1851 წ.
 S 1498, კრებული, 1853 წ.
 S 368, კრებული, XIX ს.
 S 518, ლოცვები XIX ს.
 S 1269, წიგნი სამეცნიერო, XIX ს.
 S 1387, მარგალიტი, XIX ს.
 S 2648, ბასილი დიდი, მიცვალება ღვთისმშობლისა, XIX ს.
 S 3640, კრებული, XIX ს.
 Q 37, ფსალმუნთა თარგმანება, 1091 წ.
 Q 762, კრებული, XIII—XIV სს.
 Q 21, კურთხევანი, XV—XVIII სს.
 Q 39, მეტაფრასი, 1560—1578 წწ.
 Q 87, გულანი მარტილური, 1578—1605 წწ.
 Q 655, კონდაკი, XVI—XVIII სს.
 Q 652, კრებული, XVII ს.
 Q 653, კრებული, XVII ს.
 Q 42, კრებული, XVII—XVIII სს.
 Q 132, კონდაკი, XVII—XVIII სს.
 Q 656, კურთხევანი, XVII—XVIII სს.
 Q 2, კონდაკი, 1746 წ.
 Q 103, შემოქმედის გულანი, 1749 წ.
 Q 307, კრებული, 1751 წ.
 Q 295, ეჰანი და ლოცვანი, 1754, 1763 წ.
 Q 53, დიდი სქულისკანონი, 1760 წ.
 Q 485, დიდმარხვის მეტაფრასი, 1765 წ.
 Q 427, კანონიკური კრებული, 1778—1779 წწ.
 Q 869, ბასილი დიდი, მიცვალება ღვთისმშობლისა, 1799 წ.
 Q 114, მარხვისა და ზატიკის მეტაფრასი, 1800 წ.
 Q 269, მანანა, 1800 წ.
 Q 41, კრებული, XVIII ს.
 Q 106, კურთხევანი, XVIII ს.
 Q 107, საღმრთო წირვა, XVIII ს.
 Q 127, მეტაფრასი, XVIII ს.
 Q 130, კონდაკი, XVIII ს.
 Q 134, კონდაკი, XVIII ს.
 Q 204-იზ, ბასილი კესარიელი, ღვთისმშობლის შესახებ, XVIII ს.
 Q 247, ლოცვანი, XVIII ს.
 Q 248, ლოცვანი, XVIII ს.
 Q 263, სამღვდელთმთავრო კონდაკი, XVIII ს.
 Q 292, იბაკონი და იკონი, „მარგალიტიდან“ კითხვა-პირება და სხვ. XVIII ს.
 Q 299, კონდაკი, XVIII ს.
 Q 565, კურთხევანი, XVIII ს.
 Q 641, კურთხევანი, XVIII ს.
 Q 630, კონდაკი, XVIII ს.
 Q 704, კონდაკი, XVIII ს.
 Q 846, ეჰანი, XVIII ს.
 Q 135, კონდაკი, XVIII—XIX სს.
 Q 112, ზ, მეტაფრასი, 1801 წ.
 Q 564, კრებული, 1805 წ.
 Q 820, ბასილი დიდი, მიცვალება ღვთისმშობლისა, 1816 წ.
 Q 702, კრებული, 1817 წ.
 Q 406, კანონიკური ხასიათის კრებული, 1823 წ.
 Q 927, კრებული, 1827 წ.
 Q 54, მეარე სქულისკანონი, 1829 წ.
 Q 828, კრებული, 1830—1837 წწ.
 Q 43, მეტაფრასი, 1832 წ.
 Q 249, ღვთისმშობლის მიცვალება, 1842 წ.
 Q 707, მარგალიტი, 1845 წ.
 Q 838, კრებული, 1846 წ.
 Q 423, ასკეტური ხასიათის კრებული, 1857 წ.
 Q 756, კრებული, 1859 წ.
 Q 336, კრებული, 1874 წ.

Q 68, ეპისწირვა, XIX ს.
 Q 72, ზელოცების წიგნი, XIX ს.
 Q 316, სჯელისკანონთა კრებული, XIX ს.
 Q 715, მარგალიტი, XIX ს.
 Q 817, ბასილი დიდი, მიცალება ღვთისმშობლისა, XIX ს.
 Q 822, კრებული, XIX ს.
 Q 842, სჯელისკანონი, XIX ს.
 Q 356, ასკეტური (ისაყ განშორებულს თქმული), 1903 წ.
 ქუთ. 17, დიდი სჯელისკანონი, XIII ს.
 ქუთ. 25, დიდი სჯელისკანონი, XIII ს.
 ქუთ. 2, მეტაფრასი, XVI ს.
 ქუთ. 5, მეტაფრასი, XVI ს.
 ქუთ. 8, მეტაფრასი, XVI ს.
 ქუთ. 657, კონდაკი, XVI ს.
 ქუთ. 38, გულანი, 1579—1612 წ.
 ქუთ. 137, კერთხეანი, XVI—XVII სს.
 ქუთ. 12, კონდაკი-კურთხეანი, XVII სს.
 ქუთ. 16, გულანი, XVII ს.
 ქუთ. 32, კონდაკი, XVII ს.
 ქუთ. 34, წმ. მამათა სიტყუანი, XVII ს.
 ქუთ. 131, ცხოვრება ღვთისმშობლისა XVII ს.
 ქუთ. 246, კურთხეანი XVII ს.
 ქუთ. 54, სწავლა-მოძღვრებანი, XVII—XVIII სს.
 ქუთ. 160, მარხვან-ზატყის საკითხავები, XVII—XVIII სს.
 ქუთ. 284, კონდაკი, XVII—XVIII სს.
 ქუთ. 544, მიცალება ღვთისმშობლისა, XVII—XVIII სს.
 ქუთ. 58, მცირე სჯელისკანონი, 1706 წ.
 ქუთ. 527, კონდაკი, 1710 წ.
 ქუთ. 26, სჯელისკანონი, 1761 წ.
 ქუთ. 89, მეტაფრასი, 1771 წ.
 ქუთ. 125, კონდაკი, 1778 წ.
 ქუთ. 47, კრებული, 1785 წ.
 ქუთ. 61, სათნოებათა ყუაილი, 1788 წ.
 ქუთ. 64, სწავლა-მოძღვრებანი, 1788 წ.
 ქუთ. 431, სულიერნი სწავლანი, 1789 წ.
 ქუთ. 109, სამღვდელთმთავრო კონდაკი, 1793 წ.
 ქუთ. 90, წმ. მამათა სიტყუანი, 1795 წ.
 ქუთ. 321, სამასეული, 1798 წ.
 ქუთ. 18, მეტაფრასი, XVIII ს.
 ქუთ. 30, მარხვან-ზატყის საკითხავები, XVIII ს.
 ქუთ. 35, წმ. მამათა სიტყუანი, XVIII ს.
 ქუთ. 50, კრებული, XVIII ს.
 ქუთ. 107, სამღვდელთმთავრო კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 140, კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 150, ლოცვანი, XVIII ს.
 ქუთ. 254, კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 257, მიცალება ღვთისმშობლისა, XVIII ს.
 ქუთ. 273, კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 281, კონდაკი, XVIII ს.
 22. ნ. ჭაჭავაძე

ქუთ. 503, კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 542, კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 556, კონდაკი, XVIII ს.
 ქუთ. 652, მეტაფრასის ნაწილი (მიცალება ღვთისმშობლისა), XVIII ს.
 ქუთ. 159, კონდაკი, XVIII—XIX სს.
 ქუთ. 168, მცირე სჯელისკანონი, XVIII—XIX სს.
 ქუთ. 172, მეტაფრასი, XVIII—XIX სს.
 ქუთ. 277, კონდაკი, XVIII—XIX სს.
 ქუთ. 286, კონდაკი, XVIII—XIX სს.
 ქუთ. 43, მეტაფრასი, 1806 წ.
 ქუთ. 167, მეტაფრასი, 1808 წ.
 ქუთ. 255, მიცალება ღვთისმშობლისა, 1821 წ.
 ქუთ. 187, მარგალიტი, 1823 წ.
 ქუთ. 635, სჯელისკანონი, 1823 წ.
 ქუთ. 590, სჯელისკანონი, 1823 წ.
 ქუთ. 306, იოანე მმარხველი — მცირე სჯელისკანონი, 1826 წ.
 ქუთ. 188, მცირე სჯელისკანონი, 1832 წ.
 ქუთ. 103, მეტაფრასი, 1839 წ.
 ქუთ. 53, ასკეტური კრებული, 1952 წ.
 ქუთ. 186, ექუსთა დღეთა, 1854 წ.
 ქუთ. 241, მცირე სჯელისკანონი, 1854 წ.
 ქუთ. 307, სჯელისკანონი მეექვსისა კრებისა, 1863 წ.
 ქუთ. 409, ექუსთა დღეთათვის, 1859 წ.
 ქუთ. 233, სიონაჰსარელი კრებული, XIX ს.
 ქუთ. 234, ასკეტური კრებული, XIX ს.
 ქუთ. 421, მიცალება ღვთისმშობლისა, XIX ს.
 ქუთ. 575, კრებული, XIX ს.
 იერ. 14, ბასილი დიდი, „სწავლანი“, 1055 წ.
 იერ. 140, კრებული, XI ს.
 იერ. 139, კრებული (ძირითად ნაწილს წარმოადგენს ბასილი დიდის „ფსალმუნთა კომენტარები“), XI—XII სს.
 იერ. 148, კრებული, XI—XII სს.
 იერ. 20, კრებული (იოანე სინელის „კლემენტისა და წმინდანთა ცხოვრებები“) XII—XIII სს.
 იერ. 23, კომილტეიური კრებული, XII—XIII სს.
 იერ. 30, კომილტეიური კრებული, XII—XIII სს.
 იერ. 44, ეგზეგეტიკური კრებული, XII—XIII სს.
 იერ. 74, კრებული, XII—XIII სს.
 იერ. 1, ფსალმუნთა თარგმანება (ეფრემ მცირის თარგმანი), XIII ს.
 იერ. 4, კომილტეიური კრებული, XIII—XIV სს.
 იერ. 38, კომილტეიური-აგიოგრაფიული კრებული, XIII—XIV სს.
 იერ. 39, კომილტეიური-აგიოგრაფიული კრებული, XIII—XIV სს.
 იერ. 62, თენი (და აგიოგრაფიული მასალა), XVII ს.

ათ. 8, აგიოგრაფიული კრებული, X ს.
 ათ. 9, ასკეტურ-ჰომილეტიკური კრებული, 977 წ.
 ათ. 11, ჰომილეტიკურ-აგიოგრაფიული კრებული, X ს.
 ათ. 32, ბასილი დიდი, სწავლანი, 977 წ.
 ათ. 40, პატრისტიკულ-აგიოგრაფიული კრებული, X—XI სს.
 ათ. 33, ბასილი დიდი, ფსალმუნთა თარგმანება, 1014 წ.
 ათ. 79, აგიოგრაფიული. ჰომილეტიკური და ასკეტურ-დოგმატიკური კრებული, 1042—1044 წ.
 ათ. 77, აგიოგრაფიული კრებული, 1049 წ.
 ათ. 20, მეტაფრასული კრებული (სექტემბერი), 1081 წ.
 ათ. 49, აგიოგრაფიულ-ეგზეგეტიკური კრებული, XI ს.
 ათ. 14, აგიოგრაფიულ-ეგზეგეტიკური კრებული, XV—XVI ს.

სინა 32—57—33 ჰომილეტიკური კრებული, 864 წ.
 სინა 35, ასკეტური კრებული, X ს.
 სინა 36, ასკეტური კრებული, X ს.
 სინა 8, აპოკალიფტიკა, XI ს.
 სინა 78, ლოცვები, იესო ქრისტესა და ავგაროზ მთავრის მიმოწერა, XI ს.
 სინა 89, ეპისტოლია, XII ს.

სინა 73, კურთხევანი, XII—XIII სს.
 სინა 68, აგიოგრაფიულ-ასკეტური კრებული, XIII ს.

არქივი 321, ჟამნ-გელანი, XIV ს.
 არქივი 311, სჯულისკანონი, XV—XVI სს.
 არქივი 308, კონდაკი, 1681 წ.
 არქივი 54, სჯულისკანონი, 1735 წ.
 არქივი 269, ლოცვანი, XVIII ს.
 არქივი 281, კურთხევანი, XVIII ს.
 არქივი 342, ბასილი დიდი, სწავლა ღვთისმშობლის მიცვალებაზე, XVIII ს.
 არქივი 370, ვასილი დიდი, „სუფევა“, XVIII ს.
 არქივი 141, სჯულისკანონი, თარგმნილი ეფთემე მთაწმიდელის მიერ, XVIII—XIX სს.

არქივი 280, კრებული, XVIII—XIX სს.
 არქივი 280, 297, კრებული, XVIII—XIX სს.
 არქივი 670, გამოკრებულნი სიტყვანი, 1804 წ.
 არქივი 170, მეტაფრასი, 1815 წ.
 არქივი 87, წმიდათა ცხოვრება, 1819 წ.
 არქივი 510, საღვთისწაულო ჰომილიება, 1821 წ.
 არქივი 517, მიცვალება ღვთისმშობლისა, 1831 წ.
 არქივი 521, კრებული, 1834 წ.
 არქივი 51, სასულიერო სწავლა-მოძღვრებანი, 1846 წ.
 არქივი 67, კრებული, XIX ს.
 ახალციხე 151, კრებული, 1807 წ.

ბიბლიოგრაფია

- A I₁ — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I₁, შეადგინეს და დასაბუქდალ მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ და ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1973.
- A I₂ — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I₂, შეადგინეს და დასაბუქდალ მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, თ. მგალობლიშვილმა, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ და ც. ჭლამაიამ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1976.
- A I₃ — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I₃, შეადგინეს და დასაბუქდალ მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1980.
- A I₄ — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. I₄, შეადგინეს და დასაბუქდალ მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1985.
- A II₁ — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის (A) კოლექციისა, ტ. II₁, შეადგინეს და დასაბუქდალ მოამზადეს: თ. ბრეგაძემ, ც. კახაბრიშვილმა, მ. ქავთარიამ, ლ. ქუთათელაძემ, ც. ჰანაიევმა, ლ. ხეცსურიაძემ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1986.
- A IV — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (A კოლექცია), კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. IV, შეადგინა კრ. შარაშიძემ, თბ., 1954.
- A V — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერები (A კოლექცია), აღ. ბარამიძის რედაქციით, ტ. V, შეადგინა ლ. ქუთათელაძემ, 1955.
- ა ბ უ ლ ა ძ ე, ერთ-ერთი უცნობი წყარო — ილ. აბულაძე, ერთ-ერთი უცნობი წყარო იოანე საბანისძის აბო ტფილელის მარტვილობისა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, XXV, 1949, გვ. 221—232 ან ილ. აბულაძე, შრომები, III, თბ., 1981, გვ. 128—139.
- ა ბ უ ლ ა ძ ე, ფილოლოგიური შტუდიები, IV — ილ. აბულაძე, ქართულ-სომხური ფილოლოგიური შტუდიები, „მრავალთავის“ ზოგიერთი თავის წყარო, IV, „მარტვილობა ორმოცთაჲ“, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, IV, თბ., 1962, გვ. 111—144 ან ილ. აბულაძე, შრომები, I, თბ., 1975, გვ. 91—124.
- ათონის აღაპები — ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წლის ხელნაწერი აღაპებით. საიუბილეო გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა, თბ., 1901.
- ახალციხე-ივ. ჭავჭავაძის სახელობის სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა. შეადგინეს და დასაბუქდალ მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, მ. ქავთარიამ და ც. ჰანაიევმა, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1987 წ.
- ბ ა ს ი ლ ი დ ი დ ი, ექუსთა დღეთაჲ — ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, ტექსტი გამოსცა და გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. კახაძემ. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვეთი II (25), თბ., 1947.
- ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ თარგმანი — ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო ც. ქერციკიძემ (ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, V), თბ., 1983.

- ბ ლ ე ი კ რ, ლიტერატურული მოღვაწეობიდან — რ. პ. ბლუიკი, ეფრემ მკირის ლიტერატურული მოღვაწეობიდან, მიმოხილველი, თბ., 1926, გვ. 157--172.
- გ ე ა რ ა მ ი ა, მეორე ეპისტოლის არაბული ეერსია — რ. გვარამია, ბასილი კაპადოკიელის მეორე ეპისტოლის არაბული ეერსია და მისი მიმართება ადრეულ ქართულ რედაქციასთან, მრავალთავე, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, X, თბ., 1983, გვ. 146—153.
- გ ო ზ ა ლ ი შ ვ ი ლ ი, ორი ეტიუდი — გ. გოზალიშვილი, ორი ეტიუდი პონტოსა და კაპადოკიის წარსულიდან, თბ., 1965, გვ. 29—105.
- დიდი სჯულისკანონი — დიდი სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადეს: ე. გაბიაშვილმა, ე. გუენაშვილმა, მ. დოლაძემ, გ. ნინუამ, თბ., 1975.
- „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ თარგმანი — „იოანე ოქროპირის ცხოვრების“ ძველი ქართული თარგმანი და მისი თავისებურებანი 968 წლის ხელნაწერის მიხედვით. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა და ლექსიკონი დაურთო რ. გვარამიამ. თბ., 1986 წ.
- ი ო ა ნ ე ს ი ნ ე ლ ი, კლემაქსი — ღირსი მამისა ჩუენისა იოანე სინა-შთის მამასახლისისა კლემაქსი, რომელ-არს კიბე, საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1986, გვ. 200—463.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, უცხო ავტორები — ქ. კეკელიძე, უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. VII, 1928, გვ. 99—202 ან ქ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველ ქართულ ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. V, 1957, გვ. 3—114.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ფეოდალური ლიტერატურა — ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა, I, ქ. კეკელიძის წინასიტყვაობით, რედაქციითა და გამოკლევიტ. ტფ., 1935.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, გიმნოსოფისტები — ქ. კეკელიძე, გიმნოსოფისტები ძველ ქართულ ლიტერატურაში, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, II, თბ., 1945, გვ. 108—129.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ლიტერატურული სკოლის ისტორიიდან — ქ. კეკელიძე, ათონის ლიტერატურული სკოლის ისტორიიდან, იქვე, გვ. 218—236.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ზოგიერთი საკითხი — ქ. კეკელიძე, ზოგიერთი საკითხი ექვთიმე ქართველის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბ., 1956, გვ. 155—167.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ორი ექვთიმე — ქ. კეკელიძე, ორი ექვთიმე ძველ ქართულ მწერლობაში, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბ., 1957, გვ. 90—104.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ისტორია — ქ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია 6 ტომად, ტ. I, ძველი მწერლობა, თბ., 1960.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ექვთიმე ათონელის ქართული შრომა — ქ. კეკელიძე, ექვთიმე ათონელის ორიგინალური ქართული შრომა, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, XII, თბ., 1974, გვ. 11—17.
- ქ ე კ ე ლ ი ძ ე, ექვთიმე ათონელის ბერძნული შრომა — ქ. კეკელიძე, ექვთიმე ათონელის ორიგინალური ბერძნული შრომა, იქვე, გვ. 18—25.
- კ ო ნ დ ა კ ი I — კონდაკი, ტფ., ეახტან VI-ის სტამბა. 1710. ნუსხა-ხუცური.
- კ ო ნ დ ა კ ი II — კონდაკი, 1856. ნუსხა-ხუცური.
- ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი, არსენ ივალთოელი — ი. ლოლაშვილი, არსენ ივალთოელი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), თბ., 1978.
- ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი, მწერლობის საწყისებთან. — იე. ლოლაშვილი, ქართული წიგნისა და მწერლობის საწყისებთან, თბ., 1978.
- მ ა მ ა თ ა ს წ ა ე ლ ა ნ ი — მამათა სწავლანი X—XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილ. ბებუაძემ, ა. შანიძის რედაქციით, თბ., 1955.
- მ ა რ ი, აღწერილობა — ნ. მარი, იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთა მოკლე აღწერილობა, დასაბუთად მოამზადა ელ. მეტრეველმა, თბ., 1955.
- მ ა ხ ა რ ა ძ ე, წარმოთქმის საკითხები — ნ. მახარაძე, ბიზანტიური ბერძნულის წარმოთქმის საკითხები, თბ., 1978.
- მ ე ტ რ ე ე ლ ი, ისტორიისათვის — ელ. მეტრეველი, შავი მთის მწიგნობრული კერას ისტორიისათვის XI საუკუნის პირველ ნახევარში, აკად. ს. ჭანაშაის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XX—X, 1959, გვ. 85—104.
- მ ე ტ რ ე ე ლ ი, ანდერძის გაგებისათვის — ელ. მეტრეველი, იერ. 14 ხელნაწერის ანდერძის გაგებისათვის, მაიკე, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 4, თბ., 1984, გვ. 79—91.
- მ ე ი რ ე სჯულისკანონი — მცირე სჯულისკანონი, გამოსაცემად მოამზადა ე. გიუნაშვილმა, თბ., 1972.

- ნიკოლაძე, აღწერილობა I, II — ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმში, ხელნაწერთა აღწერილობა, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული ე. ნიკოლაძის მიერ, ტ. I, 1953; ტ. II, 1964.
- ონიანი, ქართული იდიომები — აღ. ონიანი, ქართული იდიომები, თბ., 1966.
- S I — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა, ტ. I, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1959.
- S II — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექციისა, ტ. II, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: ა. ბაქრაძის, თ. ბრეგაძის, ელ. მეტრეველისა და მზ. შანიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1961.
- S III — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. III, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: თ. ენუქიძის, ელ. მეტრეველის, მ. ქავთარაძის, ლ. ქუთათელაძის, მ. შანიძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1963.
- S IV — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. IV, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: თ. ბრეგაძის, ლ. კიკნაძის, მ. ქავთარაძის, ლ. ქაჩიაძის, მ. შანიძის, ქრ. შარაშიძის და ც. ჰანკიევის მიერ, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1965.
- S V — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. V, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ლ. კიკნაძის, მ. შანიძის და ც. ჰანკიევის, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1967.
- S VI — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S) კოლექცია, ტ. VI, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: თ. ბრეგაძის, ლ. ქაჩიაძის, ლ. ქუთათელაძის, მ. შანიძის და ც. ჰანკიევის, ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 1969.
- საქმე მოიქმედება — საქმე მოიქმედება ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილ. აბულაძის, თბ., 1950.
- სინა III — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, სინური კოლექცია, ნაკვეთი III, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: რ. გვარამიძის, ელ. მეტრეველისა, ც. ჰანკიევის, ლ. ბეჟურაძისა, ლ. ჯგერაძის, თბ., 1987.
- უძველესი რედაქციები — უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთაჲსა“ და გრიგოლ ნოსელის თარგმანებისა „კაცისა აგებულებისათჳს“ X—XIII სს.ის ხელნაწერთა მიხედვით გამოსცა, გამოკლევდა და ლექსიკონი დაურთო ილ. აბულაძის, თბ., 1964.
- Q I — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია, ტ. I, შედგენილია ელ. მეტრეველისა და ქრ. შარაშიძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1957.
- Q II — ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ახალი (Q) კოლექციისა, ტ. II, შედგენილია და დასაბუთდალ მომზადებული: თ. ბრეგაძის, თ. ენუქიძის, ნ. კასრაძის, ელ. მეტრეველის, ლ. ქუთათელაძისა და ქრ. შარაშიძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1959.
- ქაჩია, ეპისტოლური მემკვიდრეობიდან — ნ. ქაჩია, ბასილი კაპადოკიელის ეპისტოლური მემკვიდრეობიდან, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, IX, 1981, გვ. 21—27.
- ქაჩია, მეორე ეპისტოლის თარგმანები — ნ. ქაჩია, ბასილი კაპადოკიელის მეორე ეპისტოლის ქართული თარგმანები, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, X, 1982, გვ. 139—145.
- ქაჩია, ერთი თხზულების თარგმანი — ნ. ქაჩია, ბასილი დიდის ერთი თხზულების ქართული თარგმანი. მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 4, 1983, გვ. 92—95.
- ქაჩია, ძველი ქართული თარგმანები — ნ. ქაჩია, ბასილი კაპადოკიელის ეპისტოლეთა ახალი ქართული თარგმანები, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XI, 1985, გვ. 62—77.
- ქაჩია, ბასილი კესარიელის „სწავლათა თარგმანი“ — ნ. ქაჩია, „ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი“ (რეცენზია), „სიხარბო“, № 5, 1985, გვ. 157—160.

- ქ ა ჯ ა ი ა, ძველი თარგმანები — გრიგოლ ნაზიანზელის ეპისტოლეთა ძველი ქართული თარგმანები, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XII, 1986, გვ. 114—140.
- ქ ა ჯ ა ი ა, მასალები — ნ. ქაჯაია, ბასილი კესარიელის გარდაცვალების 1600 წლისთავისადმი მიძღვნილი სიმშობიუმის მასალები, ტრონტო, 1981. (ინფორმაცია), მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XIII, 1986, გვ. 132—143.
- ქ ა ჯ ა ი ა, ბასილი ანკვირელი და მისი თხზულება — ნ. ქაჯაია, ბასილი ანკვირელი და მისი თხზულება „ქაღწულეზასა შინა კეშმარტისა უბრწუნელებისათჳს“ (CPG 2827), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1987, № 4, გვ. 155—156.
- ქ ა ჯ ა ი ა, მარხვის საკითხავები — ნ. ქაჯაია, ბასილი დიდის მარხვის საკითხავები ქართულ კრებულებში, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, XIV, 1987, გვ. 102—108.
- ქ ა ჯ ა ი ა, „ასკეტიკონის“ რედაქციის შესახებ — ნ. ქაჯაია, ბასილი დიდის „ასკეტიკონის“ კიდევ ერთი რედაქციის შესახებ (CPG 3000), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1988, № 1, გვ. 91—96.
- ქ რ ი ნ ი ე ბ ი — ქრინიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრთნოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, I, ტფ., 1982.
- ყ ა უ ხ ი შ ე ი ლ ი, მასალები — ს. ყაუხჩიშვილი, მასალები იოანე პეტრიწის „განმარტების“ წყაროთა შესწავლისათვის, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, II, № 8, 1941, გვ. 755—760.
- შ ა ნ ი ძ ე, რედაქციული თავისებურებანი — შ. შანიძე, რედაქციული თავისებურებანი ბასილი კესარიელის ფსალმუნთა თარგმანების კიმენური ტექსტისა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის სამეცნიერო სესია, 1961/XI, მოხსენებათა თეზისები.
- შ ა ნ ი ძ ე, ფსალმუნთა თარგმანების — შ. შანიძე, ეფრემ მცირის ფსალმუნთა თარგმანების ტექსტისათვის, ქართული წყაროთმცოდნეობა, III, 1971 წ., გვ. 70—97.
- შ ა ნ ი ძ ე, თარგმანები — შ. შანიძე, ფსალმუნთა წიგნის ძველი ქართული თარგმანები, თბ., 1979.
- შ ა ბ ბ რ დ ი ს კ რ ე ბ ე ლ ი — შაბბერდის კრებული X საუკუნისა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979.
- ჩ ა ნ ტ ლ ა ძ ე, ანტიენსტორიანული ტრაქტატები — ანტიენსტორიანული პოლემიკური ტრაქტატები არსენი ვახეს ძის „დოგმატიკონში“, 1989 (მანქანაზე გადაბეჭდილი). 142 გვ. (დამატება 198 გვ.).
- ჩ ა ჩ ი ბ ა ი ა, ფრაგმენტების შესწავლისათვის — მ. ჩაჩიბაია, მარტირიუს-საპდონას ახალ მიცველული არაბული და ქართული ფრაგმენტების შესწავლისათვის, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1987, № 4, გვ. 157—166.
- ც ე ნ ტ რ. არქივის აღწერა — I, II — ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, შედგენილი პროფ. ს. კაკაბაძის და პ. გაგოშიძის მიერ, კ. კეკელიძის რედაქციით, I, 1949; II, 1950.
- ც ო ფ რ ა შ ე ი ლ ი, „ითიკის“ შედგენილობისათვის, I — ნ. ცოფურაშვილი, „ითიკის“ შედგენილობისათვის (ბერძნული ხელნაწერები), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1973, № 2, გვ. 64—78.
- ც ო ფ რ ა შ ე ი ლ ი, „ითიკის“ შედგენილობისათვის, II — ნ. ცოფურაშვილი, „ითიკის“ შედგენილობისათვის (ქართული ხელნაწერები), მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1974, № 1, გვ. 71—89.
- ც ო ფ რ ა შ ე ი ლ ი, ნარკვევი — ნ. ცოფურაშვილი, ნარკვევი ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (ბასილი კაპადოკიელის „ითიკა“), 1974 (მანქანაზე გადაბეჭდილი). 205 გვ.
- ძ ე გ ლ ე ბ ი, II — ძველი ქართული პაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბ., 1967.
- კ ე ლ ი ძ ე, თხზულების გამოძახილი — ე. კელიძე, გრიგოლ ნოსელის თხზულების „პასუხი ექუსთა მათ ღღეთათჳს“ გამოძახილი ძველ ქართულ მწერლობაში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1984, № 4, გვ. 52—65.
- კ ე უ ნ ი ა, ახალი წყაროს შესწავლისათვის — თ. კუონია, იოანე პეტრიწის „განმარტების“ ბოლოსიტყვების ახალი წყაროს შესწავლისათვის, ძველი ქართული მწერლობის ოთხი ძეგლი, თბ., 1965, გვ. 69—125.
- ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ბასილი დიდის სადაურობისათვის — ე. ხინთიბიძე, ბასილი დიდის სადაურობისათვის, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის საზ. მეცნ. განყოფილების „მოამბე“, 1962, № 3, გვ. 125—151.

- ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე, ქართული რედაქციები — ე. ხინთიბიძე, ბასილი კაპადოკიელის „სამოღვაწეო წიგნის“ ქართული რედაქციები (ნარკვევი ბიზანტიურ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობიდან). თბ., 1968.
- ხ ი ნ თ ი ბ ი ძ ე. პრობლემები — ე. ხინთიბიძე, მსოფლმხედველობითი პრობლემები „ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 1976.
- Н I — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), აკად. ს. ჯანაშიას საერთო რედაქციით. ტ. I, დასაბეჭდად მომზადებულია ხელნაწერთა განყოფილების თანამშრომლების ლ. ქუთათელაძის და ნ. კასრაძის მიერ, ილ. აბულაძის ხელმძღვანელობით და რედაქციით, თბ., 1946.
- Н II — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია). ტ. II, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ლ. ქუთათელაძის მიერ, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1951.
- Н III — ხელნაწერთა აღწერილობა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), ტ. III, კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით. შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ქრ. შარაშიძის ხელმძღვანელობით და რედაქციით, თბ., 1948.
- Н IV — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), კ. კეკელიძის საერთო რედაქციით, ტ. IV, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ელ. მეტრეველის მიერ, თბ., 1950.
- Н V — ხელნაწერთა აღწერილობა. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (კოლექცია H), ტ. V, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ლ. მეფარიშვილის მიერ, ალ. ბარამიძის რედაქციით, თბ., 1949.
- Н VI — საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (H კოლექცია), ტ. VI, შედგენილია და დასაბეჭდად მომზადებული ნ. კასრაძის, ელ. მეტრეველის, ლ. მეფარიშვილის, ლ. ქუთათელაძის და ქრ. შარაშიძის მიერ, ალ. ბარამიძის რედაქციით, თბ., 1953.
- Арранц, Заметки — М. Арранц, Исторические заметки о чинопоследованиях таинств по рукописям Греческого Евхология, Л., 1979.
- Гранстрем, Незвестный сборник — Е. Э. Гранстрем, Незвестный греческий сборник Василия Великого, Матфея, ениса და ლიტერატურის სერია, № 1, თბ., 1971, გვ. 173—178.
- Джанашвили, Описание — М. Г. Джанашвили, Описание рукописей Церковного Музея духовенства грузинской епархии, кн. III, Издание Церковного Музея, №, 13, Тифлис, 1908.
- Дмитриевский, Описание — А. А. Дмитриевский, Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного Востока, т. 2, Киев, 1901.
- Василий Великий, Творения — Творения иже во святых отца нашего Василия Великого, Архиепископа Кесарии Каппадокийския, Т. II, СПб., 1911.
- Жордания, Описание — Описание рукописей Тифлиского Церковного Музея Картлино-Кахетинского Духовенства, составленное Ф. Д. Жордания. Книга I, Издание Церковного Музея № 11, Тифлис, 1903; Книга II, Издание Церковного Музея № 9, Тифлис, 1902.
- Заозерский, Хаханов, Номоканон — Н. А. Заозерский, А. С. Хаханов, Номоканон Иоанна Постника в его редакциях; грузинской, греческой и славянской с предисловиями издателей, М., 1902.
- История Византии, I — История Византии в трех томах, М., 1967.
- Карабинов, Евхаристическая молитва — Н. А. Карабинов, Евхаристическая молитва (Анафора). Опыт ист.-лит. анализа, СПб., 1908.
- Кекелидзе, Литургические памятники. — К. С. Кекелидзе, Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение, Тифлис, 1908.
- Кекелидзе, Архиператикон — К. С. Кекелидзе, Древнегрузинский архиператикон, грузинский текст, Тифлис, 1912.

- Орбели, Грузинские рукописи — Р. Р. Орбели, Грузинские рукописи Института востоковедения, вып. I, М., Л., 1956.
- Орлов, Литургия — М. И. Орлов, Литургия святого Василия Великого. I-е критическое издание. СПб. 1909.
- Шанидзе, Некоторые сведения — М. А. Шанидзе, Некоторые сведения Ефрема Мшире о грузинской и греческой филологии, *მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ჟღერები*, IV, თბ., 1976, გვ. 66—73.
- Цагарели, Сведения — А. А. Цагарели, Сведения о памятниках грузинской письменности, вып. первый, СПб., 1886.
- Цагарели, Памятники — А. А. Цагарели, Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае (Православный палестинский сборник. Т. IV, вып. первый, СПб., 1888).
- Aldama, Repertorium Pseudochrysostomicum — J. A. Aldama, Repertorium Pseudo-chrysostomicum (Documents, études et répertoires publiés par l'Institut de recherche et d'histoire des textes, 10), Paris, 1965.
- Amand de Mendieta, Essai — E. Amand de Mendieta, Essai d'une histoire critique des éditions générales grecques et gréco-latines de saint Basile de Césarée. Revue Bénédictine, 52 (1940), гв. 141—161; 53 (1941) гв. 119—151; 54 (1942) гв. 124—144; 56 (1944/1945) гв. 126—173.
- Amand de Mendieta, The critical edition — E. Amand de Mendieta, The critical edition of saint Basil's Homilies on the Hexaemeron. Studia Patristica, III, Berlin, 1961. гв. 38—43.
- Amand de Mendieta, L'édition critique — E. Amand de Mendieta, L'édition critique des homélies de Basile de Césarée, Studia Patristica, VII, Berlin, 1966. гв. 35—45.
- Ass. G. I. — Assemani (J. S.), S. P. N. Ephraem Syri opera omnia, graece et latine, I. Romae, 1732.
- Avalichvili, Géographie et légende — Z. Avalichvili, Géographie et légende dans un écrit apocryphe de saint Basile, Revue de l'Orient Chrétien 3e série, T. VI (XXVI) Nos 3 et 4 (1927—1928), Paris, 1929, гв. 279—304.
- Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic — Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic. A Sixteen-hundredth Anniversary Symposium, Part. I—II, edited by Paul Jonathan Fedwick, Toronto, 1981.
- Basile de Césarée, Homélies sur l'Hexaéméron — Basile de Césarée, Homélies sur l'Hexaéméron. Texte grec, introduction et traduction de S. Giet (Sources Chrétiennes, N 26 bis), Paris, 1968.
- Basile de Césarée, Sur le Saint-Esprit — Basile de Césarée, Sur le Saint-Esprit. Introduction, texte, traduction et notes par B. Pruche (Sources Chrétiennes, N 17 bis), Paris, 1968.
- Bernardi, La date de l'Hexaéméron — J. Bernardi, La date de l'Hexaéméron de saint Basile. Studia Patristica, III. 1961. гв. 165—169.
- Bernardi, La prédication — J. Bernardi, La prédication des Pères cappadociens. Le prédicateur et son auditoire. Publ. de la Faculté des lettres et sciences humaines de l'Univ. de Montpellier, 30. Paris. 1968.
- Bessières, La tradition manuscrite — M. Bessières, La tradition manuscrite de la correspondance de saint Basile. The Journal of Theological Studies, London, 21: (1920), гв. 1—50, 289—310; 22 (1921), гв. 105—137; 23 (1922). гв. 337—358.
- BHG — F. Halkin, Bibliotheca hagiographica graeca, t. 1—3 (Subsidia Hagiographica 8a), Bruxelles, 1957.
- Blake, Jérusalem 1 — R. P. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la bibliothèque patriarcale grecque de Jérusalem, Revue de l'Orient Chrétien, Paris, t. 23. (1922—1923), гв. 345—413.
- Blake, Jérusalem 2 — R. P. Blake, Catalogue..., Revue de l'Orient Chrétien, t. 24 (1924), гв. 190—210; 387—429.
- Blake, Jérusalem 3 — R. P. Blake, Catalogue..., Revue de l'Orient Chrétien t. 25. (1925—1926), гв. 132—135.

- Blake, Catalogue 1—R. P. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la bibliothèque de la laure d'Ivion au Mont-Athos, Revue de l'Orient Chrétien, Paris, t. 28 (1931—1932), გვ. 289—361.
- Blake, Catalogue 2—R. P. Blake. Catalogue..., Revue de l'Orient Chrétien, t. 29 (1933—1934), გვ. 114—159: 255—271.
- Bobrinskoy, Liturgie—B. Bobrinskoy, Liturgie et ecclésiologie trinitaire de saint Basile, Verbum Caro, Revue théologique et ecclésiastique. Neuchâtel, XXIII, (89), 1969 გვ. 1—32.
- Bonis, Basilios von Caesarea—K. G. Bonis, Basilios von Caesarea und die Organisation der christlichen Kirche im vierten Jahrhundert. (კრებულში: Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...), გვ. 281—335.
- Brightman, Liturgies Eastern and Western—F. E. Brightman, Liturgies Eastern and Western. I. Eastern Liturgies, Oxford, 1896.
- Capelle, Les liturgies „basiliennes”—B. Capelle, Les liturgies „basiliennes” et saint Basile. Un témoin archaïque de la liturgie copte de saint Basile, edd. J. Doresse and E. Lanne, Bibl. du Musée, 47, Louvaine, 1960, გვ. 15—74.
- Capelle, La procession du Saint-Esprit—B. Capelle, La procession du Saint-Esprit d'après la liturgie grecque de saint Basile. L'Orient Syrien, VII, fasc. 1, 1962, გვ. 69—76.
- Cavallera, Le „De virginifate”—F. Cavallera, Le „De virginifate” de Basile d'Antioche, Revue d'Histoire Ecclésiastique, VI, Louvain, 1905, 5—14.
- Cavallin, Studien—A. Cavallin, Studien zu den Briefen des hl. Basilus, Lund, 1944.
- CPG II—Clavis Patrum Graecorum, II. Ab Athanasio ad Chrysostomum. Cura et Studio M. Geerard, Brepols-Turnhout, 1974.
- CPG III—Clavis Patrum Graecorum, III. A Cyrillo Alexandrino ad Ioannem Damascenum. Cura et Studio M. Geerard. Brepols-Turnhout, 1979.
- DACL—Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie, edit. F. Cabrol-H. Lecerq, Paris, 1924.
- Djoadze, Materials—W. Djoadze, Materials for the study of Georgian monasteries in the Western environs of Antioch on the Orontes (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Vol. 372, Subsidia, t. 48), Louvain, 1976.
- Fedwick, A commentary—P. J. Fedwick, A commentary of Gregory of Nyssa or the 38th Letter of Basil of Caesarea, Orientalia Christiana Periodica, XLIV, Roma, 1978, გვ. 31—51.
- Fedwick, The church and the charisma—P. J. Fedwick, The church and the charisma of leadership in Basil of Caesarea, Pontifical Institute of Mediaeval Studies (Studies and Texts), Toronto, 1979.
- Fedwick, A chronology—P. J. Fedwick, A chronology of the life and works of Basil of Caesarea. (კრებულში Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...), გვ. 3—19.
- Fedwick, The translations—P. J. Fedwick, The translations of the works of Basil before 1400. (კრებულში Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...), გვ. 440—512.
- Fedwick, Basil of Caesarea on education—P. J. Fedwick, Basil of Caesarea on education, Estratto dagli Atti del Congresso Internazionale su „Basilio di Cesarea: la sua età e il Basilianesimo in Sicilia”. Università degli Studi di Messina: Facoltà di Lettere e Filosofia 3—6 Dicembre 1979. Messina, 1983, გვ. 579—600.
- Gallay, Les manuscrits—P. Gallay, Les manuscrits des Lettres de saint Gregoire de Naziance, Paris, 1957.
- Garitte, Catalogue—G. Garitte, Catalogue des manuscrits géorgiens littéraires du Mont Sinai (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 165, Subsidia 9), Louvain, 1956.
- Garitte, Homelie „Sur la mort et le diable”, Version géorgienne et version arabe, Le Muséon, LXXXII, 1—2, Paris, 1969, გვ. 123—163.

- Gelsinger, The Epiklesis—M. G. Gelsinger, The Epiklesis in the Liturgy of saint Basil, *Eastern Churches Quarterly*, 10, London, 1954, 33. 243—248.
- Goar, Euchologion—J. Goar, *Euchologion sive rituale graecorum*, Venetiis, 1730.
- Gribomont, Histoire—J. Gribomont, *Histoire du texte des Ascétiques de s. Basile* (Bibl. du Muséon, 32), Louvain, 1953.
- Gribomont, Études—J. Gribomont, *Études suédoises et reclassement de la tradition manuscrite de saint Basile*, Le Muséon, LXVII, 1—2, Paris, 1954, 33. 51—59.
- Gribomont, Commandements—J. Gribomont, "Saint Basile". Commandements du Seigneur et libération évangélique. *Études monastiques proposée et discutées à Saint Anselme*, 15—17 février 1976. (*Studia anselmiana*, 70). Rome, 1977, 33. 81—105.
- Gribomont, Un aristocrate—J. Gribomont, Un aristocrate révolutionnaire, évêque et moine: s. Basile. Saint Basile. Évangile et Église, *Mélanges*, T. I. Présentation par E. Bianchi (*Spiritualité Orientale*. n° 36), 1984, 33. 65—77.
- Gribomont, Notes biographiques—J. Gribomont, Notes biographiques sur s. Basile le Grand. *დასახ. ნაშრ.* 33. 117—144.
- Gribomont, Les Règles—J. Gribomont, Les Règles épistolaires de saint Basile: Lettres 173 et 22. *დასახ. ნაშრ.* 33. 157—189.
- Haidacher, Studien—S. Haidacher, Studien über Chrysostomos-Eklogen, Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaft in Wien, 1902, T. 144, 4.
- Herman, Il più antico—E. Herman, Il più antico penitenziale greco, *Orientalia Christiana Periodica*, XIX, 1953, 33. 71—120.
- Honigmann, Trois mémoires—E. Honigmann, Trois mémoires posthumes d'histoire et de géographie de l'Orient chrétien, (*Subsidia Hagiographica*, 35). Bruxelles, 1961.
- Jacob, Une version géorgienne—A. Jacob, Une version géorgienne inédite de la Liturgie de saint Jean Chrysostome, Le Muséon, LXXVII, 1—2, Louvain, 1964, 33. 65—120.
- Kadjaia, Les anciennes traductions—N. Kadjaia, Les anciennes traductions géorgiennes des lettres de Basile de Césarée. *Bedi Kartlisa. Revue de Kartvélogie*. XLI, Paris, 1983, 33. 150—161.
- Kadjaia, De la composition—T. Kourtsikidzé, N. Kadjaia, De la composition des "instructions géorgiennes" de Basile de Césarée. *Bedi Kartlisa. Revue de Kartvélogie*, XLII, Paris, 1984, 33. 69—79.
- Kadjaia, Les Lectures—N. Kadjaia, Les lectures du jeûné de Basile le Grand dans les recueils géorgiens anciens. *Orientalia Christiana Periodica*, LIII, Fasc. II, Roma, 1987, 33. 431—434.
- Karayannopoulos, St. Basil's social activity—I. Karayannopoulos, St. Basil's social activity. Principles and praxis (*კრებულში: Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...*) 33. 375—391.
- Kustas, Saint Basil—G. Kustas, Saint Basil and rhetorical tradition. (*კრებულში Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...*) 33. 221—279.
- Leroy, La tradition manuscrite—F. J. Leroy, La tradition manuscrite de "De virginilate" de Basile d'Ancyre, *Orientalia Christiana Periodica*, XXXVIII, Fasc. I, Roma 1972, 33. 195—208.
- Oestrop, Über zwei arabische Codices—J. Oestrop, Über zwei arabische Codices sinaitisch der Strassburger Universitäts und Landesbibliothek, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 51, 1897, 33. 453—473.
- Outtier, Les Enseignements des Pères—B. Outtier, Les Enseignements des Pères, un recueil géorgien traduit de l'arabe. *Bedi Kartlisa. Revue de Kartvélogie*, Paris, 1973, 33. 36—47.
- Passarelli, L'Eucologio—G. Passarelli, L'Eucologio Cryptense *тф VII*. (sec. X), *Αναλεκτα Βλκταδων* 36, *Θεσσαλονικη* 1982, 33. 156—167.
- Peradze, 2—Die alt-christliche Literatur in der georgischen Überlieferung, *Oriens Christianus*, III, 3—4 (1928—1929) 33. 282—288.

- PG—*Patrologia Graeca*, ed. J. P. Migne, 1—161, Paris, 1857—1886, reimpressio anastatica, Turnholti, saepius.
- Pitra IV—J. B. F. Pitra, *Spicilegium Solesmense*, T. IV, 1858.
- Pitt, The origin of the Anaphora—W. E. Pitt, The origin of the Anaphora of the liturgy of st. Basil, *Journal of Ecclesiastical History*, XII, London, 1951, 33. 1—13.
- Raes, L'authenticité de la liturgie—A. Raes, L'authenticité de la liturgie byzantine de saint Basile, *Revue des Études byzantines*, XVI, Paris 1958, 33. 158—161.
- Richard, Léonce — M. Richard, Léonce et Pamphile, *Opéra minora*, III, Turnhout, Brepols, 1977, 33. 27—52.
- Rist, Basil's „Néoplatonism"—J. M. Rist, Basil's „Néoplatonism". Its background and nature (კრებულში: Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...), 33. 137—220.
- Rouillard, Recherches—Ed. Rouillard, Recherches sur la tradition manuscrite des Homélies diverses de saint Basile, *Revue Mabillon*, Avril—Juin, 48, Paris, 1958, 33. 81—98.
- Rouillard, La tradition—Ed. Rouillard, La tradition manuscrite des Homélies diverses de saint Basile. *Studia Patristica*, III. Berlin, 1961, 33. 116—123.
- Rouillard, Peut-on retrouver—Ed. Rouillard, Peut-on retrouver le texte authentique de la prédication de saint Basile? *Studia Patristica*, VII. Berlin, 1966, 33. 90—101.
- Rudberg, Études—S. Y. Rudberg, Études sur la tradition manuscrite de s. Basile, Lund, 1953.
- Rudberg, The manuscript tradition—S. Y. Rudberg, The manuscript tradition of the „Moral" homilies of st. Basile. *Studia Patristica*, III. Berlin, 1961, 33. 124—128.
- Rudberg, L'homélie—S. Y. Rudberg, L'homélie de Basile de Césarée sur le mot „Observe-toi toi-même", Édition critique du texte grec et étude sur la tradition manuscrite (*Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Graeca Stockholmiensia*, II) Stockholm, 1962.
- Rudberg, „Morceaux choisis"—S. Y. Rudberg, „Morceaux choisis" de Basile sélectionnés par Syméon Métaphrasle, *Eranos* 62, Uppsala, 1964, 33. 100—119.
- Rudberg, Manuscripts and editions—S. Y. Rudberg, Manuscripts and editions of the work of Basil of Caesarea (კრებულში: Basil of Caesarea: Christian humanist, ascetic...) 33. 49—65.
- Saint Basile, I, II, III—Saint Basile, Lettres. Texte établi et traduit par Y. Courtonne, T. I, II, III; Paris, 1957, 1961, 1966.
- Treucker, A note on Basil's letters—B. Treucker, A note on Basil's letters of recommendation (კრებულში: Basil of Caesarea: Christian, humanist, ascetic...), 33. 405—410.
- Überlieferung und Bestand, 1937, —A. J. M. Ehrhard, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, Erster Teil, Die Überlieferung, II. Band, I Lieferung, Leipzig, 1937.
- Überlieferung und Bestand, 1939—A. J. M. Ehrhard, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, Erster Teil, Die Überlieferung, II, Band, 4/5 Lieferung, Leipzig, 1938.
- Van Esbroeck, L'Assomption—M. van Esbroeck, L'Assomption de la Vierge dans un Transitus pseudo-Basilien, *Analecta Bollandiana*, 92, Bruxellis, 1974, 33. 125—162.
- Van Esbroeck, Les homéliaires—M. van Esbroeck, Les plus anciens homéliaires géorgiens. Étude descriptive et historique. Publications Institut Orientaliste, de Louvain 10). Louvain-la-Neuve, 1975.
- Ward, St. Basil and the cappadocians—M. Ward, St. Basil and the cappadocians, Word and Spirit. A Monastic Review 1. In Honor of St. Basil the Great—379. Still River, Mass.: St. Bede's Publications. 1979, 33. 1—36.

Βασιλειος ο Μεγας — Βασιλειος ο Μεγας (Μερος), Τομος πεντηκοστος εκτος, Γενική Έπιτασία Κ. Γ. Μπονη (Βιβλιοθήκη Ελληνων Πατερων και Εκκλησιαστικων Συγγραφεων), Αθηναι, 1978. 33. 27—41.

Βονις, „Κανονικαι επιστολαι“ — Κ. Βονις, Αι τρεις „Κανονικαι επιστολαι“ του Μεγαλου Βασιλειου προς τον Αμφιλοχιον, Μητροπολιτην Ικονιου (ca 341/45 — 395/400) και τα γεγνωμενα εκ τουτων προβληματα, Byzantinische Zeitschrift, München-Leipzig, 44, 1951, 33. 62—78.

შ ი ნ ა რ ს ი

შესავალი	3
ბასილი კესარიელი (მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები)	4

ნ ა წ ი ლ ი I

თავი პირველი. „ექუსთა დღეთაჲ“	9
თავი მეორე. ჰომილეტიკა („ითიკა“)	21
თავი მესამე. ასკეტიკა .	58
თავი მეოთხე. წერილები	75
თავი მეხუთე. ლიტურგია	109
თავი მეექვსე. ბასილი კესარიელის თხზულებები გვიანდელ ქართულ კრებულებში .	146
თავი შვიდე. ბასილი კესარიელის სახელით ცნობილი სხვა ავტორთა, „საეპეო“ და ფსევდობასილური თხზულებები	153
ბასილი კესარიელის თხზულებათა ქართული თარგმანების საძიებელი	185
Древнегрузинские переводы произведений Василия Кесарийского	193
Les traductions en géorgien ancien des oeuvres de Basile de Césarée	199

ნ ა წ ი ლ ი II

ტექსტიკათის	206
ტ ე ს ტ ე ბ ი	
წერილები	209
ეპისტოლარიკა (სამი ადრეული ეპისტოლა)	260

ნ ა წ ი ლ ი III

წერილების კომენტარები	318
ლექსიკონი	323
საძიებლები (პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა)	331
ბასილი კესარიელის თხზულებათა ქართული თარგმანების შემცველ ხელნაწერთა ინდექსი	333
ბიბლიოგრაფია	339